

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Οί Βυζαντινοί Βίοι
καὶ τὰ Ἐγκώμια
τοῦ ἁγίου Νικολάου

(Διδακτορική Διατριβή)

τοῦ
Σταύρου Δ. Γριμάνη

Ἀθήνα 2009

ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΓΚΩΜΙΑ
ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΒΙΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΓΚΩΜΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

(έκδοση ανέκδοτων βυζαντινών κειμένων)

(Διδακτορική Διατριβή)

του
ΣΤΑΥΡΟΥ Δ. ΓΡΙΜΑΝΗ

Έπταμελής Έπιτροπή:

Πρόεδρος: πρ. Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος, επίκουρος
καθηγητής

Μέλη: αρχιμ. Νικόλαος Ίωννίδης, καθηγητής

Γεώργιος Φίλιας, καθηγητής

Αθανάσιος Βουρλής, καθηγητής

Νικόλαος Νικολαΐδης, καθηγητής

Αθανάσιος Γλάρος, επίκουρος καθηγητής

πρ. Θεόδωρος Κουμαριανός, λέκτορας

ΑΘΗΝΑ 2009

Πρόλογος.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος, πού τιμᾶται ἀπό τήν ἐκκλησιαστική παράδοση ὡς ἐπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας τόν 4^ο αἰ., ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητα τόν πιό δημοφιλή Ἅγιο στήν Ἀνατολή καί τή Δύση. Οἱ καταμετρημένοι Ναοί πρὸς τιμὴν του π.χ. στήν Ἑλλάδα ἔρχονται ἀριθμητικά ἀμέσως μετὰ ἀπὸ ἐκείνους τῆς Παναγίας· ὁλόκληρα ἔθνη, ὅπως τῶν Ρώσων, τὸν θέτουν ὡς προστάτη τους· ἐνῶ ἀκόμη καί Μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ τρέφουν ἰδιαίτερο σεβασμὸ στὸ πρόσωπό του.

Εἶναι συμπέρασμα μάλλον βέβαιο, ὅτι στήν τιμὴ αὐτὴ ὑπάρχει ἓνας πραγματικὸς ἱστορικὸς πυρήνας. Ὡστόσο, πολλὲς πτυχὲς τῆς ‘ἱστορίας’(legend), ἀκόμη καί ἡ ἴδια ἢ ὑπαρξὴ τοῦ Ἀγίου, ἀμφισβητήθηκαν ἐντονα ἀπὸ τὴν ἔρευνα. Ἦδη ἀπὸ τὸν 17^ο αἰ. στήν Δύση ἀσκήθηκε ἐντονη κριτικὴ στὶς σχετικὲς πηγὲς καί μεγάλο τμῆμα τῆς ‘ἱστορίας’ του (legend) τέθηκε ὑπὸ ἀμφισβήτησης. Ὅπως σὲ κάθε περίπτωση ἰδιαίτερα τιμώμενου Ἀγίου, ἔτσι κι ἐδῶ διαμορφώνονται δύο ἐπίπεδα ἀγιολογικῆς ἔρευνας: (i) ἡ ἱστορία καί (ii) ἡ παράδοση. Αὐτὰ τὰ δύο μπορεῖ νὰ συμπίπτουν ἢ/καί νὰ ἀποκλίνουν σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ γιὰ κάθε Ἅγιο. Εἶναι σαφές, ὅμως, ὅτι στήν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἡ βαρύτητα ἔπεφε πάντα στὸ δεύτερο, τὴν παράδοση. Μόνον σὲ ἀκραῖες περιπτώσεις (π.χ. αἵρεσης) ἀπορρίφθηκε ‘ἐνεργητικὰ’ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἡ τιμὴ ἑνὸς Ἀγίου (φυσικὰ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ἡ ‘παθητικὴ’ ὑποχώρηση μιᾶς τιμῆς λόγῳ ἱστορικῶν συγκυριῶν).

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες ἀπέβλεπαν στήν πνευματικὴ οἰκοδομὴ τῶν πιστῶν. Γι’αὐτὸ στήν Ἀγιολογία, τὶς περισσότερες φορές, προσπάθησαν νὰ ἐξομαλύνουν τὴν ἀπόσταση ἱστορίας-παράδοσης, ἀνάλογα μὲ τὶς προϋποθέσεις τους. Αὐτὲς εἶναι δύο εἰδῶν: (α) προσωπικὲς καί (β) κοινωνικὲς. Στὴν πρώτη περίπτωση κύριος συντελεστὴς εἶναι ἡ παιδεία καί ἡ εὐφυΐα τοῦ προσώπου, πού συμβάλλει στήν τιμητικὴ παράδοση. Στὴν δεύτερη, εἶναι ἓνα ἀγιολογικὸ “ὑπερεγώ”, πού διαμορφώνεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς εὐρείας ἀντίληψης περὶ τῆς σχέσης ἱστορίας καί παράδοσης. Θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ ἀποδώσουμε καί μὲ τὸν ὅρο τῆς σύγχρονης κριτικῆς: “πρόσληψη”. Ὁ ὀρίζοντας πρόσληψης ἑνὸς ἔργου λειτουργεῖ διαμορφωτικὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου, καθὼς ὁ δημιουργὸς

ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ ποιοτικὰ στοιχεῖα τῆς “ἀναμονῆς” τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ του. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ χῶρος νὰ μιλήσουμε γιὰ αὐτὰ τὰ ποιοτικὰ στοιχεῖα κατὰ τὴν βυζαντινὴ περίοδο· εἶναι ἄλλωστε γνωστὰ καὶ χλιοειπωμένα. Μποροῦμε, ὅμως, νὰ τὰ συνοψίσουμε μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ “ἀνιστορικότητα” ἢ ἀκόμη σωστότερα “ἱστορικότητα-ὑπὸ-τὸ-πρῖσμα-τῆς-αἰωνιότητος”. Αὐτὸ ποὺ κατακρίθηκε τόσο ἀπὸ τὴν πρώιμη κριτικὴ καὶ ποὺ σήμερα ἀναγνωρίζεται ὡς ὑπόστρωμα δημιουργοῦ τῆς ‘βυζαντινῆς χλιετίας’ χαρακτηρίζει καὶ τὸ βυζαντινὸ *ὁμιλητὴ/ἐγκωμιαστὴ* στὴν προσπάθεια, ποὺ περιγράψαμε: νὰ συγκλίνει τὶς παράλληλες συνιστῶσες ἱστορίας-παράδοσης. Γιατὶ στὸ *Ἐγκώμιο* εἶναι ποὺ συντελεῖται κατὰ κύριο λόγο αὐτὴ ἡ σύγκλιση· ἐνῶ ὁ Βίος ἀποτελεῖ τὸ “ἱστορικὸ” κείμενο τῆς παράδοσης, ὅπου ἀποτυπώνεται ἡ ἀπόκλιση.

Μὲ αὐτὰ τὰ κείμενα κυρίως ἀσχολούμαστε στὴν παρούσα ἐργασία ἐπιζητώντας δύο στόχους: (i) νὰ κλείσουμε τὸ dossier, τοῦ ἀγίου Νικολάου, ποὺ ἀφορᾷ στὰ *Ἐγκώμια* καὶ (ii) ν’ ἀναδείξουμε μέσα ἀπ’ αὐτὰ τὴ λειτουργία τοῦ βυζαντινοῦ ἀγιολογικοῦ πνεύματος.

Τὸ *πρῶτο* ἐπιτυγχάνεται, ἐφόσον ἐκδίδουμε ὅλα τὰ -γνωστὰ μέχρι τώρα-ἀνέκδοτα *Ἐγκώμια* πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου (ἀφήνουμε ἐκτὸς μόνον ἓνα τοῦ 15^{ου} αἰ. σὲ νεοελληνικὴ γλῶσσα, τὸ ὁποῖο ἀνήκει σὲ ἄλλο κύκλο προβληματισμοῦ, μεταβυζαντινὸ· τὸ ἔχουμε ἔτοιμο πρὸς ἔκδοση σὲ προσεχὴ δημοσίευση). Ἄλλωστε, ὁ μέγας ἐρευνητὴς τῶν περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο, G. Anrich, στὴ μνημειώδη ἐργασία του (*Hagios Nikolaos*) εἶχε περιλάβει μόνον ὀρισμένα *Ἐγκώμια*, καθὼς σκοπὸς του ἦταν περισσότερο ἡ ἀποσαφήνιση τοῦ ἱστορικο-φιλολογικοῦ προβληματισμοῦ. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ ἐννέα *Ἐγκώμια* (σὺν δύο Παραρτήματα), στὰ ὁποῖα ἀποτυπώνεται ἐναργῶς ἡ τιμὴ τῆς Ἐκκλησίας στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀγίου.

Τὸ *δεύτερο* ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἑνταξὴ τῶν κειμένων αὐτῶν στὴν καθόλου ἀγιολογικὴ παράδοση τοῦ Νικολάου. Αὐτὸ γίνεται κυρίως στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας, τὴν Εἰσαγωγή. Ἐκεῖ παρουσιάζονται ὅλα τὰ σχετικὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, περιγράφεται ἡ δομὴ τους καθορίζονται καὶ ἀποτυπώνονται οἱ μεταξὺ τους σχέσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ Κεφάλαιο ἐντάσσουμε καὶ τὰ νέα κείμενα, ποὺ ἐκδίδουμε, δείχνοντας τὴ θέση τους στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση τοῦ ἀγίου Νικολάου.

Στὰ δύο αὐτὰ μέρη, τὰ ὁποῖα μόλις διαγράψαμε ἀδρά, διαρθρώνεται ἡ ἐργασία μας: (α) μιὰ εὐρεία Εἰσαγωγή καὶ (β) τὰ νέα ἐκδιδόμενα Κείμενα. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς Εἰσαγωγῆς περιγράφεται ἡ πορεία τῆς ἐρευνας περὶ τὸν Ἅγιο· προϋπόθεση ἐκ τῶν ὧν

οὐκ ἄνευ, καθώς μόνον ἔτσι γίνεται ἀντιληπτό τὸ μέγεθος τοῦ ζητήματος, ποὺ ἀφορᾷ στὴν “ἱστορία” τοῦ Ἀγίου. Ἡ “ἱστορία” ἀποτυπώθηκε σὲ κείμενα· αὐτὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ δεύτερου κεφαλαίου. Σὲ αὐτὸ σχηματίζεται μιὰ ξεκάθαρη εἰκόνα *περὶ τὸν Ἅγιο*· συνειδητὰ δὲν λέμε *τοῦ Ἀγίου*, γιατί θεωροῦμε, ὅτι σὲ περιπτώσεις, ὅπως τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅπου οἱ συνιστῶσες ἱστορίας-παράδοσης εἶναι μάλλον ἀποκλίνουσες, τὰ κείμενα προηγούνται *σχηματίζοντας* τὴν ἱστορία, ἐνῶ *ἀποτελοῦν* τὴν παράδοση. Γι’ αὐτὰ τὰ κεφάλαια σημαντικὸ βοήθημα ὑπῆρξε τὸ ἔργο τῶν G. Cioffari καὶ G. Anrich. Δὲν προκρίθηκε ὁ σχηματισμὸς ἐνὸς ἐπιπλέον κεφαλαίου μὲ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀγίου· γιατί αὐτὰ *διαμορφώνονται* ἀπὸ τὴν κειμενικὴ παράδοση καὶ αὐτὴ περιγράφεται σαφῶς στὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο. Ἄλλωστε ὅλα τὰ ἐπιμέρους περιστατικὰ τῆς “ἱστορίας” τοῦ Ἀγίου κρίνονται καὶ παρουσιάζεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία στοὺς οἰκείους τόπους τοῦ κεφαλαίου, ὅπου περιγράφονται τὰ σχετικὰ κείμενα (π.χ. τὸ ἐπεισόδιο τῶν τριῶν Στρατηλατῶν [pr.de Stratelatis], σ. 61, σημ.3· τὸ περιστατικὸ τῆς προικοδοσίας τῶν τριῶν κορῶν [pr.de tribus filiabus], σ. 66, σημ.43· τὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἄλλο Νικόλαο, τὸν Σιωνίτη φαίνονται στὸν *Πίνακα I*. [σ. 74 καὶ στὸ τέλος τῆς ἐργασίας] καὶ διάσπαρτα· ἡ συμμετοχὴ στὴν Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας, σ. 82-3· ἡ μυροβλυσία, σ. 80, σημ. 146· ἡ τιμὴ του, τέλος, ἀποτυπώνεται στὸ κεφάλαιο II.1 (εἶδ. σ. 72-3) καὶ II.2 τῆς Εἰσαγωγῆς, ὅπου τὰ Κείμενα τῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης καὶ τὰ Testimonia). Τέλος, ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας μας ἦταν οἱ *Βίοι* καὶ τὰ *Ἐγκώμια* καὶ ὄχι ὁ *Βίος* τοῦ Ἀγίου.

Ἀντίθετα, ἀπαραίτητο κρίθηκε ἓνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο –τὸ τρίτο-, σχετικὸ μὲ τὴν ἐγκωμιαστικὴ ρητορικὴ, ὅπου ἐπισημαίνονται τὰ κύρια σημεῖα τοῦ γένους, στὸ ὁποῖο ὑπάγονται τὰ ἐκδιδόμενα ἐν συνεχείᾳ κείμενα. Τὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀποφύγουμε ἐπαναλήψεις στὰ Προλεγόμενα, ποὺ ἔπονται. Ἔτσι τὰ γενικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ γλώσσα, τὰ μοτίβα, τὰ ρητορικὰ σχήματα ἀναφέρονται ἐκεῖ, ὅπου παρατίθεται συλλήβδην καὶ ἅπαξ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἡ τεράστια σημασία τῶν Ἐγκωμίων φάνηκε ἀπ’ ὅσα εἶπαμε σχετικὰ μὲ τὴ συμβολὴ τῶν ὁμιλητῶν/ἐγκωμιαστῶν στὴ διαδικασία σύγκλισης ἱστορίας-παράδοσης, ποὺ πραγματοποιοῦσαν στὰ ὅρια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ καὶ τῆς διαμόρφωσης τῆς “ἱστορίας” (legend) τοῦ Ἀγίου σὲ αὐτά. Ἡ ἐκδοση τέτοιων κειμένων ἀποτελέσσε ἀνέκαθεν τὸ πρῶτο στάδιο τῆς σοβαρῆς ἀγιολογικῆς ἐρευνας – ἐδῶ παρέλκει ἡ ἀναφορὰ ἀνάλογων προηγουμένων (Βολλανδιστῶν, ἐλλήνων ἀγιολόγων κλπ)· ἡ γνώση τους ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τοὺς

Ἀγιολόγους. Στὴν παρούσα ἐργασία, ὅπως εἶπαμε, πραγματοποιεῖται ἡ ἔκδοση ἐννέα τέτοιων κειμένων μὲ τὶς κλασικὲς μεθόδους τῆς κριτικῆς (ἂν καὶ τὰ περισσότερα κείμενα παραδίδονται ἀπὸ *codices unicas*). Γιὰ λόγους καθαρὰ τεχνικοὺς χωρίσαμε τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἀπὸ τὰ *testimonia*, τὰ ὅποια παραθέσαμε στὸ τέλος τοῦ Κειμένου. Μὲ αὐτὴν τὴν εὐκαιρία ἐμπλουτίσαμε αὐτὸ τὸ τμῆμα τοῦ ὑπομνήματος μὲ ἐπιπλέον σχόλια, ποὺ ἀλλιῶς δύσκολα θὰ ἔμπαιναν κάτω ἀπὸ τὸ Κείμενο. Στὰ Προλεγόμενα τῶν Κειμένων, ἐκτὸς τῶν Παλαιογραφικῶν, Κωδικολογικῶν, ἱστορικῶν πληροφοριῶν, ἀναπτύξαμε καὶ τὰ γλωσσικά-ύφολογικά ἀποβλέποντας στὴν καλύτερη γνωριμία μὲ τοὺς δημιουργοὺς τῶν κειμένων. Μέσῳ τῆς γνώσης τῶν γλωσσικῶν καὶ ὑφολογικῶν ἐπιλογῶν τους, εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντίληπτο τὸ ἐπίπεδο παιδείας, τὰ ἥθη -ὄχι μόνο τῆς ἐλίτ ἀλλὰ- μιᾶς ὁλόκληρης κοινωνίας. Παράλληλα, εἶχαμε ὑπόψη τὴ σημαντικὴ συμβολή, ποὺ ἀποτελοῦν οἱ παρατηρήσεις σύγκλισης ἢ ἀποκλίσης ἀπὸ τὸ ἀττικίζον πρότυπο τῆς βυζαντινῆς ρητορικῆς γιὰ τὴν γνώση τῆς κοινῆς βυζαντινῆς ἀκόμη καὶ ὁμιλουμένης γλώσσας· ρόλο στὴν ἐπιλογὴ ν' ἀναπτύξουμε τὶς γλωσσικὲς παρατηρήσεις μας ἔπαιξε καὶ ἡ ἔλλειψη γλωσσικοῦ σχολιασμοῦ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, ποὺ παρατηρήθηκε στὸ παρελθόν καὶ ἀποτελεῖ ζητούμενο.

Στὴ Βιβλιογραφία ἐπιδιώξαμε τὴν πληρότητα, ὅμως, ὄχι εἰς βάρος τῆς λιτότητας. Ἔτσι, ἀποφύγαμε τὴν καταχώριση σὲ αὐτὴν (α) τοῦ πλήθους τῶν βιβλιαρίων-φυλλαδιῶν καὶ ἐργασιῶν περὶ τὸν Ἅγιο, ποὺ ὅμως δὲν προσφέρουν κάτι νέο στὴν ἔρευνα καὶ (β) τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν παραπεμπόμενων πηγῶν στὰ Ὑπομνήματα τῶν Κειμένων. Αὐτὲς ἄλλωστε εἶναι ὀρθότερο νὰ καταγράφονται σὲ ἰδιαίτερο *Index Locorum* καὶ *Fontium* στὸ τέλος (*Indices* ποὺ θὰ σχηματίσουμε σὲ ἐνδεχόμενη μελλοντικὴ ἔκδοση τῆς ἐργασίας). Περιλάβαμε, ὅμως, τὶς ἐκδόσεις τῶν Πηγῶν, στίς ὁποῖες παραπέμπουμε στὴν Εἰσαγωγὴ καὶ τὰ Προλεγόμενα.

Τέλος, ἀποφασίσαμε τὴν παράλειψη μιᾶς συνθετικῆς ἐνότητας γιὰ τὶς ἀγιολογικὲς ἀντιλήψεις τῶν Ἐγκωμιαστῶν· πρῶτον γιὰ αὐτὲς φαίνονται ἄρκετὰ καθαρὰ στοὺς οἰκείους τόπους τῶν εἰσαγωγικῶν Κεφαλαίων (II.1 καὶ III) καὶ τῶν Προλεγομένων (‘‘Δομὴ καὶ Περιεχόμενο’’), ἔπειτα γιὰ τὸν ὅτι τέτοιο μπορεῖ ν' ἀποτελέσει θέμα ξεχωριστῆς ἐργασίας καὶ τελικὰ γιὰ τὸ ὅτι ἤδη μεγάλος ὄγκος τῆς ἐργασίας τὸ καθιστοῦσε ἀδύνατο.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἔρευνας, συλλογῆς καὶ σύνθεσης τῆς ἐργασίας, ἀντιμετωπίσαμε διάφορες δυσκολίες: κατὰ τὴν ἀναζήτηση, παραγγελία καὶ λήψη τῶν ἀναπαραγωγῶν τῶν χειρογράφων, τὴν προσπέλαση σπάνιων βιβλίων καὶ περιοδικῶν, τὴν ὑπερνίκηση τεχνικῶν ἀδυναμιῶν, τὴ σύνθεση μιᾶς ἑτερογενοῦς καὶ ὀγκώδους ‘πρώτης ὕλης’. Σὲ αὐτὰ τὰ στάδια πολλοὶ ἄνθρωποι στάθηκαν ἄρωγοί μας, γι’ αὐτὸ ἡ ἔκφραση τῆς εὐγνωμοσύνης μας ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση εἶναι τὸ λιγότερο ποὺ θὰ μπορούσαμε ν’ ἀνταποδώσουμε. Ὀνομαστικά, λοιπόν, ιδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλουμε: στὸ μητροπολίτη Πέργης *Εὐάγγελο*, ποὺ ἐνδιαφέρθηκε προσωπικὰ νὰ ἐρευνήσει τὶς πατριαρχικὲς Βιβλιοθήκες ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημά μας· στὴν κυρία *Samantha Townsend* τῆς Βοδληανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης γιὰ τὴν καθοριστικὴ βοήθειά της σὲ κρίσιμο σημεῖο τῆς ἔρευνας· στοὺς π. G. Cioffari καὶ π. R. Scognamiglio καθηγητὲς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Μπάρι, ποὺ μᾶς παρεῖχαν σπουδαῖο ὕλικὸ καὶ βοήθεια· στὸν κύριο *Αγαμέμνονα Τσελίκα* καὶ τοὺς συνεργάτες του στὸ Παλαιογραφικὸ καὶ Ἱστορικὸ ἀρχεῖο τοῦ MIET γιὰ τὴν πολύτιμη παροχὴ χειρογράφων καὶ πληροφοριῶν· στὴν κυρία *Κατσαροῦ* τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, στὴ Μονὴ Βλατάδων. Ἐπίσης εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ προσωπικὸ τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς γιὰ τὴν ὑπομονή τους στὶς δύσκολες ἀπαιτήσεις μας. Σὲ κρίσιμες φάσεις τῆς περιόδου ἔρευνας καὶ συγγραφῆς σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ ὑποστήριξη ποὺ μᾶς προσέφεραν: ὁ λέκτορας πρ. *Θεόδωρος Κουμαριανός*, ὁ ἀναπλ. καθηγητὴς κ. *Στυλιανὸς Παπαλεξανδρόπουλος*, ὁ καθηγητὴς κ. *Ἡλίας Νικολάου*, ὁ αἰδεσιμολογιώτατος πρ. *Παναγιώτης Καχρίλας*, ὁ καλὸς συνάδελφος καὶ φίλος *Δημοσθένης Κακλαμάνος*, ὁ π. *Emmanuele* τῶν Δομηνικανῶν στὴν Ἀθήνα, ἡ κυρία *Αριάδνη Σαραντουλάκου*· γιὰ ὅλους ἡ εὐγνωμοσύνη μας ἐκφράζεται μὲ τὸ θερμότερο τρόπο. Φυσικά, ἡ ἐργασία αὐτὴ ὁλοκληρώθηκε καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ἰδρύματος ‘Ἄλ. Ωνάσης’, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξαμε ὑποτροφοὶ ἐσωτερικοῦ γιὰ τὴν περίοδο 2007-2009.

Ξεχωριστὴ εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη στοὺς καθηγητὲς μας, μέλη τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς κύριο *Γ. Ν. Φίλια* καὶ πρ. *Νικόλαο Ἰωαννίδη* γιὰ τὴ συνολικὴ παρουσία καὶ ἐμπιστοσύνη τους στὸ πρόσωπό μας. Ἰδιαίτερη, ὅμως, εἶναι ἡ ὀφειλόμενη τιμὴ στοὺς δύο δασκάλους μας στὴν Ἀγιολογία κ. *Π. Β. Πάσχο* καὶ πρ. *Κωνσταντῖνο Ν. Παπαδόπουλο* (ἐπόπτη τῆς Διατριβῆς), τῶν διδασκαλικῶν κόπων τῶν ὁποίων

ἀποτέλεσμα εἶναι καὶ ἡ παρούσα ἐργασία. Ἐννοεῖται, ὡστόσο, ὅτι γιὰ τὰ ὅποιαδήποτε ἀβλεπτήματα καὶ ἐλλείψεις ἡ εὐθύνη βαραίνει ἀποκλειστικὰ τὸ γράφοντα. Ὁ τελευταῖος ἐλπίζει ὅτι παραδίδει μιὰ ἐργασία-συμβολὴ στὴ Βυζαντινὴ Ἀγιολογία, μὲ τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς ἔκδοσης ἀνέκδοτων κειμένων καὶ τῇ συνοδείᾳ εὐρείας ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἀγιολογικῆς ἔρευνας, ποὺ ἡ ἔκδοση προϋποθέτει. Μὲ τὰ νέα αὐτὰ κείμενα πιστεύουμε, ὅτι δίνεται “τροφή” στὴν ἐπιπλέον ἔρευνα, ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψει ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὴν Ἀγιολογία, τὴν Πατρολογία, τὴ Βυζαντινὴ Φιλολογία καὶ ἄλλους συναφεῖς τομεῖς.

Αἰγάλεω, 6 Δεκεμβρίου 2009.

Σ. Α. Γ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.	i
Περιεχόμενα.	vii
Συντομογραφίες Σειρῶν καὶ Περιοδικῶν.	1
Βιβλιογραφία.	
I. Γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο.	
1. Πηγές.	3
2. Βοηθήματα.	4
II. Γενικὴ Βιβλιογραφία.	7
Α'. Εἰσαγωγή.	
I. Ἡ ἔρευνα περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο.	38
II. Πηγές.	
1. Βίοι καὶ Ἐγκώμια.	61
2. Testimonia.	82
III. Τὸ ἀγιολογικὸ Ἐγκώμιο.	89
Β'. Τὰ Κείμενα.	
I. Ἐγκώμιο Γεωργίου Χαρτοφύλακος.	
1. Προλεγόμενα.	
α'. Κώδικες.	94
β'. Συγγραφέας.	98
γ'. Γλωσσικὰ καὶ ὑφολογικὰ στοιχεῖα.	103
δ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενο.	116
2. Τὸ κείμενο.	120
3. Testimonia- Σχόλια.	152
II. Ἐγκώμιο τοῦ Ἀμβροσιανοῦ κώδικα.	
1. Προλεγόμενα.	
α'. Ὁ κώδικας.	168
β'. Γενικὰ στοιχεῖα.	168
γ'. Γλωσσικὰ καὶ ὑφολογικὰ στοιχεῖα.	169
δ'. Δομὴ καὶ περιεχόμενο.	176
2. Τὸ κείμενο.	178
3. Testimonia-Σχόλια.	193

III. Ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Par. Coisl. 304.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Ὁ κώδικας.	204
β'. Γενικὰ στοιχεῖα.	205
γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.	207
δ'. Δομὴ καὶ περιεχόμενον τοῦ Ἐγκωμίου.	218
ε'. Οἱ πηγὲς τοῦ συμπληρητῆ.	220
2. Τὸ Κείμενον.	231
3. Testimonia-Σχόλια.	247

IV. Ἐγκώμιο Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Ὁ κώδικας.	250
β'. Ὁ συγγραφέας.	251
γ'. Κείμενον καὶ Χειρόγραφο.	255
δ'. Γλωσσικὲς καὶ ὑφολογικὲς παρατηρήσεις.	259
ε'. Δομὴ καὶ περιεχόμενον.	265
2. Τὸ Κείμενον.	267
3. Testimonia-Σχόλια.	273

V. "Εὐαγγέλιον" τοῦ μεγάλου Νικολάου.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Γενικά.	280
β'. Τὰ ἀναφερόμενα ἀναγνώσματα.	281
γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.	283
δ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενον.	287
2. Τὸ κείμενον.	289
3. Testimonia – Σχόλια.	297

VI. Ἐγκώμιο τοῦ κωδ. Ἰβήρων 507.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Γενικά.	300
β'. Γλωσσικὰ καὶ ὑφολογικὰ χαρακτηριστικά.	300
γ'. Δομὴ καὶ περιεχόμενον.	301
2. Τὸ κείμενον.	303
3. Testimonia – Σχόλια.	305

VII. Ἐγκώμιο τοῦ Ναθαναήλ/Νείλου Μπέρτω.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Ὁ κώδικας.	307
β'. Ὁ συγγραφέας.	307
γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.	308

δ'. Δομή καὶ Περιεχόμενο.	312
2. Τὸ κείμενο.	314
3. Testimonia – Σχόλια.	318

VIII. Ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Ottob. 312.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Ὁ κώδικας.	323
β'. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κειμένου.	324
γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.	
ι. Τὸ "σχολιαστικὸν" Ἐγκώμιο.	325
ιι. Τὸ "σχόλιο" στὸ Προοίμιο τῆς <i>V. Metaphr.</i>	330
δ'. Δομή καὶ περιεχόμενο τοῦ Ἐγκωμίου.	331
ε'. Ἡ σχέση τοῦ Ἐγκωμίου μὲ τὴ <i>V. Metaphr.</i>	332
2. Τὸ κείμενο.	337
3. Testimonia – Σχόλια.	341

IX. Τὸ ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Holkham.

1. Προλεγόμενα.	
α'. Γενικὰ κωδικολογικὰ καὶ παλαιογραφικά.	343
β'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.	344
γ'. Δομή καὶ Περιεχόμενο.	345
2. Τὸ Κείμενο.	347
3. Testimonia-Σχόλια.	352

Παραρτήματα:	I. Τὸ σχόλιο στὸ Προοίμιο τῆς <i>V. Metaphr.</i>	357
	II. Ἡ "ἐνθύμησις" τοῦ κώδ. Ottob. 312.	358

Πίνακες.

Συντομογραφίες σειρών-περιοδικών.

ΒΓ:	Βυζαντινή Γραμματεία, σειρά, έκδ. Π. Κυριακίδη, Αθήνα.
ΔΧΑΕ:	Δελτίον Χριστιανικῆς Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περιοδικό, Αθήνα.
ΕΑ:	Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, περιοδικό, Κωνσταντινούπολις.
ΕΕΒΣ:	Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Αθήνα.
ΕΕΘΣΠΑ:	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΕΕΘΣΠΘ:	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
ΕΕΦΣΠΑ:	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΕΠΒΑΠΠ:	Ἐγκυκλοπαιδικό, Προσωπογραφικὸ Λεξικὸ Βυζαντινῆς Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ, Αθήνα.
Θεολ:	Θεολογία, ἐπιστημονικὸ περιοδικό, Αθήνα.
ΘΗΕ:	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Α'-ΙΒ', Αθήνα 1962-8.
ΝΕ:	Νέος Ἑλληνομνήμων, περιοδικό, έκδ. Σπ. Λάμπρος, Αθήναι.
ΥΚΜ:	Ὑμναγιολογικὰ Κείμενα-Μελέτες, σειρά, έκδ. Ἀρμός, Αθήνα.
AASS:	Acta Sanctorum, Socii Bollandi, Σειρά, Antverpiae- Parisiis- Bruxelles.
AB :	Analecta Bollandiana, Socii Bollandi, περιοδικό, Bruxelles.
AHG:	Analecta Hymnica Graeca, σειρά, Roma.
BA:	Byzantinisches Archiv, σειρά, München.
BNJ:	Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, περιοδικό, Berlin- Αθήνα.
BSI:	ByzantinoSlavica, περιοδικό, Prague.
BSS:	Biblioteca Sanctorum, Ἐγκυκλοπαίδεια, Roma .
Byz :	Byzantion, περιοδικό, Bruxelles – Paris –Boston.
BZ :	Byzantinische Zeitschrift, περιοδικό, Leipzig-München – Stuttgart.
CAG:	Commentaria in Aristotelem Graeca, σειρά, Berolini.
CCSC:	Corpus Cristianorum Series Graeca, σειρά, Turnhout.
CFHB:	Corpus Fontium Historiae Byzantinae, σειρά, Berlin – Washington κ.ά.
CMH:	(γεν. σχεδ.) J.B. Bury, <i>The Cambridge Medieval History</i> , I-V, New York-Cambridge 1911-1926.

CSCO:	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, σειρά.
DACL:	(έκδ.) F. Cabrol – H. Leclercq, <i>Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie</i> , I-XV, Paris 1907-1953.
CSHB:	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, σειρά, Bonn.
DHGE:	(διεύθ.) R. Aubert, <i>Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques</i> , I-XII, Paris 1912 έξ.
DSp:	<i>Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique, doctrine et histoire</i> , Έγκυκλοπαίδεια, Paris.
DTC:	<i>Dictionnaire de Théologie Catholique</i> , περιοδικό, Paris.
DOP:	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> , περιοδικό, Harvard University.
ÉdOr :	<i>Échos d'Orient</i> , περιοδικό, Paris- Bucarest.
EncCatt:	<i>Encyclopedia Cattolica</i> , Roma.
GCS:	Die Griechischen Cristlichen Schriftsteller, σειρά, Leipzig-Berlin.
JÖB:	<i>Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik Gessellschaft</i> , περιοδικό, Wienn.
ODB:	(έπιμ.) Al. Kazhdan, <i>Oxford Dictionary of Byzantium</i> , I-III, Oxford 1991.
PBE:	(John Martindale κ.ά.) <i>Prosopography of the Byzantine Empire (641-867)</i> , Aldershot 2001 (ήλεκτρονική έκδοση).
PG:	J.-P.Migne (έκδ.), <i>Patrologiae Graecae Cursus Completus. Series Graeca</i> , Parisiis.
PLP:	E.Trapp κ.ά., <i>Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit</i> , I-XII, Wienn 1976 έξ. (και ήλεκτρονική έκδοση Wienn 2001).
PmbZ:	<i>Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit</i> , I-V, Berlin- New York 1998 έξ.
RÉB:	<i>Revue des Études Byzantines</i> , περιοδικό, Paris.
SC:	Sources Chrétienes, σειρά, Paris.
SH :	Subsidia Hagiographica, Socii Bollandi, σειρά, Bruxelles.
TKDA :	<i>Trudy Kievskoj Duchovnoj Akademij</i> .
TuU:	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, σειρά, Leipzig-Berlin.
VR:	Variorum Reprints, σειρά, Ashgate ed., London.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. Για τὸν ἅγιο Νικόλαο

Α. Πηγές

- Βίος ἐν συντόμῳ:* *Βίος ἐν συντόμῳ καὶ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου*, Anrich, I, 277-288.
- Καβάσιλα, Λόγος:* *Νικόλαος Καβάσιλας, Λόγος εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα μέγαν ἱεράρχην, μυροβλύτην καὶ θαυματουργὸν Νικόλαον*, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 124-134.
- Λέοντος, Λόγος:* *Λέοντος ἐν Χριστῷ βασιλεῖ αἰωνίῳ βασιλέως, Λόγος εἰς τὸν ἐν ἀρχιερεῦσι Θεοῦ περιβόητον καὶ τῆς ἐκκλησίας φαινότατον λαμπτήρα Νικόλαον*, Antonopoulou, *Homiliae*, 279-296.
- Νικήτα, Ἐγκώμιον:* *Νικήτα τοῦ Παφλαγόνο, Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Νικόλαον, ἀρχιεπίσκοπο Μύρων*, Halkin, *Saints*, 146-157.
- Περίοδοι Νικολάου:* *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεράρχου καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας Βίος καὶ Διήγησις περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις*, Anrich, I, 312-332 καὶ 313-332.
- Enc.Andr:* *Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον*, Anrich, I, 419-428· PG, 97, 1192-1205.
- Enc.Meth:* *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον τὸν ἐν Μύροις τῆς Λυκίας ἐπίσκοπον διαπρέψαντα*, Anrich, I, 153-182.
- Enc.Neoph.:* *Νεοφύτου, πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον καὶ θαυματουργὸν ἱεράρχην καὶ πατέρα ἡμῶν Νικόλαον, περί τε τῆς αὐτοῦ γεννήσεως καὶ τῶν πηγαίων θαυμάτων κεφαλαιώδεις διηγήσεις*, Anrich, I, 392-417· *Συγγράμματα*, Γ', 454-494.
- Enc. Procli:* *Πρόκλου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον*, Anrich, I, 429-433.
- Meth.ad Theod:* *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου, Εἰς τὸν Βίον καὶ τὰ λείποντα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου*, Anrich, I, 141-149 καὶ II, 546-556.
- Pr. de Strat.:* *Πράξις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας*, Anrich, I, 67-91.
- V.Aceph.:* *Vita Acephala*, Anrich, I, 268- 275
- V.Compil.:* *Γέννησις, ἀνατροφή, πολιτεία καὶ βίος θεοφιλῆς καὶ τῶν Θαυμάτων μερική διήγησις τοῦ μεγάλου ἐν*

- ἀρχιερεῦσι θεοῦ καὶ ἐν θαυματουργίαις περιωνύμου Νικολάου, ἀρχιεπισκόπου γενομένου Μύρων τῆς Λυκίων ἐπαρχίας, Anrich, I, 211-233.
- V.LycioAl: Βίος καὶ Θαύματα τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου, Anrich, I, 301-311.
- V.Metaphr: Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ, Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, Anrich, I, 235-267· PG, 116, 317-356.
- V.N.Sion: Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιμανδρίτου γεναμένου τῆς ἀγίας Σιῶν καὶ ἐπισκόπου τῆς Πιναρέων πόλεως, Anrich, I, 3-62.
- V.p.Michael: Μιχαὴλ ἀρχιμανδρίτου, Βίος καὶ Πολιτείας καὶ μερικὴ θαυμάτων ἐξήγησις τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, Anrich, I, 113-139.

B. Βοηθήματα

- Ahrweiler Hélène, «Le culte de saint Nicolas», *Transversalités* 57 (1996) 147-153.
- Anrich Gustav, *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Cristentum*, Göttingen 1894.
- Anrich: Gustav Anrich, *Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche, Texte und Untersuchungen. Band I: Texte, Leipzig 1913 καὶ Band II: Prolegomena, Untersuchungen, Indices, Leipzig 1917.*
- Antonopoulou Theodora, «A canon on saint Nicholas by Manuel Philes», *REB* 62 (2004) 197-213.
- Αντουράκη Γ. Β., *Ὁ ἅγιος Νικόλαος στὴ βυζαντινὴ τέχνη καὶ παράδοση. Εἰκονογραφικὴ καὶ λειτουργικὴ σπουδαιότητα τοῦ ἁγίου Νικολάου ὡς συλλειτουργοῦ ἱεράρχου στὶς ἀψίδες τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν*, ἐκδ. ἈΔΕΕ, Ἀθήνα 1988.
- Beatillo, *Historia*: Antonio Beatillo, *Historia della vita, miracoli, traslatione e Gloria dell' Illustrissimo confessore del Christo San Nicolo il Magno, arcivescovo di Myra patrone e protettore della citta del Bari*, Venezia 1705.
- Blum H., *Die Vita Nicolai Sionitae: griechischer Texte*, Bonn 1997.
- Cioffari Gerardo O.P., *La Leggenda di Kiev*, Bari 1980.
- Cioffari Gerardo O.P., *Storia della Basilica di San Nicola. I. L' epoca normannosveva*, Bari 1984.
- Cioffari Gerardo O.P., *San Nicola. Leggende e cronache russe*, Bari 1986.
- Cioffari, *Critica*: Cioffari Gerardo O.P., *S. Nicola nella critica storica*, Bari 1987.
- Cioffari – Tripputi-Scippa, *Agiografia*: Cioffari Gerardo O.P.,- A. M. Tripputi-Scippa, *Agiografia in Puglia. I santi in critica storica e*

- devozione popolare* [Memorie e Documenti, 7], Bari, 1991.
- Cioffari, *Sn Nicola*: Cioffari Gerardo O.P., *San Nicola di Bari*, Milano 1997.
- Cioffari Gerardo O.P., *Stampa e Stampe di S. Nicola*, Bari 2000
- Clare, *Snt Nicholas*: E. G. Clare, *Saint Nicholas, its legends and iconography* [Pocket Library of Studies in Art, XXV], Firenze MCMLXXV.
- Delisle Dom. Joseph, *Histoire de la vie, du culte, de la translation des reliques et des miracles de saint Nicolas, évêque de Myre en Lycie*, Nancy 1745.
- Falcone, *Acta*: Nicolaus Falconius (Niccolò Falcone), *Sancti Confessoris Pontificis et celeberrimi Thaumaturgi Nicolai Acta primigenia nuper detecta et eruta ex unico et veteri codice membranaceo vaticano*, Neapoli MDCCLI (ἀνατ. μεῖ εἰσαγωγή τοῦ G. Cioffari, Bari 2001).
- Galake, «Saint Nicholas»: Eleonora Kountoura-Galake, «The cult of the Saint Nicholas of Lycia and the Birth of Byzantine maritime tradition», στό : *Οἱ ἥρωες*, 91-106
- Groot Adriaan D. de, *Saint Nicholas. A psychanalytic study of his history and myth* [Studies in the behavioral sciences,1], N.Y. 1965.
- Ζία Ν., «Εἰκόνες τοῦ βίου καὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου Νικολάου», *ΔΧΑΕ*, περ.Δ', Ε' (1969) 275-298.
- Helster Lothar, *Nikolaus von Myra. Heilige der ungeteilten Cristentum*, Trier 1978.
- Θέμελη Χρ., «Ο ἅγιος Νικόλαος ἀρχιεπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ», στό : *Συμπόσιον Πνευματικὸν ἐπὶ χρυσῷ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνης τοῦ μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου*, Ἀθήνα 1989, 53-74.
- Jones, *Sn Nicola*: C. W. Jones, *Saint Nicholas of Myra, Bari and Manhattan. Biography of a legend*, Chicago-London 1978 (= *Sn Nicola. Biografia di un leggende*, Bari 1983).
- Κακλαμάνη Στεφ., *Μοσχολέου Θεολογίτη. Βίος τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Νικολάου*, MIET, Ἀθήνα 2000.
- Kirsten E., «Artemis von Ephesos und Eleuthera von Myra, mit seitenblick auf st. Nikolaus und auf Kommagene», στό: (S. Sahin- E. Schwerheim – J. Wagner), *Studien zur Religion und Kultur kleinasiens. Festschrift für Fr. K. Dürnen zum 65. Geburtstag*, II, Leiden 1978, 465.
- Laroche Jules, *Vie de Saint Nicolas, évêque de Myre, patron de la jenseuse*, Paris 1886 (1893²).
- Lestak B., *Der heilige Nikolaos Bischof von Myra im leben der Kirche des Ostens und des Westens*, Graz 1992.
- Λόγος Πανηγυρικός εἰς τὸν ἐν Ἱεράρχαις θαυματουργὸν Μέγαν Νικόλαον*, προσφωνηθεὶς τῷ αἰωνίου μνήμης πάπα Βραγκοβάνῳ, παρὰ Ραδούλου τοῦ αὐτοῦ ἀπογόνου, υἱοῦ δὲ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος Οὐγκροβλαχίας, κυρίου κυρίου Ἰωάννου Βασσαράβα Βραγκοβάνου καὶ τυπωθεὶς ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ῥημνίκου,

- παρὰ Μιχαὴλ ὑποδιακόνου τοῦ Ἰσφράνοβιτζ, ἐν ἔτει αψς.
- Μαρινάκη ἀρχιμ. Θεοφύλακτου, *Ἅγιος Νικόλαος τῆς γῆς καὶ τοῦ πελάγου*, Θεσσ/νίκη 2003.
- Marin, *Saint Nicolas*: Abbé Marin, *Saint Nicolas. Évêque de Myre (vers 270-341)*, Paris 1917 (1930³).
- Meisen, *Nikolauskult*: Karl Meisen, *Nikolauskult und Nikolausbrauch im Abendlande. Eine kultgeographisch-volkskundliche Untersuchung* [Forschungen zur Volkskunde, IX-XII], Düsseldorf 1931.
- Mensing R., *Nikolaus von Myra*, Düsseldorf 2007.
- Μονιοῦ Δ., «Μανουὴλ Κορινθίου ἀνέκδοτος Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον», *ΕΕΦΣΠΑ* 37 (2005-6) 103-111.
- Ὁ μυροβλύτης ἀρχιεπίσκοπος τῶν Μύρων ἅγιος Νικόλαος ὁ θαυματουργός [Ἀγιολογικὴ Μυριόβιβλος,1], ἐκδ. Κάλαμος, Ἀθήναι 1999².
- Παναγιώτου, *Μαυρόπους*: Ἀ. Δ. Παναγιώτου, *Ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπους ὕμνογράφος τοῦ ἁγίου Νικολάου. Κριτικὴ Ἔκδοσις* [ΒΓ,5], ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2008.
- Παπαδημητρίου Γ. Δ., *Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἡ ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου*, ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 1994².
- Paschos P. B., «Saint Nicolas dans l' hymnographie byzantine», *Θεολ* 57 (1986) 397-422.
- Putignani, *Vindiciae*: Nicolaus Putignani, *Vindiciae Vitae et gestorum sancti Thaumaturgi Nicolai archiepiscopi Myrensis secundum aucta antiquae et vulgatae, et animadvertiones in Acta primigenia falconiana nuper inventa et typis excusa*, I-II, ann. MDCCLI, Neapoli MDCCLIII (ἰταλ. Μετάφρ.: *Istoria della vita, de' miracoli e della traslazione del gran taumaturgo S. Niccolò, arcivescovo de Mira, padrone e protettore della città e della provincial di Bari*, Napoli MDCCLXXI).
- Sartory Gertrude - Thomas, *Der Heilige Nikolaus: die Wahrheit der Legende*, Freiburg i. Breis. 1981.
- Ševčenko, *Snt Nicholas*: N. Nancy Paterson- Ševčenko, *The life of Saint Nicholas in Byzantine Art*, Torino 1983
- Ševčenko I.- Nancy Paterson- Ševčenko, *The life of saint Nicholas of Sion (Text and translation)* [The Archbishop Iakovos Gallery of ecclesiastical and historical sources,10], Brookline-Mass. 1984
- Σπυριδάκη Κ., «Νικόλαος (Λαογραφία)», *ΘΗΕ* 9 (1966) 512-515.
- Στρατηγόπουλου, *Φώτιος*: Δ. Ν. Στρατηγόπουλου, *Ὁ ἱερός Φώτιος ὕμνογράφος τοῦ ἁγίου Νικολάου* [ΒΓ,6], ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2009.
- Ταρσούλη Γεωργίας, «Ὁ ἅγιος Νικόλαος στὴ Λαογραφία», *Δημιουργία* 10 (1952) 687-693.
- Weitzman K., «Fragments of an early saint Nicholas Triptych in mount Sinai», *ΔΧΑΕ*, περ.Δ', Δ' (1964-5) 1-23.

II. Γενική Βιβλιογραφία*.

- Αγαθαγγέλου επίσκ. Φαναρίου– Χρύσας Μαλτέζου - 'Ενρίκο Μορίνι, *Τερὰ Λείψανα Αγίων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς στὴ Βενετία*, ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 2005.
- Ἀναγνωστοπούλου, *Διάλεκτοι*: Γ.Π. Ἀναγνωστοπούλου, *Σύντομος Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Διαλέκτων. Μέρος Α΄. Ἱστορία τῶν ἀρχαίων Διαλέκτων*, ἐν Ἀθήναις 1924.
- Ἀναγνωστόπουλου Γ. Π., «Γραμματικὴ καὶ Σύνταξις», *MEE* Γ' (1934) 710.
- Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*: Ἰ. Ἐ. Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Β΄. ΙΑ' αἰώνας μέχρι σήμερα*, Θεσσαλονίκη χ.χρ.
- Ἀνδριώτη, *ΙΕΕ*: Ν. Ἀνδριώτου, «Γλῶσσα», στὸ *Ἑλληνιστικοὶ Χρόνοι* [ΙΕΕ, Ε΄], ἐκδ. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1979, 258-287.
- Ἀνδριώτη, *Ἱστορία*: Ν. Ἀνδριώτη, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Γ΄. Μεσαιωνικὴ ἐποχὴ (330-1453 μ.Χ.)*, Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Μελετῶν- Ἰδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1995.
- (Ἀωνόμου), «Εὐστράτιος», *ΘΗΕ* 5 (1964) 1098.
- Ἀρβανιτίδου Π., *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς παιδείας παρ' ἑλλήσιν*, εἰσαγωγή-ἐπιμέλεια Ἐ.Ι. Νικολαΐδου, ἐκδ. Ἑταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1986.
- Ἀσωπίου, *Περὶ ἐλληνικῆς Συντάξεως* (1858): Κ. Ἀσωπίου, *Περὶ Ἑλληνικῆς Συντάξεως*, ἐν Ἀθήναις 1858.
- Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή*: Κ. Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σύνταξιν*, Κέρκυραι αἰωμα΄.
- Βαγιανοῦ Γ. Στ., *Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ διδακτικὴ πράξις στὸ Βυζάντιο, σύμφωνα μὲ τὶς πηγές. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἐκπαίδευσης*, Ἀθήνα 2004.
- Βασιλείου Ἰ., *Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης. Παχωμίου Ρουσσάνου, Κατὰ χυδαῖζόντων καὶ αἰρετικῶν καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Τεργέστῃ 1908.
- Βουτιερίδῃ Ἥλ., *Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ*, βιβλ. Ἑστίας, ἐν Ἀθήναις 1929.
- Βουτμάννου, *Γραμματικὴ*: Φ. Βουτμάννου, *Γραμματικὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, μετάφρ. Στ. Οἰκονόμου, ἐν Βιέννῃ 1812.
- Βυζαντίου: Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, *Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου*, ἐν Ἀθήναις 1835.
- Γεδεῶν, *Χρονικὰ*: Μ. Ι. Γεδεῶν, *Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, 1454-1830*, ἐν Κωνσταντινουπόλει αἰωπγ΄.
- Γεδεῶν, *Πίνακες*: Μ. Ι. Γεδεῶν, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαί, βιογραφικαὶ περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888.

* Στὴ Βιβλιογραφία δὲν συμπεριλήφθηκαν λόγῳ τοῦ πολὺ μεγάλου ἀριθμοῦ τους οἱ πηγές, στὶς ὁποῖες παραπέμπουμε στὰ 'Testimonia - Σχόλια'.

- Γεδεών Μ., «Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν κάτω χρόνων», *ΕΑ* 8 (1888) 186-8, 192-6, 198-203.
- Γεδεών Μ., «Εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Ραιδεστῷ μητροπόλεως καὶ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς ἀρχαίων χειρογράφων βιβλίων», *ΕΑ* 10 (1890) 158-160.
- Γεδεών, *Εορτολόγιον*: Μ. Ἰ. Γεδεών, *Βυζαντινὸν Εορτολόγιον. Μνήμαι τῶν ἀπὸ τῶν Δ' μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐορταζομένων Ἀγίων ἐν Κωνσταντινοπόλει, ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐθ'.*
- Γιάνναρη: Α. Ν. Γιάνναρη, *Ἐπίτομον Ἑλληνικὸ Λεξικὸν μετὰ εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν*, Α'-Β', ἐν Ἀθήναις 1892².
- Γιαννακόπουλου: Π. Ἐ. Γιαννακόπουλου, *Λεξικὸ ρημάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας*, ἐκδ. Πελεκάνος, Ἀθήνα χ.χρ.
- Γκράτζιου Ὀλγας, «Ἐπαγγελματίες γραφεῖς καὶ περιστασιακοὶ μικρογράφοι κατὰ τὸ 16^ο αἰ.», στό: *Ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ κατὰ τοὺς 15^ο καὶ 16 αἰῶνες* [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Διεθνὴ Συμπόσια, 7], Ἀθήνα 2000, 465-483.
- Γριμάνη Σ. Δ., «Ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀγίων στὴ ρητορικὴ ἀγιολογικὴ παράδοσις», *Θεολ* 79 (2008) 287-294.
- Γριμάνη, *Ἅγιος Γεώργιος*: Σ. Δ. Γριμάνη, *Ἅγιος Γεώργιος ἐγκωμιαζόμενος. Οἱ ἀγιολογικαὶ ἀντιλήψεις στὰ ἐκδοδομένα ἑλληνικὰ ἐγκώμια πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου* [ΥΚΜ, 11], ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2008.
- Δαμασκηνοῦ, *Θησαυρὸς*: Δαμασκηνοῦ Ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου τοῦ Θεσσαλονικέως, *Θησαυρὸς, μετὰ τῆς προσθήκης ἐν τῷ τέλει καὶ ἐτέρων ἐπτὰ Λόγων ψυχοφειλεστάτων καὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, Ἐνετίησι 1751.
- Δεντάκη, *Γραμματολογία*: Δεντάκη Β. Α., *Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Δ', ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 1997.
- Δετοράκη, *Φιλολογία*: Θ. Δετοράκη, *Βυζαντινὴ Φιλολογία. Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ κείμενα*, Α'-Β', Ἡράκλειο Κρήτης 1995/2003.
- Δημητρακοπούλου, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*: Δημητρακοπούλου Ανδρ., *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἦτοι περὶ τῶν ἐλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, ἐν Λειψίᾳ 1872.
- Δμητρίεφσκη, *Τυπικά*: Алексыя Дмитриевскаго, Описание Литургическихъ Рукописей. I. Τυπικά, Кіевъ 1895, III, Петроградъ 1917.
- Δουκάκη, *Συναξαριστής*: Δουκάκη Κ. Χρ., *Μέγας Συναξαριστής πάντων τῶν Ἀγίων*, ΙΒ', ἐν Ἀθήναις 1896.
- Ἔργα: Κ. Γ. Φραντζοῤῥα, *Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου Ἔργα*, Α'-Στ', ἐκδ. Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη 1988 ἐξ.
- ἜτυμΜ.: Ζ. Καλλιέργη – Μ. Μουσούρου, *Μέγα Ἑτυμολογικόν*, Βενετία 1549²(;).

- Εὐαγγελίδη Τρ., *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1893, μετὰ προλεγομένων περὶ τῆς παιδείας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καὶ περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου*, ἐν Ἀθήναις 1933.
- Εὐστρατιάδης Σοφρονίου, *Ὅμιλαι εἰς τὰς Κυριακὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Α΄, Τεργέστη 1903.
- Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολόγιον*: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι χ.χρ.
- Ζακυθινοῦ, *Ἱστορία*: Δ. Α. Ζακυθινοῦ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324-1071*, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα-Γιάννινα 1989.
- Ζηκίδου, *Λεξικό*: Γ. Δ. Ζηκίδου, *Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ χρηστικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας*, ἐν Ἀθήναις 1899.
- Ζηκίδου, *ΛεξΡημάτων*: Γ. Δ. Ζηκίδου, *Λεξικὸν ἀπάντων τῶν ῥημάτων τῆς ἁττικῆς πεζογραφικῆς διαλέκτου περιέχον καὶ τύπους ἐξ ἁττικῶν ἐπιγραφῶν*, ἐν Ἀθήναις 1888.
- Ζηκίδου, *Συντακτικό*: Γ.Δ. Ζηκίδου, *Συντακτικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐν Ἀθήναις 1890.
- Ζήση, *Θεολόγοι τῆς Θεσσαλονίκης*: Θ. Ζήση, *Θεολόγοι τῆς Θεσσαλονίκης* [Πατερικά,4], ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1997.
- Ζωγράφου, *Γαβριήλ*: Ἀμβροσίου- Ἀριστοτέλους Ζωγράφου, ἐπισκόπου Ζηλῶν, *Ὁ Γαβριήλ Θεσσαλονίκης καὶ τὸ ἀποδιδόμενο εἰς αὐτὸν ἀνέκδοτο Ὅμιλῆριον. Γραμματολογικὴ, φιλολογικὴ καὶ θεολογικὴ μελέτη* [Βυζαντινὰ Κείμενα-Μελέτες, 44], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Θεσσαλονίκη 2007.
- Ζώτου-Μολοσσοῦ Β. Δ., *Λεξικὸν τῶν Ἀγίων Πάντων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Γ-Δ΄, ἐν Ἀθήναις 1909.
- Ἡ Βυζαντινὴ Μικρὰ Ἀσία* : (ἐπι.) Στ. Λαμπάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Μικρὰ Ἀσία (6^{ος}-12^{ος} αἰ.)* [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν /Διεθνὴ Συμπόσια,6 (=Κέντρο γιὰ τὴν μελέτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ‘ΣΠ.Β.Βρυώνης’), Ἀρχαῖος, Μεσαιωνικὸς, Νέος Ἑλληνισμός, 27)], Ἀθήνα 1998
- Ἡλιούδη, *Κείμενα*: Ἰ.Ν. Ἡλιούδη, *Πρώιμα δημώδη πεζά, ὁμιλητικὰ καὶ ἀγιολογικὰ κείμενα (Νεῖλος-Ναθαναὴλ Μπέρτος καὶ ἀνώνυμος τοῦ κώδ. 51 τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων)*, Διδακτορικὴ διατριβή, Ρέθυμνο 1995.
- Ἡλιούδη Ἰ. Ν., *Ρυθμὸς καὶ Ἀρμονία. Ἡ μουσικότης τοῦ Λόγου*, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2005.
- Θεοδωρακόπουλου, *Ρητορεία*: Β. Θ. Θεοδωρακόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴν Ἀττικὴ Ρητορεία. Ἡ γέννησις τῆς ρητορείας. Οἱ δέκα ρήτορες. Ἡ ρητορικὴ τέχνη*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1989.
- Θεοδώρου Εὐ., «Ἀναγνώσματα», *ΘΗΕ* 2 (1963) 460-2.
- Ἰωαννίδης ἀρχιμ. Ν. Χ., *Θεολογία καὶ Γραμματεία ἀπὸ τὸν Θ΄ αἰῶνα καὶ ἐξῆς*, ἐκδ. Π. Κυριακίδης, Ἀθήνα 2007.

- Ἰωάννου ἐκ Λίνδου, *Ἐρὰ Βίβλος ἡ καλουμένη Ἀποστολικὴ Σαγήνη*, Θεσ/νίκη 1981 [ἀ' ἐκδ. 1787].
- Ἰωάννου, *Μνημεῖα*: Θ. Ἰωάννου, *Ἀγιολογικὰ Μνημεῖα*, Βενετία 1884.
- Καλογήρου Ἰ. Ὁ., «Μαρία», *ΘΗΕ* 8(1966) 649-685.
- Καραγιαννοπούλου, *Ἱστορία*: Καραγιαννοπούλου, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', *Ἱστορία μέσης Βυζαντινῆς Περιόδου (565-1081)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1993.
- Καραγιαννοπούλου, *Πηγαί*: Ἰ.Ε. Καραγιαννοπούλου, *Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας*, ἐκδ. Π.Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1997⁵.
- Καρμίρη Ι.Ν., «Ρουσσάνος Παχώμιος», *ΘΗΕ* 10 (1968) 858-86.
- Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*: Ἀπ. Καρπόζηλου, *Βυζαντινοὶ Ἱστορικοὶ καὶ Χρονογράφοι*, Α' (4^{ος}-7^{ος} αἰ.)- Β' (8^{ος}-~10^{ος} αἰ.), ἐκδ. Κανάκη, Ἀθήνα 1997/2002.
- Καρρᾶ Γ., «Χειρόγραφες ἐγκυκλοπαίδειες κατὰ τὴν περίοδο τοῦ 'διαφωτισμοῦ'», στό: (ἐκδ. Β. Κρεμμυδᾶ - Χ. Μαλτέζου - Ν. Μ. Παναγιωτάκη), *Ἀφιέρωμα στὸν Νίκο Σβορώνο*, τ. Β', Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986, 266-276.
- Καψωμένου, *Ἱστορία*: Στ. Γ. Καψωμένου, *Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα ἀπὸ τὰ ἐλληνιστικὰ ὡς τὰ νεότερα χρόνια. Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα στὴν Αἴγυπτο*, Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2003.
- Κιουσοπούλου, *Χρόνος*: Ἀντωνίας Κιουσοπούλου, *Χρόνος καὶ ἡλικίες στὴ βυζαντινὴ κοινωνία. Ἡ κλίμακα τῶν ἡλικιῶν ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τῆς μέσης ἐποχῆς (7^{ος}-11^{ος} αἰ.)* [(Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Νεολαίας, Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιάς) Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν, Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν,30], Ἀθήνα 1997.
- Κοντσίνα Ἦ., *Ἡ Βυζαντινὴ Πόλη*, μετάφρ. Κ. Δασκαλάκη, Ἐστία, Ἀθήνα 2009.
- Κοραῖ, *Ἄτακτα*: Ἀδ. Κοραῖ, *Ἄτακτα, ἥγουν Παντοδαπῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν αὐτοσχεδίων σημειώσεων καὶ τινων ἄλλων ὑπομνημάτων αὐτοσχεδίου συνάγωγῃ*, Α'-Στ', ἐν Παρισίοις 1828-1830.
- Κοραῖ Ἀδ., *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχίους Ἑλλήνες συγγραφεῖς καὶ ἡ αὐτοβιογραφία του*, Α', ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1986.
- Κορακίδη Ἀ. Σ., *Κήρυγμα καὶ Λατρεία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1994.
- Κορακίδη, *Αγιότητα*: Α. Σ. Κορακίδη, *Αγιότητα καὶ Μαρτύριο. Ἡ Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ν. Παναγόπουλος, Ἀθήνα 2000.
- Κουκουλέ Φ., «Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν βυζαντινῶν», *ΕΕΒΣ ΚΑ'* (1951) 43-44.
- Κουκουλέ, *ΒΒΠ*: Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός*, I-VI (+Παράρτημα), Ἀθῆναι 1955.
- Κούκουρα, *Παλαμαῖς*: Δήμητρας Α. Κούκουρα, *Οἱ ὑφολογικὲς ἐπιλογὲς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ στὶς Ὁμιλίαις του*, Διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1986 (=ΕΕΘΣΘ, 29, παρ.56).

- Κουμανούδη, *Συναγωγή Αθησαύριστων*: Στ.Αθ. Κουμανούδη, *Συναγωγή λέξεων αθησαυρίστων ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς λεξικοῖς*, ἐν Ἀθήναις 1883.
- Κουμαριανοῦ πρ. Θ. Ἰ., «Βασικοὶ σταθμοὶ στὴ διαμόρφωση τῆς Λειτουργικῆς τάξεως (Τυπικοῦ) τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», στό: *Ἑλπιόμαστεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ*. Τὸ αἶτημα τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Πρακτικὰ Β΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, 22-25 Ὀκτωβρίου 2000, Βόλος [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 7], ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2003, 85-122.
- Κριαρᾶ: Ἐμ. Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς δημώδους γραμματείας, 1100-1669*, Α΄-ΙΓ΄, Θεσσαλονίκη 1965 ἐξ.
- Κρυγέρου, *Γραμματικὴ διαλέκτων*: Κ.Β. Κρυγέρου (Krüger), *Γραμματικὴ τῶν διαλέκτων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ ἰδίως τῆς ἐπικῆς καὶ ἰωνικῆς*, Ἀ.Γ.Κωστόπουλος, Ἀθήνησι 1863².
- Κυννέρου: Ρ. Κυννέρου (R. Kühner), *Μεγάλῃ Γραμματικῇ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, Β1-2, μετάφρ. Εὐστ. Γ. Στάθη, ἐν Ἀθήναις 1879-1880.
- Λαμπροπούλου Ἄννας - Ἡ. Ἀναγνωστάκη – Βούλας Κόντη - Ἀγγελικῆς Πανοπούλου, «Μνήμη καὶ λήθη τῆς λατρείας τῶν ἁγίων τῆς Πελοποννήσου (9^{ος}-15^{ος} αἰ.)», *Οἱ ἥρωες*, 265-295.
- Λάμπρου, *Κατάλογος*: Sp. P. Lampros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, I-II, London, 1895, 1900.
- Λάμπρου Σπ., «Ὁ ἱερομάρτυς Φωκᾶς ὡς προστάτης τῶν ναυτιλλομένων», *NE IB* (1915) 374.
- ΛεξΠαπ: *Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας ἀρχαίας-μεσαιωνικῆς-νέας*, 1-13, ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 2007.
- Λορεντζάτου: Π. Λορεντζάτου, *Ἱστορικὸ Συντακτικὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς*, ἐκδ. Κακουλίδη, Ἀθήνα.
- Λυκούδη Στ. Ἐμμ., «Οἱ κατὰ τὴν θρησκευτικὴ πίστιν, τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους πάτρωνες τῶν ναυτικῶν μας» *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 11 (1936) 413-426.
- Μακαρίου, καθηγεμόνος χρηματίσαντος τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον ἐλληνομουσείου, *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἐν Λειψία 1758.
- Μανδηλαρᾶ, «Ἀθησαύριστοι»: Β.Γ. Μανδηλαρᾶ, «Λόγια ἀθησαύριστοι λέξεις ἐκ βυζαντινῶν κειμένων», *Ἀθηνᾶ* ΞΒ΄ (1958) 320-368.
- Μανδηλαρᾶ: Β. Γ. Μανδηλαρᾶ, *Ἡ δομὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας (Συντακτικόν)*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1998⁵.
- Μανούσακα Μ. Ἰ., «Ἐπιτροπικὸ Μητροφάνους Καισαρείας, πατριαρχικοῦ ἐξάρχου εἰς Βενετίαν», *Θησαυρίσματα* 11 (1974) 7-20.

- Μαρκόπουλου Α., «Η ὀργάνωση τοῦ σχολείου. Παράδοση καὶ ἐξέλιξη», στό: *Ἡ καθημερινή ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἐλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση*, Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνοῦς συμποσίου, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1989, 325 ἐξ.
- Μαστροδημήτρη Π. Δ., *Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, ἐκδ. Δόμος, Αθήνα 1996⁶.
- Μαστροδημήτρη Π. Δ., *Ἡ ποίηση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. I. Πρωτονεοελληνικὰ κείμενα. II. Κρητικὴ Λογοτεχνία. III. Δημοτικὸ Τραγούδι. Ἀνθολογία*, ἐκδ. Ἰδρυμα Γουλανρῆ-Χόρν, Αθήνα 2000².
- Ματθαίου Β., *Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, IB', Αθήναι 1991.
ΜΕτυμ: Ζαχαρία Καλλιέργη – Μάρκου Μουσούρου, *Μέγα Ετυμολογικόν*, Venetiis 1499.
- Μήλια: Σπ. Μήλια, *Τῶν ἁγίων Συνόδων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην συναθροισθισῶν Οἰκουμενικῶν τε καὶ Τοπικῶν Νέα καὶ Λαψιλεστάτη Συνάθροισις*, Α'-Β', Βενετία αψζα (1761) (=ἀνατύπ. τ. Α'-Γ', Καλύβα Τ.Προδρόμου, Ἱ.Σκ.Ἀγ.Ἀννης, Ἁγίον Ὅρος 1981-2/1986).
- Μηνᾶ, *Ἡ γλῶσσα:* Κ. Μηνᾶ, *Ἡ γλῶσσα τῶν δημοσιευμένων ἐλληνικῶν ἐγγράφων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας* [AA/KENΔΙ/ΙΛΝΕ], Αθήνα 2003².
- Μην.Δεκ.:* Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μηναῖον Δεκεμβρίου*, ἐν Βενετία 1852.
- Μητσάκη Κ., «Ένας λαϊκὸς κρητικὸς Ἀκάθιστος τοῦ ΙΕ' αἰ.», *Βυζαντινὰ* 1 (1969) 25-38.
- Μητσάκη, *Ὑμνογραφία:* Κ. Μητσάκη, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἕως τὴν ἐκονομαχίαν*, ἐκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1986.
- Μητσάκη, *Εἰσαγωγή:* Κ. Μητσάκη, *Εἰσαγωγή στὴ Νέα Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία. Πρωτονεοελληνικοὶ χρόνοι. Α'.* Ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἕως τοὺς χρόνους γιὰ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1989.
- Μητσάκη Κ., «Γλωσσικὴ ἀνάλυση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου», στοῦ Ἰδίου, *Τὸ ἐμψυχοῦν ὕδωρ. Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς φιλολογίας* [Δοκίμιο-Κριτική,1], ἐκδ. Ἴρις, Αθήνα 2000³.
- Μιστριώτου, *Γραμματολογία:* Γ. Μιστριώτη, *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Γραμματολογίᾳ* [Φιλολογικὴ Μυριόβιβλος, 12Γ], Β2, Αθήναι 1972.
- Μοσχονᾶ Θ., *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Α', *Χειρόγραφα*, Ἀλεξάνδρεια 1945.
- Μπαλάνου, *Συγγραφεῖς:* Δ.Σ. Μπαλάνου, *Οἱ Βυζαντινοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453* [Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας,34], Αθήναι 1951.

- Μπαμπινιώτη, *Συνοπτική Ιστορία*: Γ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτική Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*, Αθήνα 2000⁴.
- Μπεκατώρου Γ. Γ., «Εὐαγγελίου, Ανάγνωσις», *ΘΗΕ* 5 (1964) 975-9.
- Μπόμπου-Σταμάτη Βασιλικῆς, «Ἀνέκδοτα κείμενα Θεοφάνους Ἐλεαβούλκου καὶ Ἑρμοδώρου Ληστάρχου», *Πρακτικὰ Β' Διεθνoῦς Συμποσίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Γ', Αθήνα 1981-2, 27-8.
- Μπόνη Κ. Γ., *Προλεγόμενα εἰς τὰς "Ἑρμηνευτικὰς Ὁμιλίας" τοῦ Ἰωάννου VIII Ζιφιλίνου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως* [2 Ἰαν. 1064-2 Αὐγ. 1075]. Συμβολὴ εἰς μίαν νέαν ἔκδοσιν, Αθήναι 1937.
- Μωραΐτη Δ. Ν., «Θεομητορικαὶ ἑορταί», *ΘΗΕ* 6 (1965) 274-6.
- Νεοφύτου, *Συγγράμματα*: Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*, Α' - Δ', ἔκδ. Ἱ.Β.Σ.Μ. Ἀγίου Νεοφύτου, Πάφος 1996.-2001.
- Νικοδήμου, *Συναξαριστής*: Νικοδήμου Ἀγορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ...*, τ. Α' - Β', ἐν Βενετία 1819, (= ἔκδοσις Χ. Φιλαδελφέως, Αθήνησι 1868).
- Εὐδη Θ., *Ὀμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν Ὑμνογραφία*, Αθήνα 1950.
- Οἱ ἥρωες: Ἑλ. Κουντούρα-Γαλάκη (ἐπιμ.), *Οἱ ἥρωες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Οἱ νέοι Ἅγιοι, 8^{ος}-16^{ος} αἱ*. [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν /Διεθνή Συμπόσια,15], Αθήνα 2004.
- Οἰκονομίδου Ν. Α., «Ἅγιος Φωκάς ὁ Σινοπεύς. Λατρεία καὶ διάδοσις αὐτοῦ», *Ἀρχεῖον Πόντου* 17 (1952) 184-219.
- Παναγιωτόπουλου, *Μεθόδιος*: Ἱ. Ἀντ. Παναγιωτόπουλου, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μεθόδιος Α' ὁ Ὁμολογητὴς (843-847) καὶ τὸ ἔργο του*, Αθήνα 2003.
- Παπαδοπούλου Α., «Ἐκκλησιαστικαὶ Λέξεις Ἀθησαύριστοι», *Ἀθηνᾶ* ΝΔ' (1950) 208.
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως Α., *Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. Ἑρμηνεία τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ἐν Πετροπόλει 1909 [ἀνατ. Κ.Χ.Σπανός, Αθήναι 1997].
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συλλογή*: Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συλλογὴ Παλαιστίνης καὶ Συριακῆς Ἀγιολογίας*, Πετροῦπολη 1909 (= ἀνατ. Π.Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2007).
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*: Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἥτοι Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδίκων*, I-V, Ἱεροσόλυμα 1891-1915 (ἀνατ. Bruxelles 1963).
- Παπαδοπούλου Κ.Ν., «Νέο χειρόγραφο τῆς "Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης" τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ», *ΕΕΘΣΠΑ* ΜΑ' (2006) 389-441 καὶ ΜΒ (2007) 375-424.

- Παπαδάκη-Mejendorff, *Ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολή*: Ἀρ. Παπαδάκη- J. Meyendorff, *Ἡ Χριστιανικὴ Ἀνατολή καὶ ἡ ἄνοδος τοῦ Παπισμοῦ, Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸ 1071 ὡς τὸ 1453*, μετάφρ. Στ. Εὐθυμιάδης, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2003.
- Π[απαδοπούλου] Σ. Γ., «Ἰωάννης, ὁ Ξιφιλῖνος», *ΘΗΕ* 7 (1965) 1-2.
- Παπαδόπουλου Χρυσόστομου, «Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ΙΣΤ΄», *Θεολ* 3 (1925) 89-112.
- Παπαηλιοπούλου – Φωτοπούλου, «Προβλήματα»: Ἐ. Παπαηλιοπούλου – Φωτοπούλου, «Προβλήματα βυζαντινῆς ὑμνογραφίας ἢ περὶ τινων ἀκροστιχίδων τοῦ ὑμνογράφου Γεωργίου», *Δίπτυχα* ΣΤ΄ (1994-5) 431-478.
- Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*: Γ. Χ. Παπαμιχαήλ, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ἠθικο-Πατρολογικὴ συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων τοῦ ΙΔ΄ αἰ.*, Πετρούπολις-Ἀλεξάνδρεια 1911.
- Παπανικολάου, *Καλολογία*: Κ. Ἰ. Παπανικολάου, *Νεοελληνικὴ Καλολογία. Αἰσθητικὴ τοῦ Λόγου*, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1980.
- Πασπάτη, *Μελέται*: Α. Γ. Πασπάτη, *Βυζαντιναὶ Μελέται τοπογραφικαὶ καὶ ἱστορικαί*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877.
- Πασχαλίδη, *Νικήτας*,: Πασχαλίδη Σ., *Νικήτας Δαβὶδ Παφλαγῶν. Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του*, Θεσσαλονίκη 1998.
- Πασχαλίδη, «Ἀνέκδοτος Λόγος»: Πασχαλίδη Σ., «Ὁ ἀνέκδοτος Λόγος τοῦ Νικήτα Στηθάτου κατὰ Ἀγιοκατηγόρων καὶ ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἀγιότητος στὸ Βυζάντιο κατὰ τὸν 11^ο αἰ.», στό: *Οἱ ἥρωες*, 493-513.
- Πασχαλίδη, *Δημήτρια*: (εἰσαγ.-ἐπιμ.) Σ. Α. Πασχαλίδη, *Ἡ γραμματεία τῶν Δημητρίων, Β΄. Μαρτύρια, συλλογὲς Θαυμάτων καὶ Ἑγκώμια στὸν ἅγιο Δημήτριο. Πρωτοβυζαντινὴ-μεσοβυζαντινὴ περίοδος* [ΚΑΜ,5], Θεσσαλονίκη 2005.
- Πάσχου, *Ἄγιοι*: Π.Β. Πάσχου, *Ἄγιοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγὴ στὴν Ἀγιολογίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας* [ΥΚΜ,2], ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997.
- Πάσχου Π. Β., «Θρῆνος καὶ Ἑγκώμια πρὸ τοῦ Σταυροῦ», ὑπὸ δημοσίευσιν στὸν τιμητικὸ τόμο πρὸς τιμὴν τῆς Π. Στάθης.
- Πολίτη Α., *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2006¹⁶.
- Πολίτου, *Μυθολογία*: Ν. Πολίτου, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ι, Νεοελληνικὴ Μυθολογία*, ἐν Ἀθήναις 1871 (ἀνατ. 1979).
- Προκοπίου τοῦ Πελοποννησίου, *Βιβλίον καλούμενον Ποιμενικὸς Αὐλός. Περιέχον ψυχοφελεῖς διδασκὰς ἐν πάσαις ταῖς Κυριακαῖς καὶ Δεσποτικαῖς ἑορταῖς μιᾶς ἑπταμηνιαίας σειρᾶς*, ἐν Λειψία 1780.
- Ραγκαβῆ, *Λεξικόν*: Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας*, Ι- ΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1889-1891.
- Ράμφος, *Μελετήματα*: Ἰ. Σπ. Ράμφου, *Ἀγιολογικὰ Μελετήματα*, προλ. Π. Β. Πάσχου, Ἀθήναι 1987.

- Ρωμαίου Κ., «Ἡ γέννηση τοῦ ὀκτασύλλαβου στὰ μοιρολόγια τῆς Μάνης», στοῦ Ἰδίου, *Δημοτικὸ Τραγούδι, Προβλήματα καταγωγῆς καὶ τεχνοτροπίας*, Α΄, Ἀθήνα 1979, 122-151.
- Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*: Κ. Ν. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων ἐλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, ἐν Ἀθήναις 1868.
- Σάθα Κ.Ν., *Βιογραφικὸ σχεδιάσμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄*, ἐν Ἀθήναις 1870.
- Σεμιτέλου Δ. Χ., *Ἑλληνικὴ μετρικὴ*, Ἀθήνησι 1894.
- Σιγάλα Α., *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς μετὰ εἰσαγωγῆς. Πρόδρομοι καὶ ἀρχαὶ τῆς Γραφῆς* [Βυζαντινὰ Κείμενα-Μελέτες, 12], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1974.
- Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, Μαθηματάρια: Ἀγγελικῆς Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια τῶν ἐλληνικῶν σχολείων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Διδασκόμενα κείμενα, σχολικὰ προγράμματα, διδακτικὴς μέθοδοι. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς παιδείας* (Διδακτορικὴ Διατριβή), Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήναι 1993.
- Σκιᾶ Α. Ν., *Στοιχειώδης μετρικὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας*, ἐπιμ. Ε. Δ. Κολοκοτσᾶ, ἐν Ἀθήναις 1931.
- Σκουβαρά, *Γράμματα*: Β. Σκουβαρά, *Τὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Σύντομο διάγραμμα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήνα 1976.
- Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ»: Ἀμαλίας Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ Καλαβρός. Οἱ πρὸς Λατίνους λόγοι τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ σχετικὴ διένεξη μὲ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ», *ΕΕΘΣΠΑ ΜΑ΄* (2006) 549-596· *ΜΒ΄* (2007) 535-576.
- Σταματάκου, *Λεξικόν*: Ἰ. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Βιβλιοπρομηθευτικῆ, Ἀθήνα 1994.
- Σταματάκου, *Γραμματικὴ*: Ἰ. Δρ. Σταματάκου, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς κατὰ τὰ πορίσματα τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας*, ἐκδ. Δεδεμάδης, Ἀθήνα 2006⁶.
- Στρατηγόπουλου, *Ἀκολουθίες*: Δημ. Στρατηγόπουλου, *Ἐντυπες Ἀκολουθίες Ἀγίων. Συλλογὴ Ντόρης Παπαστράτου*, ἐπιμ.-εἰσαγ. Κρ. Χρυσοχοίδης, Ἀθήνα 2007.
- Συκουτρῇ Ἰ., «Προβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Ἐπιστολογραφίας», στοῦ Ἰδίου, *Μελέτες καὶ Ἄρθρα. Τὰ γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, τ.Β΄, μετάφρ. Ἡ.Τσιριγκάκης-ἐπιμ. Δ.Ι.Ίακώβ, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2003, 243-263.
- Τατάκη, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*: Β.Ν. Τατάκη, *Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, μετάφρ. Εὐα. Καλπουρτζῆ, ἐποπτ. Λ.Γ. Μπενάκη [Βιβλιοθήκη Γενικῆς Παιδείας, 5], Ἀθήνα 1977.
- Τζουγανάτου: Ν. Δ. Τζουγανάτου, *Σύνταξις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ὁ ὑποτεταγμένος λόγος*, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήναι χ.χρ., β΄ ἐκδ.

- Τρεμπέλα, *Αί Τρεῖς Λειτουργίαι*: Π. Ν. Τρεμπέλα, *Αί τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, ἐκδ. Σωτήρ, Ἀθῆναι 1997³.
- Τρεμπέλα, *Ἐκλογή*: Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, ἐκδ. Σωτήρ, Ἀθῆναι 1997³.
- Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*: Μανόλη Τριανταφυλλίδη, *Ἄπαντα*, Γ'. *Νεοελληνικὴ Γραμματική. Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή* (1938), Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1993.
- Τσάμη, *Ἀγιολογία*: Τσάμη, *Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 1999.
- Τσάμη, *Γραμματολογία*: Δ. Γ. Τσάμη, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2001.
- ΤσελίκΑ Ἀγ., *Μουσεῖο Μπενάκη. Συλλογὴ Χειρογράφων: Δέκα αἰῶνες ἑλληνικῆς γραφῆς (9^{ος}-19^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα 1977.
- ΤσελίκΑ Ἀγ., «Τὸ βιβλίον καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου καὶ γενικὰ τὸν 10^ο αἰῶνα», στοῦ Ἰδίου, *Θέματα Ἑλληνικῆς Παλαιογραφίας*, Ἰνστιτοῦτο "Ἀρέθας", Μεσογειακὸ Ἰνστιτοῦτο ἐρευνῶν παλαιογραφίας, βιβλιολογίας καὶ ἱστορίας τῶν κειμένων, Ἀθήνα 2004, 23-38.
- Τσικνόνπουλος Ἰ.Π., «Νεόφυτος», *ΘΗΕ* 9 (1966) 406-408.
- Τωμαδάκη, *Ὑμνοι*: Ν. Β. Τωμαδάκη, *Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὑμνοι*, I-IV, Ἀθήνα 1952-9.
- Τωμαδάκη Ν. Β., «Ἀνδρέας», *ΘΗΕ* 2 (1963) 674-693.
- Τωμαδάκη Ν.Β., *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, Γ'. *Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1993³.
- Φειδᾶ Β. Ἰ., «Μεθόδιος», *ΘΗΕ* 8 (1966) 899-901.
- Φειδᾶ, *Ἱστορία*: Β.Ι. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Α'-Β', Ἀθήνα 1994².
- Φίλια Γ. Ν., *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτὲς στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας (Ἱστορία, περιεχόμενον καὶ ἐπιτέλεση τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν μὲ βάση τις ἐγκωμιαστικὲς Ὀμιλίαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2002.
- Φιριπίδου Ν. Σ., «Κατάλογος τῶν Κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλέξανδρείας», *ΕΦ ΛΗ'* (1939) 203.
- Χατζιδάκι, *ΜΝΕ*: Γ. Χατζιδάκι, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, I-II [Βιβλ. Μαρασλῆ], Ἀθῆναι 1905, 1907.
- Χατζιδάκι, *Γλωσσολογικαὶ Ἑρευναι*: Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Γλωσσολογικαὶ Ἑρευναι*, Α', ἐν Ἀθήναις 1934· Β' [ΑΑ/Κέντρο Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ/Λεξικογραφικὸν Δελτίον, παρ.2] ἐν Ἀθήναις 1977.
- Χατζιδάκι, *Ἱστορία*: Γ. Ν. Χατζιδάκι, *Σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1967.
- Χόρροκς, *Ἑλληνικά*: Τζ. Χόρροκς, *Ἑλληνικά. Ἱστορία τῆς γλώσσας καὶ τῶν ὁμιλητῶν της*, μετάφρ. Μελίτα Σταύρου, Μαρία Τζεβελέκου, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 2006.
- Χρήστου Π. Κ., «Ἰωάννης Ἰταλός», *ΘΗΕ* 7 (1965) 6-9.

- Χρήστου Π. Κ., «Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ἡ θεολογία εἰς τὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα», στοῦ Ἰδίου, *Θεολογικὰ Μελετήματα*, 3, *Νηπτικὰ καὶ ἡσυχαστικά*, ΠΠΠΜ, Θεσσαλονίκη 1977, 101-119.
- Χρήστου Π. Κ., «Περὶ τὰ αἷτια τῆς ἡσυχαστικῆς ἔριδος», στοῦ Ἰδίου, *Θεολογικὰ Μελετήματα*, 3, *Νηπτικὰ καὶ ἡσυχαστικά*, ΠΠΠΜ, Θεσσαλονίκη 1977, 87-97.
- Χρήστου, *Συγγράμματα*: (ἐπιμ.) Π. Κ. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, Α'-Ε', Θεσσαλονίκη 1988².
- Χρήστου, *Πατρολογία*: Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Α'-Ε', ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2004³.
- Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*: Π. Κ. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία. Πατέρες καὶ Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Β', ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003².
- Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*: Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Α'-Β'2, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996-1998².
- Χρυσάνθου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία καὶ Περιγραφή τῆς Ἀγίας Γῆς, καὶ τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ*, Ἑνετίση 1728.
- Χρυσοχοΐδη Κρ., «Παραδόσεις καὶ πραγματικότητες στὸν Ἅγιο Ὄρος στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΣΤ' αἰ.», στό: *Ὁ Ἄθως στοὺς 14^ο-16^ο αἰῶνες* [Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα, 4], Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήνα 1997, 99-147.
- Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*: Β. Σ. Ψευτογκᾶ, *Νικολάου Καβάσιλα ἐπτὰ ἀνέκδοτοι Λόγοι, τὸ πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενοι (Εἰσαγωγή-Κείμενο-Σχόλια)*, Θεσσαλονίκη 1976.

- Adler: A. Adler, *Suidae Lexicon*, 1-4 [Lex.Gr.1.1-4], Leipzig 1928-1935.
- Afinogenov D. E., «Patriarch Photius as Literary Theorist: Aspects of Innovation», *BSI* 56 [1995] 339-345.
- Afinogenov D., «Rewriting a saints' life in the monastery of Stoudiou: Two Lives of St. Nicholas the Studite», *Oi ἥρωες*, 313—322.
- Aigrain, *Hagiographie*: R. Aigrain, *L' Hagiographie. Ses Sources, ses méthodes, son histoire*, Paris 1953 (+ 'Complément Bibliographique' τῆς ἐπανεκδόσης τοῦ 2000).
- Alexander, «Biography»: Alexander, «Secular Biography at Byzantium», *Speculum* XV (1940) 194-209.
- Allatius L., *De utriusque ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, Romae MDCLV.
- Allatius L., *De Ecclesia Occidentalis atque orientalis perpetua consensione*, Libri Tres, Coloniae Agrippinae MDXLVIII.
- Allatius L., «De Georgiis et eorum scripta diatriba», στίο: J. A. Fabricii – G. H. Harles, *Bibliotheca Graeca*, XII, Hamburgi 1809 (ἀνατ. Hildesheim 1970), 1- 136.
- Ameringer, *John Chrysostom*: Th. E. Ameringer, *A study in Greek Rhetoric. The stylistic influence of the Second Sophistic on the Panegyrical Sermons of St. John Chrysostom*, Washington 1921.
- Anastasi R., «L' Epistula 156 di Fozio», *Studi di Filologia Byzantina* 4 (1988) 41-54.
- Antonopoulou, *Homiliae*: Theodora Antonopoulou, *Leonis VI Sapientis Imperatoris Byzantini Homiliae* [CCSC,63], Turnhout 2008.
- Antonopoulou, *Homilies*: Theodora Antonopoulou, *The Homilies of the Emperor Leo VI* [The Medieval Mediterranean. Peoples, economies and cultures, 14], Leiden-NY-Köln 1997.
- Assemani, *Kalendaria* : G. S. Assemani, *Kalendaria Ecclesiae Universae*, t. V- VI, Romae MDCCCLV,.
- Auzépy Marie – France, «La carrière d' André de Crète» *BZ* 88 (1995) 1-12.
- Azéma : Y. Azéma, *Théodore de Cyr. Correspondance*, I-III [SC,40,98, 111], Paris 1955,1964, 1965.
- Babbitt: F.C. Babbitt, *A Grammar of Attic and Ionic Greek*, New York- Cincinnati- Chicago 1902.
- Baiter J. - H. Sauppe, *Oratores Attici*, Zürich 1850.
- Bakker W. F., «Στίχοι ψαλλόμενοι τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ. Κριτικὴ ἔκδοσις», *Θησαυρίσματα* 32 (2002) 33-80.
- Balland A., «Les liberalités d' Opramoas», *Fouilles de Xanthos* vii (1981) 172.
- Baldwin B., «A literary debate between Photios and George of Nicomedeia», *Aevum* 60 (1986) 218-222.
- Baldwin B., «Eustratios», *ODB* 2 (1991) 754-5.
- Baldwin B., «Theodore Lector», *ODB* 2 (1991) 2042.
- Baldwin B., «Prokopios of Caesarea», *ODB* 3 (1991) 1372.
- Baldwin B., «Proklos», *ODB* 3 (1991) 1729.
- Barbel: J. Barbel, *Gregor von Nazianz. Die fünf theologischen Reden*, Düsseldorf 1963.

- Bardour R., «Summary description of the greek manuscripts from the Library at Holkham Hall», *The Bodleian Library Record* VI [1957-1961] 591-613.
- Baronius Cesare, *Annales Ecclesiastici*, III, Venetiis 1707.
- Baud- Bouvy S., *La Chanson populaire grecque du Dodécanèse*, I, *Les Textes*, Paris 1936.
- Baud- Bouvy S., *Études sur la Chanson Clephtique* [Collection de l' Institut Français d' Athènes, 53], Athènes 1958.
- Beck, *Kirche*: H. G. Beck, *Kirche und Theologishce Literatur im Byzantinischen Reich* [Handbuch der altertumwissenschaft 12,2,1 / Byzantisches Handbuch 2,1], Munchen 1959.
- Beck H. –G., «Η ρητορική τῶν βυζαντινῶν ὡς ἔκφρασις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος» *ΕΕΘΣΠΘ* 9 (1965) 101-112.
- Beck, *Δημώδης Λογοτεχνία*: H.-G. Beck, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Δημώδους Λογοτεχνίας*, μετάφρ. Νίκη Eideneier, MIET, Ἀθήνα 1988.
- Beck, *Χιλιετία*: H.-G. Beck, *Ἡ Βυζαντινὴ Χιλιετία*, μετάφρ. Δ. Κούρτοβικ, MIET, Ἀθήνα 2000³.
- Beck, *Ἱστορία*: H.-G. Beck, *Ἱστορία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία* [Βιβλιοθήκη Βυζαντινῆς Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας, 3], Α΄-Β΄ μετάφρ. Α. Αναγνώστου, ἐκδ. Στ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 2004.
- Bedjan P.– M. Nau, *Acta Martyrum et Sanctorum*, I-VII, Parisiis 1890-7.
- Bekker, AG: Bekker I., *Anecdota Graeca*, I-III, Berlin 1864-1821 (ἀνατ. Graz 1965).
- Berry, *Lexicon NT*: G. R. Berry, *A new Greek-English Lexicon to the New Testament*, New York 1897.
- Bidez J. - G.C.Hansen, *Sozomenus. Kirchengeschichte*, [GCS] Berlin 1960.
- Blass – Debrunner: F. Blass – A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian Literature*, transl. R.W. Funk, Chicago 1961.
- Boissonade, *Anecdota*: J. Fr. Boissonade, *Anecdota Graeca e codicibus Regiis*, I-V, Hildesheim 1962² (=Parisiis 1829-1833).
- Borckhardt, *Myra*: J. Borchhardt, *Myra eine lykische Metropole der antiker und byzantinischer Zeit* [Istanbul forschungen und herausgegeben von der Abteilung Istanbul des Deutschen Archäologischen Institut, b.30], Berlin 1975.
- Boulenger: F. Boulenger, *Grégoire de Nazianze. Discours funebres en l' honneur de son frère Césaire et d Basile de Césarée*, Paris 1908.
- Brown, «Υστερη ἀρχαιότητα»: P. Brown, «Ἡ ἀνάδειξη καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἁγίου στὴν ὕστερη αὐτοκρατορία», στοῦ Ἰδίου: *Ἡ κοινωνία καὶ τὸ Ἅγιο στὴν ὕστερη Ἀρχαιότητα*, μετάφρ. Ἀλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2000.

- Browning, «Literacy» R. Browning, «The Literacy in the Byzantine World», *Byzantine and Modern Greek Studies* 4 (1978) 39-54.
- Browning, «Low-Level»: R. Browning, «The 'Low Level' Saint's Life in the Early Byzantine World», στο: ed. S. Hackel, *The Byzantine Saint*, University of Birmingham, 14th Spring Symposium of Byzantine Studies, London 1981, 117-127.
- Browning, «Language»: R. Browning, «The language of Byzantine Literature», στο: (ἐπιμ.) Sp. Vryonis, jr., *The Past in Medieval and Modern Greek Culture* [Byzantina kai Metabyzantina,1], Malibu California 1978, 103-133 (=στοῦ Ἰδίου, *History, Language and Literacy in the Byzantine World* [VR], London 1989, n. XV.
- Browning, Γλώσσα: R. Browning, *Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα μεσαιωνικὴ καὶ νέα*, μετάφρ. Μ.Ν. Κονομῆ, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1995.
- Buchwald W.– A. Hohlweg – O. Prinz, *Tusculum Lexikon griechischer und lateinischer Auctoren des Altertums und des Mittelalters*, Munchen- Zurich 1982³.
- Burnet J., *Platonis Opera*, I-V, Oxford 1900-1907.
- Busse : A. Busse, *Davidis Prolegomena et in Porphyri isagogen commentarium* [CAG,18.2], Berolini 1904.
- Butler, *Lives*: Alban Butler, *The lives of the fathers, martyrs and other principal saints*, 12, London 1813.
- Butmann, *Συντακτικόν*: Φ. Βουττμάννου, *Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ, Β΄. Συντακτικόν*, Κέρκυρα αὐμγ΄.
- Buttmann, *Verbs*: Ph. Buttmann, *A Catalogue of Irregular Greek Verbs with all the Tenses extant, their formation, meaning and usage*, transl. J.R. Fishlake, London 1844.
- Buttmann, *Grammar NT*: Al. Buttmann, *A Grammar of the New Testament Greek*, Andover 1893.
- Cameron, *Αὐτοκρατορία*: Averil Cameron, *Ἡ ὕστερη ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία*, μετάφρ. Ἰωάννα Κράλλη, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 2000.
- Campbell, *Basil the Great*: Campbell J. M., *The influence of the Second Sophistic on the style of the Sermons of Basil the Great* [Patristic Studies,II], Catholic Univeristy of America, Washington 1922.
- Canivet : P. Canivet, *Théodoret de Cyr. Thérapeutique des maladies helléniques* [SC,57], Paris 1958.
- Canivet P.– A. Leroux-Molingien, *Théodoret de Cyr. L'histoire des moines de Syrie*, I-II [SC,234.257], Paris 1977-1979
- Cantarella: R.Cantarella, S. Massimo Confessore. *La Mistagogia ed altri scritti*, Firenze 1931.
- Capecelatro- Feron – Battaglini, *Codices* : Capecelatro Alfonso cardinale– E. Feron – F. Battaglini, *Codices Manuscripti Graeci*

- Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae*, Romae-Vaticano MDCCCXCIII.
- Carmichael: A.N. Carmichael, *Greek Verbs; their leading formations, defects and irregularities*, London 1841.
- Castellani, *Catalogus*: Castalani C., *Catalogus Codicum Graecorum qui in bibliothecam D. Marci Venetiarum inde ab MDCCXL ad hanc usque tempora inlati sunt, sub auspiciis suprani studiorum ministerii recensuit et digessit*, Venetiis MDCCCXCV.
- Cavalieri – Bollandiani, *Catalogus*: Hagiographi Bollandiani – P.F. de' Cavalieri, *Catalogus Codicum Hagiographicorum Bibliothecae Vaticanae*, Bruxellis 1899.
- Cavallo, *Ανάγνωση*: Cavallo, *Η Ανάγνωση στο Βυζάντιο*, μετάφρ. Σμ. Τσοχανταρίδου – P. Odorico, έκδ. Άγρα, Αθήνα 2008.
- Chadwick : H. Chadwick, *The sentences of Sextus*, Cambridge 1959.
- Chantraine : P. Chantraine, *Ιστορική Μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, μετάφρ. Ν. Κ. Άγκαβανάκη, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1998².
- Cloesa-Castaldo: A. Cloesa-Castaldo, *Massimo Confessore. Capitoli sulla carita*, Roma 1963.
- Clyde: J. Clyde, *Greek Syntax with a rational of the Constructions*, Edinburgh MDCCCLVII.
- Conley Th. M., «John Italo's Methodos Rhetorikê: Text and Commentary», *Greek, Roman and Byzantine Studies* 44 (2004) 411-437.
- Constantinides-Hero, *Letters* : Angela Constanides-Hero, *Letters of Gregory Akindynos, Greek text and English translation*, Washington D.C. 1983.
- Constas N., «An apology of the cults of Saints in late antiquity: Eustratius presbyter of Constantinople, On the state of souls after death (CPG 7522)», *Journal of Early Christian Studies* 10 (2002) 267-285.
- Cotellerii Joanni Baptistae, *Martyrologium Usuardi Monachi*, στὰ AASS Iun. t.VII, Antverpiae MDCCXVII, 724-6
- Courtonne : Y. Courtonne, *Saint Basile. Lettres*, I-II, Paris 1961.
- Cramer: J. A. Cramer, *Caenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum*, II, Oxford 1841.
- Cramer, *Anecdota Oxon.*: Cramer J. A., *Anecdota Graeca e coddicibus manuscriptis bibliothecarum Oxoniensium*, I - IV, Oxford 1835-7 (άνατ. Amsterdam 1963).
- Curtius, *Grammar*: G. Curtius, *A Grammar of the Greek Language*, ed. W. Smith, New York 1872.
- Curtius, *Συντακτικόν*: Γ. Κουρτίου, *Ἑλληνικῆς Γραμματικῆς Μέρος Β΄. Συντακτικόν*, μετάφρ. Στ. Λελέκου, ἐν Ἀθήναις 1881.
- Fischer E., *Die Ekloge des Phrynichus* [Sammlung der griechischer und leteinischer Grammatiker,1] Berlin 1974.

- Dagron, *Κωνσταντινούπολη*: G. Dagron, *Ἡ γέννηση μιᾶς πρωτεύουσας. Ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ οἱ θεσμοὶ της ἀπὸ τὸ 330 ὥς τὸ 451*, μετάφρ. Μαρίνα Λουκάκη, MIET, Ἀθήνα 2009.
- Daniélou: J. Daniélou, *Grégoire de Nysse. La vie de Moïse* [SC,1] Paris 1968.
- Darrouzès J., «Eustrate de Constantinople», *DSp* IV/2 (1961) 1718-1719.
- Darsy F., «Il sepolcro di S. Nicola a Mira», *Mélanges Eugène Tisseront* [Studi e Testi, 232], II/1, Vaticano 1964, 29-40
- Dawkins, «Γλῶσσα»: R.M. Dawkins, «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο», στό: N.H.Baynes – H.St.L.B.Moss, *Βυζάντιο. Εἰσαγωγή στὸ Βυζαντινὸ Πολιτισμό*, μετάφρ. Δ.Ν.Σακκά, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2004⁸.
- De Boor: C. de Boor, *Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica*, Leipzig 1880.
- de Boor C., *Theophylacti Simocattae Historiae*, Stuttgart 1972².
- Debrunner – Scherer, *Ἱστορία*: A. Debrunner – A. Scherer, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Β'. Βασικὰ ζητήματα καὶ γνωρίσματα τῆς μετακλασικῆς ἑλληνικῆς*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1994.
- Delehay H., «Catalogus Codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae D. Marci Venetiarum», *AB* 24 (1905) 169- 256.
- Delehay H., «Catalogus Codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Comitiss de Leicester Holkhamiae in Anglia» *AB* 25 (1906) 457-477.
- Delehay H., «Catalogus Codicum Hagiographicorum graecorum Bibliothecae Patriarchatus Alexandrini in Cahira Aegypti», *AB* 39 (1921) 344-357.
- Delehay, *Les Passions*: H. Delehay, *Les Passions des Martyrs et les genres littéraires* [SH,13b], Bruxelles 1921¹.
- Delehay H., «Le Calendrier d' Oxyrhynche pour l' année 535-6», *AB* 42 [1924] 83-99.
- Delehay, *Sanctus*: H. Delehay, *Sanctus. Essai sur le culte des Saints dans l' Antiquité* [SH,17], Bruxelles 1927.
- Delehay H., «Hagiographie Napolitaine», *AB* 57 [1939] 5-64.
- Delehay, *Legends*: H. Delehay, s.J., *The Legends of the Saints. An Introduction to Hagiography*, transl. R.J. Schoeck, Univ. of Notre Dame 1961.
- Delooz P., «Towards a sociology study of canonized sainthood in the Catholic Church», στό: [ἐπιμ.] St. Wilson, *Saints and their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Cambridge 1983, 189-216.
- de Matons : J. Gr. Matons de, *Romanos le Mélode. Hymnes*, II [SC,110], Paris 1965.
- Devreesse R., *Catalogue des Manuscrits grecs*, II. *Le Fonds Coislin*, Paris MCMXLV.
- De Somavera: Alessio da Somavera, *Tesoro della lingua greca volgare ed italiana. Cioe ricchissimo dizionario greco-volgare ed italiano*, Parigi MDCCIX.

- Diels – Kranz: H. Diels – W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, I-III, Berlin 1906², 1922².
- Dieterich, *Untersuchungen*: K. Dieterich, *Untersuchungen zur geschichte der griechischen Sprache, von der hellenistischen Zeit bis zum 10. jahr. N. Chr.* [BA,1], Leipzig 1898.
- Dindorf : W. Dindorf, *Aristides*, I-II, Leipzig 1829.
- Dindorf L., *Chronicon Paschale* [CSHB], I, Bonn 1832.
- Dindorf W., *Scholia Graeca in Homeri Odysseam*, I-II, Amsterdam 1962².
- Donaldson, *Ἱστορία*: Ἰ. Γ. Δονάλδσωνος, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς Φιλολογίας, ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν Σωκρατικῶν σχολῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων*, μετάφρ. Ἰ. Βαλέτας, Α΄-Β΄, London 1871.
- Doutreleu: L. Doutreleau, *Didyme l' Aveugle sur Zacharie*, I-III [SC,83-85], Paris 1962.
- DuCange: C. Du Fresne, Dominus Du Cange, *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis*, I-II, Lugduni MDCLXXXVIII.
- Duffy J. M.– D. J. O'Meara, *Michaelis Pselli Philosophica Minora*, II, Leipzig 1989.
- Dufourcq A., «Le Passionaire occidental au viie s.», *Mélanges d' Archeologie et d' Histoire* XXVI (1906) 27-65.
- Dumortier : J. Dumortier, *Jean Chrysostome. Homélies sur Ozias* [SC, 277], Paris 1981.
- Dvornik F., *The Photian Schism. Hitsory and Legend*, Cambridge 1970².
- Easterling – Knox, *Ἱστορία*: P.E. Easterling – B.M.W. Knox, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας*, μετάφρ. Ν. Κονομῆ, Χρ. Γριμπᾶ, Μ. Κονομῆ, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2005.
- Efthymiadis St., «John of Sardis and the Metaphrasis of a passio of saint Nicephoros the martyr (BHG 1334)», *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* 28 (1991) 23-41.
- Efthymiadis, «Holy Man»: Efthymiadis St., «The function of the Holy man in Asia Minor in the middle Byzantine period», στό: *Ἡ Βυζαντινὴ Μικρὰ Ἀσία*, 151-161.
- Ehrhard, *Überlieferung*: A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, I-III, Leipzig 1937-1943.
- Emereau C., «Hymnographi Byzantini quorum nomina in littera diggesit notulisque adonavit», *ÉdOr* 22 (1993) 425.
- EtymGenuinum*: F. Lasserre – N. Livadaras, *Etymologicum magnum genuinum. Symeonis etymologicum una cum magna grammatica. Etymologicum magnum auctum*, I, Roma 1976.
- EtymGudianum*: F. N. Sturz, *Etymologicum graecae linguae Gudianum et alia grammaticorum scripta e codicibus manuscriptis nunc prima edita*, Leipzig 1818 (Hildesheim 1973).

- EtymMagnum*: Fridericii Silburgii, *Magnum Etymologicon seu magnae grammaticae penu*, Lipsiae MDCCCXVI*.
- Eusebius*: I.A. Heikel – K. Mras – E. Schwartz – F. Winkelmann – J. Ziegler – Eklostermann, *Eusebius Werke* [GCS], Leipzig 1902 έξ.
- Falkenhausen Vera von, «Bishops», στò: (έπιμ.) G. Cavallo, *The Byzantines*, Chicago 1997, 172-196.
- Farmer, *Saints*: D. H. Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, Oxford 2004⁵.
- Fatouros: G. Fatouros, *Theodori Studitae Epistulae*, II [CFHB/SB,31], Berlin 1992.
- Fauriel Cl., *Έλληνικά δημοτικά τραγούδια*, Α', *Η έκδοση τοῦ 1824*, έπιμ. Άλ. Πολίτη, ΠΕΚ, 2000².
- Ferranti Abrahamse Dorothy Z. de, *Hagiographic sources for byzantine cities, 500-900 AD* (Dissertation), University of Michingan 1967.
- Fischer E., *Die Ekloge des Phrynichus* [Sammlung der griechischer und leteinischer Grammatiker,1] Berlin 1974
- Flusin B., «Miracle et Hiérarchie», στò: *Hagiographie Cultures et Sociétés IVe-XIIe. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris [2-5 Mai 1979]*, Paris 1981, 299-317.
- Foerster R., *De antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis Commentario*, Rostochii 1877.
- Foerster: R. Foerster, *Libanii Opera*, I-XI, Lipsiae 1903 έξ.
- Foerster R.– E. Richsteig, *Choricii Gazaei Opera*, Leipzig 1921.
- Folieri E., «Problemi di Innografia byzantina», στò: *Actes du XIIIe Congrès International des Études Byzantines*, II, Beograd 1964, 311-325.
- Foss C., «Cities and villages of Lycia in the life of Saint Nicholas of Holy Zion», *Greek Orthodox Theological Review* 36 (1991) 303-337
- Fox R. L., *Pagans and Cristians in the mediterranean world. From the second century AD to the conversion of Constantine*, London 2006.
- Fritz G., «Proclus», *DTC* 13/1 (1936) 662-675.
- Gaiffier B. de, «Hagiographie et Historiographie. Quelques aspects du problème», στò: *La Storiografia altomedievale*, II, Spoleto 1970, 139-166 καὶ 179-196.
- Gaisford-Καλλιέργη: T. Gaisford, *Etymologicum Magum*, Oxford 1848*.
- Gallaey Fr., «Les Origines de la Vie monastique dans le Christianisme», *Études Fransiscains* 21 (1909) 38-53 καὶ 280-293,
- Gaisford T., *Poetae minores graeci*. II. *Scholia ad Hesiodum*, Leipzig 1823.
- Gallay: P. Gallay, *Saint Grégoire de Nazianze. Lettres*, I- II, Paris 1964/1967.
- Gallay P., *Grégoire de Nazianze. Lettres théologiques* [SC,208], Paris 1974.
- Gardthausen V., *Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften mit Fachgenossen* [Byz.Arch.,3], Leipsig 1903.

* Τò Μέγα Έτυμολογικό χρησιμοποιηθήκε σέ συνδυασμò τῶν τριῶν έκδόσεων: ΈτυμΜ., *EtymMagnum* καὶ Gaisford -Καλλιέργη, γιὰ τίς όποίες βλ. τὰ οικεία λήμματα τῆς βιβλιογραφίας.

* Όπου ή σελιδαρίθμηση με βάση την έκδοση τοῦ Καλλιέργη στη Βενετία.

- Garitte G., *Le Kalendrier Palestinogeorgiene du Sinaiticus 34 (x siècle)* [SH,30], Bruxelles 1958.
- Gautier : P.Gautier, *Michaelis Pselli Theologica*, I, Leipzig 1989.
- Geerard, CPG: M. Geerard, *Clavis Patrum Graecorum*, I-IV, Turnhout 1979.
- Gelzer, *Nomina*: H. Gelzer – H. Hingelfeld – O. Cuntz, *Patrum Nicaeanorum nomina latine, graece, coptice, syriace, armenice, sociata opera*, Lipsiae MDCCCXCVIII.
- Getcha J., «Le système »: J. Getcha, «Le système des Lectures bibliques du rite byzantin», στο: A. Triacca, A. Pistoia (ἐπιμ.), *La Liturgie interprète de l' exriture. I. Les Lectures bibliques pour les Dimanches et fêtes*. Conférences Saint Serge, XLVIIIe semaine d' Études Liturgiques, Paris 25-28 Juin 2001 [Bibl. 'Eph.Lit.', Subsidia,119], Paris 2001, 25-56.
- Gibellini Rosino, *Ἡ Θεολογία τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα*, μετάφρ. Π. Ἀρ. Ὑφαντῆ, ἐκ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2002.
- Giet : S. Giet, *Basile de Césarée. Homélies sur l' hexaéméron* [SC,26], Paris 1968².
- Gildersleeve: B.L. Gildersleeve, *Syntax of Classical Greek from Homer to Demosthenes*, I-II, New York-Cincinnati- Chicago 1904.
- GNO: ἐκδ. W.Jaeger e.a., *Gregorii Nysseni Opera*, I-X, Leiden 1960 ἐξ.
- Goar J., *Εὐχολόγιον, Sive Rituale Graecorum*. Venetiis MDCCXXX.
- Goldsmidt G., *Heliodori carmina quaattor ad fidem codicis Casselani* [Religiongesichtliche Versuchen und Vorarbeiten, 12.2], Giessen 1923.
- Goodel: T.D. Goodel, *A school Grammar of Attic Greek*, New York 1902.
- Goodwine: W.W. Doowine, *A Greek Grammar*, Boston 1898.
- Gouillard J., «Autour de Palamisme», *ÉdOr* 37 (1938) 424-460.
- Gouillard J., «Le Synodikon de l' Orthodoxie», *TM* 2 (1967) 45-107.
- Greene W. C., *Scholia Platonica*, Haverford, Pennsylvania 1938.
- Gregoire H. «Un grand et beau livre de la chanson populaire grecque» *Byz* XII [1937] 650-8.
- Grenfell – Hunt: B. P. Grenfell – A.S. Hunt, *The Oxyrhynchus Papyri*, I-XIV, London 1898-1920.
- Gribomont J., «Le mystérieux calendrier Latin du Sinai: Édition et commentaire», *AB* LXXV (1957) 105-134.
- Grimanis St. D., «Contribution to the relation between Old Testament and Byzantine Hagiography. The use of the OT in two Bzantine Encomia to St. George», *Κληρονομία* 36 (2007) 151-9.
- Grimanis St. D., «Contribution to the the question of the authenticity of a byzantine Encomion», *Θεολ.* 80/1 (2009) 213-216.

- Grimm, *Lexicon NT*: W. Grimm, *A Greek-English Lexicon of the New Testament* (=Clavis Novi Testamenti), transl. J.H. Thayer, New York- Cincinnati- Chicago 1889².
- Grouzel : H.Grouzel, *Grégoire le Thaumaturge. Remerciement à Origène suivie de la lettre d' Origène à Grégoire* [SC,148], Paris 1969.
- Guignet M., *Saint Grégoire Nazianze et la rhétorique*, Paris 1911.
- Guy P. M., «La question du système des Lectures de la Liturgie byzantine», *στά: Miscellanea liturgica in onore di sua Eminenza il Cardinale Giacomo Lercaro*, τ. II, Roma 1967, 251-261.
- Halkin, *BHG*: Fr. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, I-III [SH,8a], Bruxelles 1957.
- Halkin, *Inventaire*: Fr. Halkin, *Manuscripts de Paris. Inventaire hagiographique* [SH, 44], Bruxelles 1968.
- Halkin, *AuctBHG*: Fr. Halkin, *Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graecae* [SH,47], Bruxelles 1969.
- Halkin, «Hagiographie»: Fr.Halkin, «L' Hagiographie byzantine au service d' Histoire», *στοῦ Ἰδίου, Recerches et Documents d' Hagiographie Byzantine* [SH, 51], Bruxelles 1971, 260-269.
- Halkin, *NAuct*: Fr. Halkin, *Novum Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graecae* [SH,65], Bruxelles 1984.
- Halkin, *Saints*: Fr. Halkin, *Saints de Byzance et du proche orient. Seize texts grecs inédits (dix Vies ou Passions sans nom d' auteur et six discours de Nicéas de Paphlagonie* [Cahiers d' Orientalisme, XIII], Genève 1986.
- Halkin, *L' ancienne Hagiographie*: Fr. Halkin, *L' Ancienne Hagiographie Byzantine. Les Sources. Les Premiers Modèles. La Formation des Genres* [SH, 73], Bruxelles 1991.
- Hansen G. C., *Theodoros Anagnostes Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1971, 1-95.
- Haldon J.F., *Byzantium in the seventh century: The transformiaon of a culture*, Cambridge 1990.
- Hansen C., *Socrates Kirchengeschichte* [GCS/nf,1], Berlin 1995.
- Harmon : Harmon A.M.– K. Kilburn - M. D. Macleod, *Lucian*, τ.I-VIII, Cambridge Mass.,1961- 1967.
- Harnack, *History of Dogma*, transl. N. Bukanan, τ. IV [Theol. Transl. Libr., IX], Boston 1898.
- Hatzidakis, *Einleitung*: G. N. Hatzidakis, *Einleitung in der griechischer Grammatik* [indogermanische Grammatiken, V], Leipsig 1892.
- Hayduck, *Sophonias*: M.Hayduck, *Sophonias in libros Aristotelis De Anima paraphrasis* [CAG,23.1], Berolini 1883.
- Hederben R., *Opramoas Inschriften vom Heroon zu Rhodiapolis*, 1897.
- Heisenberg A., *Georgii Acropolitae opera*, I-II, Lipsiae 1903 (Stuttgartiae 1978²).
- Henry: R. Henry, *Photius Bibliothèque*, I - III, Paris 1959 ἐξ.
- Hercher : Hercher R., *Epistolographi Graeci*, Paris 1873.

- Hoffmann – Scherer, *Ιστορία*: O. Hoffmann – A. Scherer, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Α΄. Ὡς τὸ τέλος τῆς κλασικῆς ἐποχῆς*, μετάφρ. Χ. Π. Συμεωνίδη, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997.
- Høgel C., *Symeon Metaphrastes. Rewriting and canonization*, Copenhagen 2002.
- Høgel C. (ἐπιμ.), *Metaphrasis: Redaction and audiences in middle Byzantine Hagiography*, Oslo 1996.
- Honigman, «La Liste»: Honigman E., «La Liste originale des pères de Nicée. A propos de l' Évêché de "Sodoma" en Arabie», *Byz XIV* (1939) 17-76.
- Hörandner W., *Der Prosarythmus in der rhetorischen Literatur der Byzantiner* [Wiener Byzantinischen Studien, 16], Vienna 1981.
- Humpert J., *La disparition du datif par le genitive en grec (du Ier au Xe siècle)*, Paris 1930.
- Hunger H., «On the imitation (Μίμησις) of Antiquity», στοῦ Ἰδίου, *Byzantinische Grundlagenforschungen. Gesammelte Aufsätze* [VR], London 1973,n.XV (= *DOP* 23/24 [1969]17-38).
- Hunger, *Λογοτεχνία*: H.Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τ.Α΄-Γ΄, μτφρ. Λ.Μπενάκη, Ἰ.Ἀναστασίου, Γ.Μακρῆ κ.ἄ., ἐκδ.ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991².
- Hunger H., «The Classical Tradition in Byzantine Literature: The importance of Rhetoric», στο: Mullet – Scott, *Byzantium*, 35-47.
- Janin, *Eglises*: R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l' Empire byzantin. Première partie: Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique. III: Les Églises et les Monastères*, Paris 1953.
- Janin, *Grandes Centres*: R. Janin, *Les Églises et les Monastères des Grands Centres Byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*, Paris 1975.
- Jenkins, «Origins»: Romilly Jenkins J. H., «The Hellenistic Origins of Byzantine Literature», *DOP* 17 (1963) 39-52.
- Jones H. S. - J. E. Powel, *Thucydides Historiae*, I-II, Oxford 1942 (1970²).
- Jugie M., «Barlaam est-il nè catholique?», *ÉdOr* 39 [1940] 101.
- Jungck: C. Jungck, *Gregor von Nazianz. De vita sua*, Heileberg 1974.
- J.Ziegler: J. Ziegler, *Eusebius Werke, IX. Der Jesaja Kommentar* [GCS], Berlin 1975.
- Kaibel: G. Kaibel, *Athenaei Naucratis deipnosophistarum libri xv*, I-III, Lipsiae 1887-1890.
- Kalinka Ern., *Tituli Asiae Minoris collecti et editi auspiciis Academiae Litterarum Vindoboniensis, II. Tituli Lyciae*, fasc. III, Amsterdam 1983.
- Kaplan M., «Les normes de la sainteté à Byzance (VIe – XIe s.)», *Les marginaux et les autres mentalités. Histoire de culture et des sociétés* 4 (1990) 2-26.

- Kazhdan A., «Hagiographical notes», *Byz LIV/1* (1984) 176-182.
- Kazhdan Al.– H. Maguire, «Byzantine Hagiographical Texts as source on Art», *DOP* 45 (1991) 1-22.
- Kazhdan A., «Andrew», *ODB* 1 (1991) 92-3.
- Kazhdan Al., «Methodios I», *ODB* 2 (1991) 1355
- Kazhdan A.– A.-M. Talbot (dir.), *Dumbarton Oaks' Hagiography Database*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1998.
- Kazhdan, *History*, I: Al. Kazhdan, *A History of Byzantine Literature (650-850)*, in collaboration with Lee E. Sherry - Christine Angelidi [EIE/IBE/EB,2], Athens 1999.
- Kazhdan, *History*, II: Al. Kazhdan, *A History of Byzantine Literature (850-1000)*, edit. Christine Angelidi [EIE/IBE/EB,4], Athens 2006.
- Kennedy G., «Function and Evolution of Byzantine Rhetoric», *Viator* 1 (1970) 55-73.
- Kennedy G., «The Classical Tradition in Rhetoric», στό: Mullet –Scott, *Byzantium*, 20-34.
- Kennedy G., «Some recent Controversies in the Study of Later Greek Rhetoric», *American Journal of Philology* 123 (2003) 295-301.
- Kern, *Inschriften*: O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Berlin 1900.
- Klein U. (- L. Deubner), *Iamblichus de vita Pythagorica liber*, Stuttgart 1975^a.
- Kniazeff P. A., «La Lecture de l' Ancien et Nouveau Testament dans le rite byzantine», στό: *La prière des Heures* [Lex Orandi, 35], Paris 1963, 201-251.
- Koder J., *Syméon le nouveau théologien, Hymnes 1-15* [SC,156], Paris 1969.
- Kominis Athanasius, *Fascimiles of Dated Patmian Codices*, Athens 1970.
- Kotter: B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, I [PTuS,7], Berlin 1969, II [PTuS,12], Berlin 1973, III [PTuS,17], Berlin 1975, IV [PTuS,22], Berlin 1981, III [PTuS,29], Berlin 1988.
- Krausmüller D., «Metaphrasis after the second Iconoclasm. Nicephorus Sceuphyllax and his Encomia of Theophanis Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749) and George the Martyr (BHG 682)», *Symbolae Osloenses* 78 (2003) 45-70.
- Kretschmer, *Koine*: P. Kretschmer, *Die Entstehung der Koine* [Sintzugsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe, CXLI], Wien 1900.
- Krüger G.– G. Ruhbach, *Ausgewählte Märtyrakten* [Sammlung Ausgewählter Kirchen und Dogmengeschichtlicher Quellenschriften ,n.f,3], Tübinge, 1965.
- Krumbacher K., «Die Griechische Literatur des Mittelalters», στό: U.v.Willamowitz-Mellendorff κ.ä., *Die griechische und lateinische Literatur und Sprache*, Berlin-Leipzig 1907, 239-290.

- Krumbacher –Ehrhard, *IBA*: Karl Krumbacher, *Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδη, Ἀθῆναι 1974, I (: Θεολογία ὑπὸ Α. Ehrhard).
- Krypiakewicz, P. F., «De Hymni Akathisti Auctore», *BZ* XVIII [1909] 356-382
- Kühner, *Gramm*: R. Kühner, *An Elementary Grammar of the Greek Language*, transl. S.H. Taylor, New York 1867.
- Kustas, *Studies*: G. Kustas, *Studies in Byzantine Rhetoric* [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 17], Θεσσαλονίκη 1973.
- K.Ziegler: K. Ziegler, *Plutarchi Vitae Parallelae*, III.1, Leipzig 1971².
- Lackner W., «Zu Editiongeschichte, Textgestalt und Quellen der Passio s. Polyeucti des Symeon Metaphrastes», στο: (ἐπιμ.) W. Hörandner, *Byzantios. Festschrift für H. Hunger zum 70. Geburtstag*, Wien 1984, 221-231.
- Laga-Steel: C. Laga- C. Steel, *Maximi Confessoris quaestiones ad Thalassium*, I-II [CCSG,7,22], Turnhout 1980/1990.
- Lampe: G.W.H.Lampe, *A Patistic Greek Lexicon*, Oxford 1961.
- Laourdas – Westerink: B. Laourdas – L. G. Westerink, *Photii Patriarchi Constantinopolitani Epistulae et Amphilochia*, I-II [BSGRT], Leipzig 1983-1984.
- Latte K.– H Erbse, *Lexica Graeca Minora*, Hildesheim 1965.
- Latte: K. Latte, *Hesychii Alexandrini lexicon*, 2, Copenhagen 1966.
- Laurent V., *Le corpus des Sceaux de l' empire Byzantine*, V/1. *L' Église*, Paris 1963.
- Laurent V., «Ιωάννης, ὁ Η΄, ὁ Ξιφιλῖνος», *ΘΗΕ* 6 (1965) 1246-8.
- Lazzati G., *Gli sviluppi della letteratura sui martiri nei primi quattro secoli*, Torino 1956.
- Leclercq H., «Nicée», *DACL* XII (1935) 1216.
- Leib B., *Anna Comnène. Alexiade*, I-III, Paris 1937,1943,1945.
- Lemerle, *Οὐμανισμός*: Lemerle P., *Ὁ πρῶτος Βυζαντινὸς Οὐμανισμὸς. Σημειώσεις καὶ Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν Παιδεία στὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὡς τὸν 10^ο αἰ.*, μετάφρ. Μ. Νυσταζοπούλου- Πελεκίδου, ΜΙΕΤ, Ἀθῆνα 2001³.
- L' Epistolographie* : *L' Epistolographie et la Poesie epigrammatique: Projets actuels et questions de methodologie. Actes de la 16^e Table Ronde du XXe Congres International des Etudes Byzantines*, College de France-Sorbonne, Paris, 19-25 Aout 2001[Dossiers Byzantins,3], Paris 2003.
- LeQuien, *Oriens Cristianus* : Michael LeQuien, *Oriens Cristianus, in quatuor Patriarchatus digestus, quo exhibitur Ecclesiae, Patriarchae, caeterique praesules totius Orientis*, I, Parisiis MDCCXL.
- Leroy F. J., «Πρόκλος», *ΘΗΕ* 10 (1967) 610-611.
- Leutsch-Schneidewin: L. A. Leutsch – F. G. Schneidewin, *Paroemiographi Graeci*, I-II, Gottingae MDCCCXXXIX, MDCCCLI.

- Lexicon Vindoboniensi* : A. Nauck, *Lexicon Vindoboniensi*, Hildesheim 1965²,
- Litré É., *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, I-IX, Paris 1839-1861 (ἀνατ. Amsterdam 1962-1973).
- Lowe E.A., «An unknown Latin Psalter in Mount Sinai», *Scriptorium* 9 (1955) 177-199.
- LSJ: H.G.Liddel – R. Scott – H.S. Jones, *A Greek-English Lexikon*, Oxford 1996⁹.
- LSK: H. Liddel – R. Scott - Ά. Κωνσταντινίδου, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Α'-Δ', ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθῆναι χ.χρ.
- Lucius E., *Die Anfänge des Heiligenkults in der cristliche Kirche* (herausg. von G. Anrich), Tübingen 1904.
- Luzzi A., «L' influso dell' agiografia italogreca sui testimoni piu tardivi del Sinassario di Contantinopoli», στοῦ Ἰδίου, *Studi sul Sinassario di Constantinopoli* [Testi e Studi Byzantino-Neoellenici, 8], Roma, 1995, 177-200.
- Maas – Trypanis: P. Maas- C. A. Trypanis, *Sancti Romani Melodi Cantica*. I. *Cantica Genuins* - II. *Cantica Dubia*, Oxford 1963/Berlin 1970.
- Maelher H. (- B. Snell), *Pindari carmina cum fragmentis*, I-II, Leipzig 1975⁵, 1975⁴.
- Maguire, «Comparing»: H. Maguire, «The art of comparing in Byzantium», *The Art Bulletin* 70 [1988] 88-103.
- Mango C. - E.J.W. Hawkins, «The Hermitage of Snt Neophytos and its wall paintings», *DOP* 20 (1966) 119-206.
- Mango, «Literature»: C. Mango, «Byzantine Literature as a Distorting Mirror», στοῦ Ἰδίου, *Byzantium and its Image. History and culture of the Byzantine Empire and its Heritage* [VR], London 1984, n.II.
- Mango, «Saints»: C. Mango, «Saints», στό: (ἐπιμ.) G. Cavallo, *The Byzantines*, Chicago 1997, 255-280.
- Mango, *Βυζάντιο*: C. Mango, *Βυζάντιο. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης*, μετ. Δ. Τσουγκαράκη, MIET, Ἀθήνα 2002.
- Mansi: J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae MDCCLIX ἐξ.
- Maspero: M. J. Maspero, *Papyrus Grecs d' époque Byzantine* [Catalogue général des antiquités Égyptiennes du Musée Caire], I-III, Le Caire 1911-1916.
- Marchant : Marchant E. C., *Xenophontis opera omnia*, I-III, Oxford 1900, 1921, 1904.
- Marrou H. I., *Ιστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, μετάφρ. Θ. Φωτεινόπουλου, Ἀθήνα 1961.
- Martindale : J.R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II (395-527), IIIA-IIIB (527-641), Cambridge 1980, 1992.
- Martini – Bassi, *Catalogus*: Aem. Martini – D. Bassi, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, I, Mediolani MCDVI. (ἀνατ. Hildesheim-New York 1978).

- Mateos, *Typicon*: J. Mateos, s.J., *Le Typicon de la Grande Église. Ms. Sainte-Croix no 40, Xe siècle*, I-II [OCA,165-6], Roma 1962-3.
- Mayser: E. Mayser, *Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit mit Einschluss der gleichzeitigen Ostraka und in der Ägypten verfassten Inschriften*, I- II.3, Berlin und Leipzig 1923-1934.
- Meineke A., *Stephen von Byzanz*, Graz 1958.
- Meisterhans: K. Meisterhans, *Grammatik der attischen Inschriften*, Berlin 1900.
- Mercati G., *Opere Minori*, II, Vaticano 1937.
- Méridier L., *L' influence de la Seconde Sophistique sur l' oeuvre de Grégoire de Nysse*, Paris 1906.
- Merkelbach R.– M.L. West, *Fragmenta Hesiodica*, Oxford 1967.
- Mette H. J., *Die fragmente der Tragödien des Aeschylus*, Berlin 1959.
- Meyendorff J., «Les débuts de la controverse hésychaste», *Byz* 23 (1953) 87-120.
- Meyer, *Grammatik*: G. Meyer, *Griechische Grammatik* [Bibliothek Indogermanischer Grammatiken, III], Leipzig 1886².
- Miller: E. Miller, *Manuelis Philae Carmina*, II, Paris 1857.
- Millingen, *Cpole*: Al. van Millingen, *Byzantine Constantinople. The walls of the city and adjoining historical sites*, London 1899.
- Mioni Elp., *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum Codices Manuscripti*, I. *Codices in classes A prima usque ad quintam inclusi. Pars Prior classis I – classis II, codd. 1- 120* [Ministero per I beni culturali e ambientali, Indici e Cataloghi, n.s. VI], Roma 1967.
- Mitsakis, *Romanos*: K. Mitsakis, *The Language of Romanos the Melodist* [BA,11], München 1967.
- Mombritius B., *Sanctuarium seu Vitae Sanctorum*, Mediolani 1479 (β' έκδ. Paris 1910).
- Mondésert C., *Clément d' Alexandrie. Le Protreptique* [SC,2] Paris 1949².
- Moréri Louis, *Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l' Historie sacrée et profane*, VII, Paris MDCCLIX.
- Moulton, *Grammar NT*: J. H. Moulton, *A Grammar of New Testament Greek*, I-II, Edinburgh 1906².
- Moulton, *Vocabulary NT*: J.H. Moulton- G. Milligan, *The vocabulary of the Greek Testament, illustrated from the Papyri and other non-literary sources*, London 1914-1929.
- Mullett M., «The detection in relationship in middle Byzantine literary texts: the case of letters and letters-writers», *σπὸ L' Epistolographie*, 63-74.
- Mullet –Scott, *Byzantium*: (ἐπιμ.) M. Mullet – R. Scott, *Byzantium and the Classical Tradition* (University of Birmingham Thirteenth Spring Symposium of Byzantine Studies, 1979), Univ. of Birmingham 1981.
- Murray G., *Aeschyli Tragoediae*, Oxford 1960².
- Natalibus P. de, *Catalogus Sanctorum et gestorum ex diversis voluminibus collectus*, Lugduni 1508.

- Niese B., *Flavii Iosephi Opera*, I-VII, Berolini 1887- 1895.
- Nilles N., *Kalendarium Manuale utriusquae Ecclesiae Orientali atque Occidentalis*, Oeniponte 1879.
- Ommeslaeghe Fl. Van, «The Acta Sanctorum and Bollandist Methodology», στό: (έπιμ.) S. Hackel, *The Byzantine Saint*, Crestwood, New York 2001.
- Omout – Bollandiani, *Catalogus*: Bollandiani – H. Omout, *Catalogus Hagiographicorum Graecorum Bibliothecae Nationalis Parisiensis*, Bruxellis-Parisiis 1896.
- Omout, *Inventaire*: H. Omout, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, I-III, Paris 1886,1888.
- Omout H., *Inventaire Sommaire des Manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale*, III, Paris 1888.
- Ostrogorsky, *Ιστορία*: G. Ostrogorsky, *Ιστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, Α'-Γ', μετάφρ. Ἰ. Παναγόπουλος-έπιμ. Εὐ. Χρυσός, έκδ. Στ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 1997.
- Oudenarde N. A., *The Book of Saint Nicholas*, New York 1836.
- Pack R.A., *Artemidori Daldiani onirocriticon libri v*, Leipzig 1963.
- Pasini, *Inventario*: C. Pasini, *Inventario agiografico dei manoscritti greci dell' Ambrosiana* [SH,84], Bruxelles 2003.
- Pargoire R. P. J., *L'Église byzantin de 527 à 847*, Paris 1905².
- Patinot J., «Σιλβέριος», *ΘΗΕ* 11 (1967) 146.
- Patlagean, «Ancienne hagiographie»: Évelyne Patlagean, «Ancienne hagiographie byzantine et histoire sociale», *Annales* 1 (1968) 106-126.
- Perria, *Manoscritti* : L. Perria, *I manoscritti citati da Albert Ehrhard* [TsSBN, IV], Roma 1979.
- Petit, *BAG*: Louis Petit, *Bibliographie des Acolouthies Grecques* [SH,16], Bruxelles 1926.
- Pistelli H., *Iamblichus Protrepticus ad fidem codicis Florntini*, Leipzig 1888 (Stuttgart 1967²).
- Pitra J.-B., *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi parata*, I-III, Parisiis MDCCCLXXVI- Venetiis MDCCCLXXXIII.
- Podskalsky, *Θεολογία*: G. Podskalsky, *Ἡ ἐλληνικὴ Θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας 1453-1821. Ἡ Ὁρθοδοξία στὴ σφαίρα ἐπιρροῆς τῶν δυτικῶν δογμάτων μετὰ τὴ μεταρρύθμιση*, μετάφρ. πρ.Γ.Δ.Μεταλληνός, MIET, Ἀθήνα 2005.
- Porson: R. Porson, *Φωτίου τοῦ πατριάρχου Λέξεων Συναγωγὴ*, I-II, Cambridge 1822.
- Preisigte, *Sachwörter*: Fr. Preisigte, *Sachwörter des öffentlichen Derwantugsdienstes Ägyptens in der griechischen Papyruskunden der Ptolomäisch-römischen Zeit*, Göttingen 1915.
- Psaltis: S. Psaltis, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken* [Forschungen zur griechischen und leteinischen Grammatik,2], Göttingen 1913.

- Pseutonga, «Le Codex»: B. Pseutongas, «Le Codex 388 du monastere Ivron, dit “Ωκεανός”», *Cyrollomethodianum* 5 [1981] 135-145.
- Pusey : P.E. Pusey, *Sancti patris nostri Cyrilli archiepiscopi Alexandrini in D. Johannis evangelium*, I-III, Oxford 1872.
- Rabe: H. Rabe, *Hermogenis Opera*, Stuttgart 1969.
- Rabe H., *Rhetores Graeci*, X, Leipzig 1926.
- Rapp C., «Byzantines Hagiographers as antiquarians, 7th-10th centuries», στο: (ἐπιμ.) S. Efthymiadis κ.ἄ., *Bosphorus. Essays in honour of Cyris Mango* (=Byzantinische Forschungen 21 [1995]), 31-44.
- Reil M., «Zur Aktentuation griechischer Handschriften», *BZ* 19 (1910) 75-530.
- Renauld E., *Chronographie ou histoire d' un siècle de Byzance* (976-1077), I-II, Paris 1926-8.
- Renoux A., *Le Codex Armenien Jerusalem 121* [Patrologia Orientalis XXXVI,2,168], Brepols, Turnhout 1971.
- Reynolds L. D.– N. G. Wilson, *Ἀντιγραφεῖς καὶ Φιλόλογοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων*, μετάφρ. N. M. Παναγιωτάκη, MIET, Ἀθήνα 2001³.
- Richard-Olivier, *Répertoire*: Marcel Richard, *Répertoire des Bibliothèques et des Catalogues des Manuscrits grecs*[Corpus Cristianorum], 3ème éd. par J.-M. Olivier, Brepols-Turnhout 1995.
- Ricci S. De, *A Handbook List of Manuscripts in the Library of the Earl at Holkham Hall abstracted from the Catalogues of William Rorscoe an Frederick Madden* [Suppl. Bibl. Soc. Trans., n.7], Oxford 1932.
- Robertson, *Grammar NT*: A.T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in the light of historical research*, New York 1914.
- Robinson J.A., *The Philocalia of Origen*, Cambridge 1893.
- Rosenquist, «Asia minor»: J.O. Rosenquist, «Asia minor on the treshold of the Middle Ages: Hagiographical glimpses from Lycia and Galatia», στο: (ἐπιμ.) L. Rydén - J.O. Rosenquist, *Aspects of Late Antiquity and Early Byzantium* [Swedish Resaerch Institute in Istanbul Transactions, 4], Stockholm 1993, 153-6.
- Rosenquist, *Λογοτεχνία*: J. O. Rosenquist, *Ἡ Βυζαντινὴ Λογοτεχνία ἀπὸ τὸν 6^ο αἰ. ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης*, μετάφρ. Ἰω. Βάσσης, ἐκδ. Κανάκη 2008.
- Ross W. D., *Aristotelis. Ars Rhetorica*, Oxford 1959.
- Ruggini Lellia Graco, «Miracolo nella cultura del tardo impero», στο: *Hagiographie Cultures et Sociétés IVe-XIIe. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris [2-5 Mai 1979]*, Paris 1981, 161-204.
- Russell D.A. - N.G.Wilson, *Menander rhetor*, Oxford 1981.
- Rutherford, *Phrynichus*: W. G. Rutherford, *The new Phrynichus; being a revised text of the Ecloga of the grammarian Phrynichus*, London 1881.

- Saïd κ.ᾶ., *Ἱστορία*: Suzanne Saïd – Monique Trédé – Allain le Boulluec, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, I-II, μετάφρ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου, Β. Πόθου, Α. Κυριαζόπουλος, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 2004.
- Salaville, «Cabasilas (Nicolas)», *DSp* II/1, 1-9.
- Scartau B., «Nathanaelis Berti monachi Sermones quattuordecim», *Univ. de Copenh. Cah. d' Inst. du Moyen-Age grec et latin* 12 (1974) 11-85.
- Schenkl κ.ᾶ. : H. Schenkl – G. Downey- A.F.Norman, *Themistii Orationes quae supersunt*, I-III, Lipsiae 1965-1974.
- Schissel O., «Rhetorische Progymnastik der Byzantiner», *BNJ* XI (1934/5) 1-10.
- Schmidt: Ἰ. Ἀ. Ἐ. Σμιδιτίου, *Ἐπίτομον Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐν Ἀθήναις 1851.
- Schmidt (Ἡσύχιος): M. Schmidt, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, III-IV, Halle 1861-2.
- Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ* : G. Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ καὶ ἡ φιλοσοφία στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα* [ΕΜΣ/ΙΜΧΑ,32], Θεσσαλονίκη 1959.
- Schwartz E., *Scholia in Euripidem*, Berlin 1887.
- Schwartz, ACO: Ed. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, I-III, Berolini-Lipsiae, 1914 ἐξ.
- Schwartz Ed., *Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nicaea und Konstantinopel* [Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, n.f.h.13], München 1937.
- Schwyzer: E. Schwyzer, *Ἡ Σύνταξις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, μετάφρ. Γ.Ἐ. Παπασιμπας- Π. Χαϊρόπουλος, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2005.
- Scognamiglio Rosario, *Gli Inni di Romano il Melode*, Bari 1985.
- Ševčenko I., «Hagiography of the Iconoclast period», στό: (ἐπίμ.) Α. Bruer – J. Herrin, *Iconoclasme* (Papers given at the 9th Symposium of Byzantine Studies), Birmingham 1977, 113-131.
- Ševčenko I., «Levels of Style in Byzantine Prose», *JÖB* 31 (1981) 289-312.
- Ševčenko I., *Ideology, Letters and Culture in the Byzantine World* [VR], London 1986.
- Seyffert, *Antiquities*: O. Seyffert, *A Dictionary of Classical Antiquities, Mythology, Religion, Literature and Art*, London 1899.
- Simonson: G. Simonson, *A Greek Grammar. Syntax*, London 1911.
- Smith W., *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, I - III, Boston 1870.
- Smith, *Geography*: W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, I-II, Boston-London 1870-2.
- Smith – Τσιβανοπούλου, *Λεξικόν*: Οὐ. Σμίθ – Σ. Τσιβανοπούλου, *Λεξικὸν τῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων*, Α'-Β', ἐν Ἀθήναις 1890 (ἀνατ. Ἀθήνα 2000²).
- Sophocle, *Grammar*: E. A. Sophocles, *A Greek Grammar for the use of learners*, New York 1840.

- Sophocles, *Verbs* : E. A. Sophocles, *A Catalogue of Greek Verbs*, Hartford 1844.
- Sophocles: E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B.C. 146 to A.D. 1100)*, Cambridge-Harvard Univ. Press 1914.
- Spengel: L. Spengel, *Rhetores Graeci*, I-III, Lipsiae MDCCCLIII-MDCCCLVI.
- Srawley : J. Srawley, *The Catechetical Oration of Gregory of Nyssa*, Cambridge 1903.
- Stählin: O. Stählin- L. Früchtel – U. Treu, *Clemens Alexandrinus*, I-IV [GCS,12,15,17,39], Leipzig 1905, 1906, 1909, 1936.
- Stallbaum: G. Stallbaum, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Odysseam*, I, Leiden 1825 (Hildesheim 1970)
- Stiernon D., «Metodio I, il Confessore», *BSS IX* (1967) 382-393.
- Stiernon D., «Méthode» *DSp X* (1980) 1107-1109.
- Stiernon D., «Néophyt le reclus», *DSp XI* (1981) 99-110.
- Struve C. L., *Über den politischen Vers der Mittelgriechen*, Hildesheim 1828.
- Suchla: B. R. Suchla, *Corpus Dionysiacum. I. Pseudo-Areopagita. De divinis nominibus* [PTuS, 33], Berlin 1990.
- Suppl.*: H. G. Liddle – R. Scott – H.S. Jones – R. McKenzie, *Greek-English Lexicon, Revised Supplement*, Oxford 1996.
- Syn.Con.*: (ἐκδ.) H. Delehay, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* [AASS, Prop.Nov], Bryxelles 1902.
- Szöverffy J., *A guide to Byzantine Hymnography*, I-II, Brookline Mass. – Leiden 1978-9.
- Tarchnisvili M., *Le Grand Lectionnaire de l' Eglise de Jerusalem* [CSCO, 188-9, 204-5/ Scriptores Iberici, 9-10, 13-4].
- Theodoridis: C. Theodoridis, *Photii Patriarchae Lexicon*, I, Berlin 1982.
- Thomas J. Ph., *Private religious foundations in the Byzantine Empire* [Dumbarton Oaks Studies,24], Washington D.C. 1987
- Thompson: F.E. Thompson, *A Sntax of Attic Greek*, London 1883.
- Tillemont Louis Sébastien Le Nain de, *Memoires pour server à l' histoire eccesiastique des six premiers siècles*, VI, Bruxelles 1699.
- Tittmann: J.A.H. Tittmann, *Iohannis Zonarae lexicon ex tribus codicibus manuscriptis*, 1-2, Amsterdam 1967².
- Tonnet, *Ιστορία*: Henri Tonnet, *Ιστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, μετάφρ. Μαρίνα Καραμάνου-Π. Λιαλιάτση, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1995.
- Trapp E., «Der Dativ und der Ersatz seiner fuktionen in der byzantinischen Vulgaerdichtung bis zu Mitte des 15. jahrhunderts», *JÖB 16* (1965) 21-34.

- Trevisan : P. Trevisan, *San Basilio. Commento al Profeta Isaia*, I-II, Torino 1939.
- Trombley Fr., *Hellenic Religion and Cristianisation, c. 370-529 A.D.*, I, Leiden 1993.
- Tsironis N., *The Lament of the Virgin Mary from Romanos to George Of Nicomedeia: An aspect of development of the Marian Cult*, London 1988.
- Tsuje Shigebumi (ἐπιμ.), *The Survey of early Byzantine Sites in Olüdeniz Area (Licia, Turkey). The first preliminary report* [Memoirs of the Faculty of Letters, Osaka Univ., XXV], Osaka 1995.
- van der Valk: M. van der Valk, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, I-IV, Leiden, 1971-1987.
- Vasiliev, *Ιστορία*: A. A. Vasiliev, *Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, Α΄-Β΄ μετάφρ. Δ. Σαβράμη, ἐκδ. Μπεργαδῆ, Ἀθήνα χ.χρ.
- Velkova-Velkovska Elena, «Lo studio dei lezionari byzantini», *ÉdOr* 13 (1996).
- Velkova-Velkovska Elena, «Byzantine liturgical books», στό: (ἐπιμ.) A. J. Chupungo, *Handbook for liturgical studies*, I, *Introduction to the Liturgy*, Collegeville, Minnesota 1997, 225-240.
- Veitsch: W. Veitsch, *Greek Verbs. Irregular and Defectives their forms, meaning and quantity*, Oxford MDCCCLXXXVII.
- Ven P. van den, «Inventaire Sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque patriarcale du Caire», *Le Muséon* XV (1914) 65-82.
- Viljama T., *Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine period* [Commentationes Humanarum Litterarum, Societas Scientiarum Fennica, 42/4], Helsinki-Helsingfors 1968.
- Vogel – Gardhausen, *Schreiber*: Vogel M. - V. Gardhausen, *Die griechische Schreiber des Mittelalters und der Renaissance* [Zentralblatt für Bibliothekswesen XXXIII], Leipzig 1909.
- Vogt A., *Le livre des cérémonies*, Paris 1967.
- Vries E. De -Van der Velden, «The letters of Michael Psellos, historical knowledge and the writing of history», στό: *L' Epistolographie*, 121-135.
- Vries W. de, *Rom und die Patriarchate des Ostens* [Orbis Academicus, III/4], München 1963.
- Walz: Chr. Walz, *Rhetores Graeci*, I-IX, Stuttgartiae κλπ. MDCCCXXXII-MDCCCXXXVI.
- Wellesz E., *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford 1961².
- Wellesz E., *The Akathistos Hymn*, Copenhagen 1957.
- Wenger : A. Wenger, *Jean Chrysostome. Huit Catéchèses baptismales* [SC,50], Paris 1970.
- West M. L., *Hesiod Theogonia*, Oxford 1966.
- West M. L., *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati*, I-II, Oxford 1971-2.

- West, *Κριτική*: M.L. West, *Κριτική τῶν κειμένων καὶ τεχνικὴ τῶν ἐκδόσεων*, μετάφρ. Γ.Μ. Παράσογλου, ἐκδ. Δαίδαλος, Ἀθήνα 1989.
- Westerink L.G., *Michaelis Pselli Poemata*, Stutgardiae et Lipsiae 1992.
- Wharton Annabel J., «Neophytos», *ODB* 2 (1991) 1455.
- Wilson, *Λόγιοι*: N. G. Wilson, *Οἱ λόγιοι στὸ Βυζάντιο*, μετάφρ. Ν. Κονομῆ, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991.
- Winkelmann F., *Philostorgii Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1981
- Wirth : G.Wirth, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, I-IV, Leipzig 1962-1964.
- Woodward-Mattingly: G.R. Woodward – H. Mattingly, *St. John Damascene. Barlaam and Joasaph*, Cambridge-Mass. 1914.
- Wright, *Comparative Grammar*: J. Wright, *Comparative Grammar of the Greek Language*, Oxford 1912.

Α'.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Ἡ ἔρευνα περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο.

Ὁ τίτλος ‘ἔρευνα’ πρέπει ν’ ἀποδίδεται μὲ προσοχὴ στὶς κατὰ καιροὺς προσπάθειες προσέγγισης τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν· ἡ κατηγορία αὐτὴ περιλαμβάνει τίς –μέχρι κάποιο βαθμό- μεθοδικὲς ἐργασίες πάνω στὶς πηγές. Ὡς ἐκ τούτου, ἀφ’ ἑνὸς θέτει τὰ ὅριά της μετὰ τὴν περίοδο παραγωγῆς ἀγιολογικῶν κειμένων (πηγές) καὶ ἀφ’ ἑτέρου δὲν περιλαμβάνει τίς ἀναπαραγωγές τῶν τελευταίων (συλλογές, συμπιλήματα, μιμήσεις).

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ γραμματεία περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο. Ἐρευνητικὲς προσπάθειες μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν μόνο ἐκεῖνες, ποὺ μὲ λογικὰ ἀποδεκτὴ μέθοδο, τῆς ὁποίας κύριο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ κριτικὴ ἐργασία, προσεγγίζουν τίς πηγές. Τέτοιου εἴδους προσπάθειες καταγράφονται στὴ δυτικὴ Εὐρώπη κυρίως ἀπὸ τὸν 17^ο αἰ. κ. ἐξ.· ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα μόλις τὸν 20^ο αἰ. ἀσχολήθηκαν μὲ κριτικὴ διάθεση μὲ τὰ κείμενα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν τιμὴ στὸν Ἅγιο. Ὡς τότε μόνο ὡς ἀναπαραγωγές τῶν παραδοσιακῶν πηγῶν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ προσπάθειες τῶν ἀγιολογούντων¹.

Στὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς πλήρους ἀφοσίωσης στὴν παράδοση στέκεται ὁ ἱησουΐτης Antonio Beatillo (1570-1642). Ἀφιερώνει στὸν Ἅγιο μιὰ ἔκδοση, ὅπου συγκεντρώνει πληροφορίες ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν σημαντικῶν γνωστῶν πηγῶν γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο, ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν². Τὶς ἀναδιοργανώνει μὲ συνθετικὸ τρόπο σὲ μιὰ ‘ἱστορία’³, ἀλλὰ χωρὶς καμμία προσπάθεια κριτικῆς τῶν πληροφοριῶν, ποὺ συγκεντρώνει⁴.

¹ Ἀπὸ τίς πρῶτες ἀξιοσημειώμενες συλλογές εἶναι ἡ *Legenda Aurea* τοῦ Jacopo da Varagine, ποὺ πρωτοτυπώθηκε στὰ λατινικὰ τὸ 1470 καὶ στὰ ἰταλικά τὸ 1474 στὴ Βενετία, ἃν καὶ γράφηκε στὸ β’ μισὸ τοῦ 13^{ου} αἰ. Εἰδικὰ μὲ τὸν Ἅγιο ἀσχολεῖται ὁ Leonardo Giustiniani (+1446) στὸ : *Vita Confessoris Nicolai, cognomenti magni*, ὅπου πρωτοπαρουσιάζονται ἱχνη ἀμφιβολίας γιὰ τὴν ἀλήθεια ὅλων τῶν περιστατικῶν τῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου (Cioffari, *Critica*, 237-8). Ὁ περίφημος B. Mombricitus στὸ *Sanctuarium seu Vitae Sanctorum*, Mediolani 1479, 161-170 καὶ β’ ἔκδ. Paris 1910, t. II, 296-309, περιλαμβάνει τὸ συμπῆγμα τοῦ Giustiniani καὶ τὸ κείμενο τοῦ Μεταφραστῆ σὲ λατινικὴ μετάφραση (πρβλ. Anrich, II, 178, Cioffari, *Critica*, 238). Ἰχνη πρωτόγονης ἀγιολογικῆς κριτικῆς μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς στὸ τέλος τοῦ 16^{ου} αἰ.: Ὁ Καρδινάλιος Cesare Baronio καλεῖται νὰ λάβει μέρος σὲ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ μὲ σκοπὸ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ *Martyrologii Romanum*, τὸ 1586 στὴ Ρώμη. Ἐκεῖ, στὶς σημειώσεις τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου ἀσχολεῖται μὲ τὸν Ἅγιο, ἀλλὰ χωρὶς κριτικὴ διάθεση. Τέτοια φαίνεται νὰ ἔχει στὸ ἔργο του *Annales Ecclesiastici*, III, Venetiis 1707, 130. Καὶ σ’ αὐτὸ τὸ ἔργο του, ὡστόσο, ἡ κριτικὴ ἐργασία του ἐξαντλεῖται στὴν προσπάθεια δικαιολόγησής τῶν δύσκολων σημείων τῆς παράδοσης τῶν κειμένων τοῦ Ἁγίου (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 240-242).

² Beatillo, *Historia*. Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 245-9. Ὁ Cioffari ἔχει δεῖ καὶ παραπέμπεϊ στὴν ἔκδοση τοῦ 1620· ἐμεῖς διαβάσαμε τὴν Βενετσιάνικη ἔκδοση τοῦ 1705.

³ Ἡ δομὴ τοῦ ἔργου του περιλαμβάνει τὸ ἐξῆς πρόγραμμα: Βίος (*Historia*, 1 ἐξ.). Ἀρετὲς (*Historia*, 194 ἐξ.). Θαύματα μετὰ θάνατο (*Historia*, 225 ἐξ.). Μεταφορὰ τῶν λειψάνων στὸ Μπάρι (*Historia*, 273 ἐξ.). Θαύματα (IX, 688-759). Διάδοση τῆς φήμης στὸν κόσμον (*Historia*, 362). Ἱστορία τῆς βασιλικῆς στὸ Μπάρι (*Historia*, 426). Τὸ χρονολογικὸ περίγραμμα τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου κατὰ Beatillo εἶναι τὸ

Πρώτη ουσιαστική κριτική προσπάθεια ανάγνωσης τῶν πηγῶν γιὰ τὸν ἅγ. Νικόλαο, γίνεται ἀπὸ τὸν Tillemont⁵. Σὲ δύο σημεία τοῦ 6^{ου} τόμου τῶν περιφημῶν *Memoires* του ἀφιερώνει λίγες σελίδες στὸν ἅγιο Νικόλαο⁶. Παρατηρεῖ, ὅτι βασικὴ πηγὴ τῶν παραδόσεων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Ἅγιο εἶναι ὁ Συμεὼν Μεταφραστὴς, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του στηρίζεται σὲ μὴ τεκμηριωμένες πηγές. Ἐστιάζει τὸν προβληματισμὸ του στὴν παρουσία τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας, στὴν ἀναφορὰ στοῦ Διωγμὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ, στὶς περιοδεῖες τοῦ Ἁγίου στοὺς ἁγίους Τόπους, στὸ περιστατικὸ τῶν Τριῶν Στρατηλατῶν, ὅπου γιὰ τὴν κατάπνιξη μιᾶς ἐξέγερσης τῶν Ταϊφάλων, φύλου Σαρματικοῦ στὴ Φρυγία, ἔπρεπε ὁ στρατὸς νὰ περάσει ἀπὸ τὴ Λυκία⁷. Στὴν κριτικὴ του ὁ Tillemont ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸν A. Braille^{*8}. Ὁ ἐμβριθὴς μελετητὴς τῆς ἔρευνας περὶ τὸν Ἅγιο, Gerardo Cioffari διαπιστώνει στὸν Braille μιὰ σημαντικὴ καμπὴ στὴν κριτικὴ τῆς παράδοσης· αὐτὴ ἔγκειται κυρίως στὸ ὕφος, τὸ

ἐξῆς: Γέννηση 280 μ.Χ. – Ταξίδι στὰ Ἱεροσόλυμα 314 - Ἐπίσκοπος 316- Διωγμὸς 318 – Νίκαια 325 – Θάνατος 345 (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 248).

⁴ Ὃταν π.χ. συναντᾷ πρόβλημα στὸ νὰ ἐξηγήσει τὸ ταξίδι στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν προσκύνηση τοῦ Τ. Σταυροῦ πρὶν τὴν ἀνακάλυψή του καὶ τὴν ἵδρυση ναῶν ἀπὸ τὴν ἁγ. Ἐλένη στοὺς ἁγ. Τόπους, προσπαθεῖ νὰ τὸ λύσει ἐρμηνεύοντας τὴν διήγηση ἀλληγορικὰ (*Historia*, 49 ἐξ. πρβλ. Cioffari, *Critica*, 246). Ἀλλὰ παράλληλα ἀναρωτιέται πῶς μπορεῖ νὰ στέκει ἡ πληροφορία γιὰ διωγμὸ ἀπὸ τὸ Μαξιμιανό, ἐφόσον χρονολογικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἦταν ἐπίσκοπος ὁ Ἅγιος πρὶν τὸ 304 μ. Χ. καὶ τοποθετεῖ τὸν διωγμὸ ἐπὶ Λικινίου (*Historia*, 87 ἐξ. πρβλ. Cioffari, *Critica*, 247-8). Τέλος, περιλαμβάνει ἄκριτα λαϊκὲς παραδόσεις καὶ μύθους (Cioffari, *Critica*, 249).

⁵ Μέχρι τὸν Tillemont ὑπάρχει μιὰ σειρά ἀνθρώπων, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν ἅγιο Νικόλαο, ἄλλοι ὑπὸ τὴ σκιὰ τοῦ Beatillo καὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτόν. Στὴν τελευταία κατηγορία ἀνήκουν οἱ: Pedro de Ribadeneira, *La vie du grand et incomparable S. Nicolas, evesque de Myra, patron de la Lorraine*, Nancy 1621 (Cioffari, *Critica*, 249) καὶ ὁ Leonardo Perino (Leonardus Perinus), *Vita Sancti Nicolai Myrensis episcopi, Lotharingiae patroni, collecta ex probatis auctoribus*, Mussiponti 1627 (Cioffari, *Critica*, 250). Καὶ οἱ δύο, ὥστόσο, ἐμπνέονται ἀπὸ τὸ ἴδιο μὲ τὸν Beatillo πνεῦμα ἀφοσίωσης καὶ ἄκριτης ἀποδοχῆς τῆς παράδοσης. Σαφῶς ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ τὴν λόγιον βρίσκονται τὰ ἔργα τῶν: Nicola de Bralione, *La vie admirable de Saint Nicolas, archevesque de Myre, avec un discours sur la liqueur miraculeuse sort continuellement de ses ss. reliques, appelé communément Manne de saint Nicolas*, Paris 1646 καὶ γ' ἐκδ. 1859· Fabrizio Veniero, *Niccolò di Mira, l' arcivescovo, padrone e tutelare della città di Bari*, Bari 1669 κ.ἄ (Cioffari, *Critica*, 250-254).

⁶ Louis Sébastien Le Nain de Tillemont, *Memoires pour servir à l' histoire ecclesiastique des six premiers siècles*, VI, Bruxelles 1699, 688-691 καὶ 823-5· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 255· Cioffari – Tripputi – Scipa, *Agiografia*, 191.

⁷ Πρβλ. Marin, *Saint Nicolas*, 37-38· Cioffari, *Critica*, 255-7.

* Στὸ ἐξῆς θὰ χρησιμοποιοῦμε συντετμημένους τοὺς λατινικοὺς τίτλους τῶν κειμένων γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Anrich καὶ τὸν ἐδῶ κατάλογο τῆς Βιβλιογραφίας. Ἔτσι ἔχουν καθιερωθεῖ νὰ χρησιμοποιοῦνται διεθνῶς. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο γίνεται ἡ ἀναλυτικότερη παρουσίαση τῶν κειμένων.

⁸ Τὸ ἔργο του στὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται μὲ τὸν Ἅγιο εἶναι τὸ : *Les vies des Saints, avec l' histoire des autres fêtes de l' année*, Paris 1701, I-III· ἀναπαραγωγὴ τῶν ἀπόψεών του ἀπὸ τὸ Falcone, *Acta* ('Prolegomena'), 63-4. Θεωρεῖ ὁσιμους τοὺς Βίους καὶ ἀστήρικτους ἱστορικά. Πιὸ ἀρχαία πιστεύει τὴν ἐκδοχὴ τοῦ πατριάρχῃ Μεθοδίου (*Enc. Meth.*), ἀλλὰ σημειώνει, ὅτι ἡ νεώτερη ἀγιολογικὴ παράδοση ἔχει στηριχθεῖ στὸ Συμεὼν Μεταφραστὴ. Πρόσθετο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἐπισήμανση τῆς πληροφορίας γιὰ μοναστικὴ ὁργανωμένη κοινοβιακὴ ζωὴ σὲ περίοδο πρὶν τὸν Παχῶμιο. Ἐνῶ προβαίνει καὶ σὲ φιλολογικὴ κριτικὴ τῶν πηγῶν θεωρώντας τὸ Ἐγκώμιο τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης νόθο· πρβλ. Cioffari – Tripputi-Scipa, *Agiologia*, 191.

όποιο στο έζις γίνεται πιό όξύ⁹. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ὁ ἴδιος κρίνει ὡς “ipercritico” τὸν Moreri καὶ τὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς δεύτερης -ιδιαιτέρα- ἔκδοσης τοῦ *Dictionnaire Historique*¹⁰.

Ὁ Βολλανδιστὴς Battiste Du Sollier ἐκδίδει τὸ ‘Μαρτυρολόγιο τοῦ Usuard’ στὴ σειρὰ τῶν AASS¹¹. Στὴν οἰκεία ἡμερομηνία, 6 Δεκεμβρίου, συνοδεύει τὸ κείμενο μὲ σχετικὰ σχόλια. Σὲ αὐτὰ ἀναπτύσσει νηφάλια κριτικὴ στὶς πηγὲς ἀναδεικνύοντας τὶς δυσκολίες: κυρίως τὴν ἔλλειψη σύγχρονης ἀναφορᾶς στὸν Ἅγιο. Ὡστόσο, δὲν ἀρνεῖται τὴν ἱστορικότητά του μὴ ἀποκλείοντας τὴν πιθανότητα ὑπαρξῆς ἐνὸς “sincerum semen”¹². Μέσα σ’ αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα κριτικῆς, ἄλλοτε ὑπερβολικῆς καὶ ἄλλοτε νηφάλιας, πραγματοποιήθηκε καὶ ἡ προσπάθεια ἀναμόρφωσης τοῦ “Breviarium Romanum” (1741-1744). Ἄν καὶ δὲν ἀπέδωσε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, ὥστόσο ἔθεσε ὑπὸ ἀμφιβολία τὴν αὐθεντικότητα τῶν κειμένων, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὶς ρωμαϊκὲς ἀκολουθίες στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου Νικόλαου¹³.

Παρεμβολὴ στὸ ρεῦμα τῆς κριτικῆς ὑπῆρξε τὸ ἔργο τοῦ LeQuien. Δὲν ἀναφέρεται ad hoc στὸν Ἅγιο, ἀλλὰ ἔμμεσα, στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Oriens Cristianus*, ὅπου διαπραγματεύεται τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας τῆς Λυκίας¹⁴. Ὡστόσο, λόγῳ τοῦ κύρους του ἀποτέλεσε σημεῖο ἀναφορᾶς τῆς “εὐσεβοῦς” μερίδας τῶν ασχολουμένων μὲ τὸν ἅγιο Νικόλαο. Ἀναφέρει τὸ Νικόλαό μας ὡς τρίτο μητροπολίτη Μύρων στὸν κατάλογο, ποὺ σχηματίζει¹⁵. Ἀναπαράγει οὐσιαστικὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Μεταφραστῆ, πού, ὅπως εἶδαμε, ἀποτέλεσαν ἤδη ἀντικείμενο κριτικῆς καὶ ἔντονης ἀμφισβήτησης. Τὴν ἴδια μετριοπαθεῖ κατεύθυνση ἀκολουθεῖ καὶ ὁ J. De I’

⁹ Cioffari, *Critica*, 258.

¹⁰ Ἡ πρώτη ἔκδοση πραγματοποιήθηκε στὴ Lyon τὸ 1674, ἐνῶ ἡ δεύτερη στὸ Παρίσι τὸ 1680 κυρίως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Moreri. Κι ἐνῶ στὴν α’ ἔκδ. ἡ κριτικὴ ἀσκεῖται σὲ συγκεκριμένα σημεῖα τοῦ Βίου τοῦ Ἁγίου, στὴ δεύτερη κρίνεται οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτος: «il n’ y a cependant rien de certain sur l’ histoire de Saint Nicolas, pas même l’ existence de ce saint»· πρβλ. Falcone, *Acta*, 68· Cioffari, *Critica*, 259. Ἀσκεῖται κριτικὴ στὴν ἀλήθεια τῶν πληροφοριῶν τῶν κειμένων, ὅπως τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Συμεών. Ἀμφισβητεῖται ἡ συμμετοχὴ τοῦ Νικολάου στὴ Νίκαια καὶ ἡ “traslazione” κρίνεται ἀτεκμηρίωτη. Ἐμεῖς εἶδαμε τὴν ἔκδοση τοῦ 1759 (Louis Moréri, *Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l’ Histoire sacrée et profane*, VII, Paris MDCCLIX, 1020).

¹¹ Jovanni Baptistae Cotellerii, *Martyrologium Usuardi Monachi*, στὰ AASS Iun. t.VII, Antverpiae MDCCXVII, 724-6· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 259-260.

¹² Cotellerii, *Martyrologium Usuardi...*, AASS Iun. VII, 725: «Nostrum erit alibi dispicere, an adeo contemnenda sint, quae laudati scriptores ex antiquioribus, procul dubio, monumentis collegerunt, saltem an ita trituri nequeant, ut sincerum semen a paleis secernatur».

¹³ Πρβλ. Anrich, II, 191· Cioffari, *Critica*, 260.

¹⁴ LeQuien, *Oriens Cristianus*, I, Parisiis MDCCXL, 966 ἑξ.

¹⁵ LeQuien, *Oriens Cristianus*, I, 967· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 267. Σημαντικὸ εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ LeQuien πρῶτος ἐπισημαίνει τὴν Pr. de Strat. στὸν Εὐστράτιο (ὁ.π., 967).

Isle. Βασίζεται στὸ Μεταφραστή, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐντάσσει σημεῖα τῆς κριτικῆς τῶν Tillemont καὶ Braille στὸ ἔργο του¹⁶.

Ἡ κριτικὴ γιὰ τὴν αὐθεντικότητα τῶν ἀναφορῶν στὸν ἁγ. Νικόλαο καὶ τὴν ἱστορικότητα τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀγίου κορυφώνεται στὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. Γι' αὐτὸ εὐθύνεται κυρίως ὁ Ν. Falcone, ἐπίσκοπος Santa Severina. Σὲ μιὰ μνημειώδη ἔκδοση, σημεῖο ἀναφορᾶς μέχρι καὶ τὸν 20^ο αἰ., συγκέντρωσε τὰ κείμενα, ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν τιμὴ τοῦ Ἀγίου¹⁷. Ἡ διαφορὰ, ὡστόσο, μὲ τὶς προηγούμενες μελέτες βρίσκεται στὸ ὅτι δημοσιεύει παράλληλα ἓνα ‘νέο’ Βίο: αὐτὸ τοῦ Νικολάου ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Σιών στὴ Λυκία καὶ ἔπειτα ἐπισκόπου Πινάρων Λυκίας (V. N. Sion.). Ταυτόχρονα ρίχνει τὸ βάρος στὴν ἀντιπαραβολή του μὲ τὴν παράδοση τῶν κειμένων τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ Falcone ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ μοναδικὸς ἅγιος Νικόλαος εἶναι ὁ ἀναφερόμενος στὴ V.N.Sion., ποὺ ἐκδίδει. Γι' αὐτὸ ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο, ἀποδίδει στὸ Βίο αὐτὸ τὸ χαρακτηρισμό: ‘Acta Primigenia’. Δὲν ἀποκλείει τὴν ὕπαρξη Νικολάων, ἐπισκόπων Μύρων, ἀλλὰ ὑποστηρίζει ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τὸν διάσημο μυροβλύτη Ἅγιο¹⁸.

Ἡ θεωρία, ποὺ ἀναπτύσσει ὁ Falcone, ἐν περιλήψει εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὁ Νικόλαος ἡγούμενος τῆς μονῆς Σιών, στὴν ἐπαρχία τῆς Λυκίας καὶ ἐπίσκοπος Πινάρων ἀργότερα, ἔζησε ὅπως περιγράφει ἡ V.N.Sion. Ὅταν κοιμήθηκε, τὸ λείψανό του μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ θέση του (εἴτε τὰ ἄσημα Πίναρα εἴτε τὴ Μονὴ Σιών) στὴ μητροπολιτικὸ ναὸ τῶν Μύρων, ὅπου παρέμεινε. Ἐκεῖ εἴτε μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, εἴτε καὶ μὲ συνειδητὴ προσπάθεια τῶν κατοίκων τῆς Μητρόπολης, ἔμεινε γνωστὸς ὡς Νικόλαος Μύρων. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ξεχαστοῦν οἱ γνήσιες ‘Πράξεις’ του καὶ ἡ ἱστορικὴ προέλευσή του καὶ ν’ ἀναπτυχθεῖ μιὰ ‘μυθολογία’ μὲ τοπικιστικὴ χροιά γύρω ἀπὸ τὸ λείψανό του¹⁹.

Πρώτη ἱστορία, ποὺ φαίνεται νὰ δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Μητρόπολης εἶναι ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας τῶν τριῶν Μυραίων καὶ τῶν τριῶν

¹⁶ Dom. Joseph Delisle, *Histoire de la vie, du culte, de la translation des reliques et des miracles de saint Nicolas, évêque de Myre en Lycie*, Nancy 1745. Ἐπιπλέον, ὁ Delisle σχετικοποιεῖ τὴ σωπὴ τοῦ Μ. Ἀθανασίου γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Νικολάου στὴ Νίκαια καὶ τὸν ἀνταρειατικὸ ἀγῶνα, μὲ βάση κυρίως χρονολογικὴ. Ἐπειτα, τὴν ἀναφορὰ στὸν κοινοβιοτισμὸ τὴ θεωρεῖ ἀναχρονιστικὴ ἀντὶ τῆς πρὸ πιθανῆς γιὰ ἓναν ἀσκητισμὸ στὴ μορφὴ τῆς Λαύρας· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 268-629.

¹⁷ Falcone, *Acta*. Πρβλ. Marin, *Saint Nicolas*, 28 ἐξ. · Cioffari, *Stampa*, 12· Cioffari – Tripputi-Scoppa, *Agiografia*, 191· Cioffari, *Critica*, 261 ἐξ.

¹⁸ Μία ὑπόθεση εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ θεῖο τοῦ Νικολάου τῆς Σιών, μητροπολίτη Μύρων. Σὲ αὐτὸν ἀποδίδει τὴν τιμὴ σὲ ἅγιο Νικόλαο, ποὺ μνημονεύει τὸ κείμενο (Falcone, *Acta*, 8 [Proleg.vii §.3]). Ἄλλη ὑπόθεση γίνεται γιὰ τὸ Νικόλαο Μύρων, διάδοχο τοῦ Πολύευκτου, περὶ τὸ 693 (Falcone, *Acta*, 28-30 [Proleg. xvi § 9]).

¹⁹ Falcone, *Acta*, 15 (Proleg. xi) · πρβλ. Cioffari, *Critica*, 262.

Στρατηλατῶν (*Pr. de Strat.*). Ὁ Falcone κρίνει ὅλες τὶς ἀνακολουθίες τῆς ἱστορίας σκοπεύοντας ν' ἀποδείξει τὴ μὴ αὐθεντικότητά της καὶ νὰ τὴν τοποθετήσει στὸν 7^ο αἰ.²⁰ Στὸ στόχαστρο τοῦ Falcone μπαίνει καὶ τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴ φορολογία (*Pr. de Trib.*). Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅμοιο: χάλκευση ἀπὸ κάποιο Μυραῖο τὸν 7^ο αἰ., μὲ τοπικιστικὸ περιεχόμενο καὶ στόχο²¹. Ὁ Falcone θεωρεῖ, ὅτι ὁ ἀρχαιότερος Βίος εἶναι αὐτὸς ποὺ συντέθηκε βάσει τῶν προηγούμενων ἐπεισοδίων καὶ τῆς κατάχρησης τῆς *V. N. Sion*, ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Μιχαήλ. Τὸν τελευταῖο τὸν ταυτίζει μὲ τὸν πατριάρχη Μεθόδιο, ὅταν αὐτὸς ζοῦσε ἀκόμη ὡς μοναχὸς στὴ Βιθυνία²². Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Santa Severina προσπαθεῖ νὰ προλάβει καὶ τὴν κριτικὴ τῶν μετριοπαθῶν. Αὐτοί, κατὰ τὸν ἴδιο, θὰ ἐπιδιώξουν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν παράδοση ἐξομαλύνοντας τὶς πολλὰς ἀνακολουθίες της²³. Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦ Falcone εἶναι ὅτι στὸ Μπάρι φυλάσσεται τὸ λείψανο τοῦ Νικολάου, ἡγουμένου τῆς Σιών καὶ ἐπισκόπου Πινάρων²⁴.

Οὐσιαστικά, ὅπως μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς, ἡ κριτικὴ τοῦ Falcone ἔχει δύο ὄψεις: Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ σαφῶς ἀκυρώνει τὴν τιμὴ στὸν ἅγιο Νικόλαο ὡς ἐπίσκοπο Μύρων τῆς Λυκίας· ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, τεκμηριώνει τὴν ἱστορικότητα τοῦ Νικολάου, ὡς ἡγουμένου τῆς Σιών καὶ ἐπισκόπου Πινάρων, πρὸς τὸν ὁποῖο στρέφει τὴν εὐλάβεια τῶν πιστῶν. Ἀλλὰ ἡ παράδοση περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο Μύρων καὶ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν τιμὴ του ἦταν –καὶ παραμένουν– ἰσχυρότατες μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρξει ἀμέσως ἀντίδραση στὶς νεοδιατυπωμένες ἀπόψεις.

²⁰ Falcone, *Acta*, 16-19 (Proleg. xii)· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 263. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Falcone κατὰ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ἱστορίας ἐστιάζονται στὸ φύλο τῶν Ταϊφάλων, ποὺ βρισκόταν στὴ Φρυγία· τὴν “ἄλλαξονεία” τοῦ Νικολάου σύμφωνα μὲ τὸ ἐπεισόδιο· οἱ ποσότητες τοῦ χρυσοῦ, ποὺ δαπανήθηκαν γιὰ τὶς συκοφαντίες κατὰ τῶν Μυραίων καὶ κατὰ τῶν στρατηγῶν· ἀνιστορικὲς ἀνακρίβειες γιὰ τὸν τίτλο τοῦ Ἀβλαβίου καὶ ἄλλων αὐλικῶν ἀξιωματούχων (prefectus τοῦ πραιτωρίου ὄχι τῆς πόλης)· ἡ “ὀρολογία” τῆς φυλάκισης προβληματίζει· ὁ ἀπειλούμενος πόλεμος στὸ Δυρράχιο (ὁ δημιουργὸς τῆς ἱστορίας δὲν γνώριζε ὅτι ὁ Κων/νος ἦταν αὐτοκράτορας σὲ ἀνατολὴ καὶ δύση)· πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, ὅτι διέφυγε ἀπὸ τὸν Falcone ἡ ἀναφορὰ τοῦ LeQuien (πιδὸ πάνω σημ.15), γεγονὸς ποὺ τὸν ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη ἀμβισβήτησης (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 263).

²¹ Falcone, *Acta*, 19-22. (Proleg. xiii)· Cioffari, *Critica*, 263.

²² Falcone, *Acta*, 16 (Proleg. xii § 2)· Cioffari, *Critica*, 263. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Μιχαήλ ἀρχιμανδρίτη, *V. p. Michael.*, βλ. Anrich, II, 262-4· Cioffari, *Critica*, 53 ἐξ. ἐνῶ ἔκδοσή του στὸν Anrich, I, 113-139. Γιὰ τὰ κείμενα, ποὺ προέρχονται πραγματικὰ ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ πατριάρχη Μεθοδίου (*Meth. ad Theod.* καὶ *Enc. Meth.* βλ. Παναγιωτοπούλου, *Μεθόδιος*, 422 ἐξ. Ἀναλυτικότερα γιὰ τὰ κείμενα θὰ μιλήσουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

²³ Falcone, *Acta*, 23 ἐξ.· Cioffari, *Critica*, 264. Ἀκόμη καὶ στὴν παράδοση τοῦ Ναοῦ πρὸς τιμὴν –καὶ τοῦ Ἁγίου (Πρίσκου καὶ Νικολάου) στὴν ΚΠολη, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Ἰουστινιανὸ καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Προκόπιο, ὁ Falcone ὑποστηρίζει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἀπὸ τοὺς Τεσσαράκοντα μάρτυρες τῆς Σεβαστείας, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης (Falcone, *Acta*, 26 [Proleg. xv § 8]). Ἀντικρούει τὴν παρουσία τοῦ Νικολάου στὴ Νίκαια βάσει τῶν πηγῶν (Falcone, *Acta*, 26 [Proleg. xv § 9]· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 265).

²⁴ Falcone, *Acta*, 31. (Proleg. xvii § 9)· Cioffari, *Critica*, 265.

Τὸ 1753 ὁ Niccolò Putignani δημοσιεύει μιὰ Διατριβή- ἀπάντηση στὶς θεωρίες τοῦ Falcone²⁵. Τὸ βιβλίο συγγράφηκε ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τῶν ἀνωτέρων τοῦ Τάγματος τῶν Δομηνικανῶν, ποὺ εἶχαν τὴν ὑπευθυνότητα τοῦ προσκυνήματος στὸ Μπάρι, γεγονός ποὺ δείχνει τὴ σημασία τῶν ἀγιολογικῶν ἐρίδων τὴν περίοδο αὐτὴ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη²⁶. Ὁ Putignani ὑπερασπίζεται τὴν αὐθεντικότητα τῶν κειμένων τοῦ Μεθοδίου (δηλ. Μιχαήλ/V.p.Michael.) καὶ τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης. Ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖ τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορίας τοῦ Μεταφραστῆ ἀληθινό, ἀφοῦ, κατὰ τὸν Putignani, βασιίζεται στοὺς δύο προηγούμενους²⁷. Ἐπισημαίνει τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερων πηγῶν, ὅπως ὁ Κωνσταντινουπολίτης πρεσβύτερος Εὐστράτιος, τὸν 6^ο αἰ.²⁸. Ἡ πηγὴ αὐτὴ, ποὺ ἦταν ἐκδεδομένη ἀπὸ τὸν προηγούμενο αἰῶνα καὶ τὴν ἀνέφερε ὁ LeQuien²⁹ εἶχε διαφύγει ἀπὸ τὸν κύριο σχολιασμό τοῦ Falcone. Ἔτσι ὁ τελευταῖος τὴν ἀντιπαρῆλθε μὲ ἓνα σύντομο ἀφόρισμο περὶ νοθείας³⁰.

Ὡς πρὸς τὴ θεωρία τοῦ Falcone περὶ ἀντικατάστασης τοῦ Νικολάου Πινάρων ἀπὸ τὸν “ἀνύπαρκτο” τῶν Μύρων, θέτει ὡς πρόβλημα τὴν ἀντίδραση τῶν Πιναρέων καὶ τὸν σχεδὸν ὁλοκληρωτικὸ ἀφανισμό κάθε σχετικοῦ ἔχοντος ἀπὸ αὐτὴν τὴν παράδοση, ποὺ ὁδήγησε σὲ παντελὴ ἄγνοια ὅλους τοὺς ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς συγγραφεῖς³¹. Προτείνει τὴν ἀντίστροφη ὑπόθεση: ἡ V. N. Sion. εἶναι ἀποτέλεσμα χάλκευσης. Ἀπὸ τὸν χαλκευτὴ χρησιμοποιήθηκαν καὶ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τοῦ Βίου τοῦ Νικολάου τῶν Μύρων. Σὲ αὐτὴν τὴν ὑπερβολικὴ ὑπόθεση καταλήγει, καθὼς παρατηρεῖ, ὅτι ἀπὸ τὸ Μεταφραστικὸ κείμενο ἀπουσιάζουν στοιχεῖα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προσθέσουν στὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ τοῦ Ἀγίου, ἐνῶ παρουσιάζονται αὐτὰ στὴ V. N. Sion.³² Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἀναδεικνύει καὶ τὶς ἀνακολουθίες τοῦ τελευταίου κειμένου³³.

²⁵ Putignani, *Vindiciae*. Μετὰ ἀπὸ σχεδὸν εἴκοσι χρόνια γράφει καὶ στὰ ἰταλικά τὴν: *Istoria della vita, de' miracoli e della traslazione del gran taumaturgo S. Niccolò, arcivescovo de Mira, padrone e protettore della città e della provincial di Bari*, Napoli MDCCLXXI. Δυστυχῶς, δὲν μπορέσαμε νὰ βροῦμε τὸ βιβλίο στὴν Ἑλλάδα· στὶς σελίδες τῆς πρώτης ἔκδοσης παραπέμπουμε ὕστερα ἀπὸ διαστάυρωση τῶν ἀντίστοιχων τοῦ Cioffari καὶ Anrich καὶ ἄλλους κατὰ περίπτωσιν ἐρευνητές.

²⁶ Cioffari, *Critica*, 269· Cioffari, *Stampa*, 13-4.

²⁷ Putignani, *Vindiciae*, 35-6· Cioffari, *Critica*, 270.

²⁸ Putignani, *Vindiciae*, 65 ἐξ· Cioffari, *Critica*, 270. Πρόκειται γιὰ χωρίο ἀπὸ ἓνα ἔργο τοῦ Εὐστρατίου, τὸ β' μισὸ τοῦ 6^{ου} αἰ. Σὲ αὐτὸ ἀναφέρεται τὸ περιστατικὸ τῶν Τριῶν Στρατηλατῶν. βλ. ἔκδοσή του στὸν Anrich, I, 91-92 ἀπὸ τὸ: L. Allatii, *De utriusque ecclesiae in dogmate Purgatorio consensione*, Romae MDCLV, 319-580, ὅπου ὁλόκληρο τὸ ἔργο· πρβλ. Marin, *Saint Nicolas*, 36· Cioffari, *San Nicola*, 164-5.

²⁹ LeQuien, *Oriens Cristianus*, 967.

³⁰ Falcone, *Acte*, 59-60· Cioffari, *Critica*, 266.

³¹ Putignani, *Vindiciae*, 90-1.

³² Putignani, *Vindiciae*, 92-4· Cioffari, *Critica*, 270-1.

³³ Putignani, *Vindiciae*, 94-112.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ Putignani στὴ θεωρία τοῦ Falcone δὲν ἦταν ἡ μοναδική. Τὸ 1753 δημοσιεύει μιὰ ἀπολογητικὴ μελέτη ὁ L. Sabbatini de Anfora³⁴. Ἐστιάζει τὴν κριτικὴ του στὸ κείμενο, ποὺ δημοσιεύει ὁ Falcone· ὑποβόσκει τὸ ἴδιο ἐπιχείρημα μὲ τὸν Putignani, περὶ μὴ αὐθεντικότητας τοῦ κειμένου³⁵.

Ἐπεταὶ τοῦ Falcone καὶ μπορεῖ νὰ διαβαστεῖ σὲ ἀντίθεση μαζί του τὸ κείμενο ποὺ ὑπάρχει στοὺς σχετικούς τόπους τῶν *Kalendarium* τοῦ Assemani³⁶. Ὁ τελευταῖος φαίνεται νὰ γνωρίζει τὴν κριτικὴ στάση τοῦ ἐπισκόπου τῆς Santa Severina καὶ τὴν ἐπικρίνει προκρίνοντας τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης (δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς). Ἐπιπλέον, κάνει μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἐπισήμανση: τὸ κείμενο τῆς V. N. Sion. ἀποτελεῖ τὸ ἴδιο μνημεῖο γιὰ τὴν τιμὴ στὸν ἅγιο Νικόλαο Μυρων, καθὼς τὴ μνημονεύει ρητὰ³⁷.

Στὸ ἐξῆς πλῆθος μελετῶν καὶ ἀναφορῶν ἀφιερώνονται στὰ ζητήματα ἱστορικότητας τοῦ προσώπου καὶ αὐθεντικότητας τῶν κειμένων τοῦ Ἀγίου³⁸. Ἀλλὰ μέχρι τὸ β' μισὸ τοῦ 19ου καὶ τὸν 20^ο αἰ. δὲν θὰ ὑπάρξει οὐσιαστικὴ συμβολὴ καὶ πρόοδος στὰ σχετικὰ προβλήματα³⁹.

Ἀξιοπαρατήρητη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Alban Butler στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰ. Σὲ μιὰ μνημειώδη συλλογὴ Βίων Ἀγίων γιὰ ὅλο τὸν χρόνο, στὸν 12^ο τόμο, ὁ Butler συγκαταλέγει καὶ τὸν Βίο τοῦ ἀγίου Νικολάου, στὶς 6 Δεκεμβρίου⁴⁰. Στὸ εἰσαγωγικὸ του σημείωμα δείχνει νὰ γνωρίζει ὅλη τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία⁴¹. Ὅταν, ὅμως, ἐκθέτει τὸν Βίο, οὐσιαστικὰ περιλαμβάνει τὰ στοιχεῖα τῆς V. *Metaphr.* Σὲ μιὰ ὑποσημείωση πρὸς τὸ τέλος παραθέτει τὰ πορίσματα τοῦ Falcone γιὰ τὸν ἕτερο Νικόλαο, τὸν Σιωνίτη⁴². Δὲν ἐπιχειρεῖ, ὅμως, σύγκριση τῶν πορισμάτων, οὔτε οὐσιαστικὴ κριτικὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἀγίου Νικολάου Μύρων.

Σ' αὐτὴν τὴν καμπὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἔρευνας περὶ τὸν Ἅγιο κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσία της καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολή. Ἡ ρωσικὴ ἔρευνα ἔχοντας γνώση τῶν

³⁴ Ludovico Sabbatini de Anfora, *De Actis Divi Nicolai ac genuinis ex Vaticano Codice exscriptis, ac nuper vulgates Historico-cretica dissertation*, Neapoli MDCCLIII.

³⁵ Sabbatini, *De Actis...*, 13· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 273.

³⁶ Assemani, *Kalendaria*, V, 414-430· VI, 322-334· πρβλ. Butler, *Lifes*, 91· Cioffari, *Critica*, 275 ἐξ.

³⁷ Assemani, *Kalendaria*, V, 424.

³⁸ Βλ. παρουσίαση καὶ περιγραφὴ τῶν κυριωτέρων ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐργασίες στὸ Cioffari, *Critica*, 286 ἐξ. Τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία χωρισμένη κατὰ γλῶσσες παρουσιάζει ὁ ἴδιος μελετητὴς στὸ *Stampa*, 28 ἐξ. ἀγγλική· 31 ἐξ.: ρωσική· 37 ἐξ.: γερμανική· 44 ἐξ. γαλλική· 54 ἐξ. ἄλλες γλῶσσες.

³⁹ Βλ. π.χ. N. Nilles, *Kalendarium Manuale utriusquae Ecclesiae Orientali atque Occidentalis*, Oeniponte 1879, 346-7· ἐκεῖ ὁ Nilles ἀναδιτυπώνει τὶς Συναξαριακὲς πληροφορίες.

⁴⁰ Butler, *Lifes*, 91-5.

⁴¹ Butler, *Lifes*, 91.

⁴² Butler, *Lifes*, 93 (a).

μεθόδων τῆς δυτικῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς καὶ τῶν συμπερασμάτων της συμβάλλει σὲ αὐτά⁴³. Πιὸ σημαντικὸς καὶ πρῶτος ὁ ἀρχιμ. Antonin τὸ 1869 δημοσιεύει μιὰ σχετικὰ σύντομη μελέτη⁴⁴. Σὲ αὐτὴν ὁ ἱερωμένος ἐρευνητὴς φέρνει σὲ ἐπαφὴ τοὺς Ὀρθόδοξους ἀναγνῶστες μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ Falcone, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ τόσο εὐρέως. Γνωρίζει τὸ κείμενο τῆς *V.N.Sion*, καὶ ἀναγνωρίζει τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο τὸ κείμενο ἔχει τὴν ἀναφορὰ του: Πρόκειται γιὰ μιὰ χριστιανικὴ κοινωνία τῆς βυζαντινῆς ἐπαρχίας, ὅπου ἡ Ἐκκλησία ἔχει εἰσχωρήσει βαθιὰ στὸν τρόπο ζωῆς τῶν κοινοτήτων⁴⁵. Ἐπισημαίνει τὶς ἀνακολουθίες στὰ κείμενα, ποὺ περιλήφθηκαν στὴν ἔκδοση τῶν ρωσικῶν *Μηναιών* ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Μακάριο, στὰ μέσα τοῦ 16^{ου} αἰ. Προσπαθώντας νὰ ἐξομαλύνει τὰ προβλήματα καὶ νὰ συνταιριάξει τὴν παράδοση μὲ τὴν ἔρευνα, προκρίνει τὴν ὑπόθεση τῶν δύο ἁγίων Νικολάων. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἐπισημαίνει, ὅπως καὶ ὁ Assemani, τὴν ἀναφορὰ τοῦ Βίου τοῦ Νικολάου τῆς Σιὼν σὲ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, προφανῶς τοῦ ἀρχαιότερου, τῶν Μύρων. Παράλληλα, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ, τονίζει τὴν παρουσία τόσων Νικολάων στὸ Βίο αὐτό, ποὺ δείχνει μιὰ τοπικὴ προτίμηση στὸ ὄνομα, συνάδουσα μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἀρχαίου μεγάλου συμπατριώτη τους Ἀγίου⁴⁶.

Ἐξίσου σημαντικὴ μὲ τὶς πιὸ πάνω παρατηρήσεις του εἶναι καὶ ἡ ἀνακάλυψη ἑνὸς Σιναϊτικοῦ κώδικα (ἀρ. 525) μὲ μιὰ ἐκδοχὴ τῆς *V.N.Sion*. Τὴν ἐκδίδει σὲ ἐπόμενο δημοσίευσμά του τὸ 1873⁴⁷. Ἡ ἀξία του βρίσκεται σὲ δύο σημεία: (α) περιλαμβάνει ἐπιπλέον ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Falcone, (β) σ' αὐτὸ ὁ Νικόλαος τῆς Σιὼν, χειροτονεῖται ἐπίσκοπος -ὄχι Πινάρων, ἀλλὰ- Μύρων. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ δείχνουν, ὅτι πιθανὸν ἀνάμεσα στὴ *V.N.Sion*, καὶ τοὺς Βίους τοῦ Νικολάου τῶν Μύρων, εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει μεσολαβήσει ἓνα κείμενο, στὸ ὁποῖο συγχέονται τὰ δύο πρόσωπα, χωρὶς αὐτὸ νὰ φαίνεται σαφῶς. Γεγονός, ποὺ ὀδηγεῖ τοὺς βυζαντινοὺς ἀγιολόγους σὲ περαιτέρω σύγχιση, ὅπως φαίνεται στὴ *V. p.Michael*, τὴ *V. Compil.* καὶ

⁴³ Δὲν πρέπει, ὅσο, νὰ παραβλεφθεῖ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτη Μόσχας Μακαρίου στὰ μέσα τοῦ 16^{ου} αἰ. Μὲ τὴ συνεργασία ἀξιόλογων ἀνθρώπων σύναξε καὶ ἐξέδωσε τὰ *Μηναιῶνα Ἀναγνώσματα* (ρωσ.). Στὸ ἀνάγνωσμα τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου σύναξε σχεδὸν ὅλα τὰ γνωστὰ κείμενα τῆς Νικολαϊκῆς Γραμματείας ἀγνοώντας, ὅμως, τὸν πολὺ σημαντικὸ Βίο ἀπὸ τὸν Μιχαήλ· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 239-240.

⁴⁴ «Sv. Nikolaj, episkop Pinarskij i archimandrite Sionskij» στὸ: *Trudy Kievskoj Duchovnoj Akademij* II (1869) 396-497. Καθὼς εἶναι γραμμένη στὰ ρωσικὰ δὲν μπορέσαμε νὰ τὴν διαβάσουμε· λόγω τῆς σημαντικότητάς της, ὅμως, στὴν ἔρευνα τῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν Ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ τὴν σημειώνουμε κατὰ ἀναφορὰ τοῦ Cioffari, *Critica*, 301.

⁴⁵ Συζητᾶται τὸν συγγραφέα τοῦ κειμένου, διαφωνώντας μὲ τὸ Falcone, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπόθεση τοῦ τελευταίου γιὰ τὸν Ἀρτεμῆ, ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἴδιο τὸ κείμενο· Cioffari, *Critica*, 303.

⁴⁶ Cioffari, *Critica*, 301-2.

⁴⁷ «Ešče o Svjatitele Nikolae Mirlikijskom», *TKDA* IV (1873) 241-288· πάλι σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ Cioffari (*Critica*, 304).

δευτερευόντως τὸ Μεταφραστικὸ κείμενο. Σὲ τρίτο κείμενό του⁴⁸ ἐπισημαίνει, ὅτι ἤδη τὸν 8^ο αἰ., γνωστὸς ἦταν ἓνας Νικόλαος, ὁ Μύρων⁴⁹. Παράλληλα, ὑποθέτει, ὅτι οἱ Βαρινοὶ τὸ 1087 δὲν μετέφεραν τὸ λείψανο τοῦ Νικολάου Μύρων, ἀλλὰ τοῦ Νικολάου Πινάρων.

Πιὸ κοντὰ στὴ Δυτικὴ ἔρευνα, βρίσκεται ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς τῆς ἀγίας Τριάδος στὸ Zagorsk, Leonid. Τὸ 1881 ἐκδίδει ἓναν ἄγνωστο ρωσικὸ Ἐγκωμιαστικὸ Βίο στὸν Ἅγιο⁵⁰. Κατὰ τὴ μελέτη τῆς Νικολαϊκῆς γραμματείας συνάντησε ἓνα κείμενο - ρωσικὴ μετάφραση ἐλληνικοῦ προτύπου τοῦ 11^{ου} αἰ.- τῆς *V.N.Sion*. Σ' αὐτὸ παρατήρησε διαφορὲς μὲ τὰ κείμενα τῶν Falcone καὶ Antonin. Παράλληλα, ἀνακάλυψε κι ἓνα ἀκόμη συντομότερο, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερο τοῦ πρώτου, τὸ ὁποῖο βρισκόταν πιὸ κοντὰ στὴν ἐκδοχὴ τοῦ Falcone. Τὰ κείμενα μὲ τὶς παραλλαγές τους τὸν ὁδήγησαν νὰ θέσει ὑπὸ ἐρώτηση τὴν θεωρίαν τοῦ Antonin γιὰ δύο Νικολάους. Ἀναφέρουν τὰ ἐπεισόδια τῆς *V.N.Sion*., ἀποδίδοντάς τα πλεόν στὸ Νικόλαο Μύρων. Οἱ Ρῶσοι ἦλθαν σχετικὰ νωρὶς σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Βίους τοῦ Ἁγίου. Ἄρα θὰ ἦταν δύσκολο νὰ μὴ γνώριζαν τὴ διαφορετικὴ παράδοση τῆς *V.N.Sion*., ἐφόσον αὐτὴ ὑπῆρχε. Καταλήγει, ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Falcone εἶναι μᾶλλον “ἀπόκρυφο” καὶ γι' αὐτὸ μοναδικό. Ἐνῶ ὁ Μεταφραστὴς χρησιμοποίησε τὰ κείμενα-πρότυπα τῶν μεταφράσεων, ποὺ ὁ Leonid ἐπισήμανε⁵¹.

Στὸ κλείσιμο τοῦ αἰῶνα δύο ἀκόμη ρῶσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Ἅγιο Νικόλαο. Οἱ Gusev καὶ Voznesenkij σὲ μεγάλη ἐργασία, ποὺ δημοσιεύουν στὰ 1899, φαίνεται ὅτι γνωρίζουν καὶ κρίνουν τὰ συμπεράσματα τῶν Falcone, Antonin καὶ Leonid. Ἐπισημαίνουν μιὰ ἀκόμη ἐγκωμιαστικὴ ἐπεξεργασία τοῦ Βίου περὶ τὸν 15^ο αἰ., ποὺ δὲν σχετίζεται ἄμεσα οὔτε μὲ τὴ Μεταφραστικὴ ἐκδοχὴ, οὔτε μὲ τὴ *V.N.Sion*. ἀπὸ τὸ Falcone. Ἡ κριτικὴ τους εἶναι νηφάλια· παίρνουν ἀποστάσεις ἀπὸ τὰ “δύσκολα” σημεῖα τῶν κειμένων, ἀλλὰ δὲν τὰ διαγράφουν σεβόμενοι τὴν παράδοσιν⁵².

Τὴ σημαντικότερη στιγμὴ στὴ μελέτη περὶ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τὴν σημαίνει ὁ 20^{ος} αἰ. Συγκεκριμένα, δύο μελετητὲς ξεκίνησαν μιὰ ἐξ ἀρχῆς σπουδὴ στὴν Νικολαϊκὴ

⁴⁸ Πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο χρονολογικὰ γραμμένο στὰ 1870 μὲ θέμα τὴ μεταφορὰ (*traslatio*) τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὰ Μύρα στὸ Μπάρι: *TKDA*, 1870, II, 396-427· Cioffari, *Critica*, 304.

⁴⁹ Βάση του εἶναι ἡ γνωστὴ ἀναφορὰ τοῦ ἐπισκόπου Μύρων Θεοδώρου στὴν Ζ' Οἰκ Σύνοδο τῆς Νίκαιας, τὸ 787· βλ. Mansi, XIII, 33· Μήλια, Β' (=Ἀγ. Ὅρος 1986, Γ'), 778^α-β (=278^α-β): πρᾶξις Δ'· πρβλ. Anrich, I, 450· Cioffari, *Critica*, 72.

⁵⁰ Cioffari, *Critica*, 306.

⁵¹ Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Cioffari ἐπισημαίνει σωστά, ὅτι ὁ Leonid ἀγνοοῦσε τὴ *V. Compil.*, ποὺ πιθανῶς ἀποτελέσει τὸ πρότυπο γιὰ τὸ Συμεὼν Μεταφραστὴ (*Critica*, 307).

⁵² Cioffari, *Critica*, 308-309.

παράδοση, ὁ L. Petit καὶ G. Anrich⁵³. Ὁ πρῶτος ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθεια, ἐνῶ ὁ δεύτερος δημοσίευσε σὲ δύο τόμους τὴν ἐργασία του (1913 καὶ 1917)· ὑπόδειγμα μεθοδικῆς ἀγιολογικῆς ἐργασίας παρ' ὅλες τὶς ἐπιφυλάξεις ποὺ μπορεῖ νὰ διατηρεῖ κανεὶς σὲ κάποια ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους συμπεράσματά του⁵⁴.

Στὸν πρῶτο τόμο συγκεντρώνει τὰ κείμενα, μὲ ἔξοχο ὑπομνηματισμό, ποὺ λειτουργεῖ ταυτόχρονα καὶ ὡς δείκτης πηγῶν καὶ σχέσεων τῶν κειμένων μεταξύ τους· πράγμα σημαντικό γιὰ μιὰ περιπλεγμένη κειμενικὴ παράδοση, ὅπως αὐτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Στὸν δεύτερο τόμο ἀσκεῖ εὐφρέστατα καὶ σχεδὸν ἐξαντλητικὰ ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ κριτικὴ στὰ κείμενα καὶ τὶς πληροφορίες τους⁵⁵.

Πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ κείμενα γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο Μύρων, ἐπανεκδίδει καὶ τὴ *V.N.Sion.*, ἔχοντας ὑπ' ὄψη καὶ τὴ ρώσικη ἔκδοση τοῦ 1873 ἀπὸ τὸν Antonin⁵⁶. Στὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ τὸν ἅγιο Νικόλαο Μύρων κατατάσσει τὰ κείμενα μὲ κριτήριο καθαρὰ χρονολογικό. Ξεκινᾷ μὲ τὴν παράθεση τῆς γνωστῆς ‘Πράξεως τῶν Στρατηλατῶν’ (*Pr. de Strat.*)⁵⁷, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἡ πρώτη χρονολογικὰ ἀναφορὰ στὸν ἅγιο Νικόλαο. Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση τριῶν ἐκδοχῶν τῆς ἐπόμενης γνωστῆς ‘Πράξεως’ τοῦ Ἁγίου: τοῦ ‘Θαύματος τῆς Φορολογίας’ (*Pr. de Trib.*)⁵⁸. Στὴ συνέχεια ἐκδίδονται τὰ πλήρη κείμενα τῶν Βίων καὶ τῶν Ἐγκωμίων καταταγμένα κατὰ ὁμάδες μὲ κριτήριο τὴ χρονολογία καὶ τὸ εἶδος. Πρῶτο σὲ αὐτὴ τὴ σειρὰ ἐκδίδει τὸ Βίο ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Μιχαήλ (*V.p.Michel.*)⁵⁹. αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ πρῶτο ἱστορικὰ γνωστὸ πλήρες κείμενο γιὰ τὸν Ἅγιο⁶⁰. Ἐκτὸς τῶν αὐτοτελῶν κειμένων, ὁ Γερμανὸς ἐρευνητὴς ἐκδίδει καὶ πλῆθος κειμένων, ποὺ βρίσκονται σκόρπια σὲ

⁵³ Cioffari, *Critica*, 311.

⁵⁴ Anrich, I-II. Πρβλ. Cioffari, *Stampa*, 37· Ševčenko, *Snt. Nicholas*, 14-5· Cioffari – Tripputi-Scippa, *Agiografia*, 191.

⁵⁵ Ὁ δεύτερος τόμος περιλαμβάνει τὴν ἐπανεκδόση μὲ διορθώσεις (ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο) τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου πρὸς τὸ Μιχαήλ (Anrich, II, 545-556) καὶ κάποια ἐπιπλέον Θαύματα (ὁ.π., 557-563).

⁵⁶ Anrich, I, 33-55 καὶ παραλλαγές τμημάτων: 56-65.

⁵⁷ Anrich, I, 67-96 σὲ τρεῖς διαφορετικὲς ἐκδοχὲς καὶ δύο ἀναφορές (Εὐστράτιος καὶ Γεώργιος Χαρτοφύλαξ, τοῦ ὁποίου τὸ Ἐγκώμιο πλήρες γιὰ πρώτη φορὰ ἐκδίδουμε στὴν παρούσα ἐργασία). Στὸν δεύτερο τόμο, ὅπου γίνεται ἡ ἀνάλυση καὶ κριτικὴ τῶν κειμένων προηγούμενα τὰ Ἐγκώμια, ἀκολουθοῦν οἱ Βίοι καὶ ἔπεται ἡ ἀναφορὰ στὴν ‘Πράξη’ (Anrich, II, 368· 375-6).

⁵⁸ Anrich, I, 98-110.

⁵⁹ ὁ.π., 113-139. Χρησιμοποιεῖ 12 κώδικες, διακριμένους σὲ δύο ὁμάδες· ὁ παλαιότερος φαίνεται ὅτι εἶναι ἕνας Βατικανὸς τοῦ 10^{ου} αἰ. Σὲ κάποια ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ἀποδίδεται ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιμανδρίτη στὸ Μιχαήλ.

⁶⁰ Ἐδῶ παρουσιάζονται τὰ κείμενα σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκδόσή τους ἀπὸ τὸν Anrich (ἀναλυτικότερα θὰ παρουσιαστοῦν στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο [2^ο], πρὶν κάτω) : *Meth. ad Theod.* (ὁ.π., 140-150)· *Enc. Meth.* (ὁ.π., 153-182)· ‘Thaumata tria’ (ὁ.π., 185-203)· Συναξαριακὰ κείμενα (ὁ.π., 205-209)· *V. Compil.* (211-233)· *V. Metaphr.* (235-267)· *V. Aceph.* (268-275)· *Bíos ἐν συντόμῳ* (277-288)· ‘Θαύματα σὲ κοινὴ γλῶσσα’ (288-299)· *V. LycioAlex.* (301-311)· *Περίοδοι τοῦ Ἁγίου Νικολάου* (312-332, σὲ δύο παράλληλες ἐκδοχὲς)· ‘Thaumata Singula’ (339-390)· *Enc. Neophyt.* (391-418)· *Enc. Andr.* (419-428)· *Enc. Procli* (429-433)· ‘Translatio’ (435-449)· ‘Testimonia’ (451-464).

χειρόγραφα καὶ συλλογές. Τέτοια εἶναι τὰ αὐτοτελή θαύματα καὶ ἡ σχεδὸν ἐξαντλητικὴ παράθεση τῶν Testimonium στὸ τέλος. Ἄν ἔχει ἓνα μειονέκτημα, αὐτὸ εἶναι ἡ ἐλλειψη –πλὴν μεμονομένων περιπτώσεων- τῆς ἀναφορᾶς στὴν Ὑμνογραφία.

Στὸν δεῦτερο τόμο, ὅπου ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Anrich, φαίνονται καὶ οἱ ἀπόψεις του. Τὸ κείμενο τῆς V.N.Sion., ποὺ ἐκδίδει ὁ Anrich εἶναι τὸ ἴδιο μ' ἐκεῖνο, ποὺ εἶχε ἐκδώσει ὁ Falcone. Εἶναι ἐπίσης ἡ μοναδικὴ ἐκδοχὴ του, ὅπου ὁ ἀναφερόμενος Νικόλαος τῆς Σιών, χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Πινάρων (εἶδαμε τὶς προηγούμενες περιπτώσεις τῶν Antonin καὶ Leonid ὅπου χειροτονεῖτο ἐπίσκοπος Μύρων). Στὴν ἔκδοσή του ὁ Anrich διορθώνει τὰ λάθη τοῦ Falcone. Παράλληλα ἐπισημαίνει ὅτι ἐκείνη ἡ ἔκδοση λειτουργεῖ σὰν μοναδικὸς μάρτυρας γιὰ φθαρμένα σημεῖα τοῦ κειμένου⁶¹. Ὡς πρὸς τὸν ἀναφερόμενο σὲ αὐτὸ Νικόλαο, ὁ ἐρευνητὴς παραδέχεται ρητὰ, ὅτι πρόκειται γιὰ ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸ Νικόλαο Μύρων τῆς παράδοσης. Θεωρεῖ ὅτι τὰ περιγραφόμενα γεγονότα τοποθετοῦνται στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶². Ὑποστήριζει τὴν περίοδο μεταξὺ 550-564 γιὰ ἔτος θανάτου τοῦ Νικολάου τῆς Σιών⁶³. Εἰκάζει ὅτι τὸ κείμενο γράφηκε λίγο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Νικολάου, ἀπὸ κάποιο μοναχό, ποὺ εἶχε πρόσβαση στὰ ἀρχεῖα τῆς Μονῆς τῆς Σιών, ἀλλὰ διαφωνεῖ μὲ τὸν Falcone ὡς πρὸς τὸν Ἀρτεμᾶ. Ὁ μοναχὸς περιγράφει χωρὶς ρητορικὴ προετοιμασία θαυμαστὰ περιστατικὰ ἀπὸ τὸ Βίον τοῦ Νικολάου μὲ γλώσσα κοινὴ, ἀποτυπώνοντας παράλληλα στιγμιότυπα ἀπὸ τὴ ζωὴ στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία⁶⁴.

Ὡς πρὸς τὸ Θαῦμα τῶν Στρατηλατῶν (*Pr. de Strat.*), ὅπως εἶπαμε τὸ ἐξετάζει μετὰ τοὺς Βίους καὶ τὴν Ὑμνογραφία⁶⁵, ἀλλὰ προηγεῖται χρονολογικά. Τὸ τοποθετεῖ μεταξὺ 460 καὶ 580, θέτοντας ὡς *terminus post quem* τὴν ἀναφορὰ τῆς Λυκίας ὡς “ἐπαρχία”· αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο Β΄ (408-450). Ὡς *terminus ante quem* θέτει τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐστρατίου, ποὺ τὴν τοποθετεῖ τὸ 580. Ὡστόσο, θεωρεῖ δύσκολὴ τὴ δυνατότητα νὰ φθάσει κανεὶς στὸ ἀρχικὸ κείμενο, καθὼς εἶναι γνωστὲς πέντε ἐκδοχές της. Ὁ Anrich θεωρεῖ ὅλα τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα ἱστορικά⁶⁶, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι ἡ διήγηση εἶναι δημιούργημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅποτε παρατηρήθηκαν ὅμοια περιστατικὰ διαφθορᾶς στὴ διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία τῶν Σλάβων στὸ

⁶¹ Anrich, II, 13.

⁶² Anrich, II, 214. Ἐπισημαίνονται: ἡ ἀναφορὰ στὸ λοιμό, ποὺ ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο τῶν ἐτῶν 541-2· ὁ ἐπίσκοπος Μύρων Φίλιππος καὶ Φελλοῦ ἐπίσης Φίλιππος (πρβλ. Mansi, IX, 174.390 καὶ 176.392).

⁶³ Anrich, II, 215. Κλίνει πρὸς τὴν 10^η Δεκεμβρίου τοῦ 564.

⁶⁴ Anrich, II, 220-8.

⁶⁵ Anrich, II, 368.

⁶⁶ Anrich, II, 368-372.

Δούναβη⁶⁷. Τὸ τελευταῖο συμφωνεῖ μὲ τὸν πόλεμο στὴν περιοχὴ, μὲ τὸν ὁποῖο ἀπειλεῖ ὁ ἅγιος Νικόλαος τὸν Μ. Κωνσταντῖνο.

Γιὰ τὴ *V. p. Michael*. ὁ Anrich ἐπισημαίνει τὸ λάθος, ποὺ ἔκαναν στὸ παρελθὸν νὰ ταυτίζουν τὸν Μιχαήλ μὲ τὸ Μεθόδιο καὶ ἄρα τὸ κείμενό του μὲ τὴν πηγὴ τοῦ Ἰωάννου Διακόνου κατὰ τὴ μετάφρασή του στὴ λατινικὴ. Ἡ παρέξηγησις λύθηκε μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ πραγματικοῦ κειμένου-πηγῆς τοῦ Ἰωάννου: τοῦ *Meth. ad. Theod.*, καὶ τὴν ἔκδοσή του ἀπὸ τὸν ἴδιο⁶⁸. Ὡς πρὸς τὸν συγγραφέα Μιχαήλ ὁ Anrich δὲν μπορεῖ νὰ καταλήξει σὲ ὀριστικὸ συμπέρασμα⁶⁹. Ὅπως προειπώθηκε, τὸ πρῶτο αὐτοτελὲς κείμενο ἱστορικὰ γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο εἶναι τοῦ Μιχαήλ. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο τὸ κείμενο δὲν ἐμφανίζει σαφὴ ἐνότητα· ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ συρραφὴ τῶν γνωστῶν ἐπεισοδίων (Πράξεων) τοῦ Ἀγίου, ποὺ ἤδη κυκλοφοροῦσαν καὶ προσθῆκες ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση, ἀλλὰ ἀποτέλεσε τὸ πρότυπο γιὰ τὶς ἐπόμενες συγγραφές⁷⁰. Σημαντικὲς εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Anrich καὶ γιὰ τὴν αὐθεντικότητα κάποιων ἀπὸ τὰ κείμενα. Θεωρεῖ τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Πρόκλου (*Enc. Procli*) νόθο μὲ βάση τὸ ὕφος· ἂν καὶ τὸ *Ἐγκώμιο* ἀναφέρει μόνον τὴν ἀρχαία ‘*Pr. de Strat.*’⁷¹. Ἐξίσου, θεωρεῖ πῶς πιθανὸν *Ἐγκώμιο* τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης (*Enc. Andr.*) νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποιο ἐπιτυχημένο μιμητὴ του, ποὺ χρησιμοποιοῖ τὴ *V. p. Michael*. καὶ τὸ *Enc. Meth.* ὡς κύριες πηγές του⁷².

Ἄν καὶ δὲν ἐκδίδει ὑμνογραφικὰ κείμενα, ὥστόσο στὸν δεῦτερο τόμο ἐξετάζει συνοπτικὰ τὴν ὑμνογραφικὴ παράδοση. Δέχεται ὡς πρῶτο ὑμνογραφικὸ ἔργο ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο, τὸ Κοντάκιο τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ἐνῶ ἀμφισβητεῖ τὴ γνησιότητα τοῦ ἀποδιδόμενου στὸ Ρωμανὸ Κοντακίου. Τέλος ἐντελῶς συνοπτικὰ ἐξετάζει τοὺς δεκατέσσερις Κανόνες, ποὺ περιλαμβάνει ὁ κώδ. Vindob. Theol. 148, τοῦ 12^{ου}-13^{ου} αἰ.⁷³.

⁶⁷ Anrich, II, 373-5.

⁶⁸ Anrich, II, 546-556. Ὑπενθυμίζουμε, ὅτι αὐτὴ ἡ παλαιὰ ἀντίληψη, ποὺ ὀφείλεται κυρίως στὸν Falcone, ἐπικρατοῦσε μέχρι τὸν 20^ο αἰ.

⁶⁹ Ὅστόσο ἀναφέρει ὡς ὑποθέσεις τὸν Μιχαήλ Σύγκελλο καὶ τὸν Μιχαήλ Στουδίτη (9^{ος} αἰ.)· Anrich, II, 66-80. Θεωρεῖ τόπο προέλευσης τὴν ΚΠολη· ὡς χρόνον θέτει τὸ πρῶτο μιστὸ τοῦ 9^{ου} αἰ., καθὼς παρατηρεῖ ἐκφράσεις διθελητικῆς, φράσεις τοῦ Ἰω. Δαμασκηνοῦ καὶ σίγουρα χρησιμοποιοῖται ἀπὸ τὸ Γεώργιο Χαρτοφύλακα στὴ σύνθεσιν τοῦ δικοῦ του Ἐγκωμίου. Πρβλ. καὶ τὰ σχόλιά μας μετὰ τὴν ἔκδοσή του στὴν ἀνά χειρας ἐργασία.

⁷⁰ Anrich, II, 275-7.

⁷¹ Anrich, II, 336-8.

⁷² Anrich, II, 339-356. Μὲ συντομία ἐξετάζει καὶ τὰ Ἐγκώμια τοῦ Γεωργίου Χαρτοφύλακα, τοῦ Νικήτα Παφλαγόνα, τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ, τοῦ Ν. Καβάσιλα, τοῦ Βαρλαάμ καὶ δύο ἀνώνυμα (inc. ‘Μνημὴ δικαίου...’ καὶ inc. ‘Ἀρχιερατικῶν Ἐγκωμίων’). ὁ.π., 356-360.

⁷³ Anrich, II, 364-6. Πληρέστερη ἐξέτασις τῆς Ὑμνολογίας περὶ τὸν Ἅγιο βλ. P. B. Paschos, «Saint Nicolas danls l’ hymnographie byzantine», *Θεολ* 57 (1986) 397-422.

Μετὰ τὴν κριτικὴ στὶς πηγὲς ὁ Anrich προβαίνει σὲ μιὰ συνολικὴ ἐξέταση τῆς ἱστορικότητος τοῦ προσώπου τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὡς βεβαιότερη ἀρχὴ λαμβάνει τὶς ἀναφορὰς στὴ *V.N.Sion.*, πού ὅπως εἶδαμε στὸ παρελθὸν εἶχαν ἐπισημάνει καὶ ἄλλοι ἐρευνητές. Ἀπὸ ἐκεῖ συνάγεται, ὅτι ἤδη τὸν 6^ο αἰ. ὑπάρχει ἀναπτυγμένη τιμὴ στὴ Λυκία γύρω ἀπὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου στὰ Μύρα⁷⁴. Ἐφόσον τὸ *terminus post quem* γιὰ τὸ κείμενο ἀνέρχεται στὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ. εἶναι ἐπόμενο ὅτι καὶ ἡ ἱστορικὴ πιθανότητα ὑπαρξῆς ἀνεβαίνει ἀκόμη καὶ στὸν 3^ο αἰ.⁷⁵ Ὡστόσο, εἶναι ἐλάχιστα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πού μποροῦν ν' ἀποδοθοῦν μὲ βεβαιότητα σ' ἕναν ἱστορικὸ Νικόλαο Μύρων. Ἀπὸ τὴν 'Pr. de Strat.' μπορεῖ νὰ συναχθεῖ, ὅτι πρόκειται γιὰ ἕναν ἐπίσκοπο Μύρων, πού γεννήθηκε στὰ Πάταρα καὶ ἔζησε ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου⁷⁶. Γιὰ νὰ καταλήξει κανεὶς σὲ μεγαλύτερη βεβαιότητα περὶ τὸν Ἅγιο, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ διαχωριστοῦν τὰ στοιχεῖα, πού προέρχονται ἀπὸ τὴ *V.N.Sion.* Ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θεωρεῖ τὴ δίωξη ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸ καὶ τὴ συμμετοχὴ στὴ Νίκαια ἀγιολογικοῦς τόπους, πού δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθοῦν ἀπαραίτητα ἱστορικά. Ἄρα περιορίζεται ἡ ἔρευνα στὰ στοιχεῖα τῆς *V.p. Michael.*⁷⁷. Σημαντικὸ σημεῖο τῶν συμπερασμάτων τοῦ Anrich εἶναι ἡ ἀντίθεση πού διατυπώνει στὶς θεωρίες, πού συνέδεαν τὸ Νικόλαο μὲ ἀρχαῖες παραδόσεις –ἰδιαίτερα τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τῆς Ἑλευθέρας Ἀρτεμῆς⁷⁸.

⁷⁴ Anrich, II, 447-8· ἐκτὸς τῆς ἀναφερόμενης ἐορτῆς τῶν 'ροσσαλίων', πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση δείχνει καὶ ἡ ἰδιαίτερη διάδοσις τοῦ ὀνόματος Νικόλαος στὴν περιοχὴ, ὅπως δείχνει ἡ ἴδια *V.N.Sion.*

⁷⁵ Anrich, II, 511. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ὁ Anrich προσθέτει καὶ τὴν τοποθεσίαν τοῦ Ναοῦ τοῦ ἐκτὸς τῆς πόλης τῶν Μύρων. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ δείχνει τὴν ἀρχαιότητα τῆς τιμῆς, καθὼς ξεκίνησε προφανῶς πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ἁγίου.

⁷⁶ Anrich, II, 510-511. Ὡστόσο, καὶ αὐτὰ ἀκόμη δὲν εἶναι διασταυρωμένα· εἶναι ἄλλωστε σύνηθες νὰ ἀποδίδονται σὲ ἰσχυρὰ πρόσωπα ἐξαιρετικὲς πράξεις.

⁷⁷ Anrich, II, 510. Ἡ καταστροφὴ π.χ. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μπορεῖ νὰ ἔχει ἱστορικὴ βάση, ἀλλὰ ἐξίσου πιθανὸν εἶναι νὰ τοῦ ἔχει ἀποδοθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων.

⁷⁸ Anrich, II, 508. Ἡ θέση τοῦ συγγραφέα εἶναι σημαντικὴ, καθὼς ὁ ἴδιος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ συναφῆ θέματα σὲ προγενέστερη μελέτη του: *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum*, Göttingen 1894, εἰδ. 37 ἑξ. Σὲ ἀντίθεση βρίσκονται οἱ ἀπόψεις πού διατυπώνει ἐνδιάμεσα ὁ P. Saintyves, *Les Saints Successeurs des Dieux*, Paris 1907 καὶ ἀργότερα ὁ H. Delehay, *Legends*, 190-191, ἀλλὰ καὶ ὁ Meisen, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω. Γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ θέμα, πρβλ. E. Kirsten, «Artemis von Ephesos und Eleuthera von Myra, mit seitenblick auf st. Nikolaus und auf Kommagene», στό: (S. Sahin- E. Schwerheim – J. Wagner), *Studien zur Religion und Kultur kleinasiens. Festschrift für Fr. K. Dürnen zum 65. Geburtstag*, II, Leiden 1978, 465· Fr. Trombley, *Hellenic Religion and Cristianisation*, c. 370-529 A.D., I, Leiden 1993, 64-66· Πολίτου, *Μυθολογία*, 57-61, ὅπου διατυπώνεται ἡ ἴδια βασικὴ θεωρία τῆς κληροδότησης τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς λατρείας τῶν ἀρχαίων στοὺς νέους θεοὺς/ἥρωες. Ἄλλη περίπτωση, εἶναι αὐτὴ τῶν Διοσκούρων, πού θεωροῦνταν καὶ αὐτοὶ προστάτες τῶν ναυτικῶν στὴν ἀρχαιότητα (Πολίτου, *Μυθολογία*, 58)· κατὰ τὴν ἐκδοχὴ I τῆς 'Pr. de Strat.', 6. (Anrich, I, 69. 11-12) διαβάζουμε ὅτι στὰ Μύρα ὑπῆρχε τοποθεσία «ἐν τῇ πλατείᾳ εἰς τοὺς λεγομένους Διοσκόρους», ἀναφορὰ πού ἴσως παραπέμπει σὲ προγενέστερη λατρεία/ναό. Γιὰ τὴ 'μεταμόρφωση' ἀρχαίων λατρευτικῶν συνθηκῶν μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ στὰ Μύρα μιλᾷ ὁ J.F. Haldon, *Byzantium in the seventh century: The transformation of a culture*, Cambridge 1990, 328-9· πρβλ. τὸ πολὺ σημαντικὸ: Rosenquist, «Asia minor», 153-6 καὶ Jones, *St. Nicola*, 12-14, 21, 28-30.

Συντασσόμενος μετὰ τὴ μεθοδολογία τῶν Βολλανδιστῶν, θεωρεῖ μεθοδολογικὸ σφάλμα τὴν προσπάθεια ἱστορικῆς ἀποδείξεως περισσότερων στοιχείων ἀπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὸν τόπο, ὅπου ὁ Ἅγιος ἔδρασε⁷⁹. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἀπὸ ἄποψη ἱστορικῶν ἀποδείξεων ἐπικρατεῖ ἀδιαπέραστο σκοτάδι, ὅπου ἐπικρατοῦν μόνον οἱ ἀνεπιβεβαίωτες πιθανότητες⁸⁰. Ὡστόσο, ὑπάρχει μιὰ σημαντικὴ διαφορὰ στὴ διατύπωση· ἐνῶ οἱ Βολλανδιστὲς ἐπιμένουν, στὴν ἀνυπαρξία τεκμηριωμένων ἱστορικῶν ἀναφορῶν, ὁ Anrich -ὅταν εἰδῶθεϊ συνολικὰ ἡ ἐργασία του- φαίνεται πιὸ θετικὸς στὴν ἱστορικὴ πιθανότητα βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν⁸¹.

Μέσα στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα ὑπῆρξαν ἀρκετὲς συγγραφές ἀφιερωμένες στὸν ἅγιο Νικόλαο. Πρῶτος ποὺ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ γραμμὴ καὶ ἀναφέρεται στὰ συμπεράσματα τοῦ Anrich, εἶναι ὁ E. Marin, τὸ 1917⁸². Διαχωρίζει σαφῶς τὶς πληροφορίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ V. N. Sion. Λαμβάνει ὡς βεβαιεῖς ἀναφορὰς ἐκείνη τοῦ Εὐστρατίου, τὴν 'Pr. de Strat.', ἓνα χαμένο Βίο καὶ τὸ πρότυπο τοῦ συριακοῦ Βίου, ποὺ εἶναι πιθανὸ ἀρχαιότερος ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σωζώμενα⁸³. Στὴν παράθεση τῶν τοῦ Ἀγίου ὁ Marin λαμβάνει ὡς πηγὴ τοῦ τὴ V. p. Michael., τῆς ὁποίας, ὅμως, τὸ συγγραφεὺς συγχέει μετὰ τὸν πατριάρχη Μεθόδιο⁸⁴.

Σημαντικότερη γιὰ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῆς τιμῆς τοῦ Ἀγίου στὴ Δύση εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ K. Meisen, τὸ 1931⁸⁵. Αἰσιοποιεῖ καὶ αὐτὸς τὸν Anrich· ἐκκινώντας ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἀναφορὰς ἀνακαλύπτει ἵχνη τῆς τιμῆς τοῦ Ἀγίου στὴ Ρώμη τοῦ 8^{ου}

⁷⁹ Anrich, II, 513-4. Μάλιστα τὸν παραβάλλει μετὰ ὅμοιες περιπτώσεις ἄλλων δημοφιλῶν ἁγίων (Γεώργιος, Θεόδωρος, Δημήτριος). Ἀκόμη καὶ αὐτὰ (ὄνομα-τόπος) ἀποδεικνύονται ἔμμεσα ἀπὸ τὴν τιμὴ πρὸς αὐτοὺς.

⁸⁰ Ἔτσι, ἀθεμελίωτη ἱστορικὰ κρίνεται ἡ ἀναφορὰ τῆς γεννέτειρας, τῶν Πατάρων (Anrich, II, 514)· ὑστερόχρονο -μᾶλλον τοῦ 6^{ου} αἰ.- εἶναι τὸ περιστάτικο τῆς μεταστροφῆς τοῦ Θέογνη (Anrich, II, 340-514).

⁸¹ Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 13.

⁸² Marin, *Saint Nicolas*. Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν οἱ δύο τελευταῖες γαλλικὲς συμβολές ἀκολουθοῦσαν πιστὰ τὴν παράδοση, βασισμένες μᾶλλον στὰ συμπεράσματα τοῦ Putignani: Jules Laroche, *Vie de Saint Nicolas, évêque de Myre, patron de la jenneuse*, Paris 1886 (1893²)· Polycarpe Kayate, *Monographie de l' Eglise grecque Catholique de Marseille*, Marseille 1903· ὁ τελευταῖος μάλιστα χρησιμοποιοῖ ἀδιάκριτα τὴ V.N.Sion.

⁸³ Marin, *Saint Nicolas*, 36. Ὁ Marin δὲν ἀφήνει νὰ φανεῖ ἂν πιστεῦει, ὅτι τὰ δύο τελευταῖα κείμενα (ὁ χαμένος ἑλληνικὸς Βίος καὶ τὸ ἑλληνικὸ πρότυπο τοῦ Συριακοῦ, εἶναι τὸ ἴδιο. Γιὰ τὸ Συριακὸ Βίο παραπέμπει στὸ P. Bedjan – M. Nau, *Acta Martyrum et Sanctorum*, IV, 290-302.

⁸⁴ Martin, *Snt Nicolas*, 39. Ὡς πηγὲς τοῦ κειμένου θεωρεῖ: τὰ ὕμνολογικὰ κείμενα (Στουδίτη, Δαμασκηνό, Ρωμανό), τοὺς/τὸ χαμένους/ο Βίους/ο, τὴν 'Pr. de Strat.' καὶ τὰ Ἐγκώμια τοῦ Πρόκλου καὶ Ἀνδρέα. Ὡστόσο, ἀπὸ τὸν Anrich οὔτε τὸ Κοντάκιο τοῦ Ρωμανοῦ κρίνεται ἀuthεντικό, οὔτε τὰ δύο Ἐγκώμια, ἐνῶ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκριση μετὰ τοὺς δύο χαμένους Βίους.

⁸⁵ Meisen, *Nikolauskult*.

αι.⁸⁶, ἀλλὰ ἐπισημαίνει τὴν ἰδιαίτερη διάδοσή της σ' ὁλόκληρη τὴν δυτικὴ Εὐρώπη μετὰ τὴν *translatio* τῶν λειψάνων του, τὸ 1087⁸⁷.

Προσανατολισμένη πρὸς τὴν προσπάθεια ἀναδόμησης ἑνὸς 'πιθανοῦ' βίου βρίσκεται ἡ ἀγγλόφωνη ἔρευνα, χωρὶς νὰ παραβλέπει, ὥστόσο, τὴν κριτικὴ τῆς κειμενικῆς παράδοσης. Δύο εἶναι κυρίως οἱ συγγραφεῖς, ποὺ ἀσχολοῦνται εὐρέως μὲ τὸ Βίο καὶ τὰ Κείμενα τοῦ Ἀγίου: ὁ Charles Jones τὸ 1978⁸⁸ καὶ ὁ Edward G. Clare τὸ 1985⁸⁹. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις αὐτὸ ποὺ προκρίνεται εἶναι ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ, ἀντὶ τῆς φιλολογικῆς, ποὺ προτιμοῦν οἱ γερμανοὶ καὶ οἱ Βολλανδιστές⁹⁰.

Εἰδικὰ ὁ πρῶτος ξεκινᾷ μὲ τὴν *ad hoc* παραδοχὴ τοῦ Anrich, ποὺ προαναφέραμε: «τὸ νὰ συζητᾷ κάποιος τὴν ἱστορικότητα ἑνὸς ἐπισκόπου Μύρων μὲ τὸ ὄνομα Νικόλαος θὰ ἦταν μεθοδολογικὸ σφάλμα. Μποροῦμε νὰ 'ποῦμε μὲ βεβαιότητα, ὅτι ἓνας ἐπίσκοπος μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ὑπῆρξε καὶ εἶχε τεράστια σημασία γιὰ τὴ γεννέτειρά του. Μποροῦμε ἀκόμη νὰ δεχθοῦμε τὴν 6^η Δεκεμβρίου ὡς ἡμέρα θανάτου του καὶ ἐνταφιασμοῦ του. Αὐτὰ εἶναι τὰ μόνα γεγονότα στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ στηριχθοῦμε. Πιὸ πέρα δὲν μποροῦμε νὰ πᾶμε»⁹¹. Ὡστόσο, ὁ Jones ἀμφισβητεῖ ἔμμεσα καὶ τὴν ἱστορικότητα τοῦ ὀνόματος δηλώνοντας, ὅτι αὐτὸ μποροῦσε νὰ

⁸⁶ Meisen, *Nikolauskult*, 56-7· πρόκειται γιὰ μιὰ πέτρινη ἐπιγραφή στὸ ναὸ τῶν ἁγίων Ἀγγέλων στὴ Pescheria τῆς Ρώμης (μεταξὺ 755-770)· παράλληλα ἓνα ναὸ ἀφιερωμένο στὸν ἅγιο στὴ συνοικία Κοσμίδιο τῆς ΚΠολης (8^{ος} αἰ., Meisen, *Nikolauskult*, 50-1), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ναοῦ τοῦ S. Nicolai in Carcere πρὶν τὸν Πάπα Ἀδριανὸ (772-795, Meisen, *Nikolauskult*, 57). Ἐπεὶτα ἀναφέρει τὸ μαρμάρينو Καλενδᾶριο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νεαπόλεως στὴν Ἰταλία, τοῦ πρώτου τέταρτου τοῦ 9^{ου} αἰ., ὅπου ἀναφέρεται ὁ Ἅγιος (Meisen, *Nikolauskult*, 60-1· γιὰ τὸ Καλενδᾶριο πρβλ. H. Delehay, «Hagiographie Napolitaine», AB 57 [1939] 5-64).

⁸⁷ Meisen, *Nikolauskult*, 94 ἐξ., 108-110 (ὅπου οἱ ναοὶ τοῦ Ἀγίου στὴν Ἰταλία). Στὴ γερμανικὴ βιβλιογραφία, ἴσως πρέπει νὰ σημειωθεοῦν ἀκόμη: Lothar Helster, *Nikolaus von Myra. Heilige der ungeteilten Cristentum*, Trier 1978, ὅπου ἐξετάζεται ἡ μεταφορὰ τῶν λειψάνων του, ἡ διάδοσις τῆς τιμῆς του στὴ Δύση, μεταφράζονται τμήματα σχετικῶν πηγῶν, καὶ ἀναφέρεται ἡ σχέση του μὲ τὴ V.N.Sion. Ἀναφέρουμε ἀκόμη: Gertrude - Thomas Sartory, *Der Heilige Nikolaus: die Wahrheit der Legende*, Freiburg i. Breis. 1981 καὶ B. Lestak, *Der heilige Nikolaos Bischof von Myra im leben der Kirche des Ostens un des Westens*, Graz 1992, ὅπου σημειο ἀναφορᾶς γιὰ τὰ θέματα, ποὺ μᾶς ἀφοροῦν τῆς κειμενικῆς παράδοσης καὶ τῆς ἱστορικότητος παραμένει ὁ Anrich χωρὶς κάτι καινούργιο νὰ προστίθεται. Στὸ H. Blum, *Die Vita Nicolai Sionitae: griechischer Texte*, Bonn 1997, δὲν προστίθεται κάτι καινούργιο σὲ σχέση μὲ τὰ ὅσα καὶ ἐδῶ διαγράψαμε γιὰ τὴς ἐκδοχῆς τῆς V.N.Sion. καὶ τὴς σχέσεις τῆς μὲ τὸν N. Μύρων. Τελευταία γερμανικὴ ἔκδοσις γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο εἶναι τοῦ R. Mensing, *Nikolaus von Myra*, Düsseldorf 2007· αὐτὸ φαίνεται νὰ συνεχίζει τὴν προσπάθεια τοῦ Meisen (σ. 41-2, ἀναφορὰ στίς σημερινῆς ἐορταστικῆς συνήθειες), ἀλλὰ βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὴν ἀγγλικὴ παράδοσις τῆς προσπάθειας προσέγγισης τῶν ἱστορικῶν κυρίως ἀναφορῶν (σ. 10-12, ὄνομα· 13-15, ἱστορικὴ γεωγραφία· 16-17, ναὸς· 18, τάφος· 38 μεταφορὰ λειψάνων· 40-1, ναὸς στὸ Μπάρι κλπ). Φυσικὰ, δὲν πρέπει νὰ παραβλέπεται ὁ ἐκλαϊκευτικὸς χαρακτήρας τοῦ βιβλίου.

⁸⁸ C. W. Jones, *Saint Nicholas of Myra, Bari and Manhattan. Biography of a legend*, Chicago-London 1978. Τὸ ἔργο μεταφράστηκε καὶ στὰ ἰταλικά καὶ ἐκδόθηκε στὸ Μπάρι τὸ 1983, γεγονὸς ποὺ φανερώνει τὴν ἀξία του γιὰ τὴ Νικολαϊκὴ παράδοσις (*Sn Nicola*, τὴν ὁποία μελετήσαμε ὕστερα ἀπὸ παραχώρησή της ἀπὸ τὸν π. Emmanuele τῶν Δομηνικανῶν στὴν Ἀθήνα)· πρβλ. Cioffari, *Stampa*, 28.

⁸⁹ Clare, *Snt Nicholas*.

⁹⁰ Γιὰ τοὺς Βολλανδιστὲς καὶ τὴν δημοσιευμένη σχετικὴ ἀρθογραφία στὰ AB βλ. Cioffari, *Critica*, 337-8.

⁹¹ Jones, *Sn Nicola*, 10· πρβλ. Anrich, II, 514.

δημιουργήσει την ιστορία, ἀλλὰ καὶ ἀντίστροφα ὁ θρύλος νὰ παραγάγει τὸ ὄνομα⁹². Ἀπὸ τὸ ὄνομα ξεκινᾷ τὴν ἔρευνά του ἀναφέροντας τὴν προχριστιανικὴ καὶ χριστιανικὴ παράδοσή του⁹³. Ἐπειτα ἀντικείμενο γίνεται ἡ ἱστορικὴ γεωγραφία τῶν ἀναφερόμενων τόπων στὶς πηγές⁹⁴. Μὲ ἀφορμὴ τοὺς τόπους μεταβαίνει στοὺς ναοὺς καὶ στὶς τοπικὲς προχριστιανικὲς λατρεῖες. Ἐδῶ ἀντιτίθεται στὸν Anrich, βρίσκοντας ἀντίστοιχα σὲ προχριστιανικὲς λατρεῖες, ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴν περιοχὴ σὲ σχέση μὲ τὴ θάλασσα⁹⁵. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐξετάζει τὴ χρονολόγηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἀγίου⁹⁶. Δὲν παραλείπει νὰ χρησιμοποίησι καὶ τὴ βοήθεια τῆς ἀρχαιολογίας γιὰ τὴν ἀναζήτησι νᾶων τοῦ Νικολάου⁹⁷.

Στὴν κριτικὴ τῆς κειμενικῆς παράδοσης ὁ Jones φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ τοὺς Βολλανδιστές, σχετικοποιώντας τὴν στὸ σημεῖο, ποὺ σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς παράδοσης παίζει ἡ 'Pr. de Strat.'⁹⁸. Ὁ Jones ασχολεῖται καὶ μὲ θεωρητικὰ ζητήματα τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας. Τονίζει τὸν παιδευτικὸ χαρακτήρα τῆς καὶ τὴ σχέση τῆς μὲ τὴν λειτουργία τῶν προχριστιανικῶν λατρευτικῶν παραδόσεων⁹⁹. Ἐρευνᾷ καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς σύγκρουσης τοῦ Ἀγίου μὲ τὶς παλαιότερες λατρεῖες, συνδυάζοντάς τα μὲ ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια¹⁰⁰. Ἐξετάζει τὰ θαλάσσια

⁹² Jones, *Sn Nicola*, 10.

⁹³ Jones, *Sn Nicola*, 10-11, 15. Τὸ συνδέει λόγῳ ἐτυμολογίας (καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς 'Pr. de Strat.') μὲ τοὺς ἀρχαίους δημαγωγοὺς. Ἐν συνεχείᾳ κάνει μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στοὺς γνωστοὺς Νικολάους ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς πηγές. Τέλος, συνδέει τὴν ἀναφορὰ πολλῶν Νικολάων τὸν 5^ο αἰ. στὴν περιοχὴ τῆς Λυκίας μὲ τὴν ὑπαρξὴ παραδεδομένης τιμῆς σὲ κάποιον διάσημο ὁμώνυμο Ἅγιο.

⁹⁴ Jones, *Sn Nicola*, 11-12. Παράλληλα ἀναφέρεται καὶ στὸ Ναὸ τοῦ Ἀγίου στὰ Μύρα, ἐνῶ συνδέει τὶς ὑποθέσεις μὲ ἕναν πιθανὸ ἰδρυτὴ τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας.

⁹⁵ Jones, *Sn Nicola*, 12 καὶ 13-14. Γράφει, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ Δεκέμβρη σχετιζόταν μὲ ἐξευμενιστικὲς τελετές, ποὺ τελοῦσαν οἱ ναυτικοὶ γιὰ τὰ χειμερινὰ ταξίδια τους, πιθανὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδώνα.

⁹⁶ Jones, *Sn Nicola*, 15. Σημειώνει τὶς ἀναφερόμενες ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές χρονολογίες, ποὺ κυμαίνονται μεταξὺ 287 καὶ 345 καὶ σημειώνει, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία δὲν δέχεται καμμία μὲ βεβαιότητα.

⁹⁷ Jones, *Sn Nicola*, 14, 15-16. Ἀναφέρεται στὸ μεγάλο ναὸ ποὺ κτίζει ὁ Θεοδόσιος Β' στὰ Μύρα καὶ ποὺ πιθανὸν νὰ σχετίζεται μὲ τὴν τιμὴ τοῦ Ἀγίου, καθὼς συνδυάζεται μὲ τὴ ναυτικὴ ἀξία τῆς περιοχῆς. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ναοῦ στὶς Βλαχέρνες τὸν ἀπασχολεῖ, ὅπως σχεδὸν ὅλους τοὺς ἐρευνητὲς στὸ παρελθόν.

⁹⁸ Jones, *Sn Nicola*, 16· ὅπου ἀναφέρει τὴν ἀρχὴ τοῦ Delehaye σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀγιολογικὲς ἱστορίες προκύπτουν ἀπὸ τὴν λατρευτικὴ παράδοση. Ἀλλὰ τὴ σχετικοποιεῖ παρατηρώντας, ὅτι στὴν προκείμενη περίπτωση καθοριστικὸ ρόλο παίζει ἡ *Pr. de Strat.*, στὴν ὁποία ἀνακαλύπτει κάποιος ὅλα τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μετέπειτα παράδοσης. Ὅμοια ὑποστηρίζει καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῶν 'Τριῶν Παρθένων' (ὁ.π., 59).

⁹⁹ Jones, *Sn Nicola*, 17-19. Ὡς πρὸς τὴ γραμματεία καὶ μάλιστα τὸ ἐπιδεικτικὸ γένος, ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἀγιολογία, θεωρεῖ ὅτι συνδέεται ἰδιαίτερα μὲ τὴν διαλεκτικὴ παράθεση τοῦ λόγου μὲ τὴν εἰκόνα· τὴ συνδέει ὡς ἐκ τούτου ἰδιαίτερα μὲ τὶς εἰκονομαχικὲς ἔριδες. Ἐπίσης κατὰ τὸν Jones ἡ ἀγιολογικὴ γραμματεία συνεχίζει τὴν παράδοση τῆς 'θεραπευτικῆς' τῶν ἀρχαίων μυστηριακῶν λατρεῶν, τῆς λατρείας τῶν ἡρώων κλπ.

¹⁰⁰ Jones, *Sn Nicola*, 20 ἔξ. Μὲ βάση τὶς σχετικὲς διηγήσεις διατυπώνει τὴν ὑπόθεση, ὅτι ὁ Ἅγιος διαδέχθηκε στὰ Μύρα τὴ λατρεῖα τῆς Ἀρτεμῆς (ὁ.π., 21). Ἀλλὰ τὸν συνδέει ἐπιπλέον μὲ τὴ λατρεῖα τοῦ Ποσειδώνα μὲ βάση τὰ θαλάσσια θαύματα (ὁ.π., 28).

θαύματα τοῦ Ἀγίου στὰ πλαίσια τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας¹⁰¹. Τὴν *Pr. de Strat.* τὴν τοποθετεῖ στὸν 7^ο αἰ. Διαχωρίζει τὸ πρῶτο μέρος (τρεῖς μυραῖοι) ἀπὸ τὸ δεύτερο (τρεῖς στρατηλάτες)· θεωρεῖ τὸ πρῶτο πιὸ πιθανὸ ἱστορικὰ, ἐνῶ τὸ δεύτερο τὸ ἀποδίδει στὴ φαντασία μὲ στόχο ἐκκλησιαστικὸ-πολιτικὸ¹⁰². Κρισιμότερο σημεῖο στὴ διαμόρφωση τῆς Νικολαϊκῆς γραμματείας θεωρεῖ τὸν 9^ο αἰ., ὁπότε τοποθετεῖ τὴ *V.p. Michael.*, τὸ *Meth. ad Theod.* καὶ ἀσφαλῶς τὸ *Enc. Meth.*¹⁰³. Τὴ μίξη τῶν δύο Βίων (Ν. Μύρων καὶ Ν. Σιών) τοποθετεῖ στὸ 10^ο αἰ., στὴ *V. Compil.* καὶ τὴ *V. Metaphr.*¹⁰⁴. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴ μίξη, ὁ Βίος τοῦ Ἀγίου ἀπέκτησε τοὺς κοινούς τόπους τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων¹⁰⁵. Ὁ Jones ἐξετάζει καὶ τὴν τιμὴ πρὸς τὸν Ἅγιο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἱστορία τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰταλῶν κληρονόμων τῆς τιμῆς του¹⁰⁶. Γενικά, ἀσχολεῖται ἀρκετὰ μὲ τὴ συμβολικὴ τῶν ἱστοριῶν καὶ τὴν ἀνθρωπολογικὴ τους ἀξία· ἡ γνώση αὐτὴ βοηθᾷ περισσότερο στὴν κατανόηση τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀπ’ ὅ, τι ἡ ἱστορικὴ ἐπιβεβαίωση¹⁰⁷.

Ὁ Clare ἀπὸ τὴν ἄλλη στέκεται περισσότερο στὰ ἱστορικὰ περιστατικὰ καὶ τὴν τιμὴ στὸν Ἅγιο. Οὐσιαστικά, ὅμως, ὁλόκληρο τὸ ἔργο ἐξετάζει τὴν τιμὴ τοῦ Ἀγίου· θὰ μπορούσε νὰ διαιρεθεῖ σὲ δύο κύρια τμήματα –μὲ δύο ὑποδιαίρεσεις-: α) Σ’ ἕνα πρῶτο τμῆμα ἐξετάζει τὴν παράδοση στὴν ἀρχὴ τῆς ἀρνούμενος κυρίως ἀπὸ τὰ

¹⁰¹ Jones, *Sn Nicola*, 30· πολὺ κατατοπιστικὸ γιὰ αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι τὸ Galake, «Saint Nicholas, 91-106.

¹⁰² Jones, *Sn Nicola*, 33-46.

¹⁰³ Jones, *Sn Nicola*, 50. Ἡ *V.p. Michael.* ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο γιὰ ὅλους τοὺς μετέπειτα Βίους, ἀλλὰ θεωρεῖται δευτέρη σὲ σημασία σὲ σχέση μὲ τὴν ‘*Pr. de Strat.*’. Γνωρίζει ὅτι τὸ πρότυπο τοῦ Ἰωάννου Διακόνου γιὰ τὴ μετάφρασή του στὰ Λατινικὰ εἶναι τὸ *Meth. ad Theod.* Διαπιστώνει, ὅπως καὶ ὁ Anrich, ὅτι πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικοὺς συγγραφεῖς (Μιχαήλ- Μεθόδιος).

¹⁰⁴ Jones, *Sn Nicola*, 51-2. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀναλύει τὴ *V. N. Sion*.

¹⁰⁵ Jones, *Sn Nicola*, 53· μιᾶ γιὰ τὶς ἐπτὰ ἡλικίες, ἀπὸ τὴ γέννηση ὡς τὸ θάνατο, γιὰ τὴ θαυμαστὴ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ θηλασμὸ κατὰ τὶς ἡμέρες νηστείας (ὅ.π., 56), γιὰ τὴν παιδεία του (ὅ.π., 58-59), γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς συναναστροφῆς μὲ γυναῖκες. Στὴν ἴδια κατηγορίᾳ τοποθετεῖ καὶ τὴν ἱστορία τῶν ‘Τριῶν Παρθένων’. Θεωρεῖ, ὅτι εἶναι ὁ κοινὸς τόπος μιᾶς ἐξαιρετικῆς πράξης στὸ τέλος τῆς νεότητος (ὅ.π., 59). Σὲ αὐτὴ τὴν ἱστορία ὁ Jones εἰκάζει ὅτι ὀφείλεται κατὰ μεγάλο μέρος ἡ ἐξαιρετικὴ τιμὴ στὸν Ἅγιο. Ἐπιπλέον, στὸ Βίο παρατηρεῖ τὴν ἀνιστορικότητα τῆς ἀναφορᾶς γιὰ συμμετοχὴ τοῦ Ἀγίου στὴ Νίκαια (ὅ.π., 68-69). Παρατηρεῖ, ὅτι μόλις τὸν 14^ο αἰ. ἐμφανίζεται στὴ Δύση ἡ ἱστορία μὲ τὸ χαστοῦκι στὸν Ἀρειο (ὅ.π., 69-70). Καὶ ἀκόμη ἀργότερα ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ‘παλίου’ τοῦ ἀπὸ τὴν Παναγία στὴ φυλακὴ (70). Ἐξετάζει λεπτομερῶς (ἱστορικὰ καὶ αἰσθητικὰ) τὴν διήγηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἀγίου (70-1) καὶ τὴν ὑπόθεση τῆς μυροβλησίας (71-74). Παραθέτει τὴν φιλολογικὴ ὀπτικὴ (μοτίβο ἀγιολογικὸ), τὴν ἱστορικὴ (μαρτυρίες) καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ (χημικὴ-γεωλογικὴ) καὶ τὸ συνδυάζει μὲ τὴν ὁμοία περίπτωση τοῦ ἁγίου Μηνᾶ (75-79).

¹⁰⁶ Jones, *Sn Nicola*, 80 ἐξ. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνάλυση τῶν Θαυμάτων του (ὅ.π., 82-85). Ἐνῶ δὲν παραλείπει νὰ ἐξετάσει καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἀπεικόνισης τοῦ Ἀγίου (85 ἐξ.).

¹⁰⁷ Θυμίζει ἀρκετὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ διαλεκτικὴ μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Πίστης. Βλ. Rosino Gibellini, *Ἡ Θεολογία τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα*, μετάφρ. Π. Ἀρ. Ὑφαντῆ, ἐκ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2002, 15 ἐξ., εἰδ. 51.

κείμενα καὶ τὰ συμπεράσματα του Anrich¹⁰⁸. Στὸ ἴδιο τμήμα περιλαμβάνει τὴν ἐξέταση τῆς εἰκονογραφίας τὴν ἴδια περίοδο¹⁰⁹. β) ἔπειτα παραθέτει τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς τιμῆς του στὴ Δύση· ἐδῶ χρησιμοποιεῖ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ συμπεράσματα του Meisen¹¹⁰. Τέλος, ἐξετάζει καὶ πάλι τὴν εἰκονογραφικὴ παράδοση τὴν ἴδια περίοδο στὴ Δύση¹¹¹.

Στὸ τέλος τοῦ προηγούμενου αἰῶνα ἀναπτύσσει τὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα ὁ σπουδαιότερος σύγχρονος ἐρευνητὴς τῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου: ὁ Gerardo Cioffari. Δομηνικανὸς μοναχός, διευθυντὴς τοῦ Centro Studi Nicolaiani καὶ ὑπεύθυνος τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἁγίου Νικολάου στὸ Μπάρι ἀφιερώθηκε στὴ μελέτη καὶ συγγραφὴ γύρω ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ ζητήματα τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης¹¹².

Μεῖζον ἔργο του γύρω ἀπὸ τὸν ἅγιο Νικόλαο θεωροῦμε τὸ *S. Nicola nella critica storica*, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Centro Studi Nicolaiani στὸ Μπάρι τὸ 1987. Ὁ ἐργατικώτατος δομηνικανὸς συγκέντρωσε σ' ἓναν ὀγκώδη τόμο (360 σσ. 4^{ου} σχ.), τὴν

¹⁰⁸ Clare, *Snt Nicholas*, 11-19. Καὶ ὁ Clare, ὅπως ὁ Jones, θεωρεῖ τὸν Νικόλαο ὡς διάδοχο τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος στὴν εὐρύτερη περιοχή τῶν Μύρων (ὁ.π., 12).

¹⁰⁹ Clare, *Snt Nicholas*, 19-49· καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν σελίδων φαίνεται τὸ ἑτεροβαρὲς τῆς ἐργασίας τοῦ ἁγγλοῦ συγγραφέα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς τέχνης καὶ μάλιστα τῆς εἰκονογραφίας. Κάνει μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας γενικά (ὁ.π., 19-20)· ἔπειτα ἀναφέρεται συγκεκριμένα στὸν Ἅγιο

¹¹⁰ Clare, *Snt Nicholas*, 51-56.

¹¹¹ Clare, *Snt Nicholas*, 56 ἐξ. Στὴν ἀγγλόφωνη βιβλιογραφία σημαντικὲς εἶναι ἀκόμη οἱ ἐξῆς ἐργασίες: I. Ševčenko – Nancy Paterson- Ševčenko, *The life of saint Nicholas of Sion (Text and translation)* [The Archbishop Iakovos Gallery of ecclesiastical and historical sources, 10], Brookline-Mass. 1984. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ κυρίως κειμένου, τὴ *V.N.Sion*. καὶ τὸν ἱστορικὸ καὶ φιλολογικὸ σχολιασμό της, ἐνδιαφέρον ἔχουν καὶ τὰ γραφόμενα στὴν εἰσαγωγή (11-19)· οἱ συγγραφεῖς ἐπισημαίνουν τὴν ἀναφερόμενη στὸ κείμενο τιμὴ στὸν ἀρχαῖο ἅγιο Νικόλαο (σ.13) καὶ ὑποστηρίζουν τὴ διαφορετικότητα τῶν δύο προσώπων, ἀκολουθώντας μᾶλλον τὰ συμπεράσματα τοῦ Anrich. Ἐπισημαίνουν τὰ σημεῖα, ποὺ δανείστηκε περὶ τὸν 9^ο-10^ο αἰ. ὁ Ν. Μύρων ἀπὸ τὸ Ν. Σιών (θαύματα κατὰ τὴ γέννηση-βρεφικὴ ἡλικία, ἐκδίωξη δαίμονα ἀπὸ δένδρο, θαλάσσια θαύματα, διαμάχη μὲ δαίμονες-ἐλάιο) καὶ τὴν ὑποχώρηση μέχρι τὴν ἐξαφάνιση τοῦ τελευταίου στὴν παράδοση -φυσικὰ καὶ τὴ χειρόγραφη-, καθὼς μόνον ἓνα χρο σῶζεται μὲ πλήρη τὴν ἱστορία του (13-14). Ἀκόμη: Ševčenko, *Saint Nicholas*· στὸ κύριο μέρος ἐξετάζει τὴ σχέση μετὰ τὸν κείμενων καὶ εἰκονογραφίας στὰ ἐπεισόδια τοῦ “μικτοῦ” Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου Μύρων (μὲ βάση κυρίως τὴ *V.Compil.* καὶ *V.Metaphr.*). Ἀλλὰ στὰ εἰσαγωγικά ἐξαίρει τὴν ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Anrich (Ševčenko, *Saint Nicholas*, 14-5), σημειώνει τὴ μίξη μὲ τὴ *V.N.Sion*. (Ševčenko, *Saint Nicholas*, 19), ἢ “Pr. de Strat.” ἐπισημαίνεται ὡς τὸ πρῶτο γνωστὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο (Ševčenko, *Saint Nicholas*, 18). Γιὰ τὴν εἰκονογραφία τοῦ ἁγίου πρβλ. K. Weitzman, «Fragments of an early saint Nicholas Triptych in mount Sinai», *ΔΧΑΕ*, περ.Δ', Δ' (1964-5) 1-23. Ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενο τῆς ψυχχαναλυτικῆς ἐρμηνευτικῆς ἔγινε ἡ λειτουργία τοῦ θρύλου τοῦ ἁγίου στὴ Δύση κυρίως: Adriaan D. de Groot, *Saint Nicholas. A psychoanalytic study of his history and myth* [Studies in the behavioral sciences, 1], N.Y. 1965· στὸ βιβλίο αὐτὸ διαμορφώνεται ἡ θεωρία τοῦ προστάτη τῆς παιδικῆς-νεανικῆς ἡλικίας, ποὺ βασίζεται στὴν προχριστιανικὴ καταγωγὴ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἀνάπτυξή τῆς ἱστορίας τοῦ ἁγίου (σ.9). Ἐδῶ ἀναφέρονται οἱ δύο διαφορετικὲς σχολὲς ἐρμηνείας τοῦ θρύλου τοῦ ἁγίου στὴ Δύση: βάσει τῆς γερμανικῆς μυθολογίας καὶ βάσει τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς ἱστορίας του (σ.31). Δὲν παραλείπεται ἡ περιγραφή τῆς βυζαντινῆς παράδοσης περὶ τὸν Ἅγιο, βασισμένη καὶ πάλι ἀποκλειστικὰ στὸν Anrich (σ. 133-136).

¹¹² Ἐκτὸς ἀπ' ὅσα θὰ περιγράψουμε πιὸ κάτω, ἐδῶ ἀναφέρουμε ἀπλῶς τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του σχετικὰ μὲ τὸν Ἅγιο ἐκδεδομένα στὸ Centro Studi Nicolaiani τοῦ Μπάρι (ἐκτὸς σειρᾶς) : *La Leggenda di Kiev*, Bari 1980· *Storia della Basilica di San Nicola. I. L' epoca normannosveva*, Bari 1984· *San Nicola. Leggende e cronache russe*, Bari 1986.

λεπτομερῇ παρουσίαση τῶν πηγῶν, τὴν κριτικὴ περιγραφὴ τοῦ παραδεδομένου βίου τοῦ Ἁγίου καὶ τὴ σχεδὸν ἐξαντλητικὴ ἀποτύπωση τῆς πορείας τῆς βιβλιογραφίας περὶ τὸν Ἅγιο. Ὁ Cioffari θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ὁ πιὸ νηφάλιος καὶ ἐπιστημονικὰ ἀρτιότερος καὶ πειστικότερος ἀπολογητὴς τῶν κυριώτερων σημείων τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης. Αὐτὸ φαίνεται κυρίως σὲ δύο σημεῖα: τὴν κριτικὴ τῶν πηγῶν καὶ τὴν κριτικὴ τῆς κριτικῆς.

Δεῖγμα ἀποτελεῖ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξετάζει τὴ “σιγὴ” τῶν σύγχρονων μὲ τὸν Ἅγιο πηγῶν. Ὑπογραμμίζει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πηγῶν (Εὐσέβιος- Ἀθάνασιος) γιὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα σημαντικά. Ὁ Νικόλαος ἦταν μιὰ σημαντικὴ προσωπικότητα προφανῶς γιὰ τὴν πόλιν του, ἀλλὰ ὄχι γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία, ὥστε νὰ συμπεριληφθεῖ σὲ κάποια ἀναφορά. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Cioffari ἐπισημαίνει, ὅτι πιὸ ἀξιοπερίεργη θὰ ἦταν μιὰ τέτοια μνεῖα καὶ ὄχι ἡ ἀπουσία της¹¹³. Στὴν ἴδια κατεύθυνση κινοῦνται καὶ οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴν αὐθεντικότητα ὀρισμένων ἀπὸ τὰ ἀμφισβητούμενα κείμενα τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ πεποίθησή του ὅτι τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Πρόκλου (*Enc. Procli*) εἶναι γνήσιο· κι αὐτὸ γιατί -ἂν ἰσχύει - τὸ κείμενο αὐτὸ γίνεται ἡ πιὸ ἀρχαία αὐτοτελὴς ἀναφορὰ στὸν Ἅγιο¹¹⁴. Ὅμοια κλίνει καὶ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ *Ἐγκωμίου* τοῦ Ἀνδρέα (*Enc. Andr.*)¹¹⁵. Σὲ σχέση μὲ τὴ συμμετοχὴ ἢ μὴ τοῦ Ἁγίου στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ὁ Cioffari ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπίθανο¹¹⁶. Τέλος, ἓνα ἀκόμη σημαντικό χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔργου τοῦ Cioffari εἶναι ἡ γνώση καὶ ἀξιοποίηση τῆς ρωσικῆς

¹¹³ Cioffari, *Critica*, 14-16· Cioffari, *Sn Nicola*, 159-160.

¹¹⁴ Cioffari, *Critica*, 17-21. Τὸ κείμενο πρῶτος ἐπισημαίνει καὶ ἐκδίδει ὁ Anrich (I, 429-433), ὁ ὁποῖος, ὅμως, μὲ κριτήριον τὸ ὕφος ἀμφισβητεῖ τὴν αὐθεντικότητά του (II, 160-1 καὶ 336-8). Ἀντίθετα ὁ Cioffari δὲν βρίσκει διάσταση μεταξὺ τοῦ ὕφους τοῦ Ἐγκωμίου καὶ τῶν ἐκεδομένων ἀπὸ τὸν Migne ὑπολοίπων Ὁμιλίων τοῦ Πατριάρχου. Παρατηρεῖ τὴν ἀτέλεια τῶν Βιβλικῶν παραπομπῶν, ποὺ δὲν συνάδει μὲ τὴ μέθοδο τοῦ Πρόκλου, ἀλλὰ τὸ ἀποδίδει στὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου. Σημαντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸν δομνικανὸ μοναχὸ εἶναι καὶ ἡ ἀπουσία ὁποιοδήποτε ἄλλου περιστατικοῦ κατὰ τὴν ἀφήγηση πλὴν τῆς Pr. de Strat.· αὐτὸ στηρίζει τὴν ἀρχαιότητα τοῦ κειμένου (*Critica*, 21).

¹¹⁵ *Critica*, 65 ἐξ. Ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἀπόδοσης τοῦ Ἐγκωμίου στὸν Ἀνδρέα Κρήτης γίνεται κατὰ κύριον λόγον ἀπὸ τὸν Anrich (II, 339 ἐξ). Ὁ τελευταῖος θεωρεῖ ἰσχυρότερη τὴν πιθανότητα μὴ ἀπόδοσης, ἀλλὰ δὲν μιλά μὲ βεβαιότητα. Ἀλλωστε, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωσιν νοθείας μετὰ ἀπὸ ὑφολογικὴ ἐξέταση, καταλήγει, ὅτι ἔχει γίνει ἀπὸ κάποιον ποὺ γνώριζε καλὰ τὸν Ἀνδρέα (II, 351-2).

¹¹⁶ Cioffari, *Critica*, 23-29. Ἡ θετικὴ του κρίσις ἐκφέρεται κυρίως σὲ σχέση μὲ τὴν *Τριμερῆ Ἱστορίαν* (*Historia Tripartita*) τοῦ Θεοδώρου Ἀναγνώστου. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, στὴν οἰκεία παράγραφο θὰ διεξέλθουμε ἀναλυτικότερα καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα.

βιβλιογραφίας¹¹⁷. Τὰ ἴδια συμπεράσματα, ἀλλὰ χωρὶς τὴν ἐξαντλητικὴ τεκμηρίωση καὶ ἀνάλυση, χρησιμοποιεῖ καὶ σὲ ἄλλες ἐργασίες του γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο¹¹⁸.

Ἡ ἐλληνικὴ βιβλιογραφία δὲν φαίνεται νὰ παρακολουθεῖ καθόλου τὰ τεκτονόμενα στὴ διεθνὴ Νικολαϊκὴ βιβλιογραφία. Ἄν βάζαμε ἓνα τεχνητὸ ὄριο στὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰ. καὶ προχωρούσαμε μέχρι τὸν 20^ο αἰ. ὅλες οἱ ἀναφορὲς ποὺ θὰ συναντούσαμε θὰ ἦταν οὐσιαστικὰ ἀναπαραγωγὲς τοῦ Μεταφραστικοῦ κειμένου (*V. Metaphr.*) καὶ τῶν Συναξαριακῶν ἐκδοχῶν. Περί τὰ μέσα τοῦ 16^{ου} αἰ. (π.1560) ὁ ὑποδιάκονος Δαμασκηνὸς περιλαμβάνει τὸν Βίο τοῦ Ἁγίου στὸν ἐπιλεγόμενον *Θησαυρό* του¹¹⁹. Τὸν ἴδιο αἰώνα (1568) φαίνεται ὅτι συγγράφει ἓναν ἑμμετρο *Βίο* ὁ Μοσχολέος Θεολογίτης· βάση του εἶναι τὸ Μεταφραστικὸ καὶ τὰ Συναξαριακὰ κείμενα¹²⁰. Στὴν ἀρχὴ τοῦ 18^{ου} αἰ. τυπώνεται ἓνας Πανηγυρικὸς στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου¹²¹. Περιλαμβάνονται ὅλα τὰ σημεῖα τῆς *V. Metaphr.* διανθισμένα μὲ ἠθικὲς διαπιστώσεις

¹¹⁷ *Critica*, 111. Καὶ ὁ Cioffari θεωρεῖ τὴ σύντομη ἐκδοχὴ τῆς *V. N. Sion.*, ποὺ ἐκδίδει ὁ Antonin στὰ 1873 ἀπὸ σιναϊτικὸ κώδικα πιὸ κοντὰ στὸ ἀρχικὸ ἐλληνικὸ κείμενο, ἀπ' ὅ,τι τὸ πιὸ ἐκτεταμένον κείμενο, ποὺ ὅμως βρίσκεται ἐγγύτερα στὴν ἐκδοχὴ τοῦ Falcone (πρβλ. τὰ ὅσα γράψαμε πιὸ πάνω).

¹¹⁸ Στὸ εὐρύτερο κοινὸ περισσότερο ἀπευθύνεται τὸ ἔργο του: *Sn Nicola*, τὸ 1997. Σὲ αὐτὸ λείπει ἡ λεπτομερέστερη ἐξέταση τῶν ζητημάτων, ἀλλὰ παρέχονται χωρὶς ἑκπτώση στὴν ποιότητα τῆς γραφῆς οἱ κύριες γραμμὲς τῆς ἔρευνας γύρω ἀπὸ τὴ Νικολαϊκὴ παράδοση σὲ σχέση μὲ τὶς ἴδιες τὶς πηγές (ιδιαίτερα στὸ Β' μέρος: *Sn Nicola*, 159 ἐξ., ὅπου ἡ ἐξέταση τῶν ἱστορικῶν ἀναφορῶν στὸν ἅγιο). Τὸ 1991 συμμετέχει στὴ συγγραφὴ μιᾶς ἐργασίας γιὰ τὴν Ἀγιολογίαν τῆς περιοχῆς τῆς Puglia τῆς Κ. Ἰταλίας: - Tripputi-Scirpa, *Agiografia*, εἰδ. 190-193, ὅπου εἰδικὴ ἀναφορὰ στὸν ἅγιο. Καὶ πάλι συνοψίζονται τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἐργασίας τοῦ Cioffari. Τέλος, σ' ἓνα σημαντικὸ βοήθημα, τὸ 2000 ἐξετάζει ὅλες τὰ τυπωμένα βιβλία, ποὺ ἀφιερώθηκαν στὸν ἅγιο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Τυπογραφίας: *Stampa*, στὸ Bari τὸ 2000. Δὲν πρέπει, τέλος, νὰ μνημονευθεῖ ἡ ἐργασία τῆς M. Teresa Bruno, *S. Nicola nelle fonte narrative greche*, Bari 1985, ἡ ὁποία συγκεντρώνει καὶ μεταφράζει τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς βυζαντινῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης.

¹¹⁹ Εἶδαμε τὴν ἐκδόση: Δαμασκηνοῦ Ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου τοῦ Θεσσαλονικέως, *Θησαυρὸς, μετὰ τῆς προσθήκης ἐν τῷ τέλει καὶ ἐτέρων ἐπτὰ Λόγων ψυχοφειλεστάτων καὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ 'Πάτερ ἡμῶν'*, Ἐνετίῃσι 1751, σ. 293-314. Σημεῖο μοναδικῆς οὐσιαστικῆς διαφοροποίησης σὲ ἐπίπεδο περιεχομένου ἀποτελεῖ ἡ προσθήκη τοῦ θαύματος τῆς σωτηρίας τοῦ Δημητρίου (312-313). Αὐτὸ κυκλοφοροῦσε αὐτοτελὲς σὲ συλλογὲς Θαυμάτων ('*Thaumata Tria*', Anrich, I, 184-188· Halkin, *BHG*, II, 146 n.1354), περιλήφθηκε στὸ Ἑγκώμιον τοῦ Νεοφύτου τοῦ ἐγκλείστου (*Enc. Neoph.*, 45, Anrich, I, 413· *Συγγράμματα*, Γ', 485-6), ἀλλὰ κυρίως στὰ Συναξαριακὰ κείμενα (πρόκειται γιὰ τὴν ὁμάδα χφων Μ σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδόση τοῦ Delehaye, *SynCon*, 281-4· Anrich, I, 206-209· γιὰ τὴν ὁμάδα πρβλ. Aigrain, *Hagiographie*, 77-78), ποὺ εἶναι πιθανὸ ν' ἀποτελέσαν παράλληλη πηγὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ὁ *Θησαυρὸς* ἄσκησε μεγάλῃ ἐπιρροή στὴ Ρωσία καὶ εἰδικὰ στὴν ἐκδόσιν τῶν *Μηναίων* ἀπὸ τὸν Dimitri Rostovskij· πρβλ. Podskalsky, *Θεολογία*, 148· Cioffari, *Critica*, 336.

¹²⁰ Βλ. πρόσφατη κριτικὴ ἐκδόσιν του μὲ σχόλια καὶ λεξιλόγιον ἀπὸ τὸν Στεφ. Κακλαμάνη, *Μοσχολέου Θεολογίτη. Βίος τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Νικολάου*, MIET, Ἀθήνα 2000.

¹²¹ *Λόγος Πανηγυρικὸς εἰς τὸν ἐν Ἱεράρχεις θαυματουργὸν Μέγαν Νικόλαον*, προσφωνηθεὶς τῷ αἰωνίῳ μνήμῃς πάπα Βραγκοβάνῳ, παρὰ Ραδοῦλου τοῦ αὐτοῦ ἀπογόνου, υἱοῦ δὲ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος Οὐγκροβλαχίας, κυρίου κυρίου Ἰωάννου Βασσαράβα Βραγκοβάνου καὶ τυπωθεὶς ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ῥημνίκου, παρὰ Μιχαὴλ ὑποδιακόνου τοῦ Ἰστροφάνοβιτς, ἐν ἔτει αψς.: θαύματα γέννησης (σ.ζ'-ιζ'), νεότης (ιγ'), ἱερωσύνη (ιδ'), ἀρχιερωσύνη (ιδ'), 'pr. de trib. filiab.' (ις'), διάφορα θαύματα (ιζ'), 'pr. de strat.' (ιη'), 'pr. de nautis' (ιη) κλπ.

καὶ παραινέσεις. Τέλος, ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης στὴν ἔκδοση τοῦ *Συναξαριστῆ* του ἀκολουθεῖ τὴ Συναξαριακὴ παράδοση¹²².

Στὸ ἐξῆς καὶ μέχρι τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα κανένα ἔργο σχετικὸ μὲ τὸν Ἅγιο δὲν ἐκδίδεται πέρα ἀπὸ Φυλλάδες μὲ τὴν Ἀκολουθία καὶ τὸν Βίο του¹²³. Ἀλλὰ καὶ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα ἡ εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο, οὐσιαστικὰ παραμένει ἡ ἴδια, καθὼς ἐν πολλοῖς ἀγνοεῖται ἢ παραβλέπεται ἡ δυτικὴ κριτικὴ· οἱ περισσότερες ἐκδόσεις ἀποβλέπουν ἀποκλειστικὰ στὴν πνευματικὴ οἰκοδομὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου μένουν πιστὲς στὴν παράδοση¹²⁴. Μόνο μεμονωμένες

¹²² Νικοδήμου, *Συναξαριστής*, τ. Α', ἐν Βενετία 1819, 335-337 (=ἔκδοση Χ. Φιλαδελφέως, Ἀθήνησι 1868, Α', 276-278). Ἀπὸ μιὰ σημείωση στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, στὴν ὁποία διορθώνει ἓνα τροπάριο τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου, δείχνει ὅτι πιθανὸν ν' ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῶν Μηναιῶν, ποὺ εἶναι φυσικὰ ἐκεῖνο τῆς Συναξαριακῆς παράδοσης Μ (βλ. προηγούμενη ὑποσημείωση· πρβλ. *Μην. Δεκ.*, ἔκδ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, Βενετία 1852, 33-4). Στὸ τέλος τοῦ κειμένου παραπέμπει στὸν "κατὰ πλάτος" Βίο τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸν Μεταφραστή, στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Ἀνδρέα, στὸ Βασίλειο Λακεδαιμόνος (inc. «Ἡ [γρ. Οἱ] τῶν ἀρετῶν τῇ μεγαλειότητι»· ὁ Νικόδημος παραπέμπει στὸ "ἔκτο" Βατοπαιδινὸ χφο Πανηγυρικὸ, πρόκειται γιὰ τὸν Κῶδ. Βατοπ. 623, 17^{ου} αἰ., φφ. 111-145. Εἶναι οὐσιαστικὰ τὸ κείμενο, ποὺ σήμερα γνωρίζουμε ὡς *Ἐγκώμιο* τοῦ Μεθοδίου [*Enc.Meth.*], πρβλ. Anrich, I, 153. Γι' αὐτὸ τὸ σημαντικὸ θέμα, ποὺ ἄπτεται τῆς αὐθεντικότητος τοῦ *Enc.Meth.* βλ. ἐπόμενο κεφάλαιο) στὸ Χρῦσανθο Ἱεροσολύμων (πιθανὸν ν' ἀναφέρεται στὴ μνεία τῆς *V.Metaphr.* τοῦ Νικολάου, ποὺ κάνει ὁ Χρῦσανθος σὲ σχέσιν μὲ τὴν ἀρχαία συνήθεια τῶν Πατέρων νὰ προσκυνοῦν στοὺς ἁγίους Τόπους· Χρῦσανθου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία καὶ Περιγραφή τῆς Ἁγίας Γῆς, καὶ τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλήμ*, Ἑνετίῃ 1728, 108), "εἰς τὴν Σάλπιγγαν τοῦ Μακαρίου" (πρόκειται γιὰ τὸ: Μακαρίου, καθηγεμόνος χρηματίσαντος τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πάτιμον ἑλληνομουσείου, *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, ἐν Λειψία 1758) "εἰς τὸν Ποιμενικὸν Αὐλὸν (ἐννοεῖ τὸ Προκοπίου τοῦ Πελοποννησίου, *Βιβλίον καλούμενον Ποιμενικὸς Αὐλός. Περιέχον ψυχοφελεῖς διδαχὰς ἐν πάσαις ταῖς Κυριακαῖς καὶ Δεσποτικαῖς ἑορταῖς μιὰς ἑπταμηνιαίας σειρᾶς*, ἐν Λειψία 1780, β' μέρος σ.310-324), εἰς τὴν Σαγήνην (ἐννοεῖ τὸ: Ἰωάννου ἐκ Λίνδου, *Ἱερὰ Βίβλος ἡ καλούμενη Ἀποστολικὴ Σαγήνη*, Θεσ/νίκη 1981 [α' ἔκδ. 1787], σ.49 ἐξ. καὶ 67) καὶ εἰς τὸν Μακάριον τὸν κωφόν" (Νικοδήμου, *Συναξαριστής*, Α', 337 σημ.1 [278 σημ.1]). Ὁ ἅγιος Νικόδημος ἐπιπλέον σημειώνει, ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει μεταφράσει τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Ἀνδρέα, ἀλλὰ ὅχι ἂν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔχει δημοσιευθεῖ.

¹²³ Τὰ Μηναιᾶ παραθέτουν τὸ Συναξαριακὸ κείμενο γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε πρὶν ἀνω· στὴν ἔκδοση τοῦ Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, *Μην.Δεκ.* (1852) 34β, παρατίθεται καὶ ἡ *V. Metaphr.* Γιὰ τίς ἐκδόσεις Ἀκολουθιῶν βλ. Petit, BAG, 216-219· πρβλ. Στρατηγόπουλου, *Ἀκολουθίες*, 251-254. Κατὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ Petit παλαιότερη φαίνεται ἡ ἔκδοση τοῦ 1719 στὴ Βενετία, ἀλλὰ εἶναι ἀφιερωμένη στὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐορτάζεται τὴν 20^η Μαΐου (Petit, BAG, σ.216, n.1). Ἀνατύπωσή της εἶναι προφανῶς ἡ παλαιότερη Ἀκολουθία, τῆς Συλλογῆς Παπαστράτου (Στρατηγόπουλου, *Ἀκολουθίες*, 251). Ἡ ἐπόμενη (1797) εἶναι ἀφιερωμένη στὴν "πάροδο" τοῦ λειψάνου, προφανῶς ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (10 Μαΐου, Petit, BAG, σ.216, n.2). Πρῶτη γενικὰ ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο φαίνεται ἡ Κερκυραϊκὴ ἔκδοση τοῦ 1871 (Petit, BAG, σ.218 n.8· πρβλ. Στρατηγόπουλου, *Ἀκολουθίες*, 252)· ὥστόσο, ὁ τόπος ἔκδοσής της ὑποψιάζει γιὰ τὸ περιεχόμενο ("πάροδος" τοῦ λειψάνου). Ἀντιθετα, σίγουρα γενικὰ στὸν Ἅγιο ἀφιερώνεται ἡ ἀθηναϊκὴ ἔκδοση τοῦ 1900 (Petit, BAG, σ.218 n.9· πρβλ. Στρατηγόπουλου, *Ἀκολουθίες*, 252-3). Ἐμεῖς, ὥστόσο, βρήκαμε παλαιότερη ἔκδοση: *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ Θαυματουργοῦ*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1887, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀν. Κωνσταντινίδου, *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ Θαυματουργοῦ*, ἐν Ἀθήναις 1897. Πρόκειται γιὰ τὸ μεταφραστικὸ κείμενο, μάλλον μέσφ τῆς μεταγραφῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ (ὅμοια καὶ στὶς *Ἀκολουθίες*· ἐξετάσαμε τὴν ἔκδοση τοῦ Γ. Α. Βουτέρη, ἐν Πειραιεῖ 1920, 45 ἐξ. καὶ μιὰ αὐτοτελὴ ἔκδοση τοῦ Βίου χωρὶς Ἀκολουθία ἀπὸ τὸν Χ. Δ. Φέξη, στὴν Ἀθήνα χ.χρ.).

¹²⁴ Αὕτῃ ἡ τακτικὴ ἀκολουθεῖται στὶς ἀγιολογικὲς συλλογές, ποὺ ἔχουν ὡς πρότυπό τους τὸ Συναξαριστὴ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου: Κ. Χρ. Δουκάκη, *Μέγας Συναξαριστής πάντων τῶν Ἁγίων*, IB', ἐν Ἀθήναις 1896, 171-109, ὅπου πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ τὸ Μεταφραστικὸ κείμενο μέσφ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ πάλι· Β. Δ. Ζώτου-Μολοσσού, *Λεξικὸν τῶν Ἀγίων Πάντων τῆς Ὁρθοδόξου*

ἐπιστημονικὲς ἐργασίες συναντᾷ κανεῖς σὲ ἐπιμέρους ζητήματα¹²⁵: τὴν ὁμνογραφία¹²⁶, τὴ λαογραφία¹²⁷, τὴν εἰκονογραφία¹²⁸, ἱστορικὰ θέματα¹²⁹.

Ἐκκλησίας, Γ-Δ', ἐν Ἀθήναις 1909, 767-771 (ἀναδιατυπωμένο τὸ ἴδιο κείμενο)· Β. Ματθαίου, *Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, IB', Ἀθῆναι 1991, 207-229 (μεταγραφή τοῦ κειμένου τοῦ Δαμασκηνοῦ). Γ. Δ. Παπαδημητρίου, *Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἡ ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου*, ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 1994², 11-12, ἀναφέρεται στὶς φιλολογικὲς πηγὲς χωρὶς καμία ἀναφορὰ στὴν κριτικὴ γι' αὐτές· δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ στὴ *V.N.Sion*. καὶ στὴ μίξη τῶν στοιχείων, ποὺ παρατηρεῖται στὴ *V.Metaphr.*, ποὺ σχολιάζει. Πιὸ ἐνημερωμένη φαίνεται ἡ ἔκδοσις ποὺ ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸ ἀγιορειτικὸν Κελλὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου Μπουραζέρη: *Ὁ μυροβλύτης ἀρχιεπίσκοπος τῶν Μύρων ἅγιος Νικόλαος ὁ θαυματουργός* [Ἀγιολογικὴ Μυριόβιβλος, I], ἐκδ. Κάλamos, Ἀθῆναι 1999². Ἄν καὶ στὴν εἰσαγωγὴ ἐπισημαίνουν τὴ *V.N.Sion*. καὶ δείχνουν νὰ γνωρίζουν τὴ σύγχυσις, ποὺ συνέβη, προαναγγέλοντας ἀποκατάστασις 'ὅσον ἀφορᾷ ὠρισμένα γεγονότα' (σ.11), ὥστόσο κατὰ βάση ἀκολουθεῖται ἡ *V.Metaphr.* Ὅμοια ἐποικοδομητικὸν χαρακτήρα, πιστὸ στὴν παράδοσις καὶ χωρὶς ἀναφορὰ στὴ φιλολογικοῖστορικὴ ἐρευνα καὶ κριτικὴ εἶναι καὶ ἓνα ὁγκῶδες βιβλίον τοῦ ἀρχιμ. Θεοφύλακτου Μαρινάκη, *Ἅγιος Νικόλαος τῆς γῆς καὶ τοῦ πελάγου*, Θεσσαλονίκη 2003. Ἀντικείμενο λογοτεχνικῆς ἐπεξεργασίας ἔγινε ὁ Βίος ἀπὸ τὸν Σῶτο Χονδρόπουλο, *Ὁ ἅγιος τῶν θαλασσῶν. Ἀφηγηματικὴ βιογραφία*, ἐκδ. Καινούργια Γῆ, Ἀθήνα 2000³. σὺν τῷ τέλος (σ. 101 ἐξ.) παρατίθενται μεταφρασμένα τμήματα τοῦ *Enc.Neoph.*

¹²⁵ Ἐντελῶς συνοπτικόν, ἀλλὰ στὴ σωστὴ κατεύθυνσις βρίσκεται τὸ ἀνώνυμον ἄρθρον στὴ *ΘΗΕ* 9 (1966) 510-511· ἀντίθετα τὰ Συναξαριακὰ χαρακτηριστικὰ φέρει τὸ σύντομον κείμενον σὺν Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολόγιον*, 356β.

¹²⁶ Ρ. Β. Paschos, «Saint Nicolas dans l' hymnographie Byzantine», *Θεολ* 57 (1986) 397-422· Χρ. Θέμελις, «Ὁ ἅγιος Νικόλαος ἀρχιεπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας ἐν τῇ ὁμνογραφίᾳ», σὺν : *Συμπόσιον Πνευματικὸν ἐπὶ χρυσῷ ἰωβηλαίῳ ἱερωσύνῃς τοῦ μητροπολίτου Πατρῶν Νικοδήμου*, Ἀθήνα 1989, 53-74· Theodora Antonopoulou, «A canon on saint Nicholas by Manuel Philes», *REB* 62 (2004) 197-213· Δ. Μονιού, «Μανουὴλ Κορινθίου ἀνέκδοτος Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον», *ΕΕΦΣΠΑ* 37 (2005-6) 103-111· Παναγιώτου, *Μαυρόπουλος*· Στρατηγόπουλου, *Φώτιος*.

¹²⁷ Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Νικόλαος (Λαογραφία)», *ΘΗΕ* 9 (1966) 512-515 καὶ Γεωργίας Ταρσούλη, «Ὁ ἅγιος Νικόλαος στὴ Λαογραφία», *Δημιουργία* 10 (1952) 687-693· ἀρκετὲς ἀναφορὲς καὶ σὺν Στ. Ἐμμ. Λυκούδη, «Οἱ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν, τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους πατέρωνες τῶν ναυτικῶν μας» *ΠΑΑ* 11 (1936) 413-426, εἰδ. 419 ἐξ. Φ. Κουκουλέ, «Παναγίας καὶ ἁγίων νεοελληνικὰ ἐπιθέτα», *Ελληνικὴ Δημιουργία* 9 (1952) 349-357, εἰδ. 353, 354, 357.

¹²⁸ Ν. Ζία, «Εἰκόνες τοῦ βίου καὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ἁγίου Νικολάου», *ΔΧΑΕ*, περ.Δ', Ε' (1969) 275-298· Γ. Β. Ἀντουράκης, *Ὁ ἅγιος Νικόλαος στὴ βυζαντινὴ τέχνη καὶ παράδοσις. Εἰκονογραφικὴ καὶ λειτουργικὴ σπουδαιότητα τοῦ ἁγίου Νικολάου ὡς συλλειτουργοῦ ἱεράρχου στὶς ἀψίδες τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν*, ἐκδ. ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 1988. Στὸ 'Γενικὸ πλαίσιο' τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ ὁ Ἀντουράκης σημειώνει ἐν συντόμῳ τὶς σημαντικότερες φιλολογικὲς πηγὲς γιὰ τὸν Ἅγιο, σημειώνοντας ταυτόχρονα τὶς ἀμφιβολίας γιὰ τὴν αὐθεντικότητα τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ Πρόκλου (ὄχι, ὅμως, τοῦ Ἀνδρέου) καὶ τὴν ἀμφισβήτησις τῆς συμμετοχῆς τοῦ στὴ Νίκαια· δὲν ἀναφέρει τίποτε, ὥστόσο, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς μίξης τῶν στοιχείων τῆς *V.N.Sion*. σὺν Βίῳ τοῦ ἁγίου, ἐνῶ χαρακτηρίζει τὴ *V.Metaphr.*, ποὺ καθιερώνει αὐτὴ τὴ μίξη, ὡς τὸ 'ἀξιολογότερον' κείμενον (ὁ.π., 11-12).

¹²⁹ Galake, «Saint Nicholas», εἰδ. 92-96, ὅπου σύντομον περιγράφει τὴ σχέση μετὰ *V.N.Sion*. καὶ τῆς παράδοσις τοῦ Νικολάου Μύρων· ἰδιαίτερα στὴ σημ.11 (σ.93) κάνει ἓνα χρήσιμο παραλληλισμὸν/κατάλογο τῶν σημείων, ὅπου οἱ δύο παραδόσεις συναντῶνται· πολὺ ὀρθὰ ἐπισημαίνει καὶ τὴ μίξη ποὺ παρατηρεῖται ἤδη στὴ σλαβονικὴ παράδοσις ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς *V.N.Sion*. καὶ ἴσως προηγείται καὶ διευκολύνει τὴν ἐπόμενη σύγχυσις, αὐτὴ τὴ φορὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσις τοῦ Ν. Μύρων (σημ. 21, σ.95-96). Πρβλ. Hélène Ahrweiler, «Le culte de saint Nicolas», *Transversalités* 57 (1996) 147-153, ὅπου καὶ γενικότερα ζητήματα τῆς τιμῆς στὸν Ἅγιο. Περιπλεγμένο θέμα ἀποτελεῖ ἡ ἱστορία τῶν λειψάνων ἁγίων προερχομένων ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, τὰ ὅποια ἀργότερα βρέθηκαν στὴ Δύσι· βλ. ἐπισκ. Φαναρίου Ἀγαθαγγέλου – Χρῦσας Μαλτέζου - Ἐνρίκο Μορίνι, *Ἐρὰ Λείψανα ἁγίων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς στὴ Βενετία*, ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 2005, 269-279, ὅπου τὰ σχετικὰ μὲ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου μας. Τοῦ κυρίως κειμένου (ἀπὸ τὸν Μορίνι) προηγείται σύντομον εἰσαγωγικὸν σημείωμα γιὰ τὰ βιογραφικὰ τοῦ ἁγίου (269-271, ἀπὸ τὸν ἐπίσκ. Ἀγαθάγγελον). Δυστυχῶς, ἀκόμη καὶ σ' αὐτὴν τὴν πολὺ πρόσφατη ἐργασία, ποὺ ἔχει ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον καὶ σκοπὸ, ἀπουσιάζει ἡ γνώσις καὶ ἀναφορὰ τῆς σχέσεως Ν. Μύρων καὶ Ν. Σιών· ἐνῶ ἀναφέρονται τὰ κύρια σημεία τῆς *V.Metaphr.*

Συνολικά, ἡ ἔρευνα καὶ συγγραφή περὶ τὸν Ἅγιο κινήθηκε διαλεκτικά. Ὅπως συνήθως στὴ γραμματεία, πού ἄπτεται θρησκευτικῶν ζητημάτων, ἡ κριτικὴ γέννησε τὴν ἀπολογία. Σὲ πρώτη φάση στέκονται καὶ οἱ δύο στὰ ἄκρα ἔχοντας συνήθως ὁξὺ χαρακτήρα καὶ -ὄχι σπάνια- κινούμενες ἀπὸ πολιτικά-ἰδεολογικά κίνητρα. Ἡ ἐπιθετικὴ ἀπολογητικὴ ἔκανε μὲ τὴ σειρά της τὴν κριτικὴ πιὸ προσεκτικὴ καὶ νηφάλια, ἐπανερχόμενη καὶ ἡ ἴδια στὸ τέλος στὴ νηφαλιότητα καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῶν κύριων σημείων τῆς κριτικῆς¹³⁰. Στὴν ἀγιολογία αὐτὸ ἐπιτεύχθη κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία τῶν Βολλανδιστῶν¹³¹. Εἰδικὰ στὰ ζητήματα τοῦ ἁγίου Νικολάου τὸ πέτυχαν ὁ Anrich στὴν ἀρχὴ τοῦ προηγούμενου αἰῶνα καὶ ὁ Cioffari στὸ κλείσιμό του¹³².

¹³⁰ Στὴν Δύση ἡ κυριαρχοῦσα ἄποψη ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ P. Deloiz, ὅτι ὁ Ἅγιος ἀποτελεῖ τὸ ὑπόδειγμα “constructed saint”· τὸ μόνο πού εἶναι οὐσιαστικά γνωστό, εἶναι τ’ ὄνομά του, ὁ τόπος καὶ ἡ ἐποχὴ. Πάνω στὰ βασικά χαρακτηριστικά πού πρωτοπαρέχει ἡ Pr.de Strat., τοῦ προστάτη τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου, δομήθηκε ἐν συνέχειᾳ ὅλο τὸ ἀγιολογικὸ Νικολαϊκὸ ἐποικοδόμημα («Towards a sociology study of canonized sainthood in the Catholic Church», στό: [ἐπιμ.] St. Wilson, *Saints and their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Cambridge 1983, 189-216, εἰδ. 195-6). Σὲ αὐτὴν τὴν γραμμὴ στοιχίζονται καὶ τὰ κείμενα τῶν Kazhdan – Ševčenko: *ODB* 2 (1991) 1469-1470 καὶ Farmer, *Saints*, 385-6. Ὅμοια συνέβη καὶ μὲ ἄλλους πολὺ δημοφιλεῖς βυζαντινοὺς Ἁγίους πρβλ. Mango, «Saints», 255-280, εἰδ. 256.

¹³¹ Βλ. Fl. Van Ommeslaeghe, «The Acta Sanctorum and Bollandist Methodology», στό (ἐπιμ.) S. Hackel, *The Byzantine Saint*, Crestwood, New York 2001, 155-163.

¹³² Φυσικά, δὲν πρέπει νὰ παραβλέψει κανεὶς τὴ μεγάλη παράδοση, πού δημιουργήθηκε στὴ Δύση γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο ὡς προστάτη τῶν παιδιῶν, εἰδικὰ σὲ σχέση μὲ τοὺς ἐορτασμοὺς γιὰ τὰ Χριστούγεννα. Ὁ γνωστός Santa Claus, Papa Noël, Father Christmas δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἅγιο Νικόλαο, ὁ ὁποῖος ἔγινε πολὺ δημοφιλὴς λαϊκὸς ἅγιος καὶ συνδέθηκε στὴ Β. Εὐρώπῃ μὲ παλαιότερες λατρεῖες θεοτήτων καὶ εἰδικὰ στὴ Β. Γερμανία, τὸ Βέλγιο καὶ κυρίως τὴν Ὁλλανδία μὲ τὸν μεγαλύτερο Θεὸ τῆς βορειογερμανικῆς καὶ σκανδιναβικῆς μυθολογίας, τὸν Odin. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἡ σύγχρονή μας μορφή τοῦ S. Claus ἔχει ἀποκομίσει πολλὰ στοιχεῖα (τὴ μακριὰ γενειάδα, τὸ μυτερὸ καπέλο, τὸ ἱπτάμενο ἄρμα, τὴ συνήθεια μὲ τὶς μπότες ἢ κάλτσες μὲ τρόφιμα γιὰ τὸ ἄλογό του πού ἄφηναν τὰ παιδιὰ καὶ σὲ ἀνταμοιβή τοὺς τὰ μικρὰ δῶρα, πού ἄφηνε ἐκεῖνος, τοὺς βοηθοὺς, τὸ σάκκο). Ἡ σύνδεση ἔγινε κυρίως στὴν Ὁλλανδία καὶ μάλιστα στὸ λιμάνι-πόλη τοῦ Ἀμστερνταμ, ὅπου κατὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Sinter Klaas (ἅγιος Νικόλαος, προστάτης τῶν ναυτικῶν) οἱ ναυτικοὶ συνήθιζαν νὰ ἀγοράζουν δῶρα γιὰ τοὺς δικούς τοὺς καὶ εἰδικὰ τὰ παιδιὰ. Στὴν Ἀγγλία, τὴ Γαλία, τὴ Γερμανία καὶ τὴ Σκανδιναβικὴς χώρες, ὅπου παρατηρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς “Πατέρα [Πνεύματος] τῶν Χριστουγέννων” (Father Christmas, Papa Noël, Yule Goat), ὁ θρύλος τοῦ ἁγίου Νικολάου θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ θὰ τὸν ὑπερκαλύψῃ. Στὴν Ἀμερικὴ καὶ συγκεκριμένα τὸ Νέο Ἀμστερνταμ, ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ παροικία τῶν Ὁλλανδῶν, πού ἀργότερα θὰ μετονομαστῇ σὲ Νέα Ὑόρκη, ἡ παράδοση τοῦ Πατέρα τῶν Χριστουγέννων τῶν Ἀγγλοσαξόνων καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Ὁλλανδῶν θὰ συναντηθεῖ: τὸ 1809 ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὀνομάζεται προστάτης-ἅγιος τῆς πόλης καὶ στὴν *History Of New York* τοῦ W. Irving ὁ Ἅγιος ὀνομάζεται Santa Claus· τὸ 1823 ἔνα ποίημα, τὸ: “A visit from St. Nicholas”, θὰ δημιουργήσῃ τὴ λογοτεχνικὴ εἰκόνα τοῦ πασίγνωστου Santa· τὸ 1863 ὁ Thomas Nast θὰ δημιουργήσῃ καὶ τὴν εἰκονογράφησή του, ὅπως τὴ γνωρίζουμε σήμερα γιὰ τὸ περιοδικὸ *Harper’s Weekly*· τὸ 1930 ὁ Haddon Sundblom θὰ δημιουργήσῃ κατὰ παραγγελία τῆς “Coca Cola” τὴν πασίγνωστη φιγούρα τοῦ Santa μὲ τὰ κόκκινα καὶ λευκά, ἢ ὅποια ὥστόσο προϋπῆρχε ἤδη στὶς εἰκονογραφήσεις τοῦ Nast ἀπὸ τὸ 1863. Αὐτὴ ἡ παραδοσιακὴ μορφή τοῦ ἁγίου Νικολάου, πού θὰ ἐπικρατήσῃ ὅπου ἐπεκτείνεται ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς, θὰ ἔλθῃ καὶ στὴ χώρα μας καὶ θὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν δημοφιλέστατο στὴν ἀνατολὴ ἅγιο Βασίλειο, πού καὶ αὐτὸς ἀποτελέσε τμῆμα τῆς λαϊκῆς παράδοσης (σχετικὰ βλ. N. A. Oudenarde, *The Book of Saint Nicholas*, New York 1836).

II. Πηγές. Βίοι, Ἐγκώμια, Testimonia.

1. Βίοι καὶ Ἐγκώμια.

Ὅλη ἡ βιβλιογραφία περὶ τὸν ἅγιο Νικόλαο, ὅπως προδιαγράφηκε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, βασίζεται σὲ ἐργασία -κριτική ἢ ὄχι- στὰ κείμενα, ποὺ συστήνουν τὸ corpus τῶν πηγῶν. Οἱ παρεχόμενες πληροφορίες ἀπὸ τὰ πηγαῖα κείμενα διαμόρφωσαν τὴν ‘ἱστορία’ τοῦ Ἀγίου ἢ προκάλεσαν τὴν ἀμφισβήτησή της, ὅπως καὶ τῆς ἴδιας τῆς ιστορικότητας τοῦ προσώπου του. Στὸ ἐξῆς παρουσιάζονται τὰ σπουδαιότερα κείμενα αὐτοῦ τοῦ corpus. Παρατίθενται μὲ χρονολογική -κατὰ προσέγγιση- τάξη γιὰ δύο λόγους: (α) πολλές φορές εἶναι δύσκολη ἡ εἰδολογική κατάταξη, ποὺ ὁδηγεῖ σὲ ἐπαναλήψεις, παρεξηγήσεις καὶ ἀδιέξοδα (π.χ. ποῖο εἶναι τὸ ὄριο, ποὺ διακρίνει τὸ Ἐγκώμιο ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαστικὸ Βίο καὶ αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἀπλὸ Βίο); (β) μόνο μὲ τὴ χρονολογική κατάταξη εἶναι δυνατόν νὰ γίνει ἀντιληπτὴ ἡ πορεία ἐξέλιξης τῆς γνώσης περὶ τὸν Νικόλαο καὶ τῆς σχετικῆς τιμῆς. Μόνο τὰ Testimonia παρατίθενται ξεχωριστὰ στὸ τέλος¹.

Ἀρχαιότερη ἀναφορὰ στὸν ἅγιο Νικόλαο, κατὰ κοινὴ παραδοχή, εἶναι ἡ ἐπιλεγόμενη ‘**Praxis de Stratelatis**’ (Pr. de Strat.)². Οἱ γνωστὲς αὐτοτελεῖς ἐκδοχὲς τῆς συγγράφηκαν μεταξὺ 450-580³. Ὡστόσο, ἓνα ζήτημα εἶναι τὸ κατὰ πόσο τὸ

¹ Ὁ Anrich στὸν πρῶτο τόμο, ὅπου ἐκδίδει τὰ κείμενα τὰ τοποθετεῖ οὐσιαστικὰ κατὰ εἶδος διατηρώντας, ἀλλὰ μὲ ἐλαστικότητα τὴ χρονολογική κατάταξη, ὅπου αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία· π.χ. τοποθετεῖ μαζὶ τὰ *V.p.Michael.*, τὸ *Meth. ad Theod.* καὶ τὸ *Enc.Meth.* στὴ συνέχεια λόγῳ τῆς ἀξίας τους γιὰ τὴν ἐπόμενη παράδοση. Στὸν δεῦτερο τόμο, ὡστόσο, κατὰ τὸ σχολιασμὸ καὶ ἀνάλυσή τους, ἀκολουθεῖ πιστὰ τὴν εἰδολογική κατάταξη. Ἀντίθετα, χρονολογική κατάταξη στὴν ἀνάλυση τῶν κειμένων ἀκολουθεῖ ὁ Cioffari (*Critica*, 13-111 καὶ σὲ μικρότερη κλίμακα στὸ *San Nicola*, 159-184). Ἐννοεῖται ὅτι στὴν παρούσα Εἰσαγωγή παραθέτουμε τὰ σημαντικότερα ἀπὸ τὰ κείμενα, ὅσα βοηθοῦν στὴν κατανόηση τῆς ἐξέλιξης τῆς γνώσης τῆς ‘Ἱστορίας’ τοῦ Ἀγίου καὶ τῆς τιμῆς του στὸ Βυζάντιο.

² Ἐκδίδεται αὐτοτελῶς σὲ τρεῖς ἐκδοχὲς ἀπὸ τὸν Anrich, I, 67-91 (πρβλ. τὸ προηγούμενο κεφάλαιο σημ. 53)· ὁ τίτλος στὴν πρώτη ἐκδοχή εἶναι: ‘Πράξις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου...’. Πρβλ. Halkin, *BHG*, II, 141 n. 1349z. Βλ. ἀνάλυση τῆς ἱστορίας στὸ Cioffari, *Critica*, 177 ἐξ. Ševčenko, *Snt Nicholas*, 18.

³ Ὅρισμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ κείμενο μποροῦν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἱστορικά (π.χ. τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπάρχου Ἀβλαβίου [Dagron, *Κωνσταντινούπολη*, 70 σημ.71, 140 σημ.13, 152 σημ.62, 196, 571, 592· Cameron, *Αὐτοκρατορία*, 96, 129] καὶ τῶν δύο Στρατηγῶν [Clare, *Snt Nicholas*, 14]). Ὁ Jones θεωρεῖ ὅτι ἡ Praxis περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ θέμα σχέσεων Ἐκκλησιαστικῆς-Πολιτικῆς ἡγεσίας, γι’ αὐτὸ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σὲ ἀνάλογη ἐποχὴ (6/7^{ος} αἰ. Jones, *Sn Nicola*, 33)· ἐπιπλέον πιστεύει ὅτι τὸ β’ μέρος δὲν ἔχει τόση ἀξιοπιστία ὥστε τὸ αἰ., ποὺ μπορεῖ νὰ βασίζεται σὲ ἱστορικὸ γεγονὸς (Jones, *Sn Nicola*, 39-40). Σημαντικὴ παρατήρηση εἶναι ἐκείνη ποὺ κάνει γιὰ ἀναφορὰ ὁμοίας ἱστορίας στὸ Σωκράτη (*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 13.1 ἐξ. ἔκδ. G. C. Hansen, *Socrates Kirchengeschichte* [GCS/NF,1], Berlin 1995, 44.22 ἐξ.) καὶ τὸ Σωζομένον (*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 14, 9 ἐξ. ἔκδ. J.Bidez - G.C.Hansen, *Sozomenus. Kirchengeschichte*, [GCS] Berlin 1960). Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἀναφέρει καὶ τὴν περίπτωση τοῦ πάπα Σιλβερίου, ποὺ ἐξορίζεται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ Θεοδώρα στὰ Πάταρα τῆς Λυκίας· ὁ ἐπίσκοπος Μύρων προβαίνει σὲ διαμαρτυρία ὑπὲρ του καὶ ὁ Σιλβέριος ἐπανερχεται. Τὸ

ἐπεισόδιο αὐτὸ κυκλοφοροῦσε αὐτοτελῶς -τὸ πιὸ πιθανὸ- ἢ ἐνταγμένο μέσα σὲ κάποιο χαμένο ἀρχαῖο *Bio* τοῦ Ἀγίου⁴. Ἡ ὑπόθεση σχετίζεται μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς ‘Pr. de Strat.’ ἀπὸ τὸν **Εὐστράτιο**, πρεσβύτερο ΚΠολεως τὸ β’ μισὸ τοῦ 6^{ου} αἰ., ὅπως ἀναφέρθηκε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο⁵. Στὸ δογματικὸ τοῦ ἔργο *Κατὰ Ψυχοπαννυχτῶν*, ποὺ σώζεται σὲ ἀποσπάσματα, γράφει μὲ ἀπολογητικὸ χαρακτήρα ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῶν Ἀγίων (ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνέργειας τῶν Μνημοσύνων στὶς ψυχές)⁶. Μεταξὺ πολλῶν παραπομπῶν σὲ πατερικὰ ἔργα⁷, περιέχει καὶ μιὰ ἀναφορὰ στὶς ‘Pr. de Strat.’⁸.

Πρῶτος τὸ μνημονεύει σὲ σχέση μὲ τὰ Νικολαϊκὰ ζητήματα ὁ LeQuien⁹. Σὲ ἀπάντηση αὐτῆς τῆς χρήσης του, ὁ Falcone τὸ χαρακτηρίζει ὡς νόθα παρεμβολή στὸ ἔργο τοῦ Εὐστρατίου¹⁰. Ὁ Anrich θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ ἀναφορὰ στὴν αὐτοτελή ‘Pr. de Strat.’, ποὺ ὁ ἴδιος ἐκδίδει¹¹. Ὡστόσο, ὁ Cioffari ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ Εὐστράτιος εἰσάγει τὸ παράθεμα μὲ τὴ φράση· «λέγει γὰρ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τάδε»¹². Εἶναι γερονὸς ὅτι ἡ φράση αὐτὴ θὰ μπορούσε ν’ ἀποτελεῖ ἔνδειξη γιὰ τὴν ὕπαρξη τέτοιου Βίου.

γερονὸς αὐτὸ εἶναι πιθανὸ νὰ ἐπῆρσε τὸν συγγραφέα τοῦ πρώτου μέρους τῆς ‘Pr. de Strat.’· πρβλ. σχετικὰ καὶ τὸ σύντομο, ἀλλὰ κατατοπιστικὸ ἀρθρο τοῦ J. Patinot, «Σιλβέριος», *ΘHE* 11 (1967) 146. Ὁ Jones θεωρεῖ τὴ συγγραφὴ ἀπόρροια τῶν ἀνακατατάξεων μετὰ τὴν ‘πτώση’ τῶν τριῶν Πατριαρχείων καὶ τὸν ἀνταγωνισμό ἐκκλησιαστικῆς-πολιτικῆς ἡγεσίας στὴν ΚΠολη (Jones, *Sn Nicola*, 44-5). Τὸ περιγραφόμενον θαῦμα ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν στήριξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας εἰς βάρος τῆς πολιτικῆς· εἶναι τὸ ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ περιγράφει ἡ Lellia Graco Ruggini («Miracolo nella cultura del tardo impero», στὸ: *Hagiographie Cultures et Sociétés IVe-XIIe. Actes du Colloque organisé à Nanterre et à Paris [2-5 Mai 1979]*, Paris 1981, 161-204, εἰδ. 164-166). Ἐπιπλέον, ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων νὰ βρίσκουν διόδους ἐπαφῆς μὲ τὴν ἐξουσία δημιούργησε ὅμοια μοτίβα σχέσης Ἀγίων- ἐξουσιαστικῶν Ἀρχῶν (Browning, «Low-Level», 127· πρβλ. B. Flusin, «Miracle et Hiérarchie», *Hagiographie Cultures... ὁ.π.*, 299-317, εἰδ. 311-313 ἰδιαίτερα σὲ σχέση μὲ τὴ θαυματουργικὴ δράση ὁσίων). Τέλος, στὴν ἱστορία συναντᾶται τὸ μοτίβο τῆς σωτηρίας τῶν ἄδικα καταδικασθέντων πρβλ. Efthymiadis, «Holy Man», στὸ: *Ἡ βυζαντινὴ Μ. Ἀσία*, 153.

⁴ Anrich, II, 368· 375-6.

⁵ Γιὰ τὸν Εὐστράτιο βλ. J. Darrouzès, «Eustrate de Constantinople», *DSp* IV/2 (1961) 1718-1719· «Εὐστράτιος», *ΘHE* 5 (1964) 1098· Κρουμβάχερ-Ehrhard, *IBA*, A’, 110· Beck, *Kirche*, 410-411· Χρήστου, *Πατρολογία*, Ε’, 443· B. Baldwin, «Eustratios», *ODB* 2 (1991) 754-5.

⁶ Τὸ κείμενο ἐκδίδει ὁ L. Allatius, *De utriusque ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, Romae MDCLV, 336-580. Θεολογικὴ ἀνάλυση τοῦ κειμένου βλ. N. Constatas, «An apology of the cults of Saints in late antiquity: Eustratius presbyter of Constantinople, On the state of souls after death (CPG 7522)», *Journal of Early Cristian Studies*, 10 (2002) 267-285.

⁷ Γι’ αὐτὴν τοῦ τὴν ἰδιαίτερη ἀξία τὸ μνημονεύει καὶ ὁ Φώτιος στὴ *Βιβλιοθήκη* του (κῶδ. 171, Bekker, 117b.34 ἐξ. Henry, II, Paris 1960).

⁸ Τὸ συγκεκριμένο χωρίο ἐπανεκδίδει ὁ Anrich, I, 91-2.

⁹ LeQuien, *Oriens Cristianus*, 967.

¹⁰ Falcone, *Acta*, 59.

¹¹ Anrich, II, 370-5. Σὲ κριτικὴ τοῦ ἔργου τοῦ Laroche, *Vie de Snt Nicolas*, στὰ *AB* (12 [1893] 459-460) σχολιάζεται καὶ τὸ θέμα τοῦ παραθέματος αὐτοῦ. Δύο εἶναι οἱ πιθανότητες· εἴτε πρόκειται γιὰ παρεμβολή, εἴτε γιὰ γνήσιο παράθεμα· ἀλλὰ καὶ σ’ αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲν προέρχεται ἀπὸ ἓνα αὐτοτελὲς κείμενο τῶν ‘Pr. de Strat.’ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἔμμεση ἀναφορὰ γιὰ τὴν ὕπαρξη παλαιότερου χαμένου Βίου.

¹² Anrich, II, 91.22· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 43-44· Cioffari, *Sn Nicola*, 164-5· Cioffari – Tripputi-Scippa, *Agiografia*, 192.

Ὡστόσο, ἡ ρητὴ ἀναφορὰ τῶν ἐπομένων καὶ κυρίως τῆς *V.p.Michael*.¹³ καὶ τῆς *V.Comp.*¹⁴ γιὰ τὴν ἀνυπαρξία τέτοιου κειμένου δείχνει τὸ ἀντίθετο. Ἐπιπλέον, μιὰ τέτοια φράση θὰ μπορούσε νὰ ἐννοεῖ ἀπλῶς τὸ κείμενο τῆς ‘Πράξης’ αὐτῆς, ἃν ἀποτελοῦσε μοναδικὸ βιογραφικὸ μάρτυρα γιὰ τὸν Ἅγιο. Πάντως εἶναι σαφές ὅτι, ἐφόσον δὲν μπορούμε νὰ μιᾶμε μὲ πληρότητα γνώσης τῶν βυζαντινῶν κωδίκων καὶ τῶν περιεχομένων τους, δὲν μπορεῖ ν’ ἀποκλειστεῖ καμμία πιθανότητα.

Τὸ *Ἐγκώμιο τοῦ Πρόκλου* (*Enc.Procli*) θὰ ἦταν τὸ ἀρχαιότερο πλῆρες κείμενο κείμενο γιὰ τὸν Ἅγιο, ἃν δὲν ὑπῆρχαν σοβαρές ἀμφιβολίες γιὰ τὴν αὐθεντικότητά του¹⁵. Τὸ κείμενο ἐπισήμανε πρῶτος ὁ Anrich καὶ τὸ συμπεριέλαβε στὸν πρῶτο τόμο τῆς ἐργασίας του γιὰ τὸν Ἅγιο¹⁶. Στὸν δεῦτερο τόμο ἐξέφρασε τὶς ἀμφιβολίες του γιὰ τὴν αὐθεντικότητά του βασιζόμενος κυρίως στὸ ὕφος του· δὲν τὸ κατατάσσει σαφῶς στὰ νόθα κείμενα τῆς παράδοσης, ἀλλὰ θεωρεῖ πιθανότερη τὴν ἐκδοχὴ νὰ εἶναι δημιούργημα τοῦ 10^{ου} αἰ.¹⁷. Ὁ Cioffari ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀντικρούει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Anrich καὶ κλίνει πρὸς τὴν αὐθεντικότητα τοῦ κειμένου, θεωρώντας το ἔτσι τὸ ἀρχαιότερο τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης¹⁸. Θετικὰ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση προβληματίζει κι ἐμᾶς τὸ περιεχόμενο τοῦ *Ἐγκωμίου*. Σ’ αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς περιλαμβάνει μόνο τὴν ‘Pr. de Strat.’¹⁹ Αὐτὸ μπορούσε νὰ συμβεῖ μόνο ἀπὸ ἓνα συγγραφέα πρὶν τὸν 9^ο αἰ. Ἀλλὰ ὁ μελετητὴς τοῦ Πρόκλου, Stiernon, παρατηρεῖ ὅτι δύσκολα ὁ Πρόκλος θὰ γινόταν ἀντικείμενο νοθείας μετὰ τὸν 6^ο αἰ. καὶ πρὶν τὸν 10^ο, καθὼς δὲν ἀποτέλεσε γιὰ τὴ βυζαντινὴ γραμματεία τόσο σημαντικὸ πρότυπο γραφῆς καὶ σκέψης -ἄλλωστε καὶ ὁ Anrich τοποθετεῖ τὴ νοθεία στὸν 10^ο

¹³ *V. p.Michel.*, 2 (Anrich, I, 114. 12-15): «ἄχρι γὰρ τοῦ παρόντος ἡ πολιτεία τοῦ αἰοδίου τούτου ποιμένος τοῖς πολλοῖς ἄγνωστος πέφυκεν...ἐκ μόνης τῆς ἐπιγεγραμμένης αὐτῷ πράξεως τὴν αὐτοῦ χάριν ἐνίων ἐπισταμένων».

¹⁴ *V.Comp.*, 5 (Anrich, I, 213. 9-10) : «νυνὶ τοῦτο αὐτὸ (τὸ ‘δηγήσασθαι’) οὕτω μέχρι τοῦ παρόντος παρὰ τινος γεγεννημένον ὄρων, οὐ τῶν πάλοι, οὐ τῶν μετέπειτα».

¹⁵ Halkin, *BHG*, II, 150 n. 1364c.

¹⁶ Anrich, I, 429-433.

¹⁷ Anrich, II, 160-1· 336-8· Cioffari, *Sn Nicola*, 160.

¹⁸ Cioffari, *Critica*, 17-21· πρβλ. Cioffari, *Sn Nicola*, 161. Τὸ ἀντεπιχειρήμα του κατὰ τοῦ Anrich, ὡς πρὸς τὸ ὕφος, στέκεται στὴν ἀδυναμία ἐνὸς σταθεροῦ κριτηρίου, καθὼς γνωστὰ εἶναι μόνο τὰ ἐκδεδομένα ἀπὸ τὸν Migne. Ἐμεῖς δὲν θεωροῦμε αὐτὸ ὡς δυνατό σημεῖο τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Cioffari. Δυστυχῶς, ὁ B. Marx ἀγνοοῦσε τὸ κείμενο τοῦ Anrich στὴ δική του ἐργασία, ποὺ πιθανὸ νὰ βοηθοῦσε στὴ διαφωνία (*Procliana. Untersuchungen über den homiletischen Nachlass des Patriarchen Proklos von Konstantinopel* [Münsterische Beiträge zur Theologie,9], Münster 1940). Γεγονὸς εἶναι ὅτι οὔτε ὁ Halkin ἐκφράζει κάποια ἀμφιβολία (*BHG* καὶ *NAuct*), ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ τοποθετεῖ μετὰ τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Γεωργίου Χαρτοφύλακος (*Enc. Chartoph.*)

¹⁹ *Enc.Procli*, 2-5 (Anrich, I, 430-433).

αι.²⁰. Ἄρα ἡ ἐποχὴ ποὺ ἀπομένει γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ συγγραφέα²¹. Τὸ κείμενο δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασε κάποιον ἐπόμενο συγγραφέα, ἐνῶ τὸ περιεχόμενό του πέρα τῶν ρητορικῶν στοιχείων περιορίζεται, ὅπως εἴπαμε στὴν ‘Pr. de Strat.’.

Προβληματικὴ εἶναι ἡ χρονολογικὴ τοποθέτηση μιᾶς ἄλλης ‘Πράξεως’ τοῦ Ἁγίου: τοῦ Θαύματος τῆς Φορολογίας (**Praxis de Tributo**)²². Παλαιότερα ἀποδιδόταν σὲ λίγο μεταγενέστερη ἐποχὴ ἀπὸ τὴν Pr.de Strat.²³. Βάσει ἐσωτερικῶν μαρτυριῶν (διοικητικῆς ὁρολογίας) οἱ Kazhdan καὶ Ševčenko²⁴ κατεβάζουν τὴ σύνθεση τοῦ ἐπεισοδίου μέσα στὸν 9^ο /10^ο αἰ. Τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασε τόσο πολὺ τὴν Νικολαϊκὴ γραμματεία· δὲν περιλαμβάνεται σὲ κανένα ἀπὸ τὰ κείμενα, ποὺ διαμόρφωσαν τὴν Ἱστορία καὶ τὴν τιμὴ τοῦ Ἁγίου (*V.p.Michael., Enc.Meth., V.Comp., V.Metaphr.*²⁵).²⁶

Ἡ *Vita per Michaelem* (Βίος ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ ἀρχιμανδρίτη) θεωρεῖται τὸ πρῶτο πλῆρες κείμενο μὲ τὸν Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου²⁷. Γιὰ τὴ χρονολόγησή του προτάθηκε ἀπὸ τὸν Anrich ὡς ὄριο ante quem τὸ 843, καθὼς τὸ θεωρεῖ προγενέστερο τοῦ *Meth. ad Theod.*²⁸ καὶ σίγουρα τὸ 860, ἀφοῦ ὁ Γεώργιος Χαρτοφύλακας τὸ

²⁰ G. Fritz, «Proclus», *DTC* 13/1 (1936) 662-675, εἰδ.665. Γενικὰ γιὰ τὸν Πρόκλο βλ. F. J. Leroy, «Πρόκλος», *ΘHE* 10 (1967) 610-611· B. Baldwin, «Proklos», *ODB* 3 (1991) 1729· Δετοράκη, *Φιλολογία*, Α', 473-477.

²¹ Cioffari, *Critica*, 21. Δυστυχῶς οὔτε ὁ A. Sulignac ἀναφέρει κάτι σχετικὸ στὸ σημαντικὸ ἄρθρο του (*DSp.* XII/2 [1986] 2374-2381) βασιζόμενος μὲ τὴ σειρά του στὸ: Geerard, *CPG*, III, Turnhout 1979, 133-150 n.5800-5915.

²² Τὸ κείμενο στὸν Anrich, I, 98-102 (ἐκδοχὴ I)· 102-110 (ἐκδοχὴ II)· πρβλ. Halkin, *BHG*, II, 142-3 n. 1351. Ἀνάλυσή της βλ. Cioffari, *Critica*, σ.189 ἐξ.

²³ Falcone, *Acta*, 38· πρβλ. Anrich, II, 396 καὶ 459· Cioffari, *Critica*, 49.

²⁴ *ODB* 2, 1469.

²⁵ Βλ. ἀντίστοιχα, Anrich, I, 111· 151· 211· 235. Γιὰ τὴν ἱστορία πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 46. Ὁ τελευταῖος πιστεύει ὅτι αὐτὴ ἡ ἱστορία εἶναι ἀπόρροια τῆς Pr.de Strat.

²⁶ Ὁ Cioffari ἐπισημαίνει τὴν παρουσία ἐνὸς κειμένου γιὰ τὸν Ἅγιο σὲ **ρομαϊκὸ Passionarium**, ποὺ ἀνακαλύφθηκε σὲ δύο χειρόγραφα τῶν 9^{ου}-10^{ου} αἰ. Πρόκειται γιὰ τὰ Cod. Augiensis 32 (9^{ου} αἰ.) καὶ Cod. Palatinus Lat. 357 (10^{ου} αἰ.)· βλ. A. Dufourcq, «Le Passionaire occidental au viie s.», *Mélanges d' Archeologie et d' Histoire* XXVI (1906) 27-65· Cioffari, *Critica*, 49-51. Τὸ κείμενο ποὺ φέρουν κατὰ τὸν Dufourcq μποροῦσε ν' ἀναχθεῖ στὸν 7^ο αἰ. καὶ ἔγινε ἡ ὑπόθεση, ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι τὸ Passionarium τοῦ Μ. Γρηγορίου (A. Dufourcq, «Le Passionaire...», ὁ.π., 29· Cioffari, *Critica*, 51· Cioffari, *Sn Nicola*, 166). Τὸ κείμενο γιὰ τὸν Ἅγιο περιλαμβάνει μόνον τὴν ‘Pr. de Strat.’ Ὡστόσο, ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ μεγάλη παρεξήγηση, καθὼς τὸ συγκεκριμένο κείμενο «n' est autre que le faux martyrologe dit “Petit Romain” fabrique par Adon au ixe siècle» (Aigrain, *Hagiographie*, 238).

²⁷ Halkin, *BHG*, II, 139 n. 1348. Τὸ ἐκδίδει ὁ Anrich, I, 113-139. Πρῶτος τὸ εἶχε ἐπισημάνει ὁ Beatillo· πρβλ. Cioffari, *Sn Nicola*, 176· Clare, *Snt Nicholas*, 15.

²⁸ Σὲ αὐτὴν τὴν ἄποψη ἀντιτίθεται ὁ I. Ševčenko, ὁ ὁποῖος ἀντιστρέφει τὴν σχέση ἐξάρτησης τῶν δύο κειμένων: *Meth.ad Theod.*→ *V.p.Michael*. (I. Ševčenko, *Ideology, Letters and Culture in the Byzantine World* [VR], London 1986, 17 ἐξ.· πρβλ. Kazhdan – Ševčenko: *ODB* 2, 1470).

χρησιμοποιεῖ ὡς πηγή του. Ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς ἀνακαλύπτοντας ὁμοιότητες μετὰ τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό προτείνει τὸ διάστημα μεταξὺ 750-850 κλίνοντας πρὸς τὸ δεύτερο ὄριο²⁹. Ὁ Cioffari, ὡστόσο διευρύνει τὸ ὄριο a quo, καθὼς πιστεύει, ὅτι στοιχεῖα ποὺ φανερώνουν τὶς μονοθελητικὲς ἔριδες³⁰, ἀλλὰ ὄχι τὸν ὅρο τοῦ 681, πρέπει νὰ τὸ τοποθετήσουν γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν χρονολογία· τελικὰ ὁ δομνηκανὸς ἐρευνητὴς καταλήγει στὴν περίοδο 710-720³¹. Γεγονός, εἶναι ὅτι τὸ ἀνώτατο ὄριο τοῦ Anrich δὲν πείθει γιὰ τὴν ἰσχὺ του, ἐνῶ ὁ Cioffari εἶναι πιὸ συγκεκριμένος. Αὐτὸ ποὺ τελικὰ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ εἶναι ὅτι ἡ συγγραφή του κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 7^{ου} αἰ καὶ τῶν μέσων τοῦ 9^{ου}. Ἡ ἀοριστία αὐτὴ ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν παντελὴ ἀδυναμία ὁρισμοῦ τοῦ συγγραφέα, Μιχαὴλ ἀρχιμανδρίτη³².

Τὸ κείμενο αὐτὸ παρουσιάζεται ὡς μιὰ συρραφὴ ἀνεξάρτητων ἐπεισοδίων. Περιέχει μιὰ σειρὰ ‘πράξεων’ τοῦ Ἀγίου· μόνη ἰδιαίτερη πληροφορία, ποὺ παρέχει εἶναι ὁ τόπος γέννησης, τὰ Πάταρα τῆς Λυκίας³³. Τὰ σημαντικότερα ἐπεισόδια, ποὺ ἀναφέρει εἶναι τὰ ἐξῆς: Θαυμαστὴ γέννηση (4[115])* , Θαῦμα βρεφικῆς νηστείας (5 [115-6])³⁴, ‘Pr. de tribus filabus’ (10-18[118-123])³⁵, Θαυμαστὴ ἐπιλογὴ στὴν ἐπισκοπὴ Μύρων (21-25[124-126])³⁶, ἡ ὁρθόδοξη Χριστολογία του (26[126])³⁷, Καταστροφὴ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (29[127-8])³⁸, ‘Pr. de Strat.’ (31-33[129-130]), ‘Praxis de nautis’ (34-36[130-132]), ‘Pr. de navibus frumentariis in portu’ (37-39[132-133])³⁹, ‘Thauma de Artemide’ (44-48[135-137]). Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια συναντῶνται καὶ στὰ κείμενα τοῦ Μεθοδίου ἐκτὸς τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας καὶ τὸ Θαῦμα μετὰ τὸ δαιμονικὸ ἔλαιο (‘Thauma de Artemide’), ποὺ ἴσως

²⁹ Anrich, II, 263.

³⁰ V.p.Michael., 27 (Anrich, I, 126-7).

³¹ Cioffari, *Critica*, 58-9· πρβλ. Cioffari, *Sn Nicola*, 177.

³² Ὁ Falcone πρῶτος τὸν σύγχισε μετὰ τὸν πατριάρχη Μεθόδιο (*Acta*, 16· πρβλ. τὰ λεγόμενα στὸ πρῶτο κεφάλαιο). Ἡ σύγκριση αὐτὴ ἐπικράτησε μέχρι καὶ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, ὅποτε τὴν ἔλυσε ὁ Anrich, ὁ ὁποῖος ἀνακαλύπτει τὸ πραγματικὸ κείμενο τοῦ πατριάρχη Μεθοδίου (*Meth. ad Theod.*). Τὶς λίγες ἀμφιβολίες, ποὺ ἐξέφρασε ὁ Putignani (*Vindiciae*, 6· 12-22) τὶς ἀναίρεσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ Assemani (*Kalendaria*, V, Romae MDCCLV, 419).

³³ V.p.Michael., 3 (Anrich, I, 114. 19-20).

* Στὸ ἐξῆς γιὰ ὅλες τὶς *Νικολαϊκὲς πηγές* στὴν παρένθεση ὁ πρῶτος ἀριθμὸς θὰ δίνεται ἢ παράγραφος τοῦ κειμένου κατὰ τὴν ἐκδόση τοῦ Anrich, ἐνῶ στὴν ἀγκύλη ἢ σελίδα καὶ ὅταν χρειάζεται ὁ στίχος.

³⁴ Γιὰ τὸν κοινὸν τόπο αὐτὸ βλ. Jones, *Sn Nicola*, 56-7· Cioffari, *Critica*, 139· πρβλ. Κιουσσοπούλου, *Χρόνος*, 75.

³⁵ Γι’ αὐτὴν τὴν ἱστορία πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 59-63· Cioffari, *Critica*, 145 ἐξ.

³⁶ Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 154 ἐξ· Jones, *Sn Nicola*, 64-67.

³⁷ Ἀπὸ ἐδῶ προκύπτει καὶ ἡ ἱστορία τῆς συμμετοχῆς τοῦ στὴν Α’ Οἰκ. Σύνοδο τῆς Νικαίας. Cioffari, *Critica*, 167 ἐξ.

³⁸ Cioffari, *Critica*, 197 ἐξ.

³⁹ Γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 31-2· Cioffari, *Critica*, 164 ἐξ.

ἀποτελοῦσαν μιὰ ἐνιαία ἱστορία⁴⁰. Ὁ Anrich λόγω τῆς συμβατικῆς δομῆς καὶ τοῦ περιεχομένου του χαρακτηρίζει τὸ κείμενο δίχως ἱστορικὴ ἀναφορά⁴¹. Ἀντίθετα, ὁ Cioffari διατυπώνει τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ συγγραφέας εἶχε στὴ διάθεσή του γραπτὲς πηγές καὶ ἄλλες προερχόμενες ἀπὸ παραδόσεις τῆς Λυκίας καὶ ὅτι στὴ διήγησή του βρίσκεται ἓνας πυρήνας ἀλήθειας⁴². Ἡ ὑπαρξὴ παράλληλων ἱστορικῶν τέτοιων ἱστοριῶν⁴³ μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι στὴ δημιουργία τοῦ κειμένου τοῦ ὁ Μιχαὴλ ἐργάστηκε συνθέτοντας τὴ μόνη γνωστὴ πληροφορία (Pr.de Strat.) μὲ κοινούς ἀγιολογικοὺς τόπους καὶ ἀρχαϊκὲς ἢ προφορικὲς πληροφορίες, ποὺ πιθανὸν σχετίζονταν μὲ τὴν εὐρύτερη ἱστορία τῶν Μύρων. Τὸ κείμενο εἶναι σχεδὸν πανομοιότυπο μὲ τὸ *Enc.Meth.*, διαφέροντας μόνο στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος δείχνοντας τὸν τρόπο ἐργασίας τῶν βυζαντινῶν ἀγιολόγων, κατὰ τὸν Kazhdan⁴⁴.

Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Ἑγκωμίου τοῦ Πρόκλου, ἔτσι καὶ μὲ τὸ **Ἑγκώμιον τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης**⁴⁵ (*Enc.Andr.*), ὑπάρχει διαφωνία γιὰ τὴν αὐθεντικότητά του⁴⁶. Ὁ

⁴⁰ Γιὰ τὸ μοτίβο τῆς “ἐπανεύρεσης” τοῦ ἴδιου δαίμονα ἀπὸ τὸν Ἅγιο (ἐν προκειμένῳ τῆς Ἀρτέμιδος), πρβλ. Brown, «Υστερὴ ἀρχαιότητα», 131, σημ.112.

⁴¹ Π.χ. θεωρεῖ ὅτι ἔχει πραγματικὴ βάση ἡ ἱστορία, ἀλλὰ ὅτι εἶναι μεταγενέστερο τοῦ 4^{ου} αἰ. γεγονός (Anrich, II, 510-511).

⁴² Cioffari, *Critica*, 61-3. Ὁ Μιχαὴλ ξαναδουλεύει καὶ ἐνοποιεῖ μιὰ προϋπάρχουσα παράδοσι στὰ Μύρα γιὰ ἓναν εὐεργέτη, ὅμοια μὲ αὐτὴν ποὺ περιγράφει τὸ περιστατικὸ μὲ τρεῖς παρθένους, τὶς ὁποῖες μὲ τὴν ἐλεημοσύνη σώζει ἀπὸ τὴν πορνεία ὁ Ἅγιος (‘Pr. de tibus filiabus’). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὰ Μύρα. Τέτοιες προϋπάρχουσες παραδόσεις συνδέθηκαν στὰ Μύρα/Λυκία μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ νέου εὐεργέτη, τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅπως διαμορφώθηκε κυρίως ἀπὸ τὴν ‘Pr. de Strat.’. Ὡστόσο, τὰ θαυμαστὰ περιστατικὰ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας καὶ τὸ Θαῦμα μὲ τοὺς ναῦτες (‘Pr. de nautis’), θεωρεῖ ὅτι ἀποτελοῦν μάλλον τόπους, ποὺ προστίθενται στὸ ξαναδούλεμα αὐτό.

⁴³ Ἡ παραλληλία ἐντοπίζεται στὴν ‘Pr.de tr. Fil.’, στὴν ὑπόθεσι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ‘εὐεργέτης’ ἀναλαμβάνει νὰ προικίσῃ φτωχὲς κόρες, τέλος συνδέεται ἰδιαίτερα μὲ ναοὺς, ὅπως καὶ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στὰ Πάταρα: R. L. Fox, *Pagans and Cristians in the mediterranean world. From the second century AD to the conversion of Constantine*, London 2006, 60-1· 7· 255. Οἱ ἱστορίες ἐντοπίζονται σήμερα σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Opramoas κοντὰ στὰ Μύρα τῆς Λυκίας: Ern. Kalinka, *Tituli Asiae Minoris collecti et editi auspiciis Academiae Litterarum Vindoboniensis, II. Tituli Lyciae*, fasc. III, Amsterdam 1983, n.1535. Πρβλ. A. Balland, «Les liberalités d’ Opramoas», *Fouilles de Xanthos* vii (1981) 172· S. Pomeroy στὴ *Mnemosyne* 35 (1982) 115-135· πρβλ. Cioffari, *Sn Nicola*, 178. Γιὰ ἱστορίες ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ναὸ τῆς Ἐλευθέρας Ἀρτέμιδος στὰ Μύρα: Kalinka, *Tituli...δ.π.*, II, f.III, 344· R. Hederben, *Opramoas Inschriften vom Heroon zu Rhodiapolis*, 1897, 50. Καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἐκπόρνευσις κορῶν γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ χρεῶν δὲν εἶναι ἄγνωστο στὴν ἱστοριογραφία πρβλ. Cameron, *Αὐτοκρατορία*, 94.

⁴⁴ Kazhdan, *History*, I, 378.

⁴⁵ Γιὰ τὸν Ἀνδρέα βλ. Beck, *Kirche*, 500-1· N. B. Τωμαδάκη, «Ἀνδρέας», *ΘHE* 2 (1963) 674-693· A. Kazhdan, «Andrew», *ODB* 1 (1991) 92-3· Χρήστου, *Πατρολογία*, Ε’, 486-490· Νινωσλάβα Ραντόσεβιτς, «Ἀνδρέας», *ΕΠΛΒΙΙ*, 2 (1997) 170-171· *PmbZ* 388· Kazhdan, *History*, I, 37-54· Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β’, 293-307.

⁴⁶ Τὸ ἐκδίδει τελευταῖος ὁ Anrich, I, 419-428· τὸ κείμενο καὶ στὴν PG, 97, 1192-1205. Εἶχε προηγηθεῖ ὁ Falcone (*Acta*, 75-81), ὁ ὁποῖος ὅμως τὸ ἀπέδιδε στὸ Λέοντα 6^ο τὸ Σοφὸ (τὸ πραγματικὸ ἐγκώμιον τοῦ τελευταίου ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Antonopoulou, *Homiliae*, 279-297· γιὰ τὸ ὅποιο βλ. πρὸ κάτω). Πρβλ. Halkin, *BHG*, II, 149 n. 1362.

βασικὸς ὑποστηρικτὴς τῆς ἀποψης τῆς νοθείας εἶναι ὁ Anrich· βασίζεται στὸ μῆκος τοῦ κειμένου (μικρότερο ἀπ’ ὅ,τι συνήθως), τὸ ἀφηγηματικὸ μέρος (σχεδὸν ἀνύπαρκτο), τὸ ρητορικὸ ὕφος (παρουσία σειρᾶς βιβλικῶν συγκρίσεων σὲ βαθμὸ μεγαλύτερο ἀπ’ ὅ,τι ἄλλοι). Καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ *πιο ἰσχυρὴ πιθανότητα* εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ κάποιον καλὸ γνώστη τοῦ Ἀνδρέα· πρόκειται πιθανὰ γιὰ μιὰ ‘‘σχολικὴ ἄσκηση’’⁴⁷. Δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία στὴ θεώρηση τοῦ *Ἐγκωμίου*, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς φαίνεται ὅτι κλίνουν πρὸς τὴ γνησιότητα τοῦ κειμένου⁴⁸. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι στὸν Anrich δὲν θὰ βρεῖ κανεὶς τὸ ὀριστικὸ ἐπιχείρημα κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ κειμένου⁴⁹ καὶ ἕως τῆ στιγμῆς, ποῦ θὰ διατυπωθεῖ ἓνα τέτοιο, ἐκλαμβάνουμε καὶ ἐδῶ -μὲ ἐπιφύλαξη- τὸ *Ἐγκώμιο* ὡς γνήσιο. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου, ἐκφωνήθηκε στὰ Μύρα, στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου, προφανῶς κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ⁵⁰.

Τὰ κύρια ‘‘ἱστορικὰ’’ στοιχεῖα, ποῦ περιλαμβάνει ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Ἀγίου (πιθανὸν ἀπὸ τὴ *V.p. Michael*.) εἶναι ἡ ἐπισκοπικὴ του ιδιότητα, ἡ *Pr. de Strat.*, ἡ ‘*Pr. de nav. frum. in portu*’, ἡ καταστροφὴ τῶν παγανιστικῶν ναῶν⁵¹. Νέο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἱστορία μὲ τὴ μεταστροφὴ τοῦ ‘μαρκιανιστῆ’ ἐπισκόπου Θεόγνη⁵². Λόγω τοῦ ἔντονα ρητορικοῦ χαρακτήρα του τὸ κείμενο δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάσε ἰδιαίτερα τὴν ἐπόμενη παράδοση, παρὰ μόνο ὑφολογικά (π.χ. τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Νικήτα)⁵³.

⁴⁷ Anrich, II, 351-2.

⁴⁸ Ὡς γνήσιο κατατάσσεται στὸ Geerard, *CPG*, III, 546 n.8187· γνήσιο φαίνεται νὰ τὸ ἐκλαμβάνει σύμφωνα μὲ τὴ θέση του στὴν κατατάξη ὁ Halkin, *BHG*, II, 149 n. 1362· πρβλ. Beck, *Kirche*, 501· Τωμαδάκη: *ΘHE* 2, 605· Χρήστου, *Πατρολογία*, Ε’, 490. Ὑπὲρ τῆς γνησιότητός του ἐπιχειρηματολογεῖ κυρίως ὁ Cioffari, *Critica*, 67-8· Cioffari, *Sn Nicola*, 179-180· πρβλ. Marie – France Auzéry, «La carrière d’ André de Crète» *BZ* 88 (1995) 1-12, εἰδ. 7-9 καὶ σημ.16. Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ *Ἐγκωμίου* στὸν ἅγιο Ἐπιφάνιο, κατὰ τὸν κῶδ. Hier.Sab.226: Halkin, *NAuct*, 158.

⁴⁹ Τὸ μῆκος τοῦ κειμένου εἶναι σχετικὸ· στὰ *Ἐγκώμια* τοῦ Ἀνδρέα μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς ὅμοιους μῆκους μὲ αὐτὸ στὸν ἅγιο Νικόλαο (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 68). Ὡς πρὸς τὶς συγκρίσεις μὲ βιβλικά πρόσωπα, αὐτὲς δὲν εἶναι μοναδικὲς ἀκόμη καὶ σὲ τέτοιο βαθμὸ (πρβλ. τὴν ἐργασία μας: «Contribution to the relation between Old Testament and Byzantine Hagiography. The use of the OT in two Byzantine Encomia to St. George», *Κληρονομία* 36 [2007] 151-9). Τὸ ἀφηγηματικὸ μέρος δὲν εἶναι ἀνύπαρκτο· χυμένα μέσα σὲ ρητορικὰ σχήματα (κυρίως τῆς σύγκρισης) βρίσκονται σχεδὸν ὅλα τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀγίου (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 69). Τέλος, ὁ Anrich βασίζει τὴ χρονολόγησιν τοῦ *Ἐγκωμίου* καὶ στὴ *V.p.Michael*· τὴν θεωρεῖ προγενέστερη ὑποστηρίζοντας μιὰ χρονολογία συγγραφῆς της, ὅπως εἶδαμε κοντὰ στὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰ. Συμπεραίνει, λοιπόν, ὅτι τὸ *Enc.Andr.* δὲν μπορεῖ νὰ γράφηκε πρὸ τῶν μέσων τοῦ 9^{ου} αἰ. Ἀλλὰ εἶδαμε πὺ πάνω, ὅτι τὸ χρονικὸ διάστημα πιθανότατα συγγραφῆς της παραμένει ἀρκετὰ εὐρὺ φθάνοντας πίσω μέχρι τὰ τέλη τοῦ 7^{ου} αἰ.

⁵⁰ *Enc.Andr.*, 8-10 (Anrich, I, 426-428).

⁵¹ *Enc.Andr.*, 7 (Anrich, I, 425-426)· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 69.

⁵² Cioffari, *Critica*, 173 ἐξ.

⁵³ Ὡστόσο, ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ κείμενα-πηγὲς τοῦ συμπύληματικοῦ ἀνώνυμου *Ἐγκωμίου*, ποῦ ἐκδίδουμε πὺ κάτω (τοῦ κῶδ. Coisl. 304).

Ἐπόμενος σημαντικὸς σταθμὸς στὴ Νικολαϊκὴ παράδοση εἶναι ὁ πατριάρχης Μεθόδιος⁵⁴. μὲ τὸ ὄνομά του παραδίδονται δύο κείμενα ἀφιερωμένα στὸν ἅγιο Νικόλαο. Τὸ πρῶτο κείμενο εἶναι τὸ *Meth.ad Theod.*, τὸ ὁποῖο εἶναι εὐρύτερα γνωστὸ στὴ διεθνὴ βιβλιογραφία ὡς *Vita Nicolai (Εἰς τὸν Βίον καὶ τὰ λείποντα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου)*⁵⁵. Εἶναι σημαντικό γιὰ τὴν ἀγιολογικὴ παράδοση, καθὼς αὐτὸ τὸ κείμενο μεταφράστηκε στὰ λατινικὰ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Διάκονο στὰ τέλη τοῦ 9^{ου} αἰ.⁵⁶. Τὴν ἀνακάλυψή του καὶ πρώτη ἔκδοσή του πραγματοποίησε ὁ Anrich, λύνοντας ἔτσι τὴ μακραίωνη διπλὴ παρεξήγηση, ποὺ δημιούργησε ὁ Falcone τὸν 17^ο αἰ.: (α) ὅτι ἡ πηγὴ τῆς λατινικῆς μετάφρασης ἦταν ἡ *V.p.Michael*. καὶ (β) ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦταν ὁ πατριάρχης Μεθόδιος μὲ τὸ μοναχικὸ ὄνομά του⁵⁷. Τὴν αὐθεντικότητά του δὲν ἀρνεῖται κανεὶς ἀπ' ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτό⁵⁸. Ὁ χρόνος συγγραφῆς συσχετίζεται ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Μεθοδίου στὸν τίτλο ὡς “πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου”⁵⁹. τοποθετεῖται, λοιπόν, πρὸ τῆς ἀναβίβασής του στὸ πατριαρχικὸ θρόνο (843) καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἡγουμενίας (περ. 812 κ. ἐξ.). Ὡστόσο, ἐπιχειρεῖται ὁ περαιτέρω περιορισμὸς αὐτοῦ τοῦ διαστήματος: Ὁ Cioffari τὸ ἐπιχειρεῖ μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς συγγραφῆς του κατὰ τὴν αὐτοεξορία τοῦ Μεθοδίου στὴ Ρώμη (817-821)⁶⁰. ὁ Anrich τὸ διευρύνει μέχρι τὸ 843. Ἀντίθετα ὁ Stiernon θεωρεῖ ὅτι γράφηκε μετὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Μεθοδίου στὴν ΚΠολη καὶ τὴν περιορίζει στὸ διάστημα 821-829, ὁπότε βρισκόταν περιορισμένος σὲ μοναστήρι⁶¹. Κατὰ τὴ γνώμη μας δύο στοιχεῖα βαραίνουν γιὰ τὴ χρονολόγηση: (α) ἀσφαλῶς τὸ *ante quem* ὅριο τῆς Πατριαρχείας (843) καὶ (β) τὸ γεγονός, ὅτι στὴν ἀφήγηση καὶ τὴν ἠθικὴ ἔρμηνεία τῆς ‘*Pr.de Strat.*’ ὁ Μεθόδιος δὲν κάνει κανέναν

⁵⁴ Γεδεών, *Πίνακες*, 277-8· Beck, *Kirche*, 496-8· B. I. Φειδᾶ, «Μεθόδιος», *ΘΗΕ* 8 (1966) 899-901· D. Stiernon, «Metodio I, il Confessore», *BSS IX* (1967) 382-393· τοῦ Ἰδίου, «Méthode» *DSP X* (1980) 1107-1109· A. Kazhdan, «Methodios I», *ODB 2* (1991) 1355· *PmbZ* n.4977.

⁵⁵ Halkin, *BHG*, II, 146 n.1352y· τὸ ἐκδίδει ὁ Anrich, I, 141-149· τὸ ἐπανεκδίδει ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο μὲ διορθώσεις στὸν Πo τόμο, 546-556. Γιὰ τὴν φράση “καὶ τὰ λείποντα” στὸν τίτλο σχετικῶν κειμένων πρβλ. Halkin, *L' Ancienne Hagiographie*, 56.

⁵⁶ Anrich, II, 84· 178-179· Cioffari, *Critica*, 73· 113· Cioffari, *Sn Nicola*, 181· Clare, *Snt Nicholas*, 16.

⁵⁷ Falcone, *Acta*, 16 (Proleg. xii § 2)· Cioffari, *Critica*, 263.

⁵⁸ Anrich, II, 283-7· Cioffari, *Critica*, 75· Kazhdan, *History*, I, 378-9· Παναγιωτόπουλου, *Μεθόδιος*, 432-437· Stiernon: *DSP*, 1108. Μόνον ὁ Beck ἐκφράζει ἀμφιβολίες καὶ γιὰ τὰ δύο σχετικὰ ἔργα, ἀλλὰ πολὺ γενικὰ (Beck, *Kirche*, 498). Ὁ Anrich ἐπιχειρηματολογεῖ μὲ βάσει τὴν ἀρχαιότητα τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου-φορέα τῆς παράδοσης (Vat. Gr. 2084, 10^{ου} αἰ.) καὶ τὴν ὑφολογικὴ σύγκριση μὲ τὸν *Βίον τοῦ Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ* (Halkin, *BHG*, II, 292, 1787z).

⁵⁹ Anrich, I, 140.

⁶⁰ Ὁ Cioffari λαμβάνει ὡς ἔνδειξη (α) τὴ χρῆση του ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Διάκονο στὴν Ἰταλία καὶ (β) τὴ σχεδὸν παντελὴ ἀγνότητά του στὴν Ἀνατολή (πολὺ μικρὴ σχετικὰ χειρόγραφη παράδοση· πρβλ. Παναγιωτόπουλου, *Μεθόδιος*, 432-3)· Cioffari, *Critica*, 75 καὶ Jones, *Sn Nicola*, 50.

⁶¹ Stiernon: *DSP*, 1108. Ἀπλῶς πρὸ τοῦ 843 τὴν ὀρίζει ὁ Kazhdan (*History*, I, 378). Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη φαίνεται νὰ συγκατατίθεται καὶ ὁ Παναγιωτόπουλος (*Μεθόδιος*, 433 καὶ 436 σημ. 126) χωρὶς, ὅμως νὰ παίρνει σαφὴ θέση γιὰ τὴν ἀκριβέστερη περίοδο.

προσωπικὸ ὑπαινιγμὸ στὴν δική του περιπέτεια φυλάκισης (περ.821-830), ὅπως θὰ ἦταν τὸ ἀναμενόμενο· κλίνουμε, λοιπόν, πρὸς τὴν περίοδο, ποὺ βρισκόταν αὐτοεξόριστος στὴ Ρώμη (817-821).

Τὸ κείμενο κατὰ κύριο λόγο βασίζεται στὴ *V.p.Michael.*, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ σχεδὸν μεταγραφή χωρὶς νὰ παρέχει τίποτε καινούργιο στὴ σχετικὴ ἀγιολογικὴ παράδοση⁶². Μόνον ὁ I. Ševčenko ὑποστήριξε τὸ ἀκριβῶς ἀντίστροφο στὴ σχέση ἐξάρτησης τῶν δύο κειμένων⁶³. Στὸ Προοίμιό του ὁ Μεθόδιος ἐξηγεῖ, ὅτι προβαίνει στὴ συγγραφή, καθὼς τοῦ ζητήθηκε ἀπὸ κάποιο Θεόδωρο ἢ διασάφηση ἄλλου Βίου, ποὺ εἶχε ἐκεῖνος διαβάσει.⁶⁴ Παραμένει ἀδιάγνωστη ἡ ταυτότητά τοῦ Θεοδώρου⁶⁵.

⁶² Cioffari, *Critica*, 76· Anrich, II, 546· Kazhdan, *History*, I, 378. Ὁ Παναγιωτόπουλος στὴν ἐργασία του θεωρεῖ, ὅτι ὁ Μεθόδιος μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸ Ἐγκώμιο, ποὺ φέρεται νὰ ἔχει συγγράψει ὁ ἴδιος ὁ Μεθόδιος (*Enc.Meth.*). Γι'αὐτὸν τὸν λόγο, θεωρεῖ ὅτι τὸ *Enc.Meth.* προηγεῖται τοῦ *Meth.ad Theod.* (Παναγιωτόπουλου, *Μεθόδιος*, 432 καὶ 434). Ἡ φρασεολογία του πούθενά δὲν δηλώνει σαφῶς, ὅτι ἐξηγεῖ δικό του κείμενο (*Meth.ad Theod.*, 1, [Anrich, I, 140])· φαίνεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μεθόδιος ξεκινᾷ ἓνα ἔργο δύσκολο, ποὺ τὸ κάνει γιὰ λόγους ὑπακοῆς. Θὰ ἦταν ἀδιανόητο, λοιπόν, νὰ τοῦ ἔχει ζητηθεῖ κάτι τέτοιο καὶ νὰ τὸ ἀναλαμβάνει -καὶ μάλιστα- μὲ αὐτὴ τὴ φρασεολογία· γιὰ τοὺς καλλιεργημένους βυζαντινοὺς, ὅπως ὁ Μεθόδιος, μιὰ τέτοια αἴτηση θὰ ἦταν ἔμμεση ὑφολογικὴ ἀπόρριψη τοῦ κειμένου τους καὶ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ προσβολή. Ἡ ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴ *V.p. Michael.* δείχνει, ἄλλωστε, ὅτι ὁ Μεθόδιος αὐτὴν εἶχε μπροστὰ του ἐπιχειρώντας νὰ τὴν διασαφήσει· καὶ τὸ κάνει κυρίως στὸ τέλος μὲ τὴν ἀντιστοίχιση τῶν ἐκεῖ (στὴ *V.p. Michael.*) περιγραφόμενων ἐπεισοδίων μὲ ἠθικὰς ἀρχές (*Meth.ad Theod.*, 21-23 [Anrich, I, 149-150]). Ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τοῦ κειμένου σὲ σχέση μὲ τὶς προγενέστερες καὶ σύγχρονες ἀγιολογικὰς τάσεις, ἀλλὰ καὶ ὑφολογικὰ σχόλια βλ. Kazhdan, *History*, I, 378.

⁶³ Ševčenko, «Hagiography of the Iconoclast period», στὸ: (ἐπίμ.) A. Bruer – J. Herrin, *Iconoclasm* (Papers given at the 9th Symposium of Byzantine Studies), Birmingham 1977, 113-131, 117 ἐξ· πρβλ. Kazhdan – Ševčenko: *ODB* 2, 1470 καὶ Kazhdan, *History*, I, 370-1.

⁶⁴ *Meth.ad Theod.*, 1, (Anrich, I, 140).

⁶⁵ Ἀπὸ τὸν Anrich ὑποτέθηκε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Θεόδωρος Κρατερός, πρωτοσπαθάρης καὶ μέλος τῆς ἀντιπροσωπείας πρὸς τὸν Λουδοβίκο τὸν Εὐσεβὴ τὸ 824 (II, 287-8). Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 76, ὅπου προσανατολίζεται πρὸς κάποιον Θεόδωρο τῆς βυζαντινῆς Ἰταλίας. Ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεση τοῦ Anrich παρατηροῦμε, ὅτι ὁ πρωτοσπαθάρης λεγόταν Θεόδοτος καὶ ὄχι Θεόδωρος. Τὸ λάθος πιθανὸν προέρχεται ἀπὸ παρανόηση τοῦ Mansi, ὁ ὁποῖος ὄντως παραδίδει “Θεόδωρο” στὴν ἐπιστολὴ τῶν αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ Β' καὶ Θεοφίλου πρὸς τὸν Λουδοβίκο τὸν Εὐσεβή, τὸ 824 (Mansi, XIV, 419: “Theodorum protospatharium nostrum et strategon”). Ἡ ἔμμεση μαρτυρία τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη διορθώνει τὸ ὄνομα (*Ἐπιστ.* 523.9: «περὶ Θεοδότου τοῦ πρωτοσπαθαρίου», ἔκδ. Fatouros, II, 780). Βλ. συνολικὰ: *PBE*, Theodoros n.47. Δύο Θεόδωροι παρουσιάζονται ἀκριβῶς τὴν ἴδια περίοδο μὲ τὸ Μεθόδιο. Ὁ ἓνας ἦταν διάκονος καὶ «οἰκονόμος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει» κατὰ τὸν Θεόδωρο Στουδίτη (*Ἐπιστ.* 523.10-11, Fatouros, II, 780) καὶ συμμετεῖχε μαζί μὲ τὸν Θεόδοτο στὴν ἀποστολὴ πρὸς τὸν Λουδοβίκο, ποὺ ἀναφέραμε. Ὁ ἄλλος ἀναφέρεται σὲ σφραγίδα τοῦ 9^{ου} αἰ. (V. Laurent, *Le corpus des Sceaux de l' empire Byzantine*, V/1. *L' Eglise*, Paris 1963, n.886), καὶ στὰ Πράκτικα τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου (Mansi, XIII, 400) ὡς ἀρχιεπίσκοπος Συρακουσῶν Σικελίας (τόπο καταγωγῆς τοῦ Μεθοδίου). Ὑπάρχει ἰσχυρὴ ἢ εἰκασία, ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο (*PmbZ* n. 7675)· εἶναι πολὺ πιθανόν, λοιπόν, νὰ βρισκόταν στὴ Ρώμη ταυτόχρονα μὲ τὸ Μεθόδιο καὶ ἐξίσου πιθανόν νὰ ἦταν συμπατριώτης του, πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ τὴν οἰκειότητα γιὰ τὴν αἴτηση συγγραφῆς τοῦ Βίου, τὸν ἐξίσου οἰκεῖο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τοῦ ἀπευθύνεται στὸ ‘Προοίμιό’ ὁ Μεθόδιος, ἀλλὰ καὶ τὴν τοποθέτησή του ἀργότερα στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Συρακουσῶν. Τὸ μόνο ποὺ δυσκολεῖ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση εἶναι τὰ ἐπιθετα “ἄριστε καὶ περιφανέστατε”, ποὺ ἀποδίδονται στὸ Θεόδωρο ἀπὸ τὸν Μεθόδιο (ὡστόσο, φαίνεται ὅτι δὲν ἦταν ἀπίθανο ν’ ἀποδοθοῦν καὶ σὲ κληρικὸ· π.χ. ὁ Γρηγόριος Θεολόγος προσφωνεῖ “ἄριστε” τὸν Γρηγόριο Νύσσης, ἀφοῦ ἦταν προχειρισμένος ἀναγνώστης στὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ του: *Ἐπ. II*, 5.3, Gallay, I, Paris 1964).

Τὸ δεύτερο κείμενο, ποὺ ἀποδίδεται στὸ Μεθόδιο ἀντιμετωπίζει περισσότερη κριτικὴ ἀπὸ τὴν ἔρευνα. Πρόκειται γιὰ τὸ *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον* (*Enc.Meth.*)⁶⁶. Ἡ πρώτη διαφορὰ τοῦ μὲ τὸ προηγούμενο εἶναι ἡ εὐρύτητα τῆς διάδοσής του⁶⁷. Ἡ ὁμοφωνία τῆς χειρόγραφης παράδοσης στὴν ἀπόδοσή του στὸ Μεθόδιο δὲν εἶναι ἀπόλυτη, ἀλλὰ κλίνει σαφῶς πρὸς αὐτὸν ἤδη ἀπὸ τὸν 10^ο αἰ.⁶⁸. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς αὐθεντικότητας σημαντικὴ εἶναι ἡ παρουσία τῶν θαυμάτων *post mortem*, ποὺ συνάπτονται στὸ κυρίως Ἐγκώμιον⁶⁹. Ὁ Anrich θεωρεῖ ἄλλον ἀπὸ τὸ Μεθόδιο τὸν συγγραφέα τους, καθὼς πιστεύει ὅτι πιθανὴ περίοδος σύνθεσής τους εἶναι μεταξύ 860-880⁷⁰. Ὁ Cioffari ὁδηγεῖ πιὸ μακριὰ τὴν ἀμφιβολία· προβληματίζεται γιὰ τὴν αὐθεντικότητα καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου. Βασικὰ σημεῖα, ὅπου παρατηροῦνται ἀνεξήγητες διαφορὲς μεταξύ τῶν δύο κειμένων βρίσκονται στὴν περιγραφὴ τῶν ἐξῆς περιστατικῶν: τὴ γέννηση τοῦ Ἀγίου, τὸ Θαῦμα τῆς βρεφικῆς νηστείας⁷¹, τὴν περιγραφὴ τῆς περιόδου μέχρι τὴ χειροτονία του⁷². καὶ τὰ τρία λείπουν ἀπὸ τὸ *Meth.ad Theod.* Ἡ κυριότερη, ὅμως, ἀπόκλιση παρουσιάζεται στὴν ἀναφορὰ τῆς πατρίδας τοῦ Ἀγίου· στὸ *Enc.Meth.* εἶναι τὰ Μύρα, ἐνῶ στὸ *Meth.ad Theod.* εἶναι τὰ Πάταρα⁷³. Σύμφωνα μὲ τὸν Cioffari εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔγιναν αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς ὅλες μαζί ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα· μὲ αὐτὴν τὴν ἄποψη συμφωνοῦμε κι ἐμεῖς⁷⁴.

⁶⁶ Halkin, *BHG*, II, 146 n. 1352z. Τὸ ἐκδίδει ὁ Anrich, I, 153-182.

⁶⁷ Βλ. ἀναλυτικὰ τὴ χφρ παράδοση στοῦ Anrich, II, 92· Cioffari, *Critica*, 76-77 σημ 18· Παναγιωτόπουλου, *Μεθόδιος*, 424-428.

⁶⁸ Ἐδῶ λύνεται καὶ τὸ ζήτημα μὲ τὸ Βασιλεῖο Λακεδαιμονίας, ποὺ εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο ν' ἀναφέρει ὁ Νικόδημος· τ' ὄνομά του δίνεται ἀπὸ κάποια ἀπὸ τὰ νεώτερα χειρόγραφα (Cioffari, *Critica*, 76· Anrich, 86· 96). Σὲ σχέση καὶ μὲ τὰ Θαύματα, ποὺ συμπληρώνουν τὸ κείμενο, ὁ Cioffari σχολιάζει τοὺς συνδυασμοὺς στὰ χφρ (*Critica*, 76· πρβλ. Anrich, II, 87-8).

⁶⁹ Anrich, I, 168-182.

⁷⁰ Anrich, II, 106· 293-296. Σὲ σχέση μὲ τὴ χρονολόγηση αὐτῶν τῶν θαυμάτων πρβλ. καὶ A. Kazhdan, «Hagiographical notes», *Byzantion* LIV/1 (1984) 176-182.

⁷¹ *Meth.ad Theod.*, 5-6 (Anrich, I, 142-3)· Πρβλ. *Enc.Meth.*, 4-5 (Anrich, I, 155-6).

⁷² *Enc.Meth.*, 7-8 (Anrich, I, 157-8).

⁷³ *Meth.ad Theod.*, 3 (Anrich, I, 141-2)· *Enc. Meth.*, 3 (Anrich, I, 154-5). Κυριότερα ἐπεισόδια, ποὺ ἀναφέρονται εἶναι: 'Pr.de tr. Filiabus', 'Pr.de nav. frum. in mari', 'Pr.de Strat.'· ἐνῶ τὰ Θαύματα *post mortem* εἶναι: Θαῦμα στὸν πατέρα τοῦ συγγραφέα Ἰωάννη, Θαῦμα στὸν πρεσβύτερο ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, Θαῦμα στὸν ἅγιο Πέτρο Ἀθωνίτη ('Petro Scholario').

⁷⁴ Cioffari, *Critica*, 77. Μάλιστα ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς δὲν ἀποκλείει τὴν περίπτωση τὸ πρῶτο μέρος τοῦ Ἐγκωμίου ἔως τὴ χειροτονία νὰ προερχόταν ἀπὸ τὸν Βασιλεῖο Λακεδαιμονίας. Ὁ Βασιλεῖος εἶναι μητροπολίτης τοῦ 9^{ου} αἰ. καὶ ἀναφέρεται στὸ Συνδικτὸ τῆς Ὁρθοδοξίας· ὅριο ante quem τῆς παρουσίας του θεωρεῖται τὸ 869, ὅποτε ἀναφέρεται ὁ διάδοχός του Θεόκλητος: J. Gouillard, «Le Synodikon de l'Orthodoxie», *TM* 2 (1967) 45-107, εἰδ. 112· *PmbZ*: Vasileios, n. 958. Εἶναι σύγχρονος τῆς ἐποχῆς παραγωγῆς τοῦ κειμένου. Καθὼς δὲν ἦταν συγγραφέας περιωπῆς, τ' ὄνομά του δὲν ὑπῆρχε κανένας λόγος νὰ ἀναφέρεται, ἂν δὲν εἶχε πράγματι κάποια σχέση μὲ τὸ κείμενο.

Μέσα στὸν ἔννατο αἰῶνα συναντῶνται τρία ἐγκωμιαστικά κείμενα⁷⁵. Τὸ πιὸ πρόιμο εἶναι τὸ *Ἐγκώμιον* τοῦ **Γεωργίου Χαρτοφύλακος** καὶ ἐπισκόπου Νικομηδείας ἀργότερα (flor. 860)⁷⁶. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἐκδίδεται πρώτη φορὰ πλήρες στὴν παρούσα ἐργασία· στὰ οἰκεῖα “Προλεγόμενα” βρίσκονται οἱ σχετικὲς λεπτομέρειες. Ἐδῶ ἐντάσσοντάς το στὶς σχέσεις του μὲ τὶς Νικολαϊκὲς πηγές, ἀναφέρουμε, μόνο, ὅτι στὸ *Ἐγκώμιον* βρίσκονται τὰ ἐξῆς ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγίου: ‘Pr.de Strat.’, ‘Thauma de Artemide’, ἡ Καταστροφή τῶν ναῶν τῶν Παγανιστῶν στὴ Λυκία (καὶ συγκεκριμένα τῆς Ἀρτέμιδος). Εἶναι γραμμένο πρὶν τὴ μίξι τῶν δύο Βίων· οἱ πηγές του περιορίζονται οὐσιαστικά στὶς πληροφορίες τῆς *V.p. Michael.*, ἐνῶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶχε ὑπόψιν του καὶ τὸ *Enc.Andr.* (ἐφόσον αὐτὸ εἶναι αὐθεντικό)⁷⁷.

Τὸ ἐπόμενο *Ἐγκώμιον* εἶναι τοῦ **Νικήτα Δαβίδ** τοῦ Παφλαγόνος (880/890—947/964)⁷⁸. Τὸ κείμενο δὲν περιλαμβάνει ἀξιόλογες ἱστορικὲς πληροφορίες. Περιορίζεται στὴν *Pr.de Strat.* καὶ βασίζεται στὴν *V.p. Michael.*⁷⁹· ἀπὸ ἐκεῖ προέρχονται ἡ καταγωγή, γέννηση, νεότης (ἂν καὶ μὲ πολλὰς ρητορικὲς

⁷⁵ Τὰ **ὑμνογραφικὰ κείμενα**, ποὺ γράφηκαν τὸν 9^ο αἰ., δὲν ἄσκησαν ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης τοῦ ἁγίου Νικολάου· γι’ αὐτὸ τὰ μνημονεύουμε σὰν ἀπλούς μάρτυρες τῆς: (α) Κοντάκιο τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου (ἐκδ. J.-B. Pitra, *Analecta Sacra. Spicilegio Solesmensi*, I, Parisiis 1876, 355-8· πρβλ. Anrich, II, 360· Cioffari, *Critica*, 79-80· Cioffari, *Sn Nicola*, 182· Clare, *Snt Nicholas*, 16). Αὐτὸς φαίνεται νὰ εἶναι ὁ πρῶτος ὕμνος ἀφιερωμένος στὸν Ἅγιο. Βασίζεται στὴ *V.p.Michael.*· περιέχει στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὶς εἰκονομαχικὲς ἐριδες καὶ ἔχνη ἀπὸ ἕνα ἐπεισόδιο, ποὺ σώζεται μόνο στὰ παλαιосλαβικά (ἐπεισόδιο τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου μὲ τὸν ζωγράφο Ἀγγαῖο: Cioffari, *Critica*, 79-80· τὴν ἱστορία: Anrich, II, 432-3). (β) Ἡ σειρά κανόνων τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου. Ἐκδίδονται δύο: Kominis, *AHG*, IV, 76-84· 196-207· 790-791· 807-808· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 80-82· Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ*, 52-54 (: ἡ σχέση τοῦ Ἰωσήφ μὲ τὸν Ἅγιο)· 131 καὶ 187-199 (passim γιὰ τὴν *Παρακλητική*)· πρβλ. Παναγιώτου, *Μαυρόπους*, 12· Anrich, II, 365). Οἱ κανόνες δὲν περιλαμβάνουν ἀξιόλογες ἱστορικὲς πληροφορίες· μόνη σημαντικὴ ἀναφορά -ἴσως ἡ πρώτη- στὴ συμβολὴ τοῦ Ἀγίου στὴν Α’ Οἰκ. Σύνοδο τῆς Νικαίας (Kominis, *AHG*, IV, 205.216-222 [κανὼν xν]). (γ) Δύο Κοντάκια “Ῥωμανοῦ”· τὸ πρῶτο ποίημα τοῦ τέλους τοῦ 9^{ου} αἰ. (τὸ κείμενο: Pitra, *Analecta*, 202-9· Maas – Trypanis, *Cantica*, II, 121-130· Τωμαδάκη, *Ὑμνοι*, II/2, 55-74· Scognamiglio, *Inni*, 20-47), τὸ δεύτερο μεταγενέστερο διαφορετικοῦ συγγραφέα (τὸ κείμενο: Maas – Trypanis, *Cantica*, II, 130-4· Τωμαδάκη, *Ὑμνοι*, II/2, 77-83· Rosario Scognamiglio, *Gli Inni di Romano il Melode*, Bari 1985, 52-65· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 82-4· Cioffari, *Sn Nicola*, 167-8). Ὁ πρῶτος Ὑμνος παρουσιάζει ὑψηλὸ βαθμὸ μίξης μὲ τὴ *V.N.Sion.*, ἀκόμη καὶ ἐπεισόδια, ποὺ δὲν ἀποδόθηκαν ἀπὸ τὴν κοινὴ παράδοση (*V.Compil.*, *V.Metaphr.*) στὸν ἅγιο Νικόλαο. Ἀντίθετα, ὁ δεύτερος παραμένει πιστότερος στὴν παράδοση, ἀναφέροντας μόνο τὴν ‘Pr.de Strat.’. Γι’ αὐτὸ διατυπώνουμε ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ἄποψη ποὺ τὸ θέλει μετεγενέστερο τοῦ πρώτου. Γιὰ τοὺς κανόνες τοῦ Κλήμεντος, τὸν 9^ο αἰ. βλ. Kazhdan, *History*, I, 266. Γιὰ τὴν ὑπόλοιπὴ ὑμνογραφικὴ παραγωγή ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο βλ. Cioffari, *Critica*, 84, σημ.30· Στρατηγόπουλου, *Φώτιος*, 17-20· Παναγιώτου, *Μαυρόπους*, 12-14).

⁷⁶ Halkin, *BHG*, II, 149-150 n. 1364b· Anrich, II, 162-3· 356-8· Cioffari, *Critica*, 85-7.

⁷⁷ Ὅλες οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς βρίσκονται ἀναλυτικὰ στὰ ‘Σχόλια’ μετὰ τὸ κείμενο.

⁷⁸ Halkin, *BHG*, II, 150 n. 1364d. Τὸ κείμενο ἐξέδωσε ὁ Halkin, *Saints*, 146-157. Κριτικὲς διορθώσεις στὸ κείμενο βλ. Σοφία Κοτζάμπαση: *Ἑλληνικά* 38 (1987) 412-415, passim. Ὁ ἐκδότης βασίστηκε σ’ ἕναν κώδικα, τὸν Par. Gr. 1180, τοῦ 10^{ου} αἰ. καὶ χρησιμοποίησε ἐπικουρικὰ τὸν Cp. Halki, I, τοῦ 14^{ου} αἰ. Ἐτοιμάζουμε σύντομα ἐπανεκδόση τοῦ κειμένου χρησιμοποιώντας ἐπιπλέον τὸν Par. Gr. 1458 τοῦ 11^{ου} αἰ., τὶς διορθώσεις τῆς Κοτζάμπαση καὶ δικές μας.

⁷⁹ Anrich, II, 163-165· 358· Cioffari, *Critica*, 87-88. Τὶς συγχισμένες πληροφορίες γιὰ τὸν Δαβὶδ καὶ ἀνάλυση τοῦ συγκεκριμένου *Ἐγκωμίου* του βλ. στὴν ἐργασία του καθηγητῆ Σ. Πασχαλίδου, *Νικήτας*, 63-85 καὶ 156.

συμβατικότητες)⁸⁰, ἡ Pr. de tribus filiabus⁸¹, ἡ χειροτονία σὲ ἐπίσκοπο καὶ ἡ ‘Ὁρθοδοξία’ του μαζί με τὴν μάχη κατὰ τῶν παγανιστῶν⁸². Σημαντικότερη ἀπ’ ὅλες, ὡστόσο, θεωρεῖται ἡ ἀναφορὰ στὴ συμμετοχὴ τοῦ Ἁγίου στὴ Α’ Σύνοδο τῆς Νικαίας, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πρώτη ρητὴ σὲ πεζὸ κείμενο αὐτοτελῶς ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο⁸³.

Τρίτο **Ἐγκώμιο** τῆς ἴδιας περιόδου εἶναι τοῦ αὐτοκράτορα **Λέοντος ΣΤ’ τοῦ Σοφοῦ** (866- 912)⁸⁴. Δὲν προσθέτει κανένα στοιχεῖο στὴ σχετικὴ ἀγιολογικὴ παράδοση, καθὼς πηγὴ του εἶναι ἡ γνωστὴ μας *V.p.Michael*.⁸⁵, τὴν ὁποία ἀναδιαμορφώνει γλωσσικά· αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς, τὸ ὑψηλὸ ρητορικὸ ὕφος⁸⁶. Ὁ Λέων συγγράφει τὸ Ἐγκώμιο μετὰ τὴν ἀφορμὴ ἑνὸς προσωπικοῦ θαύματος τοῦ Ἁγίου⁸⁷.

Ἀπὸ τὰ ἔως ἐδῶ δεδομένα, γεννιέται ἄμεσα ἡ ἐντύπωση, ὅτι κατὰ τὸν 9^ο αἰ. δημιουργεῖται μιὰ ἰσχυρὴ ἀγιολογικὴ παράδοση περὶ τὸν Ἅγιο. Δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε μὲ ἀσφάλεια ποῦ ὀφείλεται αὐτό. Ὡστόσο, ἡ ἱστορικὴ συγκυρία συνδέει τὸ φαινόμενο μετὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἵδρυση τοῦ ναυτικοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν στὶς ἀρχὲς τοῦ 8^{ου} αἰ.⁸⁸ τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ, ποὺ ἐπὶ ἀνδρῶν ταῦ τόσο ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἰσχὺ τῆς αὐτοκρατορίας πληρώματα προερχόταν πλέον ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Λυκίας. Τὴν ἴδια περίοδο, μετὰ τὴν λήξη τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων συνδέεται καὶ μιὰ μοναδικὴ ἀνθήση τῆς ἀγιολογικῆς συγγραφῆς⁸⁹. Τότε ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ‘μετάφρασης’:

⁸⁰ Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 2-3 (Halkin, *Saints*, 147-9).

⁸¹ Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 4 (Halkin, *Saints*, 150).

⁸² Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6 (Halkin, *Saints*, 151-2).

⁸³ Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6 (Halkin, *Saints*, 152). Ὁ Anrich παρατηρεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ εἶναι ἡ πρώτη στὴ γραμματεία (Anrich, II, 165). Ὡστόσο, ὁ Cioffari ἐπισημαίνει, ὅτι πρώτη σχετικὴ ἀναφορὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ λίστα τῶν ἐπισκόπων τῆς Α’ Οἰκ. Συνόδου, ποὺ παρατίθεται ἀπὸ τὸν Θεόδωρο ἀναγνώστη (Cioffari, *Critica*, 23-20· 88, θὰ μιλήσουμε ἀναλυτικότερα πιὸ κάτω στὰ *Testimonia*) καὶ ὁ κανόνας τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου (βλ. πιὸ πάνω). Ἐὰν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, πρέπει νὰ διευρύνουμε τὶς πηγὲς τοῦ Νικήτα στὸν Θεόδωρο ἢ/καὶ τὸν Ἰωσήφ.

⁸⁴ Halkin, *BHG*, II, 149, n.1363. Τὸ κείμενο ἐκδίδει ἡ Antonopoulou, *Homiliae*, 279-296. Ἐκτὸς τῆς PG (107, 203-227) τὸν λόγο εἶχε ἐκδόσει παλαιότερο ὁ P. Posinus, *Leonis Augusti Oratio in laudem Sancti Nicolai*, Tolosae 1644, 7-40 καὶ ὁ δικός μας Ἀκάκιος, *Λέοντος τοῦ Σοφοῦ Πανηγυρικοὶ Λόγοι*, ἐν Ἀθήναις 1868, 145-159.

⁸⁵ Antonopoulou, *Homilies*, 121-123, εἰδ. 121· Cioffari, *Critica*, 88. Ὁμοιότητες, ὡστόσο, βρίσκονται καὶ μετὰ τὰ *Enc.Meth.* καὶ *Enc.Andr.* (Antonopoulou, *Homilies*, 122).

⁸⁶ Γενικὰ γιὰ τὸ ὕφος του βλ. Antonopoulou, *Homilies*, 81 ἐξ., εἰδ. 121-2. Τὰ κύρια σημεῖα τῆς Νικολαϊκῆς ἱστορίας, ποὺ παρατίθενται εἶναι: οἱ γονεῖς καὶ ἡ γέννηση (Λέοντος, *Ὁμιλία*, 88 ἐξ. 145· Antonopoulou, *Homiliae*, 282· 184), χειροτονία (Λέοντος, *Ὁμιλία*, 205 ἐξ.· Antonopoulou, *Homiliae*, 286), Pr.de tribus filiabus (Λέοντος, *Ὁμιλία*, 279 ἐξ.· Antonopoulou, *Homiliae*, 289), Pr.de Strat. (Λέοντος, *Ὁμιλία*, 356 ἐξ.· Antonopoulou, *Homiliae*, 292 ἐξ.).

⁸⁷ Λέοντος, *Ὁμιλία*, 462-4 (Antonopoulou, *Homiliae*, 296-7)· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 88· Antonopoulou, *Homilies*, 121.

⁸⁸ Βλ. CMH IV (1923) 3· Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, Β’1, 291· Καραγιαννοπούλου, *Ἱστορία*, Β, 130· Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Β’, 23.

⁸⁹ Kazhdan, *History*, I, 355 ἐξ.

γλωσσικῆς –κυρίως– ἀναδιαμόρφωσης ‘ἐπὶ τὸ ἀττικότερον’ παλαιότερων Βίων⁹⁰. Ἡ πολιτισμικὴ συγκυρία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἱστορικὴ, ὅπως τὶς προαναφέραμε, ἀποτελοῦν –μέχρι τώρα– τὴ μόνη τεκμηριωμένη θεωρία γιὰ τὴν διάδοση καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς ἰδιαίτερης τιμῆς τοῦ τοπικὰ ἤδη τιμώμενου Ἀγίου⁹¹.

Στὴν ἴδια περίοδο ἢ λίγο ἀργότερα (ἀρχὲς 10^{ου} αἰ.) τοποθετοῦμε καὶ τὸ **ἀνώνυμο Ἐγκώμιο** τοῦ κώδ. **Ambr. Gr. D. 92** (inc. «Μνήμη δικαίου τίς ἂν γένοιτο λόγος ἐπαινέσαι ἐπάξιος;»)⁹². Εἶναι ὑπερβολικὴ ἢ ὑπόθεση τοῦ Anrich⁹³, ὅτι ἡ φράση τοῦ ἐγκωμιαστῆ: «καὶ σὺ Μυρέων μητρόπολις», τὸ συσχετίζει μὲ τὰ Μύρα· τέτοιες ἀποστροφές ἦταν κοινοὶ τόποι στὴν ἀγιολογικὴ ρητορικὴ⁹⁴. Ἡ πρώτη ἔκδοση τοῦ *Ἐγκωμίου* πραγματοποιεῖται στὴν ἐργασία μας. Τὰ ἐπεισόδια ποὺ περιλαμβάνει τὸ κείμενο, ὁ τρόπος ποὺ τὰ δομεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα⁹⁵, μᾶς ὁδηγοῦν νὰ τὸ τοποθετήσουμε σὲ τούτη τὴ θέση τῆς κειμενικῆς παράδοσης. Πηγὴ του εἶναι ἡ *V.p.Michael*. Δὲν θὰ λέγαμε, ὅτι ἡ ἰδιαίτερη βιβλικὴ σύγκριση, ποὺ περιλαμβάνει ἀποτελεῖ στοιχεῖο ὁμοιότητας μὲ τὸ *Enc.Andr.*, καθὼς ἦταν ρητορικὸς ἀγιολογικὸς

⁹⁰ Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 114-127· Mango, «Saints», 265· Kazhdan, *History*, II, 231-3 (οἱ ἀγιολόγοι τοῦ 10^{ου} αἰ. μάλιστα δείχνουν μιὰ ἰδιαίτερη ροπὴ στοὺς ‘ἀρχαίους’ ἁγίους, ἐνῶ ἐκεῖνοι τὸ 9^{ου} αἰ. ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τοὺς τῆς εἰκονομαχίας, ὅ.π., 322· πρβλ. C. Rapp, «Byzantines Hagiographers as antiquarians, 7th-10th centuries», *BF* 21 [1995], 31-44 [= (ἐπιμ.) S. Efthymiadis κ.ἄ., *Bosphorus. Essays in honour of Cyrill Mango*]). Στὸ ἴδιο ρεῦμα ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντος καὶ τοῦ Νικητὰ Δαβίδ, ἐντάσσεται καὶ ὁ Νικηφόρος σκευοφύλαξ: D. Krausmüller, «Metaphrasis after the second Iconoclasm. Nicephorus Sceuphyllax and his Encomia of Theophanis Confessor (BHG 1790), Theodore of Sykeon (BHG 1749) and George the Martyr (BHG 682)», *Symbolae Osloenses* 78 (2003) 45-70. Ἡ ἐπαναγραφὴ ἐνὸς *Βίου* γιὰ λόγους πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ ὑφολογικούς δὲν εἶναι σπάνιο φαινόμενο: D. Afinogenov, «Rewriting a saints’ life in the monastery of Stoudiou: Two Lives of St. Nicholas the Studite», *Οἱ ἥρωες*, 313–322, εἰδ.313.

⁹¹ Jones, *Sn Nicola*, 12, 14· πρβλ. Ševčenko, *Snt Nicholas*, 22· Galake, «Saint Nicholas», 96-99, 103-106. Πρβλ. Hélène Ahrweiler, «Le culte de saint Nicolas», *Transversalités* 57 (1996) 147-153 (δὲν τὸ εἶδαμε) καὶ τὴν παλαιότερη ἐργασία: Γεωργίας Ταρσούλη, «Ὁ ἅγιος Νικόλαος στὴ Λαογραφία», *Δημιουργία* 10 (1952) 687-693, εἰδ. 692^α-β. Ὅμοιο παράλληλο στὸ παρελθὸν ἦταν ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Φωκά τοῦ Σινωπέως (Delehay, *Legends*, 191· Στ. Ἐμμ. Λυκούδη, «Οἱ κατὰ τὴν θρησκευτικὴ πίστιν, τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους πάτρωνες τῶν ναυτικῶν μας» *ΠΑΑ* 11 (1936) 413-426, εἰδ. 418, ἐνῶ γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο βλ. 419 ἐξ.· πρβλ. Σπ. Λάμπρου, «Ὁ ἱερομάρτυς Φωκάς ὡς προστάτης τῶν ναυτιλλομένων», *NE IB* (1915) 374· Φ. Κουκουλέ, «Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ βίου τῶν βυζαντινῶν», *ΕΕΒΣ ΚΑ* (1951) 43-44· Ν. Α. Οἰκονομίδου, «Ἅγιος Φωκάς ὁ Σινωπέυς. Λατρεία καὶ διάδοσις αὐτοῦ», *Ἀρχεῖον Πόντου* 17 (1952) 184-219, εἰδ.185-6). Εἶναι ἐπίσης γεγονός, ὅτι ἀπὸ τὸν 8^ο αἰ. κ.ἐξ. ἡ ἰδιαίτερη ἀξία, ποὺ ἀπέκτησε ἡ Μ. Ἀσία γιὰ τὴν ζωτικότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέδρασε καὶ στὴν αὔξησιν ἐπιρροῆς τῶν τοπικῶν ἁγίων (Efthymiadis, «Holy man», 151-161, εἰδ.155 καὶ Rosenquist, «Asia Minor», 145).

⁹² Halkin, *BHG*, II, 150 n.1364e· Anrich, II, 166-7· 358-9· Cioffari, *Critica*, 89.

⁹³ Anrich, II, 359.

⁹⁴ Ὅμοια καὶ τὸ ἐπίρρημα ‘ἐνταῦθα’ στὸ στ.319, μπορεῖ ν’ ἀναφέρεται στὴν εἰκόνα τῆς ‘Θεομήτορος’, ὁπότε δὲν σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ ‘μύρο’ στὰ λείψανα τοῦ Ἀγίου.

⁹⁵ Ὅλα αὐτὰ ἀναλυτικὰ στὰ ‘Προλεγόμενα’ καὶ τὰ ‘Σχόλια’, ποὺ συνοδεύουν τὸ Κείμενο, πρὸ κάτω.

κοινὸς τόπος⁹⁶. Ὡστόσο, κάποιες παραλληλίες θὰ συναντήσει κανεὶς (βλ. ‘Σχόλια’) μὲ τὸ *Enc.Meth.* καὶ τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Νικήτα⁹⁷.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐντάσσουμε στὴν κειμενικὴ παράδοση καὶ τὰ **Συναξαριακὰ κείμενα**⁹⁸. Αὐτὰ παρέχουν τὴν πληροφορία γιὰ τὴν δίωξη τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τοὺς Διοκλητιανὸ καὶ Μαξιμιανὸ καὶ τὴν ἐλευθέρωσή του ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο⁹⁹. Εἶναι πιθανὸν, λοιπόν, νὰ ἔπονται τῆς *V.Compil.*, ἀπὸ τὴν ὁποία ἄντλησαν τὴ συγκεκριμένη πληροφορία¹⁰⁰ ἐκτὸς ἂν χρησιμοποιοῦν ἄγνωστη σ’ ἐμᾶς πηγή¹⁰¹.

Ἀπὸ τὸν 10^ο αἰ., κατὰ πάσα πιθανότητα, προέρχεται τὸ σπουδαιότερο ἴσως κείμενο τῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε μέχρι σήμερα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιλεγόμενη ***Vita Compilata*** (*Γέννησις, ἀνατροφή, πολιτεία καὶ βίος θεοφιλῆς καὶ τῶν Θαυμάτων μερικὴ διήγησις... Νικολάου, ἀρχιεπισκόπου γενομένου Μύρων τῆς Λυκίων ἐπαρχίας*)¹⁰². Τ’ ὄνομα ποὺ τῆς δόθηκε ἀπὸ τὸν γερμανὸ ἐρευνητὴ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου: εἶναι ἓνα συμπύλημα στὸ ὁποῖο ἀναμειγνύονται ὅλα τὰ περιστατικὰ τοῦ - μέχρι τὸν 10^ο αἰ.- Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ πολλὰ περιστατικὰ ἀπὸ τὴ *V.N.Sion*.¹⁰³ Ὁ Cioffari παραθέτει ἓνα χρήσιμο πῖνακα¹⁰⁴, στὸν ὁποῖο φαίνεται ἡ μίξη τῶν στοιχείων καὶ τί προέρχεται ἀπὸ ποῦ· τὸν παραθέτουμε κι ἐμεῖς στὸ τέλος, ξαναδουλεμένο – ἀποκλείσαμε τὶς προσθῆκες τοῦ συμπλητῆ (Προοίμιο-ἐπίλογο) καὶ ἀλλάξαμε θέση σὲ κάποιες περιπτώσεις, ποὺ νομίζουμε ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητα πηγὴ τῆς περιγραφῆς ἢ *V.N.Sion*. - προσθέτοντας τὶς σελίδες τῆς ἔκδοσης τοῦ Anrich καὶ παραπομπὲς στὰ ἀντίστοιχα τῆς *V.N.Sion*. (**Πίν.1**).

⁹⁶ Βλ. τὴν ἐργασίᾳ μας: ««Contribution to the relation between Old Testament and Byzantine Hagiography. The use of the OT in two Byzantine Encomia to St. George», *Κληρονομία* 36 (2007) 153 ἑξ.

⁹⁷ Πρβλ. Anrich, II, 167, 359. Ἀναλυτικότερα τὰ παράλληλα στὰ ‘Σχόλια’, πιὸ κάτω, μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου.

⁹⁸ *SynCon*, 281-4· *Βασιλειανὸ Μηνολόγιο*, PG 117, 193bc· Anrich, I, 205-6 καὶ 206-209 (: ‘οἰκογένεια’ **Μ**). Πρβλ. Anrich, II, 300-3· Cioffari, *Critica*, 101. Γενικὰ γιὰ τὰ Συναξαριακὰ κείμενα βλ. Aigrain, *Hagiographie*, 69 ἑξ., εἰδ. 72-83· Τσάμη, *Ἀγιολογία*, 32. Πρβλ. Halkin, *NAuct*, 157 n.1349g (μὲ ἐπιφύλαξη), 1349s.

⁹⁹ Γιὰ τὸ θέμα στὸ Βίο τοῦ Νικολάου βλ. Cioffari, *Critica*, 161 ἑξ. Ἡ σύγχυση τῶν διωκτῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἦταν ἀσύνηθης στὴν ἀγιολογικὴ γραμματεία· πρβλ. Delehaye, *Legends*, 21 ἑξ.

¹⁰⁰ *V.Compil.*, 51 (Anrich, I, 231).

¹⁰¹ Εἰδικὰ γιὰ τὶς πηγὲς τῆς ‘οἰκογένειας **Μ**’ βλ. A. Luzzi, «L’ influo dell’ agiografia italogreca sui testimoni piu tardi del Sinassario di Constantinopoli», τοῦ Ἰδίου, *Studi sul Sinassario di Constantinopoli* [TSBN, 8], Roma, 1995, 177-200.

¹⁰² Halkin, *BHG*, II, 140 n. 1348c. Τὸ κείμενο ἐκδίδει ὁ Anrich, I, 211-233, ἀλλὰ μὲ πολλὰς περικοπές.

¹⁰³ Cioffari, *Critica*, 101 ἑξ.· Cioffari, *Sn Nicola*, 183 ἑξ. Τὸ γεγονός, ὅτι δὲν λαμβάνει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς *V.N.Sion*., κάνει τὸν Anrich νὰ ὑποθέσει, ὅτι ὁ συμπλητῆς ἴσως χρησιμοποίησε κάποια ἄλλη ἐκδοχὴ τῆς (Anrich, II, 308· Cioffari, *Critica*, 104).

¹⁰⁴ Cioffari, *Critica*, 103.

Ἐνδεικτικὸ τῶν προθέσεων καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ συμπλητῆ εἶναι τὸ Προοίμιο:

ἔχρην πάντας τοὺς ἔργῳ καὶ λόγῳ σοφοὺς... πρὸς τὴν τοῦ κοινοῦ τοῦδε προστάτου εὐφημίαν διαναστῆναι, καὶ τὰς γλώσσας κινῆσαι πρὸς ἐγκωμίων ὑπόθεσιν... διηγούμενους τὰ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῆς, τῆς κατ' ἐπαγγελίαν ἱερωτάτης συλλήψεώς τε καὶ ἀποτάξεως αὐτοῦ, ἀνατροφῆς τε καὶ πρὸς βίον λαμπρὸν καὶ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἐπιδόσεως· ἔτι γε μὴν καὶ τὰ τῶν μεγίστων αὐτοῦ τεραστίων θαύματα, ἅτινα ἐν σαρκὶ περιῶν... ἐπεδείξατο... καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐνθὲνδε αὐτοῦ σεβασμίαν μετάστασιν... εἴθ' οὕτως ἐπὶ τέλει προσθῆναι καὶ τὰ μέχρι τοῦ νῦν... νυνὶ δὲ τοῦτο αὐτὸ οὕτω μέχρι τοῦ παρόντος παρά τινος γεγεννημένον ὀρῶν... εἰσὶ μὲν γάρ, εἰσὶ πολλοὶ τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νεῶν ἀνδρῶν, οἱ μὲν ἐγκωμιαστικοῖς λόγοις τὸν περιβόητον τοῦτον καὶ μέγαν προστάτην Νικόλαον τιμήσαντες, οἱ δὲ μερικὴν τινα τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων διήγησιν ποιησάμενοι· ἕτεροι δὲ τῆς θαυμασίας πράξεως αὐτοῦ ἰσχνῶς ἐπιμνησθέντες... οὐδεὶς μέντοιγε τούτων... εὐρέθη τὰ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῆς τοῦ θαυμασίου βίου αὐτοῦ καὶ μέχρι τέλους τῆς μακαρίας τούτου βιοτῆς, ἔτι γὰρ μὴν καὶ τὰ μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ παράδοξα θαύματα ἀκολούθως καὶ κατὰ τάξιν ἐκθέμενος¹⁰⁵.

Τὸ προοίμιο ἀποσαφηνίζει τρία κυρία σημεῖα ὅλης τῆς Νικολαϊκῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης: (α) Μέχρι τὸν 10^ο αἰ. δὲν ὑπάρχει πλήρης Βίος τοῦ Ἁγίου. (β) Ὁ συμπλητῆς γνωρίζει: τὴν *Pr.de Strat.*, τὰ *Ἐγκώμια* καὶ πιθανὸν τὴ *V.p.Mich.* ἢ/καὶ τὸ *Meth.ad Theod.* (γ) Ἀλλὰ ἐν γνώσει του δημιουργεῖ κάτι *καινούργιο*, γιατί ἂν θεωροῦσε τὴ *V.N.Sion*. ὡς ἓνα Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου Μύρων, τότε ἡ διαμαρτυρία του γιὰ τὴν ἀπουσία λεπτομεροῦς Βίου θὰ ἦταν δίχως νόημα. Ὁ συμπλητῆς δὲν συρράφει ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐπιχειρεῖ καὶ διόρθωση στὴ *V.N.Sion*. σὲ δύο σημεῖα: (1) μετατρέπει τὴ χειροτονία τοῦ Ἁγίου ὡς ἐπισκόπου Πατάρων σὲ ἐπίσκοπο Μύρων· (2) διορθώνει τὴν ἡμερομηνία κοιμήσεως ἀπὸ 10/12 σὲ 6/12¹⁰⁶. Ὅλα αὐτὰ μᾶς δείχνουν (ι) τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐργασία ἐνὸς βυζαντινοῦ ἀγιολόγου τοῦ 10^{ου} αἰ., ποὺ δὲν εἶχε κανέναν ἐνδοιασμὸ νὰ ἀνακατέψει –ἐν γνώσει του– δύο διαφορετικοὺς Βίους καὶ (ιι) τὸ ἦθος καὶ τὸν ὀρίζοντα πρόσληψης τῶν συγχρόνων του ἀναγνωστῶν, ἀφοῦ σκοπὸ εἶχε νὰ ικανοποιήσει τὴν εὐσεβὴ περιέργειά τους¹⁰⁷.

¹⁰⁵ *V.Compil.*, 3-5 (Anrich, I, 212-213).

¹⁰⁶ *V.Compil.* 32 (Anrich, I, 224) καὶ 54 (Anrich, I, 232)· γενικά, ὅμως, δὲν παρουσιάζει καμία ἱστορικὴ αἴσθηση, ἀφοῦ μεταφέρει τὴν περιγραφὴ μιᾶς καθαρὰ χριστιανικῆς κοινωνίας, μὲ ἀναπτυγμένο μοναχισμό, στὸν 4^ο αἰ. καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς πάλης μὲ τὸν παγανισμό. Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 104· Cioffari, *Sn Nicola*, 184.

¹⁰⁷ Πρβλ. Delehaye, *Legends*, 38 ἐξ· γιὰ τοὺς ὑποψήφιους 'ἀναγνώστες' στὴν ΚΠολη τοῦ 10^{ου} αἰ. βλ. Mango, «Literature», 5· πρβλ. Cavallo, *Ἀνάγνωση*, 125 ἐξ· Κιουσοπούλου, *Χρόνος*, 30 ἐξ.

Τὸ κείμενο πρέπει νὰ συγγράφηκε μετὰ τὸ 860, ἂν χρησιμοποιεῖ τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Γεωργίου Χαρτοφύλακος ὡς πηγή του γιὰ τὴν ‘Pr.de Strat.’¹⁰⁸. Ὡστόσο, ὁ Cioffari θεωρεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ γενικὰ ὁ 9^{ος} αἰ., καθὼς κανένα κείμενο τῆς περιόδου δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τὴ *V.Compil.*¹⁰⁹. ἡ ἄποψη αὐτὴ φαίνεται ἡ πιὸ λογικὴ¹¹⁰. Ἐπίσης, ὅριο ante quem πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ *V.Metaphr.* (μέσα τοῦ 10^{ου} αἰ.), ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ αὐτό¹¹¹. Τὸ θεωροῦμε ἔμμεσα τὸ σημαντικότερο τῆς παράδοσης, καθὼς ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτήθηκε ὁ ἐπόμενος μεγάλος βυζαντινὸς ἀγιολόγος. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ καὶ πάλι ἡ συμβολὴ τῆς ρωσικῆς ἔρευνας. Ὁ Antonin ἔδειξε ἴχνη μίξης τῶν δύο Βίων σὲ προηγούμενο στάδιο· μετὰ τὴν δημοσίευση τῆς ‘alterae vitae’, ὅπως τὴ γνωρίζουν οἱ Ρώσοι, ἐμφανίζεται μιὰ ἐκδοχὴ τῆς *V.N.Sion.*, ὅπου ἤδη ὁ Νικόλαος Σιωνίτης γινόταν ἐπίσκοπος Μύρων (πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Σιναΐτικοῦ κώδ.225). Αὐτὴ ἡ ἔνδειξη ἐνδεχομένως ν’ ἀνεβάζει τὴν compilationem πρὶν τὸν 10^ο αἰ.¹¹²

Ὁ **Συμεὼν Μεταφραστὴς** χρησιμοποίησε τὴ *V.Compil.* γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ Βίου, ποὺ συμπεριλήφθηκε στὸ Μηνολόγιό του (*V.Metaphr.*)¹¹³. Τὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴ διαδικασία δημιουργίας τοῦ περίφημου αὐτοῦ Μηνολογίου ἀκόμη δὲν ἔχουν λυθεῖ ὀριστικά¹¹⁴. Στὴν περίπτωση ποὺ μᾶς ἀφορᾷ, ὁ συντάκτης τῆς *V.Metaphr.* δανείστηκε μέσῳ τῆς *V.Compil.* ἀπὸ τὴ *V.N.Sion.* ὀρισμένα περιστατικά· παράλληλα θὰ χρησιμοποίησε ὡς πηγὴ καὶ τὴ *V.p.Michael*¹¹⁵. Ὁ συντάκτης, προφανῶς

¹⁰⁸ Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο δὲν μπορεῖ νὰ κριθεῖ βέβαιο, γιατί δὲν εἶναι ἀπίθανο ὁ συμπληθεὶς νὰ γνώριζε κάποια ἄγνωστη σ’ ἐμᾶς ἐκδοχὴ τῆς ‘Pr.de Strat.’, ποὺ νὰ χρησίμευσε ὡς πηγὴ καὶ τοῦ Γεωργίου (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 107).

¹⁰⁹ Cioffari, *Critica*, 104.

¹¹⁰ Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἡ ἐπιφύλαξη γιὰ δύο πηγές, ποὺ ἤδη ἀναφέραμε: τὸ *Enc.Meth.* καὶ τὸ πρῶτο ΨευδοΡωμανικὸ *Κοντάκιο* στὸν Ἅγιο· γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ κρίσεις περὶ αὐθεντικότητος εἶναι ἀρνητικὲς καὶ ἄρα δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτη βεβαιότητα γιὰ τὸ χρόνο σύνθεσής τους (πρβλ. πρὸ πάντων τοὺς οἰκείους τόπους).

¹¹¹ Anrich, II, 305-6, 311· Cioffari, *Critica*, 103-4.

¹¹² Πρβλ. Ševčenko, *Snt Nicholas*, 19· Cioffari, *Critica*, 304.

¹¹³ Halkin, *BHG*, II, 140 n. 1349. Τὸ κείμενο στὴν PG, 116, 317-356· τὸ ἐπανεκδίδει ὁ Anrich, I, 235-267. Προγενέστερα τὸ εἶχε συμπεριλάβει καὶ ὁ Falcone στὴ δική του μελέτη (*Acta*, 86-108).

¹¹⁴ Βλ. Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 131-134· C. Høgel, *Symeon Metaphrastes. Rewriting and canonization*, Copenhagen 2002, εἰδ. 150-7, ὅπου ἡ συζήτηση γιὰ τὴ χρῆση τοῦ Μηνολογίου (αὐτοκρατορικὴ αὐλή, μοναστικὰ περιβάλλοντα), 141-2 καὶ 154-6, ὅπου οἱ ἀπόψεις τοῦ Ψελλοῦ γιὰ τὸν Μεταφραστὴ καὶ τὴν ἐργασία του· συνολικὰ ἀφιερωμένος στὸ ζήτημα μετὰ ἀξιόλογες συμβολές εἶναι καὶ ὁ τόμος: (ἐπιμ.) C. Høgel, *Metaphrasis: Redaction and audiences in middle Byzantine Hagiography*, Oslo 1996. Πρβλ. Halkin, *L’ ancienne Hagiographie*, 57 ἔξ. Kazhdan, *History*, II, 231-247· Beck, *Kirche*, 570 ἔξ.

¹¹⁵ Cioffari, *Critica*, 107· Cioffari, *Snt Nicola*, 184· Clare, *Snt Nicholas*, 16-7. Θεωροῦμε ὑπερβολικὴ τὴν ἀναφορὰ καὶ τοῦ *Enc.Meth.* καὶ τοῦ *Ἐγκωμίου* τοῦ Χαρτοφύλακος ὡς πηγῶν του, γιὰ λόγους ποὺ ἀναφέραμε καὶ πρὸ πάντων (ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲν εἶναι ἀπίθανο γιὰ τὸ *Μηνολόγιο* τοῦ Μεταφραστῆ· πρβλ. W. Lackner, «Zu Editionsgeschichte, Textgestalt und Quellen der Passio s. Polyeucti des Symeon Metaphrastes», στὸ: (ἐπιμ.) W. Hørandner, *Byzantios. Festschrift für H. Hunger zum 70. Geburtstag*, Wienn 1984, 221-231· κατὰ τὸν συντάκτη τοῦ ἄρθρου, στὸ ‘P. Polyeucti’ τοῦ Μηνολογίου χρησιμοποιοῦνται τρεῖς πηγές ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴ.

παρατήρησε τις αδυναμίες τῆς *V. Compil.* Γι' αὐτὸ πέρα ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἀναδιαμόρφωση τοῦ κειμένου, ἐπιχειρεῖ καὶ “ἱστορικὴ” ἐπέμβαση¹¹⁶. Ἔτσι, περιορίζει στὸ ἐλάχιστο τὰ δάνειά του¹¹⁷, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀμβλύνει τις ἱστορικὲς ἀναφορὲς ἀφαιρώντας ὅλα τὰ συγκεκριμένα ὀνόματα (γονέων, ἀδελφῶν κλπ.).

Ἡ ἐργασία τοῦ Μεταφραστῆ σὲ σχέση μετὰ τὴ Νικολαϊκὴ ἱστορία, μπορεῖ νὰ κριθεῖ ὡς αὐτὴ μετὰ τις μεγαλύτερες ἐπιπτώσεις: (α) ἐξομάλυνε καὶ ὠραιοποίησε τις δυσκολίες τῆς *V. Compil.* χωρὶς, ὅμως, νὰ καταργήσῃ τὴ σύγχυση· (β) ‘ἐξαφάνισε’ ὀριστικὰ ἕναν Ἅγιο (Νικόλαο τῆς Σιών) συγχωνεύοντάς τον μετὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐπισκόπου Μύρων καὶ (γ) ἀποτέλεσε τὸ σημαντικότερο ὑπόδειγμα γιὰ ὁλόκληρὴ τὴν –ὀρθόδοξη ἰδιαίτερα– μεταγενέστερη ἀγιολογικὴ παράδοση¹¹⁸.

Ὅρισμένα ἀκόμη βιογραφικὰ κείμενα ἀκολουθοῦν περισσότερο ἢ λιγότερο τὴν δημιουργηθεῖσα παράδοση **(ι) *Vita Lycio-Alexandrina*** (*Βίος καὶ Θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νικολάου*)¹¹⁹. Περιλαμβάνει κάποιες παραλλαγές σὲ σχέση μετὰ τις γνωστὲς ἱστορίες (ὁ ‘θεῖος’ Νικόλαος εἶναι ἀρχιεπίσκοπος Μύρων¹²⁰, ὁ Ἅγιος ταξιδεύει στὶς Χῶνες¹²¹ καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια¹²²). Τὸ κείμενο εἶναι δύσκολο νὰ χρονολογηθεῖ¹²³. **(ii) *Vita Acephala***¹²⁴. Στὸ χειρόγραφο λείπει ἡ ἀρχὴ τοῦ κειμένου. Τὸ σωζόμενο ἀπόσπασμα ξεκινᾷ μετὰ τὴν κοίμηση τοῦ ἁγίου καὶ τὸ ἀναβλύζον Μύρον¹²⁵. Ἀκολουθοῦν Θαύματα μετὰ θάνατον (*Thauma de Artemide*, Θαῦμα στὸν Ἰωάννη [ἴσως πατέρα τοῦ Μεθοδίου], Θαῦμα στὸν πρεσβύτερο ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, στὸν Πέτρο σχολάριο [Ἀθωνίτη], Δημήτριον, Νικόλαο

¹¹⁶ Γιὰ τὸν τρόπο ἐργασίας τοῦ Μεταφραστῆ βλ. παραδείγματα στοῦ Kazhdan, *History*, II, 238-247· Aigrain, *Hagiographie*, 139· 320-1· Πάσχου, *Ἅγιοι*, 183-5· πρβλ. Κορακίδη, *Ἀγιότητα*, 172-3, ὅπου κατὰ κύριο λόγο οἱ παλαιότερες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Κρουμβάχερ-Ehrhard, *IBA*, A', 404 ἐξ. Ἔνα ἀκόμη σημαντικὸ ζήτημα, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ Μεταφραστικὸ Βίο τοῦ ἁγίου, εἶναι ὅτι σώζεται σὲ δύο ἐκδοχές. Κατὰ τὸν Anrich, καὶ οἱ δύο ἔχουν τὸ ὕφος τῆς Μεταφραστικῆς ἐργασίας (ἡ β' ἐκδοχὴ εἶναι γλωσσικὰ πιὸ ἐπεξεργασμένη, ἀλλὰ ἡ α' ἔχει περισσότερες ὁμοιότητες μετὰ ἄλλα μεταφραστικὰ κείμενα). Γι' αὐτὸ καταλήγει στὴν ὑπόθεση, ὅτι ἡ β' εἶναι βελτίωση τῆς α' ἀπὸ τὸν ἴδιο συντάκτη (ἡ ὁμάδα): Anrich, II, 315-317· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 105-107.

¹¹⁷ Τὰ περιστατικὰ εἶναι: -μαθητεία τοῦ νεαροῦ Νικολάου, -χειροτονία, -εἴσοδος στὸ μοναστήρι τοῦ θείου του (τῆ ‘Σιών’), -ταξίδι στοὺς ἁγίους Τόπους (πρῶτο καὶ δεύτερο· σὲ αὐτὰ συμπεριλαμβάνεται ἡ σωτηρία τοῦ νεαροῦ ναύτη κατὰ τὸ ταξίδι καὶ ἡ θαυμαστὴ εἴσοδος του στὸ Ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ). Ἐπίσης εἴτε ἀπὸ τὴ *V. Compil.* εἴτε ἀπὸ ἄλλη πηγὴ προέρχονται -ὁ διωγμὸς καὶ ἐλευθέρωση, - ἡ συμμετοχὴ στὴ Νίκαια (πρβλ. Cioffari, *Critica*, 108).

¹¹⁸ Τὰ μεταφραστικὰ κείμενα ἐπηρέασαν τὴν παράδοση ὄχι μόνο ἀκέραια, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπεξεργασίες (π.χ. συντομευμένα): πρβλ. Beck, *Kirche*, 273.

¹¹⁹ Halkin, *BHG*, II, 140 n.1349a. Τὸ κείμενο στὸν Anrich, I, 301-311.

¹²⁰ *V. LycioAl.* 3 (Anrich, I, 302.20-1).

¹²¹ *V. LycioAl.* 15 (Anrich, I, 309).

¹²² *V. LycioAl.* 16 (Anrich, I, 309).

¹²³ Anrich, II, 322-6· Cioffari, *Critica*, 110.

¹²⁴ Halkin, *BHG*, II, 139 n. 1348b. Τὸ κείμενο στὸν Anrich, I, 268- 275.

¹²⁵ *V. Aceph.* 1-3 (Anrich, I, 268-9).

μοναχό καὶ Βασίλειο)¹²⁶. Δὲν περιέχει κάτι νέο καὶ σχετίζεται μὲ τὸ *Enc.Meth.*¹²⁷. Ἐνῶ ὁ Anrich ὑποθέτει ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς πηγές του μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ *V.Metaphr.*, ὁ Halkin τὸ χαρακτηρίζει ὡς προμεταφραστικό¹²⁸. (iii) Ὅμοιος μὲ τὸ προηγούμενο φαίνεται νὰ εἶναι ὁ **Βίος ἐν συντόμῳ** (*Βίος ἐν συντόμῳ καὶ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου*)¹²⁹. Δὲν περιέχει καινούργια ‘βιογραφικὰ’ στοιχεῖα, ἀλλὰ ὅλα τὰ Θαύματα ξαναδουλεμένα σὺν ἑνα νέο (‘Θαῦμα στὸν Ἰωάννη καὶ τὴ Θαμάρῖδα’)¹³⁰. (iv) Τέλος, πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν καὶ οἱ καθαρὰ μυθιστορηματικὲς ἐπεξεργασίες τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης. Πρόκειται γιὰ δύο ἐκδοχὲς *Βίου καὶ Πολιτείας* (Βίος καὶ Πολιτεία...¹³¹ Βίος καὶ Διήγησις...¹³²) στὰ πρότυπα τῶν ἀπόκρυφων Ἀποστολικῶν ‘Περίοδων’ μὲ συνεχεῖς μετακινήσεις τοῦ Ἁγίου. Γι’ αὐτὸ ὁ Anrich τὶς ὀνομάζει *Περίοδοι Νικολάου*¹³³.

Μὲ τὰ *Ἐγκώμια*, πού στὸ ἐξῆς δημιουργοῦνται οὐσιαστικὰ ὁλοκληρώνεται ἡ κύρια ἀγιολογικὴ παράδοση περὶ τὸν Ἅγιο. Δὲν προσθέτουν τίποτε στὰ στοιχεῖα τῆς παράδοσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἴδια ἀποτελοῦν μάρτυρές της.

Περὶ τὰ τέλη τῆς πρῶτης ἐκατονταετίας τοῦ 12^{ου} αἰ. πρέπει νὰ συντέθηκε ἡ *Πανηγυρικὴ* τοῦ **Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου**¹³⁴. Ἐνα ἀπὸ τὰ κείμενα, πού ἀφιερώνει σὲ μνημὲς ἁγίων ὁ Νεόφυτος εἶναι καὶ τὸ *Ἐγκώμιο* στὸν ἅγιο Νικόλαο¹³⁵. Ὁ Νεόφυτος παρουσιάζει τὸ μεγαλύτερο σὲ μῆκος *Ἐγκώμιο* τῆς παράδοσης. Εἶναι πλήρες ρητορικῶν στοιχείων, ἀλλὰ περιλαμβάνει ἕνα πολὺ μεγάλο ἀφηγηματικὸ τμήμα, ὅπου βρίσκονται σχεδὸν ὅλα τὰ σημαντικὰ ἐπεισόδια τῆς μικτῆς παράδοσης

¹²⁶ *V.Aceph.* 6-18 (Anrich, I, 270-275).

¹²⁷ Cioffari, *Critica*, 109.

¹²⁸ Anrich, II, 127· πρβλ. Halkin, ὅ.π. Ὅμοια προμεταφραστικὴ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μιὰ Συλλογὴ Θαυμάτων, πού κατὰ βάση προέρχονται ἀπὸ τὴ *V.N.Sion*. (Anrich, I, 59-62)· ὁ Anrich τὴν ὀνομάζει **Paraphrasis Ambrosiana**· πρβλ. Anrich, II, 321-2· Cioffari, *Critica*, 110.

¹²⁹ Halkin, *BHG*, II, 141 n. 1349u. Τὸ κείμενο στὸν Anrich, I, 277-288.

¹³⁰ *Βίος ἐν συντόμῳ*, 29-31 (Anrich, I, 286-8).

¹³¹ Halkin, *BHG*, II, 139-140 n. 1349c.

¹³² Halkin, *BHG*, II, 140 n. 1349d.

¹³³ Οἱ δύο ἐκδοχὲς στὸν Anrich, I, 312-332 καὶ 313-332 (τὰ δύο κείμενα παράλληλα στὶς δύο σελίδες)· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 110.

¹³⁴ Γενικὰ γιὰ τὸ Νεόφυτο βλ. Beck, *Kirche*, 633 ἐξ· C. Mango - E.J.W. Hawkins, «The Hermitage of Snt Neophytos and its wall paintings», *DOP* 20 (1966) 119-206, εἰδ. 122-129· Ἰ.Π. Τσικνόπουλος, «Νεόφυτος», *ΘHE* 9 (1966) 406-408· D. Stiernon, «Néophyt le reclus», *DSp* XI (1981) 99-110· Annabel J. Wharton, «Neophytos», *ODB* 2 (1991) 1455· Μπαλάνου, *Συγγραφεῖς*, 113-114. Εἰδικὰ γιὰ τὴ Πανηγυρικὴ βλ. Νεοφύτου, *Συγγράμματα*, Γ', 17 ἐξ. εἰδ. 30-31 καὶ Stiernon, «Néophyte», ὅ.π., 1101-2.

¹³⁵ Halkin, *BHG*, II, 149, 1364· πρβλ. τοῦ Ἰδίου, *NAuct*, 158. Τὸ κείμενο στὸν Anrich, I, 392-417. Ὁ Anrich παραλείπει μεγάλο μέρος τῶν ρητορικῶν τμημάτων τοῦ Ἐγκωμίου· πλήρες τὸ Ἐγκώμιο στὸ Νεοφύτου, *Συγγράμματα*, Γ', 454-494.

Ἀγίου Νικολάου Μύρων καὶ Νικολάου Σιών. Πηγή του εἶναι ἡ *V.Metaphr.*, Συλλογὲς Θαυμάτων καὶ ἴσως ἡ *V.Compil.*¹³⁶

Πρὸ τοῦ 14^{ου} αἰ., ἴσως μέσα στὸν 12^ο αἰ., πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἓνα **ἀνώνυμο Ἐγκώμιο** συμπληρωματικοῦ χαρακτήρα. Περιέχεται στὸν παρισινὸ κώδικα Coislin 304 τοῦ 14^{ου} αἰ.¹³⁷ (inc. : «Ἀρχιερατικῶν ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι μέλλοντι»). Ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐργασία μας, πὶο κάτω. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ δύο Ἐγκώμια τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης (στὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ τὸν ἅγιο Τίτο) κι ἓνα τοῦ Νικήτα Δαβίδ (στὸν ἅγιο Τιμόθεο)¹³⁸. Ὁ συμπληρητὴς ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρήσει ἓνα ὑψηλὸ γλωσσικὸ ὑφολογικὸ ἐπίπεδο· ὁπότε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἀποκλείει ἄλλες πηγές, εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλεται σὲ ἐπιλογή του. Ἀλλιῶς, ἴσως πρέπει νὰ καταταχθεῖ πρὶν τὸ Ἐγκώμιο τοῦ Νεοφύτου.

Σὲ ἀγιορειτικὸ κώδικα τοῦ 16^{ου} αἰ. σώζεται Ἐγκώμιο ‘Ἐἰς τὸν μέγαν Νικόλαον’ **τοῦ Βαρλαάμ** τοῦ Καλαβροῦ, γνωστοῦ ἀντιπαλαμιστῆ τοῦ 14^{ου} αἰ.¹³⁹. Τὸ ἐκδίδουμε πρώτη φορὰ στὴν παρούσα ἐργασία. Τὸ κείμενο ὡς πρὸς τὶς παραθέσεις ἐπεισοδίων ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Ἀγίου γεννᾷ βάσιμες ὑποψίες ὅτι ἐκτὸς τῆς *V.Metaphr.* ἔχει χρησιμοποιήσει τὸ *Enc.Neoph.* (λιγότερες πιθανότητες γιὰ τὸ *Enc.Meth.*). Ὡστόσο, τὸ κείμενο ἔχει κατὰ κύριο λόγο ἠθικὸ χαρακτήρα, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν ἐλεημοσύνη¹⁴⁰.

Ἐγκώμιο στὸν Ἅγιο συνέθεσε καὶ ὁ περίφημος θεολόγος τοῦ 14^{ου} αἰ. **Νικόλαος Καβάσιλας**¹⁴¹. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ ἀκριβὴς τόπος καὶ χρόνος σύνθεσης τοῦ κειμένου. Ὡστόσο, ὁ ἐκδότης του ὑποθέτει ὅτι εἶναι ἔργο τῆς νεότητος τοῦ Καβάσιλα¹⁴². Πηγή τοῦ ἐγκωμιαστῆ γιὰ τὰ ἐπεισόδια τῆς ‘ἱστορίας’ τοῦ Ἀγίου εἶναι ἡ *V.Metaphr.*

Στὴν τιμητικὴ παράδοση πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο, περιλαμβάνονται καὶ μιὰ ἀνώνυμη ἐξηγητικὴ *Ὁμιλία*. Δὲν περιλαμβάνει ἄμεσα στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἅγιο· σχετίζεται, ὁμως,

¹³⁶ Νεοφύτου, *Συγγράμματα*, Γ', 67· Cioffari, *Critica*, 89.

¹³⁷ Halkin, *BHG*, II, 150 n.1363f. Τὸ ἐκδίδουμε στὴν παρούσα ἐργασία· στὰ ‘Προλεγόμενα’ καὶ τὰ ‘Σχόλια’, πού τὸ συνοδεύουν βρίσκονται ὅλες οἱ πληροφορίες περὶ τὸ κείμενο. Πρβλ. Anrich, II, 167-8· 359· Cioffari, *Critica*, 89.

¹³⁸ Ἐνα μικρὸ τμῆμα ἴσως προέρχεται ἀπὸ ἄλλο κείμενο, πού δὲν καταφέραμε νὰ ταυτίσουμε (βλ. πὶο κάτω, στὰ ‘Προλεγόμενα’ του).

¹³⁹ Halkin, *NAuct*, 158 n.1364p. Τὸ κείμενο ἐκδίδεται πρώτη φορὰ στὴν παρούσα ἐργασία. Πρβλ. Anrich, II, 360· Cioffari, *Critica*, 89.

¹⁴⁰ Κατὰ πάσα πιθανότητα ἡ ἀναφορὰ γίνεται στὴν ἀναγνωσκόμενη περικοπὴ κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ἀγίου· ἀναλυτικὴ διαπραγμάτευση βλ. στὰ ‘Προλεγόμενα’ τοῦ ἀνωνύμου *Εὐαγγελίου τοῦ ἁγίου Νικολάου*, πού ἐκδίδεται πὶο κάτω.

¹⁴¹ Halkin, *BHG*, II, 150, n.1364g. Τὸ κείμενο ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 124-134· πρβλ. Anrich, II, 168-9· 359· Cioffari, *Critica*, 89. Γενικὰ γιὰ τὸν Νικόλαο βλ. Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 234-5· Beck, *Kirche*, 780 ἐξ· *ΘHE* 9 (1966) 531-2· S. Salaville, «Cabasilas (Nicolas)», *DSp* II/1, 1-9· *PLP* n.30539.

¹⁴² Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 48.

ἔμμεσα μὲ τὴν τιμὴ του, καθὼς ἐξηγεῖ τὴν εὐαγγελικὴν περικοπὴ τῆς ἐόρτιας ἡμέρας¹⁴³. Ὀνομάζεται *‘Εὐαγγέλιον τοῦ ἁγίου Νικολάου’*¹⁴⁴, περιέχεται σὲ κώδικα τοῦ 15^{ου}, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐντάσσεται στὴν περίοδο τέλ.11^{ου}-14^{ου} αἰ. Καὶ αὐτὸ τὸ κείμενο ἐκδίδεται πρώτη φορὰ στὴν παρούσα ἐργασία.

Καὶ ἄλλο ἀνώνυμο *‘Εγκώμιο* (inc. «Εἰς ὁσμὴν μύρων σου ἔδραμον»)¹⁴⁵ πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ στὴν περίοδο πρὶν τὸν 14^ο αἰ. Ὁ ἀνώνυμος ὁμιλητὴς ἀναλώνεται σὲ μιὰ δίχως πρόγραμμα παράθεση ἀναφορῶν σχετικῶν μὲ τὸ ‘Μύρο’ στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση¹⁴⁶. Ἀσφαλῶς, σχετίζεται μὲ τὸ ζήτημα τῆς μυροβλυσίας τοῦ Ἁγίου στὴ σχετικὴ παράδοση. Στὶς ἐλάχιστες νύξεις, ποὺ μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ κανεὶς –κι αὐτὲς δίχως βεβαιότητα– ἀνιχνεύεται ἡ γνώση τῆς *V. Metaphr.* Τὸ *Εγκώμιο*, ἀνέκδοτο μέχρι σήμερα, περιλαμβάνεται στὰ κείμενα, ποὺ ἐκδίδονται πιὸ κάτω.

Τὸ ἐπόμενο *Εγκώμιο*, ἀποτελεῖ ἓνα πρόβλημα (ἐκδίδεται καὶ αὐτὸ στὴν ἐργασία μας). Ὑπάρχει σύγκριση ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσή του, καθὼς ὁ κώδικας ποὺ τὸν παραδίδει περιλαμβάνει ἔργα τοῦ γνωστοῦ ὁμιλητῆ τοῦ 15^{ου} αἰ., **Ναθαναήλ/Νείλου Μπέρτω**¹⁴⁷. Ὡστόσο, τὸ ὕφος ὅλων τῶν ὑπολοίπων γνωστῶν ἔργων τοῦ Μπέρτω ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ ὕφος τοῦ *Εγκωμίου* στὸν ἅγιο Νικόλαο¹⁴⁸. Ἔτσι, ἐκφράστηκαν ἀμφιβολίες γιὰ τὴν πατρότητά του¹⁴⁹. Ὅπως ἐπισημαίνουμε καὶ στὰ ‘Προλεγόμενα’, πιὸ κάτω, διατηροῦμε κι ἐμεῖς ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τοῦ *Εγκωμίου* στὸ Ναθαναήλ. Πέρα ἀπὸ τὴν *V. Metaphr.*, πιστεύουμε ὅτι ὁ ἐγκωμιαστὴς εἶχε ἐξάρτηση καὶ ἀπὸ τὸ *Εγκώμιο* τοῦ Νεοφύτου¹⁵⁰.

Δύο ἀκόμη ἀνώνυμα *Εγκώμια* κλείνουν τὸν βασικὸ κύκλο τῆς βυζαντινῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης περὶ τὸν Ἅγιο. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ ἀκριβὴς

¹⁴³ Πρβλ. παράλληλο τὴν Ὁμιλία τοῦ Θεοφάνους Κεραμέως στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου Δημητρίου· Πασχαλίδης, *Δημήτρια*, Β’, 361-2.

¹⁴⁴ Halkin, *BHG*, II, 151 n.1364n. Βλ. ἀναλυτικότερα πιὸ κάτω στὴν Ἔργασία μας τὰ ‘Προλεγόμενα’ καὶ τὰ ‘Σχόλια’, ποὺ συνοδεύουν τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ Κειμένου.

¹⁴⁵ Halkin, *BHG*, II, 151 n.1363m.

¹⁴⁶ Γιὰ τὴ μυροβλυσία πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 71-79 (ὅπου ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση, προχριστιανικὰ ἀντιστοιχία, ἐπιστημονικὴ λύση καὶ σύνδεση μὲ τὸ παράλληλο τοῦ ἁγίου Μηνᾶ)· Ἄννας Λαμπροπούλου- Ἡ. Ἀναγνωστάκη – Βούλας Κόντη - Ἀγγελικῆς Πανοπούλου, «Μνήμη καὶ λήθη τῆς λατρείας τῶν ἁγίων τῆς Πελοποννήσου (9^{ου}-15^{ου} αἰ.)», στὸ: *Οἱ ἥρωες*, 265-295, εἰδ. 286-7· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 211 ἐξ. Κυρίως, G. Cioffari, «La manna di S. Nicola. Testimonianze storiche di una devozione», *Nicolaus* 2004, ὅπου στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζονται οἱ μαρτυρίες σχετικὰ μὲ τὸ μύρο τῶν λειψάνων στὰ Μύρα ὡς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ ‘manna’ τῶν λειψάνων στὸ Βαρί.

¹⁴⁷ Halkin, *BHG*, II, 151 n.1364k· Anrich, II, 568 (ἀπλὴ ἀναφορά)· Cioffari, *Critica*, 89. Τὸ κείμενο ἐκδίδεται πιὸ κάτω. Γιὰ τὸ Ναθαναήλ βλ. Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 29-33 (βιογραφικά), 38 ἐξ. (ἔργα)· πρβλ. τὰ οἰκεῖα ‘Προλεγόμενα’, πιὸ κάτω.

¹⁴⁸ Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 116-120.

¹⁴⁹ Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 43.

¹⁵⁰ Αὐτὸ συμπεραίνεται στὴ βάση τοῦ ὕφους (χαίρετισμοί), ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπαινισσόμενων ἐπεισοδίων ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Ἁγίου (βλ. ‘Σχόλια’, μετὰ τὸ κείμενο).

χρονολόγηση εἶναι ἀδύνατη· μόνα πρόσφορα γιὰ ὑπολογισμό εἶναι τὰ κατώτατα ὅρια (ante quos), ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὰ χειρόγραφα/φορεῖς τῶν Κειμένων. Καὶ τὰ δύο κείμενα ἐκδίδονται στὴ συνέχεια αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Τὸ ἓνα παραδίδεται σὲ **Βατικανὸ** κώδικα τοῦ 15^{ου} αἰ. (inc. «Ὡσπερ ἀστήρ πρωινός...»)¹⁵¹. Ἔχει πολὺ ἰδιαίτερο ὕφος, μοναδικὸ γιὰ τὴν κειμενικὴ παράδοση τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ μιὰ ἰδιότυπη ἐξήγηση τῆς *V. Metaphr.* στὴν ὁποία παραπέμπει συνεχῶς, ἀλλὰ ἀνώνυμα. Τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ θυμίζει φιλοσοφικὴ σχολαστικὴ πραγματεία· ἐνῶ τὸ δεύτερο, ἐξίσου σχολαστικὰ, ἀναπτύσσεται σὲ ἄξονες, ποὺ ὀρίζει τὸ εἰσαγωγικὸ βιβλικὸ παράθεμα (πρβλ. *Σειρ.ν'*, 6-7) στενὰ ἐξαρτώμενο ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς Νικολαϊκῆς ἱστορίας, ὅπως περιγράφονται στὴ *V. Metaphr.*

Τὸ ἄλλο *Ἐγκώμιο* περιλαμβάνεται σὲ **Βοδληϊανὸ** κώδικα τοῦ 15^{ου} αἰ. (inc. «Ὁ τοῦ μεγάλου ἀρχιεπίσκοπος...»)¹⁵². Μὲ ἀττικίζουσα γλώσσα καὶ ὑψηλὸ ὕφος διακρίνεται σὲ δύο τμήματα: (α) Ἕνα ἀναφερόμενο στὸν Ἅγιο, ἐξαρτώμενο σαφῶς ἀπὸ τὴ *V. Metaphr.* καὶ (β) ἓνα δεύτερο μὲ διδασκαλία περὶ ἐλεημοσύνης¹⁵³. Κι ἐδῶ συναντοῦμε προφανῶς τὴν παράδοση, ποὺ συναντήσαμε στὸν Βαρλαάμ καὶ στὸ Ἀνώνυμο *Εὐαγγέλιον τοῦ ἁγίου Νικολάου*, ὅπου στὸ ἐγκωμιαστικὸ κείμενο ἔντονη εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῆς ἀναγινωσκόμενης περικοπῆς κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου¹⁵⁴. Παλαιότερα ὑπῆρχαν τέτοια παράλληλα στὸ *Meth. ad Theod.* καὶ τὸ *Enc. Andr.*, ἀλλὰ χωρὶς ἀναφορὰ σὲ συγκεκριμένη εὐαγγελικὴ περικοπή.

¹⁵¹ Halkin, *BHG*, II, 150 n.1364h· Cioffari, *Critica*, 89· Anrich, II, 568. Τὸ Ἐγκώμιο ἐκδίδεται στὴν ἐργασία πρὸ κάτω, συνοδευόμενο ἀπὸ τὰ σχετικὰ 'Προλεγόμενα' καὶ 'Σχόλια', ὅπου καὶ περισσότερες λεπτομέρειες.

¹⁵² Halkin, *NAuct*, 159 n.1364q.

¹⁵³ Ὁ Halkin τὸ ὀνομάζει 'Oratio de eleemosyna' (ὁ.π.).

¹⁵⁴ Τὸ θέμα συζητοῦμε διεξοδικὰ στὰ 'Προλεγόμενα' τῆς ἐκδοσης τοῦ *Εὐαγγελίου τοῦ ἁγίου Νικολάου* πρὸ κάτω.

2. *Testimonia.*

Ἦδη ἀπὸ τὸν 5^ο αἰ. συναντῶνται ἀναφορὲς στὸν ἅγιο Νικόλαο, πέρα ἀπὸ τὴν πολυναφερθεῖσα μέχρι τώρα *V.N.Sion.*, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ξεχωριστὰ πιὸ κάτω.

Πρῶτη σημαντικὴ φιλολογικὴ ἀναφορὰ βρίσκεται στὴ λίστα τῶν ἐπισκόπων, ποὺ συμμετεῖχαν στὴν Α' Οἰκ. Σύνοδο τῆς Νίκαιας, ὅπως παρέχεται ἀπὸ τὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* τοῦ Θεοδώρου Ἀναγνώστου, στὰ τέλη τοῦ 5^{ου}/ ἀρχὲς 6^{ου} αἰ.¹ Τὸ ἔργο εἶναι γνωστὸ ὡς *Historia Tripartita*, λόγῳ τοῦ τρόπου συγγραφῆς του: Ὁ Θεόδωρος ἀντέγραφε ἀπὸ ἕναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἱστορικοὺς, Σωκράτη, Σωζομενό, Θεοδῶρητο τὸ ἀπόσπασμα ποὺ κάθε φορὰ τὸν ἐνδιέφερε συμπληρώνοντας στὰ περιθώρια τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἄλλων δύο². Ἡ λίστα τῶν Πατέρων τῆς Νίκαιας, ποὺ παραθέτει ὁ Θεόδωρος γίνεται ἡ σημαντικότερη σχετικὴ ἀναφορὰ, ἐφόσον εἶναι ἡ μοναδικὴ στὴν ὁποία περιέχεται καὶ ὁ Νικόλαος Μύρων³. Ἀλλὰ ἡ 'ἀνάγνωση' τῆς Λίστας προϋποθέτει τὴ γνώση ἑνὸς διπλοῦ προβλήματος: (α) κατὰ πόσο εἶναι αὐθεντικὴ ἡ λίστα ποὺ κατέγραψε ὁ Θεόδωρος τὸν 5^ο αἰ. καὶ (β) κατὰ πόσο τὸ ὄνομα τοῦ Νικολάου ἦταν σὲ ἐκείνη τὴ λίστα καὶ δὲν εἶναι παρεμβολὴ τοῦ 13^{ου} αἰ., ἀπ' ὅπου προέρχεται τὸ χειρόγραφο μὲ τὰ σωζόμενα τμήματα τῆς *Historiae Tripartitae* τοῦ Θεοδώρου (Cod. Marc.gr. 344).

Ὁ Anrich ἀμφισβητεῖ τὴ γνησιότητα τῆς ἀναφορᾶς θεωρώντας τὴν ὡς παρεμβολὴ τοῦ γραφέα τοῦ 13^{ου} αἰ. στὸ χειρόγραφο⁴, βασιζόμενος καὶ στὰ συμπεράσματα τοῦ Gelzer⁵. Ὁ τελευταῖος προσπαθώντας ν' ἀνασυστήσῃ τὴν πιὸ πιθανὴ ἱστορικὰ 'λίστα' συμμετεχόντων ἐπισκόπων, μέσῳ τῆς συγκριτικῆς ἔρευνας, κάνει σαφές ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Νικολάου δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ καμιά ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες πηγές⁶. Ὁ Leclercq διατυπώνει τὴν ὑπόθεση, ὅτι ὁ Θεόδωρος ἀντέγραψε τὸν Ἀθανάσιο, ἀλλὰ

¹ PG 86, 165-228· νεότερη ἔκδοσις: G. C. Hansen, *Theodoros Anagnostes Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1971, 1-95· πρβλ. Χρήστου, *Πατρολογία*, Ε', 544-5· τὴ σύντομη ἀλλὰ ἐμπεριστατωμένη παράγραφος τοῦ Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*, Α', 221-4· Καραγιαννοπούλου, *Πηγές*, 147-8 ν.99· PBE Theodorus n.2 (Martindale, II/B, 1244)· B. Baldwin, «Theodore Lector», *ODB* 2 (1991) 2042.

² Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*, Α', 222-3.

³ Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου Νικολάου διαβάζεται καθαρὰ στὸ φ. 37ν τοῦ κώδικα Marc.gr. 334: στ. 10-11 «Νικόλαος Μύρων Λυκίας»· ὁ Cioffari παρουσιάζει φωτογραφία τοῦ συγκεκριμένου φύλου (*Critica*, 25)· γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Νικολάου στὴ Νίκαια πρβλ. καὶ Jones, *San Nicola*, 68-9.

⁴ Anrich, II, 301-2.

⁵ Gelzer, *Nomina*. Τὸ ἔργο δὲν τὸ εἶδαμε, γι' αὐτὸ βασιζόμαστε στὶς διασταυρωμένες ἀναφορὲς τῶν Anrich, Honigman καὶ Cioffari.

⁶ Gelzer, *Nomina*, σ.Λ· πρβλ. Anrich, II, 301-2· Cioffari, *Critica*, 24. Ἐπίσης βλ. Mansi, II, 696C (Ἀκόμη καὶ στὴν πολὺ περιορισμένη λίστα, ποὺ παραθέτει ὁ Μήλιας ἀναφέρεται: «Πολύδεκτος ἐλέει Θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Μυρέων μητροπόλεως τῆς Λυκίων ἐπαρχίας» (Μήλια, Α', 148 [Ἄγ. Ὅρος 1986, 236]).

ἀγνοεῖ τὸ Νικόλαο⁷. Ὁ Schwartz θεωρεῖ, ὅτι ἡ λίστα του προέρχεται ἀπὸ τὸ Σωκράτη, ἀλλὰ ἀπὸ χειρόγραφο ποὺ πιθανὸν εἶχε ἀλλοιωθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν 6^ο αἰ.⁸ Σὲ μεταγενέστερη παρεμβολὴ ἀνάγει τὴν προσθήκη τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικολάου στὴν ἴδια λίστα ὁ Honigman⁹, ὁ ὁποῖος ἐπίσης πιστεύει, ὅτι αὐτὴ προέρχεται οὐσιαστικά ἀπὸ τὸν Σωκράτη¹⁰.

Πιο πιθανή, δηλαδή, φαίνεται ἡ ὑπόθεση τῆς παρεμβολῆς, καθὼς μάλλον ἀποκλείεται ἡ περίπτωση ὁ Ἅγιος νὰ παρευρισκόταν στὴ Σύνοδο¹¹. Πρὸς αὐτὴν τὴν πιθανότητα κλίνει ἀκόμη καὶ ὁ πιὸ νηφάλιος, ἀλλὰ καὶ ἐνημερωμένος ἀπολογητὴς τῆς παράδοσης, Cioffari¹². Ὡστόσο, μένει ἀνοικτὸς ἀκόμη ὁ χρόνος τῆς παρεμβολῆς, καθὼς τὰ ἐπιχειρήματα εἴτε γιὰ τὸν 7^ο αἰ., εἴτε γιὰ τὸν 13^ο δὲν εἶναι καθοριστικά. Αὐτό, ποὺ παρατηροῦμε ἐμεῖς, εἶναι ὅτι τὸν 13^ο αἰ. ἡ παράδοση τῆς συμμετοχῆς τοῦ Ἁγίου στὴ Νίκαια εἶναι πλέον καθιερωμένη μέσῳ τῆς προβληματικῆς, ὅπως ἐξηγήσαμε, *V. Metaphr.* Παλαιότερη τέτοια νύξη εἶναι οὐσιαστικά ἐκείνη τοῦ *Ἐγκωμίου* τοῦ Νικήτα, ποὺ προαναφέραμε. Ἄν, λοιπόν, ἡ παρεμβολὴ στὴ Λίστα εἶχε προηγηθεῖ, παραμένει ἀνεξήγητο τὸ γιὰ τὴν ἀγνοεῖ ἡ ὑπόλοιπη παράδοση μέχρι τὴ *V. Compil.* καὶ τὸ *Μεταφραστή*¹³.

⁷ H. Leclercq, «Nicée», *DACL* XII (1935) 1216.

⁸ Ed. Schwartz, *Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nicaea und Konstantinopel* [Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, n.f.h.13], München 1937, 63 n.3.

⁹ Honigman, «La Liste», 60.

¹⁰ Honigman, «La Liste», 44, ὁ πίνακας ποὺ παραθέτει μετὰ τὴν παράδοση τῆς λίστας εἶναι ὁ πλέον κατατοπιστικός.

¹¹ Δὲς τὸν 'Index Patrum Nicainorum restitutus', ποὺ παραθέτει μετὰ ἀπὸ ἐξαντλητικὴ συγκριτικὴ ἔρευνα ὁ Honigman, «La Liste», 44-48, εἰδ. 47, ὅπου ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Λυκίας, ἀναφέρεται ὁ Εὐδήμος Πατάρων· διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Gelzer, *Nomina*, LX-LXIV, ὁ ὁποῖος, ὅμως καὶ πάλι δὲν περιλαμβάνει τὸν Νικόλαο μας.

¹² Cioffari, *Critica*, 28-9· ἀλλὰ, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸν Anrich, φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει τὸν 6^ο/7^ο αἰ. (*Critica*, 28-9 καὶ Cioffari, *Sn Nicola*, 162-3· Cioffari – Tripputi-Scippa, *Agioграфия*, 192).

¹³ Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ ἀρχὴ καὶ μιᾶς ἄλλης παρεξήγησης στὸ Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου. Πρώτη φορὰ στὸ Βίο τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸν Δαμασκηνὸ τὸν 16^ο αἰ. συναντᾶται τὸ **ἐπεισόδιο τοῦ ραπίσματος στὸν Ἄρειο** ἀπὸ τὸν ἅγιο Νικόλαο κατὰ τὴν διάρκεια μιᾶς συνεδρείας τῆς Α' Οἰκ. Συνόδου (*Θησαυρός*, 301-2· πρβλ. Anrich, I, 459-460, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὸν Δουκάκη, *Συναξαριστής*, IB', 179· πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 70). Τὸ περιστατικὸ συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ὄραμα τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ φυλακὴ (Δαμασκηνοῦ, *Θησαυρός*, 302· Δουκάκη, *Συναξαριστής*, IB', 179). Μεταγενέστερα βρίσκεται καὶ στὸν Διονύσιο τὸν ἐκ Φουρνᾶ (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ. Ἑρμηνεία τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ἐν Πετρούπολει 1909 [ἀνατ. Κ.Χ.Σπανός, Αθήναι 1997], 171 § 34 καὶ 181 § 46 ε'. Πρβλ. Κ.Ν. Παπαδοπούλου, «Νέο χειρόγραφο τῆς "Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης" τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ», *ΕΕΘΣΠΑ* MA' [2006] 403· Anrich, I, 463-4). Ἡ *V. Metaphr.*, ὅπως εἴπαμε, περιλαμβάνει τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴ Νίκαια, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει σχετικὸ περιστατικὸ· οὔτε καμιά ἄλλη πηγὴ πρὶν ἢ μετὰ ἀναφέρει κάτι σχετικόν. Ὁ Anrich παρατηρεῖ, ὅτι λίγο πρὶν τὸν Δαμασκηνὸ, στὰ 1370, τυπώνεται τὸ ἔργο τοῦ Petrus de Natalibus, ἐπισκόπου τοῦ Equilio στὸ Treviso. Αὐτὸς πρῶτος σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση παρενθέτει στὸ Βίο τοῦ Ἁγίου τέτοιο ἐπεισόδιο (στὸν Anrich, I, 459, παρατίθεται τὸ σχετικὸ απόσπασμα ἀπὸ τὸ: P. de Natalibus, *Catalogus Sanctorum et gestorum ex diversis voluminibus collectus*, Lugduni 1508, fol. VII). Εἶναι πιθανὸ ὁ De Natalibus νὰ μετέφρασε λάθος μιὰ φράση τοῦ *Enc. Andr.*, 5 (Anrich, I, 423.25-

Ἐξίσου σημαντικὴ μαρτυρία μὲ τὴν προηγούμενη γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς Νικολαϊκῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης εἶναι μιὰ ἀναφορὰ τοῦ **Προκοπίου**. Ὁ Προκόπιος, ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁴, στὸ ἔργο του *Περὶ Κτισμάτων*¹⁵ ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Πρίσκο στὴν ΚΠολη¹⁶. Ὁ Falcone πρῶτος ἀμφισβήτησε τὴν ἀναφορὰ αὐτή¹⁷. Ἐπισήμανε, ὅτι Νικόλαος καὶ Πρίσκος εἶναι δύο ἀπὸ τοὺς Τεσσαράκοντα Μάρτυρες τῆς Σεβάστειας, ποὺ ἐόρταζαν στίς 7 Δεκεμβρίου. Αὐτὴν τὴν ἡμέρα ὄντως στὴν ΚΠολη τιμοῦσαν τοὺς Νικόλαο, Πρίσκο καὶ Μαρτίνο¹⁸, ἀλλὰ δὲν συνάγεται ἀπὸ κάπου μὲ βεβαιότητα, ὅτι πρόκειται γιὰ 2 ἀπὸ τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρες, ὅπως ὑπέθετε ὁ Falcone¹⁹. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι σήμερα εἶναι ἀδύνατον νὰ καταλάβουμε ἂν ὁ Προκόπιος ἐννοοῦσε τὸν Νικόλαο Μύρων ἢ κάποιον ἄλλο. Εἶναι βέβαιο, ὥστόσο, ὅτι ἡ δημοφιλία τοῦ ἁγίου Νικολάου Μύρων καὶ ἡ ἐγγύτητα τῶν ἡμερομηνιῶν ἐπικάλυψε ὅποιαδήποτε ἄλλη παράδοση -ἐφόσον ὑπῆρχε τέτοια. Τὸν 7^ο αἰ. ὁ ναὸς ἀναφέρεται ὡς μόνου τοῦ ἁγίου Νικολάου²⁰. Εἶναι πιθανὸ, λοιπόν, νὰ εἶχε ἤδη ταυτιστεῖ μὲ τὸν ὁμώνυμο ἀρχιεπίσκοπο Μύρων τῆς Λυκίας. Ἄλλωστε στὴν ΚΠολη τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἢ ‘Pr.de Strat.’ ἦταν πολὺ γνωστή, ὅπως μαρτυρᾷ ἡ συμπερίληψή της ὡς παράθεμα

424.2): «τῇ πρακτικῇ δεξιᾷ συναπαιωρῶν τὸ τῆς πίστεως φάσγανον τὴν ἔμмахον τοῦ Ἀρείου κατατομὴν τῇ συναιρέσει Σαβελλίου συναποτέμνεις προθέλυμον». Εἶναι ἐξίσου πιθανό, λοιπόν, ὁ Δαμασκηνὸς νὰ μετέφερε στὴν ὀρθόδοξο Ἀνατολή τὴν παρανόησι τοῦ De Natalibus.

¹⁴ Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*, Α', 369 ἐξ· Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 29-32· B. Baldwin, «Prokopios of Caesarea», *ODB* 3 (1991) 1372· *PBE*: Procopius n.2 (Martindale, II/B, 1060)· Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β', 34-52.

¹⁵ Γιὰ τὸ ἔργο βλ. Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*, Α', 377-9· Καραγιαννοπούλου, *Πηγαί*, 156 ν.110/III· Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', 82 ἐξ· Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β', 36-7.

¹⁶ Προκοπίου Καισαρέως, *Περὶ Κτισμάτων*, I, 6, 3.1-9, Wirth, IV, Leipzig 1964: «Τὸν τῆς θεοτόκου νεῶν ἐν χώρῳ καλομένῳ Βλαχέρναις τοιοῦτον δεδημιούργηκεν οἶός μοι ἑναγχος δεδιήγηται. Ἐπέκεινά τε Πρίσκῳ τε καὶ Νικολάῳ ἁγίοις ἱερὸν ὠκοδομήσατο, καινουργήσας αὐτός, οὗ δὲ οἱ Βυζάντιοι ἐμφιλοχωροῦντες ἐνδιατρίβουσιν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον, πῇ μὲν σέβοντές τε καὶ τεθηπότες τοὺς ἁγίους ἐνδήμους σφίσι γινομένους, πῇ δὲ τῆς τοῦ τεμένους ἀπολαύοντες εὐπρεπείας, ἐπεὶ τῆς θαλάσσης τὸ ῥόθιον βιασάμενος ὁ βασιλεὺς ὑπερθέεν τε τοῦ κλυδωνίου ἐπὶ μακρότατον ἐνθέμενος τὰ θεμέλια τὸ ἱερὸν κατεστήσατο». Πρβλ. Anrich, I, 454-5.

¹⁷ Falcone, *Acta*, 26.

¹⁸ Ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν μάρτυρα Μαρτίνο: Mateos, *Typicon*, I, 124.22-24· Σοφρωνίου, *Αγιολόγιον*, 401· Γεδεών, *Εορτολόγιον*, 198.

¹⁹ Στὴν *Διαθήκη τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων* ἐκτὸς τοῦ Πρίσκου, δίνεται ὁ τύπος ‘Νικάλλος’ καὶ ὄχι Νικόλαος (III, 4, ἐκδ. G. Krüger – G. Ruhbach, *Ausgewählte Märtyrakten* [[Sammlung Ausgewählter Kirchen und Dogmengeschichtlicher Quellschriften, n.f.3], Tübinge, 1965, 118. 32 καὶ 35· τὸ κείμενο ἀναδημοσιεύει ὁ πρ. Ἱ.Σπ. Ράμφος, *Μελετήματα*, Β 32-35, εἰδ.35). Γιὰ τὰ σχετικὰ κείμενα βλ. Halkin, *BHG*, II, 97-99 nn.1201-1208n. Τὴν ἴδια κριτικὴ στὸ Falcone διατυπώνει καὶ ὁ Assemani, *Kalendaria*, V, 424· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 47· γιὰ τὸ θέμα πρβλ. Jones, *San Nicola*, 15-6.

²⁰ Τρεῖς φορές ἀναφέρεται στὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*, στὴ συνάφεια τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων τοῦ 626 (L. Dindorf, *Chronicon Paschale* [CSHB], I, Bonn 1832, 721.1-2· 724.12· 725.19-20)· γιὰ τὸ ἔργο πρβλ. Καραγιαννοπούλου, *Πηγαί*, 186-7 ν.158· Καρπόζηλου, *Ἱστορικοί*, 585-590· Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', 128-130· Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 39.

ἀποδεικτικὸν στὴ θεολογικὴ πραγματεία τοῦ Εὐστρατίου, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε²¹. Ἀκόμη καὶ τὸν 10^ο αἰ., ὅμως, ἡ συντηρητικὴ λειτουργικὴ πρακτικὴ συσχετίζει σαφῶς τοὺς μάρτυρες τῆς 7^{ης} Δεκεμβρίου μετὰ αὐτὸ τὸ ναδ²². ἐνῶ ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου ἀρχιεπισκόπου τῷ Μύρων τελεῖται ‘ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ’²³.

Στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} αἰ. συναντᾶται ἡ μαρτυρία τοῦ ἐπισκόπου Μύρων Θεοδώρου στὴ **Ζ΄ Οἰκ. Σύνοδο** τῆς Νίκαιας. Ἡ ‘Δ’ πράξις’ τῆς Συνόδου ἀνάμεσα στὶς γνώμες ἐπισκόπων περὶ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων, περιλαμβάνει καὶ τὴ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου Μύρων. Αὐτὸς φέρεται νὰ λέει:

κἀγὼ τῇ προδηλωθείσῃ ἱστορίᾳ παρόμοια πέπονθα...λέγει μοι ὁ ἀρχιδιάκονός μου, ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν· ὅτι εἶδον τὸν πατριάρχην ἐν ὁράματι ... ἠρώτησα γοῦν ἐγὼ τὸν ἀρχιδιάκονον· ὅτι ποία μορφὴ καὶ ἰδέα σοι ἐφάνη ὁ πατριάρχης; ἀπεκρίθη μοι, ὅτι ἐρυθρὸς τῷ προσώπῳ, γηραλέος τὴν κόμην. Λέγω αὐτοῦ ἐγὼ, ὅτι ὁ πατριάρχης οὐκ ἐστὶ τοιαύτης ἰδέας. Ἀλλ’ ἡ ἐνδυτὴ ἔχει τοῦ ἁγίου Νικολάου τὴν εἰκόνα· καὶ καθὰ ἐξηγήσαι τοιαύτης μορφῆς εἶδον ἄνδρα τὸν λαλήσαντά μοι ταῦτα· ἐκ τούτου γοῦν ἐπέγνων, ὅτι ὁ ἅγιος Νικόλαος αὐτῷ ἐφάνη, διὰ τῆς πρὸς τὴν εἰκόνα ὁμοιώσεως.²⁴

Ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα δύο συμπεράσματα προκύπτουν: (α) ὅτι ὑπῆρχαν εἰκόνες τοῦ Ἁγίου ἤδη στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} αἰ. καὶ ἄρα (β) ἡ τιμὴ του στὰ Μύρα ἦταν ἤδη καθιερωμένη²⁵.

²¹ Αὐτὴ τὴν ὑπόθεση ἐπιβεβαιώνουν οἱ πληροφορίες, ποὺ παρέχει ὁ ἀκούραστος ἱστοριοδίφης Μ. Γεδεών, *Ἑορτολόγιον*, 197, 198: στὶς 7/12 ὁ ναὸς ἀναφέρεται ὡς τῶν Πρίσκου καὶ Νικολάου ‘τῶν μαρτύρων’ (μετὰ ἀναφορὰ στὸν Προκόπιον)· ἐνῶ στὶς 6/12 ἀναφέρεται πρῶτος μετὰ τῶν ναῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου Μύρων (μετὰ ἀναφορὰ στὸ *Πασχάλιον Χρονικόν*). Γιὰ τὸν ἴδιο ναὸ πρβλ. Millingen, *CPole*, 169-170· Janin, *Eglises*, 421· Πασπάτη, *Μελέται*, 34-5· Jones, *Sn Nicola*, 15-6. Γιὰ τοὺς ναοὺς στὴν ΚΠολὴ καὶ τὶς ἀναφορὰς ξένων περιηγητῶν γι’ αὐτοὺς συνοπτικὰ βλ. Clare, *Snt Nicholas*, 17 (εἰδ. γι’ αὐτὸν 13).

²² Mateos, *Typicon*, I, 124.22-24. Ἕνα ζήτημα, ποὺ προκύπτει, εἶναι ἡ ἐγγύτητα τῶν ἐορτῶν τῶν δύο Νικολάων· ἀλλὰ πρὸς τὸ παρόν, μετὰ τὶς ὑπάρχουσες γνωστὲς πηγές, δὲν φαίνεται νὰ βρίσκει εὐκόλα λύση.

²³ Mateos, *Typicon*, I, 124.6-8. Γενικὰ μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου συνδέονται τὰ ἐπόμενα *testimonia*· γι’ αὐτὸ τὸ ζήτημα πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 80 ἐξ.

²⁴ Mansi, XIII, 33 CD· Μήλια, Β΄, 778 [Ἁγ. Ὅρος 1986, 278].

²⁵ Falcone, *Acta*, 14-5· Anrich, I, 450· Cioffari, *Critica*, 72· Ševčenko, *Snt Nicholas*, 19· E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults in der kristlichen Kirche*, Tübingen 1904, 197.1. Καὶ σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπορία γεννᾷ ἡ ἀρχικὴ ἀδυναμία ταύτισης τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸν ἀρχιδιάκονο τοῦ ἐπισκόπου Μύρων· ἐφόσον ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου θὰ ἦταν κάτι ποὺ θὰ ἀντίκρυζε κανεὶς συχνὰ στοὺς ἱεροὺς χώρους τῆς Μητρόπολης Μύρων. Τὸ τεκμήριο αὐτὸ σχετίζεται καὶ μετὰ τὸ θέμα τῆς εἰκονογραφίας τοῦ Ἁγίου· βλ. σύνοψη τῶν βασικῶν σημείων τῆς ἱστορίας τῆς εἰκονογραφίας του στὸν Clare, *Snt Nicholas*, 19 ἐξ. καὶ Jones, *Sn Nicola*, 86. Πρβλ. Al. Kazhdan – H. Maguire, «Byzantine Hagiographical Texts as source on Art», *DOP* 45 (1991) 1-22, εἰδ. 12 ἐξ., ὅπου ἡ σχέση εἰκονογραφικῆς ἀπεικόνισης τῆς Pr.de Strat. μετὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα.

Ἄμεσα σχετιζόμενες με αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι καὶ οἱ ἀναφορὲς τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου στὰ ἀρχαῖα **Καλενδάρια**²⁶. Τρεῖς περιπτώσεις θ' ἀναφερθοῦν. Τὸ πρῶτο εἶναι ἓνα **Λατινικὸ Καλενδάριο**, ποὺ ἀνακαλύφθηκε σὲ λατινικὸ *Ψαλτήριον* στὴ Ἱ.Μ. Σινᾶ. Ἀντικατοπτρίζει βορειοαφρικανικὴ ἐορτολογικὴ παράδοση καὶ ἡ παλαιογραφικὴ ἔρευνα τὸ τοποθετεῖ περὶ τὸ 800²⁷. Σὲ αὐτὸ σημειώνεται ὅτι ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, 'τοῦ ἐπισκόπου', εἶναι τὴν 6^η Δεκεμβρίου.

Τὸ δεύτερο εἶναι τὸ ἡμερόλογιο, ποὺ ἀνακαλύφθηκε στὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. σὲ δύο μαρμάρινες πλάκες στὸ ναὸ τοῦ S. Giovanni Maggiore στὴ Νάπολη. Τὸ ἡμερολόγιο αὐτὸ ἀνέφερε τὶς μῆνες τῶν ἐορταζομένων κάθε μέρα ἁγίων· πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὸ περίφημο **Μαρμάρينو Καλενδάριο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νεάπολης**. Οἱ ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις τοποθετοῦν τὴ συγκρότησή του στὴν ἐπισκοπεία τοῦ Τιβερίου τὸ 821-841. Καὶ σὲ αὐτό, στὴν 6^η Δεκεμβρίου ἀναγράφεται σαφῶς ἡ μῆμη τοῦ ἁγίου Νικολάου²⁸. Ἀπὸ τὰ δύο παραπάνω μνημεῖα προκύπτει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἅγιος Νικόλαος Μύρων πρέπει νὰ ἦταν ἤδη γνωστὸς ἐκτὸς Λυκίας τουλάχιστον ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 7^{ου} αἰ. κ.έξ. Τρίτη ἀναφορὰ βρίσκεται στὸ **Παλαιστινιο/γεωργιανὸ Καλενδάριο** τοῦ 10^{ου} αἰ. Ὁ ἐκδότης του πιστεύει, ὅτι οἱ πηγὲς καὶ ἡ παράδοση, ποὺ φέρει τὸ ἡμερολόγιο αὐτό, ἀνιχνεύονται στὸν 7^ο αἰ.²⁹. Ἄν αὐτὸ ἀληθεύει, τὸ καθιστᾷ τὸν παλαιότερο μάρτυρα αὐτῆς τῆς ομάδας τῶν πηγῶν³⁰.

Τελευταία ἀφήσαμε τὴν σημαντικότερη καὶ ἀρχαιότερη, κατὰ κοινὴ παραδοχὴ, μαρτυρία τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Νικολάου στὰ Μύρα. Πρόκειται γιὰ τρεῖς σαφεῖς ἀναφορὲς, ποὺ περιέχονται στὴν περίφημη **Vitam Nicolai Sionitae** (V.N.Sion.). Τὸ κείμενο τοποθετεῖται στὸ β' μισὸ τοῦ 6^{ου} αἰ. καὶ θεωρεῖται ὅτι γράφηκε ἀπὸ μοναχό, μαθητὴ τοῦ Νικολάου Σιώνιτη³¹. Εἶναι γραμμένο σὲ γλώσσα ἀπλή, χωρὶς τὰ συνήθη

²⁶ Γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐκκλησιαστικὰ Καλενδάρια βλ. Aigrain, *Hagiographie*, 13-31.

²⁷ J. Gribomont, «Le mystérieux calendrier Latin du Sinai: Édition et commentaire», *AB LXXV* (1957) 105-134· E.A. Lowe, «An unknown Latin Psalter in Mount Sinai», *Scriptorium* 9 (1955) 177-199.

²⁸ H. Delehay, «Hagiographie Napolitaine», *AB LVII* (1939) 5-64.

²⁹ G. Garitte, *Le Calendrier Palestinogéorgien du Sinaiticus 34 (x siècle)* [SH,30], Bruxelles 1958, 108.

³⁰ Πρβλ. Cioffari, *Critica*, 53· Cioffari, *Sn Nicola*, 167. Ὅριζονται ταυτόχρονα ὡς ἀνώτατο ὄριο τὰ ἀρχαῖα *τοπικὰ* Καλενδάρια τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 6^{ου} αἰ. (γιὰ τὸ Καλενδάριο τῶν Παπύρων τοῦ Οἰυρρύγχου τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰ. βλ. H. Delehay, «Le Calendrier d' Oxyrhynche pour l' année 535-6», *AB XLII* [1924] 83-99· πρβλ. Halkin, *L' ancienne Hagiographie*, 6-10) καὶ τῆς Καρχηδόνας (βλ. ἔκδ. J. B. Rossi – L. Duchesne, *AASS Nov. II/1* [1894] LXIX – LXXII)· φυσικὰ δὲν πρέπει κάποιος νὰ παραβλέπει τὸν τοπικὸ χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ἡμερολογίων (γιὰ τὴν διαφορὰ τους ἀπὸ τὰ *γενικά* βλ. Delehay, *Sanctus*, 127-8).

³¹ Anrich, II, 215, 217· πρβλ. Cioffari, *Critica*, 31, 313· Ševčenko, *Snt Nicholas*, 11· Jones, *Sn Nicola*, 52· Galake, «Snt Nicholas», 94-95.

ρητορικά καὶ γλωσσικὰ στολίδια τῶν “ὑψηλῶν” κειμένων· ὁ συγγραφέας ἐπιμένει στὰ θαυμαστὰ ἐπεισόδια τῶν “Πράξεων” τοῦ Ἀγίου, τὰ ὅποια παραθέτει χωρὶς ιδιαίτερη ἄρμονία³². Πρωταγωνιστὴς εἶναι ὁ ὅσιος Νικόλαος, ποὺ διετέλεσε ἡγούμενος στὴ μονὴ τῆς Σιὼν στὴν ἐπαρχία τῆς Λυκίας· ἐπίσης κατὰ τὸν Βίο χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Πινάρων, ἐπαρχιακῆς κωμόπολης τῆς Λυκίας. Ἀντικατοπτρίζει σαφῶς μιὰ χριστιανικὴ κοινωνία τῆς βυζαντινῆς ἐπαρχίας τὸν 6^ο αἰ.³³ Παρουσιάζει ἓνα κοινοβιακὸ μοναχισμό καθιερωμένο³⁴. Τέλος, μαρτυρᾷ τὴν ὕπαρξιν ναῶν στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴ συνήθεια τῆς ἱερῆς ἀποδημίας στοὺς Ἁγίους Τόπους³⁵. Ἡ *V.N.Sion*. ἔχει πολὺ μεγάλη ἀξία γιὰ τὴν γνώση τῆς βυζαντινῆς ἐπαρχίας ιδιαίτερα κατὰ τοὺς λεγόμενος “σκοτεινοὺς αἰῶνες”³⁶.

Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελέσκει τὴν πέτρα τοῦ σκανδάλου στὴ Νικολαϊκὴ παράδοση. Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο παρατέθηκαν ἀναλυτικὰ οἱ θεωρίες τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν σχετικὰ μὲ αὐτό. Συνοψίζοντας, ὑπενθυμίζεται ὅτι πρῶτος ποὺ τὸ δημοσίευσε αὐτοτελῶς ἦταν ὁ Falcone. Στὴν ἔκδοσή του δήλωνε σαφῶς, ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἦταν τὰ ἀρχαῖα *Acta* τοῦ μοναδικοῦ ἁγίου Νικολάου, αὐτοῦ τῆς Σιὼν. Ὁ ἄλλος Νικόλαος, τῶν Μύρων, ἦταν ἐπιγέννημα τοπικιστικῶν συμφερόντων, μετὰ τὴ μεταφορὰ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Ν. Σιωνίτου στὴ Μητρόπολη. Ἡ ἀντίδραση, φυσικά, σ’ αὐτὴν τὴν θεωρία ἦταν ἄμεση ἀπὸ τοὺς ἀπολογητὲς τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης (Putignani, Laroche). Ἐντέλει μὲ τὴν καίρια συμβολὴ τοῦ Anrich καὶ τὴν πλεόν νηφάλια καὶ τεκμηριωμένη ἀπολογητικὴ τοῦ Cioffari ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ

³² Anrich, II, 220-228· πρβλ. Ševčenko, *Snt Nicholas*, 12· Cioffari, *Critica*, 313-4.

³³ Ὁ Anrich ταυτίζει ἀναφορὰς τοῦ κειμένου μὲ ἱστορικὰ στοιχεῖα (II, 214).

³⁴ Γιὰ τὴ μονὴ τῆς Σιὼν στὴ Λυκία βλ. Galake, «Snt Nicholas», 99-103· πρβλ. Janin, *Grandes Centres*, 430 n.11 (σὲ σχέση μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἡγουμένου τῆς Στρατηγίου στὴν Ζ’ Οἰκ. Σύνοδο). Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐγινε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπισημάνσεις γιὰ τὶς ἱστορικὲς ἀνακολουθίες τοῦ κειμένου· ὁ καθιερωμένος μοναχισμός, ποὺ περιγράφεται στὴ *V.N.Sion*. δὲν συνάδει μὲ τὰ γνωστὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰ. ὁ μοναχισμὸς περνᾷ μία περιόδου διαμόρφωσης βλ. Fr. Gallaey, «Les Origines de la Vie monastique dans le Christianisme», *Études Fransiscains* 21 (1909) 38-53 καὶ 280-293, εἰδ. 284 ἐξ. Δεῖγμα ἀξιοποίησης τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν γιὰ τὸν μοναχισμό βλ. στοῦ J. Ph. Thomas, *Private religious foundations in the Byzantine Empire* [Dumbarton Oaks Studies, 24], Washington D.C. 1987, 44, 55.

³⁵ Γιὰ τὰ προσκυνηματικὰ ταξίδια στοὺς ἁγίους Τόπους ἤδη ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα πρβλ. Cameron, *Αὐτοκρατορία*, 190· ὡς μοτίβο τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων: Delehay, *Legends*, 41.

³⁶ Ševčenko, *Snt Nicholas*, 14. Γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν πληροφοριῶν βλ. Dorothy Z. de Ferranti Abrahamse, *Hagiographic sources for byzantine cities, 500-900 AD* (Dissertation), University of Michigan 1967, 6-7 (παραθέτει τὶς τρεῖς κύριες θεωρίες γιὰ τὴν τύχη τῶν πόλεων κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνες), 49 (ἡ *V.N.Sion*. μπορεῖ ν’ ἀποτελέσει πηγὴ πληροφοριῶν), 50 (γιὰ τὸν ἀνταγωνισμὸ ἐπισκόπου-ἡγουμένου, γιὰ τὴν ἔντασιν σὲ μιὰ φτωχὴ ἐπαρχία κατὰ τὴν διάρκεια λοιμοῦ)· Rosenquist, «Asia Minor», 146 (γεωργία), 146-7 (κτηνοτροφία), 148 (κοινωνικὸς ρόλος τοῦ Ἀγίου), 149 (ἡ “εὐρεση θησαυρῶν”), 151 (ὁ λοιμός), 152-3 (ἀρχαῖες νοοτροπίες), 153-4 (πάλη χριστιανισμοῦ μὲ κατάλοιπα παγανισμοῦ)· πρβλ. τὸ πρόσφατο τοῦ C. Foss, «Cities and villages of Lycia in the life of Saint Nicholas of Holy Zion», *GOTR* 36 (1991) 303-337· πρβλ. Kazhdan, *History*, I, 287-8 (πληροφορίες γιὰ τὴν ἀγροτικὴ ζωή).

θέμα κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι πρόκειται για δύο ξεχωριστούς Ἀγίους τῆς Λυκίας (ἤδη διατυπωμένη ἀπὸ τὸν Assemani, τὸν 18^ο αἰ.). Ἄλλωστε, θεωρήθηκε ὅτι τὸ κείμενο τῆς *V.N.Sion*. ἀποτελεῖ μαρτυρία τῆς τιμῆς στὸν ἀρχαιότερο Νικόλαο³⁷.

Ἡ πρώτη μνεία γίνεται σὲ ναὸ τοῦ Ἀγίου: «καὶ κατελθὼν εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Μυρέων ἀπέρχεται ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου Νικολάου»³⁸. Καὶ τὸ ἐπόμενο τεκμήριο σχετίζεται μὲ ναὸ: «ἐπορεύθη εἰς τὸ Κάστελλον εἰς τὸν εὐκτήριον οἶκον τοῦ ἁγίου Νικολάου»³⁹. Τέλος, στὸ κείμενο περιγράφεται μιὰ ἐορτὴ στὰ Μύρα, πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου: «Φθάσαντος δὲ τοῦ καιροῦ τῶν ροσσαλίων τοῦ προπάτορος ἡμῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου, κατήλθεν ἐν Μύροις τῇ μητροπόλει εἰς τὴν Σύνοδον...»⁴⁰. Τέλος, ἔμμεση μαρτυρία ἀποτελεῖ ἡ συχνότητα τοῦ ὀνόματος Νικόλαος στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Λυκίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο⁴¹.

³⁷ Ševčenko, *Snt Nicholas*, 13· Cioffari, *Critica*, 34· Cioffari, *Sn Nicola*, 163-4· Cioffari – Tripputi-Scippa, *Agiografia*, 192· Clare, *Snt Nicholas*, 13.

³⁸ *V.N.Sion*. 8 (Anrich, I, 9.1-2 καὶ 5). Γιὰ τὸ Ναὸ τοῦ Ἀγίου στὰ Μύρα βλ. Borckhardt, *Myra*, 318 ἐξ. Στὰ Μύρα καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τελευταῖα πραγματοποιήσε ἀνασκαφὲς ἰαπωνικὴ ἀποστολή, τὰ συμπεράσματα τῆς ὁποίας βλ. (ἐπιμ.) Shigebumi Tsujie, *The Survey of early Byzantine Sites in Olüdeniz Area (Licia, Turkey). The first preliminary report* [Memoirs of the Faculty of Letters, Osaka Univ., XXV], Osaka 1995 (πρβλ. Cioffari, *Sn Nicola*, 169-173) (Οἱ Ἰάπωνες ἀρχαιολόγοι θεωροῦν, ὅτι ἔχουν ἀνακαλύψει στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς κύριας νησίδας (Gemile) ἀπέναντι ἀπὸ τὰ Μύρα βασιλικὴ πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου Μύρων). Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Μύρων βλ. κυρίως Borckhardt, *Myra*, 45 καὶ γιὰ τὸ ἐπίνοιό τους τὸν Ἀνδριάκη: 64· γιὰ τὰ Μύρα ἐπίσης βλ. Smith, *Geography*, II, 387-8· Ἐ. Κοντσίνα, *Ἡ Βυζαντινὴ Πόλη*, μετάφρ. Κ. Δασκαλάκη, Ἑστία, Ἀθήνα 2009, 96 καὶ γιὰ τὶς ἀρχαιότερες πηγές: Besnier, *Lexique*, 506· πρβλ. Jones, *Sn Nicola*, 11-12. Γιὰ τὸν τάφο τοῦ Ἀγίου στὰ Μύρα, βλ. F. Darsy, «Il sepolcro di S. Nicola a Mira», *Mélanges Eugène Tisseront* [SeT, 232], II/1, Vaticano 1964, 29-40· πρβλ. Borckhardt, *Myra*, 243.

³⁹ *V.N.Sion*. 57 (Anrich, I, 45.11-12).

⁴⁰ *V.N.Sion*. 76 (Anrich, I, 52.25-6).

⁴¹ Μετρήσαμε στὸ κείμενο ἑξὶ διαφορετικοὺς Νικολάους (*V.N.Sion*., 1[Anrich, I, 3.9], 2[4.6], 26[22.12], 58[45.24-5], 72[51.12], 78[54.1]· πρβλ. Clare, *Snt Nicholas*, 13· γενικὰ γιὰ τὸ ὄνομα βλ. Al. Kazhdan, «Nicholas», *ODB* 2 (1991) 1466· Jones, *Sn Nicola*, 10-11.

ΙΙΙ. Τὸ Ἀγιολογικὸ Ἐγκώμιο.

Οἱ βυζαντινοὶ παρέλαβαν τὴν ἐγκωμιαστικὴ τέχνη, ὡς τμῆμα τῆς ρητορικῆς ἀπὸ ἐγχειρίδια τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος¹: κυρίως τὸ Corpus Hermogenianum², τὸν Ἀφθόνιο³ καὶ τὰ ἀποδιδόμενα στὸν Μένανδρο ἐγχειρίδια⁴. τὰ διδάσκονταν στὰ μεσαῖα στάδια τῆς ἐκπαίδευσής τους⁵. Γιά τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ ρητορικὴ ἀπέκτησε μιὰ ἰδιαίτερη ἐκπαιδευτικὴ -σχεδὸν μοναδική- ἀξία⁶.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Θ. Εὐχαριστίας στὴ μνήμη ἐνὸς Μάρτυρα ἡ ἀνάγνωση τῶν κατορθωμάτων τοῦ γρήγορα μετατράπηκε σὲ Πανηγυρικὴ Ὀμιλία, σὲ Ἐγκώμιο πρὸς τιμὴν τοῦ⁷. Σὲ αὐτὸ συνδέθηκε ἡ ἀφήγηση μὲ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία καὶ τὴν προτροπὴ γιὰ μίμηση τοῦ προτύπου καὶ ὅλα αὐτὰ βάσει τῶν ρητορικῶν κανόνων⁸, γι' αὐτὸ δὲν δινόταν μεγάλο βάρος στὴν ἱστορικότητα⁹. Πρότυπα τῆς

¹ Φαίνεται ὅτι ἤδη στὴν ἀρχαιότητα κυκλοφοροῦσαν τέτοια ἐγχειρίδια· ἀναφέρονται ὁ συρακούσιος Κόραξ καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Τεισίας, 'εὐρετὲς τῆς ρητορικῆς' (Christ, *Λογοτεχνία*, 669-670· Easterling – Knox, *Ἱστορία*, 658· Μιστριώτου, *Γραμματολογία*, Β'2, 875-6). Σημαντικότερο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ρητορικῆς ἦταν τὸ *Περὶ ρητορικῆς* τοῦ Ἀριστοτέλη (ἐκδ. W. D. Ross, *Aristotelis. Ars Rhetorica*, Oxford 1959· πρβλ. Christ, *Λογοτεχνία*, 887-8· Donaldson, *Ἱστορία*, 208 ἐξ· Easterling-Knox, *Ἱστορία*, 701-3· Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, I, 295-8· Μιστριώτου, *Γραμματολογία*, Β'1, 569 ἐξ.).

² Μ' αὐτὴν τὴν ὀνομασία ἀποδίδεται τὸ σύνολο τῶν ἔργων, ποὺ ἀποδίδονται στὴν ἐπεξεργασία τοῦ Ἑρμογένη ἀπὸ τὴν Ταρσό (β' / γ' αἰ. μ.Χ., βλ. Donaldson, *Ἱστορία*, Β', 103-107· Easterling – Knox, *Ἱστορία*, 848, 1070· Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, II, 189-190· Kustas, *Studies*, 5-26), κυρίως τὸ *Περὶ Στάσεων* (ἐκδ. H. Rabe, *Hermogenis Opera*, Stuttgart 1969, 28-92), *Περὶ Ἰδεῶν Λόγου* (ἐκδ. H. Rabe, *ὁ.π.*, 213—414) καὶ τὰ *Προγυμνάσματα* (ἐκδ. H. Rabe, *ὁ.π.*, 1-17)· θεωρεῖται ὅτι βασίζεται στὸ ἔργο τοῦ Ἑρμαγόρα ἀπὸ τὴν Τήμνο (β' αἰ. π.Χ., βλ. Donaldson, *Ἱστορία*, Α', 609· Μιστριώτου, *Γραμματολογία*, Β'2, 1055· Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 127). Γιά τὰ νεότερα πορίσματα τῆς ἐρευνας πρβλ. G. Kennedy, «Some recent Controversies in the Study of Later Greek Rhetoric», *American Journal of Philology* 123 (2003) 295-301, εἰδ. 298 καὶ 300 ἐξ. βιβλιογραφία.

³ Ἀφθονίου, *Προγυμνάσματα*, ἐκδ. H. Rabe, *Rhetores Graeci*, X, Leipzig 1926, 1-51· πρβλ. O. Schissel, *Rhetorische Progymnastik der Byzantiner*, BNJ XI (1934/5) 1-10 καὶ Alexander, «Biography», 203-4.

⁴ Ἀπὸ τὰ δύο ἔργα τοῦ (*Διαίρεσις τῶν ἐπιδεικτικῶν*, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*) τὸ ἓνα μόνον ἔχει ἀξιώσεις αὐθεντικότητος (ἐκδ. D.A. Russel – N. G. Wilson, *Menander Rhetor*, 2-74 καὶ 76-94 ἀντίστοιχα· πρβλ. Easterling – Knox, *Ἱστορία*, 848 καὶ 1070-1· Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, II, 190· Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 139· Delehay, *Les Passions*, 195).

⁵ Jenkins, «Origins», εἰδ. 43 ἐξ· πρβλ. L. D. Reynolds – N. G. Wilson, *Ἀντιγραφεῖς καὶ Φιλολόγοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων*, μετάφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, MIET, Ἀθήνα 2001³, 62· Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 126· Beck, *Χιλιετία*, 209 ἐξ· Mango, *Βυζάντιο*, 152· Cameron, *Αὐτοκρατορία*, 237· Kustas, *Studies*, 27 ἐξ. Συνοπτικὴ, ἀλλὰ περιεκτικὴ ἐξέταση καὶ στὸ T. Viljama, *Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine period* [CHL, 42/4], Helsinki-Helsingfors 1968, 13-15, κυρίως 18-22, ὅπου γιὰ τὸ Ἐγκώμιον.

⁶ Σημαντικὰ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, ὅσα διατυπώνει ὁ H. –G. Beck, «Ἡ ρητορικὴ τῶν βυζαντινῶν ὡς ἐκφρασις τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος» *ΕΕΘΣΠΘ* 9 (1965) 101-112, εἰδ. 105-6, 107, 109-110· πρβλ. Kustas, *Studies*, 56· Maguire, «Comparing», 88. Σὲ σχέση μὲ τὸ ἀγιολογικὸ Ἐγκώμιο βλ. Aigrain, *Hagiographie*, 122-3.

⁷ Ἀρχαιότερη μαρτυρία αὐτῆς τῆς συνήθειας βρίσκεται σ' ἓνα τέτοιο κείμενο: *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου*, XVIII, ἐκδ. G. Krüger – G. Ruhbach, *Ausgewählte Märtyrakten* [SAKuDQ,n.f,3], Tübingen, 1965, 6.34-37· πρβλ. Πάσχου, *Ἄγιοι*, 54-57· Κορακίδη, *Ἀγιότητα*, 63-67, 104.

⁸ Γιά τὶς κατηγορίες τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων καὶ πῶς ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ προήλθαν καὶ τὰ πανηγυρικὰ/ἐγκωμιαστικὰ βλ. Delehay, *Les Passions*, 183· Delehay, *Sanctus*, 154 ἐξ· Πάσχου, *Ἄγιοι*, 171· πρβλ. G. Lazzati, *Gli sviluppi della letteratura sui martiri nei primi quattro secoli*, Torino 1956,

σύνθεσης ‘‘θύραθεν’’ τεχνικῆς καὶ χριστιανικοῦ (ἀγιολογικοῦ) περιεχομένου ἔγιναν κυρίως οἱ μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4^ο αἰ.¹⁰

Τὸν 9^ο αἰ. ἡ ρητορικὴ γνώρισε μιὰ νέα ἐπιστροφή στὴ κλασικὰ πρότυπα¹¹. Οἱ λόγιοι στὸ ἐξῆς καὶ μέχρι τὴν πτώση τῆς αὐτοκρατορίας παρέμειναν πιστοὶ στὰ παραδεδομένα σχήματα, ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὴν δυνατότητά του, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐαισθησία του.

Σημαντικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ρητορικῆς τῶν βυζαντινῶν εἶναι ἡ ‘‘μυμήσις’’, ποὺ ἐν προκειμένῳ ἦταν μάλλον ἀρετὴ¹². Αὐτὴ ἐντοπίζεται νὰ λειτουργεῖ στὸ λόγο σὲ τρία κυρίως ἐπίπεδα: (α) τὴ γλῶσσα, (β) τὸ ὕφος, (γ) τὸ περιεχόμενο.

Ἡ γλῶσσα, ποὺ προτιμοῦσαν οἱ συνθέτες ἐγκωμιαστικῶν ἀγιολογικῶν λόγων παρέμεινε γιὰ ὅλη τὴν διάρκεια ζωῆς τῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἀττικίζουσα ἐλληνική¹³. κι

38 ἐξ.· 48 ἐξ. πρβλ. Maquire, «Comparing», 94. Γιὰ τὴ σχέση τῶν ἀγιολογικῶν ἐγκωμίων μὲ τὴν κλασικὴ Βιογραφία βλ. Alexander, «Biography», 194-209.

⁹ B. de Gaiffier, «Hagiographie et Historiographie. Quelques aspects du problème», στὸ: *La Storiografia altomedievale*, II, Spoleto 1970, 139-166 καὶ 179-196, εἰδ.140. Πρβλ. Patlagean, «Ancienne hagiographie», 120-123, γιὰ τὴν ἀποτύπωση τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἱστοριογραφικὰ.

¹⁰ Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 198· Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, II, 423 ἐξ.· Delehay, *Les Passions*, 183-235· Fr. Halkin, «Hagiographie », 261· Kustas, *Studies*, 23 ἐξ.· Alexander, «Biography», 203, 205 (εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ Γρηγορίου στὴ μετέπειτα ἀγιολογία). Στοιὺς Πατέρες τῶν 4^{ου}/5^{ου} αἰ. ἀνιχνεύονται ἀκόμη καὶ ἔχνη τῆς κριτικῆς τῆς δεύτερης Σοφιστικῆς· γι'αὐτὸ τὸ θέμα ad hoc εἶναι οἱ ἐργασίες: Campbell, *Basil the Great*· Ameringer, *John Chrysostom* καὶ L. Meridier, *L' influence de la Seconde Sophistique sur l' oeuvre de Grégoire de Nysse*, Paris 1906· γιὰ τὴν ‘‘δεύτερη σοφιστικὴ’’ βλ. Easterling – Knox, *Ἱστορία*, 856 ἐξ.· Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, II, 225 ἐξ. Κοινὸς τόπος στὰ ρητορικὰ κείμενα τῶν Πατέρων ἦταν ἡ ἄρνηση χρήσης τῶν ρητορικῶν κανόνων τῇ στιγμῇ ἀκριβῶς, ποὺ πρόκειται νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν· π.χ. βλ. M. Βασιλείου, *Εἰς Γόρδιον μάρτυρα*, PG 31, 492b· Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας*, PG 46, 753a· πρβλ. Delehay, *Les Passions*, 196. Γιὰ τὴ χρήση τῶν κανόνων τῆς ρητορικῆς στὸ ἀγιολογικὸ ἐγκώμιο τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καὶ τὸ μοτίβο τῆς ἄρνησής τους βλ. M. Guignet, *Saint Grégoire Nazianze et la rhétorique*, Paris 1911, 270 ἐξ., 274, 285. Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Kennedy γιὰ τὸν διάκριση τῆς ρητορικῆς σὲ τεχνικὴ, σοφιστικὴ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ τὴ σχέση τῆς χριστιανικῆς ρητορικῆς μὲ τὴν τρίτη κατηγορία (G. Kennedy, «The Classical Tradition in Rhetoric», στὸ: Mullet – Scott, *Byzantium*, 26 καὶ 24-5).

¹¹ Ὁ Φώτιος π.χ. ἐπιζητεῖ τὴν καθαρότητα τοῦ ἀττικοῦ ὕφους ἀπορρίπτοντας τὴν ὑπερβολικὴν χρῆση ‘‘σχημάτων’’ καὶ τὸ πομπῶδες ὕφος (π.χ. *Ἐπ.* 156. 24-5, Laourdas – Westerink, II, 11 : «τῶν Ἀσιανῶν, οὐδὲ γὰρ ἂν ἡδέως εἴποιμι, τῶν κακοζήλων», βλ. πῶς κατὰ τὰ ‘Πρόλεγόμενα’ τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ Γεωργίου Χαρτοφύλακος· πρβλ. D. E. Afinogenov, «Patriarch Photius as Literary Theorist: Aspects of Innovation», *BSI* 56 [1995] 339-345· Browning, «Language», 116 [καὶ σημ.49, σ.131] καὶ Wilson, *Λόγιοι*, 150-1), ποὺ ἦταν ἡ κληρονομία τῆς δεύτερης σοφιστικῆς καὶ τοῦ ἀσιανισμοῦ στὴ βυζαντινὴ ρητορικὴ (γιὰ τὸν Ἀσιανισμό βλ. Donaldson, *Ἱστορία*, Α', 610 ἐξ.). Ὡστόσο, ὁ ἴδιος στὰ κείμενά του δὲν φαίνεται νὰ τὸ ἐφαρμόζει (Jenkins, «Origins», 44). Φυσικὰ, τὸ ἄλλο ἄκρο εἶναι ὁ πολυμαθὴς Ἀρέθας, ποὺ, ὅμως, γίνεται –κάποιες φορές– σχεδὸν ἀκατανόητος (Wilson, *Λόγιοι*, 175).

¹² Σημαντικὸ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση τὸ κλασικὸ ἄρθρο τοῦ H. Hunger, «On the imitation (Μίμησις) of Antiquity», τοῦ Ἰδίου, *Byzantinische Grundlagenforschungen. Gesammelte Aufsätze* [VR], London 1973 (n.XV= *DOP* 23/24 [1969]17-38)· πρβλ. τοῦ Ἰδίου, «The Classical Tradition in Byzantine Literature: The importance of Rhetoric», στὸ: Mullet – Scott, *Byzantium*, 35-47· πρβλ. Kustas, *Studies*, 170-3· Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 91-2, 283.

¹³ Browning, «Language», 103· παρὰ τίς προσπάθειες χρήσης μιᾶς γλώσσας πῶς κοντὰ στὴν ὁμιλούμενη: Τριανταφυλλίδης, *Εἰσαγωγή*, 43, ὅπου καταγράφονται τρεῖς τέτοιες προσπάθειες κατὰ τοὺς ὕστερους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς.

εδῶ πρότυπο ἔγιναν οἱ Πατέρες τῆς περιόδου τῆς ἀκμῆς τῆς πατερικῆς γραμματείας (Δ' αἰ.)¹⁴. Ἡ ‘ἄττικὴ’ εἶναι οὐσιαστικὰ ἓνα ἀμάλγαμα στοιχείων, ποὺ καθιερώθηκε κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία τῶν μετακλασικῶν φιλολόγων· δὲν πρόκειται, δηλαδή, γιὰ τὴν ἀττικὴ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ἀλλὰ γιὰ μιὰ τεχνητὴ οὐσιαστικὰ γλώσσα¹⁵. Αὐτὴ ἢ γλώσσα στὴν πραγματικότητα ποτὲ δὲν μιλήθηκε ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ‘ὑψηλῆς λογοτεχνίας’¹⁶. Ἀνάλογα μὲ τὴν δυνατότητα τοῦ κάθε χρήστη τῆς περιλαμβάνει στοιχεῖα ἀπὸ τὴν Κοινή¹⁷, κάποτε ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλούμενη¹⁸. Ἡ μεγάλη σημασία τοῦ παραπάνω βρίσκεται στὸ ὅτι ἀπὸ τὶς ἀποκλίσεις τῶν ἀττικίζοντων συγγραφέων εἶναι δυνατόν νὰ ἀνιχνευθοῦν καὶ τὰ ἄλλα ἐπίπεδα γλώσσας¹⁹.

Τὸν 9^ο ἐξ. ὁ ‘ἀναβαπτισμὸς’ στὴν κλασσικὴ παράδοση προκάλεσε τὴν ἐπαναθέρμανση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τοὺς κανόνες τῆς ρητορικῆς καὶ στὴν ἀγιολογία²⁰, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστροφὴ στὴ χρήση τῆς ἀρχαίζουσας²¹. Δημιουργήθηκαν δύο εἰδῶν κείμενα: δημιουργῶν ἱκανῶν καὶ τῶν ὑπολοίπων, οἱ ὁποῖοι προσπαθώντας

¹⁴ Saïd κ.ἄ., *Ιστορία*, ΙΙ, 423 ἐξ.· Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 37.

¹⁵ Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 282. Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀττικῆς βλ. Χατζιδάκι, *Ιστορία*, 47 ἐξ.· Ἀναγνωστοπούλου, *Διάλεκτοι*, 21 ἐξ.· Hoffmann – Scherer, *Ιστορία*, Α', 43 ἐξ.· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 88 ἐξ.· πρβλ. Καψωμένου, *Ιστορία*, 49-50, ὅπου συζήτηση καὶ τῶν παλαιότερων θεωριῶν. Γιὰ τὸν ‘ἀττικισμό’ βλ. Χατζιδάκι, *Ιστορία*, 71 ἐξ.· Hatzidakis, *Einleitung*, 4· Ἀναγνωστοπούλου, *Διάλεκτοι*, 132 ἐξ.· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 16-7· Ἀνδριώτη, *Ιστορία*, 57 ἐξ.· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 192 ἐξ.· Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 32.

¹⁶ Γιὰ τὰ ‘ἐπίπεδα’ τῆς Λογοτεχνικῆς γλώσσας βλ. I. Ševčenko, «Levels of Style in Byzantine Prose», *JÖB* 31 (1981) 289-312· πρβλ. Browning, «Language», 106-7 καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ καθενὸς μὲ παραδείγματα: 108-115· πρβλ. Mango, «Literature», 4· Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 38 ἐξ.

¹⁷ Ἡ ἐλληνιστικὴ ‘Κοινή’ ἦταν ἡ γλώσσα τῆς Κ.Δ. καὶ τῶν πρώτων χριστιανῶν συγγραφέων καὶ ἡ ἐμφάνισή της ἔχει νὰ κάνει κυρίως μὲ τὴ γνώση καὶ χρῆση τέτοιων κειμένων· εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ κοινή, τὴν ὁμιλούμενη δηλαδή. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς *ἐλληνιστικῆς κοινῆς* βλ. Ἀναγνωστοπούλου, *Διάλεκτοι*, 111 ἐξ.· Debrunner – Scherer, *Ιστορία*, Β', 15 ἐξ.· Ἀνδριώτη, «Γλῶσσα», 259· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 109 ἐξ.· γιὰ τὰ στάδια βλ. Tonnet, *Ιστορία*, 37 ἐξ.· πρβλ. Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 31. Ἡ *βυζαντινὴ Κοινή* στὴν οὐσία δὲν διαθέτει μνημεῖα πρὸ τοῦ 9/10^{ου} αἰ. καὶ ἀνιχνεύεται μέσα ἀπὸ ‘ἀποκλίσεις’ τῆς ὑψηλῆς λογοτεχνίας καὶ σπαράγματα· γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βλ. Χατζιδάκι, *Ιστορία*, 77 ἐξ.· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 29 ἐξ.· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 395 ἐξ.· Ἀνδριώτη, *Ιστορία*, 73 ἐξ.· Tonnet, *Ιστορία*, 61 ἐξ.

¹⁸ Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 92, 282-3· Browning, «Language», 103, 107, 109-110 κυρίως 117. Ἡ Κούκουρα παρομοιάζει τὴν διαδικασία αὐτὴ μὲ αὐξομοίωση τῶν ‘παραλλήλων’ ‘Ὁμιλούμενη-Κοινή-Ὑψηλὴ γλῶσσα’ (Hochsprache) στὴν Ὁμιλητικὴ· βλ. Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 43-44.

¹⁹ Χατζιδάκι, *MNE*, Α', 375-6· Ἀνδριώτη, «Γλῶσσα», 260· Dawkins, «Γλῶσσα», 359-360.

²⁰ Kazhdan, *History*, Ι, 383. Γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς λογοτεχνίας τῶν 9/10^{ου} αἰ. καὶ τὰ ‘ἀνθρωπιστικὰ’ χαρακτηριστικὰ τῆς βλ. Kazhdan, *History*, ΙΙ, 319-320, 328 ἐξ.· P. Lemerle, *Ὁ πρῶτος Βυζαντινὸς Οὐμανισμός. Σημειώσεις καὶ Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν Παιδεία στὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὡς τὸν 10^ο αἰ.*, μετὰφρ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2001³, 94-7, 226 ἐξ.· τὴν συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸν ὅρο ‘ἀναγέννηση’ γιὰ τὴν περίοδο βλ. Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 88-91.

²¹ Γιὰ τὴ γλῶσσα τῆς περιόδου βλ. K. Krumbacher, «Die Griechische Literatur des Mittelalters», στὸ: U.v. Willamowitz-Mellendorff κ.ἄ., *Die griechische und lateinische Literatur und Sprache*, Berlin-Leipzig 1907, 239-290, εἰδ. 273 ἐξ.· γιὰ τοὺς γλωσσικοὺς ἀρχαϊσμοὺς στὸ Βυζάντιο βλ. Dawkins, «Γλῶσσα», 361· πρβλ. Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 40· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 314.

νά γράψουν σὲ μιὰ γλώσσα ποὺ δὲν μιλοῦσαν, ἀποξήραναν τὰ κείμενά τους ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἱκμάδα²².

Τὸ κυρίως *ὕφος* ἔχει νὰ κάνει κατὰ κύριο λόγο μὲ τὰ ρητορικὰ σχήματα²³ καὶ τὰ παραθέματα παλαιότερων κειμένων, ποὺ σὰν ψηφίδες δομοῦσαν ἓνα ρητορικό κείμενο²⁴. Ἄλλοτε ὑπερβολικὰ καὶ ἄλλοτε μὲ μέτρο χρησιμοποιοιμένα τὰ σχήματα καὶ τὰ παραθέματα ὀρίζαν τὴν ἱκανότητα τοῦ ὁμιλητῆ²⁵.

Στὴν τρίτη περίπτωση συμπλέκεται στενότερα ἡ τεχνικὴ μὲ τὴν ἔννοια. Ἐδῶ κατατάσσονται οἱ ‘*τόποι*’, ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς ὁμιλητές. Πρόκειται γιὰ ἐννοιακὲς ἐνότητες, ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸ θέμα, στὸ ὁποῖο θέλει ν’ ἀναφερθεῖ ὁ ὁμιλητὴς σὲ σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο τοῦ ρητορικοῦ τοῦ λόγου: τὸν ἐγκωμιαζόμενο Ἅγιο²⁶. Ὅταν π.χ. ὁ ἐγκωμιαστής ἠθέλε νὰ μιλήσει γιὰ τὴν νεότητά τοῦ Ἀγίου, δὲν

²² Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 92. Ἀκόμη καὶ κείμενα ἱκανῶν συγγραφέων, παρουσιάζουν τὶς ἐνδείξεις τῆς δυσκολίας: Dawkins, «Γλῶσσα», 362 (Ψέλλος), 364 (Ἄννα Κομνηνή).

²³ Στὰ ‘Προλεγόμενα’ τῶν κειμένων, ποὺ ἐκδίδουμε, ὅσον ἀφορᾷ στὰ ρητορικὰ σχήματα, ταυτιζόμαστε κατὰ βάση μὲ τὴν χρῆση τους ἀπὸ τὸν Kazhdan, *History*, I-II, passim· γιὰ νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνομαστε σὲ κάθε κείμενο, ὡστόσο, παραπέμπουμε ἐδῶ ἅπαξ καὶ στὰ ὑπόλοιπα ἐγχειρίδια, ποὺ χρησιμοποιήσαμε: Blass – Debrunner, 239 ἐξ.· Thompson, *Syntax*, 410 ἐξ.· Buttmann, *Grammar NT*, 470 ἐξ.· Campbell, *Basil the Great*, 20 ἐξ.· Ameringer, *John Chrysostom*, 29 ἐξ.· Mitsakis, *Romanos*, 164 ἐξ.· Simonson, *Syntax*, 359 ἐξ.· Παπανικολάου, *Καλολογία*, 75 ἐξ.· Θεοδωρακόπουλου, *Ρητορεία*, 123 ἐξ.· Ζωγράφου, *Γαβριήλ*, 223 ἐξ.

²⁴ Πρβλ. G. Kennedy, «Function and Evolution of Byzantine Rhetoric», *Viator* 1 (1970) 55-73, εἰδ. 66. Λέμε ‘κυρίως ὕφος’ γιὰτὶ ἐδῶ διακρίνουμε τὴ χρῆση τῆς γλώσσας σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὀρισμὸ, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ Antonopoulou (*Homilies*, 81-2). Κατὰ τὴν συγγραφέα τὸ ὕφος τοῦ ὁμιλητῆ σχετίζεται μὲ τὴ Συντακτικὴ δομὴ τοῦ λόγου, τὴ χρῆση τῆς γραμματικῆς, τοῦ λεξιλογίου, τὰ ρητορικὰ σχήματα καὶ τὴν αὐτοσυνειδησία ὡς πρὸς τὴ θέση τοῦ στὴν κειμενικὴ παράδοση, ποὺ δηλώνεται ἄμεσα, εἴτε ἔμμεσα μέσῳ τῶν πηγῶν, ποὺ παραθέτει. Ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸ πρότυπο τῶν βυζαντινῶν ρητόρων –κατὰ τὴν δυνατότητα τοῦ καθενὸς- ἦταν σταθερὰ ἡ ‘ἀττικίζουσα’ ἐλληνικὴ. Στὸ ὕφος θὰ προσθέταμε τὴ χρῆση τοῦ ρυθμοῦ στὴν πρόζα, φαινόμενο ἰδιαίτερα σὺνηθες στὴν ‘ὑψηλὴ’ λογοτεχνία τῶν Βυζαντινῶν (Antonopoulou, *Homilies*, 86-91· Browning, «Language», 110). Τὴν ἀδυναμία τῶν Βυζαντινῶν νὰ διακρίνουν ὕφος-γλώσσα παρατηρεῖ καὶ ὁ Browning («Language», 103). Σημαντικὸ ζήτημα σὲ σχέση μὲ τὰ Ἐγκώμια ἦταν καὶ ὁ τρόπος παραγωγῆς καὶ παρουσίας τους· δὲν εἶναι βέβαιο, ἂν πρῶτα ἐκφωνοῦνταν καὶ ἔπειτα καταγράφονταν ἢ τὸ ἀντίθετο (βλ. Κούκουρα, *Παλαμᾶς*, 43). Μὲ τὴν σύνθεση καὶ τὴν ἐκφώνησή τους συνδέεται καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγνωσης καὶ τῶν κινήσεων τῶν ὁμιλητῶν (πρβλ. Cavallo, *Ανάγνωση*, 94-5, 98-9).

²⁵ Πρβλ. Jenkins, «Origins», 44, 49-50. Ἡ παράθεση χωρίων ἀπὸ παλαιότερες πηγὲς χωρὶς ἀναφορὰ τῆς προέλευσής τους ἔφθανε συχνὰ στὰ ὅρια τῆς συμπλήρωσης. Ἡ διαδικασία αὐτὴ συχνὰ σχετίζεται καὶ μὲ τὴν ἐν Τρούλλῳ Σύνοδο γιὰ προσοχὴ στὴν ἐρμηνεία τῆς πίστεως (Ράλλη-Ποτλῆ, II, 346-347· πρβλ. Κρουμβάχερ –Ehrhard, *IBA*, A’, 241, 219-222· Antonopoulou, *Homilies*, 116· Ζωγράφου, *Γαβριήλ*, 163).

²⁶ Aigrain, *Hagiographie*, 123· Delehay, *Legends*, 28 ἐξ.· πρβλ. M. Kaplan, «Les normes de la sainteté à Byzance (VIe – XIe s.)», *Les marginaux et les autres mentalités. Histoire de culture et des sociétés* 4 (1990) 2-26· Delehay, *Sanctus*, 233 ἐξ. Τὶς ἀγιολογικὲς ἀντιλήψεις τῶν βυζαντινῶν ἐγκωμιαστῶν ἐξετάσαμε κι ἐμεῖς σὲ σχέση μὲ τὸν μάρτυρα Γεώργιο (Γριμάνη, *Ἅγιος Γεώργιος*, 83 ἐξ.). Ὁ Aigrain παραθέτει τὴ δομὴ τοῦ Ἐγκωμίου· πρβλ. Delehay, *Les Passions*, 142-3· Πάσχου, *Ἅγιοι*, 170· Τσάμη, *Αγιολογία*, 30-1· ἡ δομὴ ὑπόκειται φυσικὰ στοὺς νόμους τῶν ρητορικῶν ἐγχειριδίων· βλ. Alexander, «Biography», 194. Ὡς πρὸς τὰ ἀγιολογικὰ ‘*μοτίβα*’, γιὰ νὰ μὴν ἐπαναλαμβάνουμε κάθε φορά στὰ οἰκεῖα ‘Προλεγόμενα’ τὶς ἀναφορές, παραθέτουμε ἐδῶ τὰ κυριότερα: ἡ ἀδυναμία τοῦ ὁμιλητῆ σὲ σχέση μὲ τὸν ἐγκωμιαζόμενο (συνήθως στὸ Πρόοιμο, λέγεται ‘*αὐξήσις*’ πρβλ. Antonopoulou, *Homilies*, 120, ὅμοιο καὶ τὸ μοτίβο τῆς ‘*ἀμάθειας*’ τοῦ ὁμιλητῆ, πρβλ. Browning, «Language», 104· Kazhdan, *History*, II, 242), ὁ ἐγκωμιασμὸς τῆς πατρίδας καὶ τῆς οἰκογένειας

ἀναφερόταν σὲ πρωτότυπες προσωπικὲς λεπτομέρειες, ἀλλὰ μιλοῦσε γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητά του ὡς πρὸς τὴν ἀποφυγὴ τοῦ παιδικοῦ παιχνιδιοῦ καὶ τῆς συναναστροφῆς μὲ συνομηλίκους (παιδαριογεροντισμός)²⁷, τὴν ἐξαιρετικότητά του στὴν ἐνασχόληση μὲ τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα, ὅμως συνήθως, ἐγκαταλείπει σ' ἓνα μέτριο στάδιο κλπ.²⁸ Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν χρειάζοταν νὰ ἀναζητήσει ἢ νὰ ἐκθέσει λεπτομέρειες μιᾶς προσωπικῆς κανονικῆς ζωῆς· χαρακτηριστικὸ, ἄλλωστε, τῶν Ἑγκωμίων εἶναι ἡ 'ἀφαίρεση': ἡ ἀποφυγὴ χρήσης τοῦ συγκεκριμένου²⁹. Ἔτσι, καλεῖ τὸν ἀκροατὴ νὰ ἀνακαλέσει μιὰ συγκεκριμένη εἰκόνα ἀπὸ ἓνα γνωστό του πρότυπο, αὐτὸ τοῦ Ἀγίου³⁰. Ὁ ἐγκωμιασμός μέσω τῆς χρήσης σταθερῶν μοτίβων γίνεται μέσο ἐποικοδόμησης καὶ σταθεροποίησης τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος³¹. Τὰ καταλληλότερα δείγματα αὐτῆς τῆς λειτουργίας ἀποτελοῦν τὰ ἐγκώμια, ποὺ ἐκδίδουμε.

(καταγωγή), ἡ γέννησή του (συνήθως θαυμαστή), φυσικὲς ἀρετές (εὐφυΐα, κάλλος, δύναμη), ἐκπαίδευση (καὶ ὡς πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ἐκπαίδευσης πρβλ. Browning, «Literacy», 46-8), εἶδος ζωῆς/ 'ἀκμή' (σύμφωνα μὲ ἠθικὲς ἀρχές, ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὸ ἀγιολογικὸ Ἑγκώμιο, πρβλ. Maguire, «Comparing», 89· Jenkins, «Origins», 21), θαύματα (ἀναστάσεις, 'διτοπίες', μάχη μὲ δαίμονες κλπ, πρβλ. Browning, «Low-Level», 122-4) διάσπαρτες συγκρίσεις (γιὰ τὴν ἀξία τῆς σύγκρισης καὶ τὴν τεχνικὴ στὸ βυζαντινὸ Ἑγκώμιο βλ. Maguire, «Comparing», 89, 95 ἐξ.. Οἱ βυζαντινοὶ ἀκολουθώντας τὶς ἑλληνιστικὲς ρητορικὲς θεωρίες διέκριναν σὲ 'περὶ ὅλης τῆς ὑποθέσεως' καὶ 'μερική': Μενάνδρου, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, Spengel, 377.4 [ἐκδ. D.A.Russell - N.G.Wilson, *Menander rhetor*, Oxford 1981], ἐρμηνευτικὴ ἀσχολία μὲ τ' ὄνομα (Alexander, «Biography», 200· Σ Δ. Γριμάνη, «Ἡ χρῆση τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀγίων στὴ ρητορικὴ ἀγιολογικὴ παράδοση», *Θεολ* 79 [2008] 287-294). Οἱ ἀναμενόμενες ἀρετὲς ἐνὸς ἀγίου ἐπισκόπου-προτύπου ἀνιχνεύονται ὅλες στὸν ἀναμειγμένο *Βίον* τοῦ ἀγίου Νικολάου (ἀπὸ τὸν 9^ο αἰ. κ.ἐξ.), πρβλ. Vera von Falkenhausen, «Bishops», στδ: (ἐπιμ.) G. Cavallo, *The Byzantines*, Chicago 1997, 172-196, εἰδ. 185.

²⁷ Πρβλ. Κιουσοπούλου, *Χρόνος*, 73 ἐξ· Browning, «Low-Level», 121.

²⁸ Πρβλ. Κιουσοπούλου, *Χρόνος*, 69.

²⁹ Aigrain, *Hagiographie*, 123· Antonopoulou, *Homilies*, 109-110.

³⁰ Delehay, *Legends*, 25 ἐξ· πρβλ. Halkin, «Hagiographie», 261. Ὁ ὁμιλητὴς προϋποθέτει τὴν γνώση τῶν 'κανόνων τοῦ λογοτεχνικοῦ τοῦ εἵδους' ἀπὸ τὸν ἀκροατὴ/ἀναγνώστη· γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ πλήρωμα αὐτὸ γίνεται ἀσυνείδητα, χωρὶς ἀπαραίτητες θεωρητικὲς γνώσεις.

³¹ Πρβλ. Saïd κ.ἄ., *Ἱστορία*, II, 433-4· Τσάμη, *Αγιολογία*, 29. Τὴν ἴδια χρῆση ἔχουν καὶ τὰ παραθέματα, τὰ ὁποῖα ἐντάξαμε στὸ 'ὕφος' (πρβλ. Rosenquist, *Λογοτεχνία*, 273-4)· μὲ τὴν διακειμενικότητα προκαλεῖται ἡ δράση 'συνειρμῶν' καὶ ἀναπτύσσεται μιὰ ἰδιαίτερη σχέση μεταξὺ ὁμιλητῆ-ἀκροατῆ/ἀναγνώστη. Οἱ στυλιστικὲς ἐπιλογὲς τῶν Βυζαντινῶν (γλώσσα, ὕφος, μοτίβα) εἶχαν κοινωνικο-πολιτικὲς προεκτάσεις (Browning, «Language», 103). Ἄλλωστε, ἡ προέλευση αὐτῶν τῶν λογοτεχνικῶν μοτίβων, ποὺ ἀσκοῦσαν ἐπιρροὴ στὴν κοινωνία μποροῦν ν' ἀναζητηθοῦν καὶ σὲ ἐξωχριστιανικὰ παράλληλα, π.χ. νεοπλατωνικά· βλ. Cameron, *Αὐτοκρατορία*, 257-8. Γι' αὐτὸ ἡ ἀποκλειστικὴ φιλολογικοῖστορικὴ ἀξιοποίηση αὐτῶν τῶν κειμένων εἶναι σφάλμα· μέσα ἀπὸ μοντέρνες μεθόδους ἀνάλυσής τους μπορεῖ νὰ ἀντικατοπτριστοῦν τὸ status τῆς κοινωνίας καὶ οἱ ἀναγνῶστες/ἀκροατὲς, στοὺς ὁποίους ἀπευθυνόταν καὶ νὰ συνδιαστῇ πέρα ἀπὸ τὴν κοινωνιολογία μὲ ἐπιστῆμες ὅπως ἡ ἀνθρωπολογία καὶ ἐθνολογία· σημαντικὸ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση εἶναι τὸ κλάσικο πλέον ἄρθρο τῆς Évelyne Patlagean, «Ancienne hagiographie», 110-111· Brown, «Ὑστερη ἀρχαιότητα», 112 ἐξ· γιὰ τὸ 'ἀκροατήριον' τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας πρβλ. Κιουσοπούλου, *Χρόνος*, 30 ἐξ.

B'.
KEIMENA

I.

Ἐγκώμιο Γεωργίου Χαρτοφύλακος

1. Προλεγόμενα.

α'. Οί κώδικες.

Τὸ Ἐγκώμιο, ποὺ ἐκδίδουμε, ἀπαντᾷ σὲ δύο κώδικες¹:

1. Ambrosianus graecus D 92 sup. ἢ 259 (A).
2. Parisinus graecus 1458 (P).

A Ὁ ἐλληνικὸς κώδικας *D 92 sup.* (ἢ 259) τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου χρονολογεῖται στὸν 10-11^ο αἰ.² καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ἀγιολογικὴ συλλογὴ δίχως ὅμως ἐμφανὴ ἐορτολογικὴ συνοχὴ καὶ σειρά. Ὁ κώδικας εἰσῆλθε στὴν Ἀμβροσιανὴ βιβλιοθήκη στὰ 1607, ἀφοῦ εἶχε ἐντοπιστεῖ στὴν περιοχὴ τῆς Καλαβρίας. Εἶναι γραμμένος σὲ δύο στῆλες μὲ 36 στίχους ἢ κάθε μία· ἡ γραφὴ εἶναι στρογγυλὴ, ὀρθία, καθαρὴ, στρωτὴ, χωρὶς συμπλέγματα, σύμβολα καὶ ἰδιαίτερες συντομογραφίες πέρα ἀπὸ τὶς συνήθειες (ἄν(θρ)ωπος, Κ(υρ)ιος, Ἰ(ησ)ούς, πν(εῦμ)α κλπ.), μὲ ἐλάχιστες παρεμβολές ἀπὸ τὴ μεγαλογράμματη (ν, θ)³. Οἱ ἀρχές τῶν κειμένων ἔχουν διακοσμηθεῖ πολὺ λιτά, ἐνῶ τὰ πρωτογράμματα, ποὺ ἐκτείνονται σὲ 2-6 στίχους, εἶναι ἑγχρῶμα καὶ λιτὰ διακοσμημένα· πάνω ἀπὸ τὸ πρωτόγραμμα ἔχει σημειωθεῖ καὶ ὁ αὐξὼν ἀριθμὸς τοῦ Λόγου κατὰ τὴ σειρά, ποὺ διατηρεῖ στὸν κώδικα. Τὸ κείμενό μας περιλαμβάνεται στὰ φφ. 46r – 57v· ἔχει τίτλο: «Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον». Ὁ συγγραφέας του, κατὰ τὸ χειρόγραφο, φαίνεται στὴν ἐπιγραφή: «Γεωργίου Διακόνου, Χαρτοφύλακος τῆς ἀγίας μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως». Γιὰ τὸν Γεώργιο θὰ μιλήσουμε πιὸ κάτω.

¹ Ὁ Anrich (I, 92-96) ἐκδίδει τμήματα τοῦ κειμένου, καὶ τὸ σχολιάζει (II, 162-3 πρβλ. 356), πρβλ. AB LXXII (1954) 330· Halkin, *BHG*, II, 149, n.1364d· Ehrhard, *Überlieferung*, I, 522, n.19.

² Ὁ κατάλογος τῶν Martini – Bassi, *Catalogus*, 284 ἐξ., εἰδ. 290, δίνει ὡς χρονολογία τὸν 11^ο αἰ., ἐνῶ ὁ πιὸ πρόσφατος τοῦ Pasini, *Inventario*, 60 ἐξ. διευρύνει τὸ χρονολογικὸ πλαίσιο καὶ στὸν 10^ο αἰ.

³ Ὁ C. Pasini (*Inventario*, 60) κατατάσσει τὴ γραφὴ στὸν τύπο Leroy 12C2, 22B2s. Αἰσθητικὰ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ τὴ σχετίσει μὲ τὴ σχολὴ τοῦ Νεῖλου ἀπὸ τὸ Ροσσάνο, ποὺ συναντιέται χρονικὰ καὶ τοπικὰ μὲ τὸν κώδικα μας (πρβλ. Αγ. Τσελίκας, «Τὸ βιβλίον καὶ ἡ τεχνικὴ του τὴν ἐποχὴ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου καὶ γενικὰ τὸν 10^ο αἰῶνα», στοῦ Ἰδίου, *Θέματα Ἑλληνικῆς Παλαιογραφίας*, Ἰνστιτοῦτο “Ἀρέθας”, Μεσογειακὸ Ἰνστιτοῦτο ἐρευνῶν παλαιογραφίας, βιβλιολογίας καὶ ἱστορίας τῶν κειμένων, Ἀθήνα 2004, 23-38, εἰδ.30· πρβλ. Athanasius Kominis, *Fascimiles of Dated Patmian Codices*, Athens 1970, 21 καὶ πίνακα 8, ὅπου ὁμοίου τύπου κωνσταντινουπολιτικὸς κώδικας τοῦ Χου αἰ., ἀλλὰ μὲ διαφορὰ στὴν ἔνωση τοῦ ‘ρ’ μὲ τὸ ἐπόμενο γράμμα).

P Ὁ μεμβράνινος *Παρισινὸς κώδικας ἀρ. 1458*, χρονολογεῖται στὸν 11^ο αἰ.⁴ Εἶναι γραμμένος σὲ δύο στήλες μὲ σαράντα στίχους ἢ κάθε μία. Στὶς ἀρχὲς τῶν κειμένων πάνω ἢ γύρω ἀπὸ τοὺς τίτλους, ποὺ εἶναι γραμμένοι μ' ἐπίσημη μεγαλογράμματη γραφή, ἔχουν ζωγραφιστεῖ κι ἐδῶ βινιέτες, πιὸ προσεγμένες, ὅμως ἀπ' ὅ,τι στὸν Ἀμβροσιανό· τὰ πρωτογράμματα εἶναι μεγαλύτερα καὶ λιτὰ διακοσμημένα. Στὶς κορυφὲς τῶν σελίδων, ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ νέο κείμενο, ὑπάρχει σχετική σημείωση. Ἡ γραφή εἶναι στρωτή, μὲ στρογγυλοὺς καὶ ὀρθοὺς χαρακτῆρες, ποὺ στὶς καταλήξεις τῶν κάθετων κεραιῶν τους δημιουργεῖται μιὰ μικρὴ πάχυνση σὰν ἀγκύλη. Δὲν περιέχει σύμβολα ἢ συντομογραφίες (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνήθη θεωνύμια καὶ ἄλλες πολὺ κοινὲς συντομογραφίες, π.χ. σρια = σωτηρία, μρικος = μητρικός κλπ) καὶ τὰ συμπλέγματα τῶν γραμμάτων δὲν δημιουργοῦν ἰδιαίτερο πρόβλημα στὴν ἀνάγνωση.

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, ἀποτελεῖ Μηναιο τοῦ Δεκεμβρίου, ποὺ φθάνει μέχρι τὴ δεκάτη ἐβδόμη τοῦ μήνα⁵. Στὰ φφ. 55v – 63r περιέχεται Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται στὸ Γεώργιο Χαρτοφύλακα⁶. Στὸν τίτλο, ὡστόσο, ἀναγράφεται: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, ἀρχιεπίσκοπον Μύρων» χωρὶς νὰ προσγράφεται σὲ κάποιο συγγραφέα⁷.

Τὸ Παρισινὸ χειρόγραφο φαίνεται, ὅτι παραδίδει πιὸ σωστὴ μορφή τοῦ κειμένου, ἀπ' ὅ, τι τὸ Ἀμβροσιανό⁸. Ἀναλυτικὰ ἡ σύγκριση τῶν γραφῶν τῶν δύο κωδίκων δείχνει ὅτι ὁ A (=Ambr.gr. 259) περιέχει 27 ὀρθογραφικὰ σφάλματα⁹ ἔναντι μόλις τριῶν τοῦ P (=Par.gr. 1458)· ἀντίστοιχα, συντακτικὰ καὶ γραμματικὰ σφάλματα

⁴ Omont, *Inventaire*, II, 49-50· Halkin, *Inventaire*, 166· Omont – Bollandiani, *Catalogus*, 130.

⁵ Ehrhard, *Überlieferung*, I, 521-5.

⁶ Halkin, *BHG*, II, 149-150, n. 1364b· Ehrhard, *Überlieferung*, I, 522 (19)· Omont – Bollandiani, *Catalogus*, 132· Omont, *Inventaire*, II, 50.

⁷ Οὔτε ὁ κατάλογος τῶν Omont καὶ Βολλανδιστῶν στὴ σχετικὴ καταγραφή τοῦ ἀναφέρει τὸν Γεώργιο ὡς δημιουργὸ τοῦ Ἐγκωμίου. Τὸ χειρόγραφο περιλαμβάνει καὶ ἄλλα κείμενα τοῦ Γεωργίου μὲ σαφή, ὅμως, ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος ὡς δημιουργοῦ, κατὰ τὸν ἴδιο κατάλογο: v.21, φφ.82β-86β, εἰς τὸν χρηματισμὸν τῆς συλλήψεως τῆς... Θεοτόκου, v.22, 86β-91β, Εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἀννης, v.23, φφ.92-97, Εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἀπότεξιν τῆς... Θεοτόκου καὶ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν ἰβ' φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ· πρβλ. Halkin, *Inventaire*, 166 (ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν προηγούμενο) καὶ Omont, *Inventaire*, II, 50. Τὸ χειρόγραφο στὰ ἀμέσως προηγούμενα φύλα ἀπὸ τὸ κείμενό μας (ff. 50r-55v) περιλαμβάνει καὶ ἄλλο ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο, τοῦ Νικήτα Δαβίδ τοῦ Παφλαγόνα: Halkin, *BHG*, II, 150, n. 1364d· Ehrhard, *Überlieferung*, II, 239-241· Anrich, II, 163-5· Πασχαλίδης, *Νικήτας*, 156. Τὸ κείμενο ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν ἀκάματο Halkin, *Saints*, 146-157.

⁸ Πρβλ. Anrich, II, 162.

⁹ Οἱ μετρήσεις ἐγιναν ἀπὸ ἐμᾶς· ἀποκλείουν τὸν τονισμό τῶν λέξεων (ἐκτὸς ἂν αὐτὸς μετατρέπει μορφολογικὰ τὸν τύπο) καὶ περιλαμβάνουν τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ 'σφάλματα' ἢ διαφορετικὲς γραφές, πάντα κατὰ τὴν κρίση μας. Ὁ ἔλεγχος μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ σύγκριση μὲ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου περιλαμβάνουμε, ὅλες τὶς διαφορετικὲς γραφές ἐκτὸς ὧν ἀφοροῦν τονισμό καὶ δὲν ἀλλοιώνουν τὸν τύπο τῆς λέξης.

περιέχει 39 ὁ Α καὶ 5 ὁ Ρ. Οἱ ἐλάσσονες παραλείψεις, ποὺ ἀφοροῦν συνήθως μόρια ἢ λέξεις, ποὺ δὲν ἀλλοιώνουν σημαντικὰ τὸ νόημα εἶναι 27 στὸν Α καὶ 8 στὸν Ρ· ἐνῶ μείζονες παραλείψεις, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος ἢ/καὶ τὴν ἀλλοίωση ποὺ προκαλοῦν στὸ νόημα τοῦ κειμένου παρατηροῦνται 9 στὸν Α καὶ 6 στὸν Ρ. Τὰ σφάλματα, ποὺ μποροῦν ν' ἀποδοθοῦν στὴν ἀντιγραφή εἶναι 47 στὸν Α καὶ 8 στὸν Ρ. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅμως τὸ παρακάτω συμπέρασμα: ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν γραφῶν φαίνεται ὅτι τὰ δύο χειρόγραφα παραδίδουν 95 φορές γραφές, ποὺ μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν παράλληλες: δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ δηλαδὴ μὲ βεβαιότητα μία ἐνδεχόμενη προέλευσή τους ἀπὸ ἄλλη (ἢ καὶ μεταξύ τους ἐξάρτηση). Αὐτὲς ἀφοροῦν (α) (ἀντι)μεταθέσεις λέξεων σὲ μικρὲς ἢ μεγαλύτερες φράσεις¹⁰, (β) ἀντικαταστάσεις λέξεων¹¹, (γ) σύνθετες λέξεις, τῶν ὁποίων τὰ πρῶτα συνθετικὰ διαφοροποιοῦνται (προστίθεται ἢ ἀφαιρεῖται ἡ πρόθεση). Γενικὰ πάντως δίνεται ἀμέσως ἡ ἐντύπωση, ὅτι ὁ Α παραδίδει ἕνα πιὸ "χαμηλὸ" κείμενο· ἢ ἀντίθετα, τὸ Ρ παραδίδει ἕνα κείμενο μὲ σπανιότερες ἢ "δυσκολότερες" γραφές καὶ γενικὰ "ὕψηλότερο" γλωσσικά¹².

¹⁰ Στ. 27, κρείττων λόγων ὑπόθεσις Ρ: κρείττων ὑπόθεσις λόγων Α. 52, μετέχουσι πίστεως Ρ: πίστεως μετέχουσι Α. 72-3, παρατρέχω διήγησιν Ρ: διήγησιν παρατρέχω Α. 151-2, τοὺς ὁμοφύλους εὐεργετῆν Ρ: εὐεργετῆν τοὺς ὁμοφύλους Α. 166, δογμάτων αὐτῶ Ρ: αὐτῶ δογμάτων Α. 287, ἱκμάδος ἐρήμους Ρ: ἐρήμους ἱκμάδος Α. 350, πρὸς ταύτην τάχους Α: τάχους πρὸς ταύτην Ρ. 353, καλοῦντός σου ἐτι φήσαντος Ρ: φήσαντος ἐτι σου λαλούντος Α. 361, σκοπητέον εἶναι Ρ: εἶναι σκοπητέον Α. 414, κελεύσματος συνήθως: συνήθως κελεύσματος Α. 443, πάλαι τῶν Α: τῶν πάλαι Ρ. 596, ἀναδραμεῖν βίον Ρ: βίον ἀναδραμεῖν Α. 613-4, τὸν ἐχθρὸν τὸν δημιουργὸν αὐτὸν πρὸς τὸ πλάσμα διαβαλλεῖν πεποίηκεν Α: δημιουργὸν αὐτὸν ἐχθρὸν πρὸς τὸ πλάσμα (sic) πεποίηκε Ρ.

¹¹ Στ. 63, ταῦτα Ρ: Ἐντεῦθεν οὖν ὁ ἅγιος Α. 104, λέγειν Ρ: λαλεῖν Α. 161, τοιαύτην Α: αὐτήν Ρ. 196, ἀμφοῖν Ρ: ἅμα Α. 278, ἀπαγομένους Ρ: ἐπειγομένους Α. 286, προβαλλομένων Ρ: ἐχόντων Α. 300, εὐπαρρησίαστος Ρ: εὐπρόσδεκτος Α. 303, ἐπαίεις Α: ἐπακούεις Ρ. 325, δρόμος Ρ: τάχος Α. 328, ἡγουμένην Ρ: ἐπομένην Α. 356, οἰκονομήσων παρέστηκεν Ρ: πληρώσων καθέστηκεν Α. 368, κριμάτων Ρ: θαυμάτων Α. 429, αἰδοῖ Ρ: δέει Α. 486, αὐτῶν Ρ: τούτων Α. 541, ταύτης Ρ: αὐτῆς Α. 573, τί Ρ: ταύτην Α. 640, πολλοὶ Α: πολλάκις Ρ.

¹² Σὲ κάποιες περιπτώσεις ἀπὸ τὶς ἀντιμεταθέσεις λέξεων μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ ἡ πιὸ ὀρθὴ γραφὴ μὲ βάση τὴν *εὐφωνία* (στὸ στ. 151-2 στὸν Ρ ἀποφεύγεται ἡ χασμωδία στὴν ἀρχὴ τῆς φράσης) ἢ μὲ κριτήριον τὴν *ρυθμικότητα* –γιὰ τὴν ὁποία βλ. πιὸ κάτω– (στὸ στ.52 ὁ Ρ ἀποφεύγει τοὺς δύο συνεχόμενους τόνους: στοὺς 72-3 πάλι ὁ πετυχαίνει κατάληξιν σὲ δάκτυλο [clausula], ἐνῶ στὸ 596 ὁ Ρ στὰ δύο ἰσοσύλλαβα κῶλα διατηρεῖ καὶ ὁμότονη ἰαμβικὴ κατάληξιν), τὴν *ὁμοτονία* (στὸ στ.166 ὁ Α ἀνταποκρίνεται στὴν ὁμοτονία τῶν δύο κῶλων, ποὺ ἔχουν καὶ ὁμοιοτέλευτο, ἔνω ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ρ ὄχι· στὸ 414, ὅπου τὰ κῶλα εἶναι ἰσοσύλλαβα ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ρ διατηρεῖ καὶ τὴν ὁμοτονία, ὄχι ὅμως ἐκείνη τοῦ Α)· ἐνῶ ἄλλοῦ βάσις εἶναι τὸ *νόημα* (στ. 440, ὅπου τὸ ἐπίρρημα τίθεται ὀρθὰ στὸ Α) καὶ ἄλλοῦ τὸ *ῥυθμός* (στοὺς στ. 613-4 τὸ περίπλοκο τῆς φράσης, ὅπως παραδίδεται στὸν Α, ποὺ δὲν τὸ συνηθίζει, δείχνει ὅτι εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ πρότυπο). Περισσότερες γραφές προκρίνονται ἀπὸ τὸ Ρ, ἐνῶ εἶναι ἀδύνατον νὰ εἰπωθεῖ ἂν τὸ κείμενο τοῦ Α "ἀλοποιεῖ" τοῦ Ρ ἢ τοῦ Ρ "ἐκλεπτύνει" ἐκεῖνο τοῦ Α.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ στὶς ἀντικαταστάσεις λέξεων, τὸ πιὸ σὺνηθες εἶναι ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Α νὰ εἶναι ἡ εὐκολότερη ἢ κοινότερη: πχ. Στ.63, δὲν μπορούμε, ὅμως, μὲ βεβαιότητα νὰ ὑποθέσουμε ποιά παράδοση προηγεῖται· ἡ "ἀναφορά", ποὺ σχηματίζεται στὸ κείμενο, μπορεῖ νὰ προηγεῖται ἢ καὶ νὰ δημιουργεῖται ἀπὸ ἐκ τῶν ὑστέρων στυλιστικὴ ἐπέμβαση –πράγμα πιὸ σπάνιο· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μὲ τὶς ὑπόλοιπες ὅμοιες περιπτώσεις. Φυσικά, τὰ προβλήματα θὰ διαφωτίζονταν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη ἐνὸς τρίτου χειρογράφου μὲ τὸ κείμενό μας. Ἀντίθετα, πιὸ "δύσκολες" γραφές φαίνεται νὰ περιέχει ὁ Α σὲ λιγοστὲς περιπτώσεις (πρβλ. πιὸ κάτω στὸ κείμενο).

Φυσικά, είναι γνωστό ότι με δύο χειρόγραφα δεν μπορεί να γίνουν εικασίες για την παράδοση του κειμένου¹³. Στην περίπτωση μας δεν μπορεί να διαπιστωθεί άμεση εξάρτηση του κειμένου του ενός κώδικα από τον άλλο, καθώς και ο καλύτερος μάρτυρας P περιέχει σφάλματα ανεξάρτητα από τον A (στ. 74, 226, 235, 431, 493, 597-8). Υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις, που το A παραδίδει πιο ‘ύψηλη’ γραφή από τον P, γεγονός που είναι αντίθετο στη γενική του τάση (στ. 303: έπακούεις P: έπαίεις A, στ. 273: ό A με τον ένικό [καθέστηκε] διατηρεί το άττικό σχήμα, αντίθετα από τη συνήθειά του, ενώ ό P το αποπέμει με τον πληθυντικό [καθεστήκασι], στ. 519: αὐτοὺς P: έαυτοὺς A, ή σύνταξη στη φράση τῶν στ. 613-4 είναι πιο πολύπλοκη στο A απ’ό,τι στο P, στ. 230: το P παρέχει το ρήμα στην ένεργητική φωνή [κατέβαλε], ενώ το A δίνει τη μέση φωνή [κατεβάλετο]). Αὐτὰ μαρτυροῦν γιά τήν παραλληλία τῶν παραδόσεων τῶν δύο χειρογράφων, ενώ ή τελευταία περίπτωση δείχνει πρὸς τήν κατεύθυνση μιᾶς ‘μεσάζουσας’ τάξης χειρογράφων μεταξύ τῶν A – P καί τοῦ αὐτογράφου/άρχετύπου. Επιπλέον, ή ύπαρξη τουλάχιστον έξι ιδιαίτερων γραφῶν/σφαλμάτων, που έχουν κοινές τὰ δύο χειρόγραφα (στ. 18, 82, 191, 226, 239, 413), μᾶς κάνει νά υποθέτουμε, ότι πάνω από τή μεσάζουσα τάξη υπάρχει κοινός πρόγονος¹⁴.

Αξιόλογα είναι καί τὰ στοιχεῖα από τήν κωδικολογική σύγκριση. Οἱ δύο κώδικες δέν σχετίζονται ιδιαίτερα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους· ὁ Παρισινός είναι μιὰ

¹³ West, *Κριτική*, 23-4.

¹⁴ Σὲ μία ἀκόμη -πιο τολμηρή ὁμως- ὑπόθεση μᾶς κατευθύνει μιὰ ἄλλη κατηγορία διαφορετικῶν γραφῶν. Στους στ. 92-3 διαβάζουμε στὸν P: ‘ὅλος τῆς ἀρετῆς εἶδος’, ἐνῶ στὸν A: ‘ὅλον τῆς ἀρετῆς’. Ασφαλῶς στὴ μορφή αὐτὴ ὀρθὴ εἶναι ἡ γραφή τοῦ P. Ὡστόσο, ἡ φράση τοῦ A δέν μπορεί νά ἐξηγηθεῖ ικανοποιητικά παρὰ μόνον ἂν υποθεθοῦν προηγούμενα δύο ἄλλες γραφές: ‘ὅλος τῆς ἀρετῆς’ καί ‘ὅλον τῆς ἀρετῆς εἶδος’, τίς ὁποῖες **συμφύρει** ὁ A. Σὲ ὅμοια ὑπόθεση ὁδηγεῖ καί ἡ διαφορά τῶν στ. 326-7· ὁ P παραδίδει ὀρθά: ‘τὴν ἡγουμένην δ’ ἐκείνης’, ἐνῶ ὁ A: ‘τὴν ἐπομένην δ’ ἐκείνην’, ἀντιστρέφοντας τὸ νόημα. Καί πάλι υπάρχουν δύο διαφορές: μιὰ στὴν γενική, πού μετατρέπεται σὲ αἰτιατική καί μιὰ στὴν διαφορετικὴ λέξη, ‘ἐπομένην’. Θα μπορούσε, λοιπόν, κι ἐδῶ ὁ γραφέας τοῦ A νά ἔχει δύο πρότυπα ἐμπρὸς στὰ μάτια του· ἓνα με τὴ γραφή: ‘τῆς ἐπομένης δ’ ἐκείνην’ καί ἄλλο με τὴ γραφή τοῦ P. Τέλος, στους στ. 487-9 ἡ σύγκριση εἶναι πιο ἐντονὴ· ὁ P παραδίδει: «δαιμόνιον, ὃ πάλαι τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ναοῦ ἀπελήλατο, *σχήματι* χρηστῷ τὸ (sic) πρὸς συνήθειαν ἐπιφαῖνον καί γυναικεῖον εἶδος ὑποκρινόμενον εἰκός τε *ἐπιτηδείως* πρὸς τοῦτο χρῆσάμενον», ἐνῶ ὁ A «...σχῆμά τι...ἐπιτηδείω». Ἀλλάζει δηλαδὴ τὴν πρώτη δοτικὴ με αἰτιατική καί τὸ ἐπίρρημα με δοτικὴ. Καί πάλι πιο πιθανὴ ἐξήγηση γιά τὴν διαφορά τῶν γραφῶν εἶναι ἡ ὑπαρξη δύο προτύπων γιά τὸ A, μιὰ με τὴν αἰτιατικὴ ‘σχῆμά τι χρηστὸ τὸ’ -ἴσως ἀπὸ ‘κεῖ νά προέρχεται καί τὸ ‘σφάλμα’ τοῦ P- πού τὴν ἐκλαμβάνει σὰν ἀντικείμενο τοῦ ‘ἐπιφαῖνον’ καί μιὰ με τὴ γραφή τῆς παράδοσης τοῦ P, με τὴν δοτικὴ ‘ἐπιτηδείω’ ὡς ἀντικείμενο τοῦ ‘χρησάμενον’. Ἀντίθετα, ἡ πιο ὑψηλὴ παράδοση τοῦ P, ἐκλαμβάνει ἀπόλυτα τὴν πρώτη δοτικὴ καί συντάσσει με ἐπίρρημα τὴ μετοχή ‘χρησάμενον’.

Ἄν ἰσχύει αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, τότε τὸ πιο ‘χαμηλὸ’ κείμενο τοῦ A ἐξηγεῖται ἀπὸ μιὰ παράλληλη ἔκδοση τοῦ κειμένου τοῦ Γεωργίου, ἴσως καί ἀπὸ τὸν ἴδιο εἶτε (τὸ πιο πιθανόν) πρὶν τὴν πιο ‘ύψηλὴ’ μορφή τῆς παράδοσης τοῦ P, εἴτε μετὰ.

συστηματική συλλογή /Μηναῖο τοῦ μήνα Δεκεμβρίου (1^η-17^η), ἐνῶ ὁ Ἀμβροσιανός, ὅπως εἶπαμε, φαίνεται νὰ εἶναι μιὰ εὐρύτερη ἀγιολογικὴ συλλογὴ δίχως σύστημα. Εἰδικά, ὅμως, ὡς πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο, περιέχουν καὶ τὰ δύο ἀπὸ μιὰ τριάδα κειμένων σχετικῶν μὲ τὴ μνήμη του: ἓνα κείμενο μὲ θαύματα¹⁵ καὶ δύο Ἑγκώμια¹⁶. Ὁ ἀποκλεισμός ἀπὸ τὸν Ἀμβροσιανὸ τοῦ βιογραφικοῦ κειμένου¹⁷, ποὺ στὸν Παρισινὸ προηγεῖται τῆς τριάδας τῶν κοινῶν κειμένων, δημιουργεῖ προβληματισμοὺς γιὰ τὴν ἐξάρτηση τῆς μιᾶς *παράδοσης* (ὄχι ἀπαραίτητα χειρογράφου) ἀπὸ τὴν ἄλλη· ἀλλ’ αὐτὸ στὴν παρούσα φάση εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξεταστεῖ.

β'. Ὁ Συγγραφέας.

Ὅπως ἤδη σημειώσαμε, ὡς συγγραφέας τοῦ κειμένου φέρεται ἀπὸ τὸ Ἀμβροσιανὸ χειρόγραφο ὁ Γεώργιος Χαρτοφύλακας. Αὐτὸ δὲν ἀμφισβητήθηκε οὔτε ἀπὸ τὸν Anrich¹⁸, οὔτε ἀπὸ τὸν Cioffari¹⁹, οἱ ὁποῖοι σχολίασαν τὸ κείμενο.

Γιὰ τὸν Γεώργιο ἐλάχιστα βιογραφικὰ στοιχεῖα εἶναι γνωστά²⁰. Πρέπει νὰ γεννήθηκε μέσα στὶς δύο πρῶτες δεκαετίες τοῦ 9^{ου} αἰ. Σίγουρα ἀνῆκε στὸν κύκλο τοῦ ἱ. Φωτίου, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς δώδεκα ἐπιστολές, ποὺ τοῦ στέλνει ὁ τελευταῖος καὶ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ τὴ μοναδικὴ πηγὴ πληροφοριῶν²¹. Χειροτονήθηκε ἀπὸ αὐτὸν μητροπολίτης Νικομηδείας²², γεγονὸς ποὺ τοποθετεῖται στὰ 860· ἀλλὰ φαίνεται νὰ προτιμᾷ τὴν ἡσυχία, ὅπως ὑπαινίσσεται σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ Φωτίου²³. Ἦταν ἀρκετὰ καλλιεργημένος²⁴, ὥστε νὰ κάνει, ἀλλὰ καὶ νὰ δέχεται

¹⁵ Στὸν Παρισινὸ κώδικα τὸ κείμενο εἶναι τὸ Halkin, *BHG*, II, 142 n. 1350k, ἐνῶ στὸν Ἀμβροσιανὸ τὸ Anrich, I, 98-102 = Halkin, *BHG*, II, 143 n.1351

¹⁶ Στὸν Par.gr.1458 πρὶν ἀπὸ τὸ Ἑγκώμιο τοῦ Γεωργίου ὑπάρχει Ἑγκώμιο τοῦ Νικήτα Δαυίδ (πρβλ. πρὸ πάντων σημ.), ἐνῶ στὸν Ambr.259 ἔπεται τὸ ἀνώνυμο Ἑγκώμιο, inc. «Μνήμη δικαίου τις ἂν γένοιτο λόγος...» (=Halkin, *BHG*, II, 150 n.1364e), τὸ ὁποῖο ἐκδίδουμε στὴν παρούσα ἐργασία.

¹⁷ Anrich, I, 113-139 = Halkin, *BHG*, II, 139, n.1348.

¹⁸ Ὁ Anrich μάλιστα σημειώνει, ὅτι ἀπουσία τοῦ ὀνόματος στὸν τίτλο τοῦ Ἑγκώμιο ἀπὸ τὸ Παρισινὸ χειρόγραφο συναντᾶται καὶ στὸ Ἑγκώμιο τοῦ Νικήτα Δαβίδ (Anrich, II, 162)· τὸ διαπιστώσαμε ἀπὸ αὐτοψία (Ambr. gr. 259, f. 50r), καθὼς στὴν ἐκδόσή του ὁ Halkin ἔχει ἀποκλείσει τὸν κώδικα, βασιζόμενος στὸν Par. Gr. 1180 (*Saints*, 147).

¹⁹ Cioffari, 85 ἐξ.

²⁰ Βλ. L. Allatii, «De Georgiis et eorum scripta diatriba», στὸ: J. A. Fabricii – G. H. Harles, *Bibliotheca Graeca*, XII, HALmburgi 1809 (= Hildesheim 1970), 1- 136, εἰδ. 9-14· Krumbacher – Ehrhard, *IBA*, I, 330· Maurizio Gordillio, στὴν *EncCatt* VI (1951) 448· J. Darrouzes, στὸ *DSp* VI (1967) 242· Beck, *Kirche*, 542-3, 500-1· W. Buchwald – A. Hohlweg – O. Prinz, *Tusculum Lexikon griechischer und lateinischer Auctoren des Altertums und des Mittelalters*, Munchen- Zurich 1982³, 278· A. Cuntler – A. Kazhdan, στὸ *ODB* 2, 838a· Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β', 523-532· Π. Δαμάσκου, στὸ *ΕΠΒΑΙΠ*, 5, 299-300· στὴν *PmbZ* n.2259· Kazhdan, *History*, II, 37 ἐξ.

²¹ Οἱ ἐπιστολές κατὰ τὴν ἐκδόση τῶν Laourdas – Westerink, *Επιστ.* 24 (I,75), 126 (I,164), 156 (II,11), 164 (II, 22), 165 (II, 25), 166 (II, 35), 199 (II,97), 201 (II, 98), 216 (II, 120), 248 (II, 181), 277 (II, 227).

²² Ἐπ. 24.7, Laourdas – Westerink, I, 75.

²³ Ἐπ. 24. 8-10, Laourdas – Westerink, I, 75.

έκτενεις ύφολογικές παρατηρήσεις από τὸν Φώτιο²⁵. Ὅταν ὁ τελευταῖος ὑπέστη τὶς γνωστὲς ταλαιπωρίες κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Ἰγνατιανῶν ἐρίδων²⁶, ὁ Γεώργιος τὸν στήριξε²⁷, ἔκτοτε χάνονται τὰ ἴχνη του. Τιμᾶται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὡς ἅγιος, ἂν καὶ συχνὰ ἡ μνήμη του συγγέεται μ' ἐκείνη τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐπισκόπου Ἀμάστριδος στὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰ²⁸.

Τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου σχετίζεται ιδιαίτερα μὲ τὸν κύκλο τῶν ἐορτῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴ βυζαντινὴ Ἐκκλησία ιδιαίτερα μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰ.²⁹ Μὲ τὸ ὄνομά του σώζονται 3 ὁμιλίες στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, 3 στὴ

²⁴ Ὁ Φώτιος τὸν καλεῖ 'γραμματικευόμενος' (Ἐπ. 156.2, Laourdas – Westerink, II, 11), ὅρο ποὺ ὁ Wilson (*Λόγιοι*, 151) ἐρμηνεύει ὡς δάσκαλο τῆς γραμματικῆς. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστολὴ δηλώνεται ἡ γνώση του καὶ στοὺς ποιητές, ποὺ δὲν γνωρίζουμε, ὅμως, ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ ἐξειδίκευση ἢ ἀποτέλεσμα τῆς βυζαντινῆς σχολικῆς ἐκπαίδευσης (γιὰ τὴν ὁποία βλ. P. Lemerle, *Οὐμανισμός*, 257 ἐξ.· Α. Μαρκόπουλος, «Ἡ ὁργάνωση τοῦ σχολείου. Παράδοση καὶ ἐξέλιξη», στο: *Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο. Τομὲς καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ παράδοση*, Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνοῦς συμποσίου, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1989, 325 ἐξ.· C. Mango, *Βυζάντιο. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης*, μετ. Δ. Τσουγκαράκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002, 151 ἐξ.· Γ. Στ. Βαγιανοῦ, *Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ διδακτικὴ πράξις στὸ Βυζάντιο, σύμφωνα μὲ τὶς πηγές. Συμβολὴ στὴν ἱστορίαν τῆς ἐκπαίδευσης*, Αθήνα 2004) ἢ ἀπλῶς τόπο τῆς βυζαντινῆς ἐπιστολογραφικῆς φιλοφρόνησης μεταξὺ λογίων (γιὰ τοὺς τόπους τῆς ἐπιστολογραφίας βλ. E. De Vries-Van der Velden, «The letters of Michael Psellos, historical knowledge and the writing of history», στὸ *L' Epistolographie*, 121-135· ἐνῶ γιὰ τὴν σχέσις ἐπιστολογραφίας- κοινωνικῶν σχέσεων στὸ Βυζάντιο: M. Mullett, «The detection in relationship in middle Byzantine literary texts: the case of letters and letters-writers», στὸ *L' Epistolographie*, 63-74. Φυσικὰ κλασικὸ γιὰ τὸ θέμα παραμένει τὸ ἄρθρο τοῦ Ἱ. Συκουτρῆ, «Προβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Ἐπιστολογραφίας», τοῦ Ἰδίου, *Μελέτες καὶ Ἀρθρα. Τὰ γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, τ. Β', μετάφρ. Ἡ. Τσιριγκάκης-ἐπιμ. Δ. Ἱ. Ἰακώβ, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003, 243-263· πρβλ. Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 308 καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴ Φιλολογίαν*, τ. Γ', *Βυζαντινὴ Ἐπιστολογραφία*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993³).

²⁵ Φαίνεται, ὅτι κατέκρινε ὑφολογικὰ τὶς Παύλειες ἐπιστολές καὶ δέχεται γι' αὐτὸ τὶς παρατηρήσεις τοῦ Φωτίου (Ἐπ. 156, Laourdas – Westerink, II, 11 καὶ Ἐπ. 165.2, Laourdas – Westerink, I, 75, ἐνῶ γιὰ τὸ δεύτερο κυρίως Ἐπ. 164-166, Laourdas – Westerink, II, 22 ἐξ., 25 ἐξ., 35 ἐξ.,). Εἰδικὰ γιὰ τὸν ἐπιστολικὸ διάλογο, ποὺ ἀναπτύχθηκε μεταξὺ τῶν δύο λογίων βλ. B. Baldwin, «A literary debate between Photios and George of Nicomedeia», *Aevum* 60 (1986) 218-222· R. Anastasi, «L' Epistula 156 di Fozio», *Studi di Filologia Byzantina* 4 (1988) 41-54· Wilson, *Λόγιοι*, 150-151 καὶ Kazhdan, *History*, II, 38· ἐνῶ γιὰ τὶς ὑφολογικὲς προτιμήσεις τοῦ Φωτίου βλ. Browning, «Language», 116 (σημαντικὴ γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα εἶναι ἡ ἔργασία τοῦ G. Hartmann, *Photios Literarästhetik*, Rosstock 1929, τὴν ὁποία δυστυχῶς δὲν καταφέραμε νὰ βροῦμε).

²⁶ Beck, *Ἱστορία*, Α', 271 ἐξ.· Φειδᾶ, *Ἱστορία*, Β', 97 ἐξ.· Καραγιαννοπούλου, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', *Ἱστορία μέσης Βυζαντινῆς Περιόδου (565-1081)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1993, 315-6· F. Dvornik, *The Photian Schism. History and Legend*, Cambridge 1970², 63 ἐξ.

²⁷ Ἐπ. 126, Laourdas – Westerink, I, 164.

²⁸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Αθήναι, 91β· Delehay, *SynCon* (1902) 481-2. Γι' αὐτὸ πολλὲς φορὲς ἀποδίδεται λανθασμένα στὸν Γεώργιο Ἀμάστριδος ἡ ιδιότης τοῦ ὑμνογράφου: Beck, *Kirche*, 168· LTK, IV, 395. Γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο Ἀμάστριδος βλ. A. Kazhdan – A.-M. Talbot (dir.), *Dumbarton Oaks' Hagiography Database*, Dumbarton Oaks, Washington, D.C. 1998, 43-44.

²⁹ R. P. J. Pargoire, *L'Église byzantin de 527 à 847*, Paris 1905², 115 ἐξ.· Harnack, *History of Dogma*, transl. N. Bukanan, τ. IV [Theol. Transl. Libr., IX], Boston 1898, 314 ἐξ.· Φειδᾶ, *Ἱστορία*, Α', 919· Πάσχου, *Ἀγιοι*, 81 ἐξ.· Τσάμη, *Ἀγιολογία*, 57 ἐξ.· E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults in der cristliche Kirche* (herausg. von G. Anrich), Tübingen 1904, 476 ἐξ.· Γ. Ν. Φίλια, *Οἱ Θεομητορικὲς ἐορτὲς στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας (Ἱστορία, περιεχόμενο καὶ ἐπιτέλεση τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν μὲ βάση τὶς ἐγκωμιαστικὲς Ὁμιλίαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2002, 21 καὶ

Σύλληψη³⁰, μία στὸ Θρήνο τῆς Θεοτόκου μπροστὰ στὸ Σταυρὸ τὴν Μ. Παρασκευή καὶ μία γιὰ τὸ Μ. Σάββατο³¹. Αναφέρονται καὶ ἀγιολογικά του ἔργα: ἓνα Ἐγκώμιο στοὺς ἁγίους Ἀναργύρους³² καὶ τὸ Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο, ποὺ ἐκδίδουμε³³. Συνολικὴ κριτικὴ ἔκδοση τῶν πεζῶν ἔργων του δὲν ἔχει ἐπιχειρηθεῖ ἀκόμη³⁴. Τὰ ρητορικὰ ἔργα του κρίνονται συνήθως αὐστηρὰ ἀπὸ τὴν ἔρευνα. Θεωροῦνται, ὅτι ἀπέχουν ἀπὸ κάθε ἔννοια ἱστορικότητας, ὅτι βασίζονται σὲ ἀπόκρυφα κείμενα καὶ ὅτι τονίζουν ἔντονα τὴ θεολογικὴ διδασκαλία σὲ βάρος τῆς ἱστορίας· ἐπιπλέον, παρατηρεῖται ἔντονη ἡ χρῆση τῆς φαντασίας³⁵. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὅμως, εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐξολοκλήρου τῆς βυζαντινῆς ρητορικῆς ἀγιολογίας³⁶. Ἀλλὰ καὶ ὑφολογικὰ ἐπικρατεῖ σὲ αὐτὰ τὸ ρητορικὸ ὕφος πρὶν τὴν ‘φωτειανὴ μεταρρύθμιση’, κατὰ Kazhdan³⁷. Ὁ ἴδιος ὁ Φώτιος φαίνεται νὰ ὑπαινίσσεται (καὶ ἔμμεσα νὰ κατακρίνει) τὴν προτίμηση τοῦ Γεωργίου στὴν ἔντονα κοσμημένη ρητορικὴ, τὴν ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν Ἀσιανισμό³⁸.

125 ἐξ· Δ. Ν. Μωραΐτη, «Θεομητορικαὶ ἐορταί», *ΘΗΕ* 6 (1965) 274-6 καὶ Ἰ. Ὁ. Καλογήρου, «Μαρία», *ΘΗΕ* 8(1966) 649-685, εἰδ. 670 ἐξ.

³⁰ Γιὰ τὶς ὁμιλίες του στὶς Θεομητορικὲς ἐορτὲς πρβλ. Ἰ. Σπ. Ράμφου, *Ἀγιολογικὰ Μελετήματα*, προλ. Π. Β. Πάσχου, Ἀθῆναι 1987, Η-6 καὶ Η-16.

³¹ Ἦδη παρατηρήσαμε τὴν ὑπαρξὴ σχετικῶν ὁμιλιῶν του στὸν Par. Gr. 1458 (σημ. 7). Ἡ ὁμιλία γιὰ τὴ Μ. Παρασκευὴ φαίνεται ὅτι ἀποτελέσκει ἀγαπητὸ μοναστικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας (π.χ. βλ. Τυπικὸ τῆς Μονῆς τῆς Εὐεργετίδος, 12^{ος} αἰ. Δημητρίεφσκυ, *Τυπικά*, I, 550, δὲν συναντᾶται ὅμως στὰ κοσμικὰ Τυπικά τῆς Μ. Ἐκκλησίας: Mateos, *Typicon*, II, 78-80). Εἰδικὰ ὁ Λόγος γιὰ τὴ Μ. Παρασκευὴ ἐπαιξε πολὺ σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τοῦ περιήμου Θρήνου τῆς Θεοτόκου μπροστὰ στὸ Σταυρὸ (βλ. γιὰ τὴ μέχρι τὸν Γεώργιο παράδοση Ν. Tsironis, *The Lament of the Virgin Mary from Romanos to George Of Nicomedeia: An aspect of development of the Marian Cult*, London 1988. Γιὰ τὸ ποίημα αὐτὸ βλ. W. F. Bakker, «Στίχοι ψαλλόμενοι τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ. Κριτικὴ ἔκδοση», *Θησαυρίσματα* 32 (2002) 33-80 καὶ Π. Β. Πάσχου, «Θρήνος καὶ Ἐγκώμια πρὸ τοῦ Σταυροῦ», ὑπὸ δημοσίευση στὸν τόμο πρὸς τιμὴν τῆς Π. Στάθης· βλ. τὰ ἐκεῖ σχετικὰ σχόλια.

³² Halkin, *BHG*, I, 129 n.381· PG 100, 1504-1528.

³³ Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀπόδοση στὸν Γεώργιο ἐνὸς ἐγκωμίου στὸν ἅγιο Γεώργιο (Halkin, I, *BHG*, 216 n.683), νομίζουμε ὅτι αὐτὸ δὲν ἰσχύει καὶ ὅτι τὸ Ἐγκώμιο ἀνήκει στὸν Γρηγόριο Β΄ πατριάρχη Κων/πόλεως, τὸν Κύπριο (πρβλ. τὴν ἐργασία μας: «Contribution to the the question of the authenticity of a byzantine Encomion», *Θεολ.* 80/1 [2009] 213-216)· κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου βρίσκεται ἐκδεδομένο: PG 142, 299-345· AASS, April. III, xxi ἐξ· πρβλ. τὴν ἐργασία μας: *Ἅγιος Γεώργιος*, 72-5.

³⁴ Ὅ,τι ἔχει ἐκδοθεῖ βρίσκεται στὴν PG 100, 1366-1528 (πρβλ. Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β΄, 523· Beck, *Kirche*, 543).

³⁵ Kroumbacher – Ehrhard, *IBA*, Β΄, 330· Beck, *Kirche*, 543· Kazhdan, *History*, II, 39-40.

³⁶ Πρβλ. Aigrain, *Hagiographie*, 123. Γιὰ τὴν ἀπουσία ἱστορικότητας καὶ τ’ ὅτι οἱ ὁμιλίες γίνονται ἀφηρημένες βλ. καὶ Antonopoulou, *Homilies*, 109-110.

³⁷ Kazhdan, *History*, II, 40. Γενικά, πάντως, κατὰ τὸν 9^ο αἰ. παρατηρεῖται μιὰ ἀναζωπύρωση τοῦ θεωρητικοῦ ἐνδιαφέροντος γύρω ἀπὸ τοὺς κανόνες καὶ τὸ ὕφος τῆς ρητορικῆς πρβλ. καὶ St. Efthymiadis, «John of Sardis and the Metaphrasis of a passio of saint Nicephoros the martyr (BHG 1334)», *RBSN* 28 (1991) 23-41 καὶ Kazhdan, *History*, II, 383.

³⁸ Βλ. Ἐπ. 156. 24-5, Laourdas – Westerink, II, 11 : «τῶν Ἀσιανῶν (οὐδὲ γὰρ ἂν ἡδέως εἴποιμι τῶν κακοζήλων, διὰ σε)» Ὁ Kazhdan (*History*, II, 330) ἀποδίδει στὸ Γεώργιο καὶ μιὰ προτίμηση στὸ ‘ἐποικοδομητικὸ’ χιοῦμορ, ποὺ ἐμφανίζεται τὴν περίοδο αὐτὴ στ’ ἀγιολογικὰ κείμενα· ὥστόσο, δὲν μπορέσαμε νὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὸ παράθεμα ποὺ δίνει.

Σημαντικότερη κρίνεται ἡ ὕμνογραφικὴ παραγωγή τοῦ Γεωργίου, ἡ ὁποία ἀνέρχεται σὲ συνολικὰ 183 γνωστοὺς μέχρι σήμερα κανόνες. Σπουδαία ἔρευνα καὶ τὴν ἀπόδοση μὲ κριτήρια τὸ ὕφος καὶ τὴν ἀκροστοιχίδα ἔχουν κάνει ἀντίστοιχα οἱ Ε. Folieri καὶ ἡ Ἐ. Παπαηλιοπούλου – Φωτοπούλου³⁹. Μὲ βάση τὴν ἀκροστοιχίδα ἴσως μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ στὸν Γεωργίό μας καὶ ἓνας κανόνας πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Νικολάου⁴⁰. Ὅσον ἀφορᾷ στὰ Κοντάκια, ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Γεώργιος, ὡς ποιητὴ τοὺς στίς ἀκροστιχίδες, εἶναι ἓνα ζήτημα ἄλτο ἀκόμη⁴¹. Πάντως εἶναι πολὺ πιθανὸ τὸ Κοντάκιο γιὰ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου νὰ εἶναι ἔργο τοῦ Γεωργίου μας⁴².

Ἄν θεωρήσουμε ὀρθὴ τὴν πληροφορία τοῦ τίτλου τοῦ Ἐγκωμίου στὸν Ἀμβροσιανὸ κώδικα (‘Διακόνου, Χαρτοφύλακος’), τότε πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι τὸ ἐγκώμιο ἐκφωνήθηκε στὴν Κων/πολη, στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς ὁποίας ὁ Γεώργιος ἦταν Χαρτοφύλακας καὶ Διάκονος. Ἐπομένως, πρέπει παράλληλα νὰ θέσουμε ὄριο *ante quem* γιὰ τὴ δημιουργία του τὸ 860, ὅποτε θεωρεῖται, ὅτι ὁ Γεώργιος χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος ἀπὸ τὸν Φώτιο⁴³. Τρία σημεῖα μέσα στὸ κείμενο νομίζουμε, ὅτι μποροῦν νὰ συσχετιστοῦν μὲ τὴν ἔριδα ἀνάμεσα στοὺς Ἱγνατιανοὺς καὶ τὸ Φώτιο. Στους στ. 254-7, γίνεται ἓνας ὑπαινιγμὸς γιὰ κακοὺς συμβούλους τῆς ἐξουσίας, ποὺ ἐπιτυγχάνουν τοὺς στόχους τοὺς⁴⁴. Γίνεται παρενθετικὰ σὰν σχόλιο στὸ θαῦμα τῶν τριῶν Στρατηλατῶν καὶ μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴν ἐκδικητικὴ μανία τοῦ Βάρδα κατὰ τῶν Ἱγνατιανῶν, τὴν ὁποία προσπάθησε νὰ περιορίσει ὁ Φώτιος, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα⁴⁵. Σὲ μία σύντομη ἀναφορὰ, στίς κατηγορίες τῶν πιστῶν, ποὺ προσφεύγουν στὸν ἅγιο Νικόλαο σὰν ἰκέτες του, παρουσιάζεται καὶ «ἕτερος ταῖς ἐκ συκοφαντίας σκαιωρίας ἀλούς»⁴⁶. Ἴσως, λοιπόν, νὰ εἶχε ἤδη ὀξυνθεῖ ἡ ἐπίθεση τῶν Ἱγνατιανῶν-Ζηλωτῶν κατὰ τοῦ ἱ. Φωτίου. Αὐτὸ φαίνεται, ἂν ἰσχύει ἡ

³⁹ Ε. Folieri, «Problemi di Innografia byzantina», *Actes du XIIIe Congrès International des Études Byzantines*, II, Beograd 1964, 311-325, εἰδ. 313-319. Ἡ Folieri βασίστηκε σὲ ὑφολογικὰ κριτήρια. Ἐνῶ στὴν ἀκροστοιχίδα τῶν Κανόνων ἡ Παπαηλιοπούλου – Φωτοπούλου, «Προβλήματα», 431-478. Γιὰ τὴν ὕμνογραφικὴ παραγωγή πρβλ. C. Emereau, «Hymnographi Byzantini quorum nomina in littera diggesit notulisque adonavit», *ÉdOr* 22 (1993) 425· J. Szöverffy, *A guide to Byzantine Hymnography*, Brookline Mass. – Leiden 1978-9, II, 38-9· Τρεμπέλα, *Ἐκλογή*, 107, 208.

⁴⁰ Ὁ ἐκδότης του δὲν εἶναι βέβαιος ἂν πρέπει νὰ τὸ ἀποδόσει στὸ Νικομηδεῖας ἢ τὸ Γεώργο Σικελιώτη ἢ σὲ ἄλλο συνώνυμο, καθὼς τὸ περιεχόμενο τοῦ Κανόνα δὲν μᾶς ἐπιτρέπει κάποια εἰκασία: Cominiis, *AHG*, IV, 802 καὶ τὸ κείμενο: 153-163· πρβλ. Παπαηλιοπούλου – Φωτοπούλου, «Προβλήματα», 467-8, σημ. 71, ὅπου ἡ ἀναφορὰ σὲ σχέση μὲ τὴν ἀκροστοιχίδα.

⁴¹ Μητσάκη, *Ὑμνογραφία*, 515-6.

⁴² Beck, *Kirche*, 472-3.

⁴³ Cioffari, *Critica*, 85· Beck, *Kirche*, 542· Cuntler – Kazhdan: *ODB*, 2, 838a.

⁴⁴ «Νικᾷ γὰρ αἰεὶ τὰ χεῖρονα πρὸς ταῖς γνώμαις τῶν κρατούντων φερόμενα καὶ πλείονες μὲν πολλάκις τὰ χρηστὰ συμβουλεύσαντες ἀνονήτως ἐμόχθησαν, ἅπαξ δ' ὀλίγοι τάναντία σκευάσαντες τῆς ἐλπίδος ἔτυχον».

⁴⁵ Beck, *Ἱστορία*, Α', 281· Φειδᾶ, *Ἱστορία*, Β', 102.

⁴⁶ Στ. 582-3.

είκασία μας, κυρίως στην έκτενή παρέκβαση πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου, ὅπου ἡ θέση καὶ ἡ ζωηρότητά της, ἐνισχύει τὴν ἀντιστοιχία της μὲ ἀληθινὲς περιστάσεις:

Εἰπέ μοι γάρ, ὦ ἄνθρωπε -δεῦρο διαναστὰς πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας-, τίνας ἔνεκεν κατὰ τοῦ πλησίον παρατάτῃ; Ὅτι πλεονεκτεῖ σε τοῖς χαρίσμασιν; Καὶ μὴν οὐ τοῦτο δεῖ ἀπεχθάνεσθαι, ἀλλὰ τῷ δεδοκότι Θεῷ, ὃ καὶ παρὰ σοὶ ὁρᾶται γινόμενον. Κατὰ τούτου γὰρ τὴν γλῶτταν παραθήγεις· κατὰ τούτου τὸν ἰὸν τῶν ῥημάτων ἐκπέμπεις· κατὰ τούτου ὡς βέλη τοὺς λόγους ἀκοντίζεις ταῖς εὐεργεσίαις ἀντιμαχόμενος ταῖς αὐτοῦ. Δεῖ δὲ καὶ κατὰ σαυτοῦ στασιάζειν καὶ ἑαυτῷ πολεμεῖν· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτός τινος ἀμοιρεῖς χαρίσματος, ὡς οἶμαι, κἂν τύχοι τὸ βραχύτατον ὄν. Ἀλλ' ὅτι μὴ πάντων κρατεῖς σοφία καὶ δυναστεία καὶ πλούτῳ; Ἀλλ' οὐχ οἷόν τ' ἐστὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἄνωθεν οὕτω διαθεμένου τὰ πράγματα διαφόροις ἕκαστον ἡμῶν κοσμεῖσθαι χαρίσμασιν. Εἰ γὰρ ἅπαντες πᾶσι κατεπλουτίσθημεν, πρῶτον μὲν οὐδὲν ἂν ὁ βίος ἡμῶν τῆς τῶν ἀλόγων ζωῆς διήνεγκεν τῷ ἴσῳ πλεονεκτήματι, ὥσπερ ἐκεῖνα, κατ' εἶδος βιοτευνόντων καὶ τὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους χρείας τῷ ἀνενδεεῖ ἀκοινώνητον ἐχόντων. Ἐπειτα τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποβάσεως τὴν ἀρετὴν ἐζημιούμεθα καὶ ἀναρχία μὲν ἅπαντα κατεκράτει, ἀνυπότακτα δὲ τὰ ἀνθρώπινα τῇ ἰσορροπία ἐφέρετο. Νυνὶ δὲ τῇ τοῦ μὴ ὄντος χρεία τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν κοινωνίαν ὁ δημιουργὸς ἐπραγματεύσατο καὶ τῇ αὐτῇ πάλιν ἀρίστη προνοία ἀρχὰς ὑπέθηκεν καὶ τάξιν εἰσήγαγεν καὶ ταπεινώσεως νόμους ὑπέθετο καὶ ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ χαρίσματι μένειν ὀρίσας τοῦ πλησίον μὴ κατεπαίρεσθαι παρεσκεύασεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτου ὄντος πολλοὶ τινῶν ἐπαινουμένων τῷ φθόνῳ δακνόμενοι μείζους μὲν ἑαυτοὺς τοῖς πλεονεκτήμασιν καὶ πᾶσι τούτοις μόνους ἑαυτοὺς κεκοσμηθῆναι προκρίνουσιν, ἐρήμους δὲ τοὺς ἐπαινουμένους τῶν τοιούτων διαβεβαιοῦνται καὶ ἀντὶ ἐπαίνων τὸν ψόγον προβάλλονται, εἰ μὴ τῷ λείποντι κατησχύνοντο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώκειλαν παρανοίας;

Ἡβουλόμην μὲν οὖν καὶ τὸ τοῦ φθονοῦντος διατυπῶσαι ἥθος καὶ σχῆμα, τό τε τοῦ φθονομένου ἡρεμαῖον καὶ καθεστηκὸς διεξελεθεῖν, ἀλλ' ὅπως μὴ τὸ μῆκος τοῦ λόγου κόρον ἐμποιήσῃ τοῖς ἀκροαταῖς, ἐτέρῳ τοῦτο ταμειυσάμενος χρόνῳ....⁴⁷

⁴⁷ Στ. 619-648.

Τὸ τμήμα αὐτὸ θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ εἶναι μιὰ ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ Φωτίου κατὰ τῶν συκοφαντῶν, ἰγνατιανῶν κατηγορῶν του, ποὺ προέρχονταν κυρίως ἀπὸ τοὺς ζηλωτικούς κύκλους τῆς Στουδίου. Ἄρα ἡ ἐκφώνηση τοῦ Ἐγκωμίου, θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ λίγο πρὶν τὸ 860, μέσα στὸ 859, ὅποτε ἡ εὐθραυστη ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη μεταξύ Πολιτικῶν καὶ Ζηλωτῶν εἶχε διαρραγεῖ· οἱ ἰγνατιανοὶ σὲ “σύννοδό” τοὺς εἶχαν καθαιρέσει τὸν Φώτιο καὶ ἐπανενθρονίσει τὸν Ἰγνάτιο. Ἀμέσως μετὰ ὁ Φώτιος συγκαλεῖ τὴ Σύνοδο, ὅπου καθαιρεῖται ὁ Ἰγνάτιος καὶ ἀρκετοὶ ὁπαδοί του· ἀκολουθεῖ ἡ χειροτονία στὴ θέση τοὺς ἐπισκόπων ἀπὸ τὸν Φώτιο, τὸ 860, γεγονὸς ποὺ ἐντασσόταν στὴν προσπάθειά του νὰ ἐλέγξει καλύτερα τὴν κατάσταση⁴⁸. Τότε, μᾶλλον, χειροτονεῖται καὶ ὁ Γεώργιός μας. Παράλληλα ὡς τόπο πρέπει νὰ ἐκλάβουμε ἀσφαλῶς κάποιο ναὸ τῆς Κων/πολης, ἂν ὄχι αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἀγία Σοφία, ὅπου ἀσκοῦσε τὸ ἀξίωμά του ὁ Γεώργιος ὡς Διάκονος καὶ Χαρτοφύλακας.

γ'. Γλωσσικὰ καὶ Ὑφολογικὰ στοιχεῖα.

Ἡ γλῶσσα του ἐγκωμιαστῆ εἶναι ἡ ἀττικίζουσα τῆς ἀνώτερης ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας, τὴν ὁποία οἱ λόγιοι βυζαντινοὶ -εἰδικὰ τοῦ 9^{ου}-10^{ου} αἰ.- θεωροῦν πρότυπη γλῶσσα μὲ παραχωρήσεις πρὸς τὴν φιλολογικὴ Κοινὴ, ἀκόμη καὶ τὴν ὁμιλούμενη⁴⁹. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση δείχνουν καὶ τὰ γλωσσικὰ σχόλια. Ὡστόσο, τὰ στοιχεῖα φανερώνουν καὶ αὐτό, ποὺ ἤδη ἄλλοι ἔχουν ὑπαινιχθεῖ: ἡ ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία καὶ ἡ μάθηση στὸ Βυζάντιο, ἀκόμη καὶ τοῦ πιὸ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου δὲν σταμάτησε, οὔτε κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς λεγόμενους αἰῶνες⁵⁰.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς γραμματικῆς τὸ Ἐγκώμιο παρουσιάζει τὰ παρακάτω ἀξιοπρόσεκτα στοιχεῖα:

Χρησιμοποιεῖ τὴν ὑψηλότερη λ. “ἐργωδία” γιὰ ν’ ἀποδώσει τὴν ἔννοια τῆς δυσκολίας (607)⁵¹, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο χειρόγραφα τὴν παραδίδουν μὲ -εἰ-, ποὺ δὲν

⁴⁸ Beck, *Ἱστορία*, Α', 282· Φειδᾶ, *Ἱστορία*, Β', 102.

⁴⁹ Πρβλ. τὰ ὅσα γράφηκαν στὴν ‘Εἰσαγωγή’ στὸ 3^ο κεφάλαιο.

⁵⁰ Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, Β1, 377 ἐξ. Vassiliev, *Ἱστορία*, Α', 261 ἐξ. Ζακυθινοῦ, *Ἱστορία*, 156-8. Γιὰ τὴ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιεῖται στ’ ἀγιολογικὰ κείμενα τῆς περιόδου βλ. Browning, «Language», 114-5.

⁵¹ Schmidt, 492a· Lampe, 547a. Ὁ Κουμανούδης (*Συναγωγή Ἀθησαύριστων*, 129) ἀναφέρει τὴ λ. “ἐργωνία” = “ἐργομοχθία” (πρβλ. LSJ, 683b: ἐργωνία· ἐργολαβία· LSK, 2, 317a· καὶ Γιάνναρη, 1, 866a). Ὡστόσο, ἡ λέξη “ἐργωδία” μαρτυρεῖται σὲ συνεχὴ παράδοση: π.χ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας τῆς Ἀναστάσεως*, E. Gebhardt, GNO, IX.1, Leiden 1967, 273-306, εἰδ. 284.12 καὶ *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 288· Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Ἐρμ. Ψαλμ.*, PG 55, 53· *Ἐρμ. Ματθ.*, PG 58, 524· *Ἐρμ. Κολ.*, PG 62, 332· *Ἐρμ. Θεσσ.* PG 62, 436 καὶ 479· Βασιλείου Ἀγκύρας, *Περὶ*

μαρτυράται στη γραμματεία. Συναντάται ή λέξη χαμνός (στ. 13, και στα δύο χειρόγραφα), ή οποία δεν μπορεί άσφαλώς να χαρακτηριστεί κλασική· προέρχεται από τη χαῦνος> χαυνός> χαμνός (πρβλ. εὔνοστος>ἔμνοστος και ἐλαύνω>λάμνω)⁵². Όμοια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ‘παραχώρησης’ στὴ μετακλασικὴ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τύπος ‘‘ὕποβάθρα’’ (στ. 115)⁵³. Ἡ λέξη ‘‘ὕποσμήχοντας’’ ἐπίσης δὲν φαίνεται νὰ ἀντιστοιχεῖ στ’ ἀττικὰ πρότυπα τοῦ ἐγκωμιαστικῆς⁵⁴. Ἡ λέξη ‘‘πονηρὸς’’ (263) στὸ κείμενο δὲν ἔχει τὴν ἠθικὴ σημασία της, πὺν εἶναι ἀποκλειστικὴ στὰ μετακλασικὰ ἑλληνικά⁵⁵, ἀλλὰ τὴν ἔννοια τῆς ‘‘κακῆς κατάστασης’’⁵⁶ (ὅπως και ὁ ‘‘ἄγγελος’’ μὲ τὴν κλασικὴ σημασία τοῦ ‘‘ἀγγελιοφόρου’’)⁵⁷. Τὸ ρ. ἱστορῶ, πολὺ σπάνια στὰ μεσαιωνικά ἑλληνικά ἔχει τὴ σημασία ‘ἐξετάζω, παρατηρῶ’, πὺν εἶναι και ἡ κύρια κλασικὴ τοῦ ἔννοια· μὲ αὐτὴ βρίσκεται στὸ Ἐγκώμιο (278)⁵⁸. Ἐπίσης σπάνια στὰ

Παρθενίας, PG 30, 757· και μετὰ τὸν Γεώργιό μας: Εὐσταθίου, *Σχόλ. Ἰλ.*, van der Valk, IV, Leiden, 1987, 44.23 και τοῦ Ἰδίου, *Σχόλ. Ὀδ.*, Stallbaum, I, Leiden 1825 (Hildesheim 1970), 439.12.

⁵² Κριαρᾶ, 3, 405-6· Κοραῖ, *Ἀτακτα*, Β', 76 και Α', 254-5· *ΛεξΠαπ*, 13, 286β. Ὁ Ἡσύχιος σημειώνει (Latte, alpha, 1072): «ἀδευκῆς· χαμνός, πικρός, ἄγνωστος».

⁵³ Sophocles, 1116b· LSK, 4, 458a· LSJ, 1875a· Schmidt, 1289a· Γιάνναρη, 2, 2528β· Lampe, 1445a· Ἡσύχιος (Latte), kappa, 4074.1· upsilon, 564.1 και 568.1· Ψζωναρᾶς (Tittmann) kappa, 177.24· upsilon, 625. 1772.16· Φωτίου, *Λεξικόν* (Porson) kappa, 177.24· upsilon, 625.22-23. Ἡ λέξη συναντᾶται στὰ ἐξῆς μετακλασικὰ - μεσαιωνικά ἔργα: Πλωτίνου, *Ἐννεάδες*, VI, 3,4.2, P. Henry – H. R. Schwyzer, *Plotini Opera*, III, Leiden, 1973· *Λέξεις ἐκ τοῦ Θεολόγου*, J. Sajdak, στὸ K. Latte – H. Erbse, *Lexica Graeca Minora*, Hildesheim 1965, 170-188, εἰδ. kappa, 180.6· *EtymGudianum*, 543.59· Φιλῆ, *Ποιήματα*, V, 41.23, Miller · Νικηφόρου Γρηγορᾶ, *Ἱστορία*, L. Schopen – I. Bekker, *Nicephori Gragorae, Historiae Byzantinae*, III, Bonn 1855, 423.1.

⁵⁴ LSK, 4, 484a· LSJ, 1894b· Lampe, 1453b· ἀπὸ τὶς πιὸ ἀρχαῖες ἀναφορὲς φαίνεται νὰ εἶναι στὸ Φιλόπονο, *Σχόλ. Ἀριστ.*, H. Vitelli, II, Berlin 1888 [CAG,17], 766.25· ἄλλες ἀναφορὲς στὸν Ἡσύχιον (Latte), upsilon, 742.1· 743.1· 744.1· Φωτίου, *Λεξικόν* (Porson), upsilon, 630.14· Ψζωναρᾶς (Tittmann), upsilon, 1784.15· *EtymGudianum*, 545.11· *ἘτυμΜ*. 418 (Gaisford - Καλλιέργη, 783.33).

⁵⁵ Sophocles, 910b· *EtymGenuinum*, alpha, 216.

⁵⁶ LSK, 3, 651a· LSJ, 1447b· Γιάνναρη, 2, 1840β. Σημαντικὴ και πάλι ἡ μαρτυρία τοῦ σύγχρονου Φωτίου, *Λεξικόν* (Porson) mi, 277.94 και pi, 443.9. Καὶ μὲ τὶς δύο ἔννοιες στὸν Ἡσύχιον (Latte), epsilon, 2583.1, 3493.1, pi, 2986.1, sigma, 800.1, kappa, 3521.1 (μὲ τὴν κοινὴ ἔννοια, ἐνῶ μὲ τὴν πρώτη:) mi.1764.1· ἐπίσης *EtymGudianum*, Sturz, 457.27 και Gaisford - Καλλιέργη, 592.3-11· πρβλ. *Λέξεις Πητορικαί*, I. Bekker, *Anecdota Graeca*, I, Berlin 1864 (Graz 1965) 195-318, εἰδ. 302.18 και 304.5.

⁵⁷ LSK, 1, 15a· LSJ, 1447b· Γιάνναρη, 1,

⁵⁸ LSK, 2, 545b· LSJ, 842a· Schmidt, 610a· Γιάνναρη, 1, 1054^a. Veitsch, 342. Ἐνῶ γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ τοῦ σημασία: Sophocles, 607a· Κριαρᾶ, 7, 180-1. Στὰ βυζαντινὰ λεξικά τὸ ρῆμα ἀναφέρεται κυρίως μὲ τὴ μεταγενέστερη σημασία του: *EtymMagnum*, 49.4· 54.6· 136.33-4· 167.7· 233.13 κλπ· *EtymGenuinum*, alpha, 333.3· 602.9· 970.17· 1192.2 κλπ· *EtymGudianum*, 285.50· 75.13· 312.6 κλπ· Φωτίου, *Λεξικόν*, Theodoridis, alpha, 315.1· 1432.7· omicron, 357.13-4· pi, 417.18· tau, 588.26 κλπ· Σούδα, Adler, alpha, 4101.5· beta, 47.5· epsilon, 78.2· lambda, 84.1 (ἀλλὰ pi.3173.1: «πυνθάνεσθαι· ἀκούειν, μανθάνειν, διδάσκεσθαι, ἱστορεῖν, ἐρωτᾶν» και gamma, 349.1: «γνωρίζω· γινώσκω, ἱστορῶ»)· Ἡσύχιος, Latte, alpha, 251.2· 3417.3· delta, 1398.1· epsilon, 6310.1-2 (ἀλλὰ epsilon, 7499.1: «ἐφιστορεῖν· ἐπερωτᾶν» και κυρίως iota, 1028.1: «ἱστορεῖ· μαρτυρεῖ, μυθεύει, ἐρωτᾶ...πύθεται»). Γιὰ τὴ μεταγενέστερη χρῆση τοῦ βλ. DuCange, I, 523-4: «pingere, ζωγραφεῖ» και De Somavera, 147b: «ἱστορίζω...historiare o lavorare alla mosaica / historiase, dipingere». Όμοια πορεία φαίνεται, ὅτι ἔχει και τὸ σύνθετο ‘‘ἀνιστορῶ’’, βλ. Χατζιδάκι, *Γλωσσολογικαὶ Ἑρευναι*, Α', 163.

μετακλασικά έλληνικά τὸ ρ. ‘παράγω’ ἔχει τὴν ἔννοια: ‘κάνω κάτι νὰ λάβει ἄλλη κατεύθυνση, ἐκλείπω’· αὐτὴ τὴ σημασία ἔχει στὸ στ. 275⁵⁹.

Ἀξιοσημείωτη λεξικολογικὰ εἶναι ἡ παρουσία τῆς λέξης ‘‘πανδαιμόνιον’’ (468), τὴν ὁποία εἴτε δὲν περιλαμβάνουν τὰ κλασικὰ λέξικα, εἴτε τὴν παραδίδουν ὡς νεοελληνικὴ σύνθεση⁶⁰.

Βάζει τὴ λέξη ‘‘ιδιώτης’’ ὡς ἀντίθετο τοῦ ‘‘εὖνους’’ (στ. 65-6). Αὐτὸ δείχνει, ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν τελευταία μὲ τὴν κλασικὴ τῆς ἔννοια (διακείμενος εὐνοϊκά, εὐμενής)⁶¹ καὶ, ἀντίστροφα, ὀρίζοντας τὸ ‘‘ιδιώτης’’ ὡς ἀντίθετο τοῦ ‘‘εὖνους’’ τοῦ προσδίδει σημασία, ποὺ δὲν εἶχε κατὰ τὸ μεσαίωνα⁶². Ἡ λέξη ‘‘τὸ ὑπήκοον’’ (στ. 143) μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ποιμνίου, ἀσφαλῶς εἶναι μετακλασικὴ χρῆσις⁶³. Ἰδιαίτερη εἶναι ἡ χρῆσις τῆς μετοχῆς ‘‘ἐπαϊόντων’’ (284), ποὺ ἐδῶ ἀφορᾷ στὸ περιεχόμενο λόγων καὶ ὄχι προσώπων⁶⁴.

Ὁ τύπος ‘‘ὀδμή’’ τοῦ στ. 501 εἶναι παλαιότερος γιὰ τὸ ‘‘ὀσμή’’⁶⁵. Περιέργως στὸ ὑποδεέστερο κώδικα Α παρουσιάζεται ὁ ἀττικὸς τύπος ‘‘τήμερον’’, ἐνῶ ὁ ἀπουσιάζει ἡ λέξη στὸν Ρ· προφανῶς, λοιπόν, πρόκειται γιὰ γνήσια γραφή (στ. 32). Χρησιμοποιεῖ τὸν συνηρρημένο τύπο ‘‘εὖνοις’’ (στ.66) ἀντὶ τῶν συνηθέστερων στὴν Κοινὴ

⁵⁹ LSK, 3, 439b· LSJ, 1307 Schmidt, 945a. Πρβλ. *Α΄ Κορ.* ζ’31: «παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου» καὶ *Α΄ Ιω.* β’8: «ἡ σκοτία παράγεται», β’17: «ὁ κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ». Ὡστόσο, δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ σημασία μὲ τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖται στὰ μεσαιωνικά: Sophocles, 841.

⁶⁰ Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ μείζονα Λεξικά (LSJ, Schmidt, Γιάνναρη, Sophocles), ἐνῶ ὁ Ζηκίδης τὴν παραδίδει ὡς νεοελληνικὴ: Ζηκίδης, *Λεξικό*, 337a· ὅμοια καὶ ὁ Κουμανούδης, *Συναγωγὴ νέων λέξεων*, 2, 762a· πρβλ. *ΛεξΠΑπ*, 8, 392^a. Τὴν ἀναφέρουν ὡς δημιούργημα οὐσιαστικὰ τοῦ 19^{ου} αἰ.

⁶¹ LSK, 2, 375b· LSJ, 723b-724a.

⁶² Στὰ μεσαιωνικά μόνο σὲ προσφώνηση χρησιμοποιεῖται ὡς ὕβρις: Κριαρᾶ, 7, 154· ἐπίσης DuCange, I, 508· Sophocles, 592b· πρβλ. ὅμως De Somavera, 145c : «idiota, ignorante, simplice»· ἐνῶ στὴν ‘ὑψηλὴ’ γλώσσα κυρίως ὡς ἀμαθής: LSK, 2, 512b· LSJ, 819a· Εὐδήμου, *Περὶ Λέξεων Ρητορικῶν*, 20, B. Niese, «Excerpta ex Eudemi codice Parisino n. 2635», *Philologus*, suppl. 15 (1922) 145-160· Gaisford - Καλλιέργη, 466.10 (= *EtymMagnum*, 422· *ΕτυμΜ.*, 247^a). Ἡ ἔννοια ‘ἄφρων’ προέρχεται δευτερευόντως ἀπὸ τὸ ‘ιδιώτης, ἀπλοϊκός, ἀνειδίκευτος, ἀμαθής’. Ἡσύχιος (Latte), pi, 5.1: «παγανός· ιδιώτης, ἄφρων» καὶ Εὐσταθίου, *Σχόλ. Όμ.Ιλ.*, van der Valk, III, 579.28: «ιδιώτης ἢ ἄφρων».

⁶³ Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια στὸ Φώτιο, *Βιβλιοθήκη* (Henry) κωδ. 256 (Bekker, 470a.33) κ.ά. πρὸ παλίας: Αἰλίου Ἀριστείδου, *Εἰς Βασιλέα* (Sp.), 62.8 καὶ 62.23 (Dindorf, I, Leipzig 1829, 267-286)· Θεμιστίου, *Εἰς Θεοδόσιον*, Harnin, 191d6, Schenkl - Downey, I, Leipzig 1965, 267-286· Λιβανίου, *Λόγος ΚΣΤ*, 9.9 (Foerster, III, Leipzig 1906) καὶ *Λόγος ΝΘ*, 145.10 (IV, Leipzig 1908) καὶ Χορικίου, *Λόγος γ’*, II, 5.1 (R. Foerster - E. Richsteig, *Choricii Gazaei Opera*, Leipzig 1921, 49-69).

⁶⁴ LSK, 2, 198b· LSJ, 604b· Schmidt, 434a Γιάνναρη, 1, 760-1. Πρβλ. καὶ τὴ χρῆσις τοῦ στ.303, ‘ἐπαίεις καλούμενος’, σαφῶς μὲ τὴν ἔννοια: ‘ἐπακοῦς’.

⁶⁵ LSJ, 1198a· LSK, 3, 268b· Schmidt, 868b· Γιάνναρη, 2, 1482a· εἶναι στοιχεῖο, ποὺ ἀποδίδεται στὴν ἐπική/ἰωνικὴ διάλεκτο (Κρυγέρου, *Γραμματικὴ διαλέκτων*, 10).

ἀσυναίρετων⁶⁶. Ἀσκεῖ κράση στὶς λέξεις ‘‘ἐγὼ οἶμαι’’ δημιουργόντας τὸν τύπο ‘‘ἐγῶμαι’’ (στ. 74)⁶⁷.

Διατηρεῖ γὰρ τὴν αἰτίατ. τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ οὐδετέρου τοῦ συγκριτικοῦ τὸν τύπο ‘‘χείρονα’’ (στ. 98, πρβλ. 102, ‘‘κρείττονα’’) καὶ ὅχι τὸν πιὸ κατάλληλο στὸ ‘ὑψηλό’ του ὕφος ‘‘χείρω’’⁶⁸.

Σύνηθες φαινόμενο στὰ μετακλασικὰ κείμενα εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἐπιρρήματος μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης –ως σὲ παραθετικά, ἐνῶ σπανιότερα γίνεται στὴν ἀττική (362, 451)⁶⁹. Παρουσιάζει τὸν τύπο ‘‘ἐξαπιναίως’’, προσθέτοντας καὶ πάλι τὴν κατάληξη ‘–ως’ στὴν πιὸ συνήθη μορφή: ‘‘ἐξαπίνης’’ ἢ στὴ ὀψιμότερη ‘‘ἐξάπινα’’⁷⁰. Δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο ‘‘ἐξαπιναῖος’’ ἢ ‘‘ἐξαπίναιος’’ κατὰ τὸ ‘‘δίκαιος’’ > ‘‘δικαίως’’⁷¹ καὶ ἤδη ἀπαντᾷ στὸ Θουκυδίδη⁷².

Συναντᾶται ἐπίσης ὁ συνηρημένος τύπος τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας ‘‘αὐτὸν’’ ἀντὶ τοῦ ‘‘ἑαυτόν’’ (στ. 170)⁷³.

⁶⁶ Meisterhans, 126· Σταματάκου, *Γραμματική*, 129-130 § 45· Blass – Debrunner, 29 § 52· Dieterich, *Untersuchungen*, 173-4· Kretschmer, *Koine*, 22 ἐξ· Psaltes, 147· Μηνᾶ, *Ἡ γλώσσα*, 80-1.

⁶⁷ Γραφή ποὺ τὴν παραδίδει μόνο τὸ καλύτερο χειρόγραφο P. LSJ, 477a· LSK, 2, 18β· Σταματάκου, *Γραμματική*, 48 § 14.6· Gaisford-Καλλιέργη, 315.9 (= *Etym.M.*, 285= *Ετυμ.Μ.*, 85^α)· πρβλ. Ψζωναῤς (Tittmann), epsilon, 611.9· Ἡσύχιος, Latte, epsilon, 375.1· Γιάνναρη, 1, 597β.

⁶⁸ Πρβλ. Babbitt, 70 § 121· Σταματάκου, *Γραμματική*, 183 § 67.

⁶⁹ Kühner, *Gramm*, 61 § 54, Σταματάκου, *Γραμματική*, 190 § 69· Psaltes, 340· Goodwine, 78 § 370.2.

⁷⁰ LSJ, 586a· LSK, 2, 109^α· Schmidt, 420b· Γιάνναρη, 1, 630a· Sophocles, 479a.

⁷¹ Wright, *Comparative Grammar*, 120 § 237.

⁷² *Ιστ.*, I, 117, 1.1· II, 3, 1.2· III, 3, 2.1· IV, 25, 11.3· VI, 100, 1.14. Πρβλ. Ξενοφῶντος, *Ἑλληνικά*, I, 6, 28.3. Στὸ ἐξῆς χαρακτηριστικότερες εἶναι οἱ χρήσεις τοῦ στὸ Ἰωσήπου, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, 14, 442.2 (B. Niese, *Flavii Iosephi Opera*, III, Berlin 1892, 321.6), ἔπειτα τὸν 1/2^ο μ.Χ. αἰ. στὰ *Προγυμνάσματα* τοῦ Αἰλίου Θεόνοτος, ἐκδ. L. Spengel, *Rhetores Graeci*, II, Leipzig 1854 (Frankfurt am Main 1966), 59-130, εἰδ. 85.7· τὸν 2^ο αἰ. στὸν Κάσσιο Δίωνα, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, 36, 49, 2.2, U.P. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanorum quae supersunt*, I-III, Berlin 1952· τὸν 3^ο αἰ. στὸν Ἰάμβλιχο, *Προτρεπτικός*, H. Pistelli, *Iamblichi Protrepticus ad fidem codicis Florntini*, Leipzig 1888 (Stuttgart 1967), 97.6. Πιὸ σημαντικὰ πρότυπα, ὥστόσο, γιὰ τὸν ἐγκωμιαστή μας θὰ ἦταν τῆς χριστιανικῆς/πατερικῆς γραμματείας: Μ. Ἀθανασίου, *Ἀπολογία*, VI, 11, J. M. Szimusiak, *Athanase d'Alexandrie. Apologie à l'empereur Constance. Apologia pur sa fuite* [SC, 56], Paris 1958, 88-132· Φίλοστοργίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 10 fr. 8.6, ἐκδ. F. Winkelmann, *Philostorgii Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1981· Θεοδωρήτου, *Φιλόθεος Ἱστορία*, II, 18.19, ἐκδ. P. Canivet – A. Leroux-Molingien, *Théodore de Cyr. L'histoire des moines de Syrie*, I-II [SC, 234.257], Paris 1977-1979 καὶ στὸ Σωζομενό, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII, 15, 4.2 (ἐκδ. J. Bidez – G.C. Hansen, *Sozomenus. Kirchengeschichte* [GCS], Berlin 1960)· Ἀγαθία Σχολαστικοῦ, *Ἱστορίαι*, ἐκδ. R. Keydell, *Agathiae Mirinaei historiarum libri quinque* [CFHB, 2 SB], Berlin 1967, 22.19· κατὰ κόρον στὸν Προκόπιο, ἔπειτα στὸ Θεοφύλακτο Σιμοκάττη, *Ἱστορίαι*, I, 4.1.3 κ.ά. (ἐκδ. C. de Boor, *Theophylacti Simocatae Historiae*, Stuttgart 1972²). Τὸν 9^ο αἰ. συναντᾶται στὸν Νικηφόρο Πατριάρχη, *Ἱστορία Σύντομος*, de Boor, 18.4 κ.ά. Βλέπουμε, δηλαδή, τὴ χρήση τοῦ στὰ ἱστορικὰ ἔργα, πιθανὸν κατ' ἐπίδραση τοῦ Θουκυδίδειου προτύπου.

⁷³ Βλ. Goodel, 62 § 203· Mayser, I, 305 ἐξ· Meisterhans, 153· Kühner, *Gramm.*, 63-4 § 57· Goodwin, 84§ 401· Σταματάκου, *Γραμματική*, 198-199§ 72· LSK, 2, 41a· LSJ, 466a· πρβλ. Blass – Debrunner, 17 § 31 καὶ Buttmann, *Grammar NT*, 111, ὅπου στὴν Κ.Δ. καὶ τὴν χριστιανικὴ γραμματεία μόνο ὁ ἀσυναίρετος τύπος. Στούς στ. 294-5 συντάσσει πρόθεση μὲ σύνθετη αὐτοπαθὴ ἀντωνυμία στὸν

Στὸ στ. 178 διαβάζεται ὁ τύπος “ἐξέμησε” (καὶ στὰ δύο χειρόγραφα)⁷⁴. Στὴν περίπτωση αὐτὴ δύο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ γίνουν εἴτε (α) ὅτι ἐγίνε σφάλμα γραμματικό, δηλ. δὲν γίνεται ἡ αὔξησι, εἴτε (β) παλαιογραφικὸ κατὰ τὴν ἀντιγραφή μὲ ἀντιμετάθεσι τῶν γραμμάτων, ποὺ ἄκουγε ἢ ἔβλεπε ὁ ἀντιγραφέας. Πάντως, δείχνει τὸν κοινὸ πρόγονο τῶν δύο παραδόσεων Α-Ρ.

Παρουσιάζεται κανόνικη ἢ χρῆσι τῆς συζυγίας τῶν ρημάτων –μι (στ. 14, “διδόασι”)⁷⁵.

Τὸ ρ. “φαντασιοκοπῶ” (στ.384) ἀνήκει μᾶλλον στὰ μετακλασσικὰ ἑλληνικά⁷⁶. Στούς μεταγενέστερους χρόνους ἀνήκει καὶ ὁ τύπος “-βέβασμαι”, πιδ συνήθης τοῦ κλασικότερου “-βέβαιμαι”⁷⁷. Τὸ ρ. “ὑπέχω”⁷⁸ στοὺς λόγιους βυζαντινοὺς –ποὺ εἶναι ἀσφαλῶς καὶ οἱ μόνοι ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦν ἀκόμη– ἔχει σχεδὸν ταυτιστεῖ μὲ τὴν ἔννοια “ὑπέχειν εὐθύνας/δίκην κτῶ”⁷⁹. ἐδῶ, ὡστόσο, συναντᾶται στὴ φράσι “ὑπείξαμεν (ἐνν. τὴν χεῖραν) τῷ προσταττομένῳ”, ποὺ εἶναι κλασσική.

Χρησιμοποιεῖ τὸ “ποιῶ” στὴ μέση φωνὴ μαζί μὲ ἀντικείμενο σὲ αἰτιατικὴ σὲ περίφρασι (“ποιῶ...πρόνοιαν” = προνοεῖς, στ. 180)⁸⁰. Ὁρθὴ εἶναι ἡ μέση φωνὴ “ἵππασαντο”, ποὺ παραδίδει ὁ Ρ (σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸν Α “ἵππασαν”, στ. 322)⁸¹. Ὅμοια ὀρθὲς χρήσεις μέσης φωνῆς εἶναι καὶ τὰ: “ἀποτριβόμεθα” (στ. 391)

πληθυντικὸ (“ἐν ὑμῖν αὐτοῖς”), ἐνῶ συνηθίζεται ὁ ἀπλὸς τύπος : Blass – Debrunner, 148 § 283 (2)· Dieterich, *Untersuchungen*, 193· τὸ ἴδιο καὶ στὸ στ. 594.

⁷⁴ Veitsch, 246-7, ὁ ὁποῖος γράφει, ὅτι ὁ Dindorf ἀφίνει τὸν τύπο “ἐξήμησσα”, ὅταν τὸν συναντᾷ θεωρώντας πιθανόν, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν τ. *ἐξαμάω, Ἡσιόδου, *Θεογονία*, 497 (ἐκδ. Μ. L. West, *Hesiod Theogonia*, Oxford 1966)· πρβλ. Carmichael, 105-6.

⁷⁵ Ἐνῶ ἡ Κοινὴ καὶ ἡ ὁμιλούμενη, πολὺ περισσότερο, τείνουν νὰ τὰ προσομοιώσουν μὲ τὰ θεματικὰ ρήματα· πρβλ. Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 11 § 12· Ἀνδριώτη, *IEE*, 262α· Tonnet, *Ἱστορία*, 49-50· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 103· Dieterich, *Untersuchungen*, 216 ἐξ.

⁷⁶ LSJ, 1916α· LSK, 4, 515β· Sophocles, 1135· Schmidt, 1310b· Γιάνναρη, 2, 2595α· Lampe, 1471a. Παλαιότερη γνωστὴ ἀναφορὰ στὴ Σοφ. Σειρ.δ’31.

⁷⁷ Veitsch, 123· Buttman, *Verbs*, 378· Ζηκίδη, *ΛεξΡημάτων*, 64β.

⁷⁸ LSJ, 1871b· LSK, 4, 453β-454α· Schmidt, 1988b· Γιάνναρη, 2, 2524β.

⁷⁹ Φωτίου, *Βιβλιοθήκη* (Henry), κῶδ. 187 (Bekker, 142b.34)· Ἡσύχιος (Latte) tau, 917.1· Σούδα (Adler) alpha, 628.3. Μὲ τὴν ἔννοια “παρέχω”: Φωτίου, *Βιβλιοθήκη* (Henry) κῶδ. 246 (Bekker, 400b.9)· Gaisford· Καλλιέργη, 21.23· *EtymGenuinum*, alpha, 97.1-2· Σούδα (Adler) eta, 426.3. Μὲ τὴ σημασία “ὑπομένω, ὑφίσταμαι”: Ἡσύχιος (Latte) upsilon, 524.1· Σούδα (Adler) upsilon, 405.1. Τέλος, σπανιότερα παίρνει τὴ σημασία “βάζω κάτω ἀπὸ”: *Περὶ Συντάξεως*, Bekker, AG, I, Berlin, 1814 (Graz 1965) 117-180, εἰδ. 143.24.

⁸⁰ *ΛεξΠαπ*, 9, 319β· Mayser, II 2, 276.10. Ἀλλιῶς μόνο του σημαίνει “θεωρῶ”: LSK, 3, 619b· LSJ, 1428b· Mayser, II 2, 320.16-7. Στὰ μετακλασσικὰ ἑλληνικά ἐπικρατεῖ ἀβεβαιότητα στὴ σωστὴ χρῆσι τῶν διαθέσεων· Buttman, *Grammar NT*, 193· Blass – Debrunner, 163 § 310 (1).

⁸¹ LSK, 2, 532b· LSJ, 833a· Schmidt, 601b· Γιάνναρη, 1, 1042α· Ζηκίδη, *ΛεξΡημάτων*, 200β.

ἀποδίδοντας τὴ σημασία: “ἀπομακρύνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου”⁸². στὸ στ. 581, “προβάλλεται”⁸³. στ. 592, “ἀναμαζώμεθα”⁸⁴.

Τὸ ρ. “ἀναίρω” στὴ μέση φωνὴ δὲν συνηθίζεται⁸⁵. ἴσως, λοιπόν, ἡ χρῆση τοῦ στὸ στ. 78 νὰ προέρχεται ἀπὸ αφομοιωτικὴ ἐπενέργεια τοῦ προηγουμένου “ἠναντίωται”. Ὅμοια χρησιμοποιεῖ στὴ μέση φωνὴ καὶ τὸ “διορίζω” (στ. 123)⁸⁶ καὶ τὸ ρ. “διατίθημι” (628)⁸⁷. Ὑπερβολικὴ εἶναι ἡ ἐπιλογὴ τῆς μέσης φωνῆς “προβλεπόμενος (στ. 362)⁸⁸. Σ’ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις φαίνεται ἡ ροπὴ τῶν λογίων νὰ “ὑπεραντιδρουν” στὴν τάση τῆς ὁμιλούμενης γλώσσας γιὰ ἀπλούστευση τῶν τύπων - στὴν περίπτωσιν αὐτὴ στὴν ὑποχώρησιν τῆς χρήσης τῆς μέσης διάθεσης τῶν ρημάτων⁸⁹. Γίνεται ὀρθὴ χρῆσις τοῦ ρ. “ταμιεύομαι” στὴ μέση φωνή (478)⁹⁰. δὲν συνηθίζεται, ὅμως, ἐπὶ προσώπων, ὅπως γίνεται στὸ κείμενό μας (πρβλ. 647-8, ὅπου τὸ “ταμιευσάμενος” ἔχει ὡς συμπλήρωμα τὸ “ἐτέρῳ χρόνῳ”. στὸ 251,

⁸² LSJ, 224b· LSK, 1, 355b· Schmidt, 172b· Γιάνναρη, 1, 259b· Σούδα (Adler) alpha, 3613· *Lexicon Vindoboniensi*, ἔκδ. A. Nauck, Hildesheim 1965², pi, 105.1: «προστρίβω σοι μέμψιν, ἀποτρίβομαι τὴν κατηγορίαν». Πρβλ. τὴν ὅμοια χρῆσιν στὰ κλασσικὰ ἑλληνικά: Αἰσχίνου, *Πρὸς Τίμαρχον*, 179.7 (ἔκδ. V. Martin, *Eschine Discours*, I, Paris 1962^a, 20-86): «ἀποτριψάμενος τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἐγκλήματα».

⁸³ LSJ, 1470b· LSK, 3, 685b· Schmidt, 1069ab· Γιάνναρη, 2, 1876a· Sophocles, 922a.

⁸⁴ LSJ, 112b· LSK, · Schmidt, 88b· Γιάνναρη, 1, 136a· πρβλ. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, *Λόγοι περὶ εἰκόνων τρεῖς*, I, 49/ II, 45.6, ἔκδ. Kotter, III, Berlin 1975, 153· M. Ψελλοῦ, *Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Φῶτα β' Λόγου*, 45, Gautier, I (1989) 272.

⁸⁵ LSJ, 106b· LSK, 1, 169b· Γιάνναρη, 1, 129b.

⁸⁶ LSK, 1, 386a· LSJ, 434b· Schmidt, 307a· Γιάνναρη, 1, 527a· Ζηκίδη, *Λεξ. Ρημάτων*, 343-4· Veitsch, 499.

⁸⁷ «διαθεμένου τὰ πράγματα (τοῦ Θεοῦ)», εἶναι συνήθης φράσις. Πρβλ. LSJ, 415· LSK, 1, 609a· Ἀλλὰ κι ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἐπιλογὴ τοῦ ἐγκωμιαστικῆ, ποὺ κλίνει στὴ μέση φωνή, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐνεργητικὴ χωρὶς ἔκπτωσιν στὴν κλασσικότητα τοῦ ὕφους τοῦ γιὰ τὴν ἴδια σημασία: π.χ. Ξενοφώντος, *Ἀπομνημονεύματα*, II, 1, 27.7 (ἔκδ. E. C. Marchant, *Xenophontis Opera Omnia*, I-II, Oxford 1921): «οὐκ ἐξαπατήσω δέ σε προοιμίους ἡδονῆς, ἀλλ' ἥπερ οἱ θεοὶ *διέθεσαν* τὰ ὄντα διηγῆσομαι».

⁸⁸ LSJ, 1471· LSK, 3, 687a· πρβλ. Ἡσύχιος (Latte) pi, 3579: «προμηθεύμενος· προνοοῦμενος, προβλέπων» καὶ Gaisford - Καλλιέργη, 692.41. Παρ' ὅλο ὅτι ἡ ἐνεργητικὴ φωνὴ εἶναι πιὸ δόκιμη στὴν περίπτωσιν αὐτή, στὴ μέση συναντᾶται σὲ μετακλασσικὰ κείμενα: π.χ. *Ἐβρ.* ια' 40· M. Βασιλείου, *Ὅμ. Μάρτ. Ἰουλίτα*, PG 31, 249 καὶ τοῦ ἰδίου, ... *Ὅτι οὐκ ἔστιν αἷτιος κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 333· Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Τερὰ Παράλληλα*, PG 96, 36 καὶ 316.

⁸⁹ Χατζιδάκη, *MNE*, B', 436. Ὁ Γεώργιος φαίνεται νὰ χρησιμοποιεῖ ἀρκετὰ τὴ μέση διάθεση, τὶς περισσότερες φορὲς μὲ σωστὸ τρόπο (π.χ. στ. 400 “ἀπετρεπόμεθα”, 402 “ἐποιούμεθα”). Ὡστόσο, σφάλμα στὴ χρῆσιν τῆς φωνῆς νομίζουμε, ὅτι κάνει στὴ μετοχὴ “παραδραμόν” (στ. 403), ποὺ θὰ ἦταν καλύτερα στὴν παθητικὴ φωνὴ καθὼς τὸ ὑποκείμενο (“τί”) εἶναι ποὺ ὑφίσταται τὴν ἐνέργεια καὶ ὄχι ποὺ ἐνεργεῖ (“διαφεύγει”)· γιὰ τὴ σημασίαν τοῦ ρ. βλ. LSJ, 224a· LSK, 3, 459b· Schmidt, 172a· Γιάνναρη, 1, 259^a).

⁹⁰ LSK, 4, 286b-287a· LSJ, 1754b-1755a· Schmidt, 1239b· Γιάνναρη, 2, 2359b· Ζηκίδη, *Λεξ. Ρημάτων*, 469b· ὄχι, ὅμως, στὸ Sophocles, 1068b· πρβλ. Φωτίου, *Λεξικόν*, Porson, 2, Cambridge 1822, 568.8· Ἡσύχιος (Schmidt) tau, 102.1. Ἐνῶ μόνο στὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ στα: *EtymGudianum* (Sturz) 521.38· *EtymSegueriana*, Bekker, AG, I, Leipzig 1828, 381.20· *Lexicon Syntacticum*, ἔκδ. Cramer, *Anecdota Oxon*, IV, 300.13· Σούδα (Adler) tau, 61.1.

χρησιμοποιείται στην παθ. φωνή)⁹¹. Αντίθετα τὸ ‘περιακοντίζων’ (501)⁹², ἴσως θὰ ἦταν καλύτερα ν’ ἀποδοθεῖ στὴ μέση φωνή καθὼς ὡς ὑποκείμενό του ἔχει τὸ ‘καπνός’⁹³.

Ἡ εὐκτική⁹⁴ χρησιμοποιεῖται κυρίως στὶς συχνὲς ρητορικὲς ἐρωτήσεις (π.χ. στ. 46-51, 54-7, 143-146, 350, 431-433, 454· ἄλλοτε μὲ ‘ἄν’ [449], ἄλλοτε χωρὶς· συνήθως, ὅταν σχηματίζει δύο ἐρωτήσεις, στὴν πρώτη ἐρώτηση μαζί μὲ ‘ἄν’ στὴν δεύτερη χωρὶς π.χ. στ. 318-9, 372-3)⁹⁵, ἀλλὰ καὶ ὡς δυνητική (στ. 10-11) καὶ μόνη της (25-6, 234 σὲ ἀρνητικὴ πρόταση +μὴ).

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν *συντακτικῶν* προτιμήσεων τοῦ Γεωργίου, θὰ μπορούσαν νὰ προσεχθοῦν τὰ παρακατω:

Κάνει ἀρκετὰ συχνὰ χρῆση τῆς γενικῆς ἀπόλυτης μετοχῆς (π.χ. 127, 139, 314, 367-9, 413, 467, 468, 484, 497, 499, 509, 510, 560, 567, 628, 640)⁹⁶, ἐνῶ συναντᾶται καὶ αἰτιατικὴ ἀπόλυτη μετοχή (162, ‘ἐνὸν’⁹⁷. 192-3). Ἡ αἰτιατικὴ ἀπόλυτα ὡς

⁹¹ LSJ, 1754b-1755a· LSK, 4, 286b-287a· Γιάνναρη, 2, 2359β (Μὲ ἄλλη ἔννοια στὸ Sophocles, 1068b). Πρβλ. ὅμως τὴ χρῆση του στὸν Λιβάνιο, *Λόγος μθ’*, 2, 79.4, Foerster, VII, Leipzig 1913, ὅπου ἡ ἀναφορὰ τῆς ἐνέργειας εἶναι πρὸς πρόσωπο, μὲ τὴν ἔννοια ἀφήνω κάτι διαχειριστικά γιὰ ἀργότερα· ὅμοια καὶ στὸ σύγχρονο τοῦ Γεωργίου Φώτιο, *Βιβλιοθήκη*, (Henry) κώδ. 277 (=Bekker, 524b1) : «ὁ εὐσεβὴς οὐχ ὑβρίζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τῷ δεσπότη τὴν πρόσκτησιν ταμιεύεται». Πρβλ. καὶ Σούδα (Adler) tau, 61.1: «διοικεῖται, ἀποκρύπτει, φυλάττει».

⁹² LSJ, 1368a· LSK, 3, 533a· Schmidt, 994a· Γιάνναρη, 2, 1710^a.

⁹³ Δὲν μπορούμε νὰ ἤμαστε βέβαιοι ἂν μπορεῖ ν’ ἀποδοθεῖ τὸ λάθος αὐτὸ στὴν ἀβεβαιότητα τῆς χρήσης τῶν διαθέσεων/φωνῶν (Χατζιδάκη, *MNE*, Β’, 437)· συναντήσαμε ἤδη τὴν ἀντίθετη τάση (πρὸς τὴν μέση) πιὸ πάνω.

⁹⁴ Γιὰ τὴν πορεία τῆς χρήσης τῆς εὐκτικῆς βλ. Scherer – Debrunner, *Ιστορία*, Β’, 188 ἐξ. Dieterich, *Untersuchungen*, 205· Hatzidakis, *Einleitung*, 218· Ἀνδρότου, *IEE*, 262a· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 11 § 12· Tonnet, *Ιστορία*, 47· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 115, 147. Παρατηρεῖται ἐξάλειψη τῆς δυνατότητας διάκρισης μεταξὺ ‘δυνατοῦ’ καὶ ‘μὴ πραγματικοῦ’ καὶ διατήρηση μόνο τῆς εὐχετικῆς λειτουργίας τῆς ἐγκλίσης. Γενικὰ στὴ μετακλασικὴ ἑλληνικὴ κλονίζεται ἡ διάκριση τῶν λειτουργιῶν τῶν ἐγκλίσεων: Dawkins, «Γλῶσσα», 363-4.

⁹⁵ Κυννέρου, B1, 222 § 395.1 καὶ B2, 1552 § 588 ἐξ.· Gildersleeve, I, 154 § 390· Simonson, 211 § 2010.3. Ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωση, ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν εὐκτικὴ σὲ δύο ἀπὸ τρεῖς τελικὲς προτάσεις (ἴνα...), ποὺ ἀκολουθοῦν ἀμέσως μιὰ ἐρωτηματικὴ. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πρώτη ἀπὸ αὐτὲς βάζει ὑποτακτικὴ δίνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴν εὐκτικὴ σύμφωνα μὲ τὸ νόημα ἐντάσσοντάς τις δηλ. στὴν ἐρώτηση (στ. 455-7). Ἀμέσως μετὰ δημιουργεῖ ἕναν ὑποθετικὸ λόγο, ὅπου δὲν βάζει τὸ εἰ+δυν. εὐκτικὴ, ἀλλὰ ἀφήνει μόνο του τὸ ‘ἄν’ τῆς εὐκτικῆς, δείχνοντας μιὰ ἀβεβαιότητα στὴ χρῆση της (στ. 457-9). Σὲ δύο συνεχόμενες ἐρωτήσεις στοὺς στ. 514-517 χρησιμοποιεῖ πρῶτα τὴν εὐκτικὴ καὶ στὴ συνέχεια ὀριστικὴ ἱστορικοῦ χρόνου.

⁹⁶ Βλ. Κυννέρου, B2, 773 § 485.b καὶ 774 § 486 ἐξ.· Simonson, 295 § 2259- 296 § 2264· Thompson, 165 § 151· Clyde, 36 § 18· Ἀσωπίου, *Περὶ ἑλληνικῆς Συντάξεως* (1858) 471 § 465· Babbitt, 201 § 369 καὶ 330 § 657.

⁹⁷ LSJ, 563· LSK, 2, 133a· Κυννέρου, B2, 784 § 487.1· Clyde, 36 § 18.1· Schwyzler, 504-5.

προσδιορισμὸς συναντᾶται μὲ τὴ λειτουργία τοῦ *accusativi graeci* (228-9). Σὲ μία περίπτωση συναντοῦμε καὶ ὀνομαστικὴ ἀπόλυτη μετοχή (496)⁹⁸.

Χρησιμοποιεῖ πολὺ συχνὰ τὴν δοτικὴ προσδιοριστικά (δοτ. μέσου: στ. 10, 28, 33, 97, 99, 100, 120, 134, 135, 141, 203, 206-7, 230-1, 309, 375, 384, 543 · δοτ. ἀναφορᾶς: 88, 123, 124, 301, 329, 470, 490, 536-7, 550, 553, 558, 588, 627, 636-7, 641· χαριστική: 133 · δοτ. ἐπιρρ. τοπική: 50 · δοτ. ὀργάνου: 295-6 · δοτικὴ τοῦ τρόπου⁹⁹: 314, 540 · δοτ. αἰτίας: 314, 377, 386, 492, 582-3, 635· δοτ. συγκριτική: 336-7 · δοτ. ποιητ. αἰτίου/ἐνεργοῦντος προσώπου: 375, 536, 577· δοτ. προσωπική: 376)¹⁰⁰.

Συχνὸ φαινόμενο εἶναι ἡ οὐσιαστικοποίηση τῶν προσδιορισμῶν, πολλὰς φορές μὲ τὴν ἔλλειψη τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐπιτάκτη (116, 120 ‘‘ἀνδρείῳ...καθαρῶ...σώφρονι’’, 186 ‘‘τὸ βέβαιον’’, 337, ‘‘τὸ φιλάνθρωπον’’, περιπτώσεις, δηλ., καθιερωμένων φράσεων· 17, 128, 245, 340-1, 343, 580, 632 μὲ παράλληλη οὐσιαστικοποίηση τῆς γενικῆς¹⁰¹. 128, 208, 495 οὐσιαστικοποίηση ἐμπρόθετου προσδ.· 376 [οὐσιαστικοποίηση ἐπιρρήματος, στὸ ὁποῖο προτάσσεται καὶ πρόθεση :‘‘πρὸ τὸ ἐξῆς’’], 537-8, 610)· πολὺ συχνὴ γενικὰ εἶναι ἡ πρόταξη τοῦ ἄρθρου τοῦ ἐπιτάκτη στὴ γενικὴ (15, 47, 75, 123, 130, 135, 165-6, 379, 386, 467, 547-8). Χρησιμοποιεῖ τὸ ἄρθρο γιὰ νὰ οὐσιαστικοποιήσει καὶ προτάσεις (410, ἀναφορικὴ πρόταση ὡς παράθεση).

Δὲν παρασύρεται στὴν ἀλλοίωση τῆς πτώσης τῶν ἀντωνυμιῶν, λόγῳ ἑλξης ἢ ἀφομοίωσης¹⁰² (π.χ. στ.51, ὅσοι).

Στοὺς μεταγενέστερους συγγραφεῖς συναντᾶται ἡ σύνταξη: ‘‘ἔφθη’’+ ἀπαρέμφατο, ποὺ βρίσκεται στὸ Ἑγκώμιο (στ. 191)¹⁰³. Πάντως οὕτως ἢ ἄλλως ἡ σύνταξη μὲ ἀπαρέμφατο εἶναι σπάνια· πιὸ σύνηθες εἶναι ἡ συνοδεία μετοχῆς¹⁰⁴. Περίφραση

⁹⁸ Δὲν εἶναι κατανοητὸ γιὰτὶ χρησιμοποιεῖ στὴν ὀνομαστικὴ τὴ μετοχὴ ‘‘ἀποπληροῦν’’ (στ.331), ποὺ θὰ ἔπρεπε εἶτε νὰ ταιριάζει μὲ τὸ ‘‘χρόνῳ’’ εἶτε μὲ τὸ ‘‘πορείαν’’. Ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωση νὰ χρησιμοποιεῖ συνειδητὰ τὸ σχῆμα τῆς μετάπτωσης ἢ ἐναλλαγῆς (ἀντίστοιχα).

⁹⁹ Ἡ φράση εἶναι ‘‘ταῦτα...ὀλολυγμῶ καὶ δάκρυσι...βοησάντων’’· φαίνεται ἡ ὑπερβολικὴ προτίμησή του γιὰ τὴν δοτικὴ, ἐνῶ πιὸ σύνηθες σ’ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις εἶναι ὁ ἐμπρόθετος μὲ ‘‘σὺν’’.

¹⁰⁰ Ἡ χρῆση τῆς δοτικῆς, ὡς γνωστόν, κλονίζεται ἤδη ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια κ. ἐξ., καὶ ὑποχωρεῖ μὲ μεγάλη ταχύτητα κατὰ τὸ μεσαίωνα στὴν ὁμιλούμενη: Τριανταφυλλίδης, *Εἰσαγωγή*, 31, 34· Ἀνδριώτης, *IEE*, 262β· Tonnet, *Ἱστορία*, 57· ἀπὸ τὴν 10^ο αἰ. σχεδὸν ἐξαλείφεται ἡ χρῆση τῆς στὴν ὁμιλούμενη (Tonnet, *Ἱστορία*, 70).

¹⁰¹ Πρβλ. Κυνέρου, B1 250.

¹⁰² Πρβλ. Κυνέρου, B2, 1107.8 § 855.3.

¹⁰³ LSK, 4, 531b-2a· LSJ, 1927a· Κυνέρου, B2, 771 § 484.32· πρβλ. Blass – Debrunner, 200 § 392(2)· Mayser, II 1, 353 (7a)· II 2, 303.27.

¹⁰⁴ Thompson, 171 § 159.3· Goodel, 239· Babbitt, 333 § 660n.

σχηματίζεται καὶ μετὰ τὸ ἔχω+ἀπαρ. (16, ‘σκοπεῖν ἔχω’, όπου ἀποδίδεται ἡ σημασία ‘μπορῶ’ 303-4)¹⁰⁵. Μετὰ ἀπαρέμφατο συντάσσει τὸ ‘ἔστι’ (239)¹⁰⁶. Παρουσιάζεται καὶ τὸ ἑναρθρο ἀπαρέμφατο, τοῦ ὁποῖου ἡ χρῆσις εἶναι ἰδιαίτερα ἐκτεταμένη στὴν Κοινὴ καὶ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ¹⁰⁷ (293, 465-6, 492, 540)¹⁰⁸.

Κάνει χρῆσις μετοχικῶν συντάξεων (π.χ. 126, οἶον +μετοχή¹⁰⁹. 593, ‘ὥς’+μετοχή¹¹⁰)¹¹¹, ὅπως καὶ δομῶν μετὰ ἀπαρέμφατα (148, ‘μὴ ὅτι γε+ἀπαρ.’¹¹². 474, ‘ὥστε’+ἀπαρ.’¹¹³, ὅμοια εἶναι καὶ ἡ σύνταξις ‘ὥς’+ἀπαρ. [516-8]. 629, ἀπαρέμφατο συμπερασματικὸ ἢ τελικόν).

Εἶναι πολὺ συχνὴ ἡ παρουσία ὑφολογικὰ τῶν ἐλλείψεων εἴτε ὀνομάτων, ποὺ προηγούνται ἀμέσως (10, 112 ἔλλειψη ἐπιρρ. δοτικῆς· 112, ἔλλειψη ἀντικειμένου· 445-7, ἔλλειψη τοῦ ὑποκειμένου, ποὺ προαναφέρεται [‘θαυματουργία’]), εἴτε ποὺ ἐννοῦνται εὐκόλως [17, 88, 116, 120, 128], εἴτε τοῦ ρήματος [351, ρήμα σὲ ἐρώτησις, ποὺ ὅμως ἐννοεῖται ἀπὸ τὴν προηγούμενη, πρβλ. 561-2· πρὸς σύνηθες τὸ ρ. ‘ἔστιν’ στὶς ἀπρόσωπες ἐκφράσεις ποὺ σχηματίζει μετὰ ἀπαρέμφατα ἢ ἐπίθετα π.χ. 58, 78, 374, 440, 461-3, 466, 531, 535]· ἢ μετὰ ρηματικὰ ἐπίθετα π.χ. 84· 238-9, 376, 522-3· καὶ ὡς συνδετικόν, π.χ. 61-2, 293-4, 307-9, 341-2, 351-2, 366, 533-5, 536, 542· σ’ ὅλες τὶς περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ἐλλειπτικὲς προτάσεις, ποὺ εὐκόλως γίνονται ἀντιληπτές).

Ἐμπλουτίζει τὶς περιόδους τοῦ μετὰ παρενθετικὲς προτάσεις (13-4, [μετὰ ‘ὥσπερ’ καὶ μετοχή¹¹⁴. 193, 532-3 ἐλλειπτικὲς σύντομες φράσεις¹¹⁵]). Γι’ αὐτὸ κάποτε ὁ λόγος τοῦ

¹⁰⁵ Κυννέρου, B2, 701 § 473.3· Clyde, 147 § 73 (note)· Schwyzer, 460.

¹⁰⁶ Κυννέρου, B2, 701 § 473.3· Mayser, II 1, 338b.

¹⁰⁷ Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 134-5. Τὸ ἑναρθρο ἀπαρέμφατο παρέμεινε σὲ χρῆσις στὴ μεσαιωνικὴ γλῶσσα (Ἀνδριώτη, *IEE*, 262^a), ἕως ὅτου σταδιακὰ ἔμεινε μόνο σὲ περιφράσεις (Χατζιδάκη, *MNE*, A’, 460-2· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 34· Scherer – Debrunner, *Ἱστορία*, B’, 157 § 196 ἐξ· Tonnet, *Ἱστορία*, 50, 80-1, 106).

¹⁰⁸ Γιὰ τὴ χρῆσις τοῦ ἄρθρου ‘τὸ’+ἀπαρ. βλ. Κυννέρου, B2, 727 § 478 ἐξ., εἰδ. 729 § 480b· Thompson, 150 § 148· Simonson, 271 § 2185 ἐξ· Clyde, 14 § 6 obs.1.

¹⁰⁹ Γιὰ τὴ σύνταξις αὐτὴ βλ. Κυννέρου, B2, 791-2 § 490.2 καὶ 795 § 495.6· πρβλ. τὶς ὁμοίες περιπτώσεις καὶ σὲ ἄλλα ἐγκώμια πρὸς κάτω.

¹¹⁰ Κυννέρου, B2, 786 § 488 ἐξ· Simonson, 321 § 2313· Thompson, 165 § 152 ἐξ.

¹¹¹ Στους στ. 639-643 παρατηρεῖται ἡ χρῆσις μιᾶς ὑποθετικῆς μετοχῆς ὡς ὑπόθεσις μετὰ τρεῖς ἀποδόσεις μετὰ παρεμφατικὸν ρήμα σὲ ὀριστικὴ· πρβλ. Κυννέρου, B2, 1494 § 577.9 καὶ δὲς τὴν σύντομη καὶ περιεκτικὴ ἀνάλυσις τῶν ὑποθετικῶν λόγων τοῦ Μανδηλαρά, 213 ἐξ., εἰδ. 220-224.

¹¹² Κυννέρου, B2, 172 § 525.4a. Μετὰ ἀπαρέμφατο συντάσσει καὶ τὴν ἀποδοσις τοῦ ὑποθετικῶν λόγου στοὺς στ. 359-361. Ἡ περίπτωση τῶν στ. 374-4, ὅπου τὸ ‘μὴ ὅτι γε’ συντάσσεται πάλι μετὰ ἀπαρέμφατο, γίνεται λόγος τῆς παράλειψις τοῦ ‘ἔστι’, στὴν ἀπρόσωπη ἑκφρασις.

¹¹³ Κυννέρου, B2, 1511 § 584· Schwyzer, 852, 457· Τζουγανάτου, 133 § 118 ἐξ· Simonson, 236 § 2080· Thompson, 269 § 240b· Clyde, 181 § 90 obs.3· Ἀσωπίου, *Περὶ Ἑλληνικῆς Συντάξεως* (1858) 757.7· Blass – Debrunner, 197-8 § 391· Buttmann, *Grammar NT*, 244 139· Moulton, I, 209· Mayser, II 3, 96 § 159· II 1, 297 § 50.2a. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι, ὅτι ἐνώνει μετὰ ‘καὶ’ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη συμπερ. πρότασις, ποὺ συντάσσει μετὰ παρεμφατικὸν ρηματικὸν τύπον στὴν ὀριστικὴ.

¹¹⁴ Κυννέρου, B2, 793 § 490· Clyde, 89, 47.1.

γίνεται ιδιαίτερα μακροπερίοδος (408-413¹¹⁶, 486-492¹¹⁷). Αξιοπαρατήρητη είναι ή δομή της υπόθεσης στους στ. 85-87, όπου με την πρόθεση τοῦ ἀντικειμένου πρὶν τὸν ὑποθετικὸν σύνδεσμο, κάνει τὴν ὑπόθεση νὰ φαίνεται σὰν παρένθεση¹¹⁸.

Αξιοπρόσεκτα εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ συστήνουν ιδιαίτερα τὸ ρητορικὸ ὄψος τοῦ ἐγκωμιαστῆ καὶ ἐντάσσονται στὰ σχήματα. Εἶναι γεγονός, ὅτι παρατηροῦνται πολλὰ τέτοια σχήματα (τὰ περισσότερα ‘παράλληλα’, ‘ἀναφορές’ κλπ) δείχνοντας αὐτὸ ποὺ πιθανὸν ὑπαινίχθηκε ὁ Φώτιος γιὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Γεωργίου στὸν ἄσιανισμό¹¹⁹.

Πολὺ συχνὰ εἶναι τὰ *παράλληλα* ἄλλοτε μετὰ τὴν παρουσία τῶν “μὲν-δὲ” στὰ δύο σκέλη, ἄλλοτε δίχως αὐτά καὶ ἄλλοτε παρουσιάζοντας νοηματικὴ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν (μετὰ “μὲν-δὲ”: 19-21, 22, 41-2, 42-3, 44, 63, 97-8, 109-110, 132-3, 135-7, 229-230, 231-232 [στὸ τελευταῖο δημιουργεῖται διπλὸ ζευγάρι παράλληλων], 255-6, 379-380, 400-1, 440, 443-447, 458-9, 519-520. 552-4 · χωρὶς “μὲν-δὲ”: 18), ἄλλοτε ἀπλὴ παραλληλία (25-6, 60, 197-199, 206-7, 441-2 [μὲν-δὲ], 364-5 [αὐτίκα μὲν-αὐτίκα δέ], 366, 577-8, 606-7). *Ἀντιθέσεις* σχηματίζει κάποτε καὶ χωρὶς τὸ “μὲν-δὲ” (294-5, 301, 374-5 [ἄρνηση στὸ α’ μέρος, “ἀλλὰ” στὸ β’], 549-550 [“εἰ γὰρ...ἀλλ’...”]).

Ἐξίσου συχνὰς εἶναι καὶ οἱ ρητορικὲς *ἐρωτήσεις*, ποὺ συνήθως, ὁμαδοποιοῦνται σὲ περισσότερες ἀπὸ μία, γι’ αὐτὸ καὶ συστήνουν ταυτόχρονα *ἀναφορές* (46-51, [πέντε ἐρωτήσεις], 54-57, 143-6 [3], 183-7 [4], 183-7 [4], 209-214 [6], 225-8 [4], 318-323 [6], 329-331 [ἀρνητ.], 347-351 [4], 372-3 [2], 402-404 [3 ἀρνητικὲς], 431-3[2], 449-450, 454-7, 514-8 [2], 600-2 [2], 608-610 [2]). Σὲ αὐτὰς, ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ πρὶν πάνω, συχνὸ εἶναι τὸ ἐλλειπτικὸ σχῆμα μετὰ τὴν παράλειψη κύριων ὀρων, ὅπως τὸ ρῆμα (συνήθως συνδετικὸ) ἢ/καὶ τὸ ὑποκείμενο ἢ τὸ ἀντικείμενο· ὁπότε μετὰ τὸν ἀπότομο ρυθμὸ ἐπιτυγχάνεται ζωερὴ ἐντύπωση στὸ ἀκροατήριον.

¹¹⁵ Κυννέρου, B2, 1066 § 548.3· Schwyzer, 890-2· Blass – Debrunner, 242-243 § 465· Mayser, II 3, 187-8.

¹¹⁶ Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν παρατηροῦνται 7 προτάσεις: 2 κύριες, 5 δευτερεύουσες, 3 μετοχικὲς συντάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπόλυτη.

¹¹⁷ Παρατηροῦνται 4 προτάσεις (1 δευτ. ἀναφορικὴ + 3 κύριες) καὶ 5 μετοχικὲς συντάξεις.

¹¹⁸ Πρβλ. Τζουγανάτου, 69 § 59. Ὑπάρχουν, ἐπίσης, δύο ὑποθέσεις καὶ μία ἀπόδοσις· βλ. γι’ αὐτὸ Μανδηλαρά, 223.

¹¹⁹ Ἐπ. 156. 24-5, Laourdas – Westerink, II, 11 : «τῶν Ἀσιανῶν (οὐδὲ γὰρ ἂν ἡδέως εἴποιμι τῶν κακοζήλων, διὰ σε)».

Με τις ἐρωτήσεις κάποιες φορές συμπλέκεται κι ἓνα σχῆμα, πὺν παρουσιάζεται με σχετική συχνότητα καὶ μόνο του· εἶναι ἡ ἀναφορά (48-50, ‘οὐ’ τρεῖς φορές, ἀξιοπαρατήρητο ἐδῶ εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ καὶ πάλι μπαίνει στὴν ἀρχὴ τῆς πρότασης μιὰ ὅμοια ἡχητικὰ λέξη, ἀλλ’ ὅχι ἡ ἴδια ‘οὐ’, 63-67 [‘ταῦτα’ 4 φ.], 127-9, 129-130, 143-4, 175-6, 178-9 [στὶς δύο τελευταῖες περιπτώσεις δημιουργεῖ περίπλοκες ἀναφορές, καθὼς ἡ πρώτη συμπλέκεται με τὴν δεύτερη ὡς ἀποδόσεις στὶς ὑπόθέσεις], 209-212, 212-214, 225-7, 276-7, 278-281, 290-3, 296-7, 303-4, 307-309, 346-7, 347-8, 350-1, 353, 354-8, 402-4, 404-405, 555-6, 570-1, 590-1, 600-1, 612-3, 622-4). Πολὺ ἐνδιαφέρουσα συμπλοκὴ σχημάτων παρουσιάζουν οἱ στ. 290-303, ὅπου παρατηρεῖται ἡ ἐξῆς γενικὴ δομὴ: Ἀναφορά (4 κῶλα+ 2 κῶλα) στὸ τέλος ἐπισυνάπτεται ἡ ἀντίθεση (4 κῶλα=2 ἀντιθέσεις). Ἀναφορά (2 κῶλα) + 4 κῶλα Ἀσύνδετον, ὅπου ἡ ἀρχὴ τους γίνεται με τέσσερα ὅμοια ἐπίθετα (βεβαία, ἀληθινὴ, δεκτὴ, ἐγγύς), στὸ τέλος ἐπισυνάπτονται ἄλλα 4 κῶλα= 2 ἀντιθέσεις. Ἄρα 6 κῶλα (ἀναφορὰ στὴν πρώτη ἀναφορά καὶ ἀσύνδετον στὴ δεύτερη) καὶ 4 κῶλα (=2 ἀντιθέσεις) δημιουργοῦν ἓνα ὠραῖο αἰσθητικὰ ἀποτέλεσμα καὶ τεχνικὸ ὑφολογικὰ ὑποσύνολο, πὺν σίγουρα θὰ ἔτυχε προσοχῆς ἀπὸ τὸ καλλιεργημένο ἀκροατήριό του.

Δὲν εἶναι σπάνια ἡ χρῆση τοῦ ἀττικοῦ σχήματος ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαστὴ κάποιες φορές ὁμαδοποιημένα σὲ δυο-τρία δείγματα μαζί (58-61 [δύο φορές], 63 –66 [τρεῖς φορές], 74, 77-8, 102-103, 130-1, 188, 255, 272-3, 334, 635).

Πολλὲς φορές ἐπίσης ἀλλάζει τὴν θέση τῶν λέξεων (ὑπερβατόν) γιὰ νὰ προσδώσει μεγαλύτερη ἔμφαση, ἀλλὰ καὶ γιὰ αἰσθητικούς λόγους¹²⁰. πιδ συνήθης εἶναι ἡ μετατόπιση τοῦ ἄρθρου καὶ ἡ πρόταξή του σὲ προσδιορισμούς τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐπιτάκτη, ὀνοματοποιώντας παράλληλα τοὺς προσδιορισμούς (87-88 «ἀρκοῦσαν ἐκ τῶνδε περὶ αὐτῆς λήψεται διάγνωσιν», 80-1, «ἡ κοινὴ καθέστηκεν τῶν ἀπάντων συμπάθεια», 104-5 «τῆς ἀψευδῆ τῶν καλῶν ἡλικίας τὴν κρίσιν ἐχούσης» διπλὸ ὑπερβατό, 123-4 «τὴν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐδείκνυ φρονήσει περιποιουμένην ἰσότητα», 208-9, 225-6, 405, 406, 424, 451-2, 514, 536-7, 540, 545-6, 548-9, 596).

Σὲ μικρότερη κλίμακα παρουσιάζονται τὰ παρακάτω σχήματα:

Στὸ ἐπίπεδο τῆς δομῆς τῆς φράσης:

Ἀσύνδετο (296-301, 307-310, 356-8, 396-402, 543-6, 555-7, 563-5, 590-596, 612-3, 622-5).

¹²⁰ Πολλὰ γιὰ τὴ χρῆση καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ὑπερβατοῦ στὶς Παύλειες μάλιστα ἐπιστολὲς γράφει ὁ Φώτιος στὸ Γεώργιο στὶς ἐπιστολὲς 164-166: Laourdas – Westerink, II, 22ἔξ., 25ἔξ., 35ἔξ.

Πολυσύνδετο (324-6, 635-8).

Απαρίθμηση (336-7, 343-344, 577-582 [ὁ μὲν...ὁ δὲ...ἄλλος...ἕτερος]).

Ζεῦγμα (16-8, 80-1, 122-3, 182-3, 294-5, 295-6, 305-6, 310-311, 374-5, 456-7, 549-550, 625-6, 645-6).

Ἰχνη τῆς ‘constructio pregnans’ (115, 455, 536-7, 579-580, 581, 624, 631).

Συνεξευγμένα, τὰ ὅποια σὲ πολλές περιπτώσεις εἶναι *παραθέσεις* (306-7, 307-309, 527-530, 552-4, 569-570, 598-600).

Ἀλλαγή τοῦ προσώπου ἀπὸ γ’ σὲ β’ (186-7 [μὲ ἐρώτηση], 619 ἐξ., 625 ἐξ.).

Στὸ ἐπίπεδο τῆς λέξης:

Ἀντώνυμα (182-3, 292, 307, 474-5).

Συνώνυμα (297-300, 592-3 [ἀναμαζώμεθα...ἐντυποσώμεθα], 633 [ταπεινώσεως...ὑποβάσεως¹²¹]).

Ἐν διὰ δυοῖν ἢ ταυτολογία (261-2, 441).

Σχῆμα λιτότητας (299, 440).

Τὸ *ἐτυμολογικὸ σχῆμα* (24, 212-213, 213-4, 290, 305, 400, 417 [σύστοιχο ἀντικείμενο], 554-6).

Συνήχηση (57-8 [παράδοξα...περίδοξον], 252, 291-2, 440).

Ἐπανάληψη (440-1 [‘ἀδύνατον’]).

Παρήχηση (88 [‘τ’], 435 [‘ρ’]).

Ἕνα ἐνδιαφέρον ζήτημα στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Γεωργίου εἶναι αὐτὸ τοῦ *ρυθμοῦ*. Σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις δείχνει νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν δυναμικὸ τονισμό (ὁμοτονία) καὶ τὴν ἰσοσυλλαβία, συνεπικουρούμενες ἀπὸ ὁμοιοτέλευτα, γιὰ τὴν ἐπίτευξη ρυθμικῶν ἀποτελεσμάτων· ἄλλοῦ, ὅμως, ὅπου θὰ ἦταν πάλι ‘ἀναμενόμενο’, ἀπουσιάζουν τέτοια σχήματα γεννώντας ἀπορία γιὰ τὴν ἐπιθυμία ἐπιλογῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐγκωμιαστῆ¹²².

Στοὺς στ. 33 ἐξ. ἔχουμε ἓνα σχετικὸ παράδειγμα:

*οὐ τῇ παρούσῃ μόνο θέα τὸ ψυχαγωγεῖν ἔχοντα,
οὐδέ τὴν ἀκοὴν περιηχοῦντα,*

¹²¹ Lampe, 1445b.

¹²² Γιὰ τὸ θέμα τοῦ ρυθμοῦ στὰ βυζαντινὰ πεζὰ κείμενα βλ. W. Hörandner, *Der Prosarythmus in der rhetorischen Literatur der Byzantiner* [WBS, 16], Vienna 1981. Μὲ βάση τὶς θεωρητικὲς ἀπόψεις ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ ἀναλύσεις τῆς Antonopoulou, *Homilies*, 86-91. Ἡ ρυθμικότητα ἀποτελοῦσε ἰδιαίτερη προτίμηση καὶ τῆς ‘Ἀσιανῆς’ σχολῆς τῆς ρητορικῆς (Hunger, *Ιστορία*, Β’, 481-2)· ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴν προτίμηση τοῦ Γεωργίου μας σὲ αὐτὴ εἶδαμε πρὶν πάντων. Εἰδικὰ ὅσον ἀφορᾷ στὸ τονισμό καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ‘ἁρμονία’ στὰ πεζὰ κείμενα, ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις ἔχει διατυπώσει ὁ Ἱ. Ν. Ἡλιοῦδης, *Ρυθμὸς καὶ Ἁρμονία. Ἡ μουσικότητα τοῦ Λόγου*, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2005, 18 ἐξ. (γιὰ τὴν χριστιανικὴ περίοδο: 49 ἐξ.).

*ἀνενέργητα γὰρ ταῦτα τῷ ἐξῆς καταλιμπάνουσι χρόνον,
ἀλλὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἔνδον τὸ εἶδος τῶν καλῶν ἐντυποῦνται
καὶ ἄληστον τὴν μνήμην ἐγκατατιθέντα μένουσιν
εἰς αἰὲ τὰ ὁμοιώματα τῇ ψυχῇ προσφωνοῦνται*

Τὸ πρῶτο ποὺ ἄμεσα γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὴν ἀκοὴ εἶναι τὸ ἵχνος ‘ὁμοιοτέλετου’ στὸ τέλος τῶν κῶλων (‘-οῦντα’). Ὡστόσο, τὰ τρία κῶλα ποὺ καταλήγουν στὸ ὁμοιοτέλετο δὲν παρουσιάζουν μεταξύ τους ἰσοσυλλαβία (11 – 10 – 13 ἀντίστοιχα συλλαβές)· ἐνῶ καὶ ὁ τονισμός τους βαίνει ἀνόμοια:

- υ - - - υ - - - υ - ...
- υ - - - υ - - υ - ...
- - - υ - - υ - υ - - υ -

Στὸ πρῶτο τμήμα τὰ δύο πρῶτα κῶλα ἔχουν ὁμοιότητα, ὅχι τὸ τρίτο· ἐνῶ στὸ δεῦτερο τμήμα οἱ τόνοι εἶναι ὅμοιοι στὰ δύο τελευταῖα κῶλα, ἐλαφρῶς ἀποκλίνουν στὸ πρῶτο.

Ἀξιοπρόσεκτα καὶ τὰ (σχεδὸν) ἰσοσύλλαβα κῶλα, ποὺ δημιουργεῖ στοὺς στ. 601-603:

(α) *Θελῆσαι μόνον δεῖ καὶ τὸ πᾶν διήνυται*·
(β) *βουληθῆναι καὶ ἅπαν κατάρθωται*.
(Καὶ ἵνα) (α’) *σαφέστερον τὸν λόγον ποιήσωμεν*,
(β’) *οὕτωςι τοῦτον προσεξετάσωμεν*¹²³.

Καὶ πάλι δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς ἰσοσυλλαβία (6-7 : 4-7 καὶ 5-6 : 5-6 μὲ τὴν ἀφαίρεση τοῦ συνδετικοῦ ‘καὶ ἵνα’). ἐνῶ οἱ τόνοι:

(α)- υ - υ - - - - υ - υ - -
(β)- - υ - - υ - - υ - -
(α’)- υ - - - υ - - υ - -
(β’)- - υ υ - - - - υ - -

δὲν μᾶς δίνουν καὶ πολλὰ περιθώρια ὁμοτονίας, ἐκτὸς τῆς κατάληξης (clausulae), ὅπου οὕτως ἢ ἄλλως ἐντάσσονται στὸ ὁμοιοτέλετο· τὰ πρῶτα τμήματα σὲ κάθε κῶλον εἶναι διάφορα.

Ἐνα ἐνδιαφέρον δεῖγμα, ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἰσοσυλλαβία καὶ ὁμοτονία εἶναι οἱ στ.129-131, ὅπου ἡ φρ. ‘τῶν ὑπερβαλλόντων’ στὸ β’ κῶλο ἀνατρέπει τὴν

¹²³ Μόνο σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο –καὶ μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις– θὰ μπορούσαμε ν’ ἀναζητήσουμε τὰ ‘hymnic passages’, ποὺ βρίσκει ἡ Antonopoulou (*Homilies*, 89) στὶς Ὁμιλίες τοῦ Λέοντος ΣΤ’.

πιθανότητα δημιουργίας πάρισων με την ανατροπή της ισοσυλλαβίας· σημειωτέον ότι νοηματικά ή φράση αυτή δεν θα δημιουργούσε πρόβλημα με την απουσία της. Στις περιπτώσεις τῶν ὁμοιοτέλετων, ὅπου δὲν ὑπάρχουν καὶ πάρισα, φαίνεται ἡ ἐπιλογή τοῦ ἐγκωμιαστῆ νὰ μὴν τὰ δημιουργήσῃ. Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ ἀντίθετη περίπτωση τῶν ἰσοσύλλαβων κῶλων, στὰ ὁποῖα ὅμως δὲν βάζει καὶ ὁμοιοτέλετο (549-550, 594-6).

Ἄλλ' οὕτε τὸ *ὁμοιοτέλετον* λείπει ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ Ἐγκωμίου (191-4, 195 καὶ 196-7 [αἰσθητικὰ κομπή καὶ νοηματικὴ ὀρθὴ ὁμαδοποίηση καὶ ἔμφαση στὰ τρία διαφορετικὰ στοιχεῖα, ποὺ τονίζονται: οἱ τρεῖς στρατηλάτες, ὁ δήμιος, τὸ ξίφος], 250-251, 398-400 [καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση τὰ δύο κῶλα διαφέρουν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν, 24 καὶ 21 ἀντίστοιχα], 406-7 [19:18 συλλ.], 417-418, 582-3).

Ὡστόσο, καὶ τὰ *πάρισα* δὲν ἀπουσιάζουν τελείως ἀπὸ τὸ κείμενο: π.χ. «αὐτόν τε τὸν δήμιον φόνιον προσβλέποντα / καὶ αὐτῇ τῇ θεᾷ τὸ ἀπηνὲς ὑπεμφαίνοντα» (194-5, 301-2, 302-3, 356-7, 586, 596-8).

Τέλος σχήματα “διανοίας”, κατὰ τὸ λεγόμενο, παρατηροῦμε τὰ παρακάτω:

Ὁζύμωρον (572-3).

Προσωποποιῖα (39, 196-7).

Μεταφορά (134-5, 435-7).

Παρομοίωση (559).

Ἡθοποιῖα (174 ἐξ., 269 ἐξ., 384ἐξ., 389ἐξ., 619 ἐξ. [φανταστικὴ ἀποστροφή πρὸς τὸν φθονερό]).

Ἀναφώνηση (353, 370).

Προσφώνηση (547).

Ἰκεσία / *Παράκληση* (276, ὅπου μέσα στὴν ἡθοποιῖα σχηματίζει με προστακτικὲς μιὰ μακρὰ ἰκεσία καὶ τὸ ἴδιο συνεχίζεται μετὰ τὸν στ. 290 ἀρνητικὰ με ‘μὴ’+ ὑποτακτ., 310-311, 547 ἐξ.[ἀλλάζει πρόσωπο, γ’>β’, στρεφόμενος στὸν Ἅγιο], 570-1).

δ’. Δομὴ καὶ περιεχόμενο τοῦ Ἐγκωμίου.

1. Προοίμιο. Τὸ Ἐγκώμιο ξεκινᾷ με *Προοίμιο*, ποὺ χωρίζεται σὲ δύο μεγάλα μέρη: τὸ πρῶτο (§§ α, β, γ) ἀφορᾷ στὴν ἀνάληψη ἐκ μέρους τοῦ Γεωργίου τοῦ ἔργου τοῦ ἐγκωμιασμοῦ καὶ τὸ δεύτερο (§§ δ, ε, στ) εἰσάγει στὸ ἀντικείμενο τοῦ ἐγκωμιασμοῦ, στὸ Νικόλαο.

i. Στο πρώτο μέρος του Προοιμίου, ο Γεώργιος δανείζεται την εικόνα της γυμναστικής ως προετοιμασίας για την πάλη: εκεί μετά από σκληρή προετοιμασία επιλέγονται οι καλύτεροι για να ριχτούν στο αγώνισμα· με βάση αυτό το κριτήριο ο ίδιος θα έπρεπε να τεθεί ‘‘έξαγώνιος’’ για το έργο του έγκωμιασμού. Άλλωστε και ο ίδιος προτιμά τη σιωπή. Χρησιμοποιείται το μοτίβο της άσέβειας: αυτός ο κίνδυνος τον αναγκάζει να ‘‘συγκινδυνεύσει’’ με τους άκροατές (α). Το επόμενο στοιχείο είναι οι ευχές του άκροατηρίου, που τον ενισχύουν στην ανάληψη του Έγκωμιού. Στο ίδιο τμήμα ακολουθεί κι ένας ιδιότυπος όρισμός του έγκωμιασμού, μέσω του όρισμού της διαδικασίας ακρόασης (β). Τέλος, το τρίτο μοτίβο, που ενεργοποιείται στο Προοίμιο του Γεωργίου είναι η ιδιότυπη μάχη μεταξύ του ‘‘λόγου’’ και της ‘‘διανοίας’’, μεταξύ δηλαδή του θέματος του έγκωμιού και των σκέψεων του έγκωμιαστή, που παραμένουν διστακτικές (γ).

ii. Στο δεύτερο τμήμα του Προοιμίου παρουσιάζεται ο έγκωμιαζόμενος (δ), ως πασίγνωστος ‘‘Ίνδοις τε και Βρετανοῖς’’¹²⁴ λόγω των κατορθωμάτων του (ε). Με αυτά περνά ο Γεώργιος στο τελευταίο τμήμα του Προοιμίου, όπου ακόμη ένα μοτίβο της χριστιανικής έγκωμιαστικής ρητορικής παρατίθεται: η άρνηση του έγκωμιασμού του γένους και της πατρίδας και γενικά των στοιχείων, που συστήνουν την επίγεια δόξα, ως αντιθετα της χριστιανικής αρετής.

2. Κύριο Μέρος. Ο έγκωμιαστής, ωστόσο, αναφέρεται και στην πατρίδα και το γένος –κατά τη συνήθεια των έγκωμιαστών- και με αυτόν τον τρόπο ξεκινά το *Κύριο Μέρος* του Έγκωμιού.

i. Στο πρώτο τμήμα (ζ, η, θ) γίνεται λόγος για την πατρίδα και το γένος (ζ), για την παιδική ηλικία (η) και για την παιδεία του (θ). Μοτίβα πασίγνωστα συστήνουν ως δομικά υλικά τα τμήματα αυτά: η πατρίδα τιμάται με αναφορά στις ‘‘πάλαι των ποιητών και λογογράφων’’ ιστορίες, χωρίς, όμως, να μνημονεύονται αυτές. Η παιδική ηλικία φυσικά διαφέρει από των υπόλοιπων παιδιών μέσω της έκλογής του αγαθού. Τέλος, η παιδεία αντικατοπτρίζει το βυζαντινό ιδανικό της έκλογής από την θύραθεν των καλύτερων στοιχείων και των ‘‘ήμετερων μαθημάτων’’.

ii. Το επόμενο τμήμα του Κύριου Μέρους αποτελείται από τις παραγράφους ι και ια. Σε αυτές αναδεικνύεται η ήθικη άριστεία του Αγίου, που τον κάνει δεκτικό των χαρισμάτων. Με αυτόν τον τρόπο περνά στα ‘‘βιογραφικά’’ στοιχεία.

¹²⁴ Πρβλ. τις παράλληλες αναφορές στα ‘Σχόλια’ μετά το κείμενο.

Ἡ ἠθικὴ προετοιμασία τοῦ Ἁγίου εἶναι ποὺ τὸν ἀναβιβάζει στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο στοιχεῖο, ἀπ’ ὅσα ἀφοροῦν στὴν ἐνήλικη ζωὴ του. Τὸ τμήμα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς παραγράφους ιβ καὶ ιγ. Στὴν μὲν πρώτη ἀναδεικνύεται ἡ ἱκανότητα τοῦ Ἁγίου στὴ θέση τοῦ ἐπισκόπου σὲ σχέση κυρίως μὲ τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα (ιβ) καὶ τὴν ἐσωτερικὴ διοίκηση (ιγ). Ἡ ἐπόμενη παράγραφος (ιδ) ἀποτελεῖ μετάβαση ἀνάμεσα στὸ μέρος αὐτὸ καὶ σ’ ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σημαντικότερο κομμάτι τοῦ Λόγου: τὴ θαυμαστή/θαυματουργικὴ του δράση καὶ λειτουργεῖ σὰν συνεκτικὸ στοιχεῖο τῶν δύο διακριτῶν κομματιῶν.

iii. Ἡ εἰσαγωγή στὸ ἐπόμενο τμήμα γίνεται μ’ ἓνα δομικὸ στοιχεῖο καὶ πάλι: τὴ γνώση τῶν περιστατικῶν, ποὺ θὰ γίνουν ἀντικείμενο τῆς διήγησης· ἐδῶ προστίθεται, ὡστόσο, ἀπὸ τὸ Γεώργιο ἡ προαναγγελία τῆς κριτικῆς ἐξέτασης τῶν γεγονότων (:«ἀγνοούμενον δὲ τῇ κρίσει παραγυμνῶσαι τῇ ἐξετάσει»), ὡς κάτι πρωτότυπο.

Στὶς παραγράφους ιε, ιστ, ιζ περιγράφεται τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἱστορίας τῶν “Τριῶν Στρατηλατῶν”: ἡ σωτηρία τῶν τριῶν πολιτῶν τῶν Μύρων, ποὺ εἶχαν ἄδικα καταδικαστεῖ. ιε: ἡ εἰσαγωγή στὴν Ἱστορία μαζί μὲ μιὰ φανταστικὴ ἱκεσία τῶν κατοίκων τῶν Μύρων· ιστ: ἡ περιγραφή τῆς κατάστασης στὸ χῶρο τῆς ἐκτέλεσης· ιζ: ἡ λύση τῆς ἀδικίας καὶ ἡ παύση τῆς ἄδικης ἐκτέλεσης μὲ τὴν ἄμεση ἐπέμβαση στὸν δήμιο καὶ τὸν τοπικὸ ἄρχοντα.

iv. Ἀκολουθεῖ ἓνα ἀκόμη γνωστὸ δομικὸ στοιχεῖο· αὐτὸ τῆς σύγκρισης τοῦ ἐγκωμιαζομένου μὲ βιβλικὲς προσωπικότητες (ιη [:Μωϋσῆς], ιθ [:Ἠλίας]) καὶ τῆς δικαιολόγησής τῆς σύγκρισης μὲ καινοδιαθηκικὰ τεκμήρια (κ).

v. Τὸ ἐπόμενο τμήμα τοῦ Κυρίου μέρους εἶναι τὸ πιὸ κεντρικὸ, γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ μέγεθός του (κα-λα). Περιλαμβάνει τὴν διήγηση τοῦ β’ μέρους τῆς ἱστορίας τῶν ‘Τριῶν Στρατηλατῶν’ μὲ τὴ σωτηρία τῶν τριῶν φυλακισμένων Στρατηλατῶν μὲ θαυματουργικὸ τρόπο. κα: Ἡ εἰσαγωγή στὴν ὑπόθεση, ἡ συκοφαντία καὶ ἡ φυλάκιση· κβ: χειροτέρευση τῆς κατάστασης μὲ συνεχεῖς ραδιουργίες καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς μακρᾶς ἱκεσίας τῶν Στρατηλατῶν πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο, ποὺ ἐκτείνεται καὶ στὶς παρ. κγ, κδ· κε: εἰσαγωγή στὴ θαυματουργικὴ λύση τοῦ ζητήματος· κστ: τὸ θαῦμα (ἢ κατ’ ὄναρ ἐμφάνεια τοῦ Ἁγίου στὸν ἔπαρχο καὶ τὸν αὐτοκράτορα). Ἡ κζ εἶναι μιὰ μεταβατικὴ καθαρὰ ρητορικὴ παράγραφος, ποὺ περιλαμβάνει ἀναφωνήσεις καὶ ρητορικὲς ἐρωτήσεις. Ἡ διήγηση συνεχίζεται στὴν παρ. κη: ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνάκρισης μπροστὰ στὸν αὐτοκράτορα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολογίας τῶν στρατηλατῶν· κθ-λ: ἡ συνέχεια τῆς ἀπολογίας· λα: τὸ τέλος τῆς ὑπόθεσης μὲ τὴν

ἀπόλυση τῶν στρατηλατῶν. Στὴν ἴδια παράγραφο καταλήγει σὲ μιὰ γενικὴ ἐκτίμηση τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ποιότητος τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀγίου. Συνεχίζεται καὶ στὴν ἐπόμενη παράγραφο (λβ), ὅπου γίνεται μιὰ γενικὴ σύγκριση μεταξὺ τῶν θαυμάτων τῶν παλαιῶν ἀγίων καὶ τοῦ Νικολάου μὲ βάση τὴ διαχρονικὴ του παρουσία.

vi. Τὸ τρίτο περιστατικό, τὸ ὁποῖο διηγεῖται ὁ ἐγκωμιστής, συγκαταλέγεται στὰ “μετὰ θάνατον” θαύματα τοῦ Ἀγίου· πρόκειται γιὰ τὸ θαῦμα τοῦ ἐλαίου, ποὺ μεταφέρουν ναυτικοὶ στὸ ναό του στὰ Μύρα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἐνέργεια τοῦ διαβόλου. Τὸ συγκεκριμένο περιστατικὸ συνδέεται στὸ πρῶτό του τμήμα μὲ ἄλλη διήγηση γιὰ τὴν δράση τοῦ Ἀγίου ὅσο ἦταν ἐπίσκοπος: τὴν ἀντιπαγανιστικὴ. Καὶ συγκεκριμένα, τὴν καταστροφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ εἰσαγωγή καὶ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ θαύματος -ἢ αἰτία του κατὰ κάποιο τρόπο- βρίσκεται ἐν συντομίᾳ στὴν παρ. λε καὶ ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τοῦ περιστατικοῦ (λδ-λε).

Ἔπεται τὸ τέλος τοῦ Ἐγκωμίου, ποὺ ξεκινᾷ οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς διήγησης τοῦ τελευταίου περιστατικοῦ. λστ-λζ: ἀπολογισμὸς γιὰ τὸ τελευταῖο θαῦμα, ἀλλὰ καὶ γενικὰ γιὰ τὶς θαυματουργικὲς ιδιότητες τοῦ Ἀγίου. λη-μα στὶς παραγράφους αὐτὲς ἐκτείνεται μιὰ μακρὰ ἀποστροφή/ἰκεσία στὸν ἅγιο Νικόλαο.

3. Ἐπίλογος. Ἄν δὲν συνυπολογιστεῖ στὸν ἐπίλογο τὸ προηγούμενο κομμάτι, ὁ Ἐπίλογος ἀκολουθεῖ μὲ τὴ συνολικὴ ἐκτίμηση τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγίου, ἡ ὁποία συστήνεται σὲ μιὰ θεωρητικὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς ἀγαπῆς (μβ ἐξ.). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὑφολογικὴ ἀλλαγὴ στὴν παρ. μδ, ὁπότε ὁ λόγος στρέφεται στὸ β' πρόσωπο, σὲ μιὰ φανταστικὴ ἀποστροφή σὲ συγκεκριμένο ἀκροατὴ/ συνομιλητὴ (μδ). Τὸ τέλος σημαίνεται μὲ τὴ μνεῖα ἐκείνων, ποὺ παραλείπει λόγῳ χρόνου καὶ τὴ συνήθη δοξολογικὴ στὴν ἁγία Τριάδα κατάληξη.

*Γεωργίου Διακόνου¹,

Χαρτοφύλακος τῆς ἀγίας μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως².

5 Ἐγκώμιον³ εἰς τὸν ἅγιον⁴ Νικόλαον, ἀρχιεπίσκοπον Μύρων^{5,6}

α. Οἱ πρὸς⁷ τὰς ἐγκυκλίους παιδοτριβοῦντες τέχνας οὐ πρότερον τῶν
τελεωτάτων⁸ τοῖς εἰσαγομένοις παρέχουσιν ἄπτεσθαι μαθημάτων, πρὶν
10 ἂν αὐτοὺς τοῖς εὐλήπτοις καὶ⁹ καταρχὰς ἐγγυμνάσαντες ἀκολουθίᾳ τινὶ
πρὸς τὸ ἐνδότερον τῶν θεωρημάτων χωρεῖν παρασκευάσαιεν. Ἐπειδ' ἂν
δὲ¹⁰ τὴν ἐν προοιμίῳ αὐτῶν ἄσκησιν ἔμμονον ἅμα¹¹ καὶ ἄπταιστον
θεάσαιντο¹², τηνικαῦτα τὴν ἐξουσίαν, ὥσπερ τινὰ χαμνὸν ἀνέντες τὸ
κρατεῖν, ἀκώλυτον διδόασι τοῖς ἐξῆς ἐπιβαίνειν. Καὶ τοῦτον μὲν ἀρμόδιόν
15 τε καὶ τῇ φύσει συντείνοντα νόμον ὁ ἀψευδῆς τῆς τῶν πραγμάτων
κρίσεως ὑπέθηκε λόγος· ὑμᾶς δὲ οὐχ ὅπως ὀρῶν σκοπεῖν ἔχω τὴν τάξιν
ταύτην συγχέοντας καὶ τῷ τὰ τῶν¹³ παίδων γυμναζομένῳ τὰ τῶν τελείων

* Sigla codicum: P= Par.gr.1458, ff.55v-63r.

A= Ambros.gr.D92sup., ff. 46v-57r.

Anrich= Anrich, I, 92-96 passim.

¹ Διακόνου A: om. P.

² τῆς...Κωνσταντινουπόλεως A: om.P.

³ Ante Ἐγκώμιον: τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ add. P.

⁴ ἅγιον P: ὅσιον πατέρα ἡμῶν A.

⁵ ἀρχιεπίσκοπον Μύρων P: om. A.

⁶ Post Μύρων: Κύριε εὐλόγησον add. A.

⁷ πρὸς P: om. A.

⁸ τελεωτάτων A: τελεοτάτων P.

⁹ καὶ A: om. P.

¹⁰ δὲ P: οὖν A.

¹¹ ἅμα A: ἅμα P.

¹² θεάσαιντο P :θεάσωνται A.

¹³ τῶν P: om. A.

ἐπιττάτοντας· καὶ ὃν ἡ τάξις ἐξαγώνιον ἴσθησι τοῦτον ὑμεῖς¹⁴ ἀκρίτως
 πρὸς αὐτὸ μέσον¹⁵ συνωθοῦντες¹⁶ τὸ σκάμμα¹⁷. Ἐγὼ μὲν οὖν¹⁸ ἀκίνδυνον
 20 γέρας τὴν¹⁹ σιωπὴν ἀκούων ταύτην ἀμεταμέλητον καλῶς ἔχειν ἔκρινον.
 Ἐπεὶ²⁰ δὲ βία τῇ ὑμῶν πρὸς τὸ λέγειν ἠνάγκασμαι, ὥς τινα λαβὴν²¹, τὸν
 κίνδυνον ὑπεκδὺς γυμνὸς μὲν τῶν σκαμμάτων²² ἐξέφυγον, ὑμᾶς δ' ²³
 ὑπευθύνους τούτοις ἐγκατέλιπον. Ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ ἀσεβεῖν²⁴ //f.56r -τοῦτο
 γὰρ ὑμᾶς πρὸς τόδε παρώρμησε- τῷ ἀκινδύνῳ ζημιωθῶ, συγκινδυνεύειν
 25 ὑμῖν αἰροῦμαι, ὅπως καὶ²⁵ τῶν ἐλπιζομένων ἀμφοτέροις γερῶν ἐπιτύχοιμι
 καὶ τοῦ προθύμου μὴ τὰ²⁶ δεύτερα φέρων ὑπονοηθεῖν.

β. Ἔστι δ' ἡ προκειμένη κρείττων λόγων ὑπόθεσις²⁷ ἢ²⁸ κατ' ἐμὴν
 δύναμιν, πρὸς ἣν εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις θαρρῶν οὐκ αὐθαδῶς ἀποδύομαι.
 Ἀλλὰ δεῦρο κοινὸν ἀγῶνα κροτήσαντες ἅπαντες, ὅσοι τῶν παρόντων
 30 λόγων ἀκροαταὶ καθεστήκατε συναγωνίσασθαι²⁹ τούτοις καὶ τὴν παρ'
 ὑμῶν ῥοπὴν αὐτοῖς χαριζόμενοι, τὴν ἀκοὴν συντεínaτε πρὸς τὴν τούτων
 ἀκρόασιν. Ἴδου γὰρ ἡμῖν τήμερον³⁰ δημοσίᾳ πρόκειται θέατρον καὶ λόγων
 ἀκροατήριον, οὐ τῇ παρούσῃ μόνο θέα τὸ ψυχαγωγεῖν ἔχοντα, οὐδέ ³¹τὴν
 ἀκοὴν περιηχοῦντα, ἀνενέργητα γὰρ³² ταῦτα τῷ ἐξῆς καταλιμπάνουσι³³

¹⁴ ὑμεῖς correxi: ἡμεῖς A: ἡμᾶς P.

¹⁵ αὐτὸν μέσον P: αὐτῷ μεσῶ A.

¹⁶ συνωθοῦντες P: συνωθεῖται A.

¹⁷ τὸ σκάμμα P: τῷ σκάμματι A.

¹⁸ οὖν P: om. A.

¹⁹ τὴν A: om. P.

²⁰ Ἐπεὶ P: Ἐπειδὴ A.

²¹ λαβὴν A: λαβὼν P.

²² σκαμμάτων A: σκωμμάτων P.

²³ δ' A: δὲ P.

²⁴ ἀσεβεῖν A: εὐσεβεῖν P.

²⁵ καὶ P: om. A.

²⁶ τὰ P: κατὰ A.

²⁷ κρείττων λόγων ὑπόθεσις P: κρεῖττον ὑπόθεσις λόγων A.

²⁸ ἢ A: ἡ P.

²⁹ συναγωνίσασθαι P: συναγωνήσασθαι A.

³⁰ τήμερον A: om. P.

³¹ ante τὴν : γὰρ add. P.

³² γὰρ A: om. P.

³³ καταλιμπάνουσι A: καταλαμπάνουσι P.

35 χρόνῳ³⁴, ἀλλὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἔνδον τὸ εἶδος τῶν καλῶν ἐντυποῦντα καὶ ἄληστον τὴν μνήμην ἐγκατατιθέντα μένουσιν εἰς³⁵ αἰὲ τὰ ὁμοιώματα τῇ ψυχῇ προσφωνοῦντα³⁶. Διὸ δὴ πάντων συνδρομὴ γενέσθω μία κοινῇ³⁷ τῶν παρόντων ἡμῖν³⁸ συναπολαύουσα.

γ. Ἦδη μὲν οὖν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ὁρμῶν προτρέχει τῆς
40 διανοίας καὶ προφθάνει ταύτην τῇ ἀναβολῇ κατεχομένην. Ἐνθεν στάσις κατ' ἀλλήλων³⁹ συμπίπτουσα μέχρι πολλοῦ τὴν ἔριν ἐπέτεινε, τῆς μὲν ἀτολμοτέρας μενούσης τοῦ δὲ πρὸς ταύτην συνωθοῦντος, καὶ τοῦ μὲν προπηδῶντος τῆς δὲ ὑποχωρούσης. Ὅμως οὗτος⁴⁰ ὑπερνικήσας τῷ φαινομένῳ μὲν καὶ οὐκ ὄντι θράσει, νοουμένῳ δε καὶ βεβαιουμένῳ πόθῳ,
45 εἰς μέσον τῶν / ἀγώνων καθήλατο.

δ. Ἀλλὰ τίς ἂν τοῦ παρόντος ἄπειρος ὀφθειή σκοποῦ, ὃς ἐν προσιμίῳ τοῦτον τοῖς καθήκουσι ἀπαιτοίῃ λόγοις⁴¹ διεξιέναι; Τίς τὴν τοῦ θεσπεσίου Νικολάου ἀγωγὴν⁴² ὀφθήσοιτο⁴³ ἀγνοῶν; Οὐδ' ἀπὸ τερμάτων τῆς γῆς μέχρι περάτων ὁ φθόγγος διήχεται; Οὐδ' τὸ ἐξάκουστον Ἰνδοῖς τε καὶ Βρεττανοῖς
50 ἐμφανὲς⁴⁴ ἐγένετο; Οὐδ' τὸ κλέος, ὅσῃν⁴⁵ κύκλῳ περιστέφων ὠκεανὸς γῆν κατακλύζει, διέδραμεν; Οὐδ' γὰρ δὴ μόνον τοῖς ὅσοι τῆς ἀωμότητος ταύτης καὶ καθαρᾶς μετέχουσι πίστεως⁴⁶ γνῶριμον τὸ Νικολάου καθέστηκεν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρῳ που ταύτης οὔσι καὶ μυρίαῖς ἀπάταις καὶ πλάναις διεσπαρμένοις εὐσήμως⁴⁷ διαγιγνωσκόμενον τιμᾶται. Πῶς γὰρ

³⁴ χρόνῳ A: χρόνων P.

³⁵ εἰς A: om. P.

³⁶ προσομιλοῦντα fort.

³⁷ κοινῇ P: κοινή A.

³⁸ ἡμῖν A: om. P.

³⁹ κατ' ἀλλήλων P: κατάλληλος A.

⁴⁰ οὗτος A: om. P.

⁴¹ λόγοις A: λόγος P.

⁴² διαγωγὴν A: ἀγωγὴν P.

⁴³ ὀφθήσοιτο A: ὀφθήσοιτο P.

⁴⁴ ἐμφανὲς A: om. P.

⁴⁵ ὅσῃν P: ὅσον A.

⁴⁶ μετέχουσι πίστεως P: πίστεως μετέχουσι A.

⁴⁷ εὐσήμως P: εἰς ἡμᾶς A.

55 ἂν ἀγνοηθεῖη ὁ μέγала μὲν τὰ κατορθώματα ἐνστησάμενος, τὰ θαύματά
 δε μειζόνως ἐπιδειξάμενος καὶ⁴⁸ ὁμοίως τῷ μεγέθει τῶν τελουμένων παρὰ
 πᾶσι τιμώμενος; Οὐδὲ⁴⁹ γὰρ ἐν μέρει τινὶ τὰ παράδοξα ταῦτα τελεῖται,
 παρ' ᾧ καὶ τὸ περιδοξον⁵⁰ αὐτοῦ συνεστάλθαι ἀνάγκη, ἀλλὰ πανταχόσε
 60 τῆς οἰκουμένης κατὰ μίμησιν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐκπεμπόμενα
 ἐφαπλοῦται μὲν δι' ἐνεργείας⁵¹ τοῖς ἐπικαλουμένοις, κηρύττεται δε τῆς
 ἐνεργείας τρανότερον. Ὡν γὰρ μέγала τὰ κατόρθωματα τούτων τὸ κλέος
 ἀσύγκριτον.

ε. Ταῦτα⁵² τοὺς μὲν ἀπίστους καταπλήττει, τῶν πιστῶν δε τὴν
 εὐσέβειαν ἐπιτείνει· ταῦτα βεβαιότερον ἀπάντων ἐγκωμίων τὴν Νικολάου
 65 ἀρετὴν ἐνδείκνυται· ταῦτα τεκμήριον αὐτῆς ἀναμφίβολον καὶ ἰδιώταις καὶ
 εὖνοις καθέστη- //f56v. -κε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς οὐ τοῖς λόγοις τὸν
 δισταγμὸν ἀπωθούμενα· ταῦτα κατὰ τὴν⁵³ δύναμιν τῶν ἀκροατῶν τὴν
 τῶν λόγων⁵⁴ ἀλήθειαν οὐ συγκατάγει, ἔλεγχον τῆς τοῦ δρᾶσαντος
 δυνάμεως τὰ πράγματα παριστῶντα· ταῦτα γένους⁵⁵ αὐτοῦ καὶ πατρίδος
 70 σεμνότητα καὶ προγόνων περιφάνειαν τοῖς πᾶσιν ἐδήλωσε καὶ γνῶριμον⁵⁶
 τῇ οἰκουμένῃ πεποίηκεν.

στ. Ὅθεν ὥς ἤδη τούτων ἐγνωσμένων, ἐκὼν τὴν αὐτῶν παρατρέχω
 διήγησιν⁵⁷. καὶ οὐ τούτου γε μόνου⁵⁸ χάριν, ἀλλ' ὅτι μὴ δὲ τὸ τυχὸν τῷ
 λόγῳ ταῦτα⁵⁹ συνεισφέρει, τούναντίον, ὥς ἐγῶμαι⁶⁰, κατασμικρύνοντα ἢ
 75 ἐξαίροντα τὴν τοῦ ἐγκωμιαζομένου δόξαν. Ὅμοιον γάρ τι δρᾷ ὁ ταῦτα

⁴⁸ καὶ P: om. A.

⁴⁹ οὐδὲ A: οὐδὲ P.

⁵⁰ περιδοξον P: παράδοξον A.

⁵¹ δι' ἐνεργείας A: διενεργείας P.

⁵² ταῦτα P: Ἐντεῦθεν οὖν ὁ ἅγιος A.

⁵³ τὴν P: om. A.

⁵⁴ τῶν λόγων A: om. P.

⁵⁵ γένους P: γένος A.

⁵⁶ γνῶριμον A: γνῶρισμα P.

⁵⁷ παρατρέχω διήγησιν P: διήγησιν παρατρέχω A.

⁵⁸ μόνου P: om. A.

⁵⁹ ταῦτα A: om. P.

⁶⁰ ἐγῶμαι P: ἐγὼ οἶμαι A.

- παραλαμβάνων εἰς αὐξήσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἐπαίνων τῶ⁶¹ ἐξ ἐναντίων καὶ πολεμίων τὸν ἀριστεὰ πειρωμένῳ μεγαλύνειν. Ὅτι δ' ἠναντίωται⁶² ταῦτα τῇ ἀρετῇ καὶ πόλεμον ἄσπονδον πρὸς ταύτην ἀνήρηται, δηλον⁶³ ἐξ ὧν ὡς πολιορκία τινὶ δυσμηχάνῳ τούτοις ἡμεῖς συνεχόμενοι, ἑαυτοῖς τῇ πείρᾳ τὸ
- 80 ἀληθὲς βεβαιούμεν. Οὐδέν γὰρ οὕτως ἐς λόγων πίστιν ἰσχυρότερον, ὡς ἡ κοινὴ καθέστηκεν τῶν ἀπάντων συμπάθεια. Ἐχρῆν μὲν οὖν καὶ ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς οὕτως ἔχων⁶⁴ τὸ λεγόμενον ἀποδείξαι, ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦ προτεθέντος σκοποῦ τὸν λόγον ἐχόμενον⁶⁵ ἡμεῖς ἐκκόπτοντες πρὸς τὰ πάρεργα τοῦτον ἀπασχολῶμεν⁶⁶, ἐπ' αὐτὸν πάλιν ἰτέον.
- 85 ζ. Πατρίδα τοίνυν τοῦ ἀγίου εἴ τις ἀνερευνῶν ἐπιζητοίῃ καὶ οὐκ ἀποχρώντως ἐκ τούτων τὴν δῆλωσιν δέχεται, ταῖς πάλαι τῶν ποιητῶν καὶ λογογράφων ἐντυγχάνων ἱστορίαις ἀρκοῦσαν ἐκ τῶνδε⁶⁷ περὶ αὐτῆς λήψεται διάγνωσιν, ὅπως ἐκ παλαιτάτου⁶⁸ πλούτῳ τε καὶ δόξῃ τὸ περιβόητον εἶχεν ἐκ τῆς οἰκείας φύσεώς τε καὶ θέσεως τοῦτο καρπουμένη.
- 90 Πατέρας δὲ τί χρη λέγειν, ἢ ἐκ τοῦ κρασπέδου, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, ὅλον ὑμῖν τὸ ὕφασμα δηλώσω, μᾶλλον δὲ τὸ ἐν μέρει κράσπεδον ὡς ὅλον σημαίνων τὸ πᾶν ὕφασμα πρὸς τοῦτο συνάψω· καὶ γὰρ ὅλος⁶⁹ τῆς ἀρετῆς εἶδος⁷⁰ γενόμενος ὁ νῦν ἐπαινούμενος τοὺς ἐν μέρει κηρυττομένους δι' ἑαυτοῦ κατεμήνυσε καὶ πρὸς τὴν ὁλότητα συνήγαγεν.
- 95 η. Οὗτος τοίνυν τοιούτων⁷¹ ἐκφύς ἐκ προοιμίων ἤδη τῶν καλῶν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐπίτασιν ἔδειξεν, αἰὲ τῆς ἀρετῆς ἐχόμενος⁷² καὶ τῶν παριόντων

⁶¹ τῶ P: τὸ A.

⁶² ἠναντίωται P: ἠναντίωνται A.

⁶³ post δηλον : μὲν add. A.

⁶⁴ fort. ἔχον.

⁶⁵ ἐχόμενον P: om. A.

⁶⁶ ἀπασχολῶμεν P: ἀπασχολοῦμεν A.

⁶⁷ τῶνδε P: τῶν τὴν A.

⁶⁸ παλαιτάτου P: παλαιοτάτου A.

⁶⁹ ὅλος A: ὅλον P.

⁷⁰ εἶδος P: om. A.

⁷¹ τοιούτων P: om. A.

⁷² ἐχόμενος A: ἐχώμενος P.

100 ἄλλοτριούμενος. Ἡνίκα μὲν γὰρ ἡ φύσις τῷ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖ ἥκιστα μὲν
 πρὸς τὸ καλὸν τὸ πάγιον δείκνυσιν, μάλιστα δὲ πρὸς τὰ χείρονα τὴν
 ὁρμὴν ἔχει, αὐτὸς τῇ αἰρέσει καὶ ἐκλογῇ τοῦ ἀγαθοῦ τῶν τῆς μεσότητος
 105 ἰδίων ὡς ἐναντίων ὄντων ἀπεδίδρασκεν. Διὸ τῇ τοῦ σώματος ἐπιδόσει⁷³
 τὴν τῆς ἀρετῆς ἀνάβασιν ἐπέτεινεν, ἀναλόγως ἐκάτερον⁷⁴ συνανυψῶν
 πρὸς τὰ κρείττονα. Ἀλλ' ἐπεὶ τὰ τῆς νηπιότητος ἀγαθὰ πρὸς τελείαν
 διάγνωσιν⁷⁵ τῶν ἀρετῶν οὐ παραλαμβάνεται τὸ ἀμφίβολον πολλάκις
 ἔχοντα, τοῖς βουλομένοις ἀφέντες ταῦτα λέγειν⁷⁶ ὅπως ἂν ἔχοι, τῆς⁷⁷
 105 ἀψευδῆ τῶν καλῶν ἡλικίας τὴν κρίσιν ἐχούσης ἡμεῖς τὰς ἀριστείας
 ἀνιστορήσωμεν.

110 Θ. Εἰς ταύτην οὖν ἐληλακῶς Νικόλαος οὐ κενὸν τὸν παρωχηκότα⁷⁸
 διήνυσε χρόνον, ἀλλὰ τῶν ἔξω μαθη- //φ.57r -μάτων τὸν ἀγώγιμον
 πλοῦτον συλλέξας, ἐπεὶ πρὸς τὴν τελείαν ἕξιν κατήνησεν, ἐκεῖνα μὲν
 110 ἐταμιεύσατο, τὰ δὲ ἡμέτερα προσελάβετο. Εντεῦθεν ἀρχὴν ἀρίστην
 τιθέμενος εἰς ἔργον τοὺς λόγους μετάγειν, δι' ὧν ἔπραττεν, τούτους
 ἐβεβαίον. Καὶ τοὺς μὲν τῶν Ἑλλήνων τοῖς εὐσεβέσι κεράσας πρὸς ἓν τι
 λυσιτελεῖν τὴν ἀρετὴν παρεσκεύασεν· τοῖς δὲ θείοις καὶ γνησίοις
 ἀπασχολῶν τὴν διάνοιαν, ἀνήγετο πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν προᾶξιν καὶ
 115 θεωρίαν, ὡς ὑποβάθρα τινὶ τῇ τούτων ἀπταιστώ γνώσει χρώμενος.

120 Ι. Διὸ τὸ μὲν ἀνδρεῖον ἐκ τούτων μανθάνων ἐπλήρου κατὰ τῶν παθῶν
 ἐπανιστάμενος καὶ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς πολέμους⁷⁹
 ἀντιπαραταττόμενος, ἀφανῶς μὲν τοὺς τῶν παθῶν ὑποσμύχοντας,
 φανερώς δὲ τοὺς τῶν ἀσεβῶν ὑποβαλλόντας⁸⁰ κατατροπούμενος· τῷ δὲ
 120 καθαρῷ καὶ σώφρονι τὴν πρὸς Θεὸν ὑπέφαινε ἐγγύτητα, οὐ μόνον τὸ

⁷³ ἐπιδόσει P: ἐπιδώσει A.

⁷⁴ ἐκάτερον P: ἐκάτερα A.

⁷⁵ διάγνωσιν A: ἀνάγνωσιν P.

⁷⁶ λέγειν P: λαλεῖν A.

⁷⁷ τῆς P: τῇ A.

⁷⁸ παρωχηκότα P: παροχηκότα A.

⁷⁹ fort. πολεμίους.

⁸⁰ ὑποβαλλόντας A: προβαλλόντας P.

ποιεῖν τὸ αἰσχρὸν ἀποτρεπόμενος, ἀλλ' ἴσως τοῖς ἔργοις καὶ τὰς πονηρὰς⁸¹ ἐνθυμήσεις βδελυττόμενος· καὶ γὰρ ἀρχὴν μὲν πράξεως ἐνθύμησιν, τέλος δ' ἀμφοτέρων τὸ κακὸν διωρίζετο. Οὕτω τῇ τοῦ δικαίου διανομῇ τὴν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐδείκνυ φρονήσει περιποιουμένην ἰσότητα.

125 ια. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἀναδραμὼν πρὸς τὴν τῶν ἀρετῶν κλίμακα καὶ οἷον μετέωρος γενόμενος, δηλὸς τοῖς πᾶσι καθίστατο· ἤδη δὲ καὶ τῶν θαυμάτων ἀρχομένων καταφανέστερος ὁ ἅγιος ἐγένετο. Οὕτω Νικόλαος τὰ⁸² τῆς πρώτης ἡλικίας ἐπηύξησεν· οὕτω κατάδηλος⁸³ τῇ ὑπ' οὐρανὸν ἀπάσῃ γεγένηται· οὕτω τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐνοίαν ἐπεσπάσατο. Ἐντεῦθεν
130 αὐτῷ ὁ τῶν χαρίτων στέφανος ἀνεπλάκη· ἐντεῦθεν αὐτῷ⁸⁴ χαρίσματα τῶν ὑπερβαλλόντων θαυμάτων ἐδωρήθη.

 ιβ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου⁸⁵ ἀνάγεται οὐ ζητήσας μὲν τοῦτον, ζητηθεὶς δὲ διὰ τὸν⁸⁶ τρόπον· διὸ περιδέξιος⁸⁷ κόσμος τούτῳ γενόμενος αὐτὸν⁸⁸ μὲν κατεφαίδρυνε⁸⁹ ταῖς ἀρεταῖς, ἠΰγαζε δὲ φανότατα⁹⁰
135 τὴν οἰκουμένην ταῖς τῶν θαυμάτων ἀκτίσιν. Καὶ τῇ τῶν λόγων μὲν διδασκαλίᾳ ἐκ παντὸς τόπου τὰ τῶν Ἑλλήνων περικαθαίρων σεβάσματα ναοὺς Κυρίου καὶ τεμένη μαρτύρων ἀνήγειρεν· τῇ δὲ τῶν ἔργων ἐπιδείξει πρὸς τὸ τέλειον⁹¹ τῆς πίστεως πᾶσαν⁹² συνανύψου διάνοιαν. Ἀμέλει προσβαλόντος⁹³ ταῖς Ἐκκλησίαις καὶ τοῦ ἀλλοφύλλου τῶν αἵρετιζόντων
140 πολέμου συνασπίζει ταύταις γενναίως τοῖς δόγμασι παραταξάμενος· καὶ

⁸¹ πονηρὰς P: om. A.

⁸² τὰ P: om. A.

⁸³ κατάδηλος P: κατάδηλο A.

⁸⁴ ὁ τῶν...αὐτῷ P: τὰ A.

⁸⁵ ἐπὶ...θρόνου P: ἐπὶ τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον A.

⁸⁶ διὰ τὸ A: δι' αὐτὸν P.

⁸⁷ διὸ περιδέξιος A: διὸπερδέξιος P.

⁸⁸ αὐτὸς A: αὐτὸν P.

⁸⁹ Post κατεφαίδρυνε: τοῦτον add. A.

⁹⁰ φανότατα P: φανώτατα A.

⁹¹ τὸ τέλειον P: τὴν τελείαν A.

⁹² πᾶσαν P: πάντας A.

⁹³ πρὸσβαλόντος P: προβαλόντος A.

τῇ συμμαχίᾳ τοῦ Πνεύματος τοῦτον τρεψάμενος, λαμπρὸν τὸ νῆκος αὐταῖς τῆς ὀρθοδοξίας παρέσχετο.

ιγ. Τίς δ' ἂν αὐτοῦ τὸ⁹⁴ πρὸς τὸ ὑπήκοον ἀνεπαχθὲς καὶ ἥπιον διηγῆσαιτο; Τίς τὸ μὴ καταφρονούμενον ἦθος λογογραφήσειεν; Οὗ ἢ
 145 τραχύτης τῷ λείῳ συγκραθεῖσα ἔν τι προμηθείας ἔργον τῷ ποιμνίῳ παρεσκευάσατο⁹⁵; Τῆς δὲ συμπαθείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τὸ ἄπειρον, τόν τε πρὸς τοὺς δεομένους οἶκτον, οὐκ ἂν οἶμαι φύσει ἀνθρωπίνη δυνατόν εἶναι κατανοεῖν, μὴ ὅτι γε, ὡς ἔχει ταῦτα, λόγοις διεξιέναι· καὶ γὰρ, ὡς ἔγω **//f.57v.** γε φημί, οὐχ ἐτέρωθεν ἢ ἐκ τούτων αὐτῷ τῶν
 150 τοιούτων θαυμάτων ἢ χάρις δεδῶρηται, ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ δημιουργοῦ⁹⁶ ποιουμένου τὰς ἀντιδόσεις⁹⁷. δι' ὧν γὰρ οἱ ἅγιοι τοὺς ὁμοφύλους εὐεργετεῖν⁹⁸ προήρηνται, δι' αὐτῶν τὰς τοῦ Πνεύματος δωρεὰς⁹⁹ ὑποδέχονται· καὶ γίνεται τούτοις ἢ πρὸς ἑτέρους κηδεμονία¹⁰⁰ στέφανος εὐδοξίας.

ιδ. Τὴν οὖν¹⁰¹ συμπάθειαν ὁ μέγας Νικόλαος, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, υπεραίρουσαν ἔχων, ἐν αὐτῇ τελεῖν τὰς ἀμοιβὰς τῶν θαυμάτων ἐκ Θεοῦ ἐκληρώσατο. Ὅτι δ'¹⁰² οὐ στοχασμῷ τὸ παρὸν διακρίνομεν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ τὸν λόγον προσεξετάζομεν¹⁰³ ἐκ τῶν ἤδη τῷ ἁγίῳ πεπραγμένων καὶ πᾶσιν ὁμολογουμένων τὸ ζητούμενον
 160 παραστήσομεν. Ἐγὼ μὲν οὖν ὡς πάλαι τούτων ἐγνωσμένων τὴν τοιαύτην¹⁰⁴ οὐκ ἡβουλόμην¹⁰⁵ ἐξεργάσασθαι¹⁰⁶ πρᾶξιν, ἐπεὶ δ'¹⁰⁷ εἰς τὸ¹⁰⁸

⁹⁴ τὸ P: om. A.

⁹⁵ παρεσκευάσατο P: παρεσκεύαστο A.

⁹⁶ δημιουργοῦ A: δημηουργοῦ P.

⁹⁷ ἀντιδόσεις P: ἀντιδώσεις A.

⁹⁸ τοὺς ὁμοφύλους εὐεργετεῖν P: εὐεργετεῖν τοὺς ὁμοφύλους A.

⁹⁹ δωρεὰς P: δωρεᾶς A.

¹⁰⁰ κηδεμονία A: κηδεμονίαν P.

¹⁰¹ οὖν P: γοῦν A.

¹⁰² δ' P: δὲ A.

¹⁰³ προσεξετάζομεν P: προεξετάζομεν A.

¹⁰⁴ τοιαύτην A: αὐτήν P.

¹⁰⁵ ἡβουλόμην A: ἐβουλόμην P.

τοιοῦτον κατέστην ζήτημα, ἐνὸν ἐκ τῶν γνωρίμων τὸν λόγον ἐπισφραγίσαι καὶ τὸ γινωσκόμενον μὲν¹⁰⁹ πᾶσιν, ἀγνοούμενον δὲ τῇ κρίσει παραγυμνῶσαι τῇ ἐξετάσει.

- 165 ιε. Ἐπειδὴ¹¹⁰ πολλῶν μὲν τῶν ἀγίῳ φροντιζομένων καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων αὐτῷ¹¹¹ περικειμένων, ἔτυχεν ἀναιτίων τινῶν ὑπὸ τῶν τηνικαῦτα τῆς ἡγεμονίας κρατούντων καταψηφισθῆναι φόνον· ὁ δὲ ἦν λεληθότως σκαιωρηθεὶς, ὥς ἂν μὴ τῷ ποιμένι κατάδηλος γένηται. Τὸ οὖν πραττόμενον φανερόν τῷ ἀγίῳ γενόμενον, κατὰ μὲν τῶν ἀδικούντων
- 170 τὸν θυμὸν ἐξώπλισεν, εἰς ἄμυναν δὲ τῶν ἀδικουμένων αὐτὸν παρεσκεύασεν, διὸ πρὸς τὸν τόπον, ἔνθα διετέτακτο ἢ τῶν ἀνδρῶν ἀναίρεσις, δρομέως¹¹² ἐχώρει. Ἀπάντων οὖν τὸν ἔκδικον ἐπιζητούντων καὶ πρὸς τὰς λεωφόρους¹¹³ καὶ ἀγυῖας¹¹⁴ ἐπαιρόντων τὰ ὄμματα οἱ προσεντυγχάνοντες Νικολάῳ ἐπειγομένῳ τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν
- 175 ἔφασκον· «σπεῦσον ἢ ταχεῖα τῶν ἀδικουμένων ἐκδίκησις· σπεῦσον ὁ κηδεμὼν τῆς ἡμῶν σωτηρίας· σπεῦσον ὁ κατὰ μίμησιν τοῦ Κυρίου ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν προϊέμενος. Εἰ γὰρ παρὼν ἦσθα, οὐκ ἂν μισοφόνος χεὶρ κατὰ τῶν ἀθῶων ἐξέμησεν^{115,116} οὐκ ἂν ἀναίτιον αἷμα τῷ ψεύδει ἐκκέχυτο· οὐκ ἂν φθόνος τὸ ἴδιον ἐξετέλεσεν· εἰ γὰρ τῶν ἐλαττόνων ἡμῶν
- 180 συμφορῶν πολλὴν ποιῇ¹¹⁷ τὴν πρόνοιαν, πῶς ἂν τὸν ἄδικον ὑπερεῖδες θάνατον; Προφθάσας οὖν τὴν ὁρμὴν τῶν φονῶντων, τοὺς ἀναιτίους ῥῦσαι τῆς τιμωρίας. Ἡ γὰρ ζωὴ τούτων τῇ σῇ παρουσίᾳ καὶ ὁ θάνατος τῇ

¹⁰⁶ ἐξεργάσασθαι P: ἐπεξεργάσασθαι A.

¹⁰⁷ δ' P: δὲ A.

¹⁰⁸ τὸ P: om. A.

¹⁰⁹ μὲν P: om. A.

¹¹⁰ Ἐπειδὴ A: Ἐπεὶ δὴ P.

¹¹¹ δογμάτων αὐτῷ P: αὐτῷ δογμάτων A.

¹¹² δρομέως codd: fort. δρομαίως cf. Anrich.

¹¹³ λεωφόρους P: λεοφόρους A.

¹¹⁴ ἀγυῖας P: ἀγυὰς A.

¹¹⁵ ἐξέμησεν P Anrich: ἐξήμεσε fort.

¹¹⁶ οὐκ ἂν...ἐξέμησεν P: om. A.

¹¹⁷ ποιῇ P: ποιεῖ A.

ἀπουσία ἐταμιεύθησαν». Τοῦτο τίνα κηδεμονίας ὑπερβολὴν οὐκ ἐμφαίνει;
 Ποίων σπλάγχνων μητρικῶν σπαρασσομένων ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ἐκγόνους¹¹⁸
 185 οὐχ ὑπερβαίνει σχέσιν; Τίνα πατρικὴν στοργὴν φυσικῶς συνδεδεμένην
 οὐχ ὑπερῆρεν;¹¹⁹ Ὅρᾳς τὸν λόγον ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἔργων τὸ βέβαιον
 εἰληφότα; Καὶ γὰρ οἷς σωζόμενοι τὸν αἴτιον τῆς σωτηρίας ἐκήρυξαν,
 τούτοις τὰ πράγματα τῇ ἀληθείᾳ¹²⁰ κρατύνεται. Ἀλλ' εἴ γε τοῖς ἐξῆς¹²¹
 ἐνδιατρίβων μὴ ἀποκάμοις τῆς ἀκροάσεως, ἐναργεστέρας τὰς τούτου
 190 ἀποκομίσῃ¹²² ἀποδείξεις.

ιστ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφθη τὸν τόπον καταλαβεῖν, τοὺς μὲν ἄνδρας εὗρεν¹²³
 κεκλιμένους ἤδη πρὸς τὴν σφαγὴν, εἰς τοῦπίσω τε τὰς χεῖρας δεδεμένους
 καὶ τὰς¹²⁴ ὄψεις κεκαλυμμένους -ἐλεεινὸν θέαμα- //f.58r. καὶ μόνην τὴν
 τοῦ ξίφους τομὴν ἐλευθερίαν τῆς συμφορᾶς ἐκδεχομένους· αὐτόν τε τὸν
 195 δῆμιον φόνιον προσβλέποντα¹²⁵ καὶ αὐτῇ τῇ θεᾷ τὸ ἀπηνὲς ὑπεμφαίνοντα,
 τό τε ξίφος ἀμφοῖν¹²⁶ ταῖν χαιροῖν σπώμενον καὶ πρὸς τὴν ἐκτομὴν
 ἐπειγόμενον. Καὶ τοὺς μὲν ἀγηγερμένους¹²⁷ τὸν ἀναίτιον
 κατωλοφυρομένους¹²⁸ θάνατον καὶ ἀνοσίαν τὴν κρίσιν αἰτιωμένους· τοὺς
 δὲ τῆς διαβολῆς αἰτίους παίειν ὥς εἶχε τάχους τῷ δημίῳ
 200 παρακελευομένους τῇ τε φωνῇ καὶ τῷ νεύματι καὶ τῇ τῶν ὀδόντων σὺν
 ἄσθματι προσαράξει τὸ φονικὸν τῆς ψυχῆς δημοσιεύοντας.

ιζ. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα εἶδεν¹²⁹, οὐκ ἐδυσχέρανε πρὸς τὸ ἐγχείρημα¹³⁰, οὐδ'
 ἀνειμένη τῇ γνώμῃ τῷ πραττομένῳ προσεπέλασεν, οὐδὲ τὸ πλῆθος

¹¹⁸ ἐκγόνους A: ἐγγόνους P.

¹¹⁹ Τίνα πατρικὴν...ὑπερῆρεν: om. P.

¹²⁰ τῇ ἀληθείᾳ P: τῆς ἀληθείας A.

¹²¹ ἐξῆς A: ἐξῆς P.

¹²² ἀποκομίσῃ P: κομίσειν A.

¹²³ ἦρεν fort.

¹²⁴ τὰς P: om. A.

¹²⁵ προσβλέποντα P Anrich: προβλέποντα A.

¹²⁶ ἀμφοῖν P Anrich: ἄμα A.

¹²⁷ ἀγηγερμένους P Anrich: τῶν ἀγηγερμένων A.

¹²⁸ κατωλοφυρομένους P: κατολοφυρομένους A Anrich.

¹²⁹ εἶδεν P Anrich: ἴδεν A.

αἰδεσθεῖς¹³¹ τὸ θαρραλέον¹³² ὑπεξέλυσεν, ἀλλὰ τοῦ δημίου γενναίως
 205 ἀφαρπάσας τὸ ξίφος κατὰ τῆς γῆς¹³³ ἀκοντίζει, τοὺς τε ἄνδρας τῶν
 κατεχόντων λύσας δεσμῶν καταπλήσσει μὲν τοὺς πέριξ τῇ παρρησίᾳ¹³⁴
 ἐκφοβεῖ δὲ τοὺς δημίους τῇ ἀπειλῇ καὶ τῷ ἴσῳ φρονήματι τῷ ἡγεμόνι
 παραστὰς ἀνήκεστα¹³⁵ ἐποίσειν¹³⁶ αὐτῷ δεινὰ τῇ πρὸς Θεὸν καὶ βασιλέα
 ἐντυχίᾳ κατηπεῖλει. Τίς ἂν ῥοπῇ παρρησιαστικωτέρα ταύτης ὀφθείη¹³⁷; Τίς
 210 φιλίας νόμος τοιούτων κατηνάγκασε τολμημάτων τὸν ἐρῶντα
 προσάξασθαι; Τίς λόγου δύναμις παραινέσει τὸ ἴσον ἔδρασεν; Τίς χεὶρ
 ἐρρωμένη παρρησίᾳ τὸ ὅμοιον ἐξετέλεσεν; Ποῖος τῶν καθ' ἡμᾶς ποιμένων
 ὑπὲρ ποιμνίου προκινδυνεύων ἑαυτὸν¹³⁸ πρὸς τοιοῦτον συνώθησε¹³⁹
 κίνδυνον¹⁴⁰; Ποῖος τῶν πάλοι δικαίων τοιοῦτον ἐνήργησε τόλμημα¹⁴¹;
 215 ιη. Μωϋσέως μὲν οὖν ἐπαινεῖται καὶ Ἡλιοῦ καὶ Ἰωάννου τὸ τῆς
 παρρησίας εὐτολμον καὶ οὐκ ἀπεικός¹⁴² γε· καὶ γὰρ ἐτύγχανον ἀρετῇ
 διαβόητοι καὶ βασιλεῦσιν αἰδέσιμοι. Ἀλλ' οὗτοι πολλάκις εἰπόντες οὐκ
 ἔπεισαν.

Μωϋσῆς δὲ καίτοι τὴν τοῦ Θεοῦ ῥοπὴν συμπράττουσαν ἔχων, τὴν τοῦ
 220 ὁμοφύλου δείσας ἐπίπληξιν τὴν φυγαδεῖαν ἐπεσπάσατο· ἔτι τε¹⁴³ ταῖς
 πληγαῖς τὰ δι' ὧν παρήνει τοῦ Θεοῦ βεβαιούντος οὐχ ἀπλῶς, πρὸς τὴν τοῦ
 βασιλέως διάλεξιν ἐδυσχέρανεν. Νικόλαος δὲ μηδὲν ὑποπτήξας ὧν

¹³⁰ τὸ ἐγχείρημα P Anrich: τὴν ἐγχείρησιν A.

¹³¹ αἰδεσθεῖς P Anrich: ἔδεσθεῖς A.

¹³² θαρραλέον P Anrich: θαρσαλαῖον A.

¹³³ τῆς P Anrich: om. A.

¹³⁴ τῇ παρρησίᾳ P Anrich: τῆς παρουσίας A.

¹³⁵ ἀνήκεστα P Anrich: ἀνίκεστα A.

¹³⁶ ἐποίσειν P Anrich: πεῖ[...] rasura A.

¹³⁷ Τίς...ὀφθείη cum multis rasuris A.

¹³⁸ ἑαυτὸν P: om. A.

¹³⁹ συνώθησε correxi: συνώθισε A.

¹⁴⁰ συνώθισεν κίνδυνον A: ἐνήργησε τόλμημα P.

¹⁴¹ Ποῖος...τόλμημα A: om. P.

¹⁴² ἀπεικός P: ἀπεικῶς A.

¹⁴³ ἔτι τε A: καὶ ἔτι P.

ἐκεῖνος ἐδεδίη¹⁴⁴ στερρῶ¹⁴⁵ τῷ φρονήματι πρὸς τοὺς τοιούτους ἀπηντομόλει.

225 ιθ. Τί δὲ¹⁴⁶ Ἡλίας; Οὐχὶ οὐ μόνον Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ¹⁴⁷ πᾶσαν τῇ ἀνομβρίᾳ¹⁴⁸ τὴν ὑπ' οὐρανὸν¹⁴⁹ ἐκόλασεν; Οὐχὶ τῷ οἰκείῳ ῥήματι τὴν τοῦ Θεοῦ συνείχεν εὐεργεσίαν; Οὐχὶ φάλαγγας στρατιωτικὰς μιᾷ βουλῇ λόγου διώλεσεν; Ἀλλὰ καὶ οὗτος γυναικεῖα καταβροντηθεὶς ἀπειλῇ τὴν ἀκοήν, τὸν κίνδυνον ἐξέκλινεν. Καὶ Ἰωάννης μέχρι τέλους τὸ χρέος μὲν¹⁵⁰
230 κατέβαλε¹⁵¹, τὴν δὲ παραίνεσιν οὐκ ἐπλήρωσεν. Νικόλαος δὲ τῇ παραινέσει τὸ ἔργον ἐπέδειξεν¹⁵² καὶ φαινόμενος μὲν ἐν σώματι φοβερός τότε τοῖς κρατοῦσι ἐδείκνυτο, ὁπτανόμενος δὲ νῦν ἐν ὀνείροις μείζονα τούτοις τὴν ἑκπληξιν ἐπιφέρει.

κ. Καὶ μή τις ἐνταῦθα παράλογον τὴν σύγκρισιν ὑπονοήσκειν ὡς τῶν
235 προφητῶν¹⁵³ καθαπτομένην· οὐ γὰρ ἐλάττονα τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν χάριν τῶν ἁγίων τιθέμεθα, ἀλλ' ἐν οἷς τὸ πλεόν ἢ ἔλαττον ἔχουσιν παραβάλλομεν. Διάφορα γάρ, φησὶν ὁ θεῖος **//f.58v.** ἀπόστολος, ἐκάστῳ χαρίσματα δίδονται καὶ οὐχ ἅπαντες τοῖς πᾶσι κατεκοσμήθησαν¹⁵⁴. ἀλλ' ὁ μὲν τοῖς <μὲν>¹⁵⁵, ὁ δὲ τοῖς δέ. Ἔστι δὲ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς κατιδεῖν μᾶλλον τῶν
240 πάλαι τοὺς νῦν ἐνεργοῦντας χαρίσματα, τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ τοὺς μαθητὰς διδάσκων ἐβεβαίωσε· καὶ γὰρ πρὸς τὸ ὑπερβάλλον τῶν σημείων ἐκπεπληγμένοι, εἰ ἄρα δυνατόν αὐτοῖς γενήσεται τοιαῦτα δοῶν, τὸν διδάσκαλον ἐπυνθάνοντο. Ὁ δὲ μείζονα τούτοις ἔφησε ποιεῖν καὶ ὄρη

¹⁴⁴ ἐδεδίη P: ἐδεδείη A.

¹⁴⁵ στερρῶ A: στερῶ P.

¹⁴⁶ δαὶ fort.

¹⁴⁷ καὶ P: om. A.

¹⁴⁸ ἀνομβρία correxi: ἀνομαρία P: ἀναμοιρία A.

¹⁴⁹ ὑπ' οὐρανὸν A: ἐπ' οὐρανὸν P.

¹⁵⁰ μὲν ante μέχρι P.

¹⁵¹ κατέβαλε P: κατεβάλετο A.

¹⁵² ἐπέδειξεν P: ἀπέδειξεν A.

¹⁵³ προφητῶν A: πηφητῶν P.

¹⁵⁴ κατεκοσμήθησαν P: κατεκοσμίσθησαν A.

¹⁵⁵ μὲν addidi: om. codd.

μεθιστάνειν δυνήσεσθαι, εἴ γε τὸ τῆς πίστεως διαφυλάξαιεν ἀκέραιον.

245 Ὅτι δε πλείονα τὴν χάριν ἐν τούτοις ἔσχε Νικόλαος, ὥδε ἂν γνοίης ἔτι γὰρ αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον τελούντος θαῦμα.

κα. Ἐτυχε τηνικαῦτα πρὸς βασιλέως σταλέντας ἄνδρας¹⁵⁶ πολέμου ἔνεκα τῶν ἐπαναστάντων, παρεῖναι τε καὶ τοῦ τοιούτου¹⁵⁷ ἀπολαῦσαι, ὡς εἶχεν, ἔργου¹⁵⁸. Οὗτοι δὲ οὖν παλινδρομήσαντες¹⁵⁹ μετὰ νίκης πρὸς τὴν
250 βασιλίδα, δεξιῶς μὲν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἐδέχθησαν, φθονερώς δ' ¹⁶⁰ ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ἐταμιεύθησαν. Οὕτω τοίνυν κατὰ τῶν ἀνδρῶν τῷ ψεύδει ἰσχύσαντες, τὴν τοῦ βασιλέως χρηστότητα εἰς ὠμότητα μετεποίησαν θάνατον αὐτοῖς ταῖς διαβολαῖς προξενήσαντες¹⁶¹. Καὶ μὲν δὲ τοῦ βουλεύματος οὐ¹⁶² διήμαρτον -νικᾶ γὰρ ἀεὶ τὰ χείρονα πρὸς¹⁶³ ταῖς
255 γνώμαις τῶν κρατούντων¹⁶⁴ φερόμενα καὶ πλείονες μὲν¹⁶⁵ πολλάκις τὰ χρηστὰ¹⁶⁶ συμβουλεύσαντες ἀνονήτως¹⁶⁷ ἐμόχθησαν, ἅπαξ δ' ὀλίγοι τάναντία σκευάσαντες τῆς ἐλπίδος ἔτυχον¹⁶⁸.

κβ. Ἐπεὶ οὖν τοὺς¹⁶⁹ ἄνδρας ἐν εἰρκτῇ κατέθεντο¹⁷⁰, μετεώρου τῆς τούτων ἐξετάσεως¹⁷¹ οὔσης καὶ πρὸς αὐτὸ¹⁷² τὸ βραχύτατον τῆς ζωῆς
260 αὐτῶν¹⁷³ οἱ πονηροὶ διεφθόνησαν. Διὸ σφοδρότερον τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως ἐξέκαυσαν, ὡς τὰ αὐτὰ φάσκοντες οἱ δεσμῶται καὶ

¹⁵⁶ σταλέντας ἄνδρας P Anrich: ἔτυχον...σταλέντες ἄνδρες A.

¹⁵⁷ τοῦ τοιούτου P Anrich: τοῦτον A.

¹⁵⁸ ἔργου P Anrich: ἔργον A.

¹⁵⁹ παλινδρομήσαντες codd.: πάλιν δρομήσαντες Anrich.

¹⁶⁰ δ' P Anrich: δὲ A.

¹⁶¹ προξενήσαντες P Anrich: προξενίσαντες A.

¹⁶² οὐ P Anrich : om. A.

¹⁶³ ante πρὸς : καὶ add. A.

¹⁶⁴ κρατούντων codd.: κρατουμένων Anrich.

¹⁶⁵ πλείονες μὲν P Anrich: πλεῖον ἐσμεν A.

¹⁶⁶ χρηστὰ A Anrich: χρυστὰ P.

¹⁶⁷ ἀνονήτως P Anrich: ἀνοήτως A.

¹⁶⁸ ἔτυχον A: ἐπέτυχον P Anrich.

¹⁶⁹ τοὺς P Anrich: lacuna A.

¹⁷⁰ κατέθεντο P Anrich: κατέθεν[το] A.

¹⁷¹ ἐξετάσεως P Anrich: [ἐξ]ετάσεως A.

¹⁷² αὐτὸ P Anrich: [αὐ]τὸ A.

¹⁷³ αὐτῶν A: om. P Anrich.

καθειρχθέντες βουλεύονται. Ὡριστο οὖν τῆς ἀναιρέσεως ὁ καιρὸς καὶ
 πονηρὸς ἄγγελος ὁ τοῦτον τοῖς ἀνδράσι κομίζων ἀπέσταλτο. Οἱ δέ, ἐπεὶ
 τὴν ἀπευκταίαν ἤκουσαν ἀγγελίαν, τὸ τῆς στολῆς εὐσχημον περιελόμενοι
 265 καὶ τὸ τῆς¹⁷⁴ ὄψεως εὐπρεπὲς ἐς αἰδὲς μεταθέμενοι, τὸν πονηρὸν
 ὠλοφύροντο¹⁷⁵ θάνατον. Τοῦτον οὖν¹⁷⁶ αὐτοῖς ὀδυρομένοις κατ' εἰδός τε
 τὰς ἀνακλίσεις¹⁷⁷ τῶν ἰδίων ἐπιβωμένοις ἐγγίνεται τις μνήμη πρὸς Θεὸν
 καὶ Νικόλαος μεσίτης τῶν¹⁷⁸ τῆς εὐχῆς παραλαμβάνεται. Διὸ ὡς παρόντι
 τῷ ἀγίῳ τοιαῦτα προσωμῖλουν¹⁷⁹ σὺν δάκρυσιν· «ἡμεῖς μὲν οὖν¹⁸⁰, ὧ
 270 θαυμάσιε, τῶν πάλαι παρὰ σοῦ γεγεννημένων θαυμάτων ἑναυλον ἔχοντες
 τὴν μνήμην σὺν τοῖς εὐεργετηθεῖσιν τὴν χάριν κηρύττομεν καὶ τὸ θαῦμα
 γεραίρομεν· καὶ γὰρ ὄντως ἐπαίνων ἐπάξια καὶ Θεοῦ εὐχαριστίας¹⁸¹
 αἵτια¹⁸² τοῦ ταῦτα διὰ σοῦ ἐνεργοῦντος καθέστηκεν¹⁸³. Νυνὶ δὲ πρὸς τὴν
 αὐτὴν ἐκείνοις καταστάντες ἀνάγκην, ταύτην ἐπιδείξασθαι τὴν δύναμιν
 275 δεόμεθα καὶ τὸν ἀναίτιον παραγαγεῖν θάνατον ἱκετεύομεν¹⁸⁴.

κγ. Δεῦρο οὖν, ἐπακούσας ὀδυνωμένων ψυχῶν πρὸς¹⁸⁵ ἄμυναν
 διανάστηθι¹⁸⁶. δεῦρο, ὁ παρ' ἡμῶν ἀοράτως βλεπόμενος τὴν ἀδικίαν
 ἱστόρησον· ἴδε πρὸς θάνατον ἀθώους ἀπαγομένους¹⁸⁷ καὶ ἀντ' οὐδενὸς
 ἀδικήματος δίκην θανατηφόρον εἰσπραττομένους· ἴδε ὅψεις ἡλλοιωμένας
 280 καὶ πρόσωπα συμπεπτωκότα καὶ //f. 59r. ὅλον ἠφανισμένον τὸ εἶδος τῇ

¹⁷⁴ τῆς A Anrich: om. P.

¹⁷⁵ ὠλοφύροντο P Anrich: ὀλοφύροντο A.

¹⁷⁶ οὖν P Anrich: μὲν A.

¹⁷⁷ ἀνακλίσεις cod.: fort. ἀνακλήσεις cf. Anrich.

¹⁷⁸ τῶν P Anrich: om. A.

¹⁷⁹ προσωμῖλουν P Anrich: προσομῖλουν A.

¹⁸⁰ οὖν A: om. P Anrich.

¹⁸¹ εὐχαριστίας P Anrich: εὐχαριστήρια A.

¹⁸² αἵτια P Anrich: om. A.

¹⁸³ κα[θ]έστηκεν A: καθεστήκασιν P Anrich.

¹⁸⁴ Νυνὶ...ἱκετεύομεν P Anrich: om. A.

¹⁸⁵ ante πρὸς : καὶ P Anrich: om. A.

¹⁸⁶ διανάστηθι P Anrich: ἀνάστηθι A.

¹⁸⁷ ἀπαγομένους P Anrich: ἐπειγομένους A.

λύπη· ἴδε κάλλος ἅπαν ἡχρειωμένον¹⁸⁸ καὶ γόνατα παραλελυμένα καὶ τὴν
 ὑπερείδουσιν οὐκ ἔχοντα δύναμιν. Βλέψον εἰς καρδίας συντετριμμένας
 καὶ τὸ στερεὸν τῆς ἐλπίδος ἀποβαλούσας. Ἄκουσον ἀνακλήσεων
 φθόγγους παῖδας καὶ φίλους ἐπιφωνουμένους καὶ τῶν ἐπαϊόντων
 285 ἀπηλλαγμένους· ἄκουσον φωνῶν τῇ ἀθυμίᾳ κοπτομένων καὶ ἀμυδρὰν
 τὴν ἀπήχησιν προβαλλομένων¹⁸⁹. Ἴδε χεῖλη κατεψυγμένα καὶ γλώσσας
 ἱκμάδος ἐρήμους¹⁹⁰ καὶ τῇ ὀδύνῃ τὸ τοῦ λόγου εὖσημον ἀποβαλούσας.
 Θέασαι συγκεχυμένα δάκρυσιν ὄμματα καὶ τὸ τοῦ φωτὸς διαυγὲς μὴ
 διακρίνοντα.

290 κδ. Μὴ ἐάσης ἄδικον πραχθῆναι θάνατον, ὁ τῆς ἀδικίας ἀλλότριος· μὴ
 δῶς¹⁹¹ καιρὸν τῷ ψεύδει κατὰ τῶν ἀναιτίων κωμάσαι¹⁹². μὴ συγχωρήσης τῷ
 φθόνῳ τὸν φόνον ἐργάσασθαι¹⁹³. μὴ βραδύνης τὴν χάριν ὁ ταχὺς εἰς
 βοήθειαν· ἔχεις ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργείας¹⁹⁴ τὸ δύνασθαι. Τούτων ἡμεῖς
 μάρτυρες ἀπαρέγγραπτοι· τούτων οὐκ ἐν ἄλλων γνώμας, ἀλλ' ἐν ἡμῖν
 295 αὐτοῖς κεῖται τὸ βέβαιον. Οὐ γὰρ τῇ ἀμφιβόλῳ ἀκοῇ, ἀλλὰ τῇ ἀπλανεῖ¹⁹⁵
 ταῦτα κατίδομεν ὄψει. Ἐγνωμεν, δι' ὧν τοῖς ἀνδράσιν ἐνήργησας, τῆς
 συμπαθείας σου τὸ πέλαγος¹⁹⁶. Ἐγνωμεν τὸ εὐπλαγχνον τῆς ἐπιτεταμένης
 σου φιλανθρωπίας· βεβαία ἡ ἐλπίς καὶ ἀνόθευτος, ἀληθινὴ ἡ χάρις καὶ
 οὐκ ἀμφίβολος¹⁹⁷, δεκτὴ ἡ πρὸς Θεὸν πρεσβεία σου¹⁹⁸ καὶ
 300 εὐπαρρησίαστος¹⁹⁹, ἐγγὺς ἡ προστασία σου καὶ τοὺς ἐπικαλουμένους²⁰⁰
 προφθάνουσα. Εἰ γὰρ καὶ πόρρω τῷ τόπῳ διέστηκας, ἀλλ' ἐγγὺς τοῖς

¹⁸⁸ ἡχρειωμένων codd.: ἡχρεωμένων Anrich.

¹⁸⁹ προβαλλομένων P Anrich: ἐχόντων A.

¹⁹⁰ ἱκμάδος ἐρήμους P Anrich: ἐρήμους ἱκμάδος A.

¹⁹¹ δῶς P Anrich: δὲ A.

¹⁹² κωμάσαι P Anrich: κομάσαι A.

¹⁹³ ἐργάσασθαι codd.: εἰργάσασθαι Anrich.

¹⁹⁴ συνεργείας A Anrich: συνεργίας P.

¹⁹⁵ ἀπλανεῖ P Anrich: ἀπλανῆ A.

¹⁹⁶ τῆς...πέλαγος A Anrich: om. P.

¹⁹⁷ ἀληθινῇ...ἀμφίβολος P Anrich: om. A.

¹⁹⁸ σου P Anrich: om. A.

¹⁹⁹ εὐπαρρησίαστος P Anrich: εὐπρόσδεκτος A.

²⁰⁰ ἡ προστασία...ἐπικαλουμένους A Anrich: om. P.

αἰτοῦσι παρέστηκας· καὶ εἰ σωματικῶς μὴ παρῆς²⁰¹ φαινόμενος, ἀλλ' ἀσωμάτως ἐπαΐεις²⁰² καλούμενος. Ἐχεις κατὰ μίμησιν τοῦ ἐν σοὶ ἐνεργοῦντος ἀοράτως ἐμφαίνειν τὴν δύναμιν· ἔχεις παρ' αὐτοῦ τὴν τῶν
 305 θαυμάτων ἐνέργειαν. Δεῖξον ἐν ἀπορίᾳ τὸ πόριμον, ἐν ἀπογνώσει τὴν σωτηρίαν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ῥοπή²⁰³ τὸ εὐδόκιμον ἐν τούτοις ἔχει, ἐν τοῖς ἀνελπίστοις τὴν προσδοκίαν, ἐν τοῖς ἀπειρηκόσι τὴν προθυμίαν. Ταῦτα τοῦ Θεοῦ τὰ θαυμάσια, ταῦτα τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τὰ τεκμήρια· ταῦτα τῶν αὐτοῦ ἀμέτρων οἰκτιρμῶν ἐπάξια²⁰⁴. τούτοις ὡς οἰκεῖόν σε κατεκόσμησε
 310 θεράποντα. Μὴ τοίνυν ἀνανεύσης πρὸς τὴν δέησιν, ἀλλὰ τάχυνον πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν· σπεῦσον ἢ ὀξεῖα τῶν αἰτουμένων βοήθεια, ἢ ταχεῖα τῶν ἐπικαλουμένων ἀντίληψις, ἢ ἐπίτασις τῶν ἀειμνήστων σου θαυμάτων ἢ καθ' ἡμᾶς γένηται τερατουργία²⁰⁵».

κε. Ταῦτα τῶν ἀνδρῶν ὀλολυγμῶ καὶ δάκρυσιν τῷ ἀγίῳ βοησάντων
 315 πέρας ὁ λόγος τῇ ἀθυμίᾳ ἀπέληφεν. Ὁ δὲ ταχὺς εἰς ἄμυναν μέγας Νικόλαος αὐτίκα τῷ βασιλεῖ ὀφθείς, φοβερόν ἡπέλησεν λόγον καὶ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκωμώδησεν²⁰⁶ ἀδικίαν, τόν²⁰⁷ τε αἴτιον σὺν τῷ οἰκεῖῳ προσθεὶς ὀνόματι τῷ ἴσῳ σχήματι δι' αὐτῶν τὸν ὑπαρχον ἐπέπληξεν²⁰⁸. Τί τούτου γένοιτ' ἂν θαυμασιώτερον; Ποία ταχυτήτος ἂν ἐπινοηθεῖ πρὸς
 320 τοῦτο φορὰ; Τίς δρόμος; Ποία ὀξυτάτη κίνησις; Τίνες ἵπποι κατὰ τοὺς λήρους τῶν Ἑλλήνων λόγους τῷ²⁰⁹ τῇ ὄψει περιληπτῷ²¹⁰ ἴσον ἀποθρῶσκοντες διάστημα τοιαύτην ἱππάσαντο²¹¹ κίνησιν; Τίς πήγασος

²⁰¹ παρῆς codd.: παρεῖς Anrich.

²⁰² ἐπαΐεις A: ἐπακούεις P Anrich.

²⁰³ ῥοπή corr. Anrich: ῥοπή codd.

²⁰⁴ ante ἐπάξια : τὰ A Anrich: om. P.

²⁰⁵ τερατουργία P Anrich: θαυματουργία A.

²⁰⁶ ἐκωμώδησεν P Anrich: ἐκωμώδισεν A.

²⁰⁷ τόν P Anrich: τό A.

²⁰⁸ ἐπέπληξεν A: ἔπλιξεν P.

²⁰⁹ τῷ P: τὸ A.

²¹⁰ περιληπτῷ P: περίληπτον A.

²¹¹ ἱππάσαντο P: ἵππασαν A.

πτεροῖς κουφιζόμενος τοιαύτην πτῆσιν διήνυσεν; Κινήσεις μὲν γὰρ δὴ²¹²
 παρ' ἡ- //f.59v. -μῖν αἱ τὸ τάχος ἔχουσαι, αὐταὶ τισιν ἐκρίθησαν, ἵππου τέ
 325 φημι δρόμος²¹³ καὶ ὀρνέου πτῆσις καὶ τόξου βολή²¹⁴ καὶ φωνῆς ἐνήχησις, ἣ
 τε τοῦ οὐρανοῦ ὀξυτάτη κίνησις. Ἀλλὰ τῶν μὲν πρώτων παραβαλλομένων
 πρὸς ἀλλήλας, μία τὴν ἑτέραν ὑπερνικῶσα αὐτὴν μὲν ὑπερέβη, τὴν
 ἡγουμένην δ' ἐκείνης²¹⁵ κατόπιν ἑκατέρων ἀπέδειξεν· ἡ δὲ τελευταία
 πασῶν τῷ τάχει κρατοῦσα ἀσύγκριτος πρὸς ταύτας μεμένηκεν. Αὕτη δὲ
 330 οὖν οὐκ ἐν ἐλάττονι χρόνῳ, ἥπερ²¹⁶ ἔστιν τῶν τεττάρων καὶ εἴκοσι ὥρων²¹⁷,
 ἀποπληροῦν τὸν οἰκεῖον δρόμον ἐκρίθη, ἀεὶ τὴν αὐτὴν πορείαν ἐπέχουσα;
 Ἡ δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ ἀγίου παραδόξως θεόθεν γεγεννημένη κίνησις καὶ
 ταύτην σὺν ταῖς λοιπαῖς ὑπερβαλοῦσα καινόν τινα δρόμον καὶ ξένον
 διήνυσεν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας ἐκρίθη, οὕτως ἂν δειχθεῖη.
 335 κστ. Ἐσπέρα μὲν γὰρ ἦν ἡνίκα ἡ ἀπόφασις ἐξήνεκτο, ὁ δὲ κομίζων
 ταύτην οὐχὶ αὐτίκα τὸ πονηρὸν ἐμήνυσεν, ταὐτὸ τῇ κοινῇ ποιῶν κατὰ τὸ
 φιλάνθρωπον συνηθεία· τὸ πρῶτον τῆς νενομισμένης μεταλαβεῖν τροφῆς,
 ἔπειτα τὸ πλεῖστον τῆς νυκτὸς ὅπως ἂν διαδραμόν²¹⁸, μὴ ἐπὶ πλεον τὰ τῆς
 ὁδύνης ἐπιτεῖνοι· τότε τοίνυν²¹⁹ τὰ τῆς θανατηφόρου ψήφου ἐσήμανεν,
 340 ὀπηνίκα πάντες εἰς ὕπνον ἐτράποντο²²⁰. Οἱ δὲ οὐχ ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τὰ τῆς
 εὐχῆς κατεβάλλοντο, ἅτε εἰκὸς τῷ δέει καταπεπληγμένοι καὶ τὸ ἀθρόον
 κατεπτηχότες τοῦ ὀλέθρου· ἔπειτα δὲ γενόμενοι τοῦ πράγματος ἐν
 συναισθήσει²²¹, πρῶτον μὲν τὰ τῆς ἐλεεινολογίας ἐτραγώδησαν²²², ἔπειτα
 δὲ καὶ τὰ τῆς ἱκεσίας ἀνέπεμψαν. Ὡστε συμβέβηκεν ἐντεῦθεν τὸ πλεον

²¹² δὴ A: om. P.

²¹³ δρόμος P: τάχος A.

²¹⁴ βολῇ correxi: βολῇ codd.

²¹⁵ ἡγουμένην δ' ἐκείνης P: ἐπομένην δ' ἐκείνην A.

²¹⁶ ἥπερ P: εἵπερ A.

²¹⁷ ὥρων A: ὀρων P.

²¹⁸ διαδραμόν P: διαδραμών A.

²¹⁹ τοίνυν P: om. A.

²²⁰ ἐτράποντο P: ἐτρέποντο A.

²²¹ συναισθήσει P: αἰσθήσει A.

²²² ἐτραγώδησαν P: ἐτραγώδισαν A.

345 τῆς νυκτὸς παραδραμεῖν καὶ πρὸς τῇ τελευταίᾳ ταύτης φυλακῇ πέρας τὰ
 τῆς εὐχῆς ἀπειληφέναι· τότε τὴν κατάπληξιν ὁ φανείς τῷ βασιλεῖ
 ἐνεποίησεν· τότε τὴν τιμωρίαν τῷ ὑπάρχῳ ἠπέιλησεν. Τίς ἐγκωμίων
 ἐπίνοια ἐξισουμένη τῷ παρόντι λόγῳ παραλειφθήσεται²²³; Τίς δύνάμεις
 ῥητόρων διαρκέσει πρὸς ἔπαινον τῶν παρόντων πραγμάτων
 350 συνεπαρθῆναι; Ποῖον εἶδος πρὸς ταύτην τάχους²²⁴ τὴν κίνησιν ἐπινοηθεῖ;
 Ποία μετάβασις; Τοῦτο τῆς ἀσωμάτου κινήσεως κατόρθωμα· τοῦτο²²⁵ τῆς
 ὀξείας τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπισκέψεως ἔργον, τοῦ καλοῦντός σου ἔτι
 φήσαντος²²⁶. «ἰδοῦ πάρεμι». Ὡ φιλανθρωπίας πέλαγος, ὦ κηδεμονίας
 ὑπερβολή! Οὐκ ἀναμένει τὸν λόγον τοῦ καλοῦντος εἰς πέρας ἐλθεῖν καὶ
 355 αὐτὸς προφθάνει τὴν αἴτησιν· οὐ τὸ τῆς διανοίας ἅπαν ἐξήνεκται²²⁷ καὶ
 αὐτὸς τὰ τῆς χρείας πρὸς τὸ λυσιτελοῦν οἰκονομήσων παρέστηκεν²²⁸. οὐ
 τὸν χρόνον παραμείψειν ὑπέσχετο, οὐ τὴν ὥραν παριππεύσειν ὑπέθετο,
 οὐ τῷ μέλλοντι τὴν διόρθωσιν ἐταμιεύσατο καὶ οὕτω τὴν ἐπέλευσιν
 ὠκονόμησεν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀκαρεῖ ταύτην εἶναι ἐβεβαίωσεν. Εἰ δὲ πρὸς
 360 τὴν τῶν αἰτήσεων πολλάκις διαναβάλλεται πλήρῳσιν, τῶν αἰτουμένων τὸ
 διάφορον σκοπητέον εἶναι²²⁹ καὶ²³⁰ τῆς αὐτοῦ προμηθείας ἀνάξιον.
 Ἄλλωστε καὶ κρειπτόνως προβλεπόμενος, εὐθύς μὲν οὐ δίδωσιν, μετ'
 ὀλίγον δε σὺν μεγάλῳ ἀποτίσει τῷ κέρδει. «Οὐ γὰρ πληρώσω, //f. 60r.
 ἔφη, πάρεμι, ἀλλ' ἐπακούσων τῶν λεγομένων». Ὡστε αὐτίκα μεν²³¹
 365 πάρεστιν ὡς Θεός, αὐτίκα δε οὐ πληροῖ τὸ ζητούμενον ὡς προνοητής·
 ἀλλὰ²³² τὸ²³³ μὲν εὐθύς, τὸ²³⁴ δὲ ἐφεξῆς τῷ προσήκοντι χρόνῳ.

²²³ παραλειφθήσεται P: παραληφθήσεται A.

²²⁴ πρὸς ταύτην τάχους A: τάχους πρὸς ταύτην P.

²²⁵ τοῦτο A: om. P.

²²⁶ καλοῦντός σου ἔτι φήσαντος P: φήσαντος ἔτι σου λαλούντος A.

²²⁷ ἐξήνεκται P: ἐξήνεγκται A.

²²⁸ οἰκονομήσων παρέστηκεν P: πληρώσω καθέστηκεν A.

²²⁹ σκοπητέον εἶναι P: εἶναι σκοπητέον A.

²³⁰ ante καὶ : ἀσύμφερον A: om. P.

²³¹ μὲν P: om. A.

²³² ἀλλὰ P: om. A.

²³³ τὸ P: τὸν A.

κζ. Ἐνταῦθα γενομένου μου τοῦ θαύματος ἐν ἐπιστάσει καὶ τὸ
 δυστέκμαρτον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων²³⁵ θαυμάζοντος, ἰλιγγιῶντός τε τοῦ
 νοῦ καὶ κραδαινομένου πρὸς τὸ ἀνέφικτον, τὴν αὐτὴν τῷ θεσπεσίῳ
 370 Παύλῳ φωνὴν ἀφήμι²³⁶. ὦ βάθος πλούτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ,
 λέγων, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ
 αὐτοῦ. Τίς²³⁷ γὰρ ἂν ἐξερευνήσειεν τῆς ἀπείρου σοφίας αὐτοῦ τὸ
 ἀκατάληπτον; Τίς τῶν κριμάτων αὐτοῦ ἐννοήσειεν τὸ ἀνερμήνευτον;
 Ταῦτά μεν οὖν μὴ ὅτι γε²³⁸ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, ἀλλὰ καὶ²³⁹ αὐλοῖς
 375 ἀμήχανον κατανοεῖν, μόνῳ δὲ²⁴⁰ τῷ αἰτίῳ γινωσκόμενα σιωπῇ
 θαυμαζέσθω, ἡμῖν δε²⁴¹ πρὸς τὸ ἐξῆς ἐπανακτέον τὸν λόγον.

κη. Ἐπειδὴ δὲ²⁴² τῷ δέει τοῦ φανέντος κατεπλάγησαν ὁ τε βασιλεὺς καὶ
 ὁ ὑπαρχος, τοὺς ἄνδρας παραγενομένους δίκην ὑφέξειν τῆς ἐκπλήξεως
 ἐκέλευσαν. Οἱ δὲ εἰσήεσαν²⁴³ μὲν τῶν²⁴⁴ τῆς σωτηρίας ἀπειρηκότες²⁴⁵ πρὸς
 380 μόνην δὲ τὴν²⁴⁶ τιμωρίαν κεχηνότες²⁴⁷. Ἰδὼν οὖν αὐτῶν²⁴⁸ ὁ βασιλεὺς τὸ
 σῶφρον τοῦ σχήματος, ἀλλότριά τε τῶν²⁴⁹ κατ' αὐτῶν σκαιωρηθέντων²⁵⁰
 ἔχοντας σήμαντρα τοῦ τε²⁵¹ φανέντος τὴν ἔνδικον ἀπειλὴν λογισάμενος²⁵²
 εἰς ἀμηχανίαν κατέστη τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀδικίας· διὸ πλαττόμενος τοιαῦτα

²³⁴ τὸ P: τὸν A.

²³⁵ κριμάτων P: θαυμάτων A.

²³⁶ ἀφήμι P: ἀφήσιν A.

²³⁷ Τίς P: τίς A.

²³⁸ ὅτι γε P: om. A.

²³⁹ καὶ P: om. A.

²⁴⁰ δὲ P: om. A.

²⁴¹ δὲ P: om. A.

²⁴² δὲ A Anrich: om. P.

²⁴³ εἰσήεσαν P Anrich: εἰσέεσαν A.

²⁴⁴ τῶν A Anrich: τῷ P.

²⁴⁵ ἀπειρηκότες P Anrich: ἀπηρηκότες A.

²⁴⁶ τὴν codd.: om. Anrich.

²⁴⁷ κεχηνότες codd.: Anrich in app.criticum notavit quid ισχυρότες in A legit.

²⁴⁸ αὐτῶν P Anrich: om. A.

²⁴⁹ τε των P Anrich: τοῦ A.

²⁵⁰ σκαιωρηθέντων P Anrich: σκαιωρηθέντος A.

²⁵¹ τε P Anrich: om. A.

²⁵² λογισάμενος A: ἐκλογισάμενος P Anrich.

πρὸς αὐτοὺς ἔφασκεν· «Τίσι φαντασιοκοποῦντες²⁵³ ὀνείροις ἀπειλαῖς τὴν
 385 ἡμῶν κατεγοητεύσατε γαληνότητα, ὀλέθριον ἡμῖν ἐπισεύοντες πόλεμον;». Οἱ δέ, ἅμα τοῖς δάκρυσιν τὰ τῆς ἀπολογίας προυβάλλοντο, λυγμῷ δὲ τὴν φωνὴν ἀνεκόπτοντο²⁵⁴ καὶ πρὸς οἶκτον τοὺς παρόντας ἐφείλκοντο. Μόλις δὲ²⁵⁵ τῆς τῶν δακρῦων συνοχῆς ἀνεθέντες, τοιάδε τῷ βασιλεῖ ἀπεκρίναντο· «Ἡμεῖς, ὦ αὐτοκράτορ²⁵⁶, μηδὲν τῶν ἤδη καθ' ἡμῶν κινήθωντων ἑαυτοῖς
 390 συνεγνωκότες ἁμαρτημάτων καὶ τῶν παρὰ σοῦ νυνὶ λεγομένων σὺν αὐτοῖς²⁵⁷ τὸν μῶμον ἀποτριβόμεθα· καὶ ὥς οὔτε ἐκείνων ὑπεύθυνοι οὔτε τούτων αἵτιοι ἐφάπαξ καθεστήκαμεν, ἀναδιδάξαι δίκαιον, εἰ γε²⁵⁸ τῇ αἰὶ συνούσῃ σοι²⁵⁹ μακροθυμία τῶν λεγομένων ἀνέχη²⁶⁰.

κθ. Ἡμῖν μὲν οὖν²⁶¹ ἐκ πατέρων κληρὸς ὑπῆρξεν ἀπάντων προτιμηθεὶς
 395 βασιλεία καὶ εὐνομία²⁶² καὶ γέρας ἅπαν ἔλαττον εἶναι τῆς τούτων εὐδοξίας τοῖς ἐνεγκοῦσιν²⁶³ ἐκρίθη καὶ ἡμῖν παρεπέμφθη²⁶⁴. Ταῦτα δὲ ἡμεῖς ἀντὶ πολλῶν τιμῶν καὶ χρημάτων δεξάμενοι συνείχομεν²⁶⁵, διεφυλάττομεν, τῷ ἀσφαλεῖ ταῦτα διετηροῦμεν· τοὺς ταῦτα παραβαίνειν τολμῶντας ὥς τῆς εἰρήνης πολέμιους ἡμυνόμεθα· τοὺς πρὸς αὐτὰ
 400 λόγοις²⁶⁶ ἀγανακτοῦντας ὥς ἄγος ἀπετρεπόμεθα· καὶ τῶν μὲν φανερώς κινούντων ταῦτα μακρὰν ἀπείχομεν, τῶν δ' ²⁶⁷ ἀφανῶν τῆς ἀγνοίας πταισμάτων αἰὶ τὴν ἐξέτασιν ἐποιοῦμεθα. Ἄρα μή τι παραβέβασται τῶν

²⁵³ φαντασιοκοποῦντες P Anrich: φαντασιοσκοποῦντες A.

²⁵⁴ ἀνεκόπτοντο P Anrich: ἀπεκόπτοντο A.

²⁵⁵ δὲ A: γοῦν P Anrich.

²⁵⁶ αὐτοκράτορ P Anrich: αὐτοκράτωρ A.

²⁵⁷ σὺν αὐτοῖς post μῶμον A.

²⁵⁸ εἰ γε codd.: εὐγε Anrich.

²⁵⁹ σοι P Anrich: om. A.

²⁶⁰ ἀνέχη P Anrich: ἀνέχει A.

²⁶¹ μὲν οὖν A: om. P Anrich.

²⁶² εὐνομία A Anrich: εὐνομία P.

²⁶³ ἐνεγκοῦσιν P Anrich: ἐνέγκασιν A.

²⁶⁴ καὶ...παρεπέμφθη P Anrich: om. A.

²⁶⁵ συνείχομεν codd.: Anrich notavit in app.criticum quid συνέχομεν in P leggere.

²⁶⁶ λόγοις P: λόγους A Anrich.

²⁶⁷ δ' A: δὲ P Anrich.

νόμων; Μή τι τῶν τῆς βασιλείας λήθη παραδραμὸν²⁶⁸ ἡθέτηται; Μή τις τῶν
 πρὸς ταύτην βλασφημοῦν- //φ.60ν. -των σὺν ἡμῖν εἰστιάθη²⁶⁹; Πανταχόθεν
 405 ἡμῖν ἢ τούτων ἐπεμελεῖτο συντήρησις· πανταχόθεν ἢ φυλακὴ τῆς τούτων
 ἀσφαλείας ἐτετείχιστο. Πᾶν τίμιον δεύτερον τῆς πρὸς ὑμᾶς εὐνοίας
 ἐνομιζέτο καὶ τὸ τῆς δόξης ἐξαίρετον δι' αὐτοῦ ἡμῖν ἠλπίζετο.

Λ. Ἐπεὶ δὲ καιρὸς ἐφέστηκεν ὁ τοιαύτην ἀνδρῶν ἀρετὴν ἐπιζητῶν καὶ
 πολεμίων ὁρμὴ κατὰ τοῦ κράτους ὑμῶν ἠκούσθη, πάντας καταλιπὼν,
 410 τοὺς ὅσοι τοῦ ἴσου ἡμῖν²⁷⁰ ἀξιώματος ἔτυχον, ἡμᾶς ἀντὶ πάντων- ὡς ἄρα
 μὴ ἔδει- προκέκρικας καὶ τὴν πρὸς τοὺς πολεμίους μάχην
 καταπεπίστευκας²⁷¹, πάντων ἡμῶν εἶναι κατόρθωμα τοῦτο
 συμμαρτυρούντων πρὶν καθ' ἡμῶν ἢ εὐτυχία τὸν φθόνον ὀπλίση²⁷². Ἐπεὶ
 οὖν τῷ σῶ κελεύσματι συνήθως²⁷³ πειθόμενοι καὶ πρὸς τὰ δόξαντα μὴ
 415 ἀντικείμενοι²⁷⁴, εὐθέως τῷ προσταττομένῳ ὑπείξαμεν, ἔργῳ τὴν ἡμῶν
 ἀρετὴν ἐσπεύσαμεν ἐπιδείξασθαι. Καὶ δὴ τοῖς πολεμίῳις συμβαλόντες²⁷⁵
 τὴν ἀγέραστον νενικήκαμεν νίκην, περὶ ἧς νῦν κρινόμεθα καὶ ὡς πονηρόν
 τι δράσαντες ἐξεταζόμεθα. Καὶ περιέστηκεν ἡμῖν ἢ τῆς ἀνδρείας
 εὐδαιμονία εἰς καταδίκην τιμωρίας καὶ ἀντὶ δόξης ἐλπιζομένης δίκη²⁷⁶
 420 θανατηφόρος, ὡς εἶθε μὴ ταύτης ἕνεκα τὴν ἀρχὴν ἠγωνίσμεθα ἢ
 ἀγωνισάμενοι τῆς ἐλπίδος διημάρτομεν καὶ τάχα γε²⁷⁷ καθ' ἡμῶν οὐκ ἂν
 χώραν ὁ φθόνος ἀπείληφεν. Τὸ δὲ κατὰ τοῦ κράτους ὑμῶν ὀνειράτα
 πέμπειν οὐ τῆς ἡμῶν ἢ τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἔργον καθέστηκεν, ἀλλὰ
 τῆς ὑπὸ τοῦ οἰκείου θεράποντος, Νικολάου, ῥοπῆς Θεοῦ εἰς ἡμῶν ἄμυναν

²⁶⁸ παραδραμὸν P Anrich: παραδραμὼν A.

²⁶⁹ εἰστιάθη P Anrich: ἡστιάθη A.

²⁷⁰ ἡμῖν P Anrich : ἡμῶν A.

²⁷¹ καταπεπίστευκας P Anrich: πεπίστευκας A.

²⁷² ὀπλίση corr. Anrich: ὀπλίσει codd.

²⁷³ κελεύσματι συνήθως P Anrich: συνήθως κελεύσματι A.

²⁷⁴ ἀντικείμενοι P Anrich: ἀντικειμένους A.

²⁷⁵ τοῖς πολεμίῳις συμβαλόντες P Anrich: τοὺς πολεμίους ἐκβαλόντες A.

²⁷⁶ δίκη P Anrich: νίκη A.

²⁷⁷ γε A: om. P Anrich.

425 κινήσεισ τὸ θαῦμα κατανόει, οὗ πάλαι τὴν ἴσην εὐεργεσίαν ἐν ἄλλοις
 συνεγνωκότες ἐν τῇ νῦν ἀπορίᾳ μεσίτην πρὸς αὐτὴν²⁷⁸ τοῦτον
 ἐξητήσαμεν».

λα. Τὰ αὐτὰ οὖν ὁ βασιλεὺς τὸν φανέντα φήσαντα τοῖς τῶν ἀνδρῶν
 λόγοις σκοπήσας, σὺν φόβῳ καὶ αἰδοῖ²⁷⁹ θαυμάζει μεν τὴν τοῦ ἁγίου
 430 δύναμιν καὶ παρρησίαν, ἐξ ἀνεμπίστου δὲ τοὺς ἄνδρας δοξάσας, ἱκέτης
 σὺν αὐτοῖς Νικολάου καθίσταται. Τί²⁸⁰ ἂν τις²⁸¹ ἐπινοήσειεν ἐξισούμενον
 τούτοις ἐγκώμιον; Ποία²⁸² τεχνικὴ μέθοδος τὰ μεγέθη²⁸³ καὶ πλήθη²⁸⁴ τῶν
 θαυμάτων τούτων καταριθμήσειεν; Καὶ γὰρ οὐ τὸ ὑπερβάλλον μόνον
 τούτων καταπαλαίει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸ πλήθος τούτων πολιορκοῦν²⁸⁵
 435 εἰς ἄπειρον φέρει τὴν ἀπαρίθμησιν. Διὸ τὸν αὐτὸν πάσχει κίνδυνον ἢ
 διάνοια τοῖς πρὸς ταῖς θαλαττίαις ἀκταῖς ἐφεστῶσι καὶ τὴν τῶν κυμάτων
 μετρεῖν ἐπάλληλον φορὰν πειρωμένοις· αἰεὶ γὰρ τὸ φθάσαν τὸ ἐπιὸν
 συγκαλύπτει ἀόριστον τὸ μέτρον τοῖς θεωμένοις ἐργάζεται.

λβ. Εἰ μὲν οὖν χρόνος ἦν ὠρισμένος²⁸⁶ ὁ τὴν αὐτῶν περιγράφων
 440 ἐνέργειαν, εἰκὸς ἀριθμηθῆναι²⁸⁷ μὲν ταῦτα οὐκ ἀδύνατον, ἐπαινεθῆναι δὲ
 κατ' ἀξίαν ἀδύνατον καὶ²⁸⁸ ἀμήχανον. Ἐπειδὴ δὲ ἀρχὴν μὲν²⁸⁹ ἔσχον τοῦ
 γίνεσθαι, τέλος δὲ κατὰ χρόνον²⁹⁰ οὐκ ἔχουσιν, ἐκατέρωθεν ἀνάγκη ὑπὲρ
 τὸν λόγον κριθῆσεσθαι²⁹¹. Αἱ μὲν γὰρ πάλαι τῶν²⁹² προφητῶν
 θαυματουργίαι οὐ πολλάκις ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὸ αὐτὸ πέρας ἐδέξαντο,

²⁷⁸ πρὸς αὐτὴν P Anrich: om. A.

²⁷⁹ αἰδοῖ P Anrich: δέει A.

²⁸⁰ Τί A: τίς P.

²⁸¹ τις A: om. P.

²⁸² Ποία P: Ποῖα A.

²⁸³ τὰ μεγέθη P: τῶ μεγέθει A.

²⁸⁴ πλήθη P: πλήθει A.

²⁸⁵ πολιορκοῦν P: πολιορκῶν A.

²⁸⁶ ὠρισμένος P: ὀρισμένος A.

²⁸⁷ ἀριθμηθῆναι P: ἐναριθμηθῆναι A.

²⁸⁸ ἀδύνατον καὶ A: om. P.

²⁸⁹ μὲν A: om. P.

²⁹⁰ χρόνον A: νόμον P.

²⁹¹ κριθῆσεσθαι P: κριθήσονται A.

²⁹² πάλαι τῶν A: τῶν πάλαι P.

445 μηδὲν τῷ ἐπιόντι χρόνῳ πλὴν τῆς μνήμης προστιθεῖσθαι, διὸ τῷ μεγέθει
 μὲν τῶν πραγμάτων θαυμάζονται, τῷ μέτρῳ δὲ //f.61r. τῶν τελεσθέντων
 συνεστάλησαν. Αἱ δὲ νῦν εὐφημούμεναι²⁹³ τῷ χρόνῳ συναύξονται καὶ
 πλείονα τὴν ἐπίδοσιν ἔχουσιν, οὔτε τῷ πλήθει διαλείπουσαι, οὔτε τῷ
 μεγέθει ὑποτεμνόμεναι²⁹⁴. Τούτων οὖν τοιοῦτον ἔχόντων τὸν τρόπον τίς
 450 ἂν ἐφίκοιτο πρὸς ἴσον τὴν τῶν ἐγκωμίων ἐξεργάσασθαι²⁹⁵ τάξιν; Ἐπειδὴ²⁹⁶
 τῶν παρ' ἑτέροις²⁹⁷ ἐπαίνων ὅρος καθέστηκε μειζόνως²⁹⁸ τὴν²⁹⁹ τῶν
 ἐλαττόνων ἐκφράζειν ὑπόθεσιν, διὸ τὰ τοῖς ἔργοις ἐλλείποντα τοῖς λόγοις
 ἐξαίρουσιν· ἐνταῦθα δὲ τούτου ἐκπίπτοντες οἱ ἔπαινοι καὶ τοῦ ἴσου
 ἀποτυγχάνουσιν. Ποῖον γὰρ τις³⁰⁰ εἶδος πράξεως τῶν νῦν προκειμένων
 455 ἐπεξελεθεῖν³⁰¹ δυνηθεῖν, ἵνα κἂν ἐν³⁰² τοῖς ἐν μέρει τὴν δύναμιν ἐνδείξῃται
 τοῦ λόγου καὶ³⁰³ τὸ τῶν ἀρετῶν ἔσμὸν καταριθμῶν ἐπαινέσειεν ἢ τὰ ὑπὲρ
 τῆς³⁰⁴ πίστεως ἄθλα καὶ τὰ δι' αὐτῶν δεδωρημένα σημεῖα θαυμάσειεν; Καὶ
 γὰρ ὁποίοις ἂν τις τούτων ἐπιχειρεῖν βουλευθεῖν³⁰⁵, αὐτὸς μὲν τῆς γνώμης
 διαμαρτάνει, ἐκείνο δ' ὑπεραῖρον³⁰⁶ ἀποδεικνύει.
 460 λγ. Ἀλλ' ἐπεὶ τῶν περὶ τὴν πίστιν τοῦ ἀγίου μνήμη παρεμπεσοῦσα
 βραχὺ τι προσδιατρίψαι τούτοις παρακελεύεται, δίκαιον ἐκ τούτων ἐν
 εἰπόντας τὸ πᾶν διασημᾶναι³⁰⁷ τοῦ πράγματος, εἰ καὶ ἅπαν παριστᾶν
 ἀδύνατον. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦ τέλους τῶν μαρτύρων οἱ τὴν ἀκριβῆ περὶ
 αὐτοῦ ποιησάμενοι δήλωσιν ἀπολειφθῆναι ἐβεβαίωσαν, ἀλλὰ κἂν τούτῳ

²⁹³ αἱ δὲ νῦν εὐφημούμεναι P Anrich: αἱ δὲ τοῦ νῦν εὐφημουμένου A.

²⁹⁴ ὑποτεμνόμεναι P: ἀποτεμνόμεναι A.

²⁹⁵ ἐξεργάσασθαι A: ἐξεργάζεσθαι P.

²⁹⁶ post ἐπειδὴ : γὰρ add. A.

²⁹⁷ ἑτέροις P: ἑτέρους A.

²⁹⁸ μειζόνως P: μειζόνων A.

²⁹⁹ τὴν P: καὶ A.

³⁰⁰ τις P: αὐτοῖς A.

³⁰¹ ἐπεξελεθεῖν P: ὑπεξελεθεῖν A.

³⁰² ἐν P: om. A.

³⁰³ καὶ P: om. A.

³⁰⁴ τῆς P: om. A.

³⁰⁵ βουλευθεῖν P: βουληθῇ A.

³⁰⁶ ὑπεραῖρον P: ὑπεραίρων A.

³⁰⁷ διασημᾶναι P: σημάνει A.

465 τινῶν μὲν ἀθλητῶν ἐκράτει, τινῶν δὲ καὶ πρὸς ἴσον ἐχώρει τὸ δεύτερος ἐν
 τοῖς ἀγῶσιν ὀφθῆναι μὴ προσιέμενος. Ῥητέον οὖν, ὅπερ ὑπετέθη³⁰⁸. ἤδη
 μὲν οὖν καταρχὰς καθαιροῦντος τοῦ ἁγίου τοὺς τῶν ἐλλήνων ναοὺς καὶ
 πανδαιμόνιον ἀφανίζοντος σύστημα, ἐγγίνεται τις ἀνδρείας³⁰⁹ μεγίστης
 σκοπὸς τὸν τῆς Ἀρτέμιδος ναὸν συγκαταστρέφειν. Ἦν γὰρ οὗτος
 470 ὑπερανεστηκῶς ἀπάντων ὕψει καὶ ποικιλίᾳ κτισμάτων καὶ δαιμόνων
 ἐπιφοιτήσεσιν, διὸ καὶ πλείονα τοῖς πλανωμένοις³¹⁰ ἀφορμὴν ἀσεβείας
 παρείχεν. Τούτου τοίνυν οὐ τὰ μετέωρα μόνον εἰς γῆν σφενδονήσας
 κατέβαλεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκ βάθρων τοῖς ὑψηλοῖς συγκατέσπασεν,
 ὥστε τὰ παρεδρεύοντα³¹¹ τῷ βωμῷ δαιμόνια ἀφανῶς ἐλαυνόμενα
 475 φανερώς κατὰ τοῦ ἁγίου βοᾶν καὶ ὡς ἀδικούμενα τὴν ἐν αὐτῷ
 ἐνεργοῦσαν δύναμιν διὰ τοῦ ἐγκλήματος κατεμήνυνον. Ἐπεὶ δ' ἕνεκα
 τούτου πολλάκις προσβαλόντα³¹² τῷ ἁγίῳ τῆς ἐπηρείας ἀπέτυχον, τῷ
 μετὰ ταῦτα χρόνῳ ἀεὶ πονηρὰ ὄντα τὴν μῆνιν³¹³ ἐταμιεύσαντο.

λδ. Τοῦ οὖν παρόντος βίου μεταστὰς ὁ μέγας Νικόλαος καὶ σὺν τῇ
 480 ἐκεῖσε δόξῃ τῆς³¹⁴ ἐνταῦθα παραπολαύων, τεμένει τε θείῳ τιμώμενος καὶ
 ἑορταῖς πανδήμοις ἀνακηρυττόμενος τοὺς ἐκ περάτων πιστοὺς πρὸς
 ἑαυτὸν φοιτᾶν παρεσκεύασεν κατάλληλον τῆς τῶν ἀγειρομένων αἰτίας
 διδοὺς τὴν ἐνέργειαν.

λε. Ἀπάντων τοίνυν κατὰ σπουδὴν πρὸς τὸν ἅγιον ἀθροιζομένων ἐκ
 485 μακρᾶς τινες καὶ ἀλλοδαπῆς γῆς σὺν ἅπασιν πρὸς τοῦτο παρεσκευάζοντο.
 Τὴν οὖν ἄφιξιν αὐτῶν³¹⁵ αἰσθόμενον³¹⁶ μέλουσιν ἔσεσθαι πονηρόν τι

³⁰⁸ Ῥητέον...ὑπετέθη A: om. P.

³⁰⁹ ἀνδρείας A: ἀνδρίας P.

³¹⁰ πλανωμένοις P: πλανομένοις A.

³¹¹ παρεδρεύοντα P: παρεμποντα A.

³¹² προσβαλόντα P: προσβαλόντι A.

³¹³ μῆνιν P: μῆνην A.

³¹⁴ τῆς P: τοὺς A.

³¹⁵ αὐτῶν P: τούτων A.

³¹⁶ αἰσθόμενον P: αἰσθόμενος A.

δαιμόνιον, ὃ πάλαι τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ναοῦ ἀπελήλατο, //f.61v. σχήματι³¹⁷
 χρηστῶ τὸ³¹⁸ πρὸς συνήθειαν³¹⁹ ἐπιφαῖνον καὶ γυναικεῖον εἶδος
 ὑποκρινόμενον εἰκός τε ἐπιτηδεύς³²⁰ πρὸς τοῦτο χρησάμενον,
 490 καρποφορεῖν τῷ ἁγίῳ προεθυμείτο καὶ τῆς μὲν πορείας τὸ τῇ φύσει
 ἀδύνατον προυβάλλετο, τὸ δὲ καρποφορούμενον τοῖς πλωτῆρσιν ἐπεδίδου
 τῇ παρακοῇ τὸ ἀσεβεῖν καταιτιώμενον. Ἦν δὲ τὸ προσαγόμενον σκεῦος
 πλήρες ἐλαίου φαινόμενον, πονηρὰν δὲ τὴν ἐνέργειαν ἔχον³²¹
 ἐγκεκρυμμένη· τοῦτο ἐγχεῖν ὁ διδούς ἐν τοῖς προκαιομένοις τῷ τοῦ ἁγίου
 495 λύχνους παρήνει. Λαβόντες οὖν ἐπέπλεον τὴν ἐπὶ τὰ Μύρα πορείαν.
 Μικρὸν οὖν διηνυκότες τοῦ πλοῦ καὶ τέλος ἤδη τῆς αὐτῆς ἡμέρας
 καταλαβούσης³²² νύκτωρ ἐπιφαίνεται τινι τῶν κατεχόντων τὸ ἄγγος ὁ
 ἅγιος καὶ τοῦτο κατακοντίζειν³²³ ἐν τῇ θαλάττῃ³²⁴ παρακελεύετο³²⁵. ὁ δὲ
 αὐτίκα ὄρθρου διαφανέντος τὸ κελευσθὲν ἐπλήρωσεν. Βληθέντος τοίνυν
 500 τοῦ ὀλεθρίου σκεύους ἐν τῷ πελάγει φλόξ μετέωρος ἐξαπιναίως³²⁶ πρὸς
 τὸν ἀέρα ἤρθη, καπνός τε περιakοντίζων καὶ ὀδμαὶ δυσώδεις καὶ ἀηδίας
 πλήρεις³²⁷ ἐξεπέμποντο διὰ τοῦ τε ρεύματος³²⁸ καὶ ἀνακαχλάσαντος καὶ
 βρασμώδεις ψόφους ἀποτελοῦντος καὶ οἷον σπινθῆρας τὰς ἐξαλλομένας
 σταγόνας ἐκπέμποντος. Φοβερόν τὸ γινόμενον τοῖς ἀνδράσιν συνέβαινε· ἢ
 505 τε γὰρ ναῦς τῷ σάλῳ συνεκλονεῖτο³²⁹ καὶ αὐτοὶ δὲ τῷ ἀηδεῖ τῆς πνοῆς
 καὶ³³⁰ τῷ δέει τοῦ βλεπομένου ἐξεστηκότες τῶν εὐθυνόντων αὐτὴν

³¹⁷ σχήματι P: σχῆμα τι A.

³¹⁸ τὸ codd. Anrich: τῷ fort.

³¹⁹ συνήθειαν A: συνήθει P.

³²⁰ ἐπιτηδεύς P: ἐπιτηδείῳ A.

³²¹ ἔχον A: ἔχων P.

³²² καταλαβούσης P: λαβούσης A.

³²³ κατακοντίζειν P: παρακοντίζειν A.

³²⁴ θαλάττη A: θαλάσση P.

³²⁵ παρεκελεύετο P: παρακελεύεται A.

³²⁶ ἐξαπιναίως P: ἐξαπηναίως A.

³²⁷ πλήρεις P: πλήρης A.

³²⁸ ρεύματος A: νεύματος P.

³²⁹ συνεκλονεῖτο A: κατεκλονεῖτο P.

³³⁰ καὶ A: om. P.

κατημέλησαν· διὸ πρὸς ἄπορον αὐτοῖς τὰ τῆς σωτηρίας περιέστη, εἰ μὴ ἄρα καὶν τούτῳ ἢ τοῦ ἁγίου ῥοπή³³¹ κυβερνῶσα προσήμυνεν. Τῆς οὖν νεῶς³³² μικρὸν ἀποβάσης³³³ τοῦ τόπου, οὗ τὸ τοῦ κινδύνου ἤμελλεν καὶ τῶν
 510 ἀνδρῶν τοῦ δέους ἀπαλλαγέντων ἔγνωσαν τῆς ἐναντίας ἐνεργείας εἶναι πεπληρωμένον τὸ σκεῦος καὶ κατὰ τοῦ νεῶ τοῦ ἁγίου πεμπόμενον· διὸ τῆς τε αὐτοῦ ἐκδικήσεως καὶ τῆς σφῶν σωτηρίας Θεῷ καὶ Νικολάῳ τὴν εὐχαριστίαν ἀνέτεινον.

λστ. Τί πρὸς τοῦτο παραβαλλόμενον πλεον ἔχειν θαῦμα κριθείη τῶν
 515 ὅσα παρὰ ἀνθρώποις θαυμάζεσθαι πέφυκεν; Τίς ἐξουσία³³⁴ τῶν καθ' ἡμᾶς δαίμοσιν ἐγκελεύουσα³³⁵ τοιοῦτόν ποτε ἐνίσχυσεν, ὥς μὴ μόνον ἐξ οὗ ἀπελαύνονται τῆς ἐνεργείας εἶργεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς μετέβησαν τυραννεῖσθαι καὶ τῶν πονηρῶν ἔργων ἀποπαύεσθαι; Πολλοὶ γὰρ τῇ θείᾳ δυνάμει μεταφέροντες ἑαυτοὺς³³⁶ ἐκ τόπων, ἐκείνους μὲν ἡλευθέρωσαν
 520 τῆς βλάβης, τοὺς δὲ καταληφθέντας ὑπ' αὐτῶν ἀνενοχλήτους οὐκ ἐποίησαν. Ἐνταῦθα δὲ σὺν τῇ ὑπερορίᾳ³³⁷ καὶ τὸ ἐνεργεῖν τὰ³³⁸ δαιμόνια ἀφηρέθησαν. Καὶ ὅτι οὐκ ἀμάρτυρός ἐστιν ὁ παρῶν λόγος οὕτω σκοπητέον· τὸ γὰρ αὐτὸ σημεῖον πρὸς τῷ τεμένει τελούμενον μεῖζον μὲν ἦν καὶ περιβόητον, οὐ μὴν δὲ ὁ Ἅγιος πρὸς τὸ τῆς θαυματουργίας μέγεθος
 525 ἀφορῶν ἐπεδείκνυτο τὴν χάριν, ἀλλὰ τῆς ἀσφαλείας ἕνεκα τῶν ἐμπόρων καὶ τὸ μὴ τῇ πονηρᾷ συνοδοι- //f.62r. -πορεῖν σκαιωρία διὰ τὰς ἐκ ταύτης ἐγγινομένας³³⁹ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπηρείας ταχέως ἐνήργησεν. Ἐμοὶ μὲν οὖν ἐκπλήξει θαυμάζειν προσγίνεται, οὐ τούτου μόνον ἕνεκα τοῦ θαύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς προγνώσεως τοῦ τάχους καὶ τοῦ τὰς νοήσεις τῶν ἐναντίων

³³¹ ῥοπή P: ῥοπή A.

³³² νεῶς P: νηὸς A.

³³³ ἀποβάσης P: ὑποβάσης A.

³³⁴ ἐξουσία P: ἐξουσίας A.

³³⁵ ἐγκελεύουσα P: ἐγκευλεύουσαι A.

³³⁶ ἑαυτοὺς A: αὐτοὺς P.

³³⁷ ὑπερορία P: ὑπερορίῳ A.

³³⁸ τὸ ἐνεργεῖν τὰ P: τὰ ἐνεργοῦντα A.

³³⁹ ἐγγινομένας P: γενομένας A.

530 ἴσως τοῖςπραττομένοις διαγιγνώσκειν τὸν ἅγιον. Ἀνθρωπίνους μὲν
 λογισμοὺς ἐμβατεύειν οὐ μέγα τοῖς ἀγίοις τῷ καθαρῷ τῆς ψυχῆς
 ἐνεργουμένοις³⁴⁰ καὶ τῇ περὶ ταὐτὸ τῶν νοούντων διατριβῇ· πνευμάτων δὲ
 νοερῶν καὶ ἀερίων, ὧν ἀεὶ μὲν ἡ ἐνέργεια νόησις, ἀκάθεκτος δὲ αὕτη καὶ
 ἄλλως ἄλλοτε μεριζομένη καὶ³⁴¹ ποικίλως πρὸς τὸ κακὸν
 535 κατακερματιζομένη³⁴², παράδοξον πάση νοήσει διαγνωσθῆναι, μόνη οὕσα
 τῇ θείᾳ φύσει καταληπτή. Νικόλαος οὖν τῇ κατὰ Θεὸν, ὡς ἐφικτόν,
 ὁμοιώσει ὥσπερ τῶν ἄλλων ἐν ἑτέροις ἐκράτει, οὕτω καὶ³⁴³ τοῦτῳ τοῦ³⁴⁴
 μᾶλλον οὐκ ἀπελείφθη³⁴⁵. πρὸς ἄκρον γὰρ ἀπαθείας καὶ³⁴⁶ καθαρότητος
 ἐληλακῶς καὶ οἷον πρὸς τὸ ἀσώματον μετασκευασθεὶς καὶ ἐν σώματι καὶ
 540 τοῦ σώματος ἐκτὸς τὸ ἀπλῇ προσβολῇ κατὰ τὴν θεϊαν φύσιν ἐπιβάλλειν³⁴⁷
 τοῖς πράγμασιν παρὰ ταύτης³⁴⁸ ἀπέιληφεν.

Λζ. Ταῦτα τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ τὰ γέρα· αὕτη τῶν θαυμάτων αὐτοῦ ἡ
 ἐπιδοσις τὴν ἐκεῖσε διαβεβαιοῖ μακαριότητα· ταῦτα τῆς³⁴⁹ πρὸς Θεὸν
 αὐτοῦ παρρησίας³⁵⁰ κηρύττει τὴν ἐγγύτητα· αὗται τῶν θείων χαρισμάτων
 545 Νικολάου αἱ ἐπιλάμψεις τὰς ὑπερτίμους αὐτοῦ παριστῶσιν ἐν οὐρανοῖς
 ἀπολαύσεις.

λη. Ἀλλὰ σὺ μὲν, ὦ θειότατε³⁵¹ πάτερ, ἀφθόνῳ³⁵² χάριτι Θεοῦ τὴν
 τούτων ἔχων αἰδίδιον ἀπόλαυσιν μὴ τὸ τῆς χάριτος ἀφ' ἡμῶν ἀντανέλης
 εὐεργέτημα· εἰ γὰρ καὶ ἄθλον ἀρετῆς ταῦτα κεκόμησαι, ἀλλὰ χάριτος³⁵³

³⁴⁰ ἐνεργουμένοις P: ἐνεργουμένης A.

³⁴¹ καὶ P: om. A.

³⁴² κατακερματιζομένη P: κατακερματίζεται A.

³⁴³ καὶ P: καὶ A.

³⁴⁴ τοῦ P: om. A.

³⁴⁵ ἀπελείφθη P: ἀπελήφθη A.

³⁴⁶ καὶ P: om. A.

³⁴⁷ ἐπιβάλλειν P: ἐμβάλλειν A.

³⁴⁸ παρὰ ταύτης P: παρ' αὐτῆς A.

³⁴⁹ τῆς P: τῇ A.

³⁵⁰ παρρησίας P: παρρησία A.

³⁵¹ θειότατε P: θειώτατε A.

³⁵² ἀφθόνῳ A: ἀφθόνο P.

³⁵³ ἀφ' ἡμῶν...χάριτος P: om. A.

550 ἔργον τὸ πᾶν ὀνομάζεται καὶ δωρεᾶς ἐπίδοσις, ἀλλ' οὐ μισθοῦ, τῇ ἀληθείᾳ
 προκρίνεται· οὐδεὶς γὰρ πόνος ἀντιμετρεῖσθαι ταύτῃ πέφυκεν κρείττονι³⁵⁴
 τε οὕτῃ καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ ἀντιδόσεως ὑψηλοτέρᾳ. Ἡ μὲν³⁵⁵ γὰρ τῶν
 ἀγώνων ὑπόθεσις καταμετρεῖται χρόνῳ τε καὶ εἶδει καὶ τῷ πλήθει τῶν
 κατορθωμάτων· ἡ δὲ τούτων ἀντίδοσις οὐκ εἰς διπλάσιον ἢ
 555 πολλαπλάσιον³⁵⁶ ἀλλ' εἰς ἄπειρον ἔχει τὴν ἀπαρίθμησιν. Ταύτην
 διπλασίασον τοῖς χρήζουσιν· ταύτην καταβαλοῦ τοῖς αἰτοῦσιν. Ἐχεις
 ταύτην ἀφθόνως ὑπὸ Θεοῦ ταμιευθεῖσαν· ὅσον ἂν ὑφέλοις ἑτέροις
 διακονούμενος, τοῦ πυθμένος οὐ προσψάψεις· αἰεὶ γὰρ τῇ ἀφαιρέσει
 πλεῖον³⁵⁷ ἐπιδίδωσιν, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐξαντλουμένων πηγῶν ὀρᾶται
 560 γινόμενον δαψιλεστέρων τῶν ῥείθρων προϊόντων³⁵⁸. Πηγὴ³⁵⁹ γὰρ³⁶⁰
 ἀέναος³⁶¹ καὶ αὕτη ἡ χάρις καθέστηκεν, μᾶλλον δὲ οὐ πηγὴ³⁶², ἀλλὰ
 πέλαγος ἄπειρον δυσκατανόητον ἔχον καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν.
 Τοῦτο τῆς μεγαλοδωρίας Χριστοῦ τὸ χάρισμα· αὕτη ὑμῶν τῶν ἀγίων ἡ
 δόξα τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ προνοίας ἔργον ὠκονομήθη· ὑμᾶς χειραγωγούς
 565 ἡμῶν προέθετο· τὴν ὑμῶν πρεσβείαν εἰς καταλλαγὴν ἡμῶν δέχεται.
 Θέλημα γὰρ τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιεῖ³⁶³ Κύριος³⁶⁴ καὶ τῆς δεήσεως
 αὐτῶν³⁶⁵ εἰσακούει³⁶⁶. τοῦ³⁶⁷ οὖν θελήσαι σοι μόνον προσγινομένου³⁶⁸, Θεῷ
 //f.62v. τὸ πληροῦν αὐτίκα προσγίνεται.

³⁵⁴ κρείττονι correxi: κρίττονι P: κρείττον A.

³⁵⁵ μὲν P: om. A.

³⁵⁶ πολλαπλάσιον P: πολυπλάσιον A.

³⁵⁷ πλεῖον P: πλέον A.

³⁵⁸ δαψιλεστέρων... προϊόντων P: καὶ δαψιλέστερα τὰ ῥείθρα προσρέονται A.

³⁵⁹ πηγὴ P: πηγῇ A.

³⁶⁰ γὰρ P: om. A.

³⁶¹ ἀέναος P: ἀένναος A | post ἀέναος : δὲ A: om. P.

³⁶² πηγὴ P: πηγῇ A.

³⁶³ ποιεῖ P: ποιήσει A.

³⁶⁴ Κύριος P: om. A.

³⁶⁵ αὐτῶν A: αὐτῷ P.

³⁶⁶ εἰσακούει P: εἰσακούσει A.

³⁶⁷ Τοῦ P: Τὸ A.

³⁶⁸ προσγινομένοι P: περιγινόμενον A.

λθ. Αὕτη τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶν ἡ ὑπόσχεσις ἀψευδῆς ὄντως καὶ
 570 τοῦ ὑποσχομένου ἐπαξία³⁶⁹. Δὸς ἡμῖν πλείους ὑποθέσεων τρόπους· δὸς
 ἀφορμὰς ἐγκωμίων ἐτέρων. Ἡμῶν μὲν γὰρ εἰ³⁷⁰ καὶ τὰ πάλαι γεγεννημένα
 καταπαλαίουσι τὴν δύναμιν, ὅμως, οὕτω νικᾶσθαι βουλόμεθα· χαίρομεν
 τῇ ἥττῃ ταύτῃ. Οὐκ ἀνιώμεθα εἰς ἀπολογίαν τί³⁷¹ προβαλλόμενοι, ἀλλ'
 ὅσον ἂν πλεόν τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ἐπαρθῇ, τοσοῦτον ἡμῖν τὸ κλέος
 575 μετ' εὐφροσύνης ἐπιγίνεται.

μ. Ἐχομεν πολλῶν αἰτήσεων τρόπους ἄνθρωποι τε ὄντες καὶ
 συμφοραῖς ταῖς τοῦ βίου καὶ ψυχικαῖς ἀρρωστίαις πολιορκούμενοι. Ὁ μὲν
 τις ἡμῶν ἀμαρτημάτων λύτρον ἐπιζητεῖ καὶ σοῦ τὴν πρεσβείαν μεσίτην
 πρὸς τοῦτο λαμβάνει· ὁ δὲ σωματικοῖς νοσήμασιν ἐχόμενος ὡς ἱατρῷ σοι
 580 τὰ τῆς ὑγείας καταπιστεύει· ἄλλος διαποντίοις κινδύνοις κλυδωνιζόμενος
 ὡς κυβερνήτην ἀσφαλῆ σε τῆς νηὸς προβάλλεται καὶ³⁷² διὰ σοῦ τὴν τῶν
 κυμάτων γαλήνην ἐκ Θεοῦ γενέσθαι καθικετεύει· ἕτερος ταῖς³⁷³ ἐκ
 συκοφαντίας σκαιωρίαις ἀλοὺς καὶ τῆς σωτηρίας ἀπογνοὺς, σὲ τῶν
 συνεχόντων δεινῶν εἰς ἀπαλλαγὴν ἐπικαλεῖται.

μα. Ἐχομεν <ἐκ>³⁷⁴ τούτων ἐναργεῖς τῆς δυνάμεώς σου τὰς ἀποδείξεις,
 δι' ὧν πολλάκις θεόθεν ἐνήργησας, τὸ οὐκ ἀδύνατον ἐβεβαίωσας. Μὴ
 ἀποκάμοις ὑπὲρ τοιούτων τὸν κοινὸν εὐεργέτην ἐξιλεούμενος, ἀλλ'
 ἀκμάζων ἀεὶ τῇ προθυμίᾳ τὴν ἔντευξιν ποιῆσαι ὡς ἐν μεθέξει γενόμενος
 αὐτοῦ, τοῦ διὰ παντὸς ἐνεργοῦντος καὶ μὴ ἀλλοιουμένου.

590 μβ. Ταύτας³⁷⁵ ἡμεῖς τοῦ ἁγίου λογογραφῶμεν³⁷⁶ τὰς εὐεργεσίας· ταύτας
 ἀνιστορῶμεν³⁷⁷ τὰς ἀριστείας· ταύτας ἀνακηρύττοντες³⁷⁸ ἐν ἑαυτοῖς τῶν

³⁶⁹ ἐπαξία P: ἀξία A.

³⁷⁰ εἰ P: om. A.

³⁷¹ τί P: ταύτην A.

³⁷² καὶ P: om. A.

³⁷³ ταῖς A: om. P.

³⁷⁴ Post ἔχομεν: ἐκ addidi.

³⁷⁵ Ταύτας A: Ταῦτα P.

³⁷⁶ λογογραφῶμεν P: λογογραφοῦμεν A.

³⁷⁷ ἀνιστορῶμεν P: ἀνιστοροῦμεν A.

ἀρετῶν αὐτοῦ τοὺς χαρακτηῖρας ἀναμαξώμεθα· τούτων τὸ εἶδος ἔνδον
 ἐντυπωσώμεθα³⁷⁹. ταύταις ὡς ποικίλοις χρησάμενοι χρώμασιν τῆς
 ἀρχετύπου εἰκόνος τὸ πρῶτον κάλλος ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἀναζωγραφήσωμεν·
 595 ζηλώσωμεν δι' αὐτῶν τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ τὴν πορείαν· σπεύσωμεν δι'
 αὐτῶν πρὸς τὸν ὅμοιον αὐτῷ ἀναδραμεῖν βίον³⁸⁰. Καὶ πάντων μὲν τῶν
 ἀρετῶν ἐν ἐπιμελείᾳ γενώμεθα, πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀγάπην
 ἐπισπασώμεθα· καὶ γὰρ, ὡς ἤδη κατ' ἀρχὰς ἀποδέδεικται, οὐκ ἄλλοθεν τὸ
 πλεόν τῆς χάριτος τῷ ἀγίῳ δέδοται ἢ ἔνεκα τῆς πρὸς ἅπαντας ἀγάπης καὶ
 600 συμπαθείας. Τί γὰρ ἐπαχθὲς ὁ παρὼν νόμος παρακελεύεται; Τί δαι³⁸¹
 φορικὸν ἐπιτάττει; Θελῆσαι μόνον δεῖ καὶ τὸ πᾶν διήνυται· βουληθῆναι
 καὶ ἅπαν κατώρθωται. Καὶ ἵνα σαφέστερον τὸν λόγον ποιήσωμεν, οὕτως
 τοῦτον προσεξετάσωμεν.

μγ. Αἰ³⁸² λοιπαὶ τῶν θείων ἐντολῶν, ἔστιν ὅπου, πρὸς ἐναντίων μάχην
 605 ἐπιτάττουσι καὶ τὸ ἀντικείμενον ἐκάστη τούτων δυσκατόρθωτον
 ὑποφαίνει³⁸³ τὸ προσταττόμενον. Ὁ δὲ τῆς ἀγάπης νόμος παντὸς μὲν
 ἀναγκαίου κωλύματος ἀπήλλακται, πάσης δὲ ἐργωδίας³⁸⁴ ἐστέρηται
 προαιρέσεως ὧν³⁸⁵ μᾶλλον κατόρθωμα ἢ πόνων. Ἀλλὰ πόθεν ἡμῖν τὸ
 δεινότατον ἐνέσκηψεν τοῦτο νόσημα; Πόθεν τὸ πρὸς ἀλλήλους μῖσος
 610 χαλεπῶς εἰσέφρυσεν³⁸⁶; Ἡ δὴλον ἐκ τοῦ καταρχὰς ἡμῖν αἰτίου τῶν κακῶν
 γε- //f.63v. -νομένου φθόνου, ὃν πατέρα διαβόλου ὁ Κύριος ἔφησεν.
 Τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνον ὠνόμασεν· οὗτος τοῦ μακαρίου χώρου
 τοὺς προπάτορας ἐξώρισεν· οὗτος τὸν ἐχθρὸν τὸν δημιουργὸν αὐτὸν πρὸς

³⁷⁸ ἀνακηρύττοντες P: κηρύττοντες A.

³⁷⁹ τούτων...ἐντυποσώμεθα A: om. P.

³⁸⁰ ἀναδραμεῖν βίον P: βίον ἀναδραμεῖν A.

³⁸¹ δαι P: δὲ A.

³⁸² οὖν A: om. P.

³⁸³ ὑποφαίνει P: ὑποφέρει A.

³⁸⁴ ἐργωδίας A: ἐργωδείας P.

³⁸⁵ ὧν correxi: ὃν P: οὖν A.

³⁸⁶ εἰσέφρυσεν P: εἰσέφρησεν A.

τὸ πλάσμα διαβαλλεῖν πεποίηκεν³⁸⁷, φθονήσας γὰρ τῇ δόξῃ καὶ ἀθανασία
 615 τοῦ δημιουργήματος³⁸⁸ κατὰ τοῦ κτίστου τὸ ψεῦδος συνέπλεξεν· οὗτος
 δεξιὰν πρὸς ἀδελφοκτονίαν ἐξώπλισεν· οὗτος τὰ μυρία δεινὰ ἐν τῷ κόσμῳ
 εἰσήγαγεν πολέμους τε καὶ φόνους καὶ ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν ὁμόρων
 μηχανώμενος.

μδ. Εἰπέ μοι γάρ, ὦ ἄνθρωπε -δεῦρο διαναστὰς³⁸⁹ πρὸς αὐτῆς τῆς
 620 ἀληθείας-, τίνος ἔνεκεν κατὰ τοῦ πλησίον παρατάττῃ³⁹⁰; Ὅτι³⁹¹ πλεονεκτεῖ
 σε τοῖς χαρίσμασιν; Καὶ μὴν οὐ τούτῳ³⁹² δεῖ ἀπεχθάνεσθαι, ἀλλὰ τῷ
 δεδωκότι Θεῷ, ὃ καὶ παρὰ σοὶ ὁρᾶται γινόμενον. Κατὰ τούτου γὰρ τὴν
 γλῶτταν παραθήγεις· κατὰ τούτου τὸν ἰὸν τῶν ῥημάτων³⁹³ ἐκπέμπεις·
 κατὰ τούτου ὡς βέλη τοὺς λόγους ἀκοντίζεις ταῖς εὐεργεσίαις
 625 ἀντιμαχόμενος ταῖς αὐτοῦ. Δεῖ δὲ καὶ κατὰ σαυτοῦ στασιάζειν καὶ ἑαυτῷ
 πολεμεῖν· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτός τινος ἀμοιρεῖς χαρίσματος, ὡς οἶμαι, κἂν
 τύχοι τὸ βραχύτατον ὄν. Ἀλλ' ὅτι μὴ πάντων κρατεῖς σοφία καὶ δυναστεία
 καὶ πλούτῳ; Ἀλλ' οὐχ οἷόν τ' ἐστὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἄνωθεν οὕτω διαθεμένου
 τὰ πράγματα διαφόροις ἕκαστον ἡμῶν κοσμεῖσθαι χαρίσμασιν. Εἰ γὰρ
 630 ἅπαντες πᾶσι κατεπλουτίσθημεν, πρῶτον μὲν οὐδὲν ἂν ὁ βίος ἡμῶν τῆς
 τῶν ἀλόγων ζωῆς διήνεγκεν τῷ ἴσῳ πλεονεκτήματι, ὥσπερ ἐκεῖνα, κατ'
 εἶδος³⁹⁴ βιοτευνόντων καὶ τὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους³⁹⁵ χρειᾶς τῷ ἀνενδεεῖ
 ἀκοινώνητον³⁹⁶ ἐχόντων. Ἐπειτα τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποβάσεως τὴν
 ἀρετὴν ἐζημιούμεθα καὶ ἀναρχία μὲν ἅπαντα κατεκράτει, ἀνυπότακτα δὲ
 635 τὰ ἀνθρώπινα τῇ ἰσορροπία ἐφέρετο. Νυνὶ δὲ τῇ τοῦ μὴ ὄντος χρειᾶ τὴν

³⁸⁷ τὸν ἐχθρὸν...πλάσμα A: δημιουργὸν αὐτὸν ἐχθρὸν πρὸς τὸ πλάσμα (sic) πεποίηκε P.

³⁸⁸ δημιουργήματος A: δημιουργήσαντος P.

³⁸⁹ διαναστὰς P: δὴ ἀναστὰς A.

³⁹⁰ παρατάττῃ P: παραττάτει A.

³⁹¹ ante ὅτι: ἀλλ' A: om. P.

³⁹² τούτῳ P: τοῦτο A.

³⁹³ τῶν ῥημάτων A: om. P.

³⁹⁴ κατ' εἶδος lectio dubia P: supplevi de A.

³⁹⁵ πρὸς ἀλλήλους lectio dubia P: supplevi de A.

³⁹⁶ ἀκοινώνητον lectio dubia P: supplevi de A.

πρὸς ἀλλήλους ἡμῶν κοινωνίαν ὁ δημιουργὸς ἐπραγματεύσατο καὶ τῇ
 αὐτῇ πάλιν ἀρίστη προνοία ἀρχὰς ὑπέθηκεν καὶ τάξιν εἰσήγαγεν καὶ
 ταπεινώσεως νόμους ὑπέθετο καὶ ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ χαρίσματι μένειν
 ὀρίσας τοῦ³⁹⁷ πλησίον μὴ κατεπαίρεσθαι παρεσκεύασεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτου
 640 ὄντος³⁹⁸ πολλοὶ³⁹⁹ τινῶν ἐπαινουμένων τῷ φθόνῳ δακνόμενοι μείζους μὲν
 ἑαυτοὺς τοῖς πλεονεκτήμασιν καὶ πᾶσι τούτοις μόνους⁴⁰⁰ ἑαυτοὺς
 κεκοσμησθαι⁴⁰¹ προκρίνουσιν, ἐρήμους δὲ τοὺς ἐπαινουμένους τῶν
 τοιούτων διαβεβαιοῦνται καὶ ἀντὶ ἐπαίνων τὸν ψόγον προβάλλονται, εἰ μὴ
 τῷ λείποντι κατησχύνοντο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώκειλαν παρανοίας;
 645 με. Ἡβουλόμεν⁴⁰² μὲν οὖν καὶ τὸ τοῦ φθονοῦντος διατυπῶσαι ἥθος καὶ
 σχῆμα, τό τε τοῦ φθονουμένου ἡρεμαῖον καὶ καθεστηκὸς διεξελθεῖν, ἀλλ'
 ὅπως μὴ τὸ μῆκος τοῦ λόγου κόρον ἐμποιήσῃ τοῖς ἀκροαταῖς, ἐτέρῳ τοῦτο
 ταμιευσάμενος χρόνῳ, τῷ τῶν χαρίτων αἰτίῳ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν τὴν
 εὐχαριστίαν τῶν παρόντων λόγων ἀναπέμπω· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα τιμὴ
 650 καὶ⁴⁰³ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

³⁹⁷ ante τοῦ : τῷ add. A.

³⁹⁸ ὄντος A: ὄν P.

³⁹⁹ πολλοὶ A: πολλάκις P.

⁴⁰⁰ μόνους A: om. P.

⁴⁰¹ κεκοσμησθαι A: καὶ κοσμησθαι P.

⁴⁰² ἐβουλόμεν P: ἡβουλόμεν A.

⁴⁰³ καὶ P: om. A.

Testimonia - Σχόλια.

- 8-19. Ὅμοιο σχῆμα πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ εὐποιίας*, A.Heck, GNO, IX.1 (1967) 93.6-13: «Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι τοὺς νηπίους καὶ ψελλιζομένους ἔτι παῖδας παρὰ τῶ πατέρων ὑποδεξάμενοι οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων ἄγουσιν, ἀλλὰ πρῶτον...».
- 16-18. Πρβλ. Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς τὸ Ἄσμα*, H.Langerbeck, GNO, VI (1960) 18.1: «οὔτε γὰρ τὸ νήπιο τὰ τῶν τελείων ἔργα μετέρχεται, οὔτε ὁ τέλειος ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς τιθῆνης ἀναλαμβάνεται...οὕτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἀνάλογον».
- 19-20. ΨΠλουτάρχου, *Βασιλέων ἀποφθέγματα καὶ στρατηγῶν*, 107c, W. Nachstät, *Plutarchi Moralia*, II.1, Leipzig 1931: «ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας». Πρβλ. Κλήμεντος, *Στρωματεῖς*, II, 15, 68, 3, Stählin, II (Berlin 1960) 149.19-20· Γρηγ. Ναζ., *Ἐπιστ.91*, 1.2 καὶ *Ἐπιστ.189*, 3.5, Gallay, I-II, Paris 1964/1967 καὶ Λιβανίου, *Λόγος* 23, 24, R. Foerster, VI (1911) 388.19.
18. Τὸ “ἐξαγώνιος” συχνὸ στὸ Λουκιανό, *Ἀποκηρυττόμενος*, 26.18, A.M. Harmon, V(1936) 514· πρβλ. Γρηγ. Νύσσης, *Ἐπιστ.29*, 7.1, G. Parquali, GNO, VIII.2 (1959²) 88.20.
28. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 38.9, Laga - Steel, I, Turnhout 1980: «ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς θαρρῶν». Πρβλ. I.Χρυσοστ., *Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφ.Ιερεμίου*, PG 56, 1556: «οὕτω καὶ σήμερον προσδοκῶ ταῖς εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις»· Κυρίλλου Ἱερ., *Κατήχ. εἰς Φωτιζομένους*, 13, 8.32, W. C. Reisch – J. Rupp, *Cyrelli Hierosolymorum archiepiscopi opera quae supersunt omnia*, I-II, Μόναχο 1848-1860: «ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς καὶ ἡμῖν παρασχοῖτο τοῖς λέγουσι τὸ εἰπεῖν».
- 29-30. Ἰω.Χρυσοστ.(νόθο), *Εἰς τὴν Γέννησιν*, 72, S.J. Voico, «Une Homélie pseudo-chrysostomienne pour Noël», *Byz* 43 [1973] 486-494: «Δεῦτε οὖν ὅσοι τῶν ἐμῶν λόγων ἀκροαταὶ τυγχάνετε».
32. “Θέατρον” ὀνομάζεται κάποτε στὶς Ὁμιλίες ἡ ἐκκλησιαστικὴ σύναξις τῶν πιστῶν· πρβλ. Μ.Βασιλείου, *Ἐξαήμερος*, vii, 6.63, Giet, 424· Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς ἀδριάντας*, PG 49, 111a.
- 34-5. Γρηγ.Νύσσης, *Κατηχητικός*, 4, Srawley, 19.5-6: «ἀλλὰ μὴν ἀνενέργητά τε καὶ ἀνυπόστατα τὰ παρ’ ἡμῖν ῥήματα καὶ τοῖς ῥήμασι συνεξερχόμενον πνεῦμα».
39. Πρβλ. *Ἐγκώμιον Ambrosian*. *168 (ὅταν παραπέμπουμε σὲ κείμενο, ποῦ ἐκδίδεται στὴν παρούσα ἐργασία, τοῦ στίχου προηγεῖται ἀστερίσκος): «ἀλλ’ ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὥρμησεν».

- 39-40. Ίσοκράτους, *Εἰς Δημόνικον*, 41.2, E. Brémond – G. Mathieu, *Isocrate Discours*, I, Paris 1929.
45. Όμήρου, *Ίλ.*, 23.507: «στῇ δὲ μέσῳ ἐν ἀγῶνι» καὶ 23.710: «τῷ γε βατὴν ἐς μέσον ἀγῶνα». Πρβλ. Ίω. Χρυσοστ. (νόθο), *Εἰς μέσην τῶν νηστειῶν*, PG 59, 701d: «ἰδοὺ τὸ μέσον τοῦ ἀγῶνος ἡμῖν πρόκειται».
- 48-49. Ίω. Χρυσοστ., *Πρὸς Σταγείριον*, PG 47, 475a: «ἀπὸ τῶν τερμάτων τῆς γῆς ἐπὶ τὰ τέρματα».
- 49-50. Ἡ ἴδια φράση στὸ *Enc.Meth.*, 61 (Anrich, I, 182.13-14)· πρβλ. V.Aceph.19 (Anrich, I, 275.28-30). Εἶναι πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ ἓνα σχῆμα, πρβλ. Μ.Βασιλείου, *Ἑξαήμερος*, VI, 9, Giet, 372: «σημεῖον δὲ ὅτι καὶ Βρεττανοὶ καὶ Ἰνδοὶ τὸν ἴσον βλέπουσιν».
50. Αἰλίου Ἡρωδιανοῦ, *Ἐπιμερισμοί*, J.F.Boissonade, *Herodiani Partitiones*, Λονδίνο 1819, 98.14: «ὠκεανός, ὁ τὴν γῆν κυκλῶν ποταμός». Πρβλ. Προκοπίου, *Περὶ τῶν Πολέμων*, III, 1,4.1, Wirth, I, Leipzig 1962,: «περιλαμβάνει μὲ κύκλῳ τὴν γῆν ὠκεανὴ ἢ ξύμπασαν ἢ τὴν πολλήν».
- 57-59. Ίω. Χρυσοστ., *Ερμ. εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 203c: «οὐδὲ ἐν μέρει τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ γῇ καὶ θάλαττα, οἰκουμένη τε καὶ ἀοίκητος».
- 59-60. Μ.Βασιλ., *Περὶ αγ. Πνεύματος*, ix, 22, B. Pruche, *Basile de Césarée. Sur le Saint-Esprit* [SC,17], Paris 1968, 147: «κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἧς ἡ χάρις τῷ ἀπολαύοντι ὡς μόνῳ παροῦσα καὶ γῆν ἐπιλάμπει καὶ θάλασσαν καὶ τῷ ἀέρι ἐγκέκρται».
- 61-2. Ίω. Χρυσοστ. *Εἰς Ἥλιαν*, PG 51, 339b: «ὧν γὰρ τὰ κατορθώματα ἴσα καὶ οἱ λόγοι τῶν ἐγκωμίων κοινοί».
- 63-64. Μ. Ἀθανασίου, *Κατὰ Ἀρειανῶν*, PG 26, 73a: «ταῦτα τοὺς μὲν πιστοὺς εὐφραίνει, τοὺς δὲ αἰρετικοὺς λυπεῖ».
- 65-66. Όμοια ἀντίθεση βρίσκεται καὶ στὸν Γρηγόριο Νεοκαισαρείας, *Εἰς Ὠριγένην*, vii, 90-1, Grouzel, 140: «σοφοῖς καὶ ιδιώταις»· πρβλ. Ίω.Χρυσοστ., *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας*, PG 46,556b. Ὡστοσο, ἡ πιὸ σύννηθης ἀντίθεση ποὺ σχηματίζεται μὲ αὐτὸ τὸ ἐπίθετο στὴ βυζαντινὴ ρητορικὴ εἶναι: «βασιλεῦσι καὶ ιδιώταις» π.χ. Μ.Βασιλείου (νόθο), *Εἰς τὸ ‘μὴ δὴ ὕπνον σοῖς ὀφθαλμοῖς’*, PG 31, 1505b· Γρηγ.Ναζ., *Κατὰ Ἰουλιανοῦ Α΄*, PG 35,608b· Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ αγ.Πνεύματος*, PG 46,556b.
- 67-68. Γιὰ τὴν ἀναλογία τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἀκροατηρίου μὲ αὐτὸ τῆς Όμιλίας ὅμοια γράφει ὁ Ίω.Χρυσοστ., *Εἰς Γέν.*, PG 53, 45b καὶ 414b.

72-84. Πρβλ. τὸ γνωστὸ μοτίβο τῆς προσποιοιτῆς προαναγγελίας ἀποφυγῆς ἀναφορᾶς στὴν πατρίδα, τὸ γένος κλπ τοῦ ἐγκωμιαζόμενου στὰ κείμενα τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης: Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 2, Halkin, *Saints*, 148· Καβάσιλα, *Λόγος*, 1, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 124· Λέοντος, *Λόγος*, 72 ἐξ., Antonopoulou, *Homiliae*, 281-2· *Ἐγκώμιο Ambros.*, *60-4. Πρβλ. Μ.Βασιλ., *Εἰς Γόρδιον*, PG 31,492bc· Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικήδειος εἰς πατέρα*, PG 35, 989c καὶ *Βίος Γρηγ.Θαυμ.*, PG 46, 896d-897d· Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς ἄγ. Ἐφραίμ*, PG 46, 824a.

85-89. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ στὴν πατρίδα τοῦ Ἁγίου εἶναι μοναδική. Ἀνάγεται πιθανὰ σὲ κοινὸ ρητορικὸ τόπο. Ἡ *V.p.Michael.*, 3, Anrich, I, 114-5 ἀναφέρει: «Πατάρων, μιᾶς τυγχανούσης τῶν τηνικαῦτα περιφανῶν πόλεων τῆς Λυκίων ἐπαρχίας, εἰ καὶ τὰ νῦν κόμης περιγραφὴν μόγις διασώζειν λέγεται». Πρβλ. *Meth.ad Theod.*, 5, Anrich, I, 142 (Πάταρα)· *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 155 (Μύρα)· *V.Compil.*, 11, Anrich, I, 216 (Μύρα)· *V.Metaphr.*, 1, Anrich, I, 235 (PG 116, 317a) (Πάταρα)· *V.LycioAl.*, 2, Anrich, I, 301 (Μύρα)· *Enc.Neoph.*, 3, Anrich, I, 393 (*Συγγράμματα*, Γ', 456)· ἐνῶ στὸ Νικήτα ὑπάρχει ἡ σύντομη ἀναφορὰ (*Ἐγκώμιον*, 2, Halkin, *Saints*, 148) : «εἰς τὴν περιφανῇ τῶν Πατάρων μητρόπολιν κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς γένεσιν κέκτηται πατρίδα». Πρβλ. Κλαυδίου Πτολεμαίου, *Γεωγραφία*, I, 1,1.10 ἐξ., K. Müller, *Claudii Ptolemaei Geographia*, I.1, Paris 1883: «τῆς δὲ γεωγραφίας ἰδιὸν ἐστὶ τὸ μίαν τε καὶ συνεχῇ δεικνῦναι τὴν ἐγνωσμένην γῆν, ὥς ἔχει φύσεώς τε καὶ θέσεως»· Μενάνδρου, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, 348.15 ἐξ., D.A. Russel – N. G. Wilson, *Menander Rhetor*, 76-94.

85-87. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπιτάφ. εἰς Βασίλ.*, 3, 2.1-4, Boulenger, 64-66.

90. Παροιμία: Leutsch-Schneidewin, I, 252.2-3.

90-94. Γιὰ τοὺς γονεῖς τοῦ Ἁγίου πρβλ. *V.p.Michael.*, 3, Anrich, I, 115· *Enc.Meth.*, 4, Anrich, I, 155· *V.Compil.* 11, Anrich, I, 216· *V.Metaphr.*, 1, Anrich, I, 235 (PG 116, 317c)· *Enc.Neoph.*, 3, Anrich, I, 393 (*Συγγράμματα*, Γ', 456)· γιὰ τὸ γένος τοῦ Ἁγίου πρβλ. Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 2, Halkin, *Saints*, 148· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 96 ἐξ., Antonopoulou, *Homiliae*, 282.

95-106. Ἐδῶ ὁ ἐγκωμιαστὴς ὑποννοεῖ τὰ θαύματα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας (ὀρθοστασία-νηστεία): πρβλ. *V.p.Michel.*, 3, Anrich, I, 115-6· *Meth.ad Theod.*, 7, Anrich, I, 143 (μόνον ἢ νηστεία)· *V.Compil.*, 14, Anrich, I, 218 (νηστεία)· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236 (PG 116, 320ab)· *Enc.Neoph.*, 4, Anrich, I, 393-4 (*Συγγράμματα*, Γ', 457)· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 151-8, Antonopoulou, *Homiliae*, 285 (νηστεία)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 2, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 125 (νηστεία).

- 97/107-8. Γρηγ.Νύσσης, *Βίος Μωϋσέως*, II, 91.5, Daniélou: «τὸ ἀρτιγενὲς αὐτοῦ νήπιον, ὃ διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελὲς οὐδεμία τις ἐστὶ καλοῦ τε καὶ μὴ τοιούτου διάκρισις»· πρβλ. τὶς ἀπόψεις ποὺ ἐκφράζει στὸ *Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων*, H.Horner, *GNO*, III.2 (1986) 74.1 ἐξ.
- 97-99. Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς Ἑκκλ.*, P.Alexander, *GNO*, V (1962) 418.21.
101. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Ἰω.*, PG 59,454d: «τὴν μετὰ μικρὸν διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνάβασιν».
- 107-115. Γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ Ἀγίου πρβλ. *Enc.Meth.*, 6, Anrich, I, 156· *V.Compil.*, 16, Anrich, I, 219· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236 (PG 116, 320b)· *V.LycioAl.*, 3, Anrich, I, 302· *Enc.Neoph.*, 7, Anrich, 394 (*Συγγράμματα*, Γ', 457).
109. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Πασχάλιαι Ἐπιστολαί*, PG 77, 585b: «καὶ ὅτι μὲν τοῖς εἰς τελείαν ἔξιν, διὰ τῆς εἰς ἄκρος συμπαθείας ἐξησκημένοις κατειθισμένοις τε ἤδη τῆς στερεωτέρας ἀναπύμπλασθαι τροφῆς».
111. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς τὸ "εἶδα τὸν Κύριον"*, I, 1.24-5, Dumortier: «πόθεν εἰς ἔργον τοὺς λόγους προκόποντας κατανοῶ;».
- 112-115. Γρηγ. Θαυματ., *Εἰς Ὠριγένην*, VIII, 26-7, Grouzel, 142 καὶ Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς ὅσιον Ἐφραίμ*, PG 46, 829b.
- 116-117. Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, J. McDonagiu, *GNO*, V (1962) 154.4: «ὁ κατ' ἀρετὴν προέχων οὐ κατὰ τῶν ὁμοφύλων, ἀλλὰ κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρίζεται» καὶ Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Μακκαβαίους*, PG 35, 392c-393a.
- 116-124. Γιὰ τὴν νεανικὴ ἡλικία-ἀρετὴς τοῦ Ἀγίου στὰ ἀγιολογικά του κείμενα βλ. *V.p.Michael.*, 8, Anrich, I, 117· *Meth.ad Theod.*, 8, Anrich, I, 144· *Enc.Meth.*, 7, Anrich, I, 156· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236-7 (PG 116,320cd)· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 187-196, Antonopoulou, *Homiliae*, 286· Καβάσιλα, *Λόγος*, 3, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 125-6· Νικήτα, *Ἐγκόμιον*, 3, Halkin, *Saints*, 148-9.
122. Γρηγ. Νύσσης, *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, VIII.1 (1963) 210.5: «ἀρχικώτερον τῶν ἄλλων ἐστὶ τὸ ἐνθύμιον».
- 123-4. Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων*, E. Gebhardt, *GNO*, IX.1 (1967) 219.17-9.
125. Ἡ φράση ἐκτὸς τῆς γνωστότερης χρήσης της στὸ ἔργο τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τὸν 7^ο αἰ., πρωτοσηματίζεται στὰ Γρηγ.Νύσσης, *Ὁμιλ. εἰς Μακαρισμούς*, PG 44, 1248cd: «καὶ γὰρ ἐκεῖ τῷ πατριάρχῃ τὸν κατ' ἀρετὴν οἶμαι βίον τῷ εἶδη τῆς κλίμακος διατυποῦσθαι» καὶ Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικηδ. εἰς Βασίλειον*, 71, 4, Boulenger, 212: «κλίμακα ταῖς κατὰ μέρος εἰς ἀρετὴν ἀναβάσεσι».

- 126-7. Πιθανὰ ἀναφέρεται στὰ θαύματα τῆς νεότητος: *V.Compil.* 17, Anrich, I, 219· *V.LycioAl*, 4, Anrich, I, 302-3· *Enc.Neoph.*, 6, Anrich, I, 394 (*Συγγράμματα*, Γ', 457-8).
129. Ἰω.Χρυσοστ., *Περὶ Ἀννης*, PG 54, 647b: «διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν ἐπεσπᾶσατο».
- 132-138. Γιὰ τὴν ἐκλογή στὴν ἐπισκοπὴ πρβλ.: *V.p.Michael.*, 21-23, Anrich, I, 124-5· *Meth.ad Theod.*, 15-16, Anrich, I, 146-7· *V.Metaphr.*, 11-12, Anrich, I, 246-8 (PG 116, 332b-333c)· *Enc.Meth.*, 13-14, Anrich, I, 158-159· *V.Compil.*, 30-31, Anrich, I, 223· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 469)· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6, Halkin, *Saints*, 151· Καβάσιλα, *Λόγος*, 4, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 126· Λέοντος, *Λόγος*, 205 ἑξ., Antonopoulou, *Homiliae*, 286-7.
133. Γιὰ τὸ ὁμηρικὸ «περιδέξιός» βλ. Ἰλ., 21.163· πρβλ. LSK, 3, 537β· LSJ, 1371a. Ἀπαντᾷ καὶ στοὺς Καππαδόκες Πατέρες: Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς Εὐστάθιον περὶ Ἀγ.Τριάδος*, B. Müller, *GNO*, III.1 (1958), 3.8: «ἀλλὰ σοι περιδέξιός ἐστιν ἡ ἐπιστήμη»· Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Ἡρώνα φιλόσοφον*, PG 35, 1200a: «ὁ περιδέξιός εἰς ἀρετὴν» καὶ Μ.Βασιλείου, *Ἐπιστ.189*, 1, Courtonne, 132.8. Συναντᾶται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἱκανοῦ, κατάλληλου, ἀλλὰ ὅχι μὲ τὸν τρόπο πὺν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Γεώργιο.
- 134-135. Ρωμανοῦ (Ἀμφ.), *Κοντ.74*, πρόλ.1.4, Maas-Trypanis, II: «ὅθεν λάμπετε / ταῖς τῶν θαυμάτων ἀκτίσι».
- 135-137. Πρβλ. τὴν δράση τοῦ Ἀγίου κατὰ τοῦ Παγανισμοῦ: *V.p.Michael.*, 28, Anrich, I, 127· *V.Metaphr.*, 14/2, Anrich, I, 249-250 (PG 116, 336c)· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6, Halkin, *Saints*, 152-3.
138. Ὁριγένους, *Εἰς Ἰω.*, x, G. Blanc, *Origène. Commentaire sur Saint Jean* [SC,157], Paris 1970, 570 κ.ἀ.
- 138-142. Γιὰ τὴν δράση τοῦ κατὰ τῶν αἱρέσεων πρβλ.: *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160· *V.Metaphr.*, 13, Anrich, 248 (PG 116, 336)· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 470).
- 143-154. Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἐπισκοπικὴ δράση τοῦ Ἀγίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ *V.p.Michael.*, 30, Anrich, I, 128-9· ὁμοιάζει μὲ τὰ παράλληλα τῶν Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 7, Halkin, *Saints*, 153· Καβάσιλα, *Λόγος*, 6. 131-169, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 128-9.
- 153-4. Γρηγ.Νύσσης, *Ἐγκώμιον εἰς Στέφανον*, PG 46, 725c: «καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐδοξίας στέφανου».

- 160-164. Ὁ ὁμιλητὴς ἀποφεύγει ν' ἀναφέρει τὴν Pr.de Strat. λόγω τῆς διάδοσης τῆς ἱστορίας· ὅμοια καὶ στὴ V.p.Michael., 31, Anrich, I, 129.
- 166-183. Anrich, I, 92.14-18. Ὁ Anrich βρίσκει ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ κειμένου καὶ τῆς ἐκδοχῆς τοῦ περιστατικοῦ στὸ *Enc.Meth.*, 19, Anrich, I, 961 ἐξ., εἰδ. 27, Anrich, I, 165. Συμπίπτει ἡ φράση τοῦ στ.177 τοῦ Γεωργίου μὲ τό: Anrich, I, 165.11-12: «χεῖρα μαιφόνον ἀνθρωπίνης σφαγῆς διεκώλυσας». Ἀλλ' ἡ φράση δὲν εἶναι πρωτότυπη· συναντᾶται π.χ. στὸν Κύριλλο Ἀλεξ., *Πασχαλ. Ἐπιστ.*, PG 77, 545a: «καὶ τῆς μὲν χειρὸς τὸ μαιφόνον ἀποτινάξατε ξίφος».
170. Μ.Βασιλείου, *Ἠθικοὶ Λόγοι* (ἀπὸ Σ.Μεταφραστή), PG 32, 1336c: «κατὰ τοῦ διαβόλου τὸν θυμὸν ὀπλίζων μόνον» καὶ Θεοδωρήτου Κύρου, *Φιλόθεος Ἱστορία*, IV, 7.10, P. Canivet – A. Leroy-Molinghen, *Théodore de Cyr. L' Histoire des moines de Syrie*, I-II [SC,234,257], Paris 1977/9: «καὶ τὸν θυμὸν ὀπλίζων».
175. Θεοφάνους, *Χρονογραφία*, I. Bekker, *Theophanes Continuatus. Ioannes Cameniata. Symeon Magister. Georgiis Monachus* [CSHB], Bonn 1838, 260-23: «πρὸς τὴν ἀδικουμένων ἐκδίκησιν».
178. Προκοπίου Γαζαίου, *Ἑρμ. Ἡσ.*, PG 87/2, 2604c: «ἐντεῦθεν οὖν ἐπὶ τὸ ὄντως ἀναίτιον αἷμα προῆλθον» καὶ Κυρίλλου Ἀλεξ., *Γλαφυρά*, PG 69, 349ab· καὶ τὰ δύο ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ *Δευτ.* ιθ' 10 καὶ κα'8.
- 178-180. *AHG*, IV, 157.120-1: «γνωστή σου ἡ πρόνοια / τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακράν».
183. Ἰω. Χρυσοστ., *Κατηχ.*, I, 8, Wenger, 112: «εἶδες κηδεμονίας ὑπερβολήν;» καὶ *Εἰς Γέν.*, PG 53, 337c: «σκοπεῖ κηδεμονίας ὑπερβολήν».
- 184-5. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς Ἡσ.*, I, 18-22, J. Dumortier, *Jean Chrysostome. Commentaire sur Isaie* [SC,304], Paris 1983 καὶ *Εἰς Ματθ.*, 12.14, PG 61, 707c: «ὅτε ὅψεις πατέρων ὀλολυγμῶ καὶ μητέρων σπλάγχνα τοῖς πόνοις ἐλίσσεται».
- 186-7. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Ἰω.*, PG 59, 311b: «τὸν λόγον διὰ τῶν ἔργων ἐπιστώσατο».
- 191-197. Γρηγ.Ναζ., *Περὶ θεότητος Υἱοῦ*, PG 46, 572c· Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, *Ἔργα*, VII (1998) 229.6-14 καὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγοι περὶ εἰκόνων τρεῖς*, 1, 52 ἐξ., B. Kotter, III (1975) 154-5· πρβλ. *Ἐγκώμιον Ambros.*, *147-155.
- 198-99. Προκοπίου, *Περὶ Πολέμων*, IV, 20, 27.3-4, Wirth: «σπασάμενος ἡσυχῇ τὸ ξίφος ἐξήλατό τε ὡς εἶχε τάχους καὶ... εἰς τὸν αὐχένα παίει».
- 200-201. Γρηγ. Νύσσης, *Ἐγκώμ. εἰς πρωτ. Στέφανον*, O. Lendle, *Gregorius Nyssenus. Encomium in sanctum Stephanum protomartyrem*, Leiden 1968, 26.13-15: «οἱ μὲν πρὸς τὸν φόνον ἔβλεπον καὶ ἤδη τὰς χεῖρας τοῖς λίθοις ἐξώπλιζον καὶ τῷ βλέμματι καὶ τῷ ἄσθηματι καὶ τῇ τῶν ὀδόντων συμπτώσει τὴν πικρίαν ἐπισημαίνοντες».

208. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς Ματθ.*, PG 57, 381d: «αὐτὸς δὲ ἀνήκεστα δεινὰ πείσεσθαι ἔλεγε καὶ προανεφώνει».
210. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον*, 405, Jungck: «ὥς ὅλοπ' ἐκ τοῦ βίου /νόμος φιλίας οὕτω σεβούσης τοὺς φίλους».
- 214-233. Ἡ σύγκριση μὲ βιβλικὲς προσωπικότητες, ὅπως εἶπαμε εἶναι τόπος ἀγιολογικὸς· εἰδικὰ ὡς πρὸς τὸν Ἅγιο: *Enc.Meth.*, 39, Anrich, I, 170 ἐξ· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 11, Halkin, *Saints*, 156-7 κυρίως *Enc.Andr.*, 2, Anrich, 420-422· πρβλ. *Ἐγκώμιον Ambros.* *268 ἐξ. Γενικὰ γὰρ τὸ μοτίβο πρβλ. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικήδ. εἰς Βασίλ.*, 70.1-7.2, Boulenger, 208 ἐξ.
220. *Ἐξόδ.* β'13-15.
221. *Ἐξόδ.* ζ'3 ἐξ.
- 225-6. *Γ'Βασ.*, ιζ'2-4.
- 227-8. Πιθανὸν ἀναφέρεται στὴ σφαγὴ τῶν «προφητῶν» τοῦ Βαάλ· *Γ'Βασ.* ιη'40.
- 228-9. *Γ'Βασ.* ιθ'2-4.
- 237-238. *Α'Κορ.* ιβ'4.
- 239-240. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐπιστ.*255.22, Fatouros, II, 386: «καὶ οἱ ἄρτι ὁμολογηταὶ μᾶλλον τῶν πάλαι ἡξίωνται ἐπαίειν πρὸς τοῦ Κυρίου».
- 241-244. *Ἰω.* ιδ'11-12.
- 245-318. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἐκδίδει καὶ ὁ Anrich, I, 93-12-95.3. Αὐτὸς βρίσκει παράλληλα μόνο μὲ τὸ *Enc.Meth.*, 19, Anrich, I, 161 ἐξ. Γὰρ τὸ β' μέρος τῆς Pr.de Strat.: *V.p.Michael.*, 31-33, Anrich, I, 129.9-130.18· *Meth.ad Theod.*, 18, Anrich, I, 148.3-14· *Enc.Meth.*, 19-32, Anrich, I, 161.21-167.20· *V.Compil.* 36-40, Anrich, I, 224.27-227.29· *V.Metaphr.*, 17-27, Anrich, I, 252.4-262.11 (PG 116, 337-349)· *Enc.Metaphr.*, 30-33, Anrich, I, 404.1-405.27 (*Συγγράμματα*, Γ', 472-474)· *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 424.10-19· *Enc.Procl.*, 3-5, Anrich, I, 431.3-433.4· Λέοντος, *Λόγος*, 360-410, Antonopoulou, *Homiliae*, 292-4· καὶ ἀνεξάρτητο: Anrich, I, 67-96. Πρβλ. *Ἐγκώμιον Ambros.*, *156 ἐξ. καὶ *Ἐγκώμιον Holkham.*, *26-27.
252. Παιωνίου, *Μετάφρασις εἰς τὴν τοῦ Εὐτροπίου Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν*, Σπ.Π.Λάμπρος, *NE* 9 (1912) 9-113, εἰδ. 94.9: «ἐκ μὲν ἡμερότητος εἰς ὠμότητα μεταστάς».
254. ''Προλεγόμενα'' στὸν Ἀριστοφάνη, W.J.W.Koster, *Prolegomena de comoedia. Scholia in Acharnenses, Equites, Nubes* [Scholia in Aristophanem, 1.1A], Groningen 1975, (''ἐκ ποίας αἰτίας συνέστη ἡ κωμωδία'', 26): «ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν παράνομον ἐπικρατέες, ὅτι ἀεὶ τὰ χεῖρονα νικᾷ, τὰ δ' ἀγαθὰ ταχέως ἀφίπτανται»· Δαβίδ, *Φιλοσοφίας Προλεγόμενα*, Busse, 14.35: «ὅτι ἐπειδὴ κατὰ τὸν ποιητὴν τὰ χεῖρονα

νικᾶ»· καὶ τὰ δύο ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ, ἀπόσπ. 2016.2, S. Radt, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, IV, Göttingen 1977, : «νικᾶ δ' ἐν πόλει τὰ χεῖρονα».

260-1. *Ψαλμ.* γ' 17: «ἐκεῖ ἀσεβεῖς ἐξεκαύθησαν θυμὸν ὀργῆς».

263. Μ.Βασιλείου (Ἀμφ.), *Εἰς Ἡσ.*, χιι, 259.19-35, Trevisan: «διὰ τοῦτο δὲ τοιοῦτοι διάκονοι τοῖς ἄξια κολάσεως πεπονηκόσιν ἐπινενόηνται ἐπεὶ περ ἀπὸ πολλῆς ὁμότητος μηδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς κολαζομένους συμπάθειαν, μηδὲ οἰκτιρμοῦ σπλάγχνα ἀναλαβεῖν δυνάμενοι, ἐπιχαίρουσι τοῖς ἀνθρώποις μαστιζομένοις καὶ καθυβρίζουσιν αὐτούς, οἰκείαν ἀπόλαυσιν ποιούμενοι τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν λύπην τῶν μαστιζομένων».

270-1. Ἰω. Χρυσόστ., *Εἰς Γέν.*, PG 53, 275c: «ἐναυλον ἔχοντες τὴν μνήμην».

281. *Εβρ.* ιβ' 12: «καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε».

292. Γρηγ.Ναζ.(ἀμφ.), *Χριστὸς Πάσχων*, 1425, A. Tuilier, *Grégoire de Nazianze. Le passion du Christ* [SC,149], Paris 1969: «ἐκδέδωκας εἰς φόνον φθόνω»· Ἰω.Χρυσόστ., *Περὶ Μετανοίας*, PG 49, 285c: «ὥς τῷ φθόνῳ φόνον ἐπακολουθῆσαι».

292-3. Ρωμανοῦ (ἀμφ.), *Κοντάκιον* 82, 32.1, Maas-Trypanis, II, 60-89: «καὶ ταχὺς εἰς βοήθειαν πάντοτε».

294. Ἰγνατίου, *Βίος Νικηφόρου Πατριάρχου*, de Boor, 158.1: «τοῦτον ἀπαρέγγραπτον ἐπιβοωμένους μάρτυρα».

295-6. Λουκιανοῦ, *Περὶ τοῦ οἴκου*, 20, Harmon, I (1913) 196: «ὧτα γὰρ τυγχάνει ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν».

298-299. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Ἑρμ. εἰς ἡσσονας προφητάς*, P. E. Pusey, *Sancti nostri Cyilli archiepiscopi Alexandrini in xii prophetas*, Oxford 1868, II, 295.9-10: «Ἐλπίς οὖν ἄρα τοῖς σεβομένοις Θεὸν χρηστή, καὶ οὐκ ἀμφίβολος».

305. *ΑΗΓ*, IV, 154.39: «ἐν ἀπόροις πορισμός».

309-310. Ἰω.Χρυσόστ., *Ἀποσπ. εἰς Ψαλμ.*, PG 65, 549b: «ὥς οἰκεῖον θεράποντα».

312-3. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 282a: «καὶ πολλὴν ἐτέραν ἴδοι τις ἂν τερατουργίαν... ἵνα μάθωσιν οἱ σφόδρα ἀνοηταίνοντες».

314. Θεοδ. Κύρου, *Ζητούμ. εἰς Βασιλ. καὶ Παραλ.*, PG 80, 836b: «σὺν ὀλολυγμῷ καὶ κοκυτῷ τὰς ἱκετηρίας προσέφερον».

316. Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι* (Ἀρταξέρξης), xxx, 4.2, K.Ziegler, III.1 (1971²) 318-351: «ἀπειλὰς τινὰς αἰεὶ καὶ λόγους φοβεροὺς ἀπαγγέλλοντας», κυρίως ὁμως: *Παροιμ.*, ιβ' 25: «φοβερὸς λόγος καρδία ταρασσεῖ ἀνδρὸς δικαίου».

317-8. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Ἰω.*, PG 59, 318c: «εἴτα αὐτοὺς ἐκωμώδησε καὶ διέπληξεν ἱκανῶς».

- 320-3. Στὸ κείμενο ὀνομάζεται ὁ Πήγασος· πρβλ. Ραγκαβῆ, Π (1891) 987β-988α· W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, III, Boston 1870, 165b-166a. Πηγὴ τῶν σχετικῶν ἱστοριῶν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Ἡσίοδος, *Θεογονεία*, 280-1 καὶ 325. Εἶναι ἓνα ζήτημα κατὰ πόσο ἡ Ἡσιόδεια ἐκδοχὴ τοῦ Πηγάσου εἶχε φτερά, πάντως ἡ μεταγενέστερη παράδοση τὸ θεωρεῖ δεδομένο: π.χ. Εὐριπίδου, ἀπόσπ. 306.1, A. Nauck, *Tragicorum graecorum fragmenta*, Leipzig 1889, 451: «ἄγ', ὦ φίλον μοι Πηγάσου πτερόν»· Αἰσχύνη, *Εἰρήνη*, 135, V. Coulon – M. van Dacle, *Aristophane*, II, Paris 1924: «οὐκοῦν ἐχρῆν σε Πηγάσου ζευδα πτερόν». Κριτικὴ γιὰ τὰ πλάσματα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας ἀσκεῖ καὶ ὁ Λουκιανός, *Φιλοψευδής*, 2-3, Harmon, III (1921) 322-324. Κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ κριτικὴ βρίσκεται στὸν Ὀριγένη, *Κατὰ Κέλσου*, vi, 49.33, M. Borret, *Origène. Contre Celse*, III [SC, 147], Paris 1969, 302· Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς Μ.Βασίλ.*, xxi, 4.1, Boulenger, 104.
- 325-6. Ἰω.Φιλόπονου, *Ἑρμ. εἰς τὸ "Περὶ ψυχῆς"*, M. Hayduck, *Ioannis Philoponi in Aristotelis de anima libros commentaria* [CAG, XV], Berolini 1897, 66.13: «ὀξυτάτη γὰρ ἡ τοῦ ὅλου περιφορά»· Ἰω.Δαμασκηνοῦ, *Ἐκθεις*, χχ, 46-7, Kotter, II (1973) 352: «καὶ φασὶ τὸν οὐρανὸν σφαιροειδῶς κυκλοῦν τὴν γῆν καὶ συμπεριφέρειν τῇ ὀξυτάτῃ κινήσει αὐτοῦ ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας».
- 323-324. Δὲν ταυτίστηκε μιὰ ad hoc ἀναφορὰ τοῦ Γεωργίου. Ὡστόσο, κάποιες κάποιες ἀπὸ τὶς φράσεις χρησιμοποιοῦνται στερεότυπα γιὰ νὰ δηλώσουν «διάστημα», π.χ. Πλουτάρχου, *Βίοι* (Ἀντώνιος), 62, 3.2, K.Ziegler, III.1 (1971²): «ὕποχωρήσειν δὲ τῷ πεζῷ τῆς παραλίας ἵππου δρόμον ἀπὸ θαλάσσης»· Αἰλίου Ἀριστ., *Ρώμης Ἐγκώμιον*, 200.13, Dindorf, I (1829): «οὐδ' ἵππου δρόμος ἡμερήσιος ἐπὶ θάλατταν»· πιθανὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἵππικους ἀγῶνες: Πausανίου, *Περίηγησις*, v, 8.4.3, F. Spiro, *Pausaniae Graeciae Descriptio*, II, Leipzig 1903: «Ἰάσιος ἀνὴρ Ἀρκὰς Κέλητος ἐνίκησεν ἵππου δρόμῳ». Γιὰ τὴ φράση «ὄρνέου πτῆσις» πρβλ. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικηδ.εἰς Καισάρ.*, xix, Boulenger, 40: «πτῆσις ὄρνέου παρερχομένου». Ὅμοια καὶ «τόξου βολή», πρβλ. *Γεν. κα'16*: «ἀπελθοῦσα δὲ ἐκάθητο ἀπέναντι αὐτοῦ μακρόθεν ὥσει τόξου βολήν».
- 329-331. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Γέν.*, PG 53, 59b: «τὸν οἰκεῖον δρόμον ἀποπληροῦντες, ὃν τρέχειν ἐτάχθησαν παρὰ τοῦ Δεσπότου».
345. Θεοδ. Κύρου, *Ἑρμ. Ψαλμ.*, PG 80, 1601b: «φυλακὴν γὰρ νυκτερινήν, τὸ τέταρτον μῶριον ἐκάλεσε τῆς νυκτός· τετραχὴ γὰρ οἱ ταύτην φυλάττειν πεπιστευμένοι διήρον»· πρβλ. Προφυρίου, *Κατὰ Χριστιανῶν*, 55.6, A. Harnack, *Porphyrius. Gegen*

die Christen [Abhandlungen den Königlich preussischen Akademie der Wissenschaften/philos.-hist. Kl.,1], Berlin 1946: «Τετάρτη γὰρ τῆς νυκτὸς φυλακὴ ἐστὶν ἡ δεκάτη τῆς νυκτὸς ὥρα, μεθ' ἣν ὑπολείπονται τρεῖς ὑστεραῖοι ὥραι».

351. Θεμιστίου, *Παράφρασις εἰς τὸ "Περὶ ψυχῆς"*, R. Heinze, *Themistii in libros in Aristotelis de Anima paraphrasis* [CAG, 5.3], Berolini, 1899, 3, 19.5-6: «τοῦτο δὲ ἀπαντὰ μὲν καὶ τοῖς ἀσωμάτοις κινήσεις ὀνειροπολοῦντι τῆς ψυχῆς».

352-3. *Ἡσ.* νη'9: «καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ, ἰδοὺ πάρειμι».

353. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλ. XLI*, PG 85, 325c: «πέλαγος φιλανθρωπίας γενόμενος»· Ἰω.Χρυσόστ., *Περὶ μετανοίας*, PG 49, 299a: «τοσοῦτον πέλαγος φιλανθρωπίας ἔχοντες τοῦ πάντων Δεσπότης».

353-4. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Γέν.*, PG 53, 337a: «σκόπει κηδεμονίας ὑπερβολήν».

354-5. Κλήμεντος Ἀλεξ., *Στρωματεῖς*, vi, 9, 78, 1, Stählin, II (1960), 470.13-4: «τούτου τὴν εὐχὴν οὐκ ἀναμένει Κύριος, "αἰτησαι" λέγων "καὶ ποιήσω· ἐννοήθητι καὶ δώσω"».

358. Ἰω.Χρυσόστ., *Ἐξηγ. εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 62a: «τὰ δὲ ἀγαθὰ ἐν τῷ μέλλοντι ἐταμιεύσατο αἰῶνι».

359-366. Ἰω. Χρυσόστ., *Εἰς Γέν.*, PG 54, 444d-445a.

363-4. *Ἡσ.* νη'9.

367. Ἑρμογένους, *Περὶ εὐρέσεως*, III, 2.41, Rabe: «καὶ γὰρ οὖν καὶ αὐτῷ διαπορῆσαί μοι παρέστη γενομένῳ τοῦ πράγματος ἐν ἐπιστάσει».

367-372. Γρηγ.Ναζ., *Περὶ Θεολογίας*, xxi, 23, Barbel, 104: «ἐκπλήξει περιγράφει τὸν λόγον, πλοῦτον Θεοῦ καὶ βάθος τὸ τοιοῦτο καλεῖ καὶ ὁμολογεῖ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων τὸ ἀκατάληπτον».

370-372. *Ρωμ.* ια'33.

372-3. Μακαρίου, *Πνευματικαὶ Ὁμιλίες*, 31, 1,1.1, H. Berthold, *Makarios/Symeon. Reden und Briefe*, II [GCS], Berlin 1973: «ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία ἄπειρος καὶ ἀκατάληπτος οὖσα, ἀκαταλήπτως καὶ ἀνεξιχνιάστως πρὸς τὴν τοῦ αὐτεξουσίου θελήματος δοκιμασίαν καὶ τὰς οἰκονομίας τῆς χάριτος εἰς τὸ γένος τῆς ἀνθρωπότητος ποικίλως ἐξεργάζεται πρὸς τὸ φανερωθῆναι τοὺς ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπῶντας αὐτόν».

375-6. Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς Ἰσμ.*, H. Lengerbeck, *GNO*, VI (1960) 219.19: «τὸ διὰ τῆς σιωπῆς θαυμαζόμενον»· Ὀλυμπιόδωρου διακόνου Ἀλεξ., *Ἑρμ. Ἰώβ*, U. Hagedorn – D. Hagedorn, *Olympiodor Diakon von Alexandria. Kommentar sur Hiob* [PTuS,24], Berlin 1984, 355.7-8: «τῇ πίστει συγκατατίθεσθαι καὶ τῇ σιωπῇ θαυμάζειν τὴν ἄρρητον τοῦ Θεοῦ σοφίαν».

376. Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ τῆς τριημέρου προθεσμίας*, F. Gebhardt, GNO, IX.1 (1967) 283.2-3: «ἐμοὶ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπανακτέον τὸν λόγον».
- 377 ἐξ. Γιὰ αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς διήγησής πρβλ. *Enc.Meth.*, 31-2, Anrich, I, 166-7· *V. Compil.* 40, Anrich, I, 227· *V.Metaphr.*, 25/2, Anrich, I, 259 (PG 116, 348)· πιὸ ἀπομακρυσμένη φαίνεται ἡ ἐκδοχὴ τοῦ *Enc.Neoph.*, 33, Anrich, 405 (*Συγγράμματα*, Γ', 474).
- 381-2. Ἰω. Δαμασκ. (ἀμφ.), *Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, Woodward - Mattingly, 328.12-15: «καὶ κρατοῦσι τοὺς ἄνδρας τῷ τε εἶδει καὶ τῇ καταστάσει σεμνοτάτους, καὶ τὰ σήμαντρα τῆς ἐρημικῆς καταστάσεως ἐπὶ τῶν προσώπων φέροντες».
- 386-7. Ἰωσήπου, *Ἰουδαϊκοὶ Πόλεμοι*, vi, 111.1-2, B. Niese, *Flavii Iosephi Opera*, VI, Berolini 1895, 527.5-6: «μετ' ὀδυρμοῦ καὶ δακρύων λυγμῷ τὴν φωνὴν ἐνεκόπη»· κυρίως, ὁμως, Γρηγ.Νύσσης, *Βίος ἁγ.Μακρίνης*, 38.34, P. Maravan, *Grégoire de Nysse. Vie de Sainte Macrine* [SC,178], Paris 1971, 264: «ταῦτα λέγων μεταξὺ λυγμῷ τὴν φωνὴν ἐνεκόπτετο».
388. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστ.* 207, 3.6, Courtonne, II (1961) 186: «ἐν πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ συνοχῇ δακρύων».
391. Ἰω.Δαμασκ., *Κατὰ Ἰακωβιτῶν*, I, 10, Kotter, IV (1984) 109: «τὸν θύραθεν μῶμον ἀποσειόμενος»· Ἰγνατίου, *Βίος Νικηφόρου*, C.de Boor, 194.33: «μῶμον ἀποτριψαίμεθα».
- 394-400. Θεοδ.Κύρρου, *Ἐπιστολ.* 89, Azéma, II (1964) 238.2-5: «ὧν τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως ὡς πατρῶον κλῆρον φυλάττομεν ἄσυλον καὶ τοὺς ταῦτα παραβαίνειν τολμῶντας τὰ δόγματα κιβδήλους ἀποκαλοῦμεν καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρούς».
408. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς ἁγ. Ἰγνάτιον*, PG 50, 588b: «ἐπέστη πάλιν καιρὸς ἀνδρείας ἐπιζητῶν».
- 415-6. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Φιληπ.*, PG 62, 186d: «διὰ τῶν ἔργων τὴν ἀρετὴν ἐπιδεικνυμένους».
413. Κεδρηνοῦ, *Χρονογραφία*, I. Bekker, *Georgius Cedrenus, Ioannis Skylitzae*, II [CSHB] Bonnae 1839, 245.8: «δεινὸς ὁ φθόνος ὀπλίζεται».
429. Γρηγ. Ναζ., *Ἐπη Ἠθικά*, PG 37, 877a: «αἰδοῖ φόβῳ τε».
432. Γρηγ.Νύσσης, *Ἐπιστ. Κανονική*, PG 45, 224a: «ὥς δ' ἂν γένοιτό τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα».
- 435-8. Πρόκειται γιὰ ἀνάπτυξη τῆς παροιμίας: «κύματα μετρεῖν»: Leutsch-Schneidewin, II, 182 (Μακαρίου, V, 43): «ἐπὶ τῶν ἀνωφελῶς τι διαπραττομένων». Πρβλ. Πλουτάρχου, *Ἐκλογὴ περὶ τῶν ἀδυνάτων*, 17, Leutsch-Schneidewin, I, 345 καὶ

- Παλατινή Ανθολογία*, 12, 156.5, H. Beckby, *Anthologia Graeca*, IV, München 1968² : «ὅπως ναυηγὸς ἐν οἴδατι, κύματα μετρῶν / δινεῦμαι, μεγάλῳ χεῖματι πλαζόμενος».
- 439-459. Γιὰ τὸ μέγεθος τῆς θαυματουργικῆς δράσης τοῦ Ἀγίου σὲ σχέση μετὰ τὴν δυνατότητα περιγραφῆς τους πρβλ. *V.p.Michael.*, 42, Anrich, I, 134-5· σ' αὐτὸ λειτουργεῖ, μάλιστα, καὶ πάλι ὡς μεταβατικὴ παράγραφος πρὶν τὸ Thaumata de Artem. Πρβλ. *Enc.Meth.*, 33, Anrich, I, 167-8· *V.Compil.*, 41, Anrich, I, 227.
- 440-441. Γρηγ.Ναζ., *Περὶ Θεολογίας*, 4, Barbel, 70: «τὸ δὲ τοσοῦτον πρᾶγμα τῇ διανοίᾳ πάντως ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον».
- 450-454. Πολὺ πιθανὰ ἀναφέρεται στὴν «ᾠξήσιν» τῆς ἐγκωμιαστικῆς τεχνικῆς π.χ.: Ἀριστείδου (νόθ.), *Τέχνη Ρητορική*, Α', 12, 2, 6 : Spengel, II (1854) 505.9 ἐξ.: «αὐξήσει μὲν οὖν εἴ τις θέλοι τὰ τοῦ μύρμηκος ἔργα ἐπαινῶν λέγει ὅτι οἰκονομικώτατός ἐστι...καὶ ὅσα ἂν τις εὖροι μύρμηκα αὐξῶν»· ΨΛογγίνου, *Περὶ ὕψους*, 12, 1.1, D.A. Russel, 'Longinus'. *On the sublime*, Oxford 1964: «αὐξησίς ἐστι, φασί, λόγος μέγεθος περιτιθεῖς τοῖς ὑποκειμένοις».
456. Θεμιστίου, *Περὶ Φιλανθρωπίας*, 5a, Schenkl κ.ἄ., I (1965) 8.9-10: «ἅπας ὁ τῶν ἀρετῶν ἐσμός»· Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς ἄγ. Εὐφραίμ*, PG 46, 824d: «ὁ κατὰ μέρος τῶν ἀρετῶν ἐσμός».
- 461-2. Ἰω. Χρυσόστομ., *Εἰς τὸ "εἶδον τὸν Κύριον"*, I, 3.11-12, Dumortier: «διὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὸ πᾶν σημᾶναι τοῦ πράγματος» καὶ *Ἀπόστ. εἰς Ἱερεμ.*, PG 64, 945a: «ἀπὸ γὰρ τοῦ μέρους τὸ πᾶν ἐσήμανεν»· Λιβανίου, *Ὀμιλ.* 59, 124, Foerster, IV (1908) 272.12: «ἐν κεφαλαίῳ τὸ πᾶν σημῆναι».
- 463-466. Ἡ προγενέστερη τοῦ Γεωργίου παράδοση δὲν κάνει τέτοια σύγκριση: πρβλ. *V. Metaphr.*, 32, Anrich, I, 267 (PG 116, 356c)· *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 491.1052-3· Μπέρτω, *Ἐγκώμιον*, *49. Ἴσως ὑποννοεῖ το: *V.p.Michael.*, 31, Anrich, I, 129.10-11: «ὅπως τέθηκε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τὸν οἰκεῖον δεσπότην μιμούμενος, ὑπὲρ τῶν τριῶν ἀνδρῶν».
- 466-478. Γιὰ τὸ ἐπεισόδιο βλ. *V.p.Michael.*, 29, Anrich, I, 127-8· πρβλ. *V.Metaphr.*, 15, Anrich, I, 250 (PG 116, 336d)· *Enc.Neoph.*, 27, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471)· *Ἐγκώμιον Ambros.*, *245-255.
467. Σωκράτους, *Ἐκκλ.Ίστ.*, I, 3, 1.5-6, G. Chr. Hansen, *Socrates Kirchengeschichte* [GCS/n.f.,1] Berlin 1995, 4: «ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐλλήνων ναοὺς κλείων καὶ καθαίρων, καὶ δημοσιεύων τὰ ἐν αὐτοῖς ἀγάλματα».

- 470-1. Γρηγ. Νύσσης, *Βίος Γρηγ.Θαυμ.*, PG 46, 916b: «τὸ δὲ ἱερὸν ἐκεῖνον τῶν ἐπισήμων ἦν, ὃ τις φανερά τῶν θεραπευομένων δαιμόνων ἐπιφοίτησις τοῖς νεωκόροις ἐγένετο».
- 471-2. Ἰω.Χρυσοστ., *Ἐξηγ.εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 387d: «λαμβάνειν εἰς ἀσεβείας ἀφορμήν».
- 472-6. Πρόκειται γιὰ παράφραση οὐσιαστικὰ τοῦ σχετικοῦ ἀπόσπασματος στὴ *V.p.Michael.*, 29, Anrich, I, 128.7-13.
- 479-483. Στὴν παράγραφο αὐτὴ ἐνώνει τὸ σχετικὸ Θαῦμα μὲ τὴν εἰσαγωγή στὸ μετὰ θάνατον Th.de Artem.· πρβλ. *V.p.Michael.*, 41-42 καὶ 44, Anrich, I, 134 καὶ 135.
- 484-513. Πρόκειται γιὰ τὸ Th.de Artem.: *V.p.Michael.*, 44-48, Anrich, I, 135-7 (κυρίως ἀπὸ τὴν § 45 ἐξ.), τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ὁ Γεώργιος φραστικά.
- 500-501. Ἀγαθίου, *Ἱστορία*, R. Keydell, *Agathiae Myrinaei historiarum libri quinque* [CFHB/SB,2], Berlin 1967, 48.11-12: «μεγίστης φλογὸς ἐξαπιναίως ἀρθείσης».
522. Ἰω. Χρυσοστ. (νόθ.), *Εἰς Ἀποκ.*, PG 59, 488b: «οὐκ ἀμάρτυρος ὁ λόγος».
- 530-1. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἰνδίκτου* (νόθ.), PG 59, 576d: «ὀφθαλμός ἐστι λογισμοὺς ἐμβατεύων».
- 531-2. Γρηγ. Νύσσης, *Βίος Γρηγ.Θαυμ.*, PG 46, 908d: «τῷ καθαρῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ».
534. Μ. Βασιλείου, *Πρὸς τοὺς νέους*, V, 51, F. Boulenger, *Saint Basile. Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres Helléniques*, Paris 1935: «ἐπιρρέπειν ἄλλοτε ἄλλως».
538. Μαξίμου Ὁμολ., *Ἐκατ.περὶ ἀγάπης*, II, 30.1, A. Cloesa-Castaldo,: «ὁ τέλειος ἐν ἀγάπῃ καὶ εἰς ἄκρον ἀπαθείας ἐλθὼν».
- 538-541. Εὐαγρίου, *Πρὸς τοὺς μοναχοὺς*, 133.1, H. Gresmann, *Nonnenspiegel und Mönchsspiegel des Evagrius Pontikos*, Leipzig 1993, 153-165: «καθαίρων ἑαυτὸν ὁψεται φύσεις νοεράς».
- 539-540. *Β'Κορ.* ιβ'2.
- 539-541. Μαξ.Ὁμολ., *Μυσταγωγία*, ν, 202, Cantarella: «ὧ ἀτενίζουσα οὐκ ἐκτὸς αὐτῆς ὄντι, ἀλλ' ἐν ὅλῃ ὅλῳ κατὰ ἀπλῆν προσβολὴν εἴσεται καὶ αὐτὴ τοὺς τῶν ὄντων λόγους καὶ τὰς αἰτίας»· Δαβίδ, *Φιλοσοφίας Προλεγόμενα*, Busse, 47.15: «ὁ δὲ νοῦς ἀπλῇ προσβολῇ, τοῦτ' ἔστιν εὐθέως καὶ κατ' αὐτὸν ἄνευ λόγου τὸν χρόνον, πάντα τὰ ὑποπίπτοντα αὐτῷ γινώσκει, τοῦτ' ἔστι νοεῖ».
542. Κυρίλλου Ἀλ., *Ερμ. εἰς Ἥσ.*, PG 70, 1288d: «εἰ τις γένοιτο καλὸς τε καὶ ἀγαθός, καὶ προσέτι φιλοίκτηριμων καὶ εὐήνιος, τούτῳ καὶ πρόϊμα τὰ παρ' αὐτοῦ δοθήσεται γέρα».

548. Ἰππολύτου, ἀπόσπ. [*Περὶ σύμπαντος*], 89, K. Holl, *Fragmenten vornicänischer Kirchenväter aus den Sacra Parallela* [TuU, 20], Leipzig 1899, 137-143: «τὴν αἰδίων ἀπόλαυσιν παρέχοντος».
549. Γρηγ.Ναζ., *Ἀπολογητικός*, PG 35, 425c: «καὶ ἀρετῆς ἄθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ δῶρον μόνον ἔχη τὰ ἐλπιζόμενα».
- 552-555. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Κορ.*, PG 61, 486: «καὶ οὗτοι τοίνυν ἐπειδὴ ἂ πάσχομεν ἴσασι, ὑπὲρ ὧν πάσχομεν ἀγνοοῦσιν, εἰκότως ταῦτα μόνα ὑποπτεύουσι, τὰ παλαιίσματα μὲν καὶ τοὺς κινδύνους ὀρῶντες, τὰ δὲ ἔπαθλα καὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὴν τῶν ἀγώνων ὑπόθεσιν οὐκέτι».
556. Γρηγ. Ναζ., *Εἰς ἁγ.Βάπτισμα*, PG 36, 408b: «ἐξαντλεῖν ὧν ἔχομεν δαψιλῶς, μέχρις ἂν καὶ τοῦ πυθμένου ἀψώμεθα (ἴσως καὶ οὗτος πηγᾶσει σοι τροφήν)».
- 556-562. Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Ἰω.*, PG 59, 91.
- 566-567. *Ψαλμ.* ρμδ'19.
- 567-568. Γρηγ.Νύσσης, *Κατὰ Μακεδονίου*, F. Mueller, *GNO*, III.1 (1958) 114.18-9: «ἢ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις μόνην δωροφορεῖ τὴν προαίρεσιν, αὐτῷ τῷ θελῆσαι μόνον πληροῦσα ἦν προέθετο χάριν»· Ἰω.Χρυσόστ., *Εἰς Ματθ.*, PG 57, 236c: «ἀρκεῖ θελῆσαι μόνον καὶ τὸ πᾶν γέγονεν».
569. *Πράξ.* β'33.
572. Προκοπίου Γαζαίου, *Ἐπιστ.* 70. 6, A. Garzya – R.-J. Loenertz, *Procopii Gazaei epistolae et declamationes* [Studia et Patristica Byzantina, 9], Ettal 1963: «καὶ βουλοίμην ἂν διὰ παντὸς τοῦτω νικᾶσθαι».
577. Σοφοκλέους, *Οἰδίπους*, 33: «ἔν τε συμφοραῖς βίου».
- 580-582. Μὲ μεταφορικὴ ἔννοια: *AHG*, IV, 158. 134-7: «γαλήνην μοι δώρησαι / διαπλέοντι, σοφέ, / τοῦ βίου τὸ κλυδώνιον, / ἰδοὺ γὰρ ὡς κυμάτων ζάλη σφοδρῶν / πειρασμῶν...».
587. Θεοδ. Κύρ., *Ἐρμ. εἰς Ἐπιστ. Παύλου*, PG 82, 873b: «καὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ τὸν κοινὸν εὐεργέτην».
- 590-591. Γρηγ.Νύσσης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν μ. Θεόδωρον*, PG 46, 737cd: «ἐπέχρωσε δὲ καὶ ζωγράφος τὰ ἄνθη τῆς τέχνης ἐν εἰκόνι διαγραφάμενος, τὰς ἀριστεῖας τοῦ μάρτυρος».
- 591-2. Κλήμεντος Ἀλ., *Παιδαγωγός*, I, 12, 98, 3, H.-L. Marrou – M. Harl, *Clément d'Alexandrie. Le Pédagogue*, I [SC,70], Paris 1960, 284: «τὸν σωτήριον ὄντως ἀναμαζώμεθα τοῦ σωτῆρος βίον».

- 592-3. Βασιλείου Ἀγκύρας, *Περὶ Παρθενίας*, PG 30, 736a: «οὐκοῦν ἵνα μὴ αἰσχυρῶν ἀνάπλεως ὁ τῆς ψυχῆς ἡμῶν πίναξ ὀφθῇ... τῶν ἀγαθῶν δὲ τὰς μνήμας ἀντ' αὐτῶν ἐντυπώσωμεν».
- 593-4. Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ τελειότητος*, W. Jaeger, *GNO*, VIII.1 (1963) 195.12-196.15, ὅπου ἡ παραβολὴ τῆς ἠθικῆς μίμησις μὲ τὴν τέχνη τῆς ζωγραφικῆς.
596. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς Γέν.*, PG 54, 523b: «καὶ αὐτὸς τὸν ὅμοιον αὐτῶν διεγερθῆναι ζῆλον».
- 597-8. Κυρίλλου Ἀλ., *Σχόλ. εἰς Λουκᾶ*, PG 72, 733c: «πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἀπασῶν τὸ κεφάλαιον τὴν ἀγάπην»· Ἰω. Χρυσοστ. (νόθ.), *Περὶ ἀγάπης*, PG 60, 772c: «αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη πάντων τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον». Ἐπίσης: Ἐφραίμ Σύρου, *Περὶ ἀγάπης*: *Ἔργα*, V (1994) 120-7: «τὴν ἀγάπην ἐπισπασώμεθα»· Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 710d: «ἐξαιρέτως δὲ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀγάπην ἄδολον καὶ εἰλικρινῇ φυλάξωμεν».
- 598-9. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Ρώμ.*, PG 60, 583c: «τὸ πλεόν τῆς χάριτος» καὶ 587b.
600. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς Ἰω.*, PG 59, 333a: «τί γὰρ βαρὺ ἢ τί ἐπαχθὲς ἤτησε παρ' ἡμῶν».
601. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Φιλημ.*, PG 62, 707b: «ἀρκεῖ θελῆσαι μόνον καὶ τὸ πᾶν ἡγνύσται» καὶ *Εἰς Ἑβρ.*, PG 63, 172a.
- 601-2. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς ἀνδριάντας*, PG 49, 101a: «βουλευθῆναι μόνον καὶ πάντα κατῴρθωται».
- 602-3. Μ. Ἀθανασίου (νόθ.), *Πρὸς Κάστοραν*, PG 28, 904b: «καὶ ἵνα σαφέστερον νοήσωμεν τὸ εἰρημένον, σκοπήσωμεν οὕτως».
- 606-8. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Κορ.*, PG 61, 182d: «τὸ μὲν ἐστὶν ἐπίταγμα, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως κατόρθωμα. Ἄ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνεται, πολὺν ἔχει τὸν μισθὸν κατὰ τοῦτο· ἃ δὲ ἐν ἐντολῇ τάξει, οὐ τοσοῦτον».
- 608-9. Γρηγ.Νύσσης, *Μέγας Κατηχητικός*, 29, Srawley, 108.14-5: «ἐπειδὴ τοίνυν ἐνέσκηψε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἡ τῆς κακίας νόσος».
612. *Ἰω.η'44*.
- 612-5. Βασ. Ἀγκύρας, *Ὁμ. Α' εἰς τὸ "ἐν ἀρχῇ"*, PG 85, 272a.
- 615-8. Θεοδ.Μοψουεστίας, *ἀποσπ.[Εἰς Ἰω.]*, 63.1-4, J. Reuss, *Johannes-kommentare aus der griechischen Kirche* [TuU, 89], Berlin 1966, 67-176: «ἐκεῖνος τὸν πρῶτον ἀπατήσας ἄνθρωπον θνητὸν τὸ γένος διὰ τῆς ἐκείνου παραβάσεως ἀπειργάσατο, ἐκεῖνος τὸν Κάιν πρὸς ἀδελφοκτονίαν καθώπλισεν, ἐκεῖνος κατὰ γενεὰν τὸ αἷμα τῶν δικαίων διὰ τῶν ἀδίκων ἐκχυθῆναι παρεσκεύασεν».

- 619-620. Ἰω.Δαμασκ., *Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, Woodward – Mattingly, 40.19-20: «εἰπέ, πρὸς αὐτῆς τῆς ἀληθείας».
623. Θεοδ. Κύρου, *Ἑρμ. εἰς Ψαλμ.*, PG 80, 1236c: «δόλος δέ σοι παραθήγει τὴν γλῶσσαν».
624. Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ, *Ἑρμ. Ζαχ.*, III, 264.2, Doutreleau, 748: «πέμπει βέλει λόγους».
- 625-6. Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς Α΄ Κορ.*, PG 61, 244bc.
- 629-633. Ἰω.Δαμασκ., *Ἐρὰ Παράλληλα*, PG 96, 420c: «τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἢ φύσις κατεσκεύασεν, οὐχ ὥς τὰ μονωτικὰ θηρία, ἀλλ' ὥς ἀγελαῖα καὶ σύννομα καὶ κοινωνικά, ἵνα μὴ ἑαυτῷ μόνῳ ζῇ».
- 634-5. Εὐσεβίου, *Τριακονταετηρικός*, III, 6.2-3, *Eusebius*, I (1902) 201.25-6: «ἀναρχία γὰρ μᾶλλον καὶ στάσις ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομένη πολυαρχία· Γρηγ.Ναζ., *Εἰς τοὺς Λόγους*, PG 35, 1053c: «μὴ τοίνυν ἔστω τις κεφαλὴ, μόγις που χεὶρ τυγχάνων, ἢ ποῦς, ἢ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστέρων μελῶν τοῦ σώματος· ἀλλ' ἕκαστος ἐν ᾗ ἐκλήθη τάξει, ἀδελφοί, ἐν ταύτῃ μενέτω, κἂν ἡ τῆς κρείττονος ἄξιος· ἐν ᾧ στέργει τὴν παροῦσαν, πλεον εὐδοκιμῶν, ἢ ἐν τῷ ζητεῖν ἣν οὐκ ἔλαβεν. Μὴ τις, ἐνὸν ἀκινδύνως ἔπεσθαι, ἄρχει ἐπικινδύνως ἐπιθυμεῖτω· μηδὲ ὁ τῆς ὑποταγῆς νόμος καταλυέσθω, ὃς καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ ἐπουράνια· μηδὲ ποιῶμεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν»· πρβλ. ἐπίσης τὰ ὅμοια τοῦ Μ.Αθανασίου, *Κατὰ Ἑλλήνων*, 38.16 ἐξ., R.W. Thomson, *Athanasius. Contra Gentes and De Incarnatione*, Oxford 1971, 104.
640. Ἰω.Χρυσοστ., *Περὶ Κενοδοξίας*, 196, A.-M. Manilgrey, *Jean Chrysostome. Sur la vaine gloire et l' éducation des enfants* [SC,188], Paris 1972, 82: «τῷ φθόνῳ ἐδάκνοντο».
- 640-644. Ἰω.Χρυσοστ., *Περὶ ἀκαταλήπτου*, 2.18-7, A.-M. Manilgrey, *Jean Chrysostome. Sur l' incompréhensibilité de Dieu* [SC,286], Paris 1970, 158: «οὗτοι δὲ οὐδὲ τῆς σκιᾶς ὄντες ἄξιοι τῆς Ἐκείνου, τῶν ἀγγέλων αὐτῶν μείζους ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσιν, ὅπερ ἐσχάτης ἐστὶ μανίας ἀπόδειξις».
647. Ἰω.Χρυσοστ. (νόθ.), *Εἰς τὸν Ἐκατόνταρχον*, PG 61, 769c: «ἀλλὰ συστέλλω τὸν λόγον, ἵνα μὴ κόρον ἐμποιήσω».

1. Προλεγόμενα.

α'. Ο κώδικας.

Τὸ ἀνώνυμο Ἐγκώμιο, ποὺ ἐκδίδεται ἀμέσως μετὰ, περιέχεται στὸν Ἀμβροσιανὸ κώδικα 259, στὰ φφ. 57r – 62v. Γιὰ τὸν κώδικα μιλήσαμε ἤδη στὰ Προλεγόμενα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Γεωργίου Χαρτοφύλακος¹. Περιέχει πολὺ λίγα ὀρθογραφικὰ σφάλματα· δὲν ὑπάρχουν σημειώσεις στὰ περιθώρια². Ὁ τίτλος τοῦ κειμένου μας εἶναι: «Ἐγκώμιον γινόμενον εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον», ποὺ ἀρχίζει: «Μνήμη δικαίου τίς ἂν γένοιτο λόγος ἐπαινέσ[αι]³ ἐπ[ίσ]τιμος;» καὶ τελειώνει: «ἵνα σὺν σοὶ τὸ τρισσὸν φῶς καὶ ἀμέριστον τῆς μακαρίας Τριάδος ἀεὶ ἐποπτεύοιμεν τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον...». Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀνώνυμα⁴. Σὲ ὁρισμένα σημεῖα ὁ κώδικας εἶναι φθαρμένος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαταράσσεται κάποτε καὶ ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου⁵.

β'. Γενικὰ στοιχεῖα.

Τὸ κείμενο τοποθετεῖται στὸ διάστημα μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 9^{ου} καὶ ἀρχῆς τοῦ 10^{ου} αἰ.. Ἡ ἄποψη τοῦ Anrich, ὅτι μπορεῖ ἡ ἐκφώνησή του νὰ ἔχει σχέση μετὰ τὰ Μύρα

¹ Martini – Bassi, *Catalogus*, I, 284 ἐξ.· Pasini, *Inventario*, 60 ἐξ.

² Μόνο στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου στὸ ἀριστερὸ περιθώριο, μὲ ἐρυθρὴ μελάνη, ἔχει σημειωθεῖ ὁ ἀριθμὸς “ κβ’ ”, ποὺ εἶναι ἡ συνεχὴς ἀρίθμηση τῶν λόγων τοῦ χφου (πρβλ. π.χ. φφ. 46v καὶ 62v). Στὸ φ. 60r στὸ δεξιὸ περιθώριο ὑπάρχει ἓνα σημάδι (~), τὸ ὁποῖο παραπέμπει σὲ σφάλμα τοῦ γραφέα στὸ κείμενο (ἐπανάληψη γραμμάτων, ποὺ πρέπει νὰ ἐξαλειφθοῦν). Δὲν σημειώνεται ὅμως κάτι ἄλλο πέρα ἀπ’ αὐτὸ καὶ γεννᾷ τὴν ὑποψία, μήπως πρόκειται γιὰ σημάδι ποὺ κωδικοποιεῖ τὴν ἴδια τὴν πράξη τῆς διαγραφῆς.

³ Οἱ ἐκδότες τοῦ καταλόγου, Martini – Bassi, διαβάζουν “ἐπαινετικός” (*Catalogus*, 285)· ἐμεῖς, ὅμως, προκρίνουμε τὴν ἀνάγνωση “ἐπαινέσαι” καὶ ἀπὸ παλαιογραφικὴ ἄποψη (νομίζουμε ὅτι φαίνεται καθαρὰ τὸ “σ” μετὰ τὸ ἔψιλον) καὶ ἀπὸ ἄποψη ὅφους, καθὼς ἀνταποκρίνεται καλύτερα στὸ ἐπόμενο κῶλο, ποὺ συντάσσεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ρῆμα+ἀπαρέμφατο.

⁴ BHG, 150 n. 1364e. Περιγραφή του παρέχει ὁ Anrich, II, 166-8. Ὁφείλουμε νὰ σημειώσουμε, ὅτι τὸ ἴδιο κείμενο, ἀλλὰ ἀκρωτηριασμένο, καθὼς λείπει τὸ πρῶτο μισὸ μέρος, παραδίδεται καὶ στὸν Κώδικα 261 τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, φ.227 (Hieros. Sab. 261 ch.)· βλ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, II, 390 ἐξ., εἰδ. 392 v.25. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς τὸ ὀνομάζει “Βίο” καὶ δίνει ὡς ἀρχὴ του τὴ φράση: «ἐν τῷ ναῷ κατέχεται, ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀνδρὸς διερωτᾶται», ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ φ. 60r τοῦ Ἀμβροσιανοῦ κώδικα: «(εἰσισιν) ἐν τῷ ναῷ, κατέχεται παρὰ τοῦ θεοῦ ἀνδρὸς, διερωτᾶται...». Ὁ κώδικας εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ’ αἰ. καὶ κατατάσσεται στὶς “ὀχι-μνηολογικὲς συλλογές” (πρβλ. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 821 καὶ σημ.4). Ἀπευθυνθήκαμε στὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὶς 12/6/2008, ὕστερα ἀπὸ ὑπόδειξη τοῦ κ. Ἀγ. Τσελίκας προϊστάμενου τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ ΜΙΕΤ, ζητώντας ἀντίγραφα τῶν σχετικῶν φύλων τοῦ κώδικα. Δυστυχῶς, ὅμως, μέχρι τὴν ὥρα σύνταξης τῆς διατριβῆς δὲν εἴχαμε λάβει καμμία ἀπόκριση.

⁵ Στὴν ἀρχὴ ἀκόμη ὑπάρχει μιὰ κηλίδα, ποὺ καλύπτει μέρος τοῦ κειμένου γιὰ 5-6 σειρές. Ἡ ἴδια κηλίδα δημιουργεῖ πρόβλημα καὶ στὸ πίσω μέρος τοῦ φύλου (57v). Σὲ κάποια σημεῖα, στὶς ἄκρες ἰδιαίτερα τῶν φύλων, ἡ γραφὴ ἔχει ἐξαλειφθεῖ (π.χ. ἄνω ἀριστερὰ τοῦ φ.58r). Φαίνεται, ὅτι σὲ κάποια σημεῖα, ὅπου ἡ γραφὴ εἶχε ξεθωριάσει, κάποιο ἄλλο ἐνδεχομένως χέρι εἶχε τονίσει (ἢ ξαναγράψει) ἀπὸ πάνω.

ἐξαιτίας τῆς ἀποστροφῆς : «καὶ σὺ Μυρέων μητρόπολις», δὲν κρίνεται βάσιμη, καθὼς τέτοια ρητορικὰ στοιχεῖα ἦταν κοινοὶ τόποι στὴν ἀγιολογικὴ ρητορικὴ⁶. Ὡς βασικὴ τοῦ πηγῆ ἔχει τὴ *V.p.Michael.*, ἀλλὰ ἴσως χρησιμοποιεῖ ἐπικουρικὰ τὰ *Enc.Meth.* καὶ τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Νικήτα⁷.

γ'. Γλωσσικὰ καὶ ὑφολογικὰ στοιχεῖα.

Γενικά, τὸ κείμενο διατηρεῖ ὑψηλὸ ἐπίπεδο στὴν τήρηση τῶν *γραμματικῶν* νόμων τῆς ἀττικῆς. Χρησιμοποιοῦνται λέξεις καὶ τύποι λέξεων, ποὺ ἀποδίδουν “ὀρθότερα” πρὸ συνήθεις τύπους, ὅπως π.χ. τὸ χωρισμένο “τὰ νῦν” (στ.23)⁸, τὸ πρὸ σπάνιο “ὑπέρευγε” (στ.22)⁹. Χρησιμοποιεῖται ὁ τύπος “ὠλενίην”¹⁰, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὸ ποιητικὸ πρότυπο, ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν ἰωνικὴ¹¹. Ἡ λέξη “δαίαιτα” (στ. 279) χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν κλασσικὴ τῆς σημασίᾳ (: τρόπος ζωῆς)¹². Παρουσιάζεται ἐπίσης ὁ τύπος “ἐμμέσῳ” (στ. 180), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν κοινότερο μετακλασσικὸ “ἐν μέσῳ”¹².

Αντίθετα, στὴ μετακλασσικὴ ἑλληνικὴ ἀνήκει ἡ χρῆση τοῦ τύπου “μασθόν”, ἀντὶ τοῦ κλασσικότερου “μαστὸν/ μαζόν (ἰων.)”^{13, 14}. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ χρῆση τοῦ τύπου “ἴδον” (στ. 147) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ γραμματικὰ (“εἶδον”). Οἱ μετακλασσικοὶ

⁶ Anrich, II, 359. Τὸ “ἐνταῦθα” τοῦ στ. 319 ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ποὺ ἀναφέρεται ἐκεῖ καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθεῖ ἡ θέση τῆς.

⁷ Anrich, II, 358-9.

⁸ LSJ, 1755b καὶ 1185a· LSK, 4, 288^a καὶ 3, 248^a, ὅπου θεωρεῖται κανονικώτερη ἡ μορφή “τὰ νῦν” ἀπὸ τὴν ἐνοποιημένη “τανῦν”. Γιὰ τὴν ἐπιρρ. λειτουργία τῆς πρβλ. Κυννέρου, B1, 626 § 461.6.

⁹ LSJ, 1863a· LSK, 4, 440a· Schmidt, 4283b· Γιάνναρη, 2, 2509^a.

¹⁰ Ἀράτου, *Φαινόμενα*, I, 164 καὶ 679. Γιὰ τὴν τοῦ -?--σὲ --η--στὴν ἰων. βλ. Χατζηδάκι, *Ἱστορία*, 40· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 106· Tonnet, *Ἱστορία*, 35.

¹¹ LSJ, 396a· LSK, 1, 587b· *ΛεξΠαπ.*, 628b· Ζηκίδης, *Λεξικόν*, 113a· Schmidt, 277a· Σταματάκου, *Λεξικόν*, 260^a. γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ρήματος βλ. Rutherford, *Phrynichus*, 189. Μὲ τὴ νεώτερη σημασία Sophocles, 361b. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι καὶ τὸ *Ἐτυμ. Μ.* (143^a) καὶ *Σουῖδα* (Adler, delta, 884.1) καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ἡσύχιου (delta, 487.30) παραδίδουν τὴν πρὸ ὀψιμῆς σημασίᾳ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ χρῆση τῆς λέξης σὲ πηγὲς διαχρονικά (π.χ. στοὺς παπύρους Mayser, II 1, 117 § 30· Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, *Προτρεπτικός*, II, 25, 4, 4, C. Mondésert, *Clément d' Alexandrie. Le Protrepétique* [SC,2] Paris 1949²· Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολὴ πη'*, 3.3, Gallay, I, Paris 1964· Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Πρὸς Δημόνικο μονάζοντα*, PG 49, 409a· Προκοπίου, *Περὶ Πολέμων*, 1. 3. 5. 1, Wirth, I, Leipzig 1962· Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, 75. 52 [Henry, I, Paris 1959]· Μ. Ψελλοῦ, *Χρονογραφία*, 1. 4. 4 [E. Renauld, *Chronographie ou histoire d' un siecle de Byzance* (976-1077), I, Paris 1926-8] κ.ἄ.).

¹² Blass - Debrunner, 8 καὶ 11--12 § 19. Πρβλ. τὶς μαρτυρίες τῶν παπύρων: Mayser, II 2, 393⁴⁴-394⁴ καὶ 37²⁰. Ὡστόσο, μαρτυρίες γιὰ τὴν χωριστὴ γραφὴ τῆς λέξης μὲ βάση τὴν ἐτυμολογία τῆς βρίσκονται ἤδη καὶ στὴν κλασσικὴ ἀττικὴ: Meisterhans, 112.

¹³ LSJ, 1083b· LSK, 3, 92a· Sophocles, 735a.

¹⁴ Γιὰ τὴ λέξη “λύθρος” (στ. 240), ἐπισημαίνουμε τὴ χρῆση τῆς ἐδῶ ὡς οὐδέτερο. Ὑπάρχει διάσταση ἀπόψεων ἂν προηγεῖται τὸ ἀρσενικὸ (LSJ, 1064a· LSK, 3, 63^a) καὶ ἔπεται τὸ οὐδέτερο, ποὺ σχηματίζεται κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἢ τὸ ἀντίστροφο (*Λεξ. Παπ.*, 6, 375^a).

καὶ ἰδιαίτερα οἱ βυζαντινοὶ χρησιμοποιοῦν συχνὰ αὐτὸν τὸν τύπο¹⁵, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ φαινόμενο τοῦ ἰωτακισμοῦ, λόγῳ τῶν φωνητικῶν ἐξελίξεων στὴν ἐλληνικὴ (κατάργηση διάκρισης διφθόγγων κλπ)¹⁶. Τὸ ἀντίστροφο ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸν τύπο ‘ἐίλιγγιάσας’, ποὺ παραδίδει τὸ κείμενό μας. Συχνότερα ὁ τύπος συναντᾶται μὲ τὸ ‘ἰλ-’¹⁷. φαίνεται, ὅμως, ὅτι τοῦ ἀποδιδόταν διπλὴ ἐτυμολόγηση¹⁸. Καὶ ὁ τύπος τοῦ παθ. ἁορ. ‘ἀνέπτη’ (στ. 314) ἔχει ἀρχαία μαρτυρία στὰ ποιητικὰ κείμενα. Ἀλλὰ στὰ πεζὰ κείμενα εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν πιὸ ὀψιμων συγγραφέων¹⁹. Ἀκόμη, τὸ κείμενο παραδίδει τὸ συγκριτικὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιθ. ‘δυσωπητικός’²⁰ μὲ τὴ μορφὴ ‘δυσωπικώτερον’ (στ.153)· αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα. Τὸ ἴδιο εἶναι πιθανὸ νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς τύπους ‘κάνταῦτα’ (στ. 193)²¹ καὶ ‘ἦτουν’ (στ. 231, 239)²².

Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ μεταφορικὴ χρήσις τοῦ ρήματος ‘ἀνέχω’ μὲ ἀντίκειμενο τὸ φῶς, μὲ τὴ σημασία ‘φέγω’ (στ.20-1)²³. Ἡ χρήσις τῆς μετοχῆς τοῦ παθητικοῦ ἁορίστου ‘δυσωπηθείς’ (στ. 152) ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀξιώσεις τοῦ Φρυνίχου, ποὺ θέλει στὴν ‘ὀρθή’ ἀττικὴ νὰ σημαίνει ‘ὑφόρασις, ὑποπτέειν’²⁴. Ἀλλὰ ἤδη οἱ ἀρχαῖοι τὸ χρησιμοποιοῦσαν μὲ τὴν ἔννοια τῆς ταραχῆς (ὅπως πιθανῶς ἐδῶ), ντροπῆς

¹⁵ Πέρα ἀπὸ τὴν ἐπικὴ μαρτυρία τοῦ τύπου ‘ἴδον’ (LSJ, 483a· LSK, 2, 26^a), τὸ -ι- μαρτυρεῖται στὴν Κοινὴ (Buttmann, *Grammar NT*, 390 σημ.1· Moulton, 1, 47) καὶ ἰδιαίτερα στὰ βυζαντινὰ χρόνια (Mitsakis, *Romanos*, 65 § 94· τοῦ ἴδιου, «Γλωσσικὴ ἀνάλυση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου», *Εμψυχοῦν Ὑδωρ*, 81 καὶ Psaltes, 115, σημ.2).

¹⁶ Ἀνδριώτη, *IEE*, 260β· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 10 § 11· Tonnet, *Ιστορία*, 44, 56 καὶ Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 468. Ἀντίθετα διορθώνουμε τὸν τύπο ‘ἀνήδρυτο’ (στ. 246), ποὺ δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοῦ (Veitsch, *Verbs*, 325-8).

¹⁷ Ἐνδεικτικὰ Walz, III, 267 (ἰλιγγος). Συνεσίου, *Ἐπιστολὴ μδ’*, 93, Hercher, 658a. Λιβανίου, *Ἐπιστολὴ τοδ’*, 2, 2, Foerster, X-XI, Leipzig 1921-1922. Μ. Βασιλείου, *Ἐπιστολὴ λθ’*, 5, 5, Courtonne, I, Paris 1957. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολὴ λδ’*, 2, 2, Gallay, I, Paris 1964. Τὸ φαινόμενο φαίνεται ὅτι ἔχει ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τὰ κλασσικὰ χρόνια· ὁ Πλάτων τὸ χρησιμοποιοεῖ καὶ μὲ τὶς δυὸ μορφές: *Φαίδων*, 79 c 7 (εἰλ-) καὶ *Γοργίας*, 527 a 2 (ἰλ-), ἐνῶ ὁ Δημοσθένης ἤδη μόνο μὲ τὴ μία (ἰλ-): *Ἀπόσπ.* 13. 16. 7, J. Baiter - H. Sauppe, *Oratores Attici*, Zürich 1850.

¹⁸ LSJ, 828b καὶ 486a· LSK, 2, 31^a καὶ 526^a. *Λεξ. Παπ.*, 4, 515β.

¹⁹ Veitsch, 529-530· Buttmann, *Verbs*, 206. Τὸ συνδέουν μὲ τὸ ρῆμα ‘ἵπτημι -αμαι’, ἄλλο τύπο τοὺς ‘πέτομαι’, τὸ ὁποῖο εἶναι σὲ χρήσις στοὺς μετακλασσικούς, ἀλλὰ θεωρεῖται ὑποπτο στοὺς ἀττικίζοντες.

²⁰ LSJ, 463a· LSK, 1, 666a· Schmidt, 334a· Lampe, 394β· *Λεξ. Παπ.*, 3, 80. Δὲν γνωρίζουμε νὰ μαρτυρεῖται κάπου μὲ τὴ μορφὴ ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο· γι’ αὐτὸ προτείνουμε στὸ ὑπόμνημα τὴ σωστὴ γραφή.

²¹ Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ ‘ἐνταῦθα’ δημιουργεῖται ἀπὸ ἀντιμετάθεση τῶν συμφώνων <ἐνθαῦτα (Chantraine, 150). Τὸ ‘ἐνταῦτα’ μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφὴ στὴν Ἑλέα (LSJ, 574b· LSK, 2, 150β). Τὸ ἐνταῦθα, ποὺ δὲν εἶναι σὲ ἰδιαίτερη χρήσις στὴν Κ.Δ. καὶ τὴν ἄλλη πρωτοχριστιανικὴ γραμματεία (Blass – Debrunner, 56 § 103), μαρτυρεῖται κανονικὰ στοὺς παπύρους (Maspero, 1, 67004,14· 670032,20 κ.ά.) καὶ μάλιστα τὸ ‘κάνταῦθα’ (Maspero, 1, 67031,4)· ποτὲ ὅμως τὸ ‘κάνταῦτα’.

²² Πρόκειται κανονικὰ γιὰ τὸ ‘εἶτ’ οὖν’ (Kühner, B2, 863 § 508.3), ὅπου τὸ εἰ- γινεταὶ η- (πρβλ. Psaltes, 116), ἴσως κατ’ ἐπίδραση τοῦ ἦγουν· τὸ τελευταῖο εἶναι στοιχεῖο τῆς μετάκλασσικῆς ἐλληνικῆς (Κυννέρου, B2, 867 § 508. 5. d).

²³ LSJ, 136b· LSK, 1, 217β.

²⁴ Rutherford, *Phrynichus*, 278 ἐξ. Πρβλ. καὶ *Ἐτυμ. Μ.*, 157: «ἐνιοὶ δὲ, εἰ καὶ μὴ τῶν ἀττικῶν, ἀντὶ τοῦ αἰδεῖσθαι· ἢ δὲ συνήθεια καὶ ἐπὶ τὸ ἰκετεύειν καὶ παρακαλεῖν κέχρηται».

καὶ παράκλησης²⁵. Ὁ σύνθετος τύπος ρ. “κατα-πυρσεύω” ἐδῶ ἐπιτείνει τὴ δευτέρη ἔννοια τοῦ ρ. “πυρσεύω” (=μεταδίδω νέα), γι’ αὐτὸ ὀρθὰ συντάσσεται μὲ ἀντικείμενο στὴ δοτική (στ. 61-2)²⁶.

Στὸ στ. 32 ἐνῶ θὰ ταίριαζε μὲ τὸ νόημα τὸ ἐπιρρ. “μόνον” γιὰ νὰ εἶναι ἀποφατική ἢ πρόταση, θεωροῦμε ὅτι ὁ ἐγκωμιαστής χρησιμοποιώντας τὸ “οὐκοῦν” τὴν μετατρέπει σὲ ἐρωτηματική²⁷, γι’ αὐτὸ καὶ δὲν ἐπεμβαίνουμε. Τὸ “ἐφ’ ᾧ” στοὺς ἀρχαίους σήμαινε: ‘μὲ τὸν ὅρο, γιὰ νὰ’ καὶ συντασσόταν κυρίως μὲ ἀπαρέμφατο²⁸. ὁ συγγραφέας μας τὸ χρησιμοποιεῖ στὸν πληθυντικὸ (στ. 39, ἐλκόμενο πιθανῶς ἀπὸ “τῶν θαυμάτων”) καὶ μὲ παρεμφατικὸ ρῆμα (“ἐστίν”). Στὸ στ. 42-3 χρησιμοποιεῖται τὸ “ἐξ οὗ” μὲ ἐπιρρηματικὴ χρονικὴ σημασία, ἃν καὶ ὁ πιὸ συνήθης ρόλος τοῦ εἶναι αἰτιολογικός²⁹. Ὅρθα, λοιπόν, τοποθετεῖ ἀμέσως μετὰ τὸ “ἐξ οὗ”, τὸ “τὰ πρῶτα” μὲ χρονικὴ ἐπιρρηματικὴ σημασία³⁰.

Προβληματική, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, εἶναι ἡ χρῆση τοῦ ρήματος “ἀφοσιώμεθα” (στ.48). Γιὰ νὰ ἔχει τὴ σημασία “ἀφιερώνω”, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι στὴν ἐνεργ. φωνή³¹. Ἐξίσου προβληματικὴ εἶναι καὶ ἡ χρῆση τοῦ “μεταποιῶ” στὴ μέση φωνή (“μεταποιούμενος”, στ. 270) μὲ τὴ σημασία “ἀλλοιώνω, μεταλάσσω”³². Τὸ “τόδε” (στ. 142) κανονικὰ δείχνει αὐτὸ πού ἔπεται³³. ἐδῶ ἀναφέρεται στὰ προηγούμενα. Ἡ κατανόηση καὶ ἡ χρῆση τοῦ κλονίζεται, λόγῳ τοῦ ὅτι ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς φιλολογικῆς καὶ ὄχι τῆς ζωντανῆς γλώσσας³⁴. Σφάλμα τοῦ ἐγκωμιαστή

²⁵ Ζηκίδου, *Λεξικόν*, 40· πρβλ. LSJ, 463a· LSK, 1, 666a· *Λεξ. Παπ.*, 80^a-b· πρβλ. κυρίως τὴ χρῆση τοῦ ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας: Lampe, 394a, ὅπου καὶ ἡ ἔννοια “σέβομαι”.

²⁶ Ἄρα ἡ ἔννοιά του πρέπει νὰ προστεθεῖ στὰ λεξικά, πού τὸ δείχνουν μόνο μὲ αἰτιατικὴ (=φωτίζω): LSK, 2, 648β καὶ Lampe, 715b. Γιὰ τὴ δευτέρη σημασία, πού προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα “πυρσεύω” βλ. LSK, 3, 811a· LSJ, 908a· Schmidt, 1128b· Γιάνναρη, 2, 2034^a. Σταματάκου, *Λεξικόν*, 869a· Lampe, 1213a. Ἄν καὶ δὲν συναντᾶται συχνὰ στὰ Λεξικά Ρημάτων (Veitsch, Buttmann, Ζηκίδου, Γιαννακόπουλου, πρβλ. ὅμως Πατάκη- Τζιράκη, 393) μαρτυρεῖται μ’ αὐτὴν ἔννοια ἡδὴ στὸν Ξενοφῶντα (*Κύρου Ἀνάβασις*, VII, 8, 15,2, Marchant, III, Oxford 1961²).

²⁷ Δὲς γι’ αὐτὲς Κυννέρου, B2, 867 § 508 e.α· Schwyzer, 734.3· Curtius, 111 § 608.

²⁸ Babbitt, 299 § 596· Κυννέρου, B2, 1516 § 584.3· Τζουγανάτου, 138 § 123· Λορεντζάτου, 147 § 312· Thompson, 274 § 244. Πρβλ. ὅμως καὶ τὸν πληθυντικὸ “ἐπὶ τούτοις” Schwyzer, 587 καὶ 856· Ἀσωπίου, *Περὶ ἐλληνικῆς συντάξεως*, 469 § 59.

²⁹ LSJ, 499a· LSK, 2, 48^a-b· Κριαρᾶ, 6, 147.

³⁰ LSJ, 1535b· LSK, 3, 774β-775^a.

³¹ LSJ, 293a· LSK, 1, 462^a. Στὴ μέση φωνή, ὅπως ἐδῶ, ἀποκτᾶ στὴν πιὸ ὅψιμη ἐλληνικὴ καὶ τὴ σημασία “ὀρίζω” (Κριαρᾶ, 2, 389). Ἐνῶ στὴν ἀρχαία μὲ τὴν ἔννοια: “ἐκτελῶ τυπικὰ τὸ καθήκον μου” (Γιάνναρη, 1, 344β).

³² LSJ, 1116a· LSK, 3, 139a· Schmidt, 804β· Γιάνναρη, 2, 1376β-1377^a. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κειμένου μας βλ. Κουμανοῦδη, *Συναγωγὴ ἀθησαύριστων*, 214· Sophocles, 752a· Lampe, 859b-860a.

³³ Thompson, 52 n.3· Κυννέρου, B1, 673 § 467.7· Meisterhans, 231-2. 35. Ὁ κανόνας, ὅμως, ἡδὴ παραβαίνεται στοὺς κλασικούς· Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή*, 103 § 15. Ἡ ἐπιρρηματικὴ χρῆση τοῦ “τόδε” εἶναι πιθανή (= σὲ αὐτό)· βλ. Schmidt, 1256β· Γιάνναρη, 2, 2414^a.

³⁴ Blass - Debrunner, 150 § 289.

θα πρέπει να θεωρηθεί ή χρήση της λέξης “ὁμφή”³⁵ (στ. 194), εφόσον αναφέρεται στους ἐπισκόπους, πού ἦταν συγκεντρωμένοι για τὴν ἀνάδειξη τοῦ Μητροπολίτη (“ἐνὶ τῆς θείας ὁμφῆς”). Ἄν, ὅμως, θεωρηθεῖ ὅτι πρόκειται για ὀρθὴ ἐπιλογή, τότε πρέπει ν’ ἀλλάξει ἡ πτώση τῆς μετοχῆς “λέγων” σὲ “λεγούσης”, για νὰ σταθεῖ συντακτικὰ ἡ φράση. Τὸ “οὐμενοῦν” (στ. 217) χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μᾶλλον συνδετικὰ με σημασία: ‘λοιπόν’· κανονικά, ὅμως, ἡ σημασία του εἶναι ἀρνητικὴ³⁶.

Ὡς πρὸς τὴ *σύνταξη*, ἀξιοπαρατήρητα εἶναι τὰ ἐξῆς:

Οἱ περίοδοι εἶναι κάποτε πολὺ περίπλοκα συνταγμένες καὶ μακρὲς (π.χ. 78-83· 156-165).

Ἡ δοτικὴ χρησιμοποιεῖται κανονικά· π.χ. χρήση τῆς ὡς δοτ. ἠθική (στ. 202)³⁷. Ἀλλὰ σὲ μία περίπτωση ἀντικαθίσταται με γενικὴ ἀπλή (στ. 55), γεγονὸς πού γεννᾷ ὑποψίες για παλαιογραφικὸ σφάλμα³⁸. Ὅμοια ὑποπτος εἶναι καὶ ὁ ἐμπρόθετος με γενικὴ “παρὰ τοῦ ποθουμένου”, πού δηλώνει ἀπομάκρυνση, ἀλλὰ βρίσκεται ἀντίθετη στὸ νόημα· ὀρθότερη θα ἦταν φυσικὰ ἡ δοτικὴ³⁹. Σφάλμα στὴ χρήση ἐμπροθετου προσδιορισμοῦ συναντᾶται στὸ στ. 355, ὅπου τὸ “σαλεύοντες” συντάσσεται με ἐν+δοτ., ἐνῶ τὸ κανονικὸ εἶναι ἐπὶ+γεν. ἢ δοτ.⁴⁰

Χρησιμοποιεῖ τὴν αὐτοπαθὴ ἀντωνυμία “ἐαυτῆς” (στ. 10), με κάποια ὑπερβολή, χαρακτηριστικὸ τῆς Κοινῆς⁴¹. Ἀλλοῦ, ὅμως, ἡ χρήση τῶν ἀντωνυμιῶν εἶναι ἀξιοπρόσεκτα ὀρθή, ὅπως οἱ δύο ἀντωνυμίες “κατ’ αὐτοὺς ἐκείνους” (στ. 92)⁴².

Χρησιμοποιεῖ ὀρθὰ τὴν δυνητικὴ εὐκτικὴ για νὰ ἐκφράσει μελλοντικὴ ὑπόθεση σὲ ἀπόδοση μετὰ ἀπὸ ἀναφορικο-υποθετικὴ πρόταση (στ. 45)⁴³. Ἐντύπωση δημιουργεῖ ἡ

³⁵ LSJ, 1229b· LSK, 3, 318a· Lampe, 962b· Σουΐδα, Adler, omicron, 321-2· Ἡσύχιος, Latte, omicron 844.1.

³⁶ Κυννέρου, B2, 862 § 508 c· Blass – Debrunner, 234 § 450.4· πρβλ. LSJ, 1271a· LSK, 3, 380a.

³⁷ Μανδηλαρά, 87· Λορεντζάτου, 32 § 64.4· Thompson, 108 § 120· Schwyzer, 185.

³⁸ Συνηθέστερο, ὅταν πρόκειται για συνειδητὴ ἀντικατάσταση τῆς δοτικῆς, εἶναι τὸ σχῆμα εἰς + αἰτιατ. (Tonnet, *Ἱστορία*, 70· Ἀνδριώτη, *IEE*, 261^a καὶ 262β· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 12 καὶ 31). Για τὴ σύνταξη τοῦ “ἀποδιδόναι” βλ. LSJ, 197a· LSK, 1, 315^a. Βέβαια, δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἀπίθανο νὰ ἐννοεῖται ἐδῶ οὐσιαστικὸ π.χ. “τοῖς πράγμασι”, στὸ ὅποιο ἡ γενικὴ νὰ ἦταν προσδιοριστικὴ· ὁ ἐλλειπτικὸς λόγος εἶναι χαρακτηριστικὸς τοῦ ἐγκωμιαστῆ μας.

³⁹ Κυννέρου, B1, 534 § 440. 4a.i πρβλ. 536 § 440, 4a.ii.

⁴⁰ LSJ, 1581b· LSK, 4, 34β· Sophocles, 977a· Γιάνναρη, 2, 2071^a.

⁴¹ Schwyzer, 247. Ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντωνυμία ἀναφέρεται στὸ “ἡμέραν”, ἀντικείμενο τοῦ “βλέπει” καὶ ὑποκείμενο τῆς μετοχῆς “διαγελῶσαν”, ἀλλὰ καὶ τὸ “νυμφίον” εἶναι ἀντικείμενο τοῦ “βλέπειν”· ὁπότε δὲν διαπιστώνεται ὀρθὴ αὐτοπαθητικὴ σχέση· για τὴν ὀρθὴ θέση τῆς ἀντωνυμίας βλ. Κυννέρου, B1, 590 § 455.3.

⁴² Συνειδητὰ αὐξάνει ὁ ἐγκωμιαστὴς τὴν ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἀντωνυμία “ἐκείνους” με τὴν προσθήκη “αὐτούς”· βλ. Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή*, 103-4 § 18-9.

⁴³ Πρβλ. Schwyzer, 413. Πρβλ. καὶ Μανδηλαρά, 220, για τὴν ἀντικατάσταση τῆς ὑπόθεσης με ἀναφορικὴ πρόταση.

χρήση τῆς εὐκτικῆς ἀορίστου σὲ κύρια πρόταση (στ. 357, “δέξαιο”)⁴⁴, ἐνῶ ἔχουν προηγηθεῖ δύο ἀκόμη ὅμοιες ἱκεσίες σὲ προστακτικὴ (στ. 351-2) ὅλες μὲ ὑποκείμενο τὸ “σὺ-Νικόλαε”. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι σὲ αὐτὴν ἀσκοῦν ἔλξη οἱ δύο εὐκτικές, ποὺ ἔχουν ἀμέσως προηγηθεῖ, ἀλλὰ ἔχουν ὑποκείμενο τὸ “ἡμεῖς” (στ. 356)⁴⁵.

Συναντῶνται ἀρκετὲς ἀνακολουθίες, ὅπως αἰτιατικὴ ἀπόλυτη⁴⁶ (στ. 38: ἔλξη ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς δευτερεύουσας, ποὺ παρεμβάλλεται)· αἰτιατικὴ σὲ παράθεση, ποὺ δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ κύριο οὐσιαστικό (στ. 123-5: “...θεράποντος, μιμητὴν... δεικνύμενον ...” καὶ αἰτ. μετοχ. ἀπολ.)⁴⁷· μετοχὲς ἀπόλυτες στὴν ὀνομαστικὴ (στ. 184)⁴⁸, γενικὴ (στ. 122· 170-2· 186)⁴⁹.

Χρησιμοποιεῖ συχνὰ ἐπιρρηματικές ἐκφράσεις, ποὺ τὶς οὐσιαστικοποιεῖ καὶ στέκονται ἀπόλυτα στὴν πρόταση, ὅπως “τὰ κατὰ βρέφος” (στ. 79), “τὸ κατὰ σάρκα” (στ. 107)⁵⁰, “τὴν ταχίστην” (στ. 197)⁵¹. Στὸ στ. 95, ἂν δὲν πρόκειται γι’ ἀντιγραφικὸ σφάλμα, τότε ἔχουμε σπάνια περίπτωση αἰτιατικῆς ἐπιρρηματικῆς, ποὺ δηλώνει τὸν τρόπο⁵². Ὅμοια ἀπόλυτα, χωρὶς ἄρθρο, μὲ ἐπιρρηματικὴ παρενθετικὴ χρήση, ἢ φράση στὴν ὀνομαστικὴ “ὅσαι ἡμέραι” (στ. 79, ἀντὶ τοῦ κοινότερου “ὅσημέραι”)⁵³. Αἰτιατικὲς τῆς ἀναφορᾶς πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν τὰ “τὸ ἀκαρὲς καὶ ἄτομον” (στ. 164), γιὰτὶ ἀλλιῶς τὸ “ἄνθρωπος” (στ. 156) στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου θὰ ἔμενε δίχως ρόλο⁵⁴.

Χρησιμοποιεῖται ἡ αἰτιατικὴ ὡς ὑποκείμενο ἀπαρεμφάτου σὲ ταυτοπροσωπία, μέσα σὲ μακρὰ περίοδο (στ. 92-95: “Ἦρα...τὴν δὲ”). Ἡ ἀνακολουθία αὐτὴ ἐνδέχεται νὰ γίνεται καὶ συνειδητὰ μὲ σκοπὸ τὴν ἰσχυροποίηση τῆς ἀντίθεσης⁵⁵.

⁴⁴ Γιὰ τὸ ρόλο τῆς βλ. Κυρνέρου, B1, 184 § 389, σημ.2.

⁴⁵ Γιὰ τέτοιου εἶδους ἔλξεις βλ. Κυρνέρου, B1, 1087 § 553d.

⁴⁶ Γενικὰ γιὰ τὴν ἀπόλυτη σύνταξη τῆς αἰτιατικῆς βλ. Κυρνέρου, B1, 336 § 412.3.

⁴⁷ Γιὰ τὸ φαινόμενο: Schwyzer, 773-4.

⁴⁸ Στὸ συγκεκριμένο παράδειγμα, ἐνῶ ξεκινᾷ ὡς ὑποκείμενο τὸ “ἐγώ”, γυρνᾷ ὁ λόγος σὲ παθητικὴ σύνταξη μὲ ὑποκείμενο ὁ λόγος· γιὰ τὸ φαινόμενο βλ. Κυρνέρου, B2, 802 § 493. Στὸ στ. 274 οἱ δύο μετοχὲς εἶναι ὀνομαστικὲς ἀπόλυτες, ἐκτὸς ἂν ἐννοηθεῖ ὅτι μετὰ τὸ “καὶ ἐκ προσώπου...” ὁ ἐγκωμιαστής δημιουργεῖ νέα πρόταση μὲ ἐννοούμενο τὸ ρ. “ἐστί”.

⁴⁹ Γι’ αὐτὲς βλ. Κυρνέρου, B2, 773 § 485 b.

⁵⁰ Γιὰ τὴν οὐσιαστικοποίηση τῶν ἐμπρόθετων καὶ τῶν ἐπιρρημάτων μὲ τὴν πρόθεση ἄρθρου βλ. ἀντίστοιχα: Μανδηλαρά, 111 καὶ Κυρνέρου, B1, 625-6 § 461.6.

⁵¹ Δεῖς γιὰ τὶς ἐπιρρηματικὲς αἰτιατικὲς Λορεντζάτου, 19-20 § 48.

⁵² Συνήθως πρόκειται γιὰ συγκεκριμένους ἐπιρρηματικὲς φράσεις· Μανδηλαρά, 96· Λορεντζάτου, 19 καὶ Κυρνέρου, B1, 322 § 410, σημ. 15 ἐξ.

⁵³ Ἀντὶ τοῦ τύπου “ὅσημέραι”. Βλ. LSJ, 1260b· LSK, 3, 364β· Meisterhans, 203 § 84. A. 3c· Blass – Debrunner, 79-80 § 145 καὶ Buttmann, *Grammar NT*, 139 § 122.3

⁵⁴ Γιὰ τὴ συχνὴ χρήση τῆς αἰτιατικῆς τῆς ἀναφορᾶς στὴν ἀττική βλ. Thompson, 67 § 82.

⁵⁵ Schwyzer, 474: σὲ περίπτωση ταυτοπροσωπίας ἡ σύνταξη μὲ ἀπαρέμφατο μπορεῖ νὰ γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν ἐντονώτερη ἢ ἀσθενέστερη ἀντιθετικὴ ἔξαρση.

Για τὴ σύγκριση ἀσύνηθες εἶναι τὸ σχῆμα, ποὺ δημιουργεῖ μὲ τὴ χρῆση τοῦ “ἦ”:
 “θάπτον ἦ λόγος” (στ. 199), ὅπου κανονικώτερη θὰ ἦταν ἡ σύνταξη μὲ γενική.
 Ἀντίθετα πιὸ ὀρθὸς εἶναι ὁ σχηματισμὸς στὴ σύγκριση μεταξὺ δύο προτάσεων (στ.
 253-4, “οὐχ ἦττον ἢ ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος...”)⁵⁶.

Τὸ “μὴ” χρησιμοποιεῖται μία φορὰ ἀντὶ τοῦ “οὐ” (στ. 42)⁵⁷. Τὸ “ἀλλὰ” συνδέει
 ἀντιθετικὰ δύο προτάσεις (στ. 42-44): μία αἰτιολογικὴ (εἰσαγόμενη μὲ “ὅτι”) καὶ μία
 ἀναφορικὴ (μὲ “οἷς”). Παρατηρεῖται καὶ χρῆση τοῦ “μὲν...δὲ” μὲ μετάβαση ἀπὸ
 μετοχικὴ σὲ παρεμφατικὴ ρηματικὴ σύνταξη (στ. 197-199)⁵⁸.

Ὁ λόγος τοῦ ἐγκωμιαστῆ συχνὰ γίνεται ἐλλειπτικός· κύριο στοιχεῖο, ποὺ συνήθως
 παραλείπεται εἶναι τὸ ρῆμα, ποὺ μπορεῖ εὐκόλως νὰ ἐννοηθεῖ (στ. 34-6· 62· 64· 165-
 7· 260-1· 283· 292-3· 295-9· 302)⁵⁹ καὶ μάλιστα σὲ πολὺ κοινὲς φράσεις (στ. 123:
 “εἰκὸς [ἐστίν]”· 119: “δῆλόν [ἐστίν]”) ἢ μιὰ μετοχή (στ. 221 καὶ 296 [ὦν-ὄντος]) καὶ
 σὲ ἐρώτηση (στ. 242, 273). Σύνηθες εἶναι νὰ παραλείπει τὸ κύριο οὐσιαστικὸ, ποὺ
 προσδιορίζει ἓνας ἐμπρόθετος⁶⁰ ἀφήνοντας τὸν τελευταῖο μὲ τὸ ἄρθρο (στ. 156: “τὴν
 διὰ ξίφους”· 158: “τὸ ἐκ Μυρέων”) ὀνοματοποιώντας τον⁶¹· ἢ μιὰ γενικὴ
 προσδιοριστικὴ μόνη τῆς χώρας τὸ οὐσιαστικὸ-ἐπιτάκτη (142: “ἐν τῇ Μυρέων”· 213,
 “τῆς Μυρέων”· 252, “τὰ μὲν ἐμφωλεύοντα τῶν δαιμόνων”, ὅπου τὸ ἐλλεῖπον
 οὐσιαστικὸ εἶναι καὶ ὑποκείμενο τῆς μετοχῆς), ὅποτε δίνει περισσότερὴ ἔμφαση στὸν
 προσδιορισμό⁶².

Χρησιμοποιεῖ τὸ παρενθετικὸ λόγο ἀρκετὰ συχνά (στ. 34· 45, ὑποθετικὴ
 πρόταση⁶³· στ. 87-89, ὅπου τρεῖς προτάσεις στὴν παρενθετικὴ· 157-159, ὅπου

⁵⁶ Κυννέρου, B2, 1030 § 543.7, πρβλ. B2, 1024 § 543.2α. Στὴ χρῆση τοῦ διαζευκτικοῦ “ἦ”
 ὑποψιαζόμαστε σφάλμα ἀντιγραφικὸ στὴν περίπτωση τοῦ στ. 267· τὸ “καὶ” θὰ ἦταν σωστό.

⁵⁷ Πρβλ. Schwyzer, 743.3. Κατὰ τ’ ἄλλα, ἡ χρῆση τῶν ἀρνητικῶν μορίων γίνεται κανονικὰ ἀπὸ τὸν
 ἐγκωμιαστή· ἐξαιρετικὸ δεῖγμα ἡ διπλὴ ἄρνηση => ἄρση τῆς καὶ ἐπανάληψη στὸ στ. 334· πρβλ.
 Κυννέρου, B2, 920-1 § 516, σημ.1 καὶ σημ.2.

⁵⁸ Πρβλ. Κυννέρου, B2, 795 § 490.4. Τὸ “καὶ” βρίσκεται νὰ συνδέει δύο μετοχὲς μὲ μιὰ ρηματικὴ
 πρόταση (στ. 295-7).

⁵⁹ Στὶς περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται γιὰ τύπους τοῦ ρ. “εἶναι”· πρβλ. Gildersleeve, I, 41 § 83
 εξ.· Κυννέρου, B2, 795 § 490.4· πρβλ. Schwyzer, 895-6.

⁶⁰ Κυννέρου, B2, 1585-6 § 596.4 καὶ Schwyzer, 893-4.

⁶¹ Μανδηλαρᾶ, 111. Ὅποτε ἔχουμε πάλι ἀπόλυτὴ σύνταξη τοῦ ἐπιρρηματικοῦ οὐσιαστικοῦ, κυρίως
 στὴν αἰτιατικὴ· πρβλ. πιὸ πάνω τὶς ἐπιρρηματικὲς αἰτιατικὲς.

⁶² Σύνηθες εἶναι καὶ ἡ πρόθεση τῶν δύο ἄρθρων μαζί ἀκόμη κι ὅταν ὑπάρχει τὸ οὐσιαστικὸ ἐπιτάκτης:
 “ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος” (103), “τῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐγκωμίων” (262), “τοῖς τοῦ Θεοῦ φίλοις” (264).
 Ἡ ἔμφαση προσδίδεται καὶ κατ’ ἀντίθεση πρὸς τὰ οὐσιαστικὰ ἄλλης κατηγορίας, ποὺ θὰ μπορούσαν
 νὰ προσδιορίσουν τὸ οὐσιαστικὸ ἐπιτάκτη· ὁ Schwyzer (358) ὀνομάζει τὸ σχῆμα
 “ὑπερπροσδιορισμός”· πρβλ. Κυννέρου, B1, 645 § 463.3. Συγκαταλέγεται καὶ στὸ σχῆμα τῆς μετάθεσης
 τῶν λέξεων, τοῦ ὑπερβατοῦ, πρβλ. Βουτμάννου, *Γραμματικὴ*, 2, 131,2· Schwyzer, 875-6· Κυννέρου,
 B2, 1629 § 607.1.

⁶³ Γιὰ τὴν περίπτωση αὐτὴ βλ. Κυννέρου, B2, 895 § 511.

παρεντίθεται ρητορική ἐρώτηση· 202, προτροπή πρὸς τοὺς ἀκροατές· 322, παρένθεση πού λειτουργεῖ εἰσαγωγικά γιὰ τὰ ἐπόμενα· 165, ‘‘μικροῦ δεῖν’’).

Στὸ στ. 314 ὑποθέτουμε ἀντιγραφικὸ σφάλμα, καθὼς εἶναι μετέωρη ἢ ἀναφορική πρόταση πού σχηματίζεται μὲ τὴν ἀντωνυμία ‘‘οὗς’’. Ἀντίθετα, ἂν στὴ θέση της ἦταν ὁ σύνδεσμος ‘‘ὥς’’, θὰ εἰσηγαγε μιὰ ὁμοιωματικὴ πρόταση πού θὰ εἶχε ἀπόδοση στὸ ‘‘κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπολαμβάνει’’⁶⁴.

Τὸ ὕφος του ὁ ἐγκωμιαστής φροντίζει νὰ τὸ διακοσμεῖ ἀκόμη περισσότερο μὲ πλῆθος ρητορικῶν *σχημάτων*. Ἀπ’ αὐτὰ τὰ σημαντικότερα πού συναντῶνται εἶναι τὰ ἐξῆς:

Συχνὴ εἶναι ἡ χρῆση τῶν ἐρωτήσεων (στ. 5-6, 23, 117-9, 133-9, 141, 242, 292-3) καὶ μὲ ὑποφορὰ - ἀνθυποφορὰ (στ. 76-7, 189, 273-4, 325-6)· τρέπει τὸν καταφατικὸ σὲ ἐρωτηματικὸ λόγο (στ. 260-1).

Ἐπίσης συχνὰ εἶναι καὶ τὰ παράλληλα (στ. 8· 12· 26· 38-40, ‘‘τοῦτο μὲν... τοῦτο δέ’’⁶⁵· 87-92, δίχως ἀντίθεση· 110-1, ‘‘κάκει μὲν... ἐνταῦθα δέ’’· 160-1, 280-1 ‘‘οὐ/μὴ μόνον... ἀλλὰ καὶ’’· 181· 252-3· 291, ‘‘κάτω μὲν... ἄνω δέ’’· 334-6, ‘‘οὐδεὶς οὐκ ἔστιν... ἀλλὰ πᾶν γένος’’). Ἀκόμη, παρατηροῦνται τὰ ἐξῆς σχήματα:

Παρήχησι (262-3, 264-5, 285)

Παρονομασία/συνήχησι (159, 307, 328)

Ἀναφορά (στ. 23, 58-60, 214-5, 343-350)

Ἐπιφορά (στ. 24, 112-5)

Πολυσύνδετο (στ. 9-12, 13-5, 54-6, 143-4, 169, 207, 281-2, 297-8).

Ἀσύνδετο (στ. 7, 26, 118-9, 127-8, 147-150, 159, 162, 201-2, 211-3, 269, 300-1, 327-332, 334-6, 346-9)

Παρομοιώσεις καὶ ἀλληγορίες (στ. 8-12, 28-30, 217-9, 226-7)

Κλίμαξ (στ. 18-9, 66-8)

Ετυμολογικὸ (στ. 18-9, 58-60, 111-2, 115-6, 160-1, 164, 173-4, 226-7, 262-3, 293-4, 309, 325-6)

Πολύπτωτο (στ. 34, 113, 166-7, 250, 264, 290)

Ὁμοιοτέλευτον/ρυθμικὴ συνήχησι (15, 141, 143-4, 149-50, 346-349)

Πάρισα μὲ ὁμοιοτέλευτον (στ. 15, 148, 151-2, 214-5)

⁶⁴ Ὁ κοινὸς ὅρος πού δημιουργεῖται ὡς ἀντικείμενο τῶν δύο προτάσεων δὲν εἶναι κάτι ἀδύνατο· πρβλ. Κυννέρου, B2, 1609 § 600, σημ. 3.

⁶⁵ Πρβλ. Κυννέρου, B2, 977 § 527. 3a.

Συνεκδοχή (στ. 141, 169)
 Ταυτολογία (162, 163-4, 269)
 Ἐν διὰ δυοῖν (162, 164, 169, 184, 222, 269, 320)
 Ἡθοποιία (στ. 20)
 Προσωποποιία (στ. 84-6, 168, 173-4, 262-3)
 Ὑπερβατόν (στ. 35, 58, 210-211, 212, 214, 239-240)
 Ἀττικὸ σχῆμα (στ. 70-1, 126, 231-2, 239-242, 271-2, 291, 308)
 Κατηγορικὸς πληθυντικὸς (στ. 161)
 Χιαστί (στ. 101-2, 275-6)
 Σύγκριση (στ. 107-109)
 Ἐπιφώνηση (162-3)
 Προσφώνηση (343-452)
 Ἰκεσία (351-3)
 Προτροπή (219-220)
 Ζεῦγμα/βραχυλογία (181, κοινὸς ὅρος τὸ ρήμα)

δ'. Δομὴ καὶ περιεχόμενο τοῦ ἐγκωμίου.

Τὸ ἐγκώμιο ξεκινᾷ ἀσφαλῶς μὲ Προοίμιο (α', β'). Σὲ αὐτὸ γίνεται ὑπενθύμιση τοῦ μεγέθους τοῦ Ἁγίου, ἀλλὰ καὶ χρήση τῆς ψαλμικῆς μνημόνευσης τοῦ δικαίου, ὅπως προτρέπει ὁ Δαυίδ. Αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ὡς ἀφορμὴ τῆς ἀνάληψης τοῦ Ἐγκωμίου (α'). Ἀκολουθεῖ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ λόγου (ἐπαινέτης καὶ ἰκέσιος) καὶ τὸ σύνηθες μοτίβο γιὰ τὸ δύσκολο τοῦ θαυμασμοῦ. Ὡς ἐκ τοῦτου ἀκολουθεῖ καὶ δεύτερη δικαιολόγησή του μὲ βάση τὸν πόθο καὶ τὴν ἀπόλαυση τῶν θαυμασίων τοῦ Ἁγίου.

Στὸ Προοίμιο περιλαμβάνεται καὶ τὸ μοτίβο τῆς προγραμματικῆς ἀποφυγῆς τῶν κανόνων τῆς ρητορικῆς, ὡς πρὸς τὴν μονομόνευση τῆς πατρίδας καὶ τῶν γονέων (δηλ. τῆς καταγωγῆς). Ἀλλὰ μὲ δικαιολογία βιβλική (μακαρισμὸς τῆς Βηθλέεμ) τελικὰ ἀναλαμβάνει τὸν μακαρισμὸ τῆς πατρίδας τοῦ Ἁγίου (γ').

Στὴ συνέχεια εἰσέρχεται στὸ κύριο μέρος: τὴ διήγηση. Πρῶτη παρουσιάζεται ἡ βρεφικὴ ἡλικία, ὁπότε δείχνεται ἡ ἀγιότητά του (δ'). Ἐδῶ προβάλλεται τὸ θαῦμα τῆς νηστείας κατὰ τὴν περίοδο αὐτή (ε') καὶ ἀντιπαραβάλλεται μὲ ἀνάλογα περιστατικὰ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ μυθολογία (στ'). Ἐπόμενη ἀναφορὰ γίνεται στὸ θαῦμα τῆς στείρωσης τῆς μητέρας τοῦ Ἁγίου μετὰ τὴν γέννησή του (ζ'). Ἀντιπαραβάλλεται μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ πρωτοτόκου τοῦ Χριστοῦ.

Περνᾷ στήν παιδική ηλικία, ὅπου γίνεται σύγκριση μὲ τὸ Χριστὸ μὲ βάση τὴν εὐαγγελικὴ ἔννοια τῆς “αὐξησης”. Θεωρεῖ ὅτι αὐτὰ μέχρις ἐδῶ θὰ ἔφθαναν γιὰ τὸν ἐγκωμιασμὸ τοῦ Ἁγίου, ἀλλὰ περνᾷ καὶ στήν ἐνήλικη ζωὴ του (η’).

Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀξιοθαύμαστων περιστατικῶν ἀπὸ τὴν ἐνήλικη ζωὴ του. Πρῶτα ἡ σωτηρία τῶν τριῶν θυγατέρων ἀπὸ τὴν πενία καὶ τὴν συνεπόμενη ἐκδοσὴ στήν πορνεία (θ’). Ἔπειτα ἡ σωτηρία τῶν τριῶν Μυρέων ἀπὸ τὴν ἄδικη ἐκτέλεση (ι’). Ἐπισημαίνεται ἡ ὑπαρξὴ πινάκων μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ γεγονότος (ια’). Τρίτο περιστατικὸ -αὐτὴ τὴ φορὰ θαῦμα- ἡ σωτηρία τῶν τριῶν στρατηλατῶν στήν ΚΠολη (ιβ’).

Ὁ ἐγκωμιαστὴς –τεχνητά- ἀντιλαμβάνεται τὸ πρωθύστερο καὶ δηλώνει ὅτι θὰ ἐπανέλθει στὴ σειρὰ τῆς διήγησης (ιγ’). Ἔτσι, περιγράφει τὴ θαυμαστὴ ἐκλογὴ του ὡς ἐπισκόπου Μυρέων (ιδ’) καὶ συμπεραίνοντας συνολικὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὰ μέχρις ἐδῶ, εἰσάγει στὰ περιστατικὰ “μετὰ τὸν θρόνο” (ιε’).

Σὲ αὐτὸ τὸ τμῆμα προβάλλεται ἡ διδακτικὴ-ποιμαντικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἁγίου: α) ὡς ἀντιαιρετικὴ δράση (Ἄρειος-Σαβέλλιος) (ιστ’) καὶ β) ἀντιπαγανιστικὴ (κατεδάφιση βωμῶν, ναῶν καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐπιστροφή εἰδωλολατρῶν) (ιζ’).

Καὶ πάλι ἀκολουθεῖ συμπερασματικὴ παράγραφος καὶ ὁ ρητορικὸς τόπος τῆς ὁμολογίας ἥττας τοῦ λόγου, ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ “νίκη” τοῦ ἐγκωμιαζόμενου. Παράλληλα ἡ παράγραφος λειτουργεῖ σὰν πέρασμα στὰ ἐπόμενα (ιη’).

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο χρησιμοποιεῖται ἡ τεχνικὴ τῆς σύγκρισης μὲ Βιβλικὲς μορφές: α) Ἀβραάμ (θεογνωσία), Μωσῆς (θεοπτία), Ἡλίας (ξένο ζωῆς καὶ μετάθεσης) (ιθ’). β) Πέτρος καὶ Παῦλος (κ’).

Ἐπανερχεται στὴ διήγηση γιὰ νὰ μνημονεύσει τὸ θάνατο τοῦ Ἁγίου καὶ τὴν μετὰ θάνατο θαυματουργία (κα’). Τονίζει τὸ προηγούμενο μὲ τὸ μοτίβο τῆς ιδιότυπης “πρόσκλησης” ὅλων τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν ποὺ εὐεργετοῦνται (κβ’).

Τέλος, κλείνει χρησιμοποιώντας ὡς ἐπίλογο τὴν ἐπὶ κληση-προσφώνηση στὸν Ἅγιο καὶ τὴν ἰκεσία (κγ’).

* Ἀνωνύμου,

Ἐγκώμιον γινόμενον εἰς τὸν ὄσιον πατέρα ἡμῶν Νικόλαον¹.

- 5 α'. Μνήμη δικαίου τίς ἂν γένοιτο λόγος ἐπαινέ[σαι ἐπ]άξιος; Θεοῦ
θεράποντ[ος ἑορ]τῇ καὶ πανήγυριν² τίς [αὐθι]ς εὐρεθείη πανυγηρίσ[αι];
Ἐλαμψε διὰ τῆς μνήμ[ης] ὁ με]γας Νικόλαος· πᾶσα ἡλικία, πᾶν γένος
ἀνθρώπων πρὸς τὴν λάμψιν αὐτοῦ διανίσταται. Γλυκὺ μὲν γὰρ ἐν ἔαρι³
θέαμα ροδόχρουν βλέπειν ἡμέραν ἄρτι διαγελῶσαν καὶ τὸν ὀφθαλμὸν
10 ἑαυτῆς καὶ νυμφίον, τοῦτον τὸν ἥλιον, τοῦ ὀρίζοντος ἀνατέλλοντα καὶ τὸν
ζοφώδη κῶνον τῆς γῆς ἀπελαύνοντα καὶ πρὸς ἔργα καὶ τέρψιν καὶ θάλψιν
καλοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Γλυκεῖον δὲ ψυχαῖς ἀπάσαις ἡ Νικολάου μνήμη
νοερῶς ἐπιλάμπασα καὶ τῶν θαυμάτων τὰς χάριτας ὑπὲρ τὸν ὁρῶμενον
ἥλιον καθάπερ ἀκτίνας ἐκτείνουσα· καὶ τοσοῦτον πλεόν ὅσον ψυχὴ
15 σώματος ὑπεραίρει καὶ νοῦς αἰσθήσεως καὶ γαλήνη⁴ κινήσεως. | Ἀλλὰ μοι
δεῦρο τῶν ἀγώνων ἐπιλειμμένῳ προφῆτα καὶ βασιλεῦ, τὸ μελωδὸν τοῦ
θεοῦ πνεύματος ὄργανον τῶν ἑορταζόντων ἄνω τὸν ἦχον βραχύ τι
καταλιπών, τῶν ἐπαίνων προήχησον, μελώδησον τὰ προοίμια, μᾶλλον δὲ
προοιμίασαι τὰ ἐγκώμια. Ἴδου ἦκα, φησὶν ὁ θεῖος καὶ μέγας Δαβὶδ,
20 προσκαλούμενος, τίνα λέγων καὶ τί προαρχόμενος φῶς ἀνέσχωμεν τῷ
δικαίῳ; «Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει», εἰς «μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται
δίκαιος»· τῶν ῥημάτων τοῦ μέλους τῆς συμφωνίας ὑπέρευγε.

- Τί τούτου τὰ νῦν προσφύεστερον; τί δὲ τούτου καταλληλότερον; Ὡς
φῶς ὁ δίκαιος, ἐν μνήμῃ αἰωνία ὁ δίκαιος· τὸ γὰρ τῆς μνήμης αἰώνιον
25 ἀμφοτέροις νοεῖται τοῖς αἰῶσιν ἀρμοδιώτατον, τῷ παρόντι τε καὶ τῷ

* **Codex unicus: Ambros. gr. D92 sup., ff. 57r-62v.**

¹ post titulum: Κύριε εὐλόγησον cod.

² πανήγυρις cod.

³ ἔαρα cod.

⁴ γαλίνη cod.

μέλλοντι· τοῦτο ἀραβῶν τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος, ἐκεῖνο τελείωσις τῆς ἐντεῦθεν καθάρσεως. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα οὕτως ἐκεῖθεν ἤρκεται καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιὰ καὶ θεῖον εἴληφε τὸν θεμέλιον ἄνωθεν, φέρε τι καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομήσωμεν, εἰ καὶ τὴν ἀξίαν πάντη καὶ πάντες ἀπολειπόμεθα, 30 ἀλλὰ τῷ γε μὴ κενοῖ⁵ τῶν παρ' ἡμῖν καλῶν ἐναντίον ὀφθῆναι τοῦ νῦν θαυμαζομένου, ὥς οἷόν τε χρέος δίκαιον συνεισφέροντες. Λόγου δὲ κάλλιον //f.57v οὐκ ἔνεστιν εὐρεῖν οὐκοῦν ἐν τοῖς λογίοις τε καὶ περὶ λόγους πλουσίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς διὰ πενίαν λόγων ἀπλοῖκοις τε καὶ κατεπτοημένοις; Οὐδὲν γὰρ οὕτως τοῖς τοῦ Θεοῦ -ἐπεὶ καὶ Θεῶ- 35 προσφιλέστατον ὥς καρδιά πιστεύουσα πλουσίου καὶ πένητος εἰς δικαιοσύνην καὶ στόμα ὁμολογοῦν εἰς σωτηρίαν, καθάπερ ἠκούσαμεν.

β'. Λόγον οὖν, ὃν ἔχομεν, πάντων τὸν μέγα καὶ κάλλιον τῷ μεγάλῳ δωροφορήσωμεν· καὶ λόγον ἐπαινέτην τὸν αὐτὸν καὶ ἰκέσιον. Τοῦτο μὲν ἐφ' οἷς τῶν Νικολάου θαυμάτων οὐδεὶς ἐστὶν ἄμοιρος ἢ νέος ἢ παλαιός, 40 κοινὸς γὰρ πάντων εὐεργέτης ὁ θεῖος ἀνὴρ· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸ μέλλον τῆς ζωῆς τὴν φυλακὴν ἰκετεύοντες.

Πάντων μὲν δὴ τὰ ἐκείνου θαυμάζειν ἀμήχανον, μὴ ὅτι τοῖς ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα τῶν κάτω μεταστὰς καὶ μέχρι τοῦ νῦν τερατουργῶν ἐν ἅπασιν δείκνυται, ἀλλὰ καὶ οἷς ζῶν ἔτι καὶ περιῶν ἐν τῇ παροικίᾳ, τῷ σώματι -εἰ 45 γε χρὴ λέγειν τὸν ἀσωμάτως πολιτευσάμενον-, ἔργον ἂν εἴη τοῦτο καὶ ἱστορία μακρὰ καὶ βίος ὅλος ἀνθρώπου λόγῳ φιλοτιμούμενος. Βραχέα δὲ ἐξ ἀπάντων διὰ τε τὸν πόθον, διὰ τε τὸν τοῦ λόγου κόρον τῶν ἐκείνου ἐξελθόντες τοῖς συνελθοῦσιν ὑμῖν ἀφοσιώσωμεθα· τὰ δ' ἄλλα τοῖς εἰ-| δόσι παρήσομεν, ἐκεῖνο πρὸ τῶν ἄλλων εἰπόντες, ὥς ὁ παρὼν λόγος, ὃ 50 ἄνδρες, ἄνω βλέπων τῶν κάτω νόμων τὴν τάξιν ἐκῶν⁶ παρατρέχει. Τί γὰρ πρὸς ἀγγέλους ἢ καὶ ἰσαγγέλους ἀνθρώπους τὰ κάτω καὶ ῥέοντα, πατρίδες λέγω καὶ γένη καὶ δόξαι, ῥώμη καὶ κάλλος καὶ πλοῦτος καὶ ὅσα

⁵ κενοῖ cod.⁶ ἐκῶν cod.

τῶν τοῦ κοσμοκράτορος· ἢ τί προσθήκη δόξης τῷ οὐρανοπολίτῃ [ῶ]⁷ πᾶσα
 ἡ γῆ καὶ ὅσα τῇ γῇ τιμιώτατα; Πλὴν ἀλλ' ἐπ[ειδὴ] καὶ ἄλλος θεῖος νόμος
 55 ταύτην⁸ κελεύει τῆς⁹ πατρίδος¹⁰ ἀποδιδόναι καὶ τὴν πατρίδα δοξάζειν
 καθάπερ τὴν Βηθλεὲμ¹¹ καὶ τοὺς γονεῖς τὸ κατὰ σάρκα Χ(ριστὸ)ς ὁ ἐμός,
 τούτῳ πειθόμενοι τιμήσωμεν τοὺς τεκόντας, μακαρίσωμεν τὴν πατρίδα.

γ'. Μακάριοι ὑμεῖς ἐν γονεῦσιν ἐξ ὧν ὁ μέγας οὗτος ἀνέσχεν Νικόλαος
 ἥλιος· μακαρία καὶ ἡ Πατάρων πόλις ἡ τοῦτον ἐνεγκοῦσα καὶ θρεψαμένη·
 60 μακαριωτάτη καὶ σὺ Μυρέων μητρόπολις τοιούτου φωστήρος καὶ
 ἀρχιερέως διαφερόντως πασῶν εὐμοιρήσασα καὶ τῇ οἰκουμένη πάσῃ
 τοῦτον καταπυρσεύσασα· κοινὴ γὰρ ἀνάληψις τοῖς μὲν ἐτρέφη τῇ δὲ
 προέστη σκεῦος ἐκλογῆς τὸ θέοκριτον.

δ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον, τὰ //f.58r δὲ νῦν γε[νέθ]λια ἡ
 65 διήγησις. Ἀρ[τι τ]ῶν [μη]τρῶων λαγώνων ἡ [...]ριψις τὸν μέγαν εἰς φῶς
 ἀγαγοῦσα Νικόλαον ἀπέδει[ξ]εν [εὐθύς] καὶ ἐνταυτῷ, ὥς οὐς προέγνω καὶ
 προγνοῦσα προώρισεν, εἶτα ἐκάλεσεν, καλέσασα δὲ πρῶτον ἐδόξασεν,
 δοξάσασα δὲ -κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον εἰπεῖν- ἐδικαίωσεν.

Πάλαι μὲν οὖν ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον
 70 πρὸς τὸν Θεὸν ὁ θεῖος Δαυὶδ μυθωδῶς προεφήτευσεν καὶ τὰ τῆς
 προφητείας ἐπὶ τὸν Χ(ριστό)ν μου καὶ Θ(εὸ)ν πέρας ἔλαβεν καὶ τοῦ
 κρ[υ]πτοῦ φωτὸς τῆς Ἰησοῦ θεότητος ὁ τῶν θηλαζόντων αἶνος
 π[α]ναληθὲς ὑπῆρ[ξ]ε μαρτύριον. Νῦν δὲ τιμᾶ αὐτὸς ὁ Θεὸς τὸν οἰκεῖον
 θεράποντα, ἡ ἄφθονος χάρις καὶ μέγας καὶ πρῶτος ἀρχιερεὺς αὐτὸν δι'
 75 ἑαυτοῦ προκαθίστησιν· ἐν θαύματι μαρτυρᾷ θηλάζον τὸν νήπιο τῆς
 ἀρχιερωσύνης ἐπάξιον. Ἐπιζητεῖς τὸν τρόπον τοῦ θαύματος; Παρασχεῖν
 ἔτοιμος.

⁷ rasura cod.et -α (alter) scriptor additit.

⁸ prima scriptura deleta cod. et ταύτην post (alter) scriptor addidit.

⁹ τοῖς cod.

¹⁰ rasura cod. et -ρίδως (alter) scriptor additis.

¹¹ Βιθλεὲμ cod.

ε'. Βρέφος ἦν ὁ μέγας ὕστερον καὶ μεγάλων θαυμάτων ἐργάτης
 Νικόλαος καὶ τὰ κατὰ βρέφος θηλάζων ὅσαι ἡμέραι ταῖς δυοῖς ταύτης τῆς
 80 ἐβδομάδος ἡμέραις -τῇ μέσῃ τε φημὶ καὶ τῇ πρὸ τῆς τελευταίας, ἐν αἷς
 καὶ τῶν τοῦ λόγου μαθητῶν θεσπεσίων χριστιανοῖς κανόνες νηστείαν
 ἐθέσπισαν-, ἅπαξ τῆς ἡμέρας ὁ ἐν βρέφει μέγας ἀρχιερεὺς
 ἐγαλακτοτροφεῖτο κρυπτόμενος.

στ'. Σιγᾶτω πρὸς ταῦτα πᾶσα ἑλληνικὴ κ[λε]ψεία διάκενος αἰγῶν
 85 μάζαις καὶ ἀρκτώ γάλακτι καὶ μυελοῖς ἐλάφων θεοὺς τινὰς καὶ ἡμιθέους
 μυθικῶς καὶ ἀθέως ἐκτρέφουσα.

Νῦν μὲν γὰρ ἡ ἱερὴ παρ' αὐτοῖς αἷξ -ὠλενίην αὐτὴν ἐπιλέγουσι, [ῆν]
 ἐπὶ τοῦ ὤμου φέρειν ὁ ἐν ἄστροις ἡνίοχος τέτακται, ὥσπερ ἐπὶ τῷ καρπῷ
 τῆς χειρὸς καὶ τοὺς ταύτης ἐρίφους· [ἀλλ'] οὗτος μάταιος μῦθος!- τῷ τῶν
 90 θεῶν ὑπάτῳ Διὶ τὸν μα[ζ]ὸν ἐπιτρέπουσα καὶ τῶν θρέπτρων
 ἀντιλαμβάνουσα τὴν ἐν ἄστροις κα[τά]ταξιν.

Νῦν δὲ Ἡρᾷ ἡ τοῦ μεγάλου Διὸς κα[τ'] αὐ]τοὺς ἐκείνους ἀδελ[φὸς καὶ]
 ὁμόζυγος ἐν τῷ θηλάζειν [τὰ] τέκνα κλεπτομένη τὴν αἰσθησιν παρὰ τοῦ
 νόθου παιδὸς Ἡρακλέους¹², ὃν ὁ πτηνὸς Ἑρμῆς ἀνεκόμισεν, ἵνα κλέψῃ
 95 τὸ¹³ θηλάζειν τὴν θέωσιν, τὴν δὲ διαγνοῦσαν τὸ πλάσμα τὸν μαζὸν
 ἀποσείσασθαι καὶ τὸν ἐκχυθέντα κύκλον τοῦ γάλακτος ἐπ' οὐρανὸν
 ἀναβιβάσαι καὶ [κατ'] ἅ //f.58v ξίαν κύκλον ἐξονομάσαι. Οὐ γὰρ
 ἐξῆν τοῖς Διὸς υἱοῖς τῆς οὐρανίου μετασχεῖν μὴ πρῶτον θηλάσασιν τὸν τῆς
 Ἡρᾶς μασθόν.

100 Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ πολλῶ χεῖρῳ παῖδες Ἑλλήνων ἐλεεινῶς
 ἐματαίωσαν ἅμα παίζοντες καὶ θαυμάζοντες, προσκυνοῦντες ἅμα καὶ
 συγκαλύπτοντες. Ἡμῖν δὲ οἷς ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἔλαμψεν καὶ
 Χ(ριστὸς) ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως, ἐν
 αὐτῷ τὰ πάντα καὶ προσκυνεῖται παρ' ἡμῶν καὶ λατρ(ε)ύεται τὰ τῆς θείας

¹² Ἡρακλέως cod.

¹³ fort. τῷ.

105 οἰκονομίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀπορρήτου συγκαταβάσεως διὰ πάντων
πανσόφως ἅπαντα πρὸς ἑαυτὸν ἐπανέλκοντος.

ζ'. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· ὥσπερ τὸ κατὰ σάρκα πρὶν ἐν παρθ(έ)νῳ ἀγία
κυοφορούμενος προσκυνητὴν παραδόξως ἐγγάστριον ἐκ στείρας καὶ
μητρὸς τὸν οἰκεῖον ἐλκύσατο πρόδρομον, οὕτω τεχθέντα τὸν μέγαν ἄρτι
110 Νικόλαον ἀναδείκνυσιν ἔτι θηλάζοντα νηστείας διδάσκαλον. Κἀκεῖ μὲν
παραδόξως τὴν στείρωσιν ἔλυσεν, ἐνταῦθα δὲ θαυματουργεῖ τι
παραδοξωτέως, μετὰ τὸν τόκον τὴν στείρωσιν, ἵν' ὁ ἐκ παρθ(έ)νου κάτω
καὶ μόνος πρωτότοκος καὶ ἄνω μόνος ἐκ μόνου τοῦ π(ατ)ρ(ὸ)ς πρὸ τῶν
αἰώνων ἀρεύστως πρωτότοκος καὶ αὖθις ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν
115 καταξιώσας χρηματῆσαι πρωτότοκος, τὸν οἰκεῖον λειτουργὸν τιμήσει
πρωτοτοκούμενον.

η'. Τί φῆς πρὸς τὰ ἐξῆς πᾶς ὁ πιστὸς τῶν τοιούτων ἀκροατής; Εἰ γὰρ
κατὰ βρέφος οὕτω θαυμάσιος, οἷος ὁ μέγας Νικόλαος, τίς ἂν εἶη κατὰ
παιῖδας, κατὰ μειράκιον, κατὰ νεανίαν ὀρώμενος; Ἡ πᾶσι δῆλον, ὅτι
120 καθάπερ Ἰ(ησοῦ)ς ὁ θεάνθρωπος, ἡ καθαρὰ τελειότης, ἡ αὐτοσοφία σοφία
καὶ ἡλικία προκόπτων ιστόρηται, τὸ ἐξαπλοῦσθαι ταῦτα καὶ
παραγυμνοῦσθαι μόνον χρονικῶς τοῦ εὐαγγελίου σημαίνοντος, οὕτω καὶ
λέγειν καὶ πιστεύειν εἰκὸς ἐπὶ τοῦ θείου θεράποντος, μιμητὴν καὶ αὐτὸν
τοῦ χαριτώσαντος δεσπότης δεικνύμενον συμμορφούμενόν τε καὶ
125 συνεικονιζόμενον.

Ἀπόχρη καὶ ταῦτα τοῦ δεῖξαι διὰ βραχέων τὴν ἀρετὴν Νικολάου, τὴν
εὐστάθειαν, τὸ ἄτυφον, τὸ ἀμετεώριστον{, τὸ φρόνιμον}, τὸ ἀνδρεῖον, τὸ
φρόνιμον, τὸ σῶφρον, τὸ δίκαιον, ἐνὶ λόγῳ τὸ πρακτικόν τε καὶ
θεωρητικόν καὶ πρὸ τούτων καὶ μετὰ ταῦτα τὸ θερμόν τε καὶ
130 φιλά(νθρωπ)ον, ὑπερά(νθρωπ)ον. Ἀλλὰ τις καὶ τούτου βραχεῖα μοῖρα
δεδόσθω τῷ λόγῳ, κοινὴ τοῖς εἰδόσι τε καὶ ἀκούουσιν πρὸς εὖερ //f.59r
γεσίαν ἡδονὴ καὶ παράκλησις.

Θ'. Τίς οὐκ οἶδε τῶν νῦν ἢ τῶν τότε τὴν οἰκτρότητα¹⁴ τῶν τριῶν
 θυγατρῶν ἐκείνων, αἱ πρὸς ἀβουλία καὶ τοῦ πρὸς Θ(εὸ)ν ἐλπίζειν
 135 ὀλιγωρία προφάσει πενίας εἰς Ἄδου πέταυρον, ὃ δὴ λέγεται, μικροῦ
 κατηνέχθησαν, ἔργον ἀκολασίας παρὰ βραχὺ χρηματίσασαι¹⁵ καὶ τὸν τῆς
 ψυχῆς ἐπεσπάσαντο θάνατον, εἰ μὴ προφθάσας ὁ θεῖος ἀνὴρ σοφῶς καὶ
 φιλανθρωπῶς αὐτὰς ἀνερῶσατο, προικοδότης ἅμα καὶ νυμφοστόλος¹⁶
 καὶ ζωῆς ἐντίμου γενόμενος πρόξενος; Καὶ ταῦτα τῶν νυκτῶν ἄωρὶ τὸ
 140 λαθεῖν μηχανώμενος, εἰ καὶ λαθεῖν παντελῶς οὐ δεδύνητο.

ι'. Τί τούτου σοφώτερον¹⁷; Τί δὲ φιλανθρωπότερον; Μέγα μὲν γὰρ καὶ ὁ
 τῶν ἀναιτίων ἀνδρῶν ἐν τῇ Μυρῶν ἀδικώτατος θάνατος· καὶ τότε ἦκον
 εἰς γνώμην τοῦ σκευάσαντος τῷ δημίῳ ξίφει τετελεσμένος φρικτὸς ἅμα
 καὶ φοβερός καὶ λεγόμενος καὶ γινόμενος. Ἀλλὰ προφθάνει τὴν τομὴν ὁ
 145 ταχὺς εἰς βοήθειαν καὶ τὸν δήμιον ἔπαυσε καὶ τὴν τομὴν διεκώλυσε καὶ τὸ
 ξίφος ἀπέρριψε καὶ τοῖς ὀλίγου νεκροῖς τὴν ζωὴν ἐχαρίσατο.

ια'. Ἴδον τοῦτο πολλάκις κεχαραγμένον ἐν πίναξιν· ἄνδρας γυμνοὺς
 τῷ χεῖρι δεδεμένους ὀπίσω, γόνυ κλίναντας, αὐχένας ἐκτείναντας, τὸ
 ξίφος αἶθριον, τὸν Ι' δήμιον σπεύδοντα, τὴν τομὴν ἐπειγόμενον, τὸν
 150 προστάτην προφθάνοντα, τὸν λυτρωτὴν προλαμβάνοντα καὶ μόνῳ τῷ
 τύπῳ τῆς θέας εἰλιγγιάσας οὐκ ἀδακρυτὶ παρελήλυθα καὶ τὸ δρᾶμα
 δυσωπηθεῖς καὶ τὸ θαῦμα καταπλαγεῖς. Μέγα μὲν τοῦτο καὶ θαυμαστὸν
 καὶ φιλάν(θρωπ)ον, μεῖζον δὲ καὶ δυσωπικώτερον¹⁸ καὶ τὸ τῶν¹⁹ περὶ
 Νεποτιανὸν ἐνταῦθα στρατηλατῶν καὶ λογισμὸν ὑπερβαῖνον
 155 ἀνθρώπινον.

ιβ'. Ἄν(θρωπ)ος ἔτι ζῶν παρὰ ἀνδρῶν δεσμίῳ τὴν διὰ ξίφους ἤδη
 κατακριθέντων νυκτὶ βαθείᾳ προσκαλούμενος πόρρωθεν –τίς γὰρ ἄγνοεῖ

¹⁴ οἰκτρότητα cod.

¹⁵ χρηματήσασαι cod.

¹⁶ νυμφοστόλως cod.

¹⁷ σοφώτερον cod.

¹⁸ fort. δυσωπητικώτερον.

¹⁹ τὸν cod.

τὸ ἐκ Μυρέων μέχρι τῆς Κωνσταντίνου διάστημα σταδίου ποῦ πάντως
 ἔχον ὥσεί χιλιάδας ἑπτά;- μνημονευόμενος, ἱκετευόμενος ἄδικον λῦσαι
 160 καὶ πάλιν ψῆφον θανάτου καὶ ἔτι λαλούντων οὐ μόνον ἀκούων, ἀλλὰ καὶ
 ἐπακούων καὶ φθάνων καὶ δι' ὄνειράτων βασιλεῦσί τε καὶ ἐπάρχοις
 ὀπτανόμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, ἀπειλῶν²⁰, φοβῶν, ὀνειδίζων, τέλος -ᾧ
 τοῦ θαύματος- τοὺς ἱκέτας αὐτοῦ διασώζων καὶ τοῦ θανατηφόρου
 κινδύνου λυτρούμενος τὸ ἀκαρὲς καὶ ἄτομον τῆς τοῦ χρόνου λυτρώσεως
 165 μικροῦ δεῖν καὶ ἀγγέλων ταχυτήτας ἐκάλυψεν. Ταῦτα ὁ τῶν ἀγαπώντων
 Θεοῦς ὁ δο //f.59v ξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν καὶ θεραπεύων
 τοὺς θεραπεύοντας.

ιγ'. Ἀλλ' ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὥρμησεν²¹ μεγάλα μὲν ταῦτα καὶ
 θαυμαστὰ καὶ παράδοξα νοῦν καὶ ἀκοὴν καὶ πάντα λόγον ἀν(θρῶπ)ινον
 170 ὑπερβαίνοντα καὶ τὸ τοῦ θαυματουργοῦ μεγαλεῖον σαλπίζοντα²², ἄλλου
 πρὸς ἄλλο τι²³ συγκρίσει τὸ μείζον λαμβάνοντος καὶ δεικνύντος θάτερον
 θατέρου θαυμασιώτερον. Καθ' ὑπερβολὴν δὲ μείζον ἢ ἔτι ῥηθησομένη
 ἄνωθεν ἀποκάλυψις, δι' ἧς ἡ νύμφη Χ(ριστο)ῦ Ἐκκλησία τὸν ὥραϊον
 νυμφίον ἡρμώσατο²⁴. Αἰσθάνεται μὲν ὁ τοῦ λόγου δρόμος ὥσπερ
 175 ἐπιλαθόμενος καὶ τὰ διεστῶτα συνάψας τῷ διήγηματι, τὸ μὲν τι μερισθεὶς
 τῷ κάλλει τῶν θαυμασίων καὶ πρὸς μόνα ταῦτα θᾶπτον ἀποσκοπήσας,
 ὥσπερ τοῖς λαμπροτέροις τῶν ἀστέρων ἢ τῶν ἐν λειμῶ<νι>²⁵ ῥόδων τοῖς
 τερπνωτέροις²⁶ τε καὶ ὠραιότεροις²⁷ οἱ πρὸς αὐτὰ βλέποντες, τὸ δέ τι
 συναρπασθεὶς τὴν διήγησιν -εἰρήσεται γὰρ τ' ἀληθὲς τῇ ὁμοιότητι τῶν
 180 θαυμάτων- καὶ ἠττήθη τῆς λήθης λιπὼν τὰ ἐμμέσῳ καὶ συνῆψε τὰ χρόνῳ

²⁰ ἀπειλῶν cod.

²¹ ὥρμησεν cod.

²² σαλπίζοντος cod.

²³ fort. τῇ.

²⁴ ἡρμώσατο cod.

²⁵ λιμῶ cod.

²⁶ τερπνωτέροις cod.

²⁷ ὠραιωτέροις cod.

διεστηκότα. Τὸ μὲν γὰρ τῶν κορῶν ἐκείνων | πρὸ τοῦ θρόνου, τὰ δὲ τῶν
ἀνδρῶν τε καὶ στρατηλατῶν μετὰ τὸν θρόνον ὀρᾶται θαυματουργῶν ὁ καὶ
πρὸ τούτου τῆς προεδρίας ἐπάξιος.

ιδ'. Διὰ ταῦτα πρύμν[α]ν κρουσάμενος ἢ καὶ παλινωδίαν ἄγων²⁸
185 ἀναπληροῦτο πάλιν τὸ διήγημα. Ἄρτι τοῦ τηνικαῦτα τῆς Μυρέων
προέδρου τῶν κάτω ἀπάραντος καὶ πρὸς τοὺς ἄνω θρόνους μεταθεμένου,
ὁ ἱερός τῶν ποιμένων κατάλογος ἐπεζήτει τὸν διάδοχον ἴσον ἐκείνῳ καὶ
μὴ δεύτερον εἶναι τῆς ἐκείνου λαμπρότητος· καὶ τὸ πρᾶγμα σπάνιον ἦν
καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἄπορον. Τίς οὖν λύει τὴν ἀπορίαν; Θεός· ὁ γὰρ
190 ἀποκαλύψας τῷ κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰ(ησο)ῦ τὴν θεότητα σαφῶς
ἐρωτῶντος· «τίνα μὲ λέγουσιν οἱ ἄν(θρωπ)οι εἶναι» τὸν Υ(ιὸ)ν τοῦ
ἀν(θρώπ)ου;. Ὁ αὐτὸς ἀποροῦσι τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι καὶ τὸν Θ(εὸ)ν
ἐρωτῶσι νηστείαις καὶ δάκρυσιν, ἀποκαλύπτει κἀνταῦτα²⁹ τὸν ἄξιον τῶν
ἀξίων ἐνὶ τῆς θείας ὁμφῆς, «ἀνάστηθι», λέγων, «καὶ πρόφθασον τοῦ ναοῦ
195 τὰ προπύλαια καὶ ὃς πρῶτος εἰσιῶν πατήσῃ τὸ ἔδαφος, Νικόλαος λέγεται,
οὗτος //f.60r ἔσται τῆς ἐκκλησίας ὁ νυμφίος καὶ πρόεδρος».

Ἐξανίσταται τὴν ταχίστην ὁ τῶν τοιούτων θεωρός τε καὶ ἀκουστής τὰ
μὲν τοῦ θείου χρησμοῦ τοῖς συνεργοῖς τῆς προσευχῆς ἀναθέμενος, ἴσταται
δὲ τῶν προπύλων ἐντὸς καὶ θᾶπτον ἢ λόγος πρῶτος πάντων περὶ τὸν
200 περίορθρον ὑπὸ Θ(εο)ῦ καὶ τῆς καλῆς περὶ τὴν αἵνεσιν ἀπλ(η)στίας ὁ
μέγας Νικόλαος πέμπεται. Εἵσισιν ἐν τῷ ναῷ, κατέχεται παρὰ τοῦ θείου
ἀνδρός, διερωτᾶται τίνα φέρει τὴν κλήσιν, καὶ -ὄρα δὴ μοι κἀνταῦθα τὸ
ταπεινόν, τὸ μέτριον τοῦ φρονήματος-, αὐταῖς λέξεσιν ἀποκρίνεται·
«ἁμαρτωλὸς Νικόλαος, δοῦλος τῆς ὑμῶν ἀγιότητος³⁰». Καὶ ἅμα τῷ λόγῳ
205 τῆς ἀποκρίσεως τὴν φωνὴν ἀνυψώσας ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνῆρ τὸν ἄνδρα
πᾶσι ποιεῖται κατάδηλον· «οὗτός ἐστιν, λέγων, ὧ ἱεροὶ ποιμένες καὶ

²⁸ fort. ἄδων.

²⁹ fort. κἀνταῦθα.

³⁰ ἀγιώτης cod.

συμποιμένες καὶ κλῆρος καὶ λαὸς καὶ πᾶς ὁ θεῖος κατάλογος, ὃν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς καὶ Θε(ε)ὸς ἡμῶν εἰς ἀρχιερέα τοῖς ἀναξίοις ἡμῖν ἀπεκάλυψεν. Αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς καὶ τὸν λαὸν Χ(ριστ)οῦ Ἰ(ησ)οῦ³¹ τὸν ἐν χάριτι».

210 Τούτων ἀκούσαντες τῶν λόγων οἱ συνεληλυθότες καὶ τὸν τοῦ Θε(ε)οῦ καὶ θελόκριτον ἄν(θρωπ)ον διαγινῶντες, οὐδὲ πρὶν ἀγνοούμενον, πάντες Θε(ε)ῷ τὴν εὐχαριστίαν ἀνέπεμψαν ἄσμενοι, πάντες ἐπευφήμησαν, ἐπεκρότησαν καὶ πρὸς τὸν ὑψηλὸν τῆς Μυρέων θρόνον ἀναβιβάζουσιν.

ιε'. Ἀρ' οὖν τὸν οὕτω μὲν ἐπιζητηθέντα, οὕτω δὲ προσκληθέντα, οὕτω
215 μαρτυρηθέντα τε καὶ ἀποκαλυφθέντα παρὰ τοῦ τῶν φώτων π(ατ)ρ(ὸ)ς ἄνωθεν, {εν} δεῖ κατὰ Χ(ριστὸ)ν κεκληθῆναι μέγαν ἀρχιερέα καὶ τῶν τοῦ Χ(ριστ)οῦ μαθητῶν ἰσοστάσιον. Οὐμενοῦν³² οὗτος ὁ μέγας ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων καὶ μέχρι τοῦδε φοῖνιξ ἀνθήσας ἴσος καὶ ὄρθιος τῷ γλυκεῖ καὶ τροφίμῳ καρπῷ τῷ τῆς πίστεως τὰς ψυχὰς τῶν θρεμμάτων ἐπίανεν. Ἀλλ'
220 ἴδωμεν οἷός τις ὥφθη καὶ μετὰ τὸν θρόνον.

ιστ'. Ὁ γὰρ πρὸ τοῦ θρόνου τὴν ἀρετὴν τοσοῦτος, ὥς ὁ λόγος ἀπέδειξεν τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου συγκρίνας τε καὶ παρεξετάσας, τίς ἂν εἴη καὶ μετὰ τὸν θρόνον, ὁ τῆς μακαρίας Τριάδος μακάριος θεολόγος καὶ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος Χ(ριστ)οῦ τοῦ Θε(ε)οῦ διαπρύσιος κῆρυξ³³ καὶ πρόμαχος;
225 Ἐπεὶ δὲ θεολόγον ὁ λόγος ἐμνημόνευσε τὸν θεῖον ἀρχιερέα καὶ μέγα διδάσκαλον, ἱερολογεῖτο λοιπὸν καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ἵνα τὰ μείζω σαλ
//f.60v πίση τούτου καὶ ὑψηλότερα. Οὕτως ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας, ὁ μέγας Νικόλαος, διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἀναβὰς εἰς τὸ ὕψος τῆς θεωρίας, ἀποστολικῶς ἐν ὅροις μένων τῆς ἀληθείας, ἐδίδασκεν
230 προσκυνεῖν τὴν Τριάδα, τὸν ἕναν Θεόν, τρία καὶ ἕν φῶτα, φῶς καὶ ζωὴν καὶ ζωάς. Τρία μὲν τοῖς προσώποις, ἥτουν ιδιότησιν, ἃ δὴ π(ατ)ήρ, υ(ιὸς) καὶ πν(εῦμ)α ἅγιον καὶ ἔστι καὶ λέγεται, ἐν δὲ τῇ θεότητι, μήτε εἰς ἀριθμὸν

³¹ Ἰησοῦν cod.

³² οὔμεν οὖν cod.

³³ κήρυξ cod.

ἓνα τὰ τρία συστέλλων -τῆς Σαβελλίου γὰρ ἀθεότητος- μήτε τὰ τρία φύσει
 διαιρῶν κατατομῇ ἐκφύλω θεότητος -τῆς Ἀρείου γὰρ μανίας τε καὶ
 235 θεομαχίας-, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν φρονῶν τῇ οὐσίᾳ καὶ τὰ τρία ταῖς ὑποστάσεσι.
 Ταύτῃ τῇ ἀκριβείᾳ τῶν δογμάτων τῆς λάμπεως κρατυνόμενος τῶν μὲν
 προμάχων καὶ ἀρχηγῶν τῆς ἀσεβείας ἔλυσε τὴν σκοτόμαιναν, τὴν δὲ τῆς
 ὀρθοδοξίας ἡμέραν ἐφήπλωσεων ἅπασιν λευκὴν τε καὶ ἐλευθέριον.

ιζ'. Τὰ³⁴ ἔτι τῆς εἰδωλικῆς, ἦτουν ἑλληνικῆς πλάνης καὶ μέθης,
 240 ἐπιβώμιά τινα λύθρα καὶ λείψανα τῇ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων
 ἐπιφοιτήσῃ τοὺς ἀπαγεῖς τε καὶ ἀστηρίκτους τῶν ἀσθενεστέρων ἡπάτα
 καὶ ἀπεσκέλιζεν. Τί οὖν ὁ ζηλωτὴς Ἡλίας ἢ Φινέες ὁ ἡμέτερος; Τὸν θεῖον
 ζῆλον ὡς ὄπλον ἀράμενος τὸν δὲ λόγον ὡς μάχαιραν ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν
 δαιμόνων πόλεμον ἔξεισι. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναμοχλεύει τῇ δυνάμει τοῦ
 245 πνεύματος τὰ τῆς πόλεως κύκλω καὶ ὁμορα τεμενίσματα. Ἐπειτα ναὸς
 τῆς Ἀρτέμιδος ἀνίδρυτο³⁵ μέγας, ἐν ᾧ μάλιστα τὸ ἀπατηλὸν καὶ δαιμόνιον
 φύλον ἐνείργει τὰ ἴδια φάσματα κλέπτων ἀπὸ Θε(ε)οῦ τὸ σέβας τῆς
 πίστεως ἐν τοῖς κουφοτέροις. Ὀπλίζεται γοῦν ὁ θεῖος ἀνὴρ ἀνδρικώτερον
 καὶ προσβαλὼν ἄριστα τῇ παρρησίᾳ τοῦ πν(εύμα)τος τὸν οὕτω μέγαν τε
 250 καὶ ποικίλον ναὸν τῆς ἀπωλείας³⁶, ἀπωλεία³⁷ παρέδωκεν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν
 τε καὶ μετεώρων³⁸ μέχρι βαράθρων αὐτῶν.

Οὕτω καὶ ταῦτα κατωρθωκώς³⁹ τὰ μὲν ἐμφωλεύοντα τῶν δαιμόνων
 ἐκεῖθεν ἐξώρισεν, τὸ δὲ εἰδωλεῖον εἰς τέλος πατάξας ἐλέπτυνε, οὐχ ἦττον
 ἢ ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος τμηθεὶς ἐξ ὄρους ἀλάξευτος λίθος, τὸ θαῦμα τοῦ
 255 Δανιήλ, καὶ τὴν εἰκόνα πατάξας ἐλέπτυνέν τε καὶ ἀπελίκμησεν. Τοῦτο τὸ
 μέγα τρόπαιον καὶ στρατήγημα τοῦ καλοῦ ποιμένος τοῦ τιθέντος τὴν
 ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, κατὰ Κύριον, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα σώζοντος

³⁴ Τί cod.

³⁵ ἀνήδρυτο cod.

³⁶ ἀπολείας cod.

³⁷ ἀπολεία cod.

³⁸ μεταιώρων cod.

³⁹ κατορθωκώς cod.

καὶ τὸ πλα //f.61r νώμενον⁴⁰ ἐπιστρέφοντος καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος καὶ τὸ νοσοῦν θεραπεύοντος.

260 ιη'. Ταῦτα τοῦ μεγάλου τὰ κατορθώματα, τοῦ ἀρχιερέως ὁ θρίαμβός τε καὶ ἱερὰ θυσία καὶ ὀλοκαύτωσις, ἃ τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσειεν; Ἐλέγχεται μὲν οὖν ὁ λόγος κατὰ πάντα τῶν τοῦ ἀνδρός ἐγκωμίων ἡττόμενος καὶ τὴν ἡτταν ὁμολογεῖ λόγου κρείττονα γινώσκων τὸν ἐπαινούμενον. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ Θεῶ φίλον⁴¹ τὸ κατὰ δύναμιν καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ φίλοις τοῦτο φίλον⁴²

265 ἀναμφιβόλως, φέρε δὴ λοιπόν, τῶν πάλαι καὶ νῦν διὰ τε βίου καὶ θεωρίας λαμπάντων καὶ τὰ πρῶτα φερόντων ἐν πᾶσιν τοῖς ἐκείνων τὰ τούτου παρεξετάσαντες κατάμαθωμεν ἢ⁴³ τιμήσωμεν τὸν μέγαν ἀρχιερέα.

ιθ'. Ἀβραάμ ὑποκείσθω τῷ λόγῳ καὶ Μωσῆς καὶ Ἡλίας οἱ πρῶτοι τῶν πάλαι καὶ ἄνω τοῦ χρόνου. Ὁ μὲν οἶα τις ῥίζα καὶ κρηπὶς καὶ θεμέλιος τῆς

270 θεογνωσίας ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπὶ ταύτην μεταποιούμενος· τοῦτο γὰρ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μεγάλων πλουτήσας δωρεῶν καὶ χαρισμάτων⁴⁴ ἀξίως θαυμάζεται.

Μωσέως δὲ τί τὸ κάλλιστον; Ἡ θεοπτία καὶ ἡ ἰ νομοθεσία καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ μαρτυρούμενός τε καὶ πιστευόμενος.

275 Τί μὴ καὶ Ἡλιοῦ ἡ ἐν πυρὶ ζωὴ καὶ ἡ ξένη διαφορία καὶ μετάθεσις, ξένην ζωὴν καὶ διαμονὴν λαβοῦσα μέχρι τῆς δευτέρας τοῦ κριτοῦ τῶν ἀπάντων καὶ σωτῆρος ἡμῶν Χ(ριστ)οῦ παρουσίας;

Ἀλλ' οὔτε Ἀβραάμ, οὔτε Μωσῆς ἔτι ζῶντες ἀγγέλων φύσιν ἐν σαρκὶ μεμαρτύρηται φέροντες, οὔτε καρδίας βαθεῖα δίαιταν· τοῦτο γὰρ Θεοῦ

280 μόνου καὶ τοῦ χαριτωθέντος⁴⁵ ἀνδρός. Ἐκεῖθεν {ἐν}⁴⁶ τοῦτο, τὸ μὴ μόνον γινώσκειν καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν τὰ πόρρωθεν, ἀλλὰ καὶ εἰσακούειν καὶ

⁴⁰ πλανόμενον cod.

⁴¹ φίλον cod.

⁴² φίλον cod.

⁴³ Fort καὶ.

⁴⁴ χαρίσματα cod.

⁴⁵ χαριτωθέντες cod.

⁴⁶ ἐν ommiti.

φθάνειν κατ' ἀγγέλων ὀξύτητα καὶ σῶζειν παραδόξως τοὺς ἰκέτας, ὁ κρεῖττον λόγου καὶ παραδειγμάτων.

Ἡλιοῦ δὲ πρὸς τὸν ἐπαινετὸν ζῆλον μετὰ ζήλου τὸ Νικολάου πρᾶον
 285 ἀντεξετάζων ἀξιεπαινετώτερον⁴⁷ εὕρισκω πολλῶ, ὅσῳ καὶ Χ(ριστὸ)ς αὐτὸς
 διὰ τοῦ πρᾶου καὶ ταπεινοῦ τῆς καρδίας φιλεῖ καὶ διδάσκει
 χαρακτηρίζεσθαι· «μάθετε, λέγων, ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς
 τῇ καρδίᾳ». Καὶ Ἡλιοῦ μὲν διαμένει σαρκὶ ζῶν ἔτι πρὸς λειτουργίαν
 ἐσχάτην τοῦ κρεῖττονος πρόδρομος δεύτερος. Νικόλαος δὲ καὶ ζῶν καὶ
 290 μετὰ θάνατον ἐγγίζων τε Θεῷ τῷ ἐγγίζον //f.61v τι καθαρώτερον⁴⁸
 ἄνω μὲν λειτουργεῖ τὰ οὐράνια, κάτω δὲ θαυματουργεῖ τὰ ἐπίγεια.

κ'. Ὅσῳ ταῦτ' ἐκείνων ἀξιεπαινετώτερα⁴⁹ καὶ θαυμασιώτερα⁵⁰! Ἐπὶ δὲ
 τῆς καινῆς καὶ τῶν ἐν χάριτι τίς πρῶτος Ἰωάννου πάνυ; Ἀλλὰ καὶ Πέτρος
 ἡ πέτρα τῆς πίστεως καὶ Παῦλος ὁ μέγας τῷ λόγῳ προκείσθωσαν.
 295 Μεγάλα μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ θεῖα καὶ ὑπὲρ ἀν(θρῶπ)ον τὰ χαρίσματα· τοῦ
 μὲν ὡς ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπὲρ ἅπαντας καὶ κορυφῆς ἀψαμένους
 δεσποτικῆς καὶ ἡ διὰ μαρτυρίου τελείωσις· Πέτρου τὸ θερμὸν καὶ ἡ
 ἄνωθεν ἀποκάλυψις καὶ ὁ μακαρισμὸς καὶ γέρας αἱ κλεῖς τῶν οὐρανίων
 πυλῶν. Καὶ Παῦλος ὁμοίως τῆς Πέτρου τιμῆς ἰσοστάσιος {καὶ}⁵¹, ἵνα τὰ
 300 μεγάλα τῶν Παύλου παρίσω⁵², τὴν ἐς τρίτον οὐρανὸν ἀνάβασιν, τὴν εἰς
 τὸν Παράδεισον ἀρπαγὴν, τὰ τε ἄλλα τοῖς πᾶσιν ὡς γινωσκόμενα.
 Φθόνος δὲ πάντων οὐδεὶς παρὰ ἀγίων ἀγίοις. Ὅμως αὐτὸς ὁ μέγας ῥήτωρ
 τῆς ἐκκλησίας προλαβὼν διέγραψε τὸν νῦν θαυμαζόμενον, τί λέγων;
 (Τολμᾷ τι θαρρήσας ὁ λόγος). Τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν, «τὸν διεληλυθότα
 305 τοὺς οὐρανούς», εἰ γὰρ καὶ πρὸς Χ(ριστὸ)ν ἀναφέρεται, ἀλλὰ καὶ πρὸς
 τὸν μέγαν καὶ κατὰ Χ(ριστὸ)ν ἀρχιερέα προφητικῶς ὑποσημαινόμενον

⁴⁷ ἀξιεπαινετότερον cod.

⁴⁸ καθαρώτερον cod.

⁴⁹ ἀξιεπαινετώτερα cod.

⁵⁰ θαυμασιώτερα cod.

⁵¹ fort. καὶ delendum.

⁵² παρίσω cod.

Νικόλαον καὶ χρηστοὺς εἰδῶς τοὺς ζῶντας κατὰ Χ(ριστό)ν, ὃ καὶ πρὸς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἤρμοσεν ὁ θεῖος Γρηγόριος παρὰ τοῦ αὐτοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς ἐκλεξάμενος.

310 **κα'**. Ταῦτά μοι βραχέως ἐξύμνηται τοῦ ποθουμένου ἐνδεέστερον καὶ τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἀπορίας δὲ ὑψηλότερον. Ἐπεὶ δὲ πάντως <ὁ> θεῖος καὶ κατὰ Χ(ριστό)ν ἐπίγειος ἄγγελος ἰσαγγέλως πολιτευσάμενος προσεκλήθη ἢ παρεκλήθη παρὰ τοῦ ποθουμένου καὶ ἀπέστη παρὰ τοῦ ποθουμένου⁵³ καὶ ἀνέπτη λοιπὸν οὕς⁵⁴ οὐ κατέλιπεν νόμῳ σώματος τὸ ἀγγελικὸν σῶμα
315 κατὰ τὴν οὐσίαν δεόντως ἀπολαμβάνει. Παρ' αὐτὰ δὲ τὸν ἀρῶραβῶνα τῆς θείας ἐποψίας καὶ ἀντιλήψεως δίδωσι πᾶσιν ἐχέγγυον, μῦρον ἀναβλῦσαν ἄφθονον καὶ ἀείζων, κοινὸν ἱάμα καὶ σωτηρίαν τοῖς χρωμένοις ἐκ πίστεως. Οὗ καὶ ἡμεῖς μεταλαβεῖν ἀξιοθέντες σὺν ἑτέρῳ μύρῳ τῆς ἀχράντου καὶ σεπτῆς εἰκόνης τῆς θεομήτορος ἐνταῦθα πιστῶς τιμῶμεν
320 καὶ ἀσπαζόμεθα κοινήν σωτηρίαν καρπούμενοι· κοινή⁵⁵ γὰρ αἰεὶ καὶ παντὶ καὶ θᾶπτον ὁ μέγας Νικόλα //f.62r ος συνεισέρχεται προσκαλούμενος, οὐχ ἐνὶ μέρει περιγραφόμενος ἢ κατὰ τήνδε τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, ἀλλ' ἀνὰ πᾶσαν καὶ διὰ παντὸς καὶ ἐν ἅπασι σκοπῶ δὲ οὕτως –τοῦτο γὰρ εἰπὼν καταπαύσω τὸν λόγον.

325 **κβ'**. Ἐν στρατιώταις τις καταλέγεται; Τὸν ἐν στρατιώταις ἅγιον βοηθὸν μᾶλλον προσλαμβάνειν ἐπείγεται. Στρατηγεῖ τις; Τὸν στρατηλάτην ἅγιον φιλοτίμως μερίζεται. Ὁ ἀσκητής, ὁ πολίτης, ὁ ἐν ἀγρῷ τὸν ἐκεῖθεν ἐκλάμψαντα, οἱ σοφοὶ τὸν σοφόν, οἱ χειροτέχναι τὸν ὁμοιότεχνον, οἱ ἐξ οἰκείου ὀνόματος τὸν ὁμώνυμον, οἱ νοσοῦντες τὸν τὴν χάριν λαβόντα τῆς
330 ἰάσεως, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες ἐκ τῶν οἰκείων ἐπιτηδευμάτων τοὺς

⁵³ fort. τῷ ποθουμένῳ.

⁵⁴ fort. ὥς.

⁵⁵ κοινή cod.

ἐκεῖθεν ὑψωθέντας καὶ Θεῷ πλησιάσαντας⁵⁶, οἱ βασιλεῖς τὸν καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ βασιλεύσαντας διὰ φρικωδῶν ὀπτασιῶν σωφρονήσαντα⁵⁷.

Ἐνὶ λόγῳ πάντες φιλοτίμως πῶς ὥς τὰ πολλὰ τῷ ὁμοίῳ προστρέχουσιν. Ἐνταῦθ' οὐδεὶς οὐκ ἔστιν οὐ στρατιώτης, οὐχ ἡγεμών, οὐ
 335 ταξίαρχος, ὃς τὸν θερμὸν οὐ προσκαλεῖται Νικόλαον, οὐ πλούσιος, οὐ
 πένης, οὐκ ιδιώτης, ἀλλὰ πᾶν γένος ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ
 παντὸς εἰς βοήθειαν ἔλκουσιν, τούτῳ σεμνύνονται, τούτῳ μᾶλλον
 ἐξονομάζονται, εἰς τοῦτον ὁμνύουσιν, τοῦτον τοῖς πίναξιν ἐγχαράττουσιν.
 Ἦρκεσε γὰρ μόνος ἀντὶ πολλῶν μετὰ τὴν κυρίαν τοῦ παντὸς, τὴν πρώτην
 340 πρεσβείαν πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν, ὁ μέγας
 Νικόλαος, ἥπερ συνῶν καὶ συνεποπτεύων ἄνωθεν ἴλεως οὐ λήγει πᾶσι διὰ
 παντὸς ὀπτανόμενος.

κγ'. Ἀλλ' ὦ τῶν ἀπ' αἰώνων ἀγίων Θε(ε)οῦ διαφερόντως ἅγιε
 συμπαθέστατε, ὁ μόνος τὰ ὑπερφυῆ ταῦτα πλουτίσας καὶ θεῖα χαρίσματα.
 345 Ὡ τῆς ὑπερθέου Τριάδος ἀξιοπρεπὲς καταγώγιον· ὦ λιμὴν τῶν ἐν ζάλῃ
 θλίψεων εὐδῖε, συμφορῶν λυτήριον, καμνόντων ἀλεξιτήριον,
 κακουχουμένων⁵⁸ παράκλησις, δεσμουμένων ἐκλύτρωσις,
 συκοφαντουμένων ἀθώωσις, πλεόντων κυβέρνησις, θανατουμένων
 ζώωσις.

350 Ὡ ῥύστα θερμώτατε, χαίρωμεν γὰρ πᾶσιν σου τοῖς ὀνόμασιν, ἃ μυρία ἢ
 ἄρετῇ⁵⁹ σοι πεποίηκεν· δεῦρο στήθι μεθ' ἡμῶν τῶν προσφύγων, δεῖξον
 συνήθως τὸ εὐσπλαγχνον, βλῦ //f.62v σον προθύμως τὴν
 φιλάνθρωπον χάριν καὶ ἄφθονον. Ἐχεις συνεργὸν τὴν τοῦ Θε(ε)οῦ
 μ(ητέ)ρα, τὴν ἄγρυπνον μεσίτην τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν, τὴν
 355 ἀκαταίσχυντον ἐλπίδα· ἐν⁶⁰ αὐτῇ καὶ σοὶ⁶¹ τὰς ἐλπίδας τῆς ἡμῶν ἀγκύρας

⁵⁶ τοὺς...ὑψωθέντας...πλησιάσαντας fort. τὸν... ὑψωθέντα...πλησιάσαντα cod..

⁵⁷ Post σωφρονήσαντα scriptor phrasim "οἱ βασιλεῖς...τὰς δι'" repetivit sed ipse delevit.

⁵⁸ κακοχουμένων cod.

⁵⁹ ἄρετῇ cod.

⁶⁰ fort. ἐπ'.

σαλεύοντες τὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν πλοῦν διανύσαιμεν καὶ κεῖ μετασταίημεν·
καὶ δέξαιο ἡμᾶς θεωροὺς καὶ τρυφητὰς⁶² καταξιῶν δόξης τε καὶ
λαμπρότητος, καὶ μέγα τὸ ἐξαιτούμενον, ἵνα σὺν σοὶ τὸ τρισσὸν φῶς καὶ
ἀμέριστον τῆς μακαρίας Τριάδος ἀεὶ ἐποπτεύοιμεν τρανότερόν τε καὶ
360 καθαρώτερον ἐν Χ(ριστ)ῷ Ἰ(ησ)οῦ τῷ Κ(υρί)ῳ ἡμῶν· ὦ ἡ δόξα καὶ τὸ
κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

⁶¹ σύ cod.

⁶² τρυφητᾶς cod.

Testimonia – Σχόλια.

5. *Παροιμ.* 17: «μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων».
6. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς μάρτ. Βαρλαάμ*, PG 50, 675a: «συνεκάλεσεν ἡμᾶς τὴν ἱερὰν ταύτην ἑορτὴν καὶ πανήγυριν ὁ μακάριος Βαρλαάμ».
- 7-8. Εὐσεβίου, *Ἐκκλ. Ἱστ.*, vii, 11, 20, G. Bardy, *Eusèbe de Césarée. Histoire ecclésiastique*, II [SC,41], Paris 1955, 184: «καὶ πᾶν γένος καὶ πᾶσα ἡλικία»· Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐπιστ.* 18, 46-7, Fatouros, I (1992) 51: «τί δὲ πᾶσα ἡλικία καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπου».
- 10-11. Ἀπηχεῖ ὁμοία ἀντίληψη μετὰ τὸ: Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 201b: «καθάπερ γὰρ οἱ δεινοὶ τὰ μετέωρα τοῦ μὲν φωτὸς πάντα λέγουσι τὸν κόσμον εἶναι κατάπλεον, τὸ δὲ σκότος τῇ ἀντιφράξει τοῦ κατὰ τὴν γῆν σώματος ἀποσκιαζόμενον γίνεσθαι (ἀλλὰ τοῦτο μὲν κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ σφαιροειδοῦς, κατὰ νήτου τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος κωνοειδοῦς κατακλείεσθαι)».
- 7-12. Ὅμοιες οἱ δύο εἰκόνες -σὲ ἄλλῃ συνάφεια- βρίσκονται στὸν Μ. Ψελλό, *Λόγος* 35, 53-67, A.R. Littlewood, *Michaelis Pselli Oratoria Minora*, Leipzig 1985, 133.
- 13-4. Πρβλ. τοὺς ἐπαναλαμβανόμενους στίχους στὸ τέλος κάθε στροφῆς τοῦ νόθου Κοντακίου τοῦ Ρωμανοῦ γιὰ τοὺς ἁγ. Ἀναργύρους (*Κόντ.* 73, Προοίμ., 15, Maas-Trypanis, II): «ὅπερ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καταλάμπει τῶν ἁγίων τὰ θαύματα».
- 14-5. Leutsch-Schneidewin, II (1851) 573.10k· πρβλ. Μ.Βασιλείου, *Λόγος* 1Α', PG 31, 644c: «ὅσον γὰρ διαφέρει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τῷ ἐν γῇ, τοσοῦτον διαφέρει ψυχὴ σώματος». Γενικὰ οἱ συγκρίσεις φαίνονται ν' ἀπηχοῦν φιλοσοφικὰ ὑπομνήματα, π.χ. Ἰω.Φιλόπονου, *Περὶ αἰωνιότητος κόσμου*, H. Rabe, *Ioannes Philoponus, De aeternitate mundi contra Proclum*, Leipzig 1899, 263.7 ἐξ. (Θ', γιὰ τὴν κίνησι-ἡρεμία), 254.19 ἐξ. (Ε', ψυχὴ-σῶμα), 137.5 (νοῦς-αἴσθημα).
- 16-7. Ὠριγένους, *Ἀπόσπ. εἰς Ψαλμ.* (ἀμφ.), J.-B. Pitra, *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi parata*, III, Venetiis MDCCCLXXXIII, 61 (ψαλμ. 56, 9): «ἐαυτὸν δὲ ψαλτήριον καὶ κιθάραν, ὡς γεγεννημένος τοῦ Πνεύματος ὄργανον».
17. *Ψαλμ.* μα' 5· πρβλ. Γρηγ.Ναζ., *Ἐγκώμ. εἰς Γοργονίαν*, PG 35, 816b: «ἤχον ἑορταζόντων»· Ἰω. Δαμασκ.(ἀμφ.), *Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, Woodward-Mattingly, 606.6: «ἐνθα ἤχος ἑορταζόντων».
21. *Ψαλμ.* 73' 13.
- 21-2. *Ψαλμ.* ρια' 6.
26. *Ἐφεσ.* Α' 14· Β' Κορ. ε' 5.

28. *Α' Κορ. γ' 11*.

29-31. Τὸ γνωστὸ μοτίβο τῆς σμικρότητος τοῦ ἐγκωμιαστῆ σὲ σχέση μετὸν ἐγκωμιαζόμενο (*αὔξησις*), ἐδῶ γενικεύεται ὡς πρὸς τὸ α' σκέλος του· πρβλ. Ἰω. Χρυστοστ., *Εἰς Γέν.*, PG 35, 350c: «ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ τῆς ἀξίας πολλῶ τῷ μέτρῳ ἀπολειπόμεθα, ἀλλ' οὖν γε εἰς δύναμιν ἡμετέραν τὰ κατ' αὐτὸν εἰς μέσον προθέντες, εἰς ζῆλον ὑμᾶς καὶ μίμησιν τῆς τούτου ἀρετῆς ἐναγαγεῖν βουλόμεθα», ὅπου παρατηρεῖται καὶ τὸ μοτίβο τῆς πρότροπης πρὸς μίμηση. Εἰδικὰ στὰ κείμενα τοῦ Ἀγίου πρβλ. *Enc. Procli*, 1, Anrich, I, 429.13-17· *Enc. Meth.*, 1, Anrich, I, 154.10-15· Καβάσιλα, *Λόγος*, 1.8-10, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 124.

35-6. *Ρωμ. ι' 1*: «καρδιά γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν».

39-40. *V.p. Michael.*, 1, Anrich, I, 113.10-114.2· *Enc. Meth.*, 1, Anrich, 153.12-17· *V. Compil.*, 1, Anrich, 211.14-24· *V. Metaphr.*, 1, Anrich, I, 235.10-15 (PG 116, 317b)· *V. Aceph.*, 4, Anrich, 269.

42-46. Γιὰ τὴν διάκριση τῶν θαυματουργικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀγίου σὲ πρὸ καὶ μετὰ θάνατον βλ. *Enc. Meth.*, 34, Anrich, I, 167· *V. Compil.*, 3, Anrich, I, 212.18-23· *V. Aceph.*, 5, Anrich, I, 270· *Enc. Andr.*, 8, Anrich, I, 426· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Halkin, *Saints*, 155· Καβάσιλα, *Λόγος*, 10, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 132.

49-50. Τὸ μοτίβο τῆς παραβλέψεως τῶν νόμων τῆς ἐγκωμιαστικῆς ρητορικῆς, εἰδικὰ ὅσον ἀφορᾷ στὴν πατρίδα καὶ τὸ γένος πρβλ. *Enc. Meth.*, 2, Anrich, I, 154· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 2, Halkin, *Saints*, 148. Ἀντίθετα, ὁ Νεόφυτος δηλώνει ὅτι θὰ προτάξει «διὰ βραχέων πατρίδα, γονέας, γέννησιν ἱερὰν...» *Enc. Neoph.*, 2, Anrich, I, 393.19-20 (*Συγγράμματα*, Γ', 456).

54-56. Εἶναι πιθανὸ ν' ἀναφέρεται στὸ *Μιχ. ε' 1*, τὸ ὁποῖο μνημονεύεται καὶ στὸ *Ματθ. β' 6*.

58. Ἡ δομὴ τοῦ «μακαρισμοῦ» θυμίζει τὸ *Λουκ. ια' 27*: «Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε καὶ μαστοί, οὓς ἐθήλασας»· γεννᾷ τὴν ὑποψία ὅτι αὐτὸ ἐννοεῖ τὴν προηγούμενη πρόταση γιὰ τὸ μακαρισμὸ τῶν «γονέων κατὰ σάρκαν» τοῦ Χριστοῦ.

58-9. *Μαλαχ. γ' 20*· πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Ἑρμ. εἰς Ἰω.*, Pusey, II (1872) 129.9: «καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεν ἥλιος» καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἑρμ. Ἠσ.*, PG 87, 2641c.

59-60. Γιὰ τὰ Πάταρα ὡς πατρίδα τοῦ Ἀγίου πρβλ. *V.p. Michael.*, 3, Anrich, I, 114· *Meth. ad Theod.*, 3, Anrich, I, 141· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 2, Halkin, *Saints*, 148· *V. Metaphr.*, 1, Anrich, I, 235 (PG 116, 317b)· *Enc. Neoph.*, 3, Anrich, I, 393

- (*Συγγράμματα*, Γ', 456)· ἐνῶ τὰ Μύρα παρουσιάζουν τά: *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 155· *V. Compil.*, 11, Anrich, I, 216.
- 64-68. Γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἀγίου πρβλ. *V.p.Michael.*, 3, Anrich, I, 115· *Meth.ad Theod.*, 5, Anrich, I, 143· *V. Compil.*, 12-13, Anrich, I, 216-7· *V. Metaphr.*, 1, Anrich, I, 236 (PG 116, 319c-320a)· *V. LycioAl.*, 2, Anrich, I, 302· *Enc.Neoph.*, 4, Anrich, I, 392 (*Συγγράμματα*, Γ', 457).
- 66-68. *Ρωμ.* η' 29-30· πρβλ. *V.p.Michael.*, 6, Anrich, I, 116.
- 69-70. *Ψαλμ.* η' 3.
- 73-5. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπιστ.* 79. 4, Gallay, I (1964): «τὸν πιστὸν θεράποντα καὶ μέγαν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτην, τὸ τοῦ Πνεύματος καταγώγιον»· Ἰω.Δαμασκ. (ἀμφ.), *Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, Woodward – Mattingly, 88.1: «ἐδόξασεν καὶ οἰκεῖον ἔθετο θεράποντα».
- 78-83. Τὸ θαῦμα τῆς βρεφικῆς νηστείας βλ. *V.p.Michael.*, Anrich, I, 115· *Meth.ad.Theod.*, 7, Anrich, I, 143· *V. Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236 (PG 116, 320ab)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 2, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 125.
84. Γρηγ. Νύσσης, *Βίος Γρηγ. Θaum.*, PG 46, 917c: «σιγάτω πρὸς ταῦτα πᾶσα τεχνικὴ τῶν λογογράφων περίνοια τὰς ἐπαυξήσεις τῶν θαυμάτων διὰ τινος ῥητορείας ἐπὶ τὸ μεῖζον ἐξαίρουσα».
- 84-86. Πιθανόν: Ἐρατοσθένους (νόθ.), *Καταστερισμοί*, 1, 1.1-16, A. Olivieri, *Pseudo-Eratosthenis Katasterismoi* [Mythographi Graeci, III/1], Lipsiae 1857.
85. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς Βασιλ.*, 12, 2, Boulenger, 82: «ἡ μυελοῖς ἐλάφων τε καὶ λεόντων τοῖς μυθικοῖς ἐκτρεφόμενος»· Νόννου (νόθ.), *Συναγωγή*, J. Nimmo-Smith, *Pseudo Nonniani in iv Orationes Gregorii Nazianzeni Commentarii* [CCSG,27], Turnhout 1992, 252.6-8: «τρέφον αὐτὸν οὐ γάλακτι καὶ ἄρτω, ἀλλὰ μυελοῖς ἐλάφων καὶ ἄλλων ζώων, διὸ καὶ Ἀχιλλεὺς ὠνομάσθη, ὁ μὴ μετασχὼν τοῦ χυλοῦ· χυλὸς γὰρ ἡ τροφή».
- 87-91. Ἀράτου, *Φαινόμενα*, 1, 156-7 καὶ 679, J.Martin, *Arati Phaenomena*, Firenze 1956· Νόννου, *Διονυσιακά*, 1, 448 ἐξ., R. Keydell, *Nonni Panopolitani Dionysiaca*, I-II, Berlin 1959: «ἰσότηπον γὰρ / στηρίξω σέθεν αἶγας ὑπὲρ ῥάχιν Αἰγακερῆος / ἧ σχεδὸν Ἦνοχῆος, ὃς Ὡλενίην ἐν Ὀλύμπῳ / πῆχεϊ μαρμαίρουσι σελασφόρον Αἶγα τιταίνει»· Εὐσταθίου, *Σχόλ. εἰς Ἰλ.*, van der Valk, I (1971) 451.3: «ἰστοροῦσι δ' ἐνταῦθα τὸν Δία ὑπ' αἰγὸς ταφῆναι, ἣν Ὡλενίην Ἄρατος λέγει, διότι πλησίον ἡ Ὡλένη ἢ ὁ Ὡλενος, κτίσμα ὁμώνυμον τῷ Αἰτωλικῷ μεταξὺ Πατρῶν καὶ Δύμης».
- 92-99. Ἐρατοσθένους (νόθ.), *Καταστερισμοί*, 3, 44.1-10, Olivieri, *δ.π.*· Ἀχιλλέως Τατίου, *Εἰσαγωγή*, 24.2, E. Maass, *Commentariorum in Aratum reliquiae*, Berolini 1858 καὶ

Κασσιανού Βάσσου, *Γεωπονικά*, 11, 19, 1.1- 11, 19, 2.7, H.-G. Beck, *Geoponica*, Lipsiae 1895.

100-101. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς ἁγ. Φῶτα*, PG 36, 341ab: «βδελυκτοὶ τῆς πλάνης, βδελυκτότεροι τῆς εὐτελείας τῶν προσκυνουμένων καὶ σεβομένων, ἵνα καὶ αὐτῶ τῶν τιμωμένων ᾧσιν τὰ προσκυνούμενα ταῦτα μὲν οὖν παιζέτωσαν ἐλλήνων παῖδες».

102. *Ίω*. α'17.

103. *Μαλ*. γ'20.

103. *Β'Κορ*., δ'6: «ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως καὶ δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ».

107-9. *Λουκ*. α'41.

110-112. Γιὰ τὴν ἀντιπαράβολή τῆς στειρώσεως τῆς μητέρας τοῦ ἁγ. Νικολάου μὲ τὴν στειρόση πρὸ τοῦ τόκου τῆς ἁγ. Ἑλισάβετ πρβλ. *V.p.Michael*, 4, Anrich, I, 115· *Meth.ad Theod.*, 5, Anrich, I, 143· *V. Metaphr.*, 1, Anrich, I, 236 (PG 116, 320a). Ἐνῶ ἀντίθετα ἡ γέννηση τοῦ Νικολάου εἶναι λύση τῆς στειρότητος στα: *Enc.Meth.*, 4, Anrich, I, 155· *V.Compil.*, 12 Anrich, I, 216· *V.LycioAl.*, 2, Anrich, I, 302· *Enc.Neoph.*, 3, Anrich, I, 393 (*Συγγράμματα*, Γ', 456-7).

112-113. *Λουκ*. β'7.

113-4. *Κολ*. α'15.

114-5. *Κολ*. α'18· *Ἀποκ*. α'5.

119, 126-130. Ἀναφορὰ στὴ νεότητα τοῦ Ἀγίου, στὴν “ἀκμή” καὶ στίς ἀρετὲς βλ. *Enc.Andr.*, 1, Anrich, I, 420.6-11· *Meth.ad Theod.*, 8, Anrich, I, 144· *Enc.Meth.*, 7, Anrich, I, 156· *V.Compil.*, 8, Anrich, I, 117· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 237 (PG 116, 320bc)· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 3, Halkin, *Saints*, 148.9· Καβάσιλα, *Λόγος*, 3, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 125-6.

133-140. Γιὰ τὴν ‘Pr.de tr. filiabus’ βλ. *V.p.Michael*., 10-18, Anrich, I, 118.10-123.6· *Meth.ad Theod.*, 9-14, Anrich, I, 144.15-146.19· *Enc.Meth.*, 9-12, Anrich, I, 157.18-158.26· Λέοντος, *Λόγος*, 279-343, Antonopoulou, *Homiliae*, 289-292· *V.Compil.*, 25-27, Anrich, I, 221.24-223.4· *V.Metaphr.*, 5-8, Anrich, I, 239.5-242.23 (PG 116, 321d-323a)· *Enc.Neoph.*, 9-11, Anrich, I, 395-396 (*Συγγράμματα*, Γ', 458-460).

135. *Ίω*.Δαμασκ., *Εἰς ἁγ. Βαρβάραν*, PG 96, 792a: «ὥς εἰς Ἰδοῦ πέταυρον κατάγουσα ἐβδελύττετο»· πρβλ. ΨΖωναῖ, *Λεξικόν*, Tittmann, 1537.6: «πέταυρον· παγίς· βάθος· εἰς Ἰδοῦ πέταυρον».

140-141. *Λουκ*. β'52.

- 143-5. Ρωμ. η' 29· πρβλ. Μ.Βασιλείου, *Περὶ Ἀγ.Πνεύματος*, 15, 35, B. Pruche, *Basile de Césarée. Sur le saint Esprit* [SC,17], Paris 1968, 169: «ἀναγκαία τοίνυν ἐστὶ πρὸς τελείωσιν ζωῆς ἡ Χριστοῦ μίμησις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὸν βίον ὑποδείγμασιν ἀοργησίας καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ μακροθυμίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου, ὡς Παῦλός φησιν ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν».
- 141-146. Γιὰ τὸ α' μέρος τῆς Pr.de Strat., τὸ ἐπεισόδιο τῶν τριῶν ἀθώων Μυρέων, βλ. V.p.Michael., 31, Anrich, I, 129· *Meth.ad Theod.*, 18, Anrich, I, 148.7-9· *Enc.Meth.*, 19, Anrich, I, 161-2· V.Compil., 36-37, Anrich, I, 224-6· V.Metaphr., 17-20, Anrich, I, 252-255 (PG 116, 337d-341c)· *Enc.Neoph.*, 31, Anrich, I, 404.5-11 (*Συγγράμματα*, Γ', 472)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 7, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 129· καὶ στὴν ἀνεξάρτητη ἐκδοχή: Anrich, I, 67-71.
- 147-152. Ἡ ἀναφορὰ σὲ ζωγραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ διηγούμενου γεγονότος δὲν εἶναι ἄγνωστη στὴν χριστιανικὴ ρητορικὴ· π.χ. Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Ἀγ. Πνεύματος*, PG 46, 372c: «εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἄδακρυτὶ τὴν θεάν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὅσιν ἀγούσης τῆς ἱστορίας. Πρόκειται Ἰσαὰκ τῷ πατρὶ αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ, ὁ κλάσας ἐπὶ γόνυ καὶ περι..ένας ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας», ὅπου παρατηρεῖται φραστικὴ ὁμοιότητα μὲ τὸ Ἑγκώμιό μας· πρβλ. Ἰω.Δαμασκ., *Περὶ εἰκόνων*, I, 52 ἐξ., Kotter, III (1975) 154-4, ὅπου συγκεντρώνοντας σχετικὲς ἀναφορὰς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, παραθέτει καὶ τοῦ Γρηγορίου· καὶ Θεοδώρου Στουδ., *Ἐπιστ.* 380. 199 ἐξ., Fatouros, II (1992) 518.
- 152-165. Τὸ β' μέρος τῆς Pr.de Strat. βλ. V.p.Michael., 32-33, Anrich, I, 129-130· *Meth.ad Theod.*, 18, Anrich, I, 148.7-14· *Enc.Meth.*, 19-32, Anrich, I, 161-167· *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 424.10-19· *Enc.Procli*, 3-5, Anrich, I, 431.3-433.4· V.Compil., 38-40, Anrich, I, 226-7· V.Metaphr., 21-32, Anrich, I, 255-262 (PG 116, 341-349)· *Enc.Neoph.*, 32-33, Anrich, I, 404-405 (*Συγγράμματα*, Γ', 472-474)· καὶ στὴν ἀνεξάρτητη ἐκδοχὴ τοῦ Anrich, I, 72-96.
162. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς Βασίλ.*, 43, 3, Boulenger, 150: «νουθετῶν, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, ἀπειλῶν, ὀνειδίζων»· καὶ τοῦ Ἰδίου, *Εἰς Ἡρώνα φιλόσοφον*, PG 35, 1216d: «διδάσκων, νουθετῶν, ἐξαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν»
164. Γρηγ.Νύσσης, *Ἀπόλ. εἰς Ἑξαήμερον*, PG 44, 72a: «ὡς τὸ σημεῖον ἀρχὴ τῆς γραμμῆς καὶ τοῦ ὅγκου τὸ ἄτομον, οὕτως καὶ τὸ ἀκαρὲς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος».
- 168-170. Εὐσεβίου, *Ἑρμ. εἰς Ψαλμ.*, PG 23, 1301d: «πάντα γὰρ ταῦτα θαυμαστὰ καὶ παράδοξα πράγματα, καὶ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα».

- 169-170. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς τὴν ἀγ. Πεντηκοστήν*, PG 50, 463c: «μεγάλα, ἀγαπητοί, καὶ πάντα λόγον ἀνθρώπινον ὑπερβαίνοντα».
- 173-4. *Αποκ.* κα'2 : «ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς» καὶ *Β'Κορ.* ια'2.
- 177-8. Γρηγ. Ναζ., *Περὶ φιλοπτωχείας*, PG 35, 860ab: «ὥσπερ οὐδὲ ἐν λειμῶνι πολυανθεῖ καὶ εὐώδει, τῶν ἀνθρώπων τὸ κάλλιστον καὶ εὐωδέστατον, ἄλλοτε ἄλλον τὴν ὄσφρησιν καὶ τὴν ὄψιν πρὸς ἑαυτὸ μεθέλκοντος, καὶ πρῶτον δρέπεσθαι πείθοντος».
- 184-213. Γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Ἁγίου στὴν μητρόπολη Μύρων βλ. *V.p.Michael.*, 21-23, Anrich, I, 124-5· *Meth.ad Theod.*, 15-16, Anrich, I, 146-7· *V.Metaphr.*, 11-12, Anrich, I, 246-8 (PG 116, 332b-333c), οἱ λεκτικὲς ὁμοιότητες εἶναι μεγαλύτερες μὲ τὴν πρὸ πάνω ομάδα, ἐνῶ λιγότερη μὲ τὰ ἐπόμενα: *Enc.Meth.*, 13-14, Anrich, I, 158-159· *V. Compil.*, 30-31, Anrich, I, 223· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6, Halkin, *Saints*, 151· Λέοντος, *Λόγος*, 205 ἐξ., Antonopoulou, *Homiliae*, 286-7· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 469)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 4, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 126.
191. *Μαρκ.* η'27.
194. Γιὰ τὸ 'ῥθεία ὁμῶς' καὶ τὴ -λανθασμένη- μάλλον χρῆση της βλ. στὰ 'Προλεγόμενα'.
200. Θεοδ.Κυρου, *Ἐπιστ.* 49. 8, Azéma, I (1955) 119: «ἐπαινῶ δὲ ὁμῶς τὴν καλὴν ἀπληστίαν»· Γεωργίου Πισίδη, *Ἡρακλειάς*, 1, 220, A. Pertusi, *Giorgio di Pisida. Poemi. I. I Panegyrici Epici*, Ettal 1959.
203. Θεοδ. Κύρου, *Ἑρμ. εἰς Δαν.*, PG 81, 1276a: «ἔστι δὲ αὐτοῦ ἰδεῖν καὶ τὸ μέτριον τοῦ φρονήματος»· πρβλ. Θεοδ.Στουδ., *Ἐπιστ.* 420. 3, Fatouros, II (1992) 588 καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ, *Χρονογραφία*, PG 110, 1188ab.
- 206-7. Γρηγ.Ναζ., *Απολογητικός*, PG 35, 513a καὶ *Συντακτήριος*, PG 36, 457a: «ὃ φιλοποιμένες καὶ συμποιμένες».
209. *Ψαλμ.* μζ' 15: «αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας».
211. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς Βασιλ.*, 14, 2, Boulenger, 86: «ἐκεῖναι γάρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον οὐδὲ πρὶν ἀγνοούμενον».
215. *Ἰακ.* α'17.
216. *Ἐβρ.* δ'14.
218. *Ψαλμ.* Ψα'13: «δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει».
- 218-9. Εὐσεβίου, *Εἰς Ἡσ.*, 1, 37.3, J.Ziegler: «τοὺς γλυκεῖς καὶ τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους ἡγούμενοι».

- 221-231. Για την δράση του γενικά ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας βλ. *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 470)· *V.Metaphr.*, 13, Anrich, I, 248 (PG 116, 336).
- 227-8. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Ἀθανάσιον*, PG 35, 1096b: «ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ ὄντως ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας»· Μαξ.Ὁμολ., *Πρὸς Θαλάσσιον*, 64. 204, Laga- Steel, 199: «Παῦλος, ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας».
- 228-9. Ὀριγένους (ἀμφ.), *Εἰς Ψαλμ.*, PG 12, 1236d-1237a: «καταρτίζονται τινος οἱ πόδες ὥσει ἐλάφου διὰ τῆς πρακτικῆς, ὑψοῦνται δὲ διὰ τῆς θεωρίας»· Μ.Ψελλοῦ, *Ποίημα* 53, 455, L.G. Westerink, *Michaelis Pselli Poemata*, Stuttgart 1992, 317: «χρὴ γὰρ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐλθεῖν εἰς θεωρίαν».
- 229-238. Ἡ διδασκαλία του ὡς ἐπισκόπου σὲ σχέση μετὰ τὸν Ἀρειανισμό καὶ τὸ Σαβελλιανισμό: *V.p.Michael.*, 25-27, Anrich, I, 126-7· *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 159-160· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 6, Halkin, *Saints*, 152· ἐνῶ μόνον ὡς πρὸς τὴν Νίκαια-Ἄρειο: *V.Metaphr.*, 16, Anrich, I, 251 (PG 116, 337bc)· *Enc.Neoph.*, 28, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471).
- 230-231. Γρηγ. Ναζ., *Εἰρηνικός*, PG 35, 1164a: «ζωὰς καὶ ζωὴν, φῶτα καὶ φῶς».
- 232-234. Γρηγ. Ναζ., *Εἰς Ἀθανάσιον*, PG 35, 1096b: «τῆς Σαβελλίου καινοτομίας, ὅς πρῶτος θεότητος συστολὴν ἐπενόησε, τὸ δὲ τὰ τρία διαιρεῖν φύσεσι κατατομὴν θεότητος ἔκφυλον».
238. Leutsch-Schneidewin, I, 165.13-14 (Ζηνοβίου, VI, 13): «καὶ Μένανδρος δὲ φησὶν ἐν Λευκαδία, τὴν ἀγαθὴν ἡμέραν λευκὴν καλεῖσθαι»· ὅμοια καὶ Σούδα, Adler, tau, 868.4-7.
- 239-240. Γρηγ. Ναζ., *Εἰς ἁγ. Φῶτα*, PG 36, 336a: «οὐδὲ τῆς ἐλληνικῆς πλάνης καὶ μέθης».
- 239-245. Ἡ δράση του κατὰ τοῦ παγανισμοῦ καὶ γενικά κατὰ τῶν ἀρχαίων ναῶν: *V.p.Michael.*, 28, Anrich, I, 127· *V.Metaphr.*, 14,2, Anrich, I, 249-250 (PG 116, 337bc)· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 7, Halkin, *Saints*, 152-3.
240. Γρηγ. Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου*, III, 5, 38, W. Jaeger, *GNO*, II.2 (1960) 173. 29-30: «τοῖς περὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τὸν ἐπιβώμιον λύθρον ἀσχολουμένοις» καὶ τοῦ Ἰδίου, *Βίος Γρηγ. Θανμ.*, PG 46, 944: «βωμῶν τε καὶ ἱερῶν καὶ εἰδώλων ἐν αὐτοῖς ἀνατετραμμένων, καθαρθείσης δὲ ἤδη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τῶν περὶ τὰ εἰδῶλα μiasμάτων, καὶ τῆς μιᾶς τῶν θυσιῶν κνίσσης ἀποσβεσθείσης, καὶ τοῦ ἐπιβωμίου λύθρου καὶ τῶν ἐκ τῆς ζωοθυσίας μολυσμάτων ἀποκλυσθέντων».

242. *Μαλαχ.* β'58: «Ἡλίας ἐν τῷ ζηλωσάι ζῆλον νόμου ἀνελήμφθη εἰς τὸν οὐρανόν»· *Σειρ.* μη'2.
242. (Φινέες) *Enc.Andr.*, 5, Anrich, I, 424.7-9 με' βάση τὸ *Ἀριθμ.* κε'7-8· πρβλ. Γρηγ.Νύσσης, *Βίος Μωϋσέως*, 2, 299.5, Daniélou: «ἀλλ' οὐκ ἀνέμεινεν ὁ ζηλωτὴς Φινέες τῇ ἄνωθεν ψήφῳ καθαρθῆναι τὴν ἀμαρτίαν»· Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικήδ. εἰς Πατέρα*, PG 35, 1013a· Θεοδ.Στουδ., *Ἐπιστ.* 455. 53, Fatouros, II, 646: «οὐκ ἀποδεξόμεθά σου τὰς ἀζηλώτους ὁρμάς, οὐδ' εἰ μυριάκις ἐπαναλάβοις τὸν Φινέες καὶ τὸν Ἡλίαν».
- 242-3. *Β'Κορ.* ι'14.
243. *Ἐφεσ.* στ'17.
- 246-7. «δαιμόνιον φύλον»: Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Θεῶν Ὀνομάτων*, Suchla, 162.13: «ὅλως ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ παραχθὲν τὸ δαιμόνιον φύλον οὐκ ἔστιν ἀγαθοειδές»· Ἰω.Δαμασκ., *Ἐγκ. εἰς ἀγ. Βαρβάραν*, PG 96, 788a: «ἀθάνατον γὰρ τὸ δαιμόνιον φύλον»· Θεοδ. Στουδ., *Ἐπιστ.* 490. 56-57, Fatouros, II, 724: «τότε δαιμόνιον φύλον ἀμιγὲς εἶναι εἰς ἀτελευτήτους πρὸς αὐτούς». Οἱ ὅροι φυσικὰ ἀνάγονται στὴ Νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία· πρβλ. Ἰαμβλίχου, *Περὶ μυστηρίων*, I, 6.5, E. des Places, *Jamblique. Les mystères d'Égypte*, Paris 1966: «τίθεμαι δὴ οὖν τὸ μὲν δαιμόνιον φύλον ἐν τῷ ἐνὶ πληθυνόμενον καὶ συμμιγνύμενον ἀμιγῶς» καὶ Πρόκλου, *Ἑρμ. εἰς Τίμ.*, E. Diehl, *Procli Diadochi in Platonis Timaeum Commentaria*, I, Leipzig 1903, 347.7.
- 245-255. Τὸ ἐπεισόδιο τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος βλ. *V.p.Michael.*, 29, Anrich, I, 127-8· *V.Metaphr.*, 15 Anrich, I, 250 (PG 116, 336d)· *Enc.Neoph.*, 27, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471).
- 250-251. «ὑψηλῶν τε καὶ μετεώρων»: ἡ φράση χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς γιὰ νὰ χαρακτηριστοῦν συνήθως τὰ διανοήματα π.χ.: Γρηγ.Νύσσης (νόθ.), *Περὶ Παραδείσου*, H. Hörner, *GNO, Supplementum* (1972) 80.16· Μ. Βασιλείου (ἀμφ.), *Εἰς προφ. Ἡσαΐαν*, ii, 95.7, Trevisan· Εὐσεβίου, *Εἰς προφ. Ἡσαΐα*, ii, 20.158, J. Ziegler, *Eusebius*, IX (1975)· Μ. Ψελλοῦ, *Ἑρμ. εἰς τὸ ῥητὸν τῆς Κλίμακος*, 48, Gautier, I (1989) 123. Εἶναι πιθανό, ὅμως, ν' ἀποτελεῖ μετάπλαση τῆς φράσης: «οὐ μόνον τὰ μετέωρα αὐτοῦ πρὸς γῆν καταστρέφη», ποὺ ἀπαντᾷ στὴ Νικολαϊκὴ γραμματεία (*V.p.Michael.*, 29, Anrich, I, 128.7-8).
252. Εὐσεβίου, *Εὐαγγελ. Απόδ.*, vi, 20.18, I.A. Heikel, *Eusebius*, VI (1913) 288.19: «τοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ἐμφωλεύοντας δαίμονας»· Διδύμου Τύφλου, *Ἑρμ. εἰς Ζαχ.*, iv, 288, Doutreleau, III (1962) 952.12-13: «τὰ ἐμφωλεύοντα τοῖς σηκοῖς αὐτῶν δαιμόνια».
- 254-5. *Λαν.* Β'34-5.

256-7. *Ίω.* ι'11.

258. *Ματθ.* ιη'12.

258-9. Γρηγ.Ναζ., *Περὶ Φιλοπτωχείας*, PG 35, 876c: «τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος, τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφοντος, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐπιζητοῦντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος».

261. *Α' Βασ.* στ'15: «ἀνήνεγκαν ὀλοκαυτώσεις καὶ θυσίας»· πρβλ. ι'8.

261-3. Γιὰ τὸ μοτίβο τῆς ἥττας τοῦ ἐγκωμίου μπροστὰ στὸν ἐγκωμιαζόμενο πρβλ. τὰ εἰσαγωγικά.

268 ἐξ. Ἡ σύγκριση τοῦ ἐγκωμιαζομένου μὲ βιβλικὲς προσωπικότητες, ὅπως εἶπαμε στὴν Εἰσαγωγή εἶναι σύνηθες μοτίβο· πρβλ. Γεωργίου Χαρτοφύλακος, *Ἐγκώμιον*, *214-233 καὶ τίς ἐκεῖ παραπομπές.

268. Γιὰ τὸν Ἀβραάμ: *Γεν.* ιζ'4-5.

273. Γιὰ τὸν Μωϋσῆ: *Ἐξοδ.* γ'7 ἐξ καὶ *Ἐξοδ.* κδ'12 ἐξ.

275. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικηδ. εἰς Βασιλ.*, 74, 1.3, Boulenger, 216: «ἐπαινεῖ κάκεινου τὴν ἐν πυρὶ ζωῇ».

275-7. Γιὰ τὸν προφ. Ἡλία: *Γ' Βασ.* ιζ'1 ἐξ· *Δ' Βασ.* β'11-14.

278-283. Ἀναφέρεται καὶ πάλι στὸ θαῦμα τῆς Pr.de Strat. καὶ στὴν παρουσία του στὴν ΚΠολη, ἐνόσφ βρισκόταν ἐν ζωῇ στὰ Μύρα (πρβλ. πιὸ πάνω στ. *152-167).

284. *Ίω.* Χρυσοστ., *Εἰς Γεν.*, PG 54, 488cd: «τὸν καλὸν τοῦτον καὶ ἐπαινετὸν ζῆλον».

287-8. *Ματθ.* ια'29.

288-9. *Ματ.* ιζ'11 καὶ ια'14· *Μαρκ.* θ'11-12.

292. Ἰγνατίου, *Βίος Νικηφόρου*, C. de Boor, 212.25: «τίνα δὲ τῶν ἐν χάριτι μεγαλυνθέντων οὐκ ἐπ' ἀρετῇ μιμητικῆς ἰχνηλάτησε;», στὸ ἴδιο ἀκολουθεῖ καὶ σύγκριση μὲ τοὺς ἀποστόλους Πέτρο καὶ Παῦλο.

293-4. *Ματθ.* ιστ'18.

296. *Ματθ.* ια'11· *Λουκ.* ζ'28.

296-7. *Ματθ.* γ'13· *Μαρκ.* α'9· *Ίω.* α'29. Πρβλ. Μαν.Φιλῆ, *Ποιημ.* IV, 25.91, Miller, II (1857) 267 ἐξ.: «ἢ τίς κορυφῆς δεσποτικῆς ἡμμένος».

297. *Ματθ.* ιδ'10· *Μαρκ.* στ'27.

297-9. *Ματθ.* ιστ'17-19.

300. *Β' Κορ.* ιβ'2-4: «ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτο ἕως τρίτου οὐρανοῦ... ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον».

302. Εὐσεβίου, *Εὐαγγελ. Ἀποδ.*, xv, 6, 13.2, K. Mras, *Eusebius*, VIII (1954-6): «ἀγαθὸς γάρ, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς φθόνος περὶ οὐδενός».

- 304-309. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Μ. Ἀθανάσιον*, PG 35, 1092: «τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγραφοίην τὸν ἄνδρα; Παῦλος προλαβὼν ἔγραψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμνεῖ (τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρι τούτων ὁ λόγος, ἐπειδὴ Χριστοὺς οἶδε καλεῖν ἡ Γραφή τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν)· τοῦτο δέ, ἐν οἷς Τιμοθέῳ πρὸς αὐτὸ γράφων νομοθετεῖ, τυπῶν τὸν λόγον τὸν ἐπισκοπῆς προστησόμενον».
- 304-5. Ἑβρ. δ'14.
- 310-311. Γρηγ.Ναζ., *Περὶ Θεολογίας*, 31, Barbel, 126: «εἰ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐνδεέστερον, ἔχει τὸ νικᾶν καὶ οὕτως ὁ λόγος».
312. Ἰω.Χρυσοστ., *Περὶ μετανοίας*, PG 49, 291a: «Παῦλος... ὁ ἐπίγειος ἄγγελος, ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος»· Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, *Βίος ὁσίου Σάβα*, E. Schwartz, *Kyriillos von Skythopolis* [TuY,49.2], Leipzig 1939, 158.12: «ὁ ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος» καὶ εἰδικὰ στὰ κείμενα τοῦ Ἀγίου: *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 154.23: «ὁ ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος»· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 433, Antonopoulou, *Homiliae*, 296 καὶ *V.LycioAl.*, 1, Anrich, I, 301: «τὸν ἐπίγειον ἄνθρωπον καὶ ἀγγέλοις συνόμιλος».
315. *Β'Κορ.* ε'5· *Ἐφεσ.* α'14.
316. «θείας ἐποψίας»: Θεοδ.Κύρου, *Ἑρμ. εἰς Ἠσ.*, vii, 310, J.-N. Guinet, *Théodore de Cyr. Commentaire sur Isaie*, II [SC,295], Paris 1982.
- 316-7. Ρωμανοῦ, *Κοντ.* 17, 16.6, de Matons, II (1965) 290: «καὶ βρύει αὐτήν / τὸ ἀεῖζων νᾶμα».
316. Γιὰ τὸ «μύρο» βλ. *V.p.Michael.*, 41, Anrich, I, 134· *V. Compil.*, 55, Anrich, I, 232· *V. Metaphr.*, 30,2, Anrich, I, 264-5· *V. Aceph.*, 3, Anrich, I, 269· *Enc.Neoph.*, 35, Anrich, I, 406.17-8 (*Συγγράμματα*, Γ', 476)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 11, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 133.
- 318-320. Ἡ σαφὴς ἀναφορὰ στὴ μυροβλυσία τοῦ Ἀγίου συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ ἀσαφὴ ἀναφορὰ τοῦ ἐγκωμιαστῆ σὲ ὅμοια μυροβλυσία τῆς «ἀχράντου καὶ σεπτῆς εἰκόνας τῆς θεομήτορος»· τὸ «ἐνταῦθα» ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν διαφωτίζει ἰδιαίτερα τὸν τόπο, καθὼς ὁ ὁμιλητὴς μπορεῖ νὰ βρίσκεται στὴν ΚΠολη ἢ σὲ κάποιο ἄλλο μεγάλο ἀστικὸ ἢ/καὶ μοναστικὸ κέντρο τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν ἐκφώνησή του (πρβλ. Anrich, II, 166-7, 359· Cioffari, *Critica*, 89).
- 321-4. Γιὰ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ καθολικότητα τῆς θαυματουργικῆς δράσης τοῦ Ἀγίου βλ. *Enc. Meth.*, 1, 33, Anrich, I, 153, 167· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 52-3, Antonopoulou, *Homiliae*, 280· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Halkin, *Saints*, 155· *Ἐγκώμιον Holkham.*, *35.

- 325-332. Ὅμοιο σχῆμα, ὅπου, ὅμως οἱ ἐπαγγελματικὲς ιδιότητες ἀποδίδονται στὸν ἴδιο τὸν ἐγκωμιαζόμενο Ἅγιο βλ. *Enc.Andr.*, 4-5, Anrich, I, 423-4. “Ἀπαρίθμηση τῶν τάξεων” βλ. Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Anrich, I, Halkin, *Saints*, 156. Τὸ χριστιανικὸ πρότυπο γι’ αὐτὸ τὸ μοτίβο φαίνεται νὰ βρίσκεται στό: Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς Βασίλειον*, 81, Boulenger, 229 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἐγκώμ. εἰς Μ. Ἀθανάσιον*, PG 35, 1092c-1093b· τὰ κείμενα αὐτὰ φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν πρότυπα τοῦ ἀνώνυμου τοῦ Ambros. Τέλος, τὸ σχῆμα εἶναι σύνηθες καὶ στὴν Ὑμνογραφία: π.χ. *Μην. Δεκ.* (1852) 44.
- 333-4. Ἰω. Καμενιάτου, *Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης*, 70, 80.1 G. Böhlig, *Ioannis Caminiatae de expugnatione Thessalonicae*[CFHB/SB,4], Berlin 1973: «ἀεὶ γὰρ ὁ λόγος τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ προτρέχει».
338. *V.Compil.*, 2, Anrich, I, 212.4: «κἂν ἐν εἰκόνι γραφῇ»· *Enc.Meth.*, 1, Anrich, I, 153.26: «βίβλοι καὶ στῆλαι καὶ ἱστορίαι» καὶ 34, Anrich, I, 168.3.
339. Λιβανίου, *Ἐπιστ. 1510*. 5-10, Foerster, XI (1922): «καὶ μόνος ἀντὶ πολλῶν ἤρκεσα».
- 343-4. Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Halkin, *Saints*, 155.
345. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικ. εἰς πατέρα*, PG 35, 985c: «Πνεύματος καταγώγιον». Γιὰ τὴ συσσώρευση ἐπιθέτων, ποὺ ἀκολουθεῖ βλ. *Meth.ad Theod.*, 2, Anrich, I, 141.1-17· *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 154.28-155.8· *Enc.Procli*, 3, Anrich, I, 431.1-13· *Enc.Neoph.*, 1, Anrich, I, 392.4 (*Συγγράμματα*, Γ’, 454-455)· πρβλ. *Ἐγκώμιον Holkham.*, *29 ἐξ.
- 345 ἐξ. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἔργα*, VI (1995) 360-8: «βοηθὸς τῶν καταπονουμένων, προστάτες τῶν κινδυνευόντων, σωτὴρ τῶν χειμαζομένων, λιμὴν τῶν ἐν ζάλῃ, ἐπίκουρος καὶ ἀντιλήπτωρ τῶν περιστατουμένων».
- 350-1. *Enc.Andr.*, 1, Anrich, I, 419.8: «πολλὰς γάρ σοι τὰς κλήσεις ἡ ἀρετὴ πεποίηκεν».
351. Ἰω. Δαμασκ. (ἀμφ.), *Μαρτύριο ἁγ. Ἀρτεμίου*, PG 96, 1292b: «στήθι μεθ’ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων».

III.

Ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Par. Coisl. 304

1. Προλεγόμενα.

α) Ο κώδικας.

Στὸν Κώδικα 304 τῆς συλλογῆς Coislinianum στὴν Παρισινὴ Βιβλιοθήκη ἀπαντᾶται Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο. Τὸ συγκεκριμένο κείμενο δὲν βρίσκεται πουθενὰ ἄλλοῦ σύμφωνα μὲ τὴ μέχρι σήμερα ἔρευνα¹. Παρεμβάλλεται στὸ Μεταφραστικὸ Βίο τοῦ Ἀγίου, ποὺ ὑπῆρχε στὸν Κώδικα στὴ θέση αὐτή². Ὁ Devreesse πιστεύει ὅτι τὸ 16^ο αἰ. τὰ φύλλα 45r-52v, ποὺ περιέχουν τὸ Ἐγκώμιο, εἰσήχθησαν ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ 14^{ου} αἰ³. Ἀξιοπερίεργο εἶναι ὅτι ὁ Ehrhard δὲν κάνει κάποια σχετικὴ παρατήρηση γιὰ τὸ παρεμβαλλόμενο κείμενο, ἂν καὶ ἀναφέρει τὸν κώδικα καὶ τὸ μεταφραστικὸ *Bio*⁴. Ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου μας ἔχει μεγάλη ὁμοιότητα μ' ἐκείνη τοῦ ὑπολοίπου χειρογράφου, ἀλλὰ καὶ τέσσερα σημεῖα, ποὺ τὸ διαφοροποιοῦν σαφῶς: στὸ ὑπόλοιπο χειρόγραφο τὸ γράμμα 'β' σημειώνεται ὡς 'Ⲫ', ὃχι ὅμως στὸ κείμενό μας· τὸ 'εἰ' στὸ Ἐγκώμιο γράφεται πάντα μὲ χωριστοὺς τοὺς δύο χαρακτῆρες, ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο χειρόγραφο ἀποδίδεται σταθερὰ μὲ τὸ σύμπλεγμα 'Ϣ'· τὸ '-εως' τῆς κατάληξης (γεν. τριτοκλιτῶν ὄνομ. καὶ ὀρισμένες ἐπιρρηματικὲς φόρμες) στὸν κώδικα καταγράφεται μὲ τὸ σύμπλεγμα 'ϫ', ἀλλὰ ποτὲ στὸ Ἐγκώμιο· τέλος οἱ χαρακτῆρες 'μφ' καὶ 'αφ' συμπλέκονται ὡς 'ⲙϥ' καὶ 'ⲁϥ', στὸ χειρόγραφο, ἐνῶ στὸ Ἐγκώμιο καταγράφονται πάντα διαχωρισμένα. Ἐνισχύεται, λοιπόν, ἡ διαφορετικὴ προέλευσις τοῦ κειμένου. Γενικὰ τὸ κείμενο ἀποδίδεται μὲ κανονικὴ ὀρθογραφία⁵.

¹ Halkin, *BHG*, II, 150 n.1364f.

² Halkin, *Inventaire*, 273. Στὸ φύλο 44v. ἀρχίζει ὁ μεταφραστικὸς *Bios* τοῦ ἁγίου Νικολάου μὲ ἀρχή: «Σοφὸν τι χρῆμα ζωγράφων χεῖρ» (Halkin, *BHG*, II, 140 n.1349, ἔκδ. PG 116, 317-356, Amrich, I, 235-267)· στὸ f. 45r, ὡστόσο, διακόπτεται γιὰ νὰ ἀρχίσει τὸ Ἐγκώμιό μας. Στὸ f.52v τελειώνει τὸ Ἐγκώμιο καὶ ἔπειτα ξαναγράφεται ἡ ἀρχὴ τοῦ μεταφραστικοῦ Βίου αὐτῇ τῇ φορᾷ καὶ μὲ τίτλο: *Συμεὼν μαγίστρου καὶ Λογοθέτου, εἰς τὸν βίον καὶ εἰς τὰ [...] θαύματα τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ Θαυματουργοῦ* καὶ καταλήγοντας στὸ τέλος τοῦ φύλου ἀκριβῶς στὴν ἴδια λέξι μὲ τὸ τέλος τοῦ f. 44v, ὥστε ἀπὸ τὸ 44r νὰ συνεχιστεῖ κανονικὰ ὁ *Bios*, ποὺ τελειώνει στὸ 67v.

³ R. Devreesse, *Catalogue des Manuscrits grecs*, II. *Le Fonds Coislin* [Bibliothèque Nationale. Département des manuscrits.], Paris 1945, 288-292, εἰδ. 292. Στὴν ἴδια ἐποχὴ ἀνάγει καὶ τὶς προσθήκες τῶν φύλων 1-4v (Index) καὶ 367-370 (Suppléments). Ὁ H. Omont, ὅπως τὸ συνηθίζει, δὲν κάνει καμμία ἀναφορά, ἀλλὰ καὶ δὲν παραθέτει κἂν τὶς δύο ἀρχεὲς τοῦ μεταφραστικοῦ *Bios*: *Inventaire*, III, 176. Γενικὰ ὁ Κώδικας Coisl. 304 εἶναι τοῦ 14^{ου} αἰ. παπύρινος μὲ 373 συνολικὰ φύλα καὶ ἀποτελεῖ συλλογὴ μεταφραστικῶν Βίων γιὰ ὅλο τὸ ἔτος (πρβλ. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 223).

⁴ Ehrhard, *Überlieferung*, III, 223. Πρβλ. Perria, *Manoscritti*, 109.

⁵ Τὰ σφάλματα στὸν τονισμό τὰ διορθώνουμε σιωπηρὰ σημειώνοντας μόνο τὶς περιπτώσεις, ὅπου ὁ διαφορετικὸς τόνος δημιουργεῖ ἄλλο τύπο τῆς λέξης. Ὁ γραφέας ἐπιπλέον συνηθίζει νὰ βάζει δύο τόνους στὶς σύνθετες λέξεις (π.χ. κατάλογος) καὶ νὰ πνευματίζει τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ· πρβλ γιὰ τὸ φαινόμενο: M. Reil, «Zur Akzentuation griechischer Handschriften», *BZ* 19 (1910) 75-530, εἰδ. 509-512· Μηνᾶ, *Γλώσσα*, 34.

β'. Γενικά στοιχεία.

Τὸ Ἐγκώμιο δὲν ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν τίτλο σὲ κάποιο Ὁμιλητῇ· ἐπίσης δὲν παρέχει κανένα στοιχεῖο, πὺν νὰ ὁδηγεῖ στὴν ταυτότητα τοῦ ἐγκωμιαστῆ ἢ σὲ σχετικὸ περιστατικὸ συγγραφῆς⁶, καθὼς εἶναι δομημένο στὶς γνωστὲς γιὰ τὰ ἐγκώμια συμβατικὲς γραμμές. Ἀλλὰ καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο: Τὸ κείμενο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκτενὴ ἀποσπάσματα ἄλλων ρητορικῶν ἐγκωμίων. Συγκεκριμένα, οἱ στ. 5-80, 83-94, 234-325 καὶ 337 -τέλος εἶναι ἀπὸ τὸ ἐγκώμιο τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης γιὰ τὸν ἀπόστολο Τίτο⁷, οἱ στ. 80-83 καὶ 178-191 ἀπὸ τοῦ Νικήτα Δαβίδ γιὰ τὸν ἅγιο Ἰάκωβο Ἀλφαῖο⁸, οἱ στ. 95-178 ἀπὸ τοῦ Ἀνδρέα καὶ πάλι γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἅγιο Νικόλαο⁹. Ὁ Anrich εἶχε διαπιστώσει τὴν ἐξάρτηση τοῦ Ἐγκωμίου μας μόνο ἀπὸ τὸ τελευταῖο κείμενο¹⁰. Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ ἀσφαλῶς μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς βέβαια σημεῖα *post qua* γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ Coislin 304¹¹. Εἰδὼ δίνουμε ἕνα δεῖγμα τῆς ἐξάρτησης μὲ ἀντιπαραβολὴ τοῦ Προοιμίου (Ἀνδρ.Τίτο – Cod.Coisl.), ἐνῶ μετὰ τὰ γλωσσικὰ σχόλια θὰ παρατεθοῦν πλήρη τὰ κείμενα / πηγές τοῦ συμπληρητῆ μας γιὰ νὰ φανοῦν καθαρὰ οἱ διαφορὲς καὶ ὁ τρόπος ‘‘ἀντιγραφῆς’’ (σημειώνουμε μὲ πλάγιους χαρακτῆρες τὰ σημεῖα, πὺν διαφέρουν τὰ δύο κείμενα):

⁶ Ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τὴ συνήθη ἀναφορὰ στὴν ἐορτὴ· ἐδῶ: «μεγίστου τοίνυν πατρὸς ἐφέστηκεν ἐορτὴ» (στ. 46). Ἡ ἀναφορὰ τοῦ στ. 267: «λόγοις ἐπιταφίοις», μπορεῖ νὰ ὑπονοεῖ τὴν ἀνάπτυξη ξεχωριστῶν ἐορτῶν γιὰ τὸν ἅγιο. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἕνα ἀκόμη χρονικὸ σημεῖο ἀναχώρησης γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ ἴσως εἶναι καὶ τὸ τέλος τοῦ 11^{ου} αἰ. (1087), ὅποτε τὸ σκῆνωμά του μετακινεῖται στὴ Δύση καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σχετικὴ ἐορτὴ τὸ Μάιο. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ἕνα ἀκόμη συμβατικὸ ρητορικὸ στοιχεῖο· γιὰ τὴν *traslazione* τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ Ἀγίου βλ. Ἀγαθαγγέλου ἐπισκ. Φαναρίου– Χρῦσας Μαλτέζου - Ἐνρίκο Μορίνι, *Τερὰ Λείψανα Ἀγίων τῆς καθ’ ἡμᾶς Ανατολῆς στὴ Βενετία*, ΑΔΕΕ, Ἀθήνα 2005, 269-279.

⁷ Ἀνδρέου Κρήτης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον... Τίτον*, PG 97, 1141b ἐξ. Συγκεκριμένα οἱ ἀντιστοιχίες ἔχουν ὡς ἐξῆς: στ. 5-80 = PG 97, 1141b- 1143d· στ. 83-94 = PG 97, 1145a· στ. 234-325 = PG 97, 1153b – 1159b· 337 – τέλος = PG 97, 1169abc.

⁸ Νικήτα Δαβὶδ Παφλαγόνος, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰάκωβο Ἀλφαῖο*, PG 105, 145-163. Οἱ συγκεκριμέναι ἀντιστοιχίες: στ. 80-83 = PG 105, 153d· στ. 178-191 = PG 105, 157bc. Γιὰ τὸ Λόγο αὐτὸ βλ. Πασχαλίδη, *Νικήτας*, 131-3.

⁹ Anrich, I, 419 ἐξ. Ἡ συγκεκριμένη ἀντιστοιχία: στ. 95-177 = Anrich, I, 419.6- 423.5. Γιὰ τὴ γνησιότητά του βλ. τὰ ὅσα γράψαμε στὸν οἰκεῖο χῶρο τῆς Εἰσαγωγῆς.

¹⁰ Anrich, II, 167 καὶ 359.

¹¹ Ὑπάρχουν κάποια διαστήματα μέσα στὸ κείμενό μας, τῶν ὁποίων δὲν καταφέραμε ν’ ἀνιχνεύσουμε τὴν προέλευσιν, ἐφόσον φυσικὰ κι αὐτὰ ἔχουν ἀντιγραφῆ· αὐτὰ εἶναι: στ. 26-37, 191-233 καὶ 326-336.

Ἀνδρέου Κρήτης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἅγιον...*

Τίτον, PG 97, 1141bc

Ἀποστολικῶν ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι μέλλοντι παρίτω μοι τὸ πνεῦμα καὶ διδότη λόγον, ὅπόσον καὶ βούλομαι. Φιλεῖ γὰρ ἀεὶ συμπαραεῖναι τοῖς δι' αὐτοῦ λαλεῖν ἡρημένοις, ὥσπερ ἤδη πρότερον γλῶσσαις ἄνωθεν καθιεμέναις ἐφ' ἓνα ἕκαστον καταφοιτῆσαν τῶν Χριστοῦ μαθητῶν ἐπεκάθισε. Παρήτω δὲ μὴ τὴν ἀξίαν τῆς ἐμῆς ἐκμετροῦν ἀναβάσεως, ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγαθοπρεποῦς θεουργίας τὴν ἀπειροπλάσιον αὐτοῦ χάριν ἡμῖν ἐπιδαμιλεῦσαν. Εἴη δὲ καὶ ὑμῖν τοῖς αὐτόθεν ἀφθόνως ἐκβλυζομένης φωτοχυσίας τυχεῖν ἐφιεμένοις, τὰ αὐτά μοι συνεύξασθαι καὶ εἰπεῖν· Κύριε γνώρισόν με καὶ γνώσομαι τοῦ γινῶναι, ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, καὶ μὴ περιέλῃς ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα.

Ἐγκώμιον, Cod. Coisl.304, f.45r (ἐδῶ στ. 5-

16)

Ἀρχιερατικῶν ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι μέλλοντι παρίτω μοι τῷ πνεύματι καὶ διδότη λόγων, ὅπόσον καὶ βούλομαι. Φιλεῖ γὰρ ἀεὶ συμπαραεῖναι τοῖς δι' αὐτοῦ λαλεῖν αἰρουμένοις, ὥσπερ ἤδη πρότερον γλῶσσαις ἄνωθεν καθιεμέναις ἐφ' ἓνα ἕκαστον καταφοιτῆσαν τῶν Χριστοῦ μαθητῶν ἐπεκάθισε. Παρίτω δὲ μὴ τὴν ἀξίαν τῆς ἐμῆς ἐπιμετροῦν ἀναβάσεως -ποῦ γὰρ ὁ χοῦς ἀναβήσεται, ἢ τίνα τρόπον εὖρη πηλὸς ἀναβάσεως;- ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγαθοπρεποῦς θεουργίας τὴν ἀπειροπλάσιον αὐτοῦ χάριν ἡμῖν ἐπιδαμιλευόμενον. Εἴη δὲ καὶ ἡμῖν τοῖς αὐτόθεν ἀφθόνως ἐκβλυζομένης φωτοχυσίας τυχεῖν ἐφιεμένοις, τὰ αὐτά μοι συνεύξασθαι καὶ εἰπεῖν· Κύριε γνώρισόν με καὶ γνώσομαι τοῦ γινῶναι, ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, καὶ μὴ περιέλῃς ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα.

Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς οί διαφορές μπορούν να είναι απλά αντιγραφικά σφάλματα ή/και έπιλογές του συμπλητή. Σημαντική κρίνεται ή προσθήκη του συμπλητή στο κείμενο του Νικήτα (*Έγκ. είς Ιάκωβον*), τὸ ὁποῖο ἀντιγράφει στοὺς στ. 178-191· συγκεκριμένα, στὸ στ. 181: «τὰς ἐν ὀνόματι Θεοῦ θεραπείας ἀναγράψαι, ἄς *καθ' ἐκάστην θαυματουργεῖ καὶ ἐκπέμπει ἡ τιμία σου σωρός*, θαυματουργεῖ Χριστοῦ θεράπον ἀρχιεράρχα μέγα Νικόλαε;» (185-188). Ἀπὸ τὸ παραπάνω μπορεί νὰ ὑποτεθεῖ, ὅτι πρόκειται γιὰ ὁμιλητή, ὁ ὁποῖος γνώριζε τὴ θαυματουργικὴ δράση τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου. Ἀλλὰ αὐτὰ μπορεί νὰ βρίσκονται εἴτε στὰ Μύρα, εἴτε στὸ Bari, καθὼς τὸ Ἐγκώμιο μπορεί νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 11^{ου} αἰ. κ.έξ. Τέλος, εἶναι πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ μιὰ σύμβαση, ἕναν 'τόπο', καθὼς τὸ μοτίβο τῶν λειψάνων εἶναι ἤδη γνωστὸ στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση τοῦ Ἀγίου.

γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.

Τὸ κείμενο ἔχει τὴν ἰδιαιτερότητα, ποὺ περιγράψαμε, μέρος του δηλαδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ κείμενα ἄλλων δημιουργῶν. Ὡστόσο, ἡ ἐνιαία μορφή τοῦ κειμένου, τὸ κοινὸ γλωσσικὸ ὑπόβαθρο –ἡ ἀττικίζουσα λόγια- ὅλων τῶν κειμένων, ἡ οὕτως-ἢ-ἄλλως μιμητικὴ πρακτικὴ¹² τῶν βυζαντινῶν καὶ κυρίως ἡ ἐνεργητικὴ στάση τοῦ συμπλητή, ποὺ ἐπιλέγει συγκεκριμένα γλωσσικὰ ἀποσπάσματα καὶ ἐπιπλέον τὰ ἀναδιαμορφώνει, ὅπως διαπιστώθηκε, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξετάσουμε τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου μὲ ἐνιαῖο τρόπο¹³. Γενικὰ ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου, ποὺ ἀσφαλῶς ἀττικίζει, δὲν περιέχει σπουδαῖες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὰ λογοτεχνικὰ πρότυπα της. Οἱ σημαντικότερες γραμματικὲς ἐπιλογές τοῦ συντάκτη, λοιπόν, σημειώνονται ἀμέσως.

Μὲ τὴ λέξη 'θύματα' (στ.39) ἀποδίδει τὴν κλασσικὴ ἔννοια τῆς ἴδιας τῆς πράξης τῆς θυσίας ἢ προσφορᾶς καὶ ὄχι τὴν συνηθέστερη στὴν κοινὴ καὶ τὴν ὁμιλούμενη μέχρι σήμερα, τοῦ προσφερόμενου ἀντικειμένου¹⁴. Ἀντίθετα, γιὰ τὴν ἔννοια τῆς θυσίας -μὲ τὴν πρόσθετη χροιά τῆς εὐοίωνης-, χρησιμοποιεῖ τὴ λόγια λέξη

¹² Γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὴ μίμηση τῶν βυζαντινῶν βλ. ὅσα εἴπαμε στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς Εἰσαγωγῆς.

¹³ Θὰ ἐπισημαίνονται, ὥστόσο, σὲ κάθε περίπτωση ἢ προέλευση τοῦ καθενὸς στοιχείου, ποὺ σχολιάζουμε, ὅπως καὶ ὅλες οἱ περιπτώσεις διαφοροποίησης τοῦ Ἐγκωμίου μας ἀπὸ τὰ πρότυπα/πηγές του.

¹⁴ LSK, 2, 498a-b· LSJ, 809b· Schmidt, 581b καὶ κυρίως Σουΐδας, Adler, Theta, 550 ('θυμιάματα, ἀπαρχαί, θυσίαι')· πρβλ. καὶ Lampe, 656a. Ἀλλὰ ὄχι στὸν Ἡσύχιον, Latte Theta, 857.1 ('ἱερεῖον, σφάγιον, ὀλοκαύτωμα'). *ΛεξΠαπ*, 4, 436^α. Ὡστόσο, ὀφείλουμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι τὸ πρότυπο δίνει τὸν τύπο 'θαύματα' (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1141· στὸ ἐξῆς μετὰ τὸ σχόλιο στὴν οἰκεία ὑποσημείωση, θὰ σημειώνουμε σὲ παρένθεση συντομογραφημένη τὴν προέλευση: <Ἀνδρ. Τίτο, PG... ἢ <Ἀνδρ. Νικόλ. Anrich, I... ἢ <Δαυίδ, PG... σύμφωνα μὲ τὶς παραπομπές τῶν ὑποσημ. 7-8-9).

‘καλλιέρημα’ (στ. 246)¹⁵. Νομικὸς ὅρος εἶναι ἡ λέξις ‘ὑπερημερία’, πὺν χρησιμοποιοεῖ ὁ ἐγκωμιστὴς γιὰ ν’ ἀποδώσει τὸ χρέος (στ. 335)¹⁶. Ἡ λέξις ‘ἀνάθημα’ (στ. 245) χρησιμοποιοεῖται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ στολισμοῦ, κοσμήματος, τῆς εὐφροσύνης¹⁷. Μὲ μόνη τὴ σημασία τοῦ ἀφιερώματος ἐμφανίζεται στὴν πιὸ ὀψιμη χρῆσι τοῦ¹⁸.

Ὅρθῃ γιὰ τὸ ἀττικίζον ὕφος τοῦ Ὀμηρητῆ εἶναι ἡ ἐπιλογὴ τοῦ τύπου ‘θροῦς’ (στ.56) ἀντὶ τοῦ ‘θρόος’ τῆς Κοινῆς¹⁹. Λόγιος εἶναι καὶ ὁ τύπος ‘προσκορῆ’ (στ. 90)²⁰, πὺν χρησιμοποιοεῖται στὴ ρητορικὴ σὰν τεχνικὸς ὅρος²¹, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις ‘νεανιεύματα’ (στ. 190)²². Ἰδιαίτερη εἶναι ἡ παρουσία τῆς λέξεως ‘ἀγιότευκτον’ (στ. 81), πὺν δὲν ἀπαντᾷ στὰ λεξικά²³. Ἀξίες παρατήρησης εἶναι καὶ οἱ λέξεις ‘ἔδνα’ καὶ ‘φέρνη’ (στ. 253, 254), πὺν χρησιμοποιοεῖ ὁ συγγραφέας (<Ἀνδρ.Τίτο). Ἡ πρώτη ἦταν ἐπικὴ²⁴ ἢ δευτέρη ἀνήκει στοὺς μὴ ὀμηρικὸς ἰωνισμοὺς τῆς ἀττικίζουσας γραμματείας, πὺν ταυτόχρονα ἀρχαίζε²⁵. Ἄν καὶ ἡ καταγραμμένη στὰ λεξικά μορφὴ τῆς εἶναι ‘φερνή’²⁶, ἐδῶ ἀφήνουμε τὸν παροξύτονο τύπο, ἀφοῦ ἀπαντᾷ στὸ Σουίδα²⁷.

¹⁵ LSK, 2, 584a· LSJ, 867b· Schmidt, 630b· *Ετυμ.Μ.*, 252^a ἴδιο μὲ τὸ Σουίδα, Adler, Kappa, 218-9· Ἡσύχιος, Latte, Kappa, 478. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1155).

¹⁶ LSK, 4, 441a· LSJ, 1863b· Lampe, 1439a.

¹⁷ (<Ἀνδρ.Τίτο) Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια ἤδη ἀπὸ τὸν Ὀμηρο. LSK, 1, 167b· LSJ, 105a· Schmidt, 81b· Γιάνναρη, 1, 128β· πρβλ. Ἡσύχιος, Latte, alpha, 4305 καὶ *Ετυμ.Μ.*, 51β.

¹⁸ Grimm, *Lexikon NT*, 38a· Berry, *Lexikon NT*, 7c· Moulton, *Vocabulary NT*, 33b· μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια καὶ στὸν Σουίδα, Adler, alpha, 1878. Στὴν Κοινὴ παρουσιάζεται καὶ μὲ τὴ μορφὴ ‘ἀνάθεμα’. Ἴσως ἡ συνοδεία τοῦ μὲ τὸ ρῆμα ‘κοσμεῖ’ σὲ ὀρισμένες ἐκφράσεις δείχνει καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πέρασε ἀπὸ τὴν μία στὴν ἄλλη χρῆσι.

¹⁹ LSK, 2, 496a· LSJ, 807a. (<Ἀνδρ.Τίτο)

²⁰ LSK, 3, 752a· LSJ, 1517b· Schmidt, 1099b· Sophocles, 945b-946a· Γιάνναρη, 2, 1964β. (<Ἀνδρ.Τίτο)

²¹ Ἑρμογένη, *Περὶ Εὐρέσεως*, 3, 10, 99, Rabe, Stuttgart 1969². πρβλ. Ἀνδρέου Κρήτης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Βαπτιστήν*, PG 97, 1133d.

²² LSK, 3, 213b· LSJ, 1163b· Schmidt, 842a. (<Ἀνδρ.Νικόλ.)

²³ Ἐντοπίζεται ἀπὸ τὸν Δετοράκη, «Ἀθησαύριστα Δ’», 154 μόνον στὸ Λόγο τοῦ Νικήτα Δαυίδ PG 105, 153d· πρβλ. Μανδηλαρᾶ, «Ἀθησαύριστοι», 386 καὶ Α. Παπαδοπούλου, «Ἐκκλησιαστικαὶ Λέξεις Ἀθησαύριστοι», *Ἀθηνᾶ* ΝΔ (1950) 208.

²⁴ LSJ, 477b· *Ἱλ.* 16,178 καὶ *Ὀδ.* 11, 117· ἀλλὰ καὶ Ἡσιόδου, ἀπόσπ. 43a.21 (ἐκδ. R. Merkelbach – M.L. West, *Fragmenta Hesiodica*, Oxford 1967).

²⁵ Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 89-90.

²⁶ LSK, 4, 525a· LSJ, 1922, πὺν διορθώνεται στὸ *Suppl.* 305b· Schmidt, 1313a· Γιάνναρη, 2, 2603^a. Ἡσύχιος, Latte, gamma, 118 («γαμήλια· φερνή, εἰς γάμον παρασκευή»), epsilon, 482 («ἔδνα, φερνή· τὰ ὑπὸ τῶν μνηστήρων ταῖς μνηστευόμεναις διδόμενα») καὶ κυρίως phi, 313 («φερνή· προῖξ, δῶρα νυμφικά»). Καὶ στὴν ἐκδοσι τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ Ἀνδρεᾶ στὸν ἅγιον Τίτον ὡς ‘φερνή’ σημειώνεται.

²⁷ Σουίδα, phi, 224.1: «φερνή, ἢ προῖξ· παρά τισι δὲ φέρνη».

Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του ρ. “ἐπιδαυιλεύομαι” στη μέση φωνή με μεταβατική σημασία (στ. 12)²⁸. ὅμοια ὀρθή είναι και η χρήση του ἄορ. τῆς μέσης φωνῆς “ἀνεσώσω” (στ.208) με τὴν σημασία τοῦ “ἀνακτῶ”²⁹, ἀλλὰ και τοῦ “σπασάμενος” (στ. 252) με τὴν σημασία “ἀντλῶ, ρουφῶ”³⁰, πού διαφέρει ἀπὸ ἐκείνη τῆς μεσαιωνικῆς και νεοελληνικῆς (“σπάω”)³¹. Ὁρθὸς στὰ κλασσικὰ εἶναι ὁ ἄορ. “ἔτλης”, πού συναντᾶται στὸ Ἑγκώμιό μας (στ. 191), ἀντὶ ἐνδεχόμενης χρήσης συνηθέστερων ρημάτων (π.χ. ἤνεγκας)³². Σωστὰ χρησιμοποιεῖ και τὴν δύσκολη σημασία τοῦ τρανόω-ῶ (= κάνω εὐδιάκριτο, καθαρό) παθητικά: “τρανωθείμεν” (στ. 352)³³.

Τὴν αὐτοπαθὴ ἀντωνυμία τοῦ γ’ προσώπου ὁ ὁμιλητὴς τὴν χρησιμοποιεῖ και με τοὺς δύο τύπους: σαυτόν (στ. 148) και σεαυτοῦ (στ. 138)³⁴. Ὁ δεῦτερος τύπος εἶναι σὲ χρήση κυρίως στὴν ἐλληνιστικὴ και Κοινὴ ἐλληνικὴ, ἐνῶ ὁ πρῶτος σχεδὸν ἀπουσιάζει ἀπὸ αὐτὴν³⁵.

Ὁ τύπος “καθημέραν” δὲν συνηθίζεται στὴν κλασσικὴ ἐλληνικὴ³⁶, ὅπου οἱ δύο λέξεις γράφονται χωρισμένες³⁷ (“καθ’ ἡμέραν”) σὲ ἀντίθεση με τὴν Κοινὴ κ.ἐξ³⁸ (στ. 159). Τὸ ἴδιο ἰσχύει και γιὰ τὸν τύπο “καθεκάστην” (στ. 186)³⁹. ὡς τεχνικὸς ὅρος ἀπαντᾶ στὰ φιλοσοφικὰ κείμενα μόνο στὴ μορφή “καθέκαστα”⁴⁰. Με βάση τὶς γλωσσικὲς ἐπιλογὲς τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ και συνυπολογίζοντας τὸ ὅτι ὁ γραφέας δὲν διακρίνει σαφῶς τὴ γραφὴ τῶν συνθέτων ἀπὸ ἐκεῖνα πού διαχωρίζει, προκρίνουμε και

²⁸ LSK, 2, 235b· LSJ, 626a· πρβλ. Ἡσύχιος, Latte, Epsilon, 4700 και Σουΐδας, Adler, Epsilon, 2280.1. Μάλιστα ὁ συμπληρητὴς διαφοροποιεῖται τοῦ προτύπου του (Ἀνδρ.Τίτο), πού χρησιμοποιεῖ τὴν ἐνεργητικὴ φωνή (PG 97, 1141b).

²⁹ LSK, 1, 194b· LSJ, 122b και Κριαρᾶ, 2, 141· ἐνῶ στὸ Σουΐδα τὸ “ἀνασώσω” ἀποδίδεται ὡς “ἀνακτησόμενος” (alpha, 2073.1).

³⁰ LSK, 4, 100a· LSJ, 1625. (<Ἀνδρ.Τίτο).

³¹ Sophocles, 1003a· *ΛεξΠαπ*, 10, 692β.

³² Buttmann, *Verbs*, 242· Carmichael, 271· Sophocles, *Verbs*, 241· Veitsch, 619 και 643· Γιαννακοπούλου, 1220· πρβλ. γιὰ τὸ σχηματισμὸ Chantraine, 29 και γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἄορ. :200· Σταματάκου, *Γραμματική*, 364 § 112. Σημειωτέον, ὅτι παραλείπεται ἀπὸ τὸ πρότυπό του (Ἀνδρ. Νικόλ., Anrich, I, 423).

³³ LSK, 4, 360b· LSJ, 1810b· Γιάνναρη, 2, 1947β. (<Ἀνδρ.Τίτο).

³⁴ Καὶ τὰ δύο προέρχονται ἀπὸ τὸ πρότυπό του (<Ἀνδρ.Νικόλ., Anrich, I, 421-2).

³⁵ Blass – Debrunner, 35 § 64· Moulton, *Grammar NT*, II, 180 § 77· Chantraine, 177· πρβλ. Mayser, II 2, 65 και 71 ἐξ.

³⁶ Τὸ παράθεμα, πού δίνει τὸ *Λεξικό* LSK, 2, 561b· LSJ, 858b, τοῦ Πλάτωνα, *Ἐπιστ.* 11, 359a ἔχει διορθωθεῖ στὴν ἔκδοση J. Burnet, *Platonis Opera*, V, Oxford 1907 σὲ “καθ’ ἡμέραν” ὅπως και οἱ ὑπόλοιπες ὅμοιες περιπτώσεις· πρβλ. και Schmidt, 190.

³⁷ Mayser, II 2, 436.35 και 44.35.

³⁸ Sophocles, 612b· Grimm, *Lexicon NT*, 313b κυρίως 278a· Schmidt, 618a και Κριαρᾶ, 7, 205-6.

³⁹ Κριαρᾶ, 7, 203-4· Schmidt, 617a.

⁴⁰ Sophocles, 611b· πρβλ. ἔργα τοῦ Ψελλοῦ, ἔκδ. J. M. Duffy – D. J. O’Meara, *Michaelis Pselli Philosophica Minora*, II, Leipzig 1989, 30.14, 72.26 κ.ά.

στις δύο περιπτώσεις την διαχωρισμένη μορφή τῶν δύο τύπων⁴¹. Αντίθετα, τὸ “καθάπαξ” (στ. 199) παρουσιάζεται ἤδη στὰ ὁμηρικὰ ἔπη⁴², ἀλλὰ καὶ στὴν ἀττική⁴³. γι’ αὐτὸ φυσικὰ ἐπιλέγουμε τὴ μορφή αὐτὴ στὴ μεταγραφὴ.

Ἡ μορφή “ψεκάς”⁴⁴ (στ. 264, “ψεκάσι”) προέρχεται ἀπὸ ἀνομοιωτικὴ τροπὴ τοῦ “α” σὲ “ε” στὸν τύπο “ψακάς”⁴⁵. συναντᾶται στὴν ἰωνικὴ καὶ χρησιμοποιεῖται κυρίως στὴ μετακλασσικὴ γλῶσσα, ὅχι στὴν ἀττική⁴⁶. Τροπὴ τοῦ -ε- σὲ -η- προϋποθέτει καὶ ὁ τύπος “σταθιρά” (στ. 310), ποὺ θεωρεῖται μεταγενέστερος⁴⁷.

Ὁ τύπος “πυκτὴ” (στ. 249, =βιβλίον)⁴⁸, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν “πτυκτὴ” ὕστερα ἀπὸ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ “τ”⁴⁹, εἶναι μᾶλλον ὁ πιὸ ὄψιμος τῶν μορφῶν τῆς ἴδια λέξης (πτυκτὴς>πτυκτὴ>πυκτὴ)⁵⁰.

Σαφῶς μὴ ἀττικὸς εἶναι ὁ ἀσυναίρετος τύπος “χρυσέω” (στ. 99)⁵¹. οἱ χωρὶς συναίρεση τύποι ἦταν πιὸ συνήθεις στὴν Κοινή⁵². Ὅμοια ἀσυναίρετα χρησιμοποιεῖται καὶ ὁ τύπος “ἀποδέει” (στ. 175)⁵³, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰτία. πληθ. “βότρυας” (στ. 263)⁵⁴.

⁴¹ Μὲ αὐτὴ τὴ μορφή ἐκδίδεται καὶ στὸ πρότυπο Ἑγκώμιο (Ἀνδρ.Νικόλ., Anrich, I, 422). Τὸ δεῦτερο εἶναι προσθήκη τοῦ συμπληρητῆ. Ὅπως καὶ στὸ στ. 340: “παρὰ πολὺ” (LSK, 3, 460b) ἀντὶ “παρὰ πολὺ” ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο τὸ πρῶτο (πρβλ. Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1169).

⁴² Ὁδ., 21, 349· πρβλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου, ἐκδ Stallbaum, II, Leipzig 1826, 263.18.

⁴³ LSK, 2, 556b· LSJ, 849b· Schmidt, 616a· Sophocles, 610b· Σταματάκου, *Λεξικόν*, 480β· *ΛεξΠαπ*, 4, 624^a. Πρβλ. καὶ τὰ βυζαντινὰ λεξικά Σουΐδα, Kappa, 32.1· Ἡσυχίου, Kappa, 81.1.

⁴⁴ LSK, 4, 677b· LSJ, 2019a. (<Ἀνδρ.Τίτο).

⁴⁵ LSK, 4, 675a· LSJ, 2017b.

⁴⁶ Πρβλ. στοὺς παπύρους τοὺς τύπους “ψακάδισσα”, “ψακαδίσχιος”, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ “ψακάς”: Mayser, I 1, 450-451. Καὶ σ’ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὸ -ε- εἶναι ἀρχαιότερο κι ἔχει τραπεῖ σὲ -α- σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς ἀφομοίωσης, Wright, *Comparative Grammar*, 42 § 73· ἀλλὰ ξανατρέπεται σὲ -α- ἀργότερα μὲ τὴν ἀντίθετη ἀνομοιωτικὴ κίνησιν, Meyer, *Grammatik*, 64 § 55 καὶ *ΛεξΠαπ*, 13, 525^a.

⁴⁷ LSK, 4, 110b· LSJ, 1632a. (<Ἀνδρ.Τίτο). Ὁ Κ. Μηνᾶς (*Γλῶσσα*, 43-4) παραπέμπει γιὰ τὸ φαινόμενο στοὺς Dieterich, *Untersuchungen*, 11 καὶ Kretschmer, *Koine*, 10-11· ἀλλὰ ἐκεῖ διαπιστώσαμε, ὅτι περιγράφεται τὸ ἀντίθετο φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ i > e. Τὸν ἴδιο νόμο πρὸ ὑγροῦ συμφώνου περιγράφει καὶ ὁ Wright, *Comparative Grammar*, 40 § 70. Μπορεῖ, λοιπόν, ἡ γραφὴ “σταθιρὸς” ἐδῶ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐσφαλμένη “λόγια” ἀντίδραση στὴν ἀλλαγὴ τοῦ i>e μπροστὰ ἀπὸ ὑγρὸ σύμφωνο, π.χ. νηρό>νερό· πρβλ. Tonnet, *Ἱστορία*, 88. Γιὰ τὴν ταύτισιν τῆς προφορᾶς ε-η καὶ τὶς ἐναλλαγὰς στὴ γραφικὴ τους ἀπόδοσιν βλ. Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 10 § 11· μέχρι τὸν 4^ο μ.Χ. αἰ. διατηρεῖται ἡ προφορὰ τοῦ η ὡς e: Tonnet, *Ἱστορία*, 57. Μπορεῖ, λοιπόν, ἡ γραφὴ “σταθιρὸς” ἐδῶ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐσφαλμένη “λόγια” ἀντίδραση στὴν ἀλλαγὴ τοῦ i>e μπροστὰ ἀπὸ ὑγρὸ σύμφωνο, π.χ. νηρό>νερό· πρβλ. Tonnet, *Ἱστορία*, 88.

⁴⁸ LSK, 3, 802b· LSJ, 1153a· Sophocles, 962a· *ΛεξΠαπ*, 10, 142β. (<Ἀνδρ.Τίτο).

⁴⁹ LSK, 3, 795b· LSJ, 1549a· Sophocles, 960b· *ΛεξΠαπ*, 10, 126a.

⁵⁰ Πρβλ. Σουΐδα, Pi, 3157.2 (πυκτίον) καὶ 3061.1 (πυκτίον)· Ἡσύχιος, Pi, 4283.1 (γρόνθος, πυκτὴ), 2309.1 (πίνακι πτυκτῶ, δέλτω) καὶ 4248.1 (πυκτίον, βιβλίον). Στὸς βυζαντινοὺς ἀρκετὰ συχνὴ ἦταν ἡ χρῆσις τοῦ “πυκτίον” π.χ. Ἀθανασίου, *Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος...*, 40, 20, 5 (ἐκδ. H. G. Opitz, *Athanasius Werke*, 2.1, Berlin 1940)· Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐπιστ.* 29, 1, 5, G. Pasquali, *GNO*, VIII.2, Leiden 1959², 87-89 καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστ.* 115, 3, 2, Gallay, II, Paris 1967, ἀλλὰ καὶ “πυκτίον”, π.χ. τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστ.* 202, 9, 3 (ἐκδ. P. Gallay, *Grégoire de Nazianze. Lettres théologiques* [SC,208], Paris 1974).

⁵¹ Ὁ Φρύνιχος παρατηρεῖ: «χρυσοῦς λέγε, τὸ γὰρ χρύσεος κακόν» (Rutherford, *Phrynichus*, 287-8, clxxxiii)· πρβλ. LSK, 4, 663a· LSJ, 2009b. Γενικὰ γιὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ὀνομάτων αὐτῶν βλ.

Στὸ στ. 166 ἡ φράση ‘‘διαπετάσασα περιδέραιον’’ ἀποδίδει ἀρνητικὴ χροιά στὴ λέξη ‘‘περιδέραιον’’. τέτοια φαίνεται νὰ εἶχε στὰ μεσαιωνικὰ ἑλληνικά⁵⁵. Ἀντίθετα στὰ κλασσικὰ σήμαινε τὸ ‘κόσμημα’⁵⁶. Κλασσικὲς μᾶλλον δὲν μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν οἱ λέξεις ‘‘ἀρχιεράρχα’’ (188)⁵⁷ καὶ ‘‘ὑπεράγγελον’’ (208)⁵⁸, ‘‘θεολαμπή’’ (290)⁵⁹ καὶ ‘‘θεόφυτον’’ (262)⁶⁰, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ὁμιλητής. Ἐπιθετικὴ λειτουργία ἀποδίδει στὴ λέξη ‘‘ἀκροθίνιον’’ (263)· αὐτὸ στὴν κλασσικὴ εἶναι γνωστὸ μόνο γιὰ τὸν πληθυντικὸ τοῦ οὐδετέρου⁶¹.

Τὸ ρ. ‘περκάζω’, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὡς μεταβατικὸ (στ. 262, ‘‘περκάζων’’), ἐνῶ δὲν εἶναι τέτοιο στὴν κλασσικὴ⁶². κλονισμὸς τῆς χρήσης τῶν ρημάτων ὡς μεταβατικὰ ἢ ἀμετάβαρα μόνο παρατηρεῖται στὴν Κοινή⁶³. Ἡ χρῆση τοῦ ‘‘ἀντεπεξάγοντας’’ (στ. 68) εἶναι προβληματικὴ στὰ στενὰ ‘ἀττικὰ’ πλαίσια, καθὼς τὸ ρῆμα σημαίνει ‘ἐξέρχομαι ἐναντίον τινός’ καὶ συνήθως εἶναι ἀμετάβατο⁶⁴. Λάθος, ποὺ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ ὁμοία σύγχυση στὴν ἀντίληψη ρήματος ὡς μεταβατικοῦ ἢ μὴ, ἐντοπίζεται καὶ στὴ χρῆση τῆς λέξης ‘‘μέριμνα’’ (169). Ἐδῶ μᾶλλον ὁ συγγραφέας ἐπιθυμεῖ ν’ ἀποδώσει τὴν ἀντίθετη ἀπὸ τὴ φαινόμενη σημασία· ὁ Νικόλαος δηλαδὴ μεριμνᾷ γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ ὄχι ἐκείνη γι’ αὐτόν. Ἀλλὰ στὰ κλασσικὰ τὸ ρ.

Σταματάκου, *Γραμματική*, 459.3 ἐξ. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι τὸ πρότυπο τοῦ συμπλητῆ μας (Ἄνδρ. Νικόλ., Anrich, I, 419) παρέδιδε τὸν τύπο ‘‘χρυσίου’’.

⁵² Blass – Debrunner, 25-6 § 45· πρβλ. Buttmann, *Grammar NT*, 36· Psaltes, 60 § 122 ἐξ. καὶ Chantraine, 66-8 § 26. Γιὰ τὴν ἰωνικὴ καταγωγὴ τῶν ἀσυναίρετων αὐτῶν τύπων βλ. Καψωμένου, *Ἱστορία*, 49.

⁵³ Σταματάκου, *Γραμματική*, 300 § 96 σημ. 4· πρβλ. ὅμως Κρυγέρου, *Γραμματικὴ Διαλέκτων*, 102 § 34, ὅπου ἡ ἰωνικὴ χρῆση τοῦ στὸν Ἡρόδοτο (‘δέει’). (<Ἄνδρ. Νικόλ., Anrich, I, 423).

⁵⁴ Blass – Debrunner, 26 § 46.2· πρβλ. Σταματάκου, *Γραμματική*, 145 § 53 καὶ Chantraine, 123. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1155).

⁵⁵ *ΛεξΠαπ*, 9, 17^α: μεσαιωνικὸ ὄργανο διαπόμπευσης καὶ βασανισμοῦ, κλοιός. ‘‘Περιδέρρεον’’ παραδίδει ὁ ἐκδότης τοῦ Ἄνδρ. Νικόλ., Anrich, I, 422.

⁵⁶ LSK, 3, 573b· LSJ, 1371a· Schmidt, 996b· *Ετυμ.Μ.*, 354a· Γιάνναρη, 2, 1715^α καὶ Lampe, 1064a.

⁵⁷ Κριαρᾶ, 3, 232· Sophocles, 257b· Lampe, 237b· Μανδηλαρᾶ, «Ἀθησαύριστου», 362.

⁵⁸ Μόνον στὸ Sophocles, 1109b.

⁵⁹ Sophocles, 575a· Schmidt, 570a· LSJ, 471a· Lampe, 626b. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1157).

⁶⁰ Sophocles, 579b· Schmidt, 572a· Γιάνναρη, 1, 998^α· Lampe, 643b. Ὅμοια καὶ τὰ σύνθετα μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ θεο- : θεοστεφάνωτον, θεοσφράγιστον, θεολαμπής. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1155).

⁶¹ LSK, 1, 95a· LSJ, 56b· *Suppl.* 15b· Sophocles, 109a· Schmidt, 42b· Γιάνναρη, 1, 77a· *ΛεξΠαπ*, 1, 286^α-β. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1155).

⁶² LSK, 3, 570b· LSJ, 1394b· Γιαννακόπουλου, 996· πρβλ. Σουίδα, π, 13561. Ἡσυχίου, π, 1969.1 καὶ τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου στὴν Ὀδύσσεια, Stallbaum, I, Leipzig 1825, 1269. 25. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1155).

⁶³ Hatzidakis, *Einleitung*, 200 ἐξ. Ἀνδριώτη, *IEE*, 262β· πρβλ. καὶ τὴ χρῆση ἀμετάβατων ὡς παθητικῶν στὴ γλώσσα τῆς Κ.Δ., ποὺ ἐκλαμβάνεται ὡς ‘σημιτισμός’ (Moulton, *Grammar NT*, II, 448).

⁶⁴ LSK, 4, 244^α (ὅπου σύνταξη μὲ ἀντικ. αἰτιατά.)· LSJ, 151b· Schmidt, 120a. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1144).

μεριμνῶ (: φροντίζω) εἶναι ἀμετάβατο καὶ συντάσσεται μὲ πρόθεση⁶⁵, ὁπότε ἡ γενικὴ ποὺ ἐπιτάσσεται (᾽Ἐκκλησίας) ὀφείλει νὰ εἶναι ὑποκειμενική⁶⁶ καὶ ἀντίθετη σὲ αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ πεῖ ὁ ἐγκωμιαστής. Ἀντίθετα, μὲ ἀντικείμενο στὴ γενικὴ παρουσιάζεται στὴν Κοινὴ⁶⁷.

Συναντᾶται ἡ μετοχὴ τοῦ ρ. ᾽ῶχητηγῶ (στ.33)· τὸ ρῆμα ἀνήκει μᾶλλον στὴ μετακλασικὴ γλῶσσα⁶⁸.

Προβληματικὸς εἶναι καὶ ὁ τύπος ᾽ἄνηναι (στ.146), ἀκόμη κι ἂν πρόκειται γιὰ παλαιογραφικὸ σφάλμα⁶⁹. Τὸ ρ. ᾽αναίνομαι δὲν παρουσιάζει παθητικὸ ἀόριστο καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπαρεμφαιτικὸν τύπο ᾽ἄνηθηναι, ἀπ' ὅπου θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ὁ ἀπὸ σφάλμα τύπος⁷⁰. Ἐξίσου δὲν μαρτυρᾶται ὁ τύπος ᾽ἔστιλβομένη (στ. 297), καθὼς τὸ ρ. ᾽στίλβω δὲν ἀπαντᾷ σὲ ὅλους τοὺς χρόνους⁷¹.

Ὡς πρὸς τὶς *συντακτικὰς* ἐπιλογὰς πρὸ χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα:

Πολὺ συχνὴ εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ ἄρθρου τοῦ οὐσιαστικοῦ ἐπιτάκτη, ὅταν προσδιορίζεται ἀπὸ γενικὴ (στ. 22-3, 32, 51, 66, 113-4, 128, 157, 260, 128, 131-2 κ.ά.)· μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται ὁ τονισμὸς τῆς ἀντίθεσης τοῦ οὐσιαστικοῦ ὡς πρὸς ἄλλα τοῦ ἴδιου γένους⁷². Τὸ ἄρθρο προτίθεται ἐπιρρημάτων (στ. 54, 61-2, 250)⁷³ καὶ ἐμπρόθετων (στ. 63, 69, 115)⁷⁴ μεταποιώντας τα σὲ ἐπιθετικοὺς προσδιορισμοὺς· κάποτε τὰ οὐσιαστικοποιεῖ παραλείποντας τὸ οὐσιαστικὸ ἐπιτάκτη, (ἐμπρόθετος: στ. 313, «τῶν ἐπὶ ξένης»⁷⁵· ἀντωνυμία: στ. 175-6, 212, «τῶν ἀπάντων», 224 «οἱ πάντες», 294 «τὴν σύμπασαν»⁷⁶)⁷⁷. Τὸ ἄρθρο τοποθετημένο πρὸ τῆς ἀντωνυμίας ᾽πᾶς (στ.

⁶⁵ Γιαννακοπούλου, 736· LSK, 2, 122b· LSJ, 1104a· Schmidt, 796a· Γιάνναρη, 2, 1362β. (<Ἄνδρ. Νικόλ. Anrich, I, 422).

⁶⁶ Schwyzer, 152.

⁶⁷ Blass – Debrunner, 96 § 188.1.

⁶⁸ LSK, 3, 393β· LSJ, 1280a· Sophocles, 828a.

⁶⁹ Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἴσως δείχνει καὶ τὸ πρότυπο τοῦ συμπλητῆ, ποὺ παραδίδει ᾽ἄνεῖναι: Ἄνδρ. Νικόλ. Anrich, I, 422.

⁷⁰ Veitsch, 67-8· Buttmann, *Verbs*, 23· πρβλ. LSK, 1, 168b καὶ LSJ, 105b-106a.

⁷¹ Veitsch, 606 καὶ Γιαννακοπούλου, 1167. (<Ἄνδρ. Τίτο, PG 97, 1159).

⁷² Simonson, 49 § 1406. 1-2 καὶ περισσότερο § 1408· Schwyzer, 35· Μανδηλαρά, 113, ὅπου αὐτὸς ὁ τύπος σύνταξης (Α-Γ-Ο) θεωρεῖται συνηθέστερος· ἡ χρῆσις ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαστή καὶ διαφορετικῶν τρόπων σύνταξης τῶν ἄρθρων δείχνει συνειδητὴ χρῆσις τῶν θέσεων.

⁷³ Κυννέρου, B1, 242(bis) § 400.d καὶ σ.625 § 461.6· Ἀσωπίου, *Σύνταξις* (1888), 150 § 53· Gildersleeve, II, 284 § 614 καὶ ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὸ ἀπλὸ ἐπίθετο 285 § 615.

⁷⁴ Κυννέρου, ὁ.π., καὶ ὅταν λείπει τὸ οὐσιαστικὸ: σ. 252-4 § 403d· Thompson, 34 § 49 c· Gildersleeve, II, 263 § 577 καὶ στὴ μετακλασικὴ Blass – Debrunner, 139 § 266.

⁷⁵ Ὅμοιες ἐκφράσεις, ποὺ ἀπουσιάζει τὸ ᾽ἄνθρωποι στὸ στ. 314: «τῶν ἐν φυλακαῖς...τῶν ἐν πειρασμοῖς».

⁷⁶ Οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὰς ἔχουν γίνεῖ στερεότυπες ἐκφράσεις· ἡ ἀντωνυμία ᾽σύμπας δὲν χρησιμοποιεῖται στὴν Κοινὴ (Blass – Debrunner, 143 § 275).

194: «τὰ πάντα παραδοξώτατα»), δηλώνει τὸ ὅλο σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἐπιμέρους⁷⁸. ἐδῶ, ὁμως, ἡ ἀντωνυμία προσδιορίζεται ἐπιπλέον κατηγορηματικὰ ἀπὸ ἐπίθετο⁷⁹. Παράλειψη ὁποιουδήποτε ὀνόματος μετὰ τὸ ἄρθρο παρατηρεῖται στὶς ἐκφράσεις: «τῶν μὲν... τῶν δε», ὅποτε οὐσιαστικοποιεῖται τὸ ἴδιο τὸ ἄρθρο⁸⁰ (π.χ. στ. 162-3). Ἄλλοτε τὸ ἄρθρο ἐπιτάσσεται μετὰ τὸ οὐσιαστικὸ (στ. 68)⁸¹. Παραλείπεται τὸ ἄρθρο πρὶν ἀπὸ κύρια ὀνόματα, ὅπως στὴν φράση: «τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας» (στ. 116)⁸². Δὲν εἶναι δόκιμη ἡ ἐπανάληψη τοῦ ἄρθρου στὸ στ. 34 («τὰς ἐκλιμπανοῦσας τῆς ἀμαρτίας τῷ καύσωνι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς»)⁸³.

Αντὶ τῆς πιὸ ἀναμενόμενης γενικῆς ὡς ἀντικείμενο χρησιμοποιεῖται ἡ αἰτιατική (στ. 97 «οὐδὲν σε...τῶν δογμάτων διέφυγεν»), ποὺ παρατηρεῖται ἰδιαίτερα ὡς φαινόμενο τῆς Κοινῆς⁸⁴.

Ἡ αἰτιατικὴ χρησιμοποιεῖται ἀρκετὲς φορὲς μὲ ἐπιρρηματικὲς χρήσεις, π.χ. χρονικὴ (στ. 84, 87-8)⁸⁵. Τέτοια εἶναι καὶ ἡ παρουσία τῆς στὴ φράση ‘μακρὰ χαίρειν...φησί’ (179)⁸⁶, ποὺ ἀποτελώντας φράση χαιρετισμοῦ κατέληξε καὶ στὴ σημασία τῆς ἀπαλλαγῆς⁸⁷. Παρατηρεῖται ἐπίσης ἡ χρῆση τοῦ ‘accusativus graecus’ μὲ χρῆση ἑναρθροῦ ἀπαρεμφάτου (στ. 19, 129-130)⁸⁸.

⁷⁷ Κυννέρου, B1, 663 § 465.10.

⁷⁸ Κυννέρου, B1, 659-660 § 465.6b· Gildersleeve, II, 309 § 649 καὶ στοὺς παπύρους: Mayser, II 2, 100 καὶ στὶς ἐπιγραφές: Meisterhans, 234.43.

⁷⁹ Robertson, *Grammar NT*, 773· καὶ στοὺς παπύρους: Mayser, II 2, 102.

⁸⁰ Gildersleeve, I, 216 § 515· Simonson, 42 § 1377.1· Κυννέρου, B2, 977 σημ.1· Thompson, 28-9 § 36.

⁸¹ Thompson, 38 n.2· Κυννέρου, B1, 631 § 462 n.2· αὐτὴ ἡ σύνταξη δὲν θεωρεῖται ἡ πιὸ σύνηθης.

⁸² Κυννέρου, B1, 629-630 § 462· Thompson, 33 § 47· Schwyzer, 32. Ὁμοία εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ στ. 165: «τῶν Χριστοῦ μαθητῶν», ὅπου ὑπάρχει ἡ προσδιορίζουσα γενικὴ, ἂν καὶ εἶναι πιὸ σύνηθες νὰ παραλείπεται: Gildersleeve, II, 266 § 580. Στὴν περίπτωση τοῦ στ. 259 («τῶν [τὰ] τοῦ Ἀρείου φρονοῦντων»), ὥστόσο, ἐνῶ βάζει ἄρθρο πρὸ τοῦ κύριου ὀνόματος παραλείπει τὸ ἄρθρο τοῦ ἐννοούμενου οὐσιαστικοῦ ἐπιτάκτη, δημιουργώντας πρόβλημα στὴ γενικὴ (πρβλ. Κυννέρου, B1, 250,1 § 403β).

⁸³ Κυννέρου, B1, 650 § 464.8 πρβλ. ὁμως τὰ παραδείγματα στοῦ Gildersleeve, II, 328-9 § 670.

⁸⁴ Κυννέρου, B1, 298-9 § 409.3. Ἀνδριώτη, *IEE*, 262β· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 12 § 13. Ἀλλὰ πρβλ. Πλάτωνος, *Συμπόσιον*, 216b: «δραπετεύω σὺν αὐτὸν καὶ φεύγω». Στὸ στ. 289 ἡ αἰτιατικὴ ‘‘τὸ φῶς’’ μᾶς προβληματίζει, καθὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχε δοτικὴ ὀργάνου. (<Ἀνδρ.Νικόλ. Anrich, I, 419).

⁸⁵ Λορεντζάτου, 19 § 48· Μανδηλαρᾶ, 94· Schwyzer, 88-9· Κυννέρου, B1, 319-320 § 410 σημ.11. Σὲ περιπτώσεις ὅπως ‘‘τὰ πρῶτα’’, ‘‘τὰ πολλὰ’’ εἶναι ἐκφράσεις γνωστὲς στὴν ἀττικὴ γλῶσσα. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1144).

⁸⁶ Πρβλ. πολλὰς ὁμοίας ἐκφράσεις στοὺς παπύρους ὡς χαιρετισμὸ σ’ ἐπιστολές: Mayser, II 2, 175.33· 318 § 4. Κατὰ τὸν Robertson (*Grammar NT*, 1093) τὸ ἀπαρέμφατο, ποὺ σταδιακὰ ἀπομονώθηκε ἀπὸ τὸ ρήμα, στὴ φράση αὐτὴ ἔχει ὁμοία ἀρχὴ μὲ τὰ ἀπαρέμφατα, ποὺ λειτουργοῦν σὰν προστακτικὲς. Γιὰ τὴ χρῆση τοῦ στὴν Κοινὴ πρβλ. Blass – Debrunner, 196-7 § 389. (<Δαυίδ, PG 105, 157).

⁸⁷ Leutsch – Schneidewin, I, 461.20. Πρβλ. Boissonade, *Anecdota*, II, 171 (στ’) (καὶ τὴ σημείωση ὅτι ὑπῆρχε τὸ ‘μακρά’, ἀλλὰ ἀπαλείφθηκε γιὰ λόγους μετρικούς) καὶ IV, 208 σημ. 2 μὲ τὴν ἐννοία τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ- ἀπομάκρυνσης.

⁸⁸ Κυννέρου, B2, 729 § 480.4b· Thompson, *Syntax*, 67 § 82. Στὸ πρότυπό του ὁμως τὸ ἀπαρέμφατο παραδίδεται ἐμπρόθετο ἐν+δοτ. <Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1141· ὁμοία διαφέρει καὶ ἡ σύνταξη τοῦ προτύπου στὸ β’δεῖγμα: Ἀνδρ.Νικόλ. Anrich, I, 420, ὅπου ὑπάρχει ρήμα καὶ ἡ αἰτιατικὴ εἶναι ἀπλὸ ἀντικείμενο.

Συχνότερη είναι ή προσδιοριστική χρήση τῆς δοτικῆς⁸⁹ (στ. 8, 11, 18), ὡς δοτικῆ χαριστική (ἢ τοῦ ἐνδιαφέροντος, στ. 238, 276) - ἀντιχαριστική (153)⁹⁰, ἠθικῆ ἢ/καὶ προσωπική (στ. 45, 77, 85, 234, 178, 267)⁹¹, τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου (στ. 86, 111)⁹². Ἐπίσης τακτικὲς εἶναι οἱ χρήσεις τῆς δοτικῆς ἐπιρρηματικά, ὡς δοτικῆ τοῦ ὀργανικῆς⁹³ (στ. 128, στ. 156), τοῦ μέσου/τρόπου (132, 143, 157, 195)⁹⁴.

Ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία στὴν ἀρχὴ προτάσεων λειτουργεῖ ἀντὶ δεικτικῆς (199-200)⁹⁵.

Σὲ κάποιες περιπτώσεις προσδιορισμῶν παραλείποντας τὸ προσδιοριζόμενο οὐσιαστικὸ δημιουργεῖ οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα ἢ χρησιμοποιεῖ ἤδη ὑπάρχοντα (π.χ. στ. 162: «διὰ τῆς πρακτικῆς»^{96,97}), φαινόμενο ποὺ συνηθίζεται ἰδιαίτερα στὴν Κοινή⁹⁸.

Τὸ “ἐφ’ ὧ” τοῦ στ. 77⁹⁹ εἶναι μᾶλλον ἓνας ἀπλὸς ἔμπρόθετος τοῦ σκοποῦ¹⁰⁰ ἢ τῆς ἀναφορᾶς¹⁰¹ καὶ ἄρα δὲν πρέπει νὰ καταλογιστεῖ ὡς λάθος τοῦ συγγραφέα ἢ μὴ σύνταξί του μὲ ἀπαρέμφατο ἢ μέλλοντα¹⁰².

Ἡ ρηματικὴ σύνταξι παρουσιάζει ὀρισμένα ἀξιοσημείωτα, ὅπως τὴν ἐναλλαγὴ προσώπου (195-7, «ἐπιτελεῖς... γίνεται») σὲ μία νοηματικὴ ἐνότητα¹⁰³. Ἡ φόρμα “τυγχάνεις ὦν” φαίνεται νὰ εἶναι ἐπιτυχὴς στὴ χρήση τῆς ἐδῶ. Κανονικὰ τίθεται ἐκεῖ

⁸⁹ Ἡ χρήση τῆς φυσικὰ σὲ κείμενα ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ συνήθεις ἐνδείξεις προσπάθειας “ἀττικισμοῦ” τοὺς κόντρα στὴν ἐγκατάλειψή τῆς ἀπὸ τὸν 10^ο κ.ἐξ.· πρβλ. Ἀνδριώτη, *IEE*, 262β· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 31, 34· Tonnet, *Ιστορία*, 57, 70.

⁹⁰ Schwyzer, 187· Simonson, 147-8 § 1787 ἐξ.· Κυννέρου, B1, 436 § 423.21-438 § 423.24· Ἀσωπίου, *Σύνταξις*, 22 § 34· Μανδηλαρά, 86.

⁹¹ Thompson, 108 § 120· Babbitt, 205 § 381· Simonson, 148-9 § 1795· Κυννέρου, B1, 443-4 § 423d· πρβλ. Blass – Debrunner, 103 § 192 (“ἔρχομαί σοι”).

⁹² Schwyzer, 185.

⁹³ Γιὰ τὴ συχνότητα τῆς παρουσίας τῆς δοτικῆς τοῦ ὀργάνου στὴν κλασσικὴ γλῶσσα βλ. Κυννέρου, B1, 452 § 425.3a· Simonson, 150 § 1801· Thompson, 110 § 122A· Schwyzer, 205· Λορεντζάτου, 39 § 71· Μανδηλαρά, 89· πρβλ. τοὺς παπύρους· Mayser, II 2, 282 § 95.

⁹⁴ Curtius, 29 § 439, 441· Simonson, 152 § 1810· Butmann, *Συντακτικόν*, 33 § IB’γ’2.

⁹⁵ Κυννέρου, B2, 1134 § 561.2 ἐξ.· Simonson, 73 § 1509 καὶ στοὺς παπύρους Mayser, II 3, 108 § 161.2.

⁹⁶ Γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἔκφραση πρβλ. Lampe, 1127a(5). Ἀξιοσημείωτο, ὅτι καὶ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ πρότυπό του, ποὺ ἐπιτάσσει κανονικὰ τὸ οὐσιαστικὸ “ἀρετῆς”: Ἀνδρ. Νικόλ., *Anrich*, I, 422.

⁹⁷ Κυννέρου, B1, 248 § 403· Μανδηλαρά, 57-8· Λορεντζάτου, 44 § 80.3.

⁹⁸ Blass – Debrunner, 125 § 241.

⁹⁹ Κι ἐδῶ διαφοροποιεῖται ὁ συμπληγτικὸς τοῦ προτύπου του: (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1144).

¹⁰⁰ Simonson, 167 § 1552.2d· Babbitt, 217 § 408.2· Blass – Debrunner, 123 § 235· Κυννέρου, B1, 526 438d.

¹⁰¹ Schwyzer, 587.

¹⁰² Γι’ αὐτὸ τὸ “ἐφ’ ὧ” βλ. Λορεντζάτου, 147 § 312· Simonson, 284 § 2226· Babbitt, 299 § 596.

¹⁰³ Τὸ ἀντίστροφο, δηλ. γ’ > β’ πρόσωπο, ἀναφέρουν οἱ Κυννέρου, B1, 89 § 37d, σημ. 3-4-5· Simonson, 11 § 1245· Schwyzer, 308-9.

ὅπου τὸ γεγονός προέρχεται ἀπὸ τύχη καὶ ὄχι ἀπὸ βούληση τοῦ πράττοντος¹⁰⁴. ἐδῶ ἐννοεῖται ἴσως ὁ παράγων τῆς θ. χάριτος (στ. 210). Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, χρησιμοποιεῖ ὑποτακτικὴ ἐνεστώτα, ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦταν πιὸ δόκιμος ὁ ἀόριστος (στ. 66)¹⁰⁵.

Προβληματικὴ εἶναι κάποτε ἡ χρῆση τῶν ἐγκλίσεων, ὅπως στὸ στ. 51, ὅπου τίθεται ‘‘ἂν’’ μαζί με ὀριστικὴ ἐνεστώτα¹⁰⁶. εἶναι ἓνα σφάλμα, πὺ παρατηρεῖται στὴν μετακλασσικὴ χρῆση τῆς γλώσσας¹⁰⁷. Ἀλλοῦ ἡ εὐκτικὴ χρησιμοποιεῖται σὲ πρόταση, πὺ συνδέεται παρατακτικὰ με ὑποτακτικὴ. ὅταν αὐτὸ γίνεται, θὰ ἔπρεπε νὰ δηλώνεται με αὐτὴν τὸ προτερόχρονο, πράγμα πὺ δὲν συμβαίνει ἐδῶ (στ. 57)¹⁰⁸. Τὸ ἴδιο προβληματικὴ εἶναι καὶ ἡ χρῆση τῆς εὐκτικῆς στὴν τελικὴ πρόταση τῶν στ. 89-90· πὺ συνήθης εἶναι ἡ ὑποτακτικὴ¹⁰⁹. Χρησιμοποιεῖ τὴ δυνητικὴ εὐκτικὴ σὲ εὐθεία ἐρώτηση (στ. 239), ἀποδίδοντας με αὐτὸ τὸν τρόπο τὴ σημασία εὐχῆς¹¹⁰.

Ὅρθα προτάσσεται προστατικῆς ὁ σύνδεσμος ‘καὶ’ γιὰ νὰ προσδώσει ἔμφαση (στ. 46, 49)¹¹¹. ἐνῶ ἄλλοῦ στὴ μορφή ‘‘καὶ γὰρ’’ (στ. 210) χρησιμοποιεῖται με ἐπιβεβαιωτικό, ἐπεξηγηματικὸ ρόλο, καὶ μάλιστα μετὰ ἀπὸ ἐρώτηση, ὅπως ἐδῶ¹¹².

Μιὰ δύσκολη σύνταξη εἶναι ἡ ὑπόθεση με ‘‘εἰ + ἂν + εὐκτικὴ’’ (στ.174)¹¹³, πὺ ἐντοπίζεται στοὺς νεώτερους ἄττικους¹¹⁴, ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ με τοὺς αὐστηροὺς

¹⁰⁴ Κυννέρου, B2, 757 § 482.15.

¹⁰⁵ Μετὰ τὴν ὑποτακτικὴ ‘‘φέρε’’· Gildersleeve, I, 148-9 § 374· πρβλ. Goodwine, *Verbs*, 178-180 § 85· Sophocles, *Grammar*, 239 § 216.2· Simonson, 205 § 1986.2· Thompson, 134 § 132· Κυννέρου, B1, 216 § 394.4· Babbitt, 291 § 582.

¹⁰⁶ Κυννέρου, B1, 199 § 392 a.2 καὶ κυρίως Goodwine, *Verb*, 55 § 37.1. Ἄν υποτίθετο, ὅτι τὸ ‘‘ἂν’’ ταίριαζε στὸ ἀπαρέμφατο ‘‘ὑποστήσαι’’, τότε θὰ ἔπρεπε ἱστορικὸς χρόνος στὴν κύρια πρόταση· Gildersleeve, I, 168 § 423 ἐξ. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1144).

¹⁰⁷ Γενικὰ ἡ χρῆση τῶν ἐγκλίσεων γίνεται χωρὶς διάκριση τῆς λειτουργίας τοὺς στὰ μεσαιωνικὰ ἑλληνικά· Dawkins, «Γλῶσσα», 363. Εἰδικὰ ἡ εὐκτικὴ περιορίζεται σταδιακὰ καὶ χάνεται μέχρι τὸν 7^ο αἰ. Ἀνδριώτη, *IEE*, 262^a· Tonnet, *Ιστορία*, 47, 60· Hatzidakis, *Einleitung*, 218. Εὐρεία διαπραγμάτευση στὸ Debrunner - Scherer, *Ιστορία*, B', 150 ἐξ.

¹⁰⁸ Τζουγανάτου, 106-7 § 93-4· πρβλ. Μανδηλαρᾶ, 207. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1144).

¹⁰⁹ Ἡ εὐκτικὴ ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἀποδίδει κρυφὴ ὑπόθεση στὴν κύρια πρόταση· Τζουγανάτου, 52-3 § 47. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1145).

¹¹⁰ Gildersleeve, I, 154 § 390. Πάντως εἶχε κλονιστεῖ ἄρκετὰ νωρὶς ἡ κατανόηση τοῦ δυνατοῦ, ὅπως ἀποδιδόταν ἀπὸ τὴ δυνητικὴ εὐκτικὴ, γεγονός πὺ ἐπέφερε σφάλματα στὴ χρῆση τῆς· διατηρήθηκε ὥστόσο γι' ἄρκετὸ διάστημα ἡ χρῆση τῆς ὡς εὐχετική· Tonnet, *Ιστορία*, 47. (<Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1153).

¹¹¹ Κυννέρου, B2, 959-960 § 522.4· Butmann, *Συντακτικόν*, 115-6 § κζ'.

¹¹² Κυννέρου, B2, 878 § 509a καὶ 1035 § 544, σημ.2· Schwyzer, 699· καὶ στὴ μετακλασσικὴ Blass – Debrunner, 235-6 § 452 (3).

¹¹³ <Ἀνδρ.Νικόλ. Anrich, I, 423.

¹¹⁴ Schwyzer, 861· πρβλ. Πλάτωνος, *Κρατύλος*, 398e: «οὐδ' εἴ τις οἶός τ' ἂν εἶην εὐρεῖν, οὐ συντείνω διὰ τὸ ἡγεῖσθαι σὲ μᾶλλον εὐρήσειν ἢ ἐμαυτόν». Κατὰ τὸν Schwyzer «τὸ ‘ἂν’ τονίζει ὅτι ἡ πραγμάτωση θὰ ἦταν πιθανὴ ἀνάλογα με τὶς περιστάσεις καὶ τὸ ‘εἰ’ ἐγγίζει ἀνεπαίσθητα τὴν αἰτιολογικὴν σημασία.

ἀττικούς κανόνες, όπου έπρεπε “ἄν + εὐκτική”¹¹⁵. Στὴ γλώσσα τῆς Κ.Δ. δὲν παρατηρεῖται κάτι παρόμοιο¹¹⁶

Παρατηρεῖται μετοχικὴ ἀπόλυτη σύνταξη (γενικὴ ἀπόλυτος, στ. 129), τῆς ὁποίας ἡ χρῆση εἶναι σύνηθες φαινόμενο τοῦ ἀττικοῦ ὕφους¹¹⁷.

Ὁ ἐγκωμιαστὴς χρησιμοποιεῖ ρηματικὰ ἐπίθετα, ἀρκετὰ συνήθη στὴν ἀττικὴ (στ. 71-2) συντάσσοντας ἀπρόσωπα καὶ παραλείποντας τὸ ρῆμα¹¹⁸.

Δὲν θεωρεῖται ὀρθὴ στὴν ἀττικὴ ἡ ἄρνηση ‘μὴ’ σὲ αἰτιολογικὴ μετοχὴ καὶ πρόταση, ποὺ παρατηρεῖται στὸ κείμενο (στ. 68, 72-3, 85)¹¹⁹. Περιέργη εἶναι ἡ παρουσία τοῦ “μὴ”¹²⁰ σὲ συμπερασματικὴ πρόταση (στ. 75) μαζί μὲ τὸ “οὐκ”. Κανονικὰ οἱ συμπερασματικὲς προτάσεις παίρνουν ἄρνηση μὲ “οὐ”, ἐνῶ τὸ “μὴ” καὶ τὸ “μὴ οὐ” πηγαίνει μόνο μὲ ἀπαρέμφοτο καὶ μάλιστα τὸ “μὴ οὐ” μόνον ὅταν προηγεῖται ἄρνητικὴ ἔκφραση¹²¹. Ἴσως, λοιπόν, ἡ λάθος χρῆση τοῦ “μὴ + οὐ” νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ σύγχυση στὴν κατανόησή του ἀπὸ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους κ. ἐξ.¹²² Ἡ φράση “πλὴν εἰ μὴ” (στ. 86-7) χρησιμοποιεῖται¹²³, ἀλλὰ εἶναι σίγουρα ὑπερβολικὴ καὶ ψέγεται ἀπὸ τὸν Λουκιανό¹²⁴.

Γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ὕφους του, ἐπιπλέον, ὁ ὁμιλητὴς χρησιμοποιεῖ πλῆθος *σχημάτων*¹²⁵. Συχνότατες εἶναι οἱ βραχυλογίες στὸ Ἐγκώμιο μὲ παράλειψη, ποὺ προηγήθηκαν (40, 141, 152), συχνὰ τοῦ “ἐστὶ” εἴτε ὡς συνδετικοῦ ἢ ὑπαρκτικοῦ ἢ

¹¹⁵ Μανδηλαρά, 215· 218-9· Τζουγανάτου, 64 § 56 ἐξ. Ὁ τελευταῖος ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ὕπαρξη ὀριστικῆς στὴν ἀπόδοση ἀντιδιαστέλλει τὴ βεβαιότητα τῆς ἀπόδειξης· πρβλ. σ. 68 § 58, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι “ἄν” στὴν ὑπόθεση τότε πρόκειται γιὰ βραχυλογία καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπόθεσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλη ὑπόθεση, καθὼς στὴν ὑπόθεση ὑπάρχει ταυτόχρονα καὶ ἡ ἀπόδοση (ἐκεῖ καὶ παραδείγματα).

¹¹⁶ Blass – Debrunner, 194-5 § 385.2.

¹¹⁷ Κυννέρου, B2, 772 § 485B· Schwyzer, 501· Thompson, 165 § 151· Simonson, 295-6 § 2259-2264· Babbitt, 330-1· 657· Λορεντζάτου, 126-7 § 243-4· Μανδηλαρά, 163-4. (<Ἀνδρ. Νικόλ. Anridh, I, 420).

¹¹⁸ Simonson, 323 § 2316-8· Schwyzer, 514-5· πρὸ λεπτομερὴς ἀνάλυση τοῦ Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή*, 568 § 30 ἐξ. (<Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144).

¹¹⁹ Γιὰ τὴ μετοχὴ βλ. Κυννέρου, B2, 916 § 515, καθὼς δὲν περιέχει ὑπόθεση (Thompson, 350 § 282· Τζουγανάτου, 45 § 39-40. (<Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144-5).

¹²⁰ Παλαιογραφικὰ ἀποκλείεται νὰ πρόκειται γιὰ τὸ “μην”, ἀλλὰ καὶ συντακτικὰ πρβλ. Κυννέρου, B2, 834 § 502.4 ἐξ. Ὡστόσο, τὸ πρότυπο (<Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144) παρέχει “μοι”, γεγονὸς ποὺ μᾶς ὑποψιάζει γι’ ἀντιγραφικὸ σφάλμα.

¹²¹ Thompson, 360 § 293· Τζουγανάτου, 133 § 118· Simonson, 235 § 2078-9, 2080.2 καὶ 2351· Κυννέρου, B2, 924-5 § 516.4. Τὸ “μὴ οὐ” τίθεται μὲ ὀριστικὴ (ἐνεστ.-μέλλ.) σὲ φράσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ διαπορητικὲς ἐρωτήσεις (Ἀσωπίου, *Εἰσαγωγή*, 809 § 101· Thompson, 366 § 298B· Simonson, 336 § 2352).

¹²² Τζουγανάτου, 163 § 367.

¹²³ Κυννέρου, B2, 1493 § 577b, ὅπου τὸ “πλὴν” <in ipse conditione negativa comprehenditur>· πρβλ. Schwyzer, 677. (<Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1145).

¹²⁴ Λουκιανὸς, *Σολοικιστής*, viii, 6 (Harmon, VIII, Cambridge Mass., 1967 [ἐκδ. Macleod]).

¹²⁵ Ὑποψιαζόμαστε κάποια παροιμία ἢ παροιμιώδη ἔκφραση στοὺς στ. 61-2: «πρὸς τὴν κατευθύνει πορείαν ἄτην σφοδρῶς παραθήξας, ἐπὶ τὴν νύσσαν αὐθις μεταγάγοιμι». Ὡστόσο, παρὰ τὴν ἀναζητήσή μας, δὲν κατορθώσαμε νὰ ἐντοπίσουμε κάτι σχετικό.

καὶ σὲ ἀπρόσωπες ἐκφράσεις (45, 58-9, 69, 156-160, 169-170, 176, 255, 337-341)¹²⁶, ἀλλὰ καὶ τὸ κατηγορούμενο, ὅταν προαναφέρεται (197-8)· ὅμοιο καὶ τὸ ζεῦγμα (68-9)¹²⁷. Ἐπίσης παρατηροῦνται:

Ἀττικὸ σχῆμα (63).

Ρητορικὲς ἐρωτήσεις (στ. 10-11, 114-120, 179-191, 210, 239-241, 241-2, 265-6)· μὲ ὑποφορά -ἀνθυποφορά (229-230, 267-8).

Ἑτυμολογικὸ σχῆμα (10, 93-4, 121, 139, 203-4, 221-2, 246, 277, 282, 285, 284-6, 292-3, 295, 298-9).

Συνώνυμα/πλεονασμός (204-5).

Πολύπτωτο (50, 121-2).

Συνήχηση (11-12, 55-7, 131-2, 203-5, 245-6 [θ], 13-14, 197-8, 253-4 [φ], 141-2, 198-9 [π]).

Ρυθμικὴ συνήχηση (35-6, 188-9, 214-5).

Παρονομασία (24-25, 196).

Παράλληλο (206-7, 218-9).

Πάρισα (219-220, 222-3, 245-7, 288-9, 330-1).

Αναφορά (121-152 [αὐτὸς δέ], 245-261[σύ], 290-314 [Νικόλαος], 326-331 [πάρεσό μοι]).

Ἀναδίπλωση (93).

Ἀναδιπλασιασμός/ἐπανάληψη (279).

Constructio pregnans (224, 236;).

Ἀσύνδετο (21-37, 82-3, 196, 188-190, 202-4, 212-4, 245-9, 262-5, 268-272, 290-318).

Πολυσύνδετο (197-199, 210-2, 221-3, 234-5).

Ὑπερβατόν (88-9, 91-2).

Μεταφορά (31-2, 85, 258-261) καὶ συνεκδοχὴ (242).

Παρομοίωση (37-42, 52-3, 54-8, 98-100, 101-2, 103-8, 112-4, 238, 243-4, 325-6).

Προσφώνηση (202-4, 272-5)¹²⁸.

Παράκληση/ἱκεσία (237-8, 327 ἐξ.).

¹²⁶ Γιὰ τὴν ἔλλειψη τοῦ 'ἐστὶ' βλ. Κυννέρου, B1, 40 § 354.

¹²⁷ Κυννέρου, B2, 1599-1500 § 498.5· Thompson, 414 § 333 ἐξ.· Simonson, 360 § 2374-5

¹²⁸ Κυννέρου, B1, 49 § 357· Λορεντζάτου, 13 § 42· Schwyzer, 784-5. Μὲ κάποιες ἀπὸ τὶς προσφωνήσεις στρέφεται πρὸς τὸ ἀκροατήριό του καὶ τοὺς ἀπευθύνεται στὸ β' πρόσωπο κάνοντας τὸ Λόγο πρὸς ζῶντ καὶ ἔντονο.

δ'. Δομή και περιεχόμενο τοῦ Ἑγκωμίου.

Παρ' ὅλη τὴ φύση τοῦ κειμένου, ὡς συμπῆλημα, ὁ συντάκτης του φαίνεται μέσα ἀπ' αὐτὴ νὰ τηρεῖ μιὰ σαφὴ δομὴ:

Προοίμιο. Στὶς δύο πρῶτες παραγράφους ὁ ὁμιλητὴς σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγὲς τῆς ρητορικῆς εἰσάγει στὸ ἀντικείμενό του μ' ἓνα εὐρὺ Προοίμιο, ὅπου ζητᾷ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Πνεύματος γιὰ τὴν ὁμιλία του (α) καὶ παρουσιάζει “τὸ νῦν εὐφημούμενον” (β), τὸν ἅγιο Νικόλαο μὲ μιὰ μακρὰ σειρὰ σύντομων ἐγκωμιαστικῶν παραθέσεων μέχρι τὸ μέσο τῆς παραγράφου· ἀπὸ τὴ μέση μέχρι τὸ τέλος τῆς παραγράφου παρουσιάζει τὸν ἐγκωμιαζόμενο ὡς δοτήρα τῆς ἐορτῆς καὶ τοῦ ἐγκωμίου, σύνηθες καὶ αὐτὸ σχῆμα στὰ Ἑγκώμια.

Ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπόμενες παραγράφους (γ,δ), ὁπότε ὁ ὁμιλητὴς προτίθεται νὰ ξεκινήσει τὸ λόγο του (δ, 66: «φέρει δὴ οὖν λέγωμεν, ὅσα ἡμῖν ἐπιτέτραπται»), οὐσιαστικὰ συνεχίζει τὸ Προοίμιο. Καλεῖ τὸν Ἅγιο ὡς χειραγωγὸ τοῦ λόγου του καὶ ἐπισημαίνει, ὅτι εἶναι βέβαιο («ὁ τῶν ἐγκωμίων βούλεται νόμος») πὺς τὸ ἐγκώμιό του δὲν θὰ φθάσει τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκωμιαζόμενου. Δικαιολογεῖται, ὡς συνήθως, γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἔργου τοῦ ἐγκωμιασμοῦ μὲ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ πόθος καλύπτει τὸ φόβο καὶ ὅτι τὸ ὄφελος (προτροπὴ πρὸς μίμηση) δὲν τὸν ἀφήνει νὰ σιωπήσει.

Κύριο Μέρος. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο περνᾷ στὸ κυρίως μέρος τοῦ ἐγκωμίου (ε), ὅπου λέει ὅτι θὰ ἀποφύγει τὴ μνεῖα τῶν στοιχείων τῆς καταγωγῆς του. Ἀλλὰ ἐπίσης σαφῶς δηλώνει, ὅτι θ' ἀποφύγει τὰ “πολυσχιδὴ ἀφηγήματα” («φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἐγκωμιαζόντων ὁ λόγος τοὺς πολυσχιδεῖς τῶν μακρῶν ἐκφεύγειν ἀφηγημάτων διαύλους»).

Στὸ ἐξῆς ὁ ὁμιλητὴς παραμένει πιστὸς στὴ δήλωσή του καὶ δημιουργεῖ ὑπαινιγμοὺς στὸ Βίο τοῦ Ἁγίου μὲ εὐρεῖς ἐπαίνους γιὰ τὴν ἀρετὴ του (στ). Δημιουργεῖ μιὰ μακρὰ σύγκριση μὲ παλαιοδιαθηκικὲς προσωπικότητες (ζ), ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ καὶ δικαιολογεῖται ξανὰ γιὰ τὸ Ἑγκώμιο μὲ τὴν παράθεση ψαλμικῶν στίχων (η).

Ἀκολουθεῖ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὴ δράση τοῦ Ἁγίου ἐν ζωῇ (θ) καὶ τὴ θαυματουργία του μετὰ θάνατον (ι), μὲ τὴ συνήθη κατηγοριοποίησι τῶν τόπων, τῶν ἀνθρώπων ἐπαγγελμάτων καὶ τάξεων (ια), τῶν περιπτώσεων (ιβ), ὅπου ἐνεργεῖ παρακλητικὰ ὁ Ἅγιος. Παράλληλες εἶναι οἱ ἑμμεσες ἀναφορὲς στὴ φύση τοῦ ἁγίου («πότερον ἄγγελον...ἀλλὰ ἄνθρωπον;»).

Ὁ ὁμιλητὴς φαίνεται νὰ καταλήγει ἰκετεύοντας τὸν Ἅγιο νὰ δεχτεῖ τὸ ἐγκώμιο (ιγ), ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ὁμως καὶ πάλι μιὰ μακρὰ ρητορικὴ παράθεση σύντομων

ἐγκωμιαστικῶν χαρακτηρισμῶν (ιδ). Καὶ πάλι καταλήγει στὴν ἀδυναμία τοῦ λόγου ἔμπρὸς στὴν ἀξία τοῦ ἐγκωμιαζόμενου, προσθέτοντας ἐδῶ τὸ σχῆμα τῆς στροφῆς πρὸς τὸ ἀκροατήριον, τοῦ ὁποῖου ζητᾷ τὴ συναντίληψιν στὶς εὐχὰς καὶ τὴν κατανόησιν τῆς ἀξίας τοῦ -ἔστω ἀνάξιου- ἐγκωμίου του (ιε).

Γιὰ τὴν ἔμμεση αὐτὴ ἀπόδειξιν καταφεύγει στὴν τελευταία μακροσκελὴ παράθεσιν σύντομων ἐγκωμιασμῶν (ιστ-ιζ), ὅπου συμπλέκονται ἀναφορὰς στὴ δράσιν, τὶς ἀρετὰς καὶ τὴ θαυματουργία τοῦ Ἁγίου, ἀλλὰ μὲ τὶς γνωστὰς συμβατικὰς φόρμες ποὺ ἀφιερώνονται σὲ κάθε ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπίλογος. Προπαρασκευάζει τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας δικαιολογώντας τὴ δαψιλὴ χορηγία χάριτος μέσῳ τοῦ Ἁγίου μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ εἰδικὰ ὡς ἀρχιερέα, παραθέτοντας τὸ τοῦ Παύλου: «τοιούτος ἔπρεπε ἡμῖν ἀρχιερεὺς...κλπ» (ιη)· γὰρ νὰ καταλήξει διαλέγοντας γιὰ ἐπίλογον τὴ συνηθέστατη φόρμα τῆς ἱκεσίας («πάρεσό μοι...»). Χρησιμοποιώντας τὸ ἴδιον σχῆμα καὶ στὴν τελευταία παράγραφο (ιθ), προσφέρει τὸν κατὰ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πρόθεσιν Λόγον τοῦ στὸν Ἅγιον καὶ καταλήγει σὲ πρὸ συγκεκριμένη παράκλησιν (πνευματικὴ/ἠθικὴ - ρεαλιστικὴ: «ὁρατῶς τε καὶ ἀφανῶς..ἐχθρῶν», καὶ ἐσχατολογικὴ) καὶ τὴ συνήθη δοξολογία.

*Ἀνωνύμου,
<Ἐγκώμιον>.

5 α'. Ἀρχιερατικῶν¹ ἐγκωμίων ἐφάπτεσθαι μέλλοντι παρίτω μοι τῷ
πνεύματι² καὶ διδότη λόγων³, ὅπόσον καὶ βούλομαι. Φιλεῖ γὰρ αἰ
συμπαρεῖναι τοῖς δι' αὐτοῦ λαλεῖν αἰρουμένοις, ὥσπερ ἤδη πρότερον
γλῶσσαις ἄνωθεν καθιεμέναις ἐφ' ἓνα ἕκαστον καταφοιτῆσαν τῶν⁴
Χριστοῦ μαθητῶν ἐπεκάθισε. Παρίτω δὲ μὴ τὴν ἀξίαν τῆς ἐμῆς
10 ἐπιμετροῦν ἀναβάσεως -ποῦ γὰρ ὁ χοῦς ἀναβήσεται, ἢ τίνα τρόπον εὖρη
πηλὸς ἀναβάσεως;- ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγαθοπρεποῦς
θεουργίας τὴν ἀπειροπλάσιον αὐτοῦ χάριν ἡμῖν ἐπιδαψιλευόμενον. Εἴη δὲ
καὶ ἡμῖν⁵ τοῖς αὐτόθεν ἀφθόνως ἐκβλυζομένης φωτοχυσίας τυχεῖν
ἐφιεμένοις, τὰ αὐτά μοι συνεύξασθαι καὶ εἰπεῖν· Κύριε γνώρισόν με καὶ
15 γνῶσομαι τοῦ γνῶναι, ἥνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, καὶ μὴ περιέλης ἐκ τοῦ
στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα.

β'. Οὕτω μὲν οὖν πρὸς τὸ μέγεθος ἀφορῶντας τοῦ προκειμένου σκοποῦ
δεῖ πάντως ἡμᾶς εὐκτικῶς ἐπιτυχᾶναι τῷ πνεύματι· καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ
κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, μήπως τὸ⁶ παρ' ἀξίαν⁷ αἰτεῖν λόγον, καθιβρυσθεῖη τὸ
20 εὐφημούμενον. Ποθεῖτε δὲ πάντως μαθεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἄρα τὸ νῦν
εὐφημούμενον; Τὸ δὲ προδήλως ἐστὶν ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ θεράπων
Νικόλαος, ὁ τῆς Μυρέων ἐπαρχίας θεμέλιος, ὁ τῶν Ἀρείου δογμάτων
στηλιτευτῆς καὶ καθαιρέτης, τῆς ἀληθείας ὁ στῦλος, τὸ τῆς πίστεως

* **Codex unicus: Par.Coisl. 304, ff.45r-52v.**

¹ ἀρχιερατικόν Cod.

² Fort. τὸ πνεῦμα cf. Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1141.

³ Fort. λόγον cf. Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1141.

⁴ τὸν Cod.

⁵ Fort. ὑμῖν.

⁶ fort. τῷ.

⁷ παραξίαν Cod.

25 ἔρεισμα⁸, τῶν ἀληθινῶν δογμάτων ὁ πρόβολος, τῶν εὐαγγελικῶν
 κηρυγμάτων ἡ ἀσίγητος σάλπιγξ, // f.45v. τὸ ὑψηλὸν τῆς Χριστοῦ
 γλώττης ἀπήχημα, τῆς ἀπλανοῦς γνώσεως ὁ κανὼν⁹, ὁ ἄσειστος τῆς
 Ἐκκλησίας στῦλος, τὸ πανίερρον τοῦ πνεύματος ὄργανον, τὸ πάνσεπτον
 τοῦ Σωτῆρος καταγώγιον, ὁ τῆς θεοπτίας τῇ αἴγλῃ πεπυρσευμένος, ὁ
 πνευματοκίνητον φέρων γλῶσσαν, ὁ μεγαλοφωνότατος τῆς ἀληθείας
 30 κῆρυξ· Νικόλαος, τῶν ἀρχιερέων τὸ κλέος, τῶν ἀσκητῶν ἡ δόξα, τῆς
 οἰκουμένης τὸ καύχημα, τὸ μυρίπνοον σκεῦος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ
 πάγχρυσον στόμα τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὁ τὰ ζωηρὰ νάματα τῆς τοῦ Σωτῆρος
 διδασκαλίας ὀχετηγῶν καὶ διδάσκων καὶ τὰς ἐκλιμπανοῦσας τῆς
 ἁμαρτίας τῷ καύσωνι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἀναζωπυρῶν καὶ
 35 καταρδεύων, ὁ ἱατρὸς ὁ ἔνθεος τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὁ στηλιτευτῆς
 τῶν ἀθέων δογμάτων, ὁ συγκροτητῆς τῶν εὐσεβῶν διδαγμάτων, ὁ
 ἀκριβῆς φύλαξ τῶν ἐντολῶν τοῦ Σωτῆρος. Οὗτος ἡμᾶς ἐστιάτωρ πρὸς τὴν
 πνευματικὴν πανδαισίαν τῶν λόγων συνεκάλεσε τήμερον. Ὅψα μὲν
 προθεῖς τὰ μυστικὰ τῆς ἀγράφου σοφίας, εἴτε θύματα χρὴ λέγειν, εἴτε
 40 δόγματα, κρατῆρα δὲ ὑπερφερῇ καὶ θείῳ κιρνώμενον¹⁰ πόματι, τὸν
 συνεκτικὸν τῆς ενθέου διδασκαλίας λόγον, οἷονεὶ προχεόμενόν τε καὶ
 μετεχόμενον· λέγω δὴ τὸν ὁξὺν καὶ τομώτατον ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν
 δίστομον καὶ διϊκνούμενον ἄχρι μερισμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ὃν δὴ
 μικρὸν ὕστερον, ὡς ἐν ἐπιλόγου τάξει, τοῖς φιλοθέοις ἐκθήσομαι. Νῦν δέ,
 45 ἃ φίλον μὲν τέως ὑμῖν ἀκουεῖν, ἐμοὶ δὲ λέγειν εἰκὸς ταῦτα λελέξεται.

γ'. Μεγίστου τοίνυν πατρὸς ἐφέστηκεν ἑορτῇ¹¹ καὶ δεῦρο καθάπερ
 παῖδες εὐγνώμονες τῷ φιλόπαιδι πατρὶ τοὺς αἶνους προσαγάγωμεν.

⁸ ἔρισμα Cod.

⁹ difficile lectu· supplevi ex *Ἀνδρ. Τίτο*, PG 97, 1143.

¹⁰ κιρνόμενον Cod.

¹¹ ἑορτῇ Cod.

Τοῦτο γὰρ αὐτῶ παρ' ἡ- // **f.46r.** μῶν ἐποφείλεται· χρέος γενέσθω¹²
 τοίνυν ἡμῖν¹³ οὕτως ὁ νεὼς τῶν θείων ὕμνων ἐπιβατήριος· καὶ δότω
 50 λόγον¹⁴ ἡμῖν ὁ τοῦ λόγου πατήρ, τὸν ἡμέτερον χειραγωγῶν λόγον¹⁵ πρὸς
 τὴν τῆς ἀληθείας εὐρεσιν. Πρέπει¹⁶ δ' ἂν εἰκότως ἐμοί, παιδὸς ἐπέχοντι
 τάξιν, τοὺς πνευματικοὺς λειμῶνας μελίσσης δίκην ἐκπεριελθόντι
 φιλοπονώτερον αὐτόθεν¹⁷ ὑμῖν ὑποστῆσαι τὸν ἄνδρα πρὸς τῶν ἱερῶν
 λογίων ἱερῶς στεφανούμενον. Δέδουκα δὲ μὴ τοῦ κατευθὺ δρόμου τῆς
 55 βαλβίδος ὑπεκδραμῶν ὁ λόγος ἐξαγώνιος γένηται καὶ ὁ παρὰ τῶν θεατῶν
 ἀπηχούμενος θροῦς, ἐπ' ἄλλα τοῦ δρόμου τὴν θέαν μεταγαγών, τῆς
 ἐλπίδος τοὺς θεατὰς ἐπεκόπτοιτο· τὴν τε κραυγὴν ἀργὴν ποιοῖντο καὶ
 ἄπρακτον οἱ τοῦ λόγου τὸν ἐπιβάτην ἐξερεθίζοντες. Πλήν, ἀλλ' εἰ καὶ
 πολὺ που τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀξίας [κ]ατόπιν ἀνάγκη τοὺς λόγους ἐλθεῖν,
 60 τοῦτο γὰρ ὁ τῶν ἐγκωμίων βούλεται νόμος· ταῖς γοῦν τοῦ ἀγίου πρὸς τὸ
 θεῖον ἐντεύξεσιν οἷόν τισι ῥυτῆρσι τούτους ἀναστωμόσας, εἴτα πρὸς τὴν
 κατευθὺ πορείαν ἄττην¹⁸ σφοδρῶς παραθήξας, ἐπὶ τὴν νῦσσαν αὐθις
 μεταγάγοιμι. Φίλα γὰρ ἐσται πάντως αὐτῶ τὰ κατὰ δύναμιν, ὅτι τὲ
 μετριάζειν οἶδεν ἐκ φύσεως καὶ τοῖς ταπεινοῖς συναπάγεσθαι, Παῦλον
 65 κἀντούτῳ¹⁹ μιμούμενος.

δ'. Φέρε δὴ οὖν λέγωμεν, ὅσα λέγειν ἡμῖν ἐπιτέτραπται· καὶ μὴ τις
 ἡμᾶς μωμήσοιτο²⁰ τῶ περιόντι τῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐγκωμίων τὸν ἡμέτερον
 ἀντεπεξάγοντας λόγον, ὅτι μὴ λόγου δύναμιν ἔχοντες, πόθῳ δέ, τῶ πρὸς
 τὸν ἅγιον τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφαπτόμεθα. Ἐνθα δὲ πόθος, ἐκεῖ προδήλως

¹² χρέος γενέσθω correxi ex Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144: cod. χρίεις γὰρ ἄνθεσι alt. manu. supplevit.

¹³ ἡμῖν s.l. Cod

¹⁴ λόγων Cod.

¹⁵ λόγων Cod.

¹⁶ Fort. Πρέποι.

¹⁷ αὐτόνθεν Cod.

¹⁸ Fort. ἄττειν cf. Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144.

¹⁹ κἀντούτῳ Cod.

²⁰ μῃμίσοιτο Cod · μωμησοιτο Ἀνδρ. Τίτο, PG 97, 1144.

70 φόβος ἅπας ἀφήρηται //f.46v. καὶ ὅπου λόγων ἐλευθερία
παρῶρησιάζεται, δειλίας οὐ παρυφίσταται λείψανον. Παραιτητέον οὖν
οὐδαμῶς εἰπεῖν τὰ εἰς δύναμιν, οὐδὲ σιωπητέον ἃ κηρύττεσθαι ὅσιον, ὅτι
μὴ λήθης βυθοῖς τὸ πνεῦμα συγκαλύπτεσθαι βούλεται· βούλεται γὰρ
μετρίως γέ πως αὐτὰ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐκφανθῆναι. Δίκαιον γάρ, ὡς ἂν τε
75 πρὸς ζῆλον καὶ μίμησιν αὐτοὺς προτροπάδην ἐνάγοιεν, ὥστε μὴ²¹ τὴν
σιωπὴν οὐκ ἀναγκαίαν εἶναι ἐν τῷ παρόντι δοκῶ. Καὶ γὰρ ἦκεν ὁ λόγος
ἡμῖν ἐπ’ αὐτὸ τοῦ σκοποῦ τὸ κεφάλαιον, ἐφ’ ᾧ καὶ δι’ ὅπερ ἡμῖν ὁ πᾶς
ῥωμηται πόθος.

ε'. Τοιγαροῦν ὁ μέγας οὗτος καὶ ἐν θαύμασι περιβόητος, ὁ θαυμαστός
80 τῷ²² ὄντι Νικόλαος, τὸ ἱερὸν σκὴνωμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, τὸ
ἀγιότευκτον ἀγιαστήριον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὄργανον
παναρμόνιον καθεστῶς²³, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ὁ Πατήρ, ὃν ἡρέτισεν ὁ
μονογενής, ἐφ’ ᾧ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θαυμαστῶς ἐπανεπαύσατο, τίς μὲν
ὦν²⁴ ἐτύγχανε τὰ πρῶτα καὶ οἶων ἔφυ γονέων καὶ τῆς ὁποιασοῦν ῥίξης
85 ἐβλάστησεν ὄρπηξ²⁵, λέγειν οὐκ ἀναγκαῖον ἐμοί, ὅτι μὴ κατὰ βίου
διήγησιν ἢ καθ’ ἱστορίας νόμον ὁ παρών²⁶ μοι συντέτακται λόγος, πλὴν, εἰ
μὴ κατ’ ἐγκωμίου δύναμιν παροδικῶς ἐσχεδιάσται· φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ
τῶν ἐγκωμιαζόντων ὁ λόγος τοὺς πολυσχιδεῖς τῶν μακρῶν ἐκφεύγειν
ἀφηγημάτων διαύλους, ὡς ἂν μὴ τῶν ἀκουόντων ἀποκνεσθαῖντες τινὲς
90 προσκορῇ τὸν λόγον ἡγοῖντο τῇ ἀηδία τῆς μακρυγορίας βαρούμενοι. Ἐγὼ
δέ, ἃ συνοίσειν οἶδα τοῖς τε συνειλεγμένοις κάμοι τῷ τὴν πνευματικὴν τῶν
λόγων ὑμῖν πανδαισίαν προτείνοντι, ταύτην φημὶ τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν
αὐτόθεν ποιούμενος ὅθεν ἄρχεσθαι ἄμεινον· // f.47r. ἄμεινον δὲ
ὅθεν αὐτὸν ἡμῖν ἡ χάρις ἐγνώρισεν.

²¹ Fort. μοι cf. *Ἀνδρ. Τίτο*, PG 97, 1144.

²² τὸ Cod.

²³ καθεστῶς Cod.

²⁴ ὦν Cod: οὖν *Ἀνδρ. Τίτο*, PG 97, 1144.

²⁵ ὄρπιξ Cod.

²⁶ παρόν Cod.

95 στ'. Καλοῦμεν δέ σε στῦλον²⁷ καὶ ἐδραῖωμα²⁸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ
 φωστῆρα ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντα. Πολλὰς γάρ σοι τὰς κλήσεις ἢ
 ἀρετὴ πεποίηκε καὶ οὐδέν σε τὸν καλὸν²⁹ δογμάτων διέφυγεν· ἀλλὰ καὶ
 ἀρχιερέων καὶ ὁσίων, πανεύφημε³⁰ Νικόλαε, πάσας γὰρ ὡς ἐν θησαυρῷ
 χρυσέῳ καὶ λίθους διαφανεῖς τῇ μακαρίᾳ σου ψυχῇ τὰς ὑπερτίμους τῶν
 100 ἀρετῶν ἐναπέθου. Ἐντεύθεν τοίνυν περιβόητος πάση σχεδὸν τῇ ὑψηλίῳ
 γενόμενος, οὐχ οὕτω γὰρ λύχνος ἐπὶ λυχνίᾳ τεθεῖς ὑψηλῇ καὶ διαχρύσῳ
 φωτίζει τὴν τῆς νυκτὸς ἀβλεψίαν, ὡς σύ γε, πάτερ, ἐπὶ τὴν ἀρχιερατικὴν
 δόξαν ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀνατεθεῖς. Καθάπερ γὰρ ἐν
 αὐχμηρῷ τόπῳ, τῷ ἀφεγγεῖ τοῦ κόσμου χωρίῳ, πάντας τοὺς ὑπὸ σοῦ
 105 στηριζομένους πρὸς τὸ ἀνέσπερον φῶς δαδουχῶν διαυγάζεις καὶ οἶονεῖ ἔκ
 τινος³¹ μετεώρου περιωπῆς³² οὐ μόνον τοὺς ἐγγύς, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς πόρρω
 διεστηκότας τῷ ἀπλανεῖ τῆς ἐν πνεύματι γνώσεως καταπυρσεύεις
 αὐγάσματι.

Σὲ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὑψηλὸν ἢ ἀγγελικὴ πολιτεία πεποίηκε· σέ, τὸν
 110 καθαρὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς περὶ Θεὸν ἀληθοῦς ἀνακράσεως τὰς
 οὐρανίους ἀψίδας ὑπερπτῆναι σχεδὸν κατεσκεύασεν. Αὐτόθεν σοι καὶ τὸ
 πολυειδὲς τῶν ἀρετῶν διὰ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας συνείλεκται, δίκην
 μελίσσης περιελθόντι τῶν ἀγίων τοὺς βίους κακεῖθεν ἐρανισαμένῳ τὰ
 τῶν ἀρετῶν ἀκροθίνια. Τίνα γὰρ οὐ παρεζήλωσας τῶν ἀγίων, ὦ πάτερ, ἢ
 115 τίνος τῶν ὑπὲρ λίαν οὐ κατ' ἵχνος³³ ἐβάδισας; Οὐχὶ στερρόως ἀντετάξω
 //f.47v. τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας διὰ τὴν καινοτομίαν³⁴ τῆς ὀρθοδόξου
 πίστεως; Οὐχὶ διὰ τὴν παρῴρησιν ταύτην³⁵ ἐξορίας ὑπέστης; Οὐ λιμῶ

²⁷ στῦλον Cod.

²⁸ ἐδραῖωμα Cod.

²⁹ Fort. τῶν καλῶν.

³⁰ πανεύφημε Cod.

³¹ ἔκτεινος Cod.

³² περιωπῆς Cod.

³³ κατίχνος Cod.

³⁴ κενο- Cod.

³⁵ ταῦτην Cod.

- {καὶ}³⁶ φυλακάς τε καὶ μάστιγας ἐκαρτέρησας διὰ τὴν τούτων ἀθέτησιν; Ἡ κρεῖττον γὰρ εἰπεῖν· τίνα τῶν κατ' ἀρετὴν ζησάντων ἀμιλληθεὶς ἑαυτὸν οὐ παρίσωσας;
- 120 ζ'. Ἀβελ δικάϊως³⁷ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ ἐπηνέθη· αὐτὸς δέ, δικαιοτάτε Πάτερ, δῶρον ὅλον σεαυτὸν Θεῷ τῷ ἀνενδεῇ λογικῶς ἀνατέθηκας. Ἐνὼς ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον· αὐτὸς δὲ καὶ τῶν προαποκειμένων ἐλπίδων ἤδη τὰς ἀποδείξεις³⁸ ἐναργεῖς ἔτι κατὰ γῆς περιῶν προαπέιληφας. Ἐνὼς
- 125 εὐαρεστήσας Θεῷ μετετέθη· αὐτὸς δὲ τὸ τῆς ψυχῆς φρόνημα ὅλον ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανούς μεταθείς, ὅλος ἐξέστης Θεῷ τὰ ῥέοντα τῶν μενόντων ἀνταλλαξάμενος. Νῶε δίκαιος ὢν ἐπὶ ταῖς θυσίαις εὐαπόδεκτος γέγονεν, ἐπεὶ καὶ λάρνακι ξυλίνῃ διεσώσατο τὰ τῶν ἀλόγων ζώων γένη κατακλυσμοῦ τὴν γῆν συγκαλύψαντος· αὐτὸς δὲ θύματα λογικὰ καὶ
- 130 ἱερεῖα τὰς μυστικὰς λατρείας, ἄλλην κιβωτὸν δεικνὺς τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν καθάπερ ζῶα πολυειδῆ τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀθετήσεως διασώζουσιν τῇ ὀρθοτομίᾳ τῶν λόγων σου. Ἀβραὰμ ἐπὶ φιλοξενίᾳ καὶ φιλοθεΐᾳ θαυμάζεται, καὶ ἅμα θῦμα δεκτὸν ἀθύτως τὸν ἐξ ἐπαγγελίας υἱὸν προσάγων Θεῷ μακαρίζεται· αὐτὸς δὲ Χριστὸν
- 135 ξεναγεῖς ἐστιῶν³⁹ καθημέραν πνευματικῆς καὶ σωματικῆς μεταδιδούς τραπέζης τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ θύων οὐ τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν ἢ πρόβατον ἀντ' αὐτοῦ συνεισφερόμενον, ἀλλ' ὅλον σεαυτὸν προσάγων Θεῷ διὰ παντὸς ὀλοκάρπωμα καὶ τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ // f.48r. τῆς ποιμένης καὶ τοῦ ποιμνίου Χριστοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
- 140 εὐαγγελικῶς τε καὶ προφητικῶς προϊέμενος. Ἰσαὰκ ἐπὶ δικαιοσύνῃ δοξάζεται· αὐτὸς δέ, ἀγιώτατε Πάτερ, καθάπερ⁴⁰ τις κανὼν⁴¹ δικαιοσύνης

³⁶ Καὶ fort. delendum.

³⁷ δικαίος Cod.

³⁸ ἀποδείξεως Cod.

³⁹ ἐστιῶν Cod.

⁴⁰ καθάπερ Cod.

⁴¹ κανὼν Cod.

πανταχοῦ περιτρέχων ἐν σώματι, σὺν παρρησίᾳ⁴² πολλῇ ἐλέγχων τοὺς
 ἀνομοῦντας καὶ τῶν αἰρέσεων τὰς φάλαγγας ἐκδιώκων τῇ συνεργίᾳ τοῦ
 Πνεύματος. Ἰωβ ἐπὶ ἀκακία καὶ τῇ περὶ τὰ δεινὰ καρτερία
 145 περιφανέστατος· αὐτὸς δὲ καὶ τοῦτον ἀμιλληθεὶς παρεζήλωσας ταῖς
 προσβολαῖς μὴ κατασεισθεὶς τῶν αἰρέσεων, ἀνῆναι⁴³ δὲ μᾶλλον
 προθέμενος τῷ πύργῳ προσρῆξαι⁴⁴ τὰ κύματα ἢ ποῦ τι συλληθῆναι⁴⁵ τοῦ
 θησαυρίσματος. Ἰωσήφ ἐπὶ σωφροσύνῃ περιβόητος· αὐτὸς δὲ ὅλον σαυτὸν
 σωφροσύνης εἰκόνισμα καὶ παρθενίας ἐμπόρευμα προσήγαγες ἐκ
 150 νεότητος τῷ διδασκάλῳ σου Χριστῷ. Μωσῆς ἐπὶ πραότητι καὶ λαοῦ
 νομοθεσία κηρύττεται καὶ Θεὸς Φαραῶ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δημαγωγὸς
 ἀναφέρεται· αὐτὸς δέ, τρισόλβιε καὶ πανθαύμαστε Νικόλαε, πρᾶος μὲν
 τοῖς πᾶσι κατὰ τὸν διδάσκαλον, φοβερός δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι,
 νομοθετῶν παντὶ τῷ λαῷ τῶν φαύλων ἀπέχεσθαι πράξεων καὶ τοὺς
 155 αἰρετικούς ἐλέγχων καὶ ἀποδιώκων ὡς ἄλλην φαράωνιον δύναμιν
 ὑποβρύχιον⁴⁶ τῷ πελάγει τῶν σῶν δογμάτων ποιούμενος. Γενναῖος ὁ
 Δαυὶδ τὸν ὑπερήφανον Γολιάθ τῇ τοῦ Πνεύματος πανοπλία χειρούμενος·
 ἰσχυρότατος δὲ καὶ αὐτός, παμμάκαρ Νικόλαε, τὸν νοητὸν καὶ ψυχῶν
 τύραννον Γολιάθ καθ' ἡμέραν τροπούμενος καὶ τοὺς αἰρετικούς λύκους
 160 ἀποδιώκων ὡς ἀποστάτας Χριστοῦ καὶ τῶν δογμάτων αὐτοῦ.

ἡ'. Οὕτω τῷ καταλόγῳ τῶν // f.48v. δικαίων, ἔτι μὴν καὶ τῶν
 προφητῶν, σεαυτὸν διὰ τῆς πρακτικῆς. Καὶ τῶν μὲν τὴν παρρησίαν, τῶν
 δὲ τὸ πρᾶον· τῶν δὲ τὸ συμπαθές, τῶν δὲ τοῦ βίου τὸ ἀπαθές
 παρεζήλωσας, κατὰ τὸν λέγοντα· ζηλῶν ἐζήλωσα Κυρίῳ Παντοκράτορι.
 165 Οὐ μόνον δὲ τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν Χριστοῦ μαθητῶν, οἷς ἡ χάρις καὶ ἡ
 ἀλήθεια τὸ νομικὸν καὶ σκιῶδες διαπετάσασα περιδέραιον, τῆς ἀληθοῦς

⁴²συμπαρρησία Cod.

⁴³Fort. ἀνεῖναι cf. Ἀνδρ. Νικόλ. Anrich, I, 422.

⁴⁴προσρῆξαι Cod.

⁴⁵συλλυθῆναι Cod.

⁴⁶ὑποβρίχιον Cod.

ἐν πνεύματι λατρείας ἀνακαλύπτει τρανῶς ἡμῖν τὰ μυστήρια, ὧν αὐτὸς
 ὁπαδὸς⁴⁷ καὶ συμμύστης διόλου γενόμενος ὁφθαλμὸς σὺν αὐτοῖς τῆς
 Ἐκκλησίας καὶ μέριμνα εὐχῆς καὶ σάλπιγξ ἐχρημάτισας. Νῦν καιρὸς
 170 εἰπεῖν τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο ῥητόν· μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων, καὶ εἰς
 μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Καὶ μάλα εἰκότως· ἐγκωμιαζομένου
 γάρ, φησί, δικαίου εὐφρανθήσονται λαοί. Καὶ τίς ἂν ἐπαξίως ἐφίκοιτο τῶν
 σῶν σεπτῶν ἐγκωμίων ἢ τῶν σῶν κατὰ τὸν βίον μεγαλουργημάτων
 ἀνυμνῆσαι τὸ μέγεθος, πολυῦμνητε Πάτερ; Εἰ τί γὰρ ἂν σε καὶ εἵποιμεν,
 175 ἀποδέει πάντως τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· καὶ εἰ παρεικάσαι θελήσαιμεν τοῖς
 ἑτέρων τὰ σὰ κατορθώματα, ἀνάγκη⁴⁸ πάντα κατόπιν ἐλθεῖν τῶν
 πραγμάτων τὰ παραδείγματα.

θ'. Ὅθεν καὶ ἡμῖν ὁ λόγος τῷ τῆς ὑποθέσεως ἀνεφίκτω συστελλόμενος
 μακρὰ χαίρειν τῇ μακρηγορίᾳ⁴⁹ φησί. Ἄμμον γάρ, ὡς τὰ λόγια φησί,
 180 θαλασσῶν ἢ ὑετοῦ σταγόνας ἢ ἄστρα⁵⁰ οὐρανοῦ ἢ ἡμέρας αἰῶνος τίς
 ἐξαριθμήσει; Ἄβυσσον δὲ θαυμάτων καὶ τοῦ πανολβίου σοφίαν Νικολάου,
 διδασκαλίας τε οὐρανοῦς⁵¹ καὶ θεολογίας βυθοῦς τίς ἐξιχνιάσει; //f.49r.
 Ποία γλῶσσα διηγήσεται τῶν δαιμόνων τὴν καθαίρεσιν καὶ ἀποδίωξιν,
 τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ νόσων τὴν ἴασιν⁵² καὶ ἀφάνισιν⁵³, τῶν χολῶν
 185 τὴν ἀνάρρῳσιν καὶ πάσης πηρώσεως σώματος τὰς ἐν ὀνόματι Θεοῦ
 θεραπείας ἀναγράψαι, ἅς καθ' ἑκάστην θαυματουργεῖ καὶ ἐκπέμπει ἡ
 τιμία σου σωρὸς, θαυματουργὲ Χριστοῦ θεράπον ἀρχιεράρχα μέγα
 Νικόλαε; Τίς τὰς μακρὰς ὁδοιπορίας, τὰς ἀκαταστασίας, τοὺς κινδύνους,
 τὰς ἐξορίας, τὰς φυλακάς, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰ κατὰ
 190 τοῦ Ἀρείου νεανιεύματα, τὰς πολυτρόπους ἐπαναστάσεις καὶ ἐπαγωγὰς

⁴⁷ ὁπαδὸς Cod.

⁴⁸ ἀνάγγη Cod.

⁴⁹ μακριγορία Cod.

⁵⁰ ἄστρασιν Cod.

⁵¹ οὐρανίους Cod.

⁵² ἴασιν Cod.

⁵³ ἀφάνησιν Cod.

τῶν αἰρετικῶν, ἃς ἔτλης, καρτερώτατε Πάτερ; Εἰ⁵⁴ γὰρ καὶ ἀναίμακτος⁵⁵ ὑπάρχῃς μάρτυς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματί σου βαστάζεις.

195 ι'. Τοιγαροῦν ἐντεῦθεν πάλιν τὰ πάντα παραδοξώτατα⁵⁶ καθεκάστην ἡμέραν ἐπιτελεῖς ἀρρήτῳ φύσει καὶ ἀμηχάνῳ τάχει πανταχόσε φοιτᾶν· μαχομένοις συμμαχεῖν, κινδυνεύουσιν τὲ παρήγητ· θαλαττεύουσιν σύμπλους γίνεται καὶ σωτὴρ παραδόξως ἀναφαίνεται καθάπερ φρικτός τις καὶ πόρρω φαινόμενος· καὶ πενίαν παραμυθεῖται καὶ νόσους ἰᾶται καὶ καταπονουμένων προΐσταται καὶ πάντων καθάπαξ ἀντιλαμβάνεται. Οἷς
200 στρατηγός, οἷς δημαγωγός, ὁ τῶν Ἀρείου καθαιρέτης δογμάτων, ὁ Νικόλαος, ὁ πανταχοῦ πληρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν.

Ὡ φύσις ὀξεῖα⁵⁷ πανταχοῦ φθάνουσα· ὦ πυρὸς φύσιν νικήσας ταῖς σαῖς ἀμηχάνοις ὀρμαῖς⁵⁸ καὶ πορείαις· ὦ φιланθρωπία τὸ φιλάνθρωπον τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ μιμουμένη· ὦ πέλαγος συμπαθείας, θαυμάτων
205 ἄβυσσε, θάλασσα χαρίτων, // f.49v. πηγὴ⁵⁹ καλῶν ἀνεξάντλητε. Ἄγγελον μὲν ἐνὶ ἐκάστῳ⁶⁰ ἔταξεν ὁ Θεὸς διεξάγοντα ἐκάστου ζωὴν, ὡς ἐμάθομεν, ἴσως μὴ ἐξαρκούντος ἐνὸς εἰς προστασίαν πλειόνων⁶¹. σὺ δὲ παντὸς ἀνεσώσω τὴν προστασίαν ἀνθρώπου καὶ ὡς ὑπεράγγελόν σε τολμήσας προσεῖπω.

210 ια'. Τί σου τὴν φύσιν ἐπονομάσω; Καὶ γὰρ πυρὸς τυγχάνεις ὦν ἐνεργέστερος καὶ θαλάσσης κρεῖττον⁶² καὶ τύχης ἀνώτερος καὶ ἀγγέλων ταχύτερος καὶ οὐδέν σου τῶν ἀπάντων ἀνείργει τὴν ἔφοδον, οὐ χρόνος, οὐ πέλαγος ἀδιάβατον, οὐκ ὀραίων κορυφαί, οὐ γῆς ἀκρότητες ἢ μεσότητες,

⁵⁴ Ὡ Cod.

⁵⁵ ἀνέμακτος Cod.

⁵⁶ παραδοξότατα Cod.

⁵⁷ ὀξεῖα Cod.

⁵⁸ ὀρμαῖς Cod.

⁵⁹ πηγὴ Cod.

⁶⁰ ἐκάστῳ Cod.

⁶¹ πλειόνων post correctionem Cod.

⁶² Fort. κρεῖττων.

οὐ τὸ οἰκούμενον ἢ τὸ ἀοίκητον· σὺ καὶ δογμάτων ὀρθότης καὶ λόγου
 215 λαμπρότης καὶ τρόπου χρηστότης καὶ ἀκρότης βίου κατὰ Θεόν. Σὺ καὶ
 τοὺς σοφοὺς⁶³ ἀγαπᾷς καὶ τοὺς ἀγροίκους οὐκ ἀποστρέφῃ⁶⁴ καὶ
 συστρατεύῃ⁶⁵ τοῖς στρατιώταις· συνεπιτάττεις καὶ δούλοις καὶ ἐλευθέροις·
 τῶν μὲν τὴν ἐλευθερίαν καὶ [τῶν δέ]⁶⁶ τὴν δουλείαν ὡς ἄριστα διεξάγων·
 τοῖς μὲν νομοθετῶν, τῶν δὲ τὸν ζυγὸν ἐλαφρύνων⁶⁷. Σὺ καὶ νοσοῦντων
 220 ἐπιμελεῖ καὶ τοὺς ὑγιαίνοντας συντηρεῖς καὶ κατάλληλος ἐπιμελητῆς
 ἑκατέροις ἐφίστασαι. Σὺ καὶ τοὺς πλέοντας κυβερνᾷς καὶ ὁδοιποροῦσιν
 συνοδοιπορεῖς καὶ πολεμοῦσι συμπολεμεῖς καὶ δικαζομένοις συνηγορεῖς
 καὶ φοβουμένοις ἀναθερμαίνεις⁶⁸ καὶ λιμνώτουσι χορηγεῖς⁶⁹ εἰς κόρον.

ιβ'. Οἱ πάντες ὡς εἰς κοινὸν σωτῆρα ἐπὶ τὸν Νικόλαον καταφεύγουσιν.
 225 Ὁ πενόμενος ἐπὶ τὸν Νικόλαον ὡς ἀλεξιτήριον φάρμακον· ὁ νοσῶν ἐπὶ
 τὸν Νικόλαον αἰτεῖται βοήθειαν, εἰ βούλῃ νόσων καὶ ἰατρείαν. Ὁ
 κινδυνεύων ἐπὶ τὸν Νικόλαον αἰτεῖται βοήθειαν. Ὁ πυρπολούμε // f.50r.
 νος εὐρίσκει Νικολάου τὸν δροσισμόν. Οὐκ οἶδα τίνα σε φω[νήσω]⁷⁰ ἢ τίνα
 σε πάλιν ἐπινοήσομαι. Πότερον ἄγγελον; Καὶ μὴν ἄνθρωπος ἦς. Ἀλλὰ
 230 ἄνθρωπον⁷¹; Ἀλλὰ τὰ ἔργα Κυρίου καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον· ὁ πᾶσαν μὲν
 φύσιν νικήσας ταῖς ἀρεταῖς, πᾶσαν δὲ θαυματουργίαν ῥητὴν τε καὶ
 ἄρρητον ὑπερβαλλόμενος τοῖς σοῖς κατορθώμασιν κατὰ πάντα τρόπον
 ὁμοιωθεὶς τῷ φιλανθρώπῳ καὶ σωτῆρι Θεῷ.

ιγ'. Ἀλλ' ὦ μακάριε πάτερ, τὸ μέγα ἐμοὶ καύχημα καὶ σεμνολόγημα⁷²
 235 καὶ καλλώπισμα καὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ἄνω, μύστα, λατρείας καὶ τῶν

⁶³ σοφοῦς Cod.

⁶⁴ ἀποστρέφης Cod.

⁶⁵ συστρατεύοις Cod.

⁶⁶ τῶν δὲ omittit Cod.

⁶⁷ ἐλαφρύνων Cod.

⁶⁸ ἀναθερμένεις Cod.

⁶⁹ χορηγεῖς Cod.

⁷⁰ -φῶ· addidi: -νήσω Cod.

⁷¹ Ἀλλὰ ἄνθρωπον supra lineam (et in marg.) Cod.

⁷² σεμνολόγισμα Cod.

θείων ὑφηγητά, δέχου πρὸς ἡμῶν οἶόν τι σειρήνειον μέλος τὸν ἐφύμνιον⁷³
 λόγον καὶ ἱκετήριον· φιλόστοργος ὢν ἡδιστα παράβαλε σὸν οὖς ἐμοῖς
 λόγοις. Φίλα γὰρ πατράσι τὰ τῶν τέκνων ψελλίσματα⁷⁴, ὅτε ἐξ ἀτέχνου
 γνώμης ἄπλαστον λόγον προῖενται. Λόγος δὲ ποῖος ἂν καὶ δοθείη τῷ
 240 μηδὲν εὐχρηστον ἔχοντι πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ συντετμημένου λόγου καὶ
 συνεκτικωτάτου, πλὴν τοῦ εἰς δύναμιν ἤκοντος τῆς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας; Σὲ
 δὲ τίς ἂν κατ' ἀξίαν⁷⁵ ἐπαινέσειε λόγος; Ποῖος βρότειος νοῦς ἐξείποι τὴν
 πολιτείαν σου τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον; Σὺ εἶ ἢ ἐπ' ὄρους κειμένη τῶν
 ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ἀκρόπολις.
 245 ἰδ'. Σὺ εἶ τὸ πρῶτον τῆς θρεψαμένης σε νέας Ἱερουσαλὴμ ἀνάθημα. Σὺ
 εἶ τὸ ἱερὸν τῶν ἀθύτων θρεμμάτων Χριστοῦ καλλιέρημα, τὸ σεμνὸν τῆς
 Ἐκκλησίας ἐντρύφημα καὶ καλλώπισμα⁷⁶, ἡ θεόφθογγος γλῶσσα, τὸ
 ἀσίγητον τῆς θεολογίας στόμα, ὁ πνευματικὸς τῶν ἀρχιερέων αὐλός, ἡ
 θεόγραφος τῶν οὐρανίων λόγων πυκτὴ, ἡ θεηγόρος φωνή. Σὺ τῷ κρατῆρι
 250 τῆς ἀ // **f.50v.** νωτάτω⁷⁷ σοφίας προσενέγκας τὸ στόμα, τὸ θεῖον
 εἵλκυσας Πνεῦμα καὶ τὴν χάριν ἤντλησας τῶν θαυμάτων. Σὺ τὸ ζωηρὸν
 αὐτόθεν πόμα σπασάμενος τὸ τοῦ σωτηρίου ποτήριον μυστικώτερον ἔπιες
 θεῖω κερασθὲν ἀγίασματι. Σὺ νυμφαγωγὸς τῆς Ἐκκλησίας ἔδνα νυμφικὰ
 καὶ φέρνην⁷⁸ αὐτὴν προικοφορήσας. Σὺ ὁ καιόμενος λύχνος καὶ ὑπὸ μοδίῳ
 255 κρύπτεσθαι μὴ δυνάμενος, ὅτι μὴ θέμις μοδίῳ παραμετρεῖσθαι τὸ φῶς τὸ
 ἡμέτερον, ἀλλ' ἐφ' ὑψηλοῦ τῇ χρυσαυγεῖ λυχνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας λέγω
 τίθεσθαι, ὡς ἂν τῷ κόσμῳ φαίνης φωστῆρος λόγον ζωῆς ἐπέχων. Σὺ τῶν
 ἀρετῶν ὑπάρχεις ἀκηλίδωτον ἔσοπτρον, τὸ ἀποστολικὸν ἀγλαίσμα, τῶν
 διδασκάλων ἢ ἀπαρχή, τῶν ἀρχιερέων ὁ πρόκριτος, τῶν [τὰ]⁷⁹ τοῦ Ἀρείου

⁷³ ἐφύμνιον Cod.

⁷⁴ ψελίσματα Cod.

⁷⁵ καταξίαν Cod.

⁷⁶ καλλόπισμα Cod.

⁷⁷ post ἀνωτάτω rasura Cod.

⁷⁸ Fort. φερνήν.

⁷⁹ τὰ: addidi.

260 φρονούντων ἢ δίστομος⁸⁰ μάχαιρα, τῶν αἵρετικῶν ὁ ἀντίπαλος, ὁ τῶν
 λύκων διώκτης καὶ τῶν Χριστοῦ θρεμμάτων ὁ πρόμαχος. Σὺ τῆς λογικῆς
 ἀμπέλου, τῆς Ἐκκλησίας, τὸ θεόφυτον κλῆμα τοὺς λογικοὺς περκάζον⁸¹
 τῆς ὀρθοδοξίας βότρυας, τὸ ἀκροθίνιον τῆς Χριστοῦ φυτείας γεώργιον, ἢ
 265 πολύφορος τῆς ἐκείνου γηπονίας ἄρουρα, ἢ μυστικαῖς ψεκάσι⁸² τῶν θείων
 λόγων ἀρδευομένη χώρα. Καὶ τί ἂν φράσας, ἀγαπητοί, τοῦ λόγου κόρον
 εἰσδέξομαι;

ιε'. Τί σε δὲ λόγοις ἐπιταφίοις ἐπιστέψω, τὴν ἱερὰν ἐμοὶ καὶ
 θεοστεφάνωτον κεφαλὴν καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμον; Οὐκ ἔχω ὅ, τι προσάξω
 τῶν αὐτῆς ἐγκωμίων ἐπάξιον, οὐ λόγων ἰσχύν, οὐ τέχνης ἔνδειξιν, οὐ
 270 νοημάτων εὗρεσιν, οὐκ ἐφόδου σοφιστικῆς ἐμπειρίας ἐπιδείξιν, οὐκ ἄλλο
 οὐδέν, οὐ μικρόν, οὐ μέγα συμπληροῦντα τὸν ἐπ' αὐτῷ συνταγέντα
 μικρόν ἐπιτάφιον. //f.51r. ΑΛΛ' ὦ ἱερὸν ἄθροισμα καὶ τῆς ἱερᾶς
 Νικολάου χειρὸς θεοσφράγιστον σύστημα, δέχεσθέ με καὶ πάλιν ἐπ'
 αὐτὸν ἐκεῖνον τῷ λόγῳ τρεπόμενον· πείθομαι γὰρ εὖ μάλα⁸³ συνέψασθαι
 275 καὶ ὑμᾶς καὶ συνευφρανθήσεσθαι. Δίκαιον γὰρ ἡγοῦμαι τὴν πάντων
 φωνὴν οἰκειώσασθαι καὶ ὥς εἷς ἐκ πάντων ἀντὶ πάντων ὑμῖν
 ἀναστηλῶσαι⁸⁴ τῷ λόγῳ τὸν λογικὸν ἀνδριάντα τῶν λόγων καὶ τῆς
 ἀπανταχοῦ γῆς τῶν ἐκκλησιῶν πεφηνότα διδάσκαλον.

ιστ'. Οὗτος γάρ, οὗτός ἐστιν ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας φωστήρ, ὁ θερμὸς
 280 ἐκείνης κοινωνός τε καὶ συνεργός ἐν τῷ τῆς πίστεως στερεώματι.
 Νικόλαος, ὁ πρῶτος τῆς εἰδωλομανίας ἀντίπαλος καὶ τῆς Χριστοῦ
 θεοσοφίας ὑπέρμαχος, ὁ κατὰ τῶν προσκυνούντων τοὺς λίθους λίθος
 προσκόμμα[το]ς κείμενος καὶ τὸν εἰς κεφαλὴν γωνίας τῆς Ἐκκλησίας
 λίθον Χριστόν βάθρον αὐτῆς ὑποθέμενος. Νικόλαος, ἢ ἀκρότομος ἔδρα

⁸⁰ δύστομος Cod.

⁸¹ περκάζων Cod.

⁸² ψεκακάσι Cod.

⁸³ μάλλα Cod.

⁸⁴ ἀναστειλῶσαι Cod.

- 285 καὶ πέτρα τῆς πίστεως, ἡ τοὺς ἀποπετρωθέντας τὸν νοῦν Χριστῷ τῇ πέτρᾳ
στερεμνίως ἐδράζουσα· Νικόλαος, τὸ θεόκτιστον τῆς Σιών Ἐκκλησίας
προπύργιον, ἡ ἀψευδὴς τῶν ἀδιστάκτως αὐτῷ προσιόντων ἀντίληψις, τὸ
εὐπρεπὲς τῆς περὶ ἡμᾶς θείας κηδεμονίας προαύλιον, δι' οὗ τὴν ἀλήθειαν
ἔγνωμεν, τὴν ζωὴν ἐσχήκαμεν, τὴν γνῶσιν ἐλάβομεν, τὸ φῶς⁸⁵
290 ἐλάμφθημεν. Νικόλαος, ὁ θεολαμπῆς οὐρανὸς τῆς ἡμῶν ἀβλεψίας, ὁ
φαιδρὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἥλιος, ὁ λαμπαδοῦχος τῶν
ἐμψύχων λαμπτήρων ἀστήρ, ὁ τοὺς πλανήτας⁸⁶ τῆς πλάνης πρὸς
ἀπλανεῖς ἐφόδους ἀπλανῶς καθοδηγήσας⁸⁷ τῆς πίστεως καὶ στηριγμοῖς
ἀληθείας καταπυρσεύων τὴν σύμπασαν, τῶν Χερουβὶμ τὸ ὄμμα, ὁ
295 γρήγορος ὀφθαλμός, //f.51v. τῶν ποιμένων ὁ ποιμήν, ὁ τῶν λύκων
ἀγρευτὴς⁸⁸, τὸ ἀκοίμητον τῆς μυστικῆς ἀγραυλίας βλέφαρον· Νικόλαος,
τὸ ἀπροσμάχητον ὄπλον, ἡ κατ' ἐχθρῶν ἐστιλβομένη ῥομφαία, τῶν τοῦ
Χριστοῦ τέκνων ὁ πρόμαχος, τῶν ἀπόρων ὁ πόρος, τῶν πεινόντων ἡ
τροφή⁸⁹, τῶν ἀστέγων ἡ στέγη⁹⁰, ἡ τοὺς γυμνοὺς περιστέλλουσα σκέπη.
300 ιζ'. Ὁ τοὺς ἐν ζάλῃ κυμάτων διασώζων λιμήν, ὁ πυρσὸς τῆς εὐσεβείας,
ὁ διαφανὴς τῶν θείων δογμάτων σπινθήρ, ἡ ἔμψυχος τῆς ὀρθοδοξίας
λαμπάς, ὁ καθαιρέτης τῶν ἀσεβῶν δογμάτων, ἡ στήλη τῶν ἀρετῶν, ἡ
ἔμπνους τῶν κατορθωμάτων εἰκὼν, ἡ εὐλαλος τῶν δογμάτων λύρα, ὁ
λιγυρὸς τῶν θείων ἀσμάτων μελωδός, ἡ ἀσίγητος φόρμιξ⁹¹, ἡ τῷ
305 πλήκτρῳ τῶν ἱερῶν κρουσμάτων τὰ τῶν ψυχῶν κατευνάζουσα πάθη, ἡ
μυστικὴ⁹² διόπτρα τῆς πίστεως ταῖς ἀντιπόμπους⁹³ τῶν ἀκτίνων

⁸⁵ Fort. τῷ φωτὶ.⁸⁶ πλανήτας Cod.⁸⁷ καθοδιγήσας Cod.⁸⁸ ἀγρευτῆς Cod.⁸⁹ τροφῇ Cod.⁹⁰ στέγει Cod.⁹¹ φόρμιξ Cod.⁹² μυστικὴ Cod.⁹³ Fort. ἀντιπεμπομέναις.

μαρμαρυγαῖς⁹⁴ τῶν ἀντιπάλων τὰς κόρας ἀπορῶραπίζουσα· Νικόλαος ὁ
 μέγας ἀριστεὺς τῆς εὐσεβείας, ἡ τῶν πιστῶν παντευχία, τῶν ἐχθρῶν ἡ
 πανωλεθρία, τῶν οὐκ ὀρθὰ φρονούντων⁹⁵ ἡ διόρθωσις, τῶν
 310 ἐπιστρεφόντων σταθηρὰ παλινωδία, τῶν νοσοῦντων ἱατρός⁹⁶, τῶν
 καμνόντων ἀνάπαυσις, τῶν δεσμουμένων ἄνεσις, τῶν ἐν ἀνάγκαις⁹⁷
 ἀνάκλησις, τῶν ἐν συμφοραῖς ἡ ἀνάψυξις, τῶν ὀρφανῶν ὁ πατήρ, τῶν
 χηρῶν ὁ προστάτης, τῶν αἰχμαλώτων ὁ ῥύστης, ὁ ξεναγὸς τῶν ἐπὶ ξένης,
 τῶν ἐν φυλακαῖς ἡ ἐπίσκεψις, τῶν ἐν πειρασμοῖς ἡ ἀντίληψις· Νικόλαος, ὁ
 315 πᾶσι πάντα γινόμενος, τοῖς προσιοῦσιν εὐπρόσιτος, τοῖς εὐχομένοις
 εὐεπήκοος, τοῖς πᾶσιν ἰκέσιος, φίλιος, κόσμιος, αἰδέσιμος, προσηνής,
 πρᾶος, φιλόψυχος⁹⁸ // **f.52r.** μειλίχιος, ἐπιεικὴς⁹⁹, διδακτικὸς, ἥπιος¹⁰⁰,
 σώφρων, ἀνεξίκακος, ἀληθής.

ιη'. Δικαίως ὁ Παῦλος τὸν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ κατακοσμῶν Ἀρχιερέα,
 320 πρεπόντως ἀποσεμνύνει ὅσιον ἀποκαλῶν¹⁰¹, ἄκακον καὶ πάσης ἀρετῆς
 ἀντεχόμενον. Τοιοῦτός τις ἡμῖν ὁ σεπτὸς καὶ μέγας Νικόλαος
 ἀναδείκνυται. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν¹⁰² τῶν θείων κατορθωμάτων
 τὸν ἔρανον ὅλος δι' ὅλου¹⁰³ τοῦ Πνεύματος γέγονεν, ἀλογήσας τοῦ
 σώματος. Ὅθεν αὐτῷ καὶ λόγος πηγάζει σωτήριος καὶ χύσις πλυμμηρεῖ
 325 σοφίας ψάμμου δαψιλεστέρα, παρ' ὧν ἀρτίως ὥσπερ ἄνθη τινὰ
 στεφανώσω τὸν λόγον. Πάρεσό μοι παμμέγα θαυματουργὲ Χριστοῦ
 Νικόλαε, ὦ διαβόητον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, κλῆσις ἀγία, μνήμη τῶν ἐπὶ
 γῆς ἀνθρώπων, αἰοίδιμε, φάρμακον λύπης, χαρᾶς ἐπίδοσις. Πάρεσό μοι ἐν

⁹⁴ μαρμαρυγαῖς Cod.

⁹⁵ φρονούντων Cod.

⁹⁶ ἱατρός Cod.

⁹⁷ ἀνάγκαις Cod.

⁹⁸ προσηνής...φιλόψυχος: in marg. Cod.

⁹⁹ ἐπιεικὴς Cod.

¹⁰⁰ ἥπιος Cod.

¹⁰¹ ἀποκαλῶν Cod.

¹⁰² συλλαβῶν Cod.

¹⁰³ διόλου Cod.

ἐπιφοραῖς συμφορῶν, καθάπερ τις Θεὸς ἐκ μηχανῆς¹⁰⁴ ἐπιφαινόμενος, ὃ
 330 ἀγγέλων χορευτά, τῆς Τριάδος προσκηνυτά, αἰρέσεων καταλύτα,
 ἀνθρώπων προστάτα. Πάρεσό μοι ἐν λόγοις, ἐν ἔργοις, ἐν περιστάσεσιν,
 ἐν κινδύνοις, ἐν λύπαις, ἐν χαρμοναῖς, ἐν πάσαις βιωτικαῖς καὶ
 πνευματικαῖς ὑποθέσεσιν καὶ διακυβέρνα ταύτην μου τὴν ζωὴν καὶ τὸν
 λαχόντα μοι χρόνον τοῦδε τοῦ βίου ταῖς σαῖς ἐπιστασίαις διΐθυνε καὶ
 335 σύγγνωθί¹⁰⁵ μοι τῇ ὑπερημερίας, ὃ μύστα τῶν ἀρρήτων¹⁰⁶, πάνσοφε
 Νικόλαε.

ιθ'. Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὃ πατέρων πάτερ, τῶν σῶν ἱκετῶν¹⁰⁷ –
 ἀναξίων δέ-, ταῦτά σοι τῆς μικρᾶς ἐμῆς γλώττης καὶ διανοίας τῆς¹⁰⁸ σοί γε
 φίλης καὶ παρὰ πάντας τιμώσης σε, τὰ μικρὰ προσενέγματα καὶ εἰ μικρὰ
 340 ταῦτα καὶ τῆς ἀξίας παρὰ πολὺ¹⁰⁹ φθάνοντα, τῆς θερμῆς πρὸς σέ
 διαθέσεως οὐκ ἐλάττονα· δέξῃ γὰρ εὖ οἶδα ταῦτα μετ' εὐμενείας, οἷόν τι
 μικρὸν ἐπιτάφιον. Νῦν οὖν ἄνωθεν ἡ // f.52v. μᾶς ἐποπτεύεις, ὃ θεία
 καὶ ἱερὰ κεφαλή, Θεῶ, τῇ Τριάδι¹¹⁰, περιχορεύων ἐν πνεύματι καὶ τῷ
 θρόνῳ τῆς χάριτος παριστάμενος χάριτι καὶ τῷ θείῳ φωτὶ κατὰ ψυχὴν
 345 ἐλλαμπόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνων, ὅπως ῥυσθείημεν διὰ σοῦ τῆς
 ἡπειλημένης τοῖς κατ' ἐμὲ ραθύμοις ὀργῆς καὶ τῶν ὀσημέραι καθ' ἡμῶν
 ἐξαπτομένων ἐμπαθῶν ἐπαναστάσεων, πρὸς δὲ καὶ τῶν ὁρατῶς τε καὶ
 ἀφανῶς ἐγχειρούντων ἡμᾶς πολεμεῖν ἐθελοκάκων ἐχθρῶν. Καὶ στήσαις
 ἡμῖν πρὸς αὖραν¹¹¹ τὴν καταιγίδα καὶ τύχοιμεν τῆς αὐτῆς αὐτόθεν
 350 μακαριότητος, ἣν¹¹² ὑπὸ ταῖς σαῖς καὶ τότε περισκεπόμενοι πτέρυξιν ἐν

¹⁰⁴ ἐκμηχανῆς Cod.

¹⁰⁵ σύγγνωθί Cod.

¹⁰⁶ ἀρίτων Cod.

¹⁰⁷ οἰκετῶν Cod.

¹⁰⁸ τῆς Cod.

¹⁰⁹ Fort. παραπολὺ cf. Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1169.

¹¹⁰ Τριάδῃ Cod.

¹¹¹ αὖραν Cod.

¹¹² Fort. ἵνα cf. Ἀνδρ.Τίτο, PG 97, 1169.

σκηναῖς, αἷς αὐτὸς¹¹³ αὐλίζῃ, συναυλισθείμεν καὶ καθαροὶ καθαρῶς τὸ
φῶς τὸ ἐν σοὶ τρανωθείμεν, χάριτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς κλήσει ἁγία εἰς
τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς ἀτελευτήτους
αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

¹¹³ αὐτὸς in marg. Cod.

Testimonia - Σχόλια.

5-80. Ὁ συμπλητὴς ἀκολουθεῖ τὸ Ἀνδρέου Κρήτης, *Εἰς Τίτον*, PG 97, 1141b-1143d.

Γιὰ τὶς λεπτομέρειες, τὰ πρότυπα κείμενα καὶ τὴν ἐργασία τοῦ συμπλητῆ (ἐπιλογές, παραλλαγές κλπ) βλ. τὰ 'Προλεγόμενα'.

9. *Πράξ.* β'2-3.

14-5. *Ψαλμ.* ια'18.

15-6. *Ψαλμ.* ριη'43.

26-37. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ παραλείπεται ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα, *Εἰς Τίτον*, ὅ.π.

38-40. *Παροιμ.* η'35: «ἡ σοφία ὠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον καὶ ὑπῆρξεν στύλους ἑπτά· ἔσφαξεν τὰ ἑαυτῆς θύματα, ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς οἶνον καὶ ἡτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν».

42-3. *Ἐβρ.* δ'12.

64. *Ρωμ.* ιβ'16.

80-83. Στὸ τμήμα αὐτὸ διακόπτει τὸν Λόγο τοῦ Ἀνδρέα καὶ παρεμβάλλει ἀπὸ τό:

Νικήτα, *Εἰς Ἰάκωβον*, PG 105, 153d.

80. *Ψαλμ.* κε'8 καὶ με'5.

82. *Ματθ.* γ'17· ιζ'5. *Λουκ.* γ'22. Κυρίως *Ματθ.* ιβ'17-18.

95. *Α' Τιμ.* γ'15.

96. *Φιλ.* Β'15-16.

83-94. Ἐπιστρέφει στὸ: Ἀνδρέα, *Εἰς Τίτον*, PG 97, 1145a.

95-177. Ἀκολουθεῖ τό: *Enc.Andr.*, Anrich, I, 419.6-423.5.

98-99. *Β' Παραλ.* λβ'27.

101. *Ματθ.* ε'15. *Μαρκ.* δ'21. *Λουκ.* η'16· ια'33.

115-120. Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ *Enc.Andr.*

121. *Γεν.* δ'4.

122-3. *Γεν.* δ'26.

124-5. *Γεν.* ε'34.

127. *Γεν.* η'20-21.

128. *Γεν.* στ'14.

132-3. *Γεν.* ιη'3 ἐξ.

133. *Γεν.* κβ'1 ἐξ.

138-9. *Ἰω.* ι'11· *Πράξ.* κ'28.

140. *Γεν.* κζ'39.

144. *Ίώβ*, α'1.
148. *Γεν.* λθ'6-13.
- 151-2. *Έξόδ.*, στ'10 έξ.
157. *Α'Βασ.* ιζ'49· *Σειρ.* μζ'4.
164. *Γ'Βασ.* ιθ'14.
166. *Έβρ.* ι'1-2.
168. *Ίω.* δ'23-24· *Ρωμ.* ιβ'1.
170. *Παροιμ.* ι'7.
- 170-171. *Ψαλμ.* ρια'6.
- 171-2. *Παροιμ.* κθ'2.
- 178-191. Στο έξής ό συμπλητής αντιγράφει από τό: Νικήτα, *Είς Ίάκωβον*, PG 105, 157bc.
- 179-181. *Σειρ.* α'2.
- 191-233. Το τμήμα αυτό είτε είναι πρωτότυπη δημιουργία του συμπλητή, είτε προέρχεται από κάποιο άταύτιστο ως τώρα πρότυπο.
- 192-3. *Γαλ.* στ'17.
- 234-325. Ό συμπλητής επανέρχεται στη μεταφορά άποσπασμάτων από τον Άνδρέα, έν προκειμένω: Άνδρέας, *Είς Τίτον*, PG 97, 1153b-1159b.
- 235-6 *Έβρ.* η'2.
236. *Α'Μακ.* ιε' 21.
242. Ό συμπλητής παραλείπει τμήμα του προτύπου του· πρόκειται για 23 στίχους της έκδοσης του Migne, 97, 1153cd. Λίγο πιο κάτω (στ.*244) παραλείπει άλλους 4 στίχους (δ.π., 1155a).
243. *Ματθ.* ε'14.
245. *Γαλ.* δ'26.
250. *Μαρκ.* γ'16.
252. *Ψαλμ.* ραε'4.
253. *Άποκ.* κα'2.
- 254-6. *Ματθ.* ε'15· *Μαρκ.* δ'21· *Λουκ.* ια'33.
257. *Φιλιπ.* β'15.
259. *Ρωμ.* ιστ'5 · *Α'Κορ.* ιστ'15.
260. *Έβρ.* δ'12.
- 261-2. *Ίω.* '12.
262. *Ίω.* ιε'4-5.

264. Γρηγ. Ναζ., *Ἠθικὰ ἔπη*, PG 37, 615a.

283-4. *Ματθ.* κα'42· *Μαρκ.* ιβ'10.

284. *Γ'Βασ.* στ'7.

285. *Ματθ.* ιστ'18.

285. *Α'Κορ.* ι'4.

315. *Α'Κορ.* θ'22· ι'33.

320-1. *Ἑβρ.* ζ'26.

325-336. Ἄγνωστο ἂν πρόκειται γιὰ αὐθεντικὴ δημιουργία τοῦ συμπλητῆ ἢ γιὰ ἀντιγραφὴ ἀπὸ κάποιο ἄγνωστο πρότυπο· πρβλ. *V.p.Michael.*, 50-52, Anrich, I, 138-139.

337- τέλος. Ἐπανέρχεται στὸ ἀρχικὸ τοῦ πρότυπο μὲ τὸ ὁποῖο κλείνει τὸ συμπλήμα του: Ἀνδρέου, *Εἰς Τίτον*, PG 97, 1169.

349. *Ψαλμ.* ρστ'29.

351-2. *Ἐφεσ.* α'18· *Β'Τιμοθ.* α'9.

IV.

Ἐγκώμιο Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ

1. Προλεγόμενα.

α'. Ο κώδικας.

Σε έναν πολὺ ἐνδιαφέροντα κώδικα ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ παλαιογραφικῆς, τὸν Ἰ. Μ. Ἰβήρων 388 (συνολικὸς ἀριθμὸς ᾿Αθω, 4508), περιέχεται μεταξὺ ποικίλων ἄλλων κειμένων καὶ Ἑγκωμιαστικὸς Λόγος πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀποδιδόμενος στὸν γνωστὸ Ἑλληνα μοναχὸ τοῦ 14^{ου} αἰ. ἀπὸ τῆ Σεμίναρα ἢ Σεμιναρία τῆς Καλαβρίας, Βαρλαάμ¹. Ὁ κώδικας εἶναι τοῦ 16^{ου} αἰ.², χαρτῶος, μὲ 994 ὀνομαστικὰ φύλλα³, καὶ πραγματικὰ 981⁴. Τὰ φύλλα εἶναι διαστάσεων 0,23 X 0,15 καὶ ἔχει διαταραχθεῖ ἡ ἀρίθμησή τους, ποὺ εἶναι διπλῇ· ἀπὸ τὸ φ.1 ἕως τὸ 861 ἡ ἀρίθμηση εἶναι παλαιά, τὰ φφ. 537-546 λείπουν, ἐνῶ ἀρκετὰ ἄλλα εἶναι λευκά. Στὸ τέλος τοῦ κώδικα ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς εἶχε ἐπισυνάψει σημεῖωμα μὲ ἡμερομηνία 1^η Ἰουνίου 1910, ὅπου σημείωνε τὶς παρατηρήσεις του⁵.

Ὁ Κώδικας ἐπιγράφεται ᾿Ωκεανὸς⁶ καὶ περιέχει πληθώρα ὕλης (:φιλολογικὰ ἔργα, φυσικῆς ἱστορίας, φιλοσοφικά, θεολογικά, ὅπου: δογματικά, ἀσκητικά, ἀπολογητικά, μυστικά κλπ.)⁷, μεταξὺ τῶν ὁποίων λίγα ἀγιολογικὰ ἔργα. Αὐτὰ εἶναι ἀφιερωμένα κυρίως σὲ Θεομητορικὲς καὶ Δεσποτικὲς ἐορτές⁸. Ὁ γραφέας εἶναι κατὰ πάσα

¹ Halkin, *AuctBHG*, 141 n.1364, πρβλ. Halkin, *NAuct*, 158, n.1364p καὶ Beck, *Kirche*, 718-9.

² Τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν Κώδικα ὑπάρχει καὶ κείμενο τοῦ Θεοφάνους Α΄, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1597, ἀντίκειται στὴ μαρτυρημένη παρουσία τοῦ Κώδικα σὲ καταλόγους τοῦ 16^{ου} αἰ. καὶ θεραπεύεται μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς προσθήκης τοῦ κειμένου αὐτοῦ σὲ μετέπειτα φάση τῆς ἱστορίας του· βλ. λεπτομέρειες στοῦ Pseutongas, «Le Codex», 141.

³ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 122.

⁴ Pseutongas, «Le Codex», 135.

⁵ Pseutongas, «Le Codex», 135-6· ὁ Ψευτογκᾶς τὸν διορθώνει σὲ κάποιες λεπτομέρειες καὶ παραθέτει πλήρες τὸ σημεῖωμα. Τὸ διαβάσαμε κι ἐμεῖς κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μας στὴ Ἰ. Μ. Βλατάδων, ὅπου καὶ ἡ ᾿Τράπεζα΄ τῶν μικροφωτογραφημένων χειρογράφων τοῦ Ἁγ. Ὁρους. Εὐχαριστίες ὀφείλουμε στὴν κα. Κατσαροῦ, ὑπεύθυνη τῆς ᾿Τράπεζας΄ τῶν μικροφίλμς γιὰ τὴν ἀφειδώλευτη προσφορὰ τῆς βοήθειάς της. Γιὰ τὴν Ἱστορία τοῦ Κώδικα (παλαιοῦ τῆς Ραιδεστοῦ (:), ἔπειτα τῆς Χάλκης (:)) καὶ τέλος τῆς Ἰβήρων) καὶ λεπτομέρειες ποὺ ἀφοροῦν τὸ περιεχόμενο καὶ τὰ στοιχεῖά του ἀρκετὰ γράφει ὁ Ψευτογκᾶς στὴν ἐργασία, ποὺ παραπέμπουμε.

⁶ Ὁ Ψευτογκᾶς θεωρεῖ τὸ ὄνομα ᾿γνήσιο΄ μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι τοῦ ἀποδόθηκε μὲ τὴ σύστασή του κι ὄχι ἀργότερα ἀπὸ κάποιο βιβλιοφύλακα ἢ ιδιοκτήτη («Le Codex», 143, σημ.9^α).

⁷ Ὁ συγκεκριμένος Κώδικας καὶ οἱ ὅμοιοι του θὰ μπορούσαν νὰ ἐνταχθοῦν καὶ στὴν ἱστορία τῶν μεταβυζαντινῶν ἔργων καὶ μάλιστα χειρογράφων ἐγκυκλοπαιδικοῦ χαρακτήρα, ἀνάμεσα στὸν ἐγκυκλοπαιδισμό τοῦ 10^{ου} αἰ. (πρβλ. Lemerle, *Οὐμανισμός*, 241-276) καὶ σ΄ ἐκεῖνον τοῦ 17^{ου}-18^{ου}. πρβλ. Γ. Καρρᾶ, «Χειρόγραφες ἐγκυκλοπαιδεῖες κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ᾿διαφωτισμοῦ΄», στὸ: (ἐκδ. Β. Κρεμμυδᾶ - Χ. Μαλτέζου – Ν. Μ. Παναγιωτάκη), *Αφιέρωμα στὸν Νίκο Σβορώνο*, τ. Β΄, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986, 266-276.

⁸ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 131β΄, ν.160 (φ. 589ν), (Γ)ενναδίου Πατριάρχου, inc. «Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου...»· 135^α, ν. 227 (φ.857ν) τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου, Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον· ν. 228 (φ. 587ν) Ἐκ τῶν τοῦ Νείλου, Εἰς τὰ Εἰσόδια· ν.229 (858r) καὶ πάλι τοῦ Μετοχίτου, Εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, ὅπως καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο, ν.230, εἰς τὸν αὐτόν, Προοίμιον· 135^α,

πιθανότητα ὁ γνωστὸς λόγιος τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ. Θεοφάνης Ἐλεαβούλκος⁹· δὲν εἶναι, ὅμως, τοῦ μόνου τὸ χέρι, ποὺ ὑπάρχει στὸν κώδικα¹⁰. Ὁ τελευταῖος εἶναι ἀξιόλογος καὶ ἀπὸ ἄποψη παλαιογραφικὴ γιὰ τὰ πολλὰ συμπλέγματα καὶ συντομογραφίες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄποψη πολιτισμική, καθὼς εἶναι πιθανὸ ν' ἀποτελοῦσε βιβλίο ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτήρα, ὅπου ἀποτυπώθηκαν οἱ παιδευτικὲς τάσεις καὶ τὸ πολιτισμικὸ πρότυπο τῆς ἐποχῆς¹¹. Στὰ περιεχόμενά του ὁ Βαρλαάμ φαίνεται νὰ ἔχει ἰδιαίτερη θέση, καθὼς ἐπιλέγονται τέσσερα κείμενά του σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τοῦ Κώδικα¹².

β'. Ὁ Συγγραφέας.

Ὡς συγγραφέας τοῦ μικροῦ σχετικὰ ἐγκωμίου στὸν Κώδ. Ἰβήρων 388, φέρεται, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, ὁ Βαρλαάμ μετὰ τὴν ἐπιγραφή: «Βαρλαάμ ἐξέδωκε τοῦτον τὸν λόγον», στὴν ἄνω ὠα τοῦ φ. 881r, ἀκολουθώντας τὸν τίτλο («Εἰς τὸν μέγαν Νικόλαον»). Ἡ ἀπόδοση τοῦ λόγου στὸν Βαρλαάμ τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ ὕφος τοῦ λόγου καὶ τὴν παρουσία καὶ ἄλλων κειμένων τοῦ ἰδίου στὸν Κώδικα¹³. Γιὰ τὸν Βαρλαάμ τὸν Καλαβρό, ὑπάρχει μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη βιβλιογραφία, καθὼς συμμετεῖχε

ν.231 (φ.859v) τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῤῥα, Εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὴν Εἵσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου· 135β, ν. 243 (φ. 88r) Ἐκ τοῦ εἰς τὴν κοίμησιν λόγου Ἰωάννου τοῦ Εὐχαΐτων· 136β, ν.267 (φ.930r) τοῦ Μανουὴλ Μοσχοποῦλου, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν· τοῦ ἰδίου δύο Προοίμια, Εἰς τὴν Ἀγίαν Μαρίαν καὶ τοὺς Ἀσωμάτους (ὁ.π., ν. 262, 263)· ὁ.π., ν.265 (φ.917v), Περὶ ἀγγέλων καὶ κυρίως στὸν Προφήτη Ἡλία (ν.266, φ.918r)· τέλος ὁ.π. 136β, ν.274 (φ.930r) τοῦ Θεοφάνους Κεραμέως, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν καὶ ν.275 (φ.932v) Εἰς τὴν Κοίμησιν. Σημαντικὸ εἶναι νὰ σημειώσουμε τὸ θεωρητικὸ Ἀγιολογικὸ κείμενο τοῦ Νικήτα Στηθάτου, Κατὰ Ἀγιοκατηγόρων (ὁ.π., 130, ν.138, φ.535r), τὸ ὁποῖο ἐκδίδει ὁ καθηγητὴς Συμεὼν Πασχαλίδης, «Ἀνέκδοτος Λόγος», 493-513.

⁹ Ὁ Ψευτογκῶς θεωρεῖ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Ἐλεαβούλκου («Le Codex», 141), ἐνῶ ὁ Πασχαλίδης δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεοφάνη προέλευση («Ἀνέκδοτος λόγος», 496, καὶ σημ.7, ὅπου ἡ σχετικὴ γιὰ τὸ Θεοφάνη βιβλιογραφία), ὅπως καὶ ὁ Κρ. Χρυσοχοΐδης, «Παραδόσεις καὶ πραγματικότητες στὸ Ἅγιο Ὅρος στὰ τέλη τοῦ ΙΕ΄ καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ.», στό: *Ὁ Ἄθως στοὺς 14^ο-16^ο αἰῶνες* [Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα, 4], Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήνα 1997, 99-147, εἰδ. 108-9, σημ.39· καὶ κυρίως ἡ Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἀνέκδοτα κείμενα Θεοφάνους Ἐλεαβούλκου καὶ Ἑρμοδώρου Λησιτάρχου», *Πρακτικὰ Β΄ Διεθνοῦς Συμποσίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Γ΄, Ἀθήνα 1981-2, 27-8.

¹⁰ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 138β΄.

¹¹ Λάμπρου, ὁ.π. καὶ Pseutongas, «Le Codex», εἰδ. 139-140, ὅπου ἡ εἰκασία βάσει ἀνάλυσης τοῦ περιεχομένου· ὡστόσο, ἡ Ἀγγ. Σκαρβέλη-Νικολοπούλου δὲν τὸν περιλαμβάνει στοὺς ὑπὸ ἐξέταση κώδικες (*Μαθηματάρια*, 532 ἐξ., ὅπου οἱ κώδδ. τῆς Μονῆς Ἰβήρων).

¹² Τὰ ὑπόλοιπα τρία βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 132^α, ν.177 (φ. 646r)· 132β΄, ν. 181 (φ. 677r) καὶ ν. 182 (φ.679v).

¹³ Ὁ Λόγος συγκαταλέγεται στὰ συγγράμματα τοῦ Βαρλαάμ κατὰ τοὺς: Beck, *Kirche*, 718· Β. Λ. Δεντάκη, *Γραμματολογία*, Δ΄, 241. Ὡστόσο, παρατηροῦμε, ὅτι δὲν συγκαταλέγεται στὶς ἀναφορὲς τῶν συγγραμμάτων του σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις π.χ. δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ehrhard (Krumbacher-Ehrhard, *IBA*, Α΄, 197-8)· πρβλ. Τσάμη, *Γραμματολογία*, 228· Μπαλάνου, *Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς*, 151· Χρήστου: *ΘΗΕ*, 2, 626 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, 59· Ζήση, *Θεολόγοι τῆς Θεσσαλονίκης*, 185.

σ'ένα από τὰ τελευταῖα σημαντικὰ κεφάλαια τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας¹⁴.

Γεννημένος τὸ 1290 στὴ Σεμιναρία¹⁵ (ἢ Σεμινάρα κατὰ Schirò¹⁶ τῆς Ἰταλίας) ἔγινε μοναχὸς στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου καὶ ἀργότερα στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἡλίας τοῦ Καπεσσίνου¹⁷. Τὸ 1327/30 φθάνει στὴν Κωνσταντινούπολη μέσῳ τῆς Αἰτωλίας (Ἄρτας) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης¹⁸ καὶ ἀμέσως συμπεριλαμβάνεται στὴν πνευματικὴ πρωτοπορία τῆς αὐτοκρατορίας¹⁹, πρᾶγμα ποὺ ἀναγνωρίζεται πρακτικὰ μὲ τὴν ἐγκατάστασή του ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ ὡς καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πόλης²⁰ καὶ ἡγούμενο τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος²¹. Ἐκεῖ ὁ Βαρλαάμ προκαλεῖ μὲ τὸν ὑπερφίαλο χαρακτήρα του ἀντιδράσεις καὶ ταπεινώνεται σὲ δημόσιο διάλογο (μὲ ἀντικείμενο φιλοσοφικό) ἀπὸ τὸν ἄλλο κορυφαῖο λόγιο, τὸ Νικηφόρο Γρηγορᾶ²². ἀναγκάζεται μετὰ ἀπ' αὐτὸ νὰ μετοικήσει στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἰδρύει ἰδιωτικὴ σχολή²³. Δύο φορές, τὸ 1333-4 στὴν Κωνσταντινούπουλη²⁴ καὶ τὸ 1339 στὴν

¹⁴ Βιβλιογραφία βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Ν. Νικολοῦδη: *ΕΠΛΒΙΠ* 4, 213-3 καὶ παλαιότερη στοῦ Π. Χρήστου: *ΘΗΕ* 2 (1963) 627 καὶ Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 13 ἐξ. Πρβλ. καὶ τὸ παλαιό, ἀλλὰ πάντα χρήσιμο ἄρθρο τοῦ Μ. Jugie: *DHGE*, VI (1932) 817-837.

¹⁵ L. Allatii, *De Ecclesia Occidentalis atque orientalis perpetua consensione*, Libri Tres, Coloniae Agrippinae MDXLVIII, 839-840.

¹⁶ G. Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 7.

¹⁷ G. Schirò, ὁ.π.

¹⁸ Ἀμαλίας Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατίνος Βαρλαάμ», 552-3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὴ συζήτηση τῶν λόγων φυγῆς του ἀπὸ τὴν Καλαβρία. Πρβλ. Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 16.

¹⁹ Ἡ κρίση τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶναι ἐνδεικτικὴ (*Ἱστοριῶν Βιβλία*, XXXIX, PG 153, 661c- 663a): «Μοναχὸς γάρ τις ὁρμώμενος ἐκ Καλαβρίας τοῖς Λατίνων ἡθεσι καὶ νόμοις ἐντραφεὶς ὄνομα Βαρλαάμ, ἄλλως δὲ νοῆσαι τε ὀξὺς καὶ τὰ νοηθέντα ἐξηγήσασθαι ἱκανώτατος, καὶ τὰ Εὐκλείδου καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος ἐκμελετήσας καὶ διαβόητος περὶ ταῦτα ὄν... διὰ ταῦτά τε οὖν καὶ τὴν ἄλλην σοφίαν τῆς τε παρὰ βασιλείῳς ἀπέλαυνεν εὐμενείας καὶ τιμῆς, καὶ παρὰ μεγάλου δομεστίκου οὐδὲν ἤττον ἡγαπάτο καὶ προνοίας ἡξιοῦτο καὶ οὐδὲν ἐνέδει αὐτῷ τοῦ μὴ ἐν εὐπραγίαις εἶναι». Τὸ «διὰ ταῦτα» στὴ μέση περίπου τοῦ ἀποσπάσματος ἀφορᾷ στὴν ἀντιλατινικὴ δρᾶση τοῦ Βαρλαάμ. Πρβλ. Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 20.

²⁰ Χρήστου, *ΘΗΕ* 2, 624· Δεντάκη, *Γραμματολογία*, Δ', 235· Π. Κ. Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Β', 58, πρβλ. Β. Σκουβαρά, *Νεοελληνικὰ γράμματα*, 133. Ὁ Schirò εἰκάζει ὅτι ὁ Βαρλαάμ ἦδη εἶχε τὴ φήμη διδασκάλου στὴν Ἰταλία, ἀπ' ὅπου προσκλήθηκε στὸ Βυζάντιο (Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 7). Ὁ Παπαμιχαήλ ὑποθέτει ὅτι τὴν φήμη τὴν ἀπέκτησε κατὰ τὴν διδασκαλία του στὴ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ δὲν φαίνεται νὰ παραδέχεται τὰ περὶ πρόσκλησης (*Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 20)· ὁμοία καὶ ὁ Θ. Ζήσης (*Θεολόγοι τῆς Θεσσαλονίκης*, 183).

²¹ Δ. Σ. Μπαλάνου, *Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453* [Βιβλιοθήκη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, 34], Ἀθῆναι 1951, 149· πρβλ. Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 20· ὁ Allatius –σύμφωνα μὲ ἀναφορὰ τοῦ Παπαμιχαήλ (ὁ.π., 20, σημ. 53)– θεωρεῖ ὅτι ἔγινε ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀναφορὰ ποὺ δὲν μπορέσαμε νὰ βροῦμε στὸ ἔργο του *De Ecclesia*, ἀλλὰ στοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, *Βιβλιοθήκη Ἑλληνικῆς βιβλίας δύο, περιέχοντα κατὰ χρονικὴν πρόοδον τὰς περὶ τῶν ἐξόχων Ἑλλήνων βεβαιοτέρας εἰδήσεις*, Β', ἐν Βενετίᾳ 1807, 292.

²² Ὁ Γρηγορᾶς μάλιστα συνέθεσε μὲ διάθεση σκωπτικὴ ἀσφαλῶς κατὰ τοῦ Βαρλαάμ τὸν Διάλογο *Φλωρέντιος ἡ περὶ Σοφίας* (μερικὴ ἐκδ. PG 149, 643-647). Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 22. Πρβλ. Τατάκη, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, 239, ὅπου προκρίνεται ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖται στὸν Ἀριστοτέλη καὶ ἔπειτα στὸν Βαρλαάμ.

²³ Δεντάκη, *Γραμματολογία*, Δ', 236· Τσάμη, *Γραμματολογία*, 227· Χρήστου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Β', 58.

Αβινιόν²⁵, ὁ Βαρλαάμ ἀξιοποιεῖται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία στὸ διάλογο μὲ τὴν Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ χωρὶς ἰδιαίτερα ἀποτελέσματα²⁶. Περὶσσότερο διάσημος στὴν Ἀνατολὴ ἔγινε μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὸ ξέσπασμα τῶν Ἡσυχαστικῶν ἐρίδων, ὁπότε καὶ ἀποτέλεσε γιὰ τὴν περίοδο περ. 1334-1341 τὸν κυριώτερο ἀντίπαλο τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ²⁷. Ὡς γνωστόν, ἡ διαμαχὴ εἶχε ὡς ἀφετηρία μιὰ μεθοδολογικὴ διαφωνία στὴ συζήτηση γιὰ τὶς ἐνδοτριαδικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο σοφῶν, ἡ ὁποία ἐξελίχθηκε σὲ προσωπικὴ διαμάχη καὶ ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις, ὅταν ὁ Βαρλαάμ ἐνέπλεξε σὲ αὐτὴν τὸ ζήτημα τῆς ἡσυχαστικῆς μεθόδου προσευχῆς στὸ Ἅγιον Ὄρος²⁸. Τὸ 1341 ὁ Βαρλαάμ ὑποχρεώνεται ἀπὸ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ σιωπὴ²⁹. Λόγω τοῦ ἀρνητικοῦ γι' αὐτὸν κλίματος αἰσθάνεται ἀναγκασμένος ν' ἀποχωρήσει ὀριστικὰ τὸ 1342 ἐπιστρέφοντας στὴν Ἰταλία³⁰. Πεθαίνει τὸ 1350 στὴν Ἀβινιὸν, ἀφοῦ ἔχει ἀσπαστεῖ τὸ ρωμαιοκαθολικισμό, ὡς λατῖνος ἐπίσκοπος Ἰέρακος³¹. Ζήτημα εἶναι τὸ κατὰ πόσο ὁ Βαρλαάμ ὑπῆρξε ἢ ὄχι ἐξ ἀρχῆς ρωμαιοκαθολικός³². Τόσο μάλιστα προξένησε

²⁴ Συμμετεῖχε σὲ διαπραγματεύσεις μὲ ἀπεσταλμένους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1333-4 στὴν Κωνσταντινούπολη· Beck, *Kirche*, 712· Beck, *Ἱστορία*, Β', 201· Παπαδάκη-Mejendorff, *Ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολή*, 568 ἐξ· Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ», 567 ἐξ· Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 11.

²⁵ W. de Vries, *Rom und die Patriarchate des Ostens* [Orbis Academicus, III/4], München 1963, 53-4· Beck, *Kirche*, 718· Beck, *Ἱστορία*, Β', 165 ἐξ· Ἰ. Αναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Β', 42-3. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ Βαρλαάμ χρησιμοποιεῖται σὲ αὐτὴν τὴν ἀποστολὴ, ἀφοῦ ἔχει ὑποστῇ τὴν διαλογικὴ ἥττα ἀπὸ τὸν Γρηγορᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ βρίσκεται στὴ Θεσσαλονίκη, δείχνοντας τὸ μέγεθος τοῦ κύρους του ἀκόμη καὶ τότε· πρβλ. ὁμως τὴν διαφορετικὴ ἐρμηνεία τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 32-35.

²⁶ Γενικὰ γιὰ τὸν Βαρλαάμ ὡς ἀντιλατῖνο συγγραφέα βλ. Ἀνδρ. Δημητρακοπούλου, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἡ τοὶ περὶ τῶν ἐλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν*, ἐν Λειψίᾳ 1872, 72-75· πρβλ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ», 566 ἐξ· Ὁ Allatius (*De Ecclesia*, 824 ἐξ.) μνημονεύει καὶ τὸν Γεννάδιο ὡς χρήστη τῶν ἀντιλατινικῶν γραπτῶν τοῦ «καταδικασμένου» Βαρλαάμ—σὲ σχέση μὲ τὸ παπικὸ πρωτεῖο.

²⁷ Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἡσυχαστικὲς ἐρίδες εἶναι μεγάλη, ἐνδεικτικὰ βλ. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Β', 481 ἐξ· Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Β', 99 ἐξ· Beck, *Kirche*, 323 ἐξ., 712 ἐξ. καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἱστορία*, Β', 198 ἐξ· Παπαδάκη-Meyendorff, *Ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολή*, 430 ἐξ· Allatii, *De Ecclesiae*, 829 ἐξ· Τατάκη, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, 243 ἐξ.

²⁸ Εἰδικὰ γιὰ τὸν ρόλο τοῦ Βαρλαάμ στὴν ἔκρηξη τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων βλ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ», 559 ἐξ. καὶ Π. Κ. Χρήστου, «Περὶ τὰ αἷτια τῆς ἡσυχαστικῆς ἐρίδος», στοῦ Ἰδίου, *Θεολογικὰ Μελετήματα*, 3, *Νηπτικὰ καὶ ἡσυχαστικά*, ΠΙΠΜ, Θεσσαλονίκη 1977, 87-97· Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Β', 490 ἐξ. καὶ Τατάκη, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, 245 ἐξ.

²⁹ Ὁ σχετικὸς *Συνοδικὸς Τόμος* (Α') PG 151, 679-692, πρβλ. Beck, *Kirche*, 59, n.60· Χρήστου, *ΘΗΕ*, 2, 624.

³⁰ Δεντάκη, *Γραμματολογία*, Δ', 239· Χρήστου, *ΘΗΕ*, 2, 625. Κατὰ τὸν Μπαλάνο ὁ Βαρλαάμ ὑπάκουσε στὴν ἀπόφαση τῆς Συνόδου γιὰ σιωπὴ καὶ μάλιστα στὴν προτροπὴ τοῦ Ἱ. Καντακουζηνοῦ νὰ ζητήσῃ συγχώρηση ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ (*Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς*, 150).

³¹ L. Allatii, *De Ecclesia*, 839.

³² Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 14 (σημ.15), 20 (σημ.54). Σημαντικὰ ὅσα γράφει καὶ ἡ Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατῖνος Βαρλαάμ», 552., ἡ ὁποία κλίνει πρὸς τὴν ἄποψη τῆς ἐξ ἀρχῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Βαρλαάμ, ὅπως καὶ οἱ M. Jugie («Barlaam est-il nê catholique», *ÉdOr* 39 [1940] 101), J. Meyendorff, («Les débuts de la controverse hésychaste», *Βυζ* 23 [1953] 92) καὶ ὁ Χρήστου

άπορία ή έτερόκλητη διαγωγή του, ώστε κάποτε τέθηκε και ή υπόθεση ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά πρόσωπα με τὸ ἴδιο ὄνομα³³.

Ἐξαιρετική εἶναι ή σπουδαιότητά του για τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας³⁴ και τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐποχῆς³⁵. ὥστόσο –και αὐτὸ ἐνδιαφέρει περισσότερο ἐδῶ– ιδιαίτερη εἶναι και ή θέση του στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, γεγονὸς ποὺ δὲν ἔχει ἐξεταστεῖ ιδιαίτερα ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς μέχρι σήμερα. Σημαντικὲς πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση εἶναι και πάλι οἱ παρατηρήσεις τοῦ G. Schirò. Ὁ τελευταῖος τονίζει τὴν ιδιαιτερότητα τοῦ Βαρλαάμ στὴ γνώση και χρήση τῆς γλώσσας, συγκρίνοντάς τον μάλιστα με τὸν παλαιότερό του Ἰωάννη τὸν Ἰταλὸ³⁶. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαιομάθειάς τους ἦταν ή ἀπ’ εὐθείας ἔμπνευση ἀπὸ τὰ κλασσικὰ πρότυπα. Καθὼς εἶχαν τὴν ‘‘ρωμανοκαλαβρική’’ ὡς μητρική, δὲν προσέγγιζαν τὴν κλασσικὴ γλῶσσα μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς βυζαντινῆς κοινῆς ἢ τῆς δημοτικῆς· μιμοῦνται συγκεκριμένα πρότυπα καί, κατὰ τὴν κρίση πάντα τοῦ Schirò, ή γλῶσσα τους θυμίζει ἐκείνη τῶν πατέρων τοῦ Δ’ αἰ., τῶν μαθητῶν τοῦ Λιβανίου³⁷. Για τὸν Βαρλαάμ γράφει συγκεκριμένα: «εἶναι βέβαιον ὅτι τὴν κλασσικὴν γλῶσσαν ἤξερε νὰ τὴν γράφῃ καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον συγγραφέα· ὁ πεζὸς του λόγος στερεῖται λαϊκῶν ἐπιδράσεων και τὸ ὕφος του φθάνει σὲ μιὰ γλαφυρότητα και ἀπλότητα σχεδὸν πλατωνική»³⁸.

(*Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Β’, 58) ἂν και ὁ τελευταῖος ἄλλου («Περὶ τὰ αἷτια τῆς ἡσυχαστικῆς ἔριδος», 89), τὴν ἀποψη, ὅτι ἦταν ὀρθόδοξος μοναχὸς στὴν Ἰταλία γνωρίζοντας τὸν δυτικὸ τρόπο βασιλειανοῦ μοναχισμοῦ, ὅποτε μᾶλλον δὲν φαίνεται νὰ ἔχει πάρει σαφὴ θέση, ὅπως και ὁ J. Gouillard («Autour de Palamisme», *EdOr* 37 [1938] 424). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πεπεισμένος γιὰ τὴ λατινικὴ/οὐντικὴ καταβολή του εἶναι ὁ Γ. Παπαμιχαήλ (δ.π.) και ὁ Θ. Ζήσης (*Θεολόγοι τῆς Θεσσαλονίκης*, 183). Ἡ βεβαιωμένη ἑλληνικὴ καταγωγή του δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται και με τὴν οὐσιαστικὴ ὀρθοδοξία του (πρβλ. Δ. Πολέμη, «Ἡ πρὸς τὸν Βαρλαάμ διένεξις τοῦ Γρηγοῤῥᾶ», *Ἑλληνικά* 18 [1964] 46).

³³ L. Allatii, *De Ecclesia*, 840· Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 14, σημ. 37 και Μπαλάνου, *Οἱ βυζαντινοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς*, 151. Πρβλ. τὴν πανομοιότυπη ὑπόθεση τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ τὸν 16^ο-17^ο αἰ., ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Νάπολης, στὴν Κωνσταντινούπολη, μετέχει στὶς Λουκάρειες ἔριδες και ἐπιστρέφει στὴ Δύση πεθαίνοντας ὡς λατῖνος ἐπίσκοπος. Ὑποτέθηκε και σ’ αὐτὴν τὴν περίπτωση ὅτι πρόκειται γιὰ δύο Νικηφόρους (βλ. Στ. Δ. Γριμάνη, «Συμβολὴ στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία και φιλολογία. Δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ, μητροπολίτου Παροναξίας (15^ο αἰ.)», στό: *Ἀλεξανδρινὸς Ἀμνητός. Αἰφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Ἱ.Μ. Χατζηφώτη*, Β’, Ἀθήνα 2009, 93).

³⁴ Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 9 ἐξ. πρβλ. Π. Κ. Χρήστου, «Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς και ή θεολογία εἰς τὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα», στοῦ Ἰδίου, *Θεολογικὰ Μελετήματα*, 3, *Νηπτικὰ και ἡσυχαστικά*, ΠΠΜ, Θεσσαλονίκη 1977, 101-119.

³⁵ Γιὰ τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Βαρλαάμ βλ. Hunger, *Λογοτεχνία*, Γ’, 55, 68 και 395. Πρβλ. Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 15-6.

³⁶ Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 9-10. Γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἰταλὸ βλ. N. G. Wilson, *Οἱ λόγιοι σὸ Βυζάντιο*, μετάφρ. Ν. Κονομῆ, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991, 198 ἐξ.· Π. Κ. Χρήστου, «Ἰωάννης Ἰταλός», *ΘΗΕ* 7 (1965) 6-9· Κρουμβάχερ, *Ἱστορία*, Β’, 77 ἐξ.· γιὰ τὸ φιλοσοφικὸ του ἔργο βλ. Τατάκη, *Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, 201 ἐξ. και Hunger, *Λογοτεχνία*, Α’, 81.

³⁷ Schirò, *Ὁ Βαρλαάμ*, 10.

³⁸ Schirò, *Ὁ.π.*, 9.

Εἶναι γεγονός, ὅτι παρὰ τὴν ἐνδεχόμενη ὑπερβολὴ στὴν παραπάνω κρίση ὁ Βαρλαάμ ἔγινε ἰδιαίτερα γνωστὸς καὶ γιὰ τὴ χρήση τῆς ἀττικῆς³⁹. Ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥας, ἂν καὶ εἰρωνευόμενος θεωρεῖ ὅτι ἦρθε στὸ Βυζάντιο μὲ σκοπὸ νὰ μάθει τὰ ἑλληνικὰ, ὥστόσο ἔμμεσα παρέχει τὴν εἰκόνα ποὺ εἶχε σχηματίσει ὁ Βαρλαάμ στοὺς συγχρόνους του ὡς κάτοχος τῆς γλώσσας⁴⁰.

Τὸν συγκεκριμένο Λόγο ἀσφαλῶς θὰ ἐκφώνησε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν περίοδο τῆς ἀκμῆς του⁴¹, σὲ μεγάλο ναὸ μὲ τὴν παρουσία πολλῶν λογίων ἀνδρῶν⁴², ποὺ θὰ εἶχαν προστρέξει νὰ τὸν ἀκούσουν, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς κύριας Πανήγυρης τοῦ Ἀγίου, τὸ Δεκέμβριο (στ. 14 καὶ 70).

γ'. *Κείμενο καὶ Χειρόγραφο.*

Ὡστόσο, ὀφείλουμε νὰ ἐξετάσουμε καὶ τὸ πρόβλημα τῆς μοναδικῆς –γνωστῆς σ' ἐμᾶς– ὑπαρξῆς τοῦ Λόγου στὸ συγκεκριμένο χειρόγραφο. Τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεταβυζαντινοὺς, σὲ χρῆση εἶναι τὰ ἀντιλατινικοῦ χαρακτήρα ἔργα τοῦ Βαρλαάμ⁴³. Τέτοια ἔργα του, ὅπως εἴπαμε ἤδη, περιλαμβάνονται καὶ στὸν Κώδ. 388 τῆς Ἱ. Μ. Ἰβήρων⁴⁴. Ἡ ὑπαρξὴ στὸν Κώδικα καὶ τοῦ Ἐγκωμίου στὸν ἅγιο Νικόλαο συνδέεται μὲ τὸν χαρακτήρα τοῦ πρώτου· ὅπως καὶ ὁ Ψευτογκᾶς εἶχε ἐπισημάνει, ὁ κώδικας πιθανότατα προοριζόταν γιὰ χρῆση ἀπὸ δάσκαλο⁴⁵.

³⁹ Κατὰ τὸν Χρήστου (ΘΗΕ, 2, 625): «ἐχρησιμοποιεῖ κλασικίζουσα γλῶσσαν, ὡς ἡ τῶν πατέρων τοῦ Δ' αἰ., τόσον καθαρὰν, ὥστε οὗτος ἐπεβλήθη εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ δι' αὐτῆς» (καὶ τοῦ ἰδίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία*, Β', 59)· ὁ Τσάμης τὸν θεωρεῖ ἐξαίρετο ρήτορα (*Γραμματολογία*, 227)· πρβλ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατίνος Βαρλαάμ», 553-4.

⁴⁰ *Φλωρέντιος ἡ Περί Σοφίας*, PG 149, 645a: «ἐραστῆς δ' ὢν ὁ ἀνὴρ τοῦ φύσει καλοῦ ἐς πόθον ἤκε μεταμαθεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα φωνήν... ὅθεν καὶ μεταβὰς εἰς Καλυδωνίους, ἐκεῖ μετεσκεύασται πάντα, καὶ γλῶτταν, καὶ πῶγωνα, καὶ στολὴν, καὶ σχῆμα, καὶ ἦθος... ἐνθα συχνὸν περιμείνας χρόνον, ἐναργέστερα εἰς τὸν τῆς Ἑλλάδος ἦκε φωνῆς ἐθισμόν... κάκεῖνος διὰ τὴν τῆς Ἑλλάδος φωνῆς μετάληψιν ἀναβὰς εἰς ὀφρύν, μέγαν ἑαυτὸν εἶναι ἐνόμισεν...». Φυσικὰ τὰ ὀνόματα εἶναι φανταστικά· στὰ πλαίσια τῆς μυθοπλασίας τοῦ Διαλόγου, ἀλλὰ ἀφοῦ γνωρίζουμε ὅτι μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπιτιθέταν στὸν Βαρλαάμ, μποροῦμε ν' ἀντιληφθοῦμε τὴν εἰκόνα τοῦ τελευταίου στὸ Βυζάντιο: γνώστης καὶ χρήστης ἱκανὸς τῆς γλώσσας. Πιὸ σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Γρηγοῤῥα στὴν *Ἱστορία* του, ὅπου ἀναφέρεται σαφῶς στὸν Βαρλαάμ καὶ ὅπου, ἂν καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ του –φιλοσοφικὴ– κατάρτιση, ὥστόσο παραδέχεται τὴ γλωσσικὴ του δεξιότητα (*Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, XI, 10 Α, PG 148, 761a: «πλουσία τῇ γλώττῃ σεμνύνων τὰ ἑαυτοῦ»).

⁴¹ Ἀραγε τὸ «νεανιεύεσθαι», ποὺ χρησιμοποιεῖ, κυριολεκτεῖ, ὅποτε μποροῦμε νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὴ μικρὴ σχετικὰ ἡλικία του, ἢ πρόκειται γιὰ μεταφορά;

⁴² Στ. 10-12: «Ἄλλ' οἱ πράξει καὶ λόγῳ καὶ θεωρίᾳ καὶ ἀκροτάτῃ φιλοσοφίᾳ διαλάμποντες θαυμαστότατοι ἄνδρες, οἱ πάρεσι τῇ παρούσῃ πανηγύρει».

⁴³ Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, «Ὁ ἀντιλατίνος Βαρλαάμ», 566 ἐξ., ὅπου ἡ ἀξιολόγησις τῶν λόγων του γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους καὶ ἡ χειρόγραφη παράδοσις. Δὲς καὶ πιὸ πάνω σημ. 25.

⁴⁴ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 130^α, ν.177, φ. 646r ἐξ. «Πρὸς Λατίνους. Βαρλαάμ μοναχοῦ» μὲ ἐξὶ ὑποδιαίρεσεις· 130β, ν.181, φ. 677r καὶ ν.182, φ.670ν χωρὶς τίτλο καὶ τὸ δεύτερο ἀνεπίγραφο.

⁴⁵ Pseutongas, «Le Codex», 139.

Εἶναι γνωστό, ὅτι καθ' ὅλη τὴν βυζαντινὴν περίοδο καὶ μετὰ μέχρι τὸν 19^ο αἰ. ἡ βάση τῆς ἐκπαίδευσης ἦταν ἡ γραμματικὴ⁴⁶. Ἡ πρώτη συμπαγὴς ὁμάδα βάσει τοῦ περιεχομένου της, ποὺ συναντᾶται στὸν Κώδικα, ἂν ἐξαιρεθοῦν στὴν ἀρχὴ λίγα κείμενα θεολογικοῦ περιεχομένου, ἀφορᾷ ἀκριβῶς στὴ γραμματικὴ⁴⁷. Ἐπόμενο θεμελιῶδες συστατικὸ τῆς ἐκπαίδευσης ἦταν ἡ διδασκαλία τῆς ρητορικῆς⁴⁸. Στὸν Κώδικα τὰ κείμενα ποὺ ἀφοροῦν στὴ ρητορικὴ ἔχουν κι αὐτὰ ὁμαδοποιηθεῖ· μία πρώτη ὁμάδα περιλαμβάνει κείμενα θεωρητικά⁴⁹, ἐνῶ μιὰ δευτέρη βρίσκεται πρὸς τὸ τέλος τοῦ Κώδικα, ὅπου περιλαμβάνονται εἴτε Προοίμια⁵⁰, εἴτε τμήματα Λόγων ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἢ ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ καθενός⁵¹. Τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Βαρλαάμ ἀποτελεῖ σχετικὸ δείγμα, καθὼς μετὰ τὸ Προοίμιον ἐκθέτει μόνο τὰ εἰσαγωγικὰ ἀπὸ κάθε ἐπεισόδιον (θαῦμα ἢ περιστατικόν) τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ παραλείπει τὴν ἴδια τὴν διήγησιν μὲ φράσεις ὅπως: «Λιμοῦ γὰρ καταλαβόντος τὸ

⁴⁶ Τρ. Εὐαγγελίδης, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1893, μετὰ προλεγόμενων περὶ τῆς παιδείας παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καὶ περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου*, ἐν Αθήναις 1933, 62-3, Γ. Στ. Βαγιανού, *Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ διδακτικὴ πράξις στὸ Βυζάντιον, σύμφωνα μὲ τὶς πηγές. Συμβολὴ στὴν ἱστορίαν τῆς ἐκπαίδευσης*, Αθήνα 2004, 122-3, Η. Ι. Μαρτου, *Ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, μετάφρ. Θ. Φωτεινόπουλου, Αθήνα 1961, 251, Σκαρβέλλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια* 191 ἐξ. Σημαντικὴ ὡς ἔμμεση μαρτυρία –καὶ ἄμεσα ὡς νέα γραμματικὴ– εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ ὁ Κοραῖς στὴ μέθοδον καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς μέχρι τότε διδασκαλίας της στό: *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχίους Ἑλλήνες συγγραφεῖς καὶ ἡ αὐτοβιογραφία του*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1986, 67 ἐξ. Γιὰ τὴ γραμματικὴ ἀναλυτικὴ διαπραγμάτευση βλ. Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', 376 ἐξ.· παλαιότερη, ἀλλὰ εὐσύννοπη παράθεσις τῶν ὑστεροβυζαντινῶν γραμματικῶν βλ. στοῦ Μιστριώτη, *Γραμματολογία*, Β2, 812-815· πρβλ. Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλου, «Γραμματικὴ καὶ Σύνταξις», *ΜΕΕ* Ι'(1934) 710β ἐξ. Ἀκριβῶς γιὰ τὴν περίοδον ποὺ μᾶς ἀφορᾷ σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Παχωμίου Ρουσσάνου στὴν *Προθεωρία* τῆς Γραμματικῆς του, ὅπου ἐκθέτει συνοπτικὰ μιὰ ἱστορίαν τῶν ἐγχειριδίων γραμματικῆς, κριτικῆς, τὴν κατάστασιν στὴν ἐποχὴ του καὶ προβαίνει σὲ προτροπὰς γιὰ τὴν σπουδὴν της (PG 98, 1363 ἐξ. Πρβλ. Ἱ. Βασιλείου, *Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης. Παχωμίου Ρουσσάνου, Κατὰ χυδαῖζόντων καὶ αἰρετικῶν καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ*, ἐν Τεργέστη 1908, 118-122). Γιὰ τὸν Παχώμιον βλ. Ι.Ν. Καρμίρη, «Ρουσσάνος Παχώμιος», *ΘΗΕ* 10 (1968) 858-86, Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, 150-1, Δημητρακοπούλου, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, 123-4.

⁴⁷ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 122β, ν.8. φ. 3β καὶ 123^α, ν.18, φ.22^α (γραμματικοὶ κανόνες), ν.19, φ.26β (Διάλεκτοι εἰσὶ ε'), ν. 20, φ. 27β (Διαφοραὶ τοῦ ἡρωικοῦ), ν. 21, φ. 28^α (Περὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου), ν.22, φ. 28β (Περὶ τῶν διχρόνων), ν. 23, φ. 29^α (Σολοικοφανῆ τινα φαινόμενα), ν. 26, φ. 30^α (Περὶ ρηματικῶν διχρόνων), ν.31, φ. 35β (Ἀρχὴ τῶν προγυμνασμάτων τῆς γραμματικῆς), σ. 124^α, ν.42, φ. 44^α (Περὶ σχημάτων Λόγου), ν.45, φ. 49^α (Ἐλεγχος κατὰ τῶν ἀπαιδευτῶς χρώμενων τοὺς Λόγους), σ. 124β, ν. 47, φ.61^α (Προοίμιον γραμματικῆς), ν.51, φ.94^α (Πίνακες), ν. 55, φ.97β (Εἰς τὸ ἐγχειρίδιον Γεωργίου Λακαπηνοῦ), σ.125^α καὶ β, ν. 56, φ. 102^α καὶ ν.63, φ. 127^α (Κεφάλαια γραμματικῆς).

⁴⁸ Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῆς ρητορικῆς στὴ βυζαντινὴ κοινωνία καὶ παιδείαν βλ. ἀναλυτικὰ Hunger, *Λογοτεχνία*, Α', 126 ἐξ. καὶ γιὰ τὴν θέσιν εἰδικὰ στὴ σχολικὴ ἐκπαίδευση καὶ τὰ «Προγυμνάσματα», ὁ.π., 160 ἐξ.· πρβλ. Σκαρβέλλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια*, 89 ἐξ.· 191 ἐξ.

⁴⁹ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 125β, ν. 61, φ.120β (Περὶ ἐπιστολῶν), ν.62, φ. 127^α (Περὶ διηγηματικοῦ), ν.64, φ. 131^α (Ἐκφρασις· μάρτυρες στεφανῖται), ν.66, φ. 131β (Ὅρος δημιουργοῦς πειθοῦς), ν.67, φ. 139^α (Ἀπαν ζήτημα φανερόν ἢ ἀφανές), ν.68, φ.139β (Οἱ ὅροι τῶν στάσεων), σ.126^α, ν.73, φ.156^α (Ἐκαστον τῶν λεγομένων τριχῶς λέγεται).

⁵⁰ Π.χ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, σ. 126β, ν.89, φ.239β, σ.135^α, ν. 230, σ. 136^α, ν.249, φ. 899, σ.136β, ν. 262 καὶ 263.

⁵¹ Π.χ. Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, σ. 135^α, νν. 226, 227, 228, 229, 231, σ. 135β, νν.239, 242, 243, 247, 248. Ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωση ν' ἀναφέρονται ἀποσπάσματα ἀπὸ περισσότερους ὅπως στά: σ. 125^α, ν.59, σ.135β, νν. 241, 244.

καὶ τὸ σημεῖα πεποίηκε», «οὗτος οὐ γυμνοὺς ἐνεδύσατο; ναι. *Τὸ γὰρ καὶ τό*», «Οὐ παύεται πεινῶντας τρέφων· καὶ τὰ ἐξῆς», «Καὶ ἵνα σαφὲς γένηται, ἀναριθμῆτων ὄντων τῶν παρ’ αὐτοῦ θεραπευθέντων· ἐν ἧ δύο μνησθήσομαι» (ἡ συνέχεια τῶν ὁποίων φυσικὰ παραλείπεται). Δίνεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἐντύπωση, ὅτι πρόκειται γιὰ πρότυπο κείμενο, τὸ ὁποῖο ἐκτίθεται γιὰ τὰ δομικὰ στοιχεῖά του, ὅπως τὰ εἰσαγωγικά καὶ τὰ σημεῖα ἐπαφῆς (transitiones) μὲ τὰ ‘περιστατικά’· τὰ τελευταῖα δὲν φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρουν τὸν γραφέα. Ἄρα ἡ θέση τοῦ στὸν Κώδικα καὶ ἡ χρῆση τοῦ εἶχε νὰ κάνει μὲ μάθημα ρητορικῆς καὶ ὄχι τόσο μὲ διδασκαλία τῶν ‘Πράξεων’ τοῦ ἁγίου Νικολάου⁵².

Τὸ ἠθικὸ, θεολογικὸ καὶ ‘ἐπιστημονικὸ’ στοιχεῖο, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ αὐτὰ βασικὸ στοιχεῖο τῆς παιδείας, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἀφορᾷ, καλύπτεται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο ὕλικὸ τοῦ Κώδικα⁵³. Ἐπιπλέον, περιλαμβάνονται καὶ κείμενα θεωρητικὰ γιὰ τὸν δάσκαλο⁵⁴.

Ἡ ὅλη υπόθεση ἐνισχύεται τέλος ἀπὸ τὸν γραφέα τοῦ Κώδικα, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἴπαμε πιὸ πάνω, φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ Θεοφάνης Ἐλεαβοῦλκος. Ὁ Θεοφάνης ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους δάσκαλους τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ ΙΣΤ’ αἰ. καὶ δραστηριοποιήθηκε κυρίως στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου δημιούργησε ἓνα μεγάλο κύκλο μαθητῶν, στὸν ὁποῖο συμμετεῖχαν προσωπικότητες ποὺ διέπρεψαν τὴν ἐπόμενη περίοδο⁵⁵. Ὁ Θεοφάνης εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ συνέθεσε τὸν Κώδικα γιὰ προσωπικὴ του χρῆση, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἰδιότυπο τρόπο ἐπιλογῆς καὶ παράθεσης τῶν κειμένων, ποὺ τὸν καθιστοῦν πολὺ δύσχρηστο γιὰ τὸν ἀνοίκειο ἀναγνώστη⁵⁶.

⁵² Τὰ κείμενα αὐτὰ διδάσκονταν μὲ τὴ μέθοδο τῶν ἐπιμερισμῶν ἢ τῆς σχεδιογραφίας (Hunger, *Λογοτεχνία*, Β’, 329 ἐξ., τὴν ὁποία συναντοῦμε καὶ ὡς ‘ψυχαγωγικὴ’ μέθοδο, σχεδὸν μέχρι τὸν 19^ο αἰ. (Εὐαγγελίδης, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα*, 64 ἐξ.· Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια*, 295). Ἐμφανὲς δεῖγμα αὐτῆς τῆς μεθόδου στὸν Κώδικά μας: Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 127β, ν.88, φ. 346β (Ὁμηρόκεντρα ἃ καὶ Κέντρωνες), ὅπου ἀνάμεσα στοὺς στίχους ἐξηγήσεις καὶ ν. 90, φ. 361^α (Γρηγορίου Θεολόγου, Ποιήματα)· γενικὰ γιὰ τὶς διδακτικὰς μεδόθους βλ. Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια*, 293 ἐξ.

⁵³ Pseutongas, «Le Codex», 139-140. Ὅλες οἱ τάσεις ἐποχῆς τῆς ἐμφανίζονται μὲ ἀντιπροσωπευτικὰ κείμενα στὸν Κώδικα· ἡσυχαστικά, νηπτικά καὶ ἀντιλατινικά, ‘ἐπιστημονικά’, ἠθικά. Πρβλ. Βαγιανοῦ, *Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ διδακτικὴ πράξις*, 124-8.

⁵⁴ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, σ.130β, ν.148, φ. 560β, Οἶον δεῖ εἶναι τὸν διδάσκοντα.

⁵⁵ Μ. Γεδεών, «Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν κάτω χρόνων», *ΕΑ* 8 (1888) 186-8, 192-6, 198-203, εἰδ. 187-8, τοῦ Ἰδίου, 45-50. Πρβλ. Π. Ἀρβανιτίδου, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας παρ’ ἑλλήσιν*, εἰσαγωγή-ἐπιμέλεια Ἐ.Ι. Νικολαΐδου, ἐκδ. Ἑταιρεία Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1986, 70· Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια*, 187 καὶ τὰ παλαιότερα Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, 144-5 καὶ Δημητρακοπούλου, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, 125.

⁵⁶ Παραλείψεις ἐπιγραφῶν (Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, σ.138β, σ.127β, ν.86, φ.336α) συντημήσεις κειμένων (ὅπως τοῦ Βαρλαάμ), συνθέσεις ἀποσπασμάτων(π.χ. σ. 125^α, ν.59, σ.128^α, ν.94, φ. 386^α,

Με τὸν Θεοφάνη πιστεύουμε ὅτι συνδέεται καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Κώδικα στὴν Ἱ. Μ. Ἰβήρων: Ὁ γραφέας του καὶ σπουδαῖος δάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας ἐμπλέχτηκε σὲ σκάνδαλα, ποὺ δημιουργήθηκαν κατὰ τὴν πατριαρχεῖα τοῦ Διονυσίου μετὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Καισαρείας Μητροφάνη στὴν Βενετία καὶ τὴν ἀναταραχὴ ποὺ δημιουργήθηκε στὴν ΚΠολη⁵⁷. Τότε τοῦ ἐπιβλήθηκε ὑποχρεωτικὴ σιωπὴ, ὅποτε ἀναγκάστηκε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἱ. Μ. Ἰβήρων περίπου τὸ 1550, ὅπου χρόνια πρὶν εἶχε καρεῖ μοναχὸς καὶ στὴν ὁποία, κατὰ μαρτυρία τοῦ πολύτιμου Χρονικοῦ τοῦ Δωροθέου, “ἄφηκε καὶ τὰ βιβλία του”⁵⁸. Φαίνεται, λοιπόν, ἰδιαίτερα περιέργη ἡ ὑπόθεση, ὅτι ὁ Κώδικας τοῦ Ἐλεαβούλκου μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ “βοηθήματος”, μὲ τὸ πλῆθος τῶν πληροφοριῶν, ποὺ ὁ σοφὸς δάσκαλος θὰ ἠθελε μαζί του καὶ εἶχε συγγράψει ὁ ἴδιος, ἔμεινε πίσω κατὰ τὴ μετακίνησή του στὴ Μονὴ Ἰβήρων καὶ μόνον ἀργότερα, μετὰ τὸ θάνατό του, μέσῳ τῆς Ραιδεστοῦ βρέθηκε στὴ Μονή. Αὐτὸ προκύπτει ἀν δεχθεῖ κανεὶς τὴ βεβαιότητα τοῦ Ψευτογκᾶ, ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο Κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ραιδεστοῦ⁵⁹. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ ὁποῖος σημειώνει στὸ τέλος τοῦ Κώδικα, ὅτι συνάντησε τὴν ἀναγραφὴ του στὸν ἐκδοδομένο ἀπὸ τὸν R. Foerster Κωνσταντινουπολιτικὸ Κατάλογο τοῦ 16^{ου} αἰ.⁶⁰, δὲν τὸ ἔχει “δεῖ ὁ ἴδιος ἐκεῖ, ἀλλὰ ὑποθέτει τὴν ταυτότητα ἀπὸ τὸν κοινὸ τίτλο (“Ὠκεανός”). Πιὸ περίεργο εἶναι ἀκόμη, πῶς ὁ Παπαδόπουλος στὸ ἴδιο σημείωμα ἀναφέρει, ὡς τόπο ἐναπόθεσης τοῦ Κώδικα τὴν Ἱ. Μ. τῆς ἀγίας Τριάδος στὴ Χάλκη⁶¹. ἀκόμη καὶ ὁ Γεδεών, ποὺ διαπραγματεύεται τὰ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ραιδεστοῦ, γνωρίζοντας τὴ διαδεδομένη χρῆση τοῦ τίτλου

ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο, σ.128β, ν.100, φ. 416β, ἀπὸ τὶς ἐπιστολὰς Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη, σ.129^α, ν. 119, φ. 448β, Δηγήσεις ἐκ τοῦ Γερωντικοῦ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, σ. 130^α, ν.122, φ.496^α, ν.129, φ. 512^α πολλὰ πατερικὰ ἀποσπάσματα χωρὶς ἰδιαίτερη συνοχὴ καὶ νν. 131-137 ποικίλα τμήματα λόγων, σ.131^α, ν.156, φ. 573β ἀπὸ τὸ Μ. Βασίλειο κλπ.), συμπληρώσεις κενῶν μὲ ἀποσπάσματα (π.χ. σ. 127^α, ν.82, φ.242^α-243^α) κλπ., ποὺ δηλώνουν ὅτι ὁ γραφέας εἶχε προσωπικὴ πρωτοβουλία στὴ σύνθεση τοῦ Κώδικα καὶ μὲ κριτήρια, συγκεκριμένους προτιμήσεις καὶ μεθοδολογία, ποὺ ἐξηγοῦνται μὲ τὸν καλύτερο τρόπο ἂν ὑποτεθεῖ ἡ διδασκαλικὴ του ιδιότητα.

⁵⁷ Μ. Ἱ. Μανούσακα, «Ἐπιτροπικὸ Μητροφάνους Καισαρείας, πατριαρχικοῦ ἐξάρχου εἰς Βενετίαν», *Θησαυρίσματα* 11 (1974) 7-20, Χρυσόστομο Παπαδόπουλου, «Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ΙΣΤ΄», *Θεολογία* 3 (1925) 89-112, εἰδ. 98-9 καὶ Γεδεών, *Πίνακες*, 510.

⁵⁸ Τὸ σχετικὸ χωρίο ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τοῦ Δωροθέου παρατίθεται ἀπὸ τοὺς Γεδεών, *Χρονικά*, 49-50 (παραπέμπει στὸ *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, 1806, 446-7), τοῦ Ἰδίου, *Πίνακες*, 510, Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, 144-5 (παραπέμπει στὸ *Χρονογράφος*, ἐκδ. τοῦ 1681, 441-2), τοῦ Ἰδίου, *Βιογραφικὸ σχέδιασμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄*, ἐν Ἀθήναις 1870, 6.

⁵⁹ Pseutongas, «Le Codex», 135-6.

⁶⁰ R. Foerster, *De antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis Commentario*, Rostochii 1877, 21-31.

⁶¹ Pseutongas, «Le Codex», 136-7 καὶ 141.

“Ὠκεανός”, ἀπλᾶ ἀναρωτιέται, ἂν μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖ⁶². Θὰ ἦταν πολὺ πιὸ λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς, ὅτι ἐφόσον ἀληθεύει ἡ ἀναφορὰ γιὰ τὸν κώδικα τῆς Ραιδεστοῦ, ἡ συνωνυμία εἶναι ἀπλὴ σύμπτωση κι ὅτι ὁ κώδικας ἀκολουθώντας τὸν Ἐλαβοῦλκο βρέθηκε στὴν Ἱ. Μ. Ἰβήρων, ὅπου βρίσκεται μέχρι σήμερα.

Ὅπως και νὰ ‘χει τὸ συγκεκριμένο ζήτημα, γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ κώδικας θὰ γράφηκε ἀπὸ τὸν Ἐλαβοῦλκο γιὰ διδακτικοὺς σκοποὺς, ὅπως δείχνει τὸ περιεχόμενο, καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ὕπαρξη τοῦ Λόγου τοῦ Βαρλαάμ γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο.

δ'. Γλωσσικὲς καὶ ὑφολογικὲς παρατηρήσεις.

Εἶναι σημαντικὸ νὰ παρατηρηθεῖ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι τὸ ὕφος τοῦ κειμένου βρίσκεται κοντὰ στὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀποδίδει ὁ Schirò γενικὰ στὸ ὕφος τοῦ Βαρλαάμ καὶ τὰ ἀναφέραμε πιὸ πάνω. Ἄν κανεὶς ἀναλύσει τὴν πρώτη περίοδο, θὰ διακρίνει ἀμέσως τὴν ἀπλότητα στὴν δομὴ μὲ μιὰ μετοχικὴ συνταξὴ ν’ ἀκολουθεῖ τὴ ρηματικὴ καὶ νὰ μὴν παρεντίθεται σὲ αὐτήν. Ἀκολούθως σχηματίζει δυο παράλληλες προτάσεις μὲ τὸ δὲ στὴ δεύτερη καὶ μὲ παράλειψη τοῦ μὲν στὴν ἀρχή⁶³. Στὴ δεύτερη πρόταση παρεμβάλλεται μιὰ ἐπεξήγηση καὶ μιὰ ἀναφώνηση στὴν κατὰ τ’ ἄλλα ἀπλὴ δομὴ τῆς. Ὅμοια στὴ δομὴ τῆς καὶ ἡ ἐπόμενη πρόταση, ὅπου ἀπαντᾷ καὶ πάλι τὸ παράλληλο (χωρὶς μὲν στὴν πρώτη πρόταση)⁶⁴. Ὁ ὑπόλοιπος λόγος δὲν προσφέρει διαφορετικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα του.

Ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιο, ὁ συνθέτης τοῦ Λόγου χρησιμοποιοῖ τοὺς παλαιότερους καὶ ὀρθότερους κατὰ τὰ ἄττικα πρότυπα, ἀπαρεμφατικούς συνηρημένους τύπους

⁶² Μ. Γεδεών, «Εἰδήσεις περὶ τῆς ἐν Ραιδεστῷ μητροπόλεως καὶ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς ἀρχαίων χειρογράφων βιβλίων», *ΕΑ* 10 (1890) 158-160· τὸ γνωρίζει καὶ τὸ παραθέτει καὶ ὁ Ψευτογκᾶς. Φυσικά, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει καὶ ἡ σοβαρὴ ἀμφιβολία, ποὺ διατυπώνει ὁ Krumbacher γιὰ τὸ γνήσιο τοῦ Κατάλογου, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἀναζήτησις χειρογράφων εἶχε γίνῃ μανία καὶ ἡ διαχείρισή τους μπορεῖ νὰ ἦταν προσοδοφόρα γιὰ τοὺς κατόχους (*Ἱστορία*, Β’, 199-200). Τέλος, ἡ βιβλιοκρισία τοῦ *NE* (1 [1904] 105-117, εἰδ.107), ποὺ ἀναφέρει ὁ Ψευτογκᾶς, δὲν γίνεται γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Foerster, ἀλλὰ γιὰ τὸν κατάλογο τοῦ V. Gardthausen, *Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften mit Fachgenossen* [Byz.Arch.,3], Leipzig 1903, καὶ ἀπλᾶ ἀναφέρεται σὲ αὐτὴν ὁ κατάλογος τοῦ Foerster, χωρὶς κρίση γιὰ τὴν ἀξία του. Σημειωτέον ἐπιπλέον, ὅτι ὁ νεώτατος κατάλογος τοῦ M. Richard δὲν ἀναφέρει οὔτε τὸν Κατάλογο, οὔτε σημειώνει κάτι σχετικὸ μὲ τὴν Βιβλιοθήκῃ τῆς Ραιδεστοῦ (Richard-Olivier, *Répertoire*).

⁶³ Τὸ σχῆμα αὐτὸ συναντᾶται στὶς ἀρχαιότερες μορφές τῆς γλώσσας· Schwyzer, *Σύνταξη*, 710 § 25· πρβλ. χωρὶς τὴ συγκεκριμένη παρατήρησις τὸ φαινόμενο στοῦ Ἀσωπίου, *Περὶ ἐλληνικῆς Συνατάξεως*, 182, Ζηκίδου, *Συντακτικόν*, 185 § 504.

⁶⁴ Ὁ Schirò εἶχε παραλληλίσῃ τὴ γλώσσα του μ’ ἐκείνῃ τοῦ Ἰταλοῦ (βλ. πιὸ πάνω σημ.35)· ὁ Th. M. Conley («John Italo’s Methodos Rhetorikê: Text and Commentary», *Greek, Roman and Byzantine Studies* 44 [2004] 411-437, εἰδ. 413) παρατηρεῖ πιὸ συγκεκριμένα ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι τὸ ὕφος τῆς “μεθόδου” τοῦ Ἰταλοῦ εἶναι ὑπερβολικὰ ἀπλό· σὲ αὐτὰ ποὺ περιλαμβάνει εἶναι κυρίως τὰ παράλληλα καὶ ἡ ἀπλὴ ἀντίθεση (μὲν-δὲ).

‘διωγῆν’, ‘πεινῆν’⁶⁵ (στ. 126). Στην ἴδια κατηγορία τῆς ‘ἀττικῆς ὀρθότητος’, πρέπει νὰ συγκαταλεχθεῖ καὶ ἡ χρήση τοῦ τύπου ‘Τήμερον’, ἀντὶ ‘σήμερον’⁶⁶. Ἀλλοῦ χρησιμοποιεῖ τὴν ποιητικὴ λέξη ‘μέροψ-οπος’ (στ. 77-8 : «τίς ἂν μερόπων διηγῆσαιτο»), ποὺ στὸν πληθυντικὸ κατέληξε συνεκδοχικὰ νὰ σημαίνει γενικὰ τοὺς ἀνθρώπους⁶⁷. Ὅμοια ποιητικὴ εἶναι καὶ ἡ λέξη ‘ἀγανός’⁶⁸ μετὰ τὴν ὁποία προσδιορίζει τὸ ἀκροατήριό του χρησιμοποιώντας μάλιστα τὸ ὄνομα ‘θίασος’ (στ. 51)⁶⁹. Ἀντίθετα, ἡ χρήση τοῦ σύνθετου ‘ἐξεᾶσαι’ (στ. 47) δὲν φαίνεται νὰ συνάδει μετὰ τὴ συνήθη ἀπλὴ μορφή του στὴν ἀττικὴ (‘ἐᾶσαι’)⁷⁰.

Συντακτικά, ἓνα φαινόμενο, ποὺ συναντᾶται στὸ κείμενο, εἶναι ἡ *παράλειψη* κυρίως τοῦ ρήματος: Τὸ ‘*ἡγήσαιο*’ παραλείπεται στὸ δεῦτερο κῶλο, στ. 18-19, ὅπου θὰ προκαλοῦσε ἐπανάληψη· συγκαταλέγεται, λοιπόν, στίς ἀρετὲς τοῦ συγγραφέα ὡς βραχυλογία⁷¹ («Διὸ μηδεὶς τόλμαν ἡγήσαιο..., ἀλλὰ κινδύνου φυγὴν τὸ γινόμενον»). Ἀντίθετα, κυρίως παράλειψη/ἔλλειψη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ διπλὴ ἀπουσία τοῦ ‘*ἐστὶ*’ σὲ μιὰ περίοδο μετὰ δύο παράλληλες (ἀντιθετικὲς) προτάσεις στοὺς στ. 47-50⁷². Ὅμοια παράλειψη πάλι τοῦ ‘*ἐστὶ*’ παρατηρεῖται στοὺς στ. 68-70, καὶ τῆς μετοχῆς του στὸν τύπο ‘*ὄντος*’ (ἀπόλ.) στὸ στ. 89 καὶ ‘*ὄντας*’ (χρον. μετοχ.) στὸ στ. 140· ἐπομένως φαίνεται, ὅτι ὁ ἐγκωμιαστής χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα -ἢ ‘*ἰδίωμα*’ κατ’ Αἰσώπιο- τοῦ ἐλλειπτικοῦ λόγου συστηματικὰ μετὰ στόχο τὴν ἔνταση, ποὺ προκαλεῖ⁷³. Σπουδαιότερη παράλειψη, στὰ ὅρια τοῦ παλαιογραφικοῦ σφάλματος, εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς ἀπόδοσης στὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα (στ. 141 ἐξ.): «Οἷος γάρ φησιν ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοι

⁶⁵ Σταματάκου, *Γραμματική*, 299 § 96.3. Πρβλ. LSK, I, 637β. LSJ, 440a. Πρβλ. Ζηκίδου, *Λεξικόν*, 39, Γιαννακόπουλου, 324-5(διψά/ήω). LSK, III, 510^a. LSJ, 1354a-b. Ζηκίδου, *Λεξικόν*, 101 καὶ Γιαννακόπουλου, 978 (πεινά/ήω).

⁶⁶ LSK, IV, 53^a. LSJ, 1594a. Δὲς ὅμως, ὅτι στὴν ἀμέσως ἐπόμενη πρόταση χρησιμοποιεῖ τὸν πιὸ συνήθη τύπο ‘σήμερον’.

⁶⁷ LSK, III, 124^a. LSJ, 1105a. Σὲ σατυρικὸ ἔργο τοῦ Λουκιανοῦ μάλιστα σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὸ ἐπίθετο ‘*ἱερὸς*’ σὼζεται μετὰ τὴν εἰδικότερη σημασία τῶν ἀφιερωμένων στὸν Θεό (*Ποδάγρα*, 193, Harmon, VIII, Cambridge, Mass., 1967 [ἐκδ. MacLeod]). Πρβλ. *Suppl.*, 206b).

⁶⁸ LSK, I, 11β-12^a. LSJ, 6a.

⁶⁹ Γιὰ τὴν χρήση τῆς λέξης μεταφερμένης ἀπὸ τὸ παγανιστικὸ περιβάλλον (Ραγκαβῆ, *Λεξικόν*, I, 389β) στὸ χριστιανικὸ βλ. Lampe, 652b.

⁷⁰ Ἐνδεικτικὸ εἶναι ὅτι μόνο στὸ Σοφοκλῆ ἀπαντᾷ ἡ λέξη παρμένη ἀπὸ ‘*Ἀπόκρυφο*’ κείμενο, ποὺ δὲν μπορέσαμε νὰ ταυτίσουμε: Lampe, 481a, ἐνῶ ἀπουσιάζει ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ στὰ LSK καὶ LSJ.

⁷¹ Αἰσώπιου, *Περὶ ἑλληνικῆς Συντάξεως*, 225 § 12. Πρβλ. Schwyzer, 893 ἐξ., εἰδ. 894-5.

⁷² Γιὰ τὴν παράλειψη τοῦ ‘*ἐστὶ*’ πρβλ. Αἰσώπιου, *Περὶ ἑλληνικῆς Συντάξεως*, 222 § *Περὶ ἑλληνικῆς Συντάξεως*, 782). Γιὰ τὴν συμπλήρωση τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο κῶλον στίς ἀντιθέσεις βλ. Κυνέρου, B2, 1594 § 597k. Ὡστόσο, ἂν τὰ ‘*αἰσχύνην καὶ ὄνειδος*’ εἶναι αἰτιατικὲς, ὅπως φαίνεται ἐκ πρώτης παλαιογραφικὰ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ‘*ν*’ στὴν κατάληξη τοῦ πρώτου, τότε αὐτὸ ποὺ ἐννοεῖται εἶναι ρ. ὅπως τὸ ‘*ἐμποιεῖ*’ καὶ ἡ παράλειψη εἶναι σημαντικότερη, ὅσο καὶ σπανιότερη.

⁷³ Κυνέρου, B2, 1595 § 596. Schwyzer, 882.

καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος», ὅπου παραλείπεται ἡ πιθανὴ ἀνταπόδοση: «τοιούτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι» -ἐπιπλέον τῆς παράλειψης πάλι τοῦ *‘ἐστὶ’*⁷⁴.

Προβληματικὴ εἶναι ἡ σύνταξη τῆς περιόδου: «Λάβωμεν...προάγοντες» (στ. 56-58). Ἄν ἡ μετοχὴ *‘προάγοντες’* ἔχει τὴ σημασίαν *‘προπέμποντας’*⁷⁵, τότε ὁ ἐμπρόθετος *‘πρὸς τῷ Υἱῷ αὐτῆς...’* προσδιορίζει τὴ μετοχὴ καὶ τὸ *‘εἰς’* πρέπει ἴσως νὰ ἐξοβελιστεῖ. Ἄν ἡ μετοχὴ σημαίνει *‘παρακινώντας’*, τότε ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μόνον ἐξαρτώμενος ἀπὸ ἓνα ἐλλεῖπον *‘πρεσβείαν’*, ὁπότε δὲν χρειάζεται ἐξοβελισμὸς καὶ ἡ πρόθεσις *‘εἰς’* (*πρεσβείαν*). Παραδειγματικὰ οἱ περιπτώσεις εἶναι οἱ ἑξῆς:

A. Λάβωμεν δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίκουρον καὶ τὴν πάναγνον Δέσποιναν {εἰς} πρὸς τῷ Υἱῷ αὐτῆς καὶ Θεῷ δοῦναι (αὐτὸν) ὅπερ αἰτοῦμεν ταύτην προάγοντες (=προπέμποντας).

B. Λάβωμεν δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίκουρον καὶ τὴν πάναγνον Δέσποιναν εἰς πρὸς τῷ Υἱῷ αὐτῆς καὶ Θεῷ <πρεσβείαν> δοῦναι (αὐτὸν) ὅπερ αἰτοῦμεν ταύτην προάγοντες (=παρακινώντας).

Ἡ δευτέρη ὑπόθεσις, ἂν καὶ προβληματικὴ ὡς πρὸς τὸ νόημα τῆς μετοχῆς (μὴ ἀρμόζον ἴσως πρὸς τὴ Θεοτόκο), εἶναι πῶς πιθανή, καθὼς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπιπλέον πιθανὴ ἡ συνειδητὴ παράλειψις τοῦ *‘πρεσβείαν’*. ἐννοεῖται ἄλλωστε καὶ τὸ ὑποκείμενο (αὐτὸν) τοῦ ἀπαρεμφάτου, *‘δοῦναι’*⁷⁶.

Στὸ κείμενο συναντᾶται καὶ τὸ φαινόμενο τοῦ ἀνακόλουθου· στοὺς στ. 14-16, μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ εἶδος τῆς ἀπόλυτης ὀνομαστικῆς, ποὺ λειτουργεῖ ὡς *‘ψυχολογικὸ ὑποκείμενο’*⁷⁷. Τὸ ὑποκείμενο τοῦ ἀπαρεμφάτου *‘πειθαρχεῖν’* τῆς πρότασης –καὶ προσωπικὸ ἀντικείμενο τοῦ ρήμ. *‘ἐπιτρέπουσι’* –, ἡ ἐννοούμενη ἀντωνυμία *‘ἐμέ’*, γίνεται ὀνομαστικὴ στὴ φράση «κὰκ τούτων κἀκείνων ἀπειρότερος (ἐγώ)»⁷⁸.

⁷⁴ Τὸ φαινόμενο μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ σχῆμα τοῦ ἀνανταπόδοτου (βλ. γι’ αὐτὸ Βουτμάννου, *Συντακτικόν*, 134 § κθ’, δ’), καθὼς ἡ ἀναφ. ἀντων. *‘οἶος’* λαμβάνει ὡς ἀπόδοση τὴν δεικτ. ἀντων. *‘τοιούτους’*· βλ. Ζηκίδου, *Συντακτικόν*, 120 § 322.

⁷⁵ LSK, 678β· LSJ, 1466a.

⁷⁶ Ὁδηγεῖ σὲ παραλογισμὸ ἡ ὑπόθεσις ὑποκείμενο τοῦ δοῦναι νὰ εἶναι τὸ *‘ταύτην’*· δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητεῖται ἡ πρεσβεία τῆς Θεοτόκου καὶ ταυτόχρονα νὰ εἶναι ἡ ἴδια ποὺ δίνει αὐτὸ ποὺ ζητεῖται· μένει ἔτσι δίχως νόημα ἡ ἐννοούμενη πρεσβεία.

⁷⁷ Λορεντζάτου, 13 § 43.2: «τὴν ἐννοια αὐτῇ, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι μέσα μας τὸ *‘κύριον’*, θέλουμε νὰ τὴν παρουσιάσουμε καὶ δὲν κοιτάζουμε ἂν βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τις ἄλλες λέξεις». Ὁ Schwyzer (246 § 86) τὴν κατατάσσει στὴ *‘nominativus pedens’*, τὴν κυρίως ὀνομαστικὴ ἀπόλυτη, ὡς ἀσυνόδευτη ἐμφατικὴ ὀνομαστικὴ.

⁷⁸ Πρβλ. Μανδηλαρά, 65: «Ἡ σύνταξις αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴ σύμφυρση δύο συντάξεων, ὅπου ἡ πτώσις τοῦ ἀντικειμένου παρουσιάζεται σὰν πτώσις ὑποκειμένου, γιὰ νὰ τονιστεῖ ἰδιαίτερα ἡ σημασία τῆς λέξης, ποὺ θέλουμε. Θὰ ἦταν προφανῶς, συνηθισμένη ἐκφρασις τῆς λαλουμένης, ἀπ’ ὅπου καὶ θὰ πέρασε στὴ λογοτεχνία».

Μια ακόμη περίπτωση ανακόλουθου παρουσιάζεται στους στίχους 128, όπου στη συγκεκριμένη συγκριτική⁷⁹ πρόταση ‘ὥσπερ τις βρῶσιν (μυσάττεται)’, τὸ ‘βρῶσιν’ ἀπὸ σφάλμα ἢ ἔλξη τῆς ὀνομαστικῆς ‘τὶς’ ἀποδίδεται καὶ αὐτὸ στὴν ὀνομαστική, ‘βρῶσις’⁸⁰. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ κύρια πρόταση εἶναι ἐλλειπτική, καθὼς γιὰ λόγους βραχυλογίας ἀπουσιάζει ἡ φράση ‘ἐποίησεν καὶ ποιεῖν πεινῆν καὶ διψῆν’, ποὺ ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ προηγουμένως. Νομίζουμε, ὡστόσο, ὅτι ἡ περίοδος γιὰ νὰ εἶναι πλήρης θὰ ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνει δευτερεύουσα αἰτιολογική, ὡς ἀπόδοση στὴν τροπική ‘ὥσπερ...’, ὡς ἐξῆς: ‘<ὅτι>, ὅπως..., οὕτω τὸ ἐναντίον (συμβαίνει)’.

Ὡς πρὸς τὰ παρατηρούμενα σχήματα, *ρυθμικὴ συνήχηση* σχηματίζουν τὰ οὐσιαστικά στὴν πρώτη κιάλας φράση τοῦ Λόγου («Ἀπειρία καὶ ἀμαθία καὶ... ἐρημία»)- τὸ ἴδιο σχῆμα χρησιμοποιεῖται καὶ στοὺς στ. 17 («φευκτέον... αἵρετέον») - ταυτόχρονα μὲ τὸ *παράλληλο* ποὺ δημιουργεῖ («τὸ μὲν... τὸ δὲ»)-, ἐπίσης στοὺς στ. 40-42 («μυθολογίας... βαττολογίας... ματαιοπονίας... περιεργείας»), 72 («μενόντων... παρατρεχόντων») καὶ στοὺς στ. 23-26 μὲ τὴ χρήση τεσσάρων ἐπιρρημάτων στὸ ὑπερθετικὸ βαθμὸ («πορρώτατα... σοφώτατα... προθυμώτατα... πνευματικώτατα»), ποὺ τοποθετημένα στὸ τέλος τεσσάρων κώλων δημιουργοῦν ταυτόχρονα κι ἓνα εὐχάριστο ὁμοιοτέλετο. Εἶναι ἀξιο νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν παραπάνω ἐκλεπτυσμένο χειρισμὸ τοῦ λόγου (ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὸ σχῆμα τῆς ‘κλίμακας’), ὁ ρήτορας δημιουργεῖ ἓνα νοητικὸ *ὀξύμωρο*, ποὺ ἐντάσσεται στὴ προσχεδιασμένη ταπεινολογία τῶν Ἐγκωμίων –καὶ μάλιστα τῶν ἀγιολογικῶν- ὡς ‘τόπος’ λέγοντας: «ἀλλὰ μὴ λίτομαι τῇ τῆς φράσεως ἀμορφία προσέχητε...» (στ.26-27).

Στὴν ἴδια φράση μάλιστα μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ ‘μὴ’ πρὶν τὸ κύριο ρ. ‘λίτομαι’ ἀντὶ τῆς ὀρθῆς θέσης, ἐγγύτερα στοὺς ὅρους τῆς ἐξαρτώμενης ἀπὸ τὸ ‘προσέχητε’ πρότασης, χρησιμοποιεῖ ἓνα ἀκόμη σχῆμα (αὐτὸ τῆς μετάθεσης καὶ τοῦ *ὑπερβατοῦ*) μὲ σκοπὸ τὸν τονισμὸ τῆς ἰκεσίας⁸¹. *Συμπλοκή* παρατηρεῖται στοὺς στ. 61-63 («πανηγυρίζειν... συνοίθησε καὶ συνεορτάζων... καὶ... ἀνταμείβων ἡμᾶς... ἐορτάζοντας») καὶ λίγο πιὸ κάτω, στ. 68-70. *Ἀσύνδετο* ἀπαντᾷ στοὺς στ. 133-4.

⁷⁹ Παρομοιωτική κατὰ Kühner (Κυννέρου, Β2, 1498 § 580), συγκριτική κατὰ Schwyzer (833), παραβολικὲς κ.ἄ. στὸν Τζουγανάτο (127 § 113) καὶ Μανδηλαῖ (248).

⁸⁰ Σφάλματα τῶν πτώσεων, ἀλλὰ ἀπὸ ἔλξη, στὶς παραβολικὲς προτάσεις βλ. Κυννέρου, Β2, 1501 § 681.3.

⁸¹ Γιὰ τὴ θέση τῆς ἄρνησης στὴν πρόταση βλ. Κυννέρου, Β2, 897 § 512 σημ.1 κ.ἑξ.

Ὁ Βαρλαάμ δὲν χρησιμοποιεῖ πολὺ συχνὰ τὴν ἀναφορά, ὅπως συνηθίζεται στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς· τὸ κάνει στοὺς στ. 60-3 («Τήμερον... Σήμερον»)· ἐπίσης μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες» πέντε φορές σὲ ἰσάριθμες παραγράφους στὸ β' μέρος, τὸ ἠθικό, τοῦ Λόγου του καὶ τοῦ «ἐλεήμων», ὡς ἀπόδοση τοῦ προηγούμενου στὴ συνέχεια τῶν ἴδιων παραγράφων καὶ μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ἐρωτηματικοῦ «πόσοι» στοὺς στ. 133. Παρονομασία (ἢ ἐτυμολογικὸ σχῆμα) συναντᾶται στοὺς στ. 69-70 («τὸ συγγενὲς εὐφημούμενον καὶ τοῖς εὐφημοῦσιν...») καὶ παρήχηση τοῦ «τ» ἐντοπίζεται στοὺς στ. 68 («...παρατάττεσθαι παρασκευάζει σφοδρότατα»).

Μία ἀκόμη ρυθμικὴ *συνήχηση* καὶ *ὁμοιοτέλετο* («πτῶμα... τῷ διαβόλῳ ὁρῶντι τὸ συγγενὲς εὐφημούμενον καὶ τοῖς εὐφημοῦσιν τὴν χάριν, ἧς αὐτὸς πέπτωκε, προξενούμενον») παρατηροῦνται στοὺς 68 ἐξ.

Ὁ ὁμιλητὴς δὲν παραλείπει νὰ ἐφαρμόσει τὸ σχῆμα τῆς ἐρώτησης (μὲ ὑποφορὰ καὶ ἀνθυποφορὰ) στοὺς στ. 77-78 καὶ 149-150. Χρησιμοποιεῖ ἀκόμη *παρομοιώσεις* στοὺς στ. 65 καὶ 128 καὶ ὠραῖες *μεταφορὲς* στοὺς στ. 120 ἐξ. καὶ 143-4.

Στοὺς στ. 117-120 ἀνιχνεύεται ἡ ἐντονη παράθεση *ρυθμικοῦ λόγου*, μὲ τὴν ἰδιαιτερότητα, ὅτι πρόκειται σαφῶς γιὰ τὸ λεγόμενο «πολιτικὸ» στίχο, τὸ δεκαπεντασύλλαβο⁸². Ἡ ἰδιαιτερότητα ἔγγυται στὸ γεγονὸς, ὅτι ἓνας μιμητὴς τοῦ ἀττικοῦ ιδιώματος χρησιμοποιεῖ ἓνα μορφολογικὸ χαρακτηριστικόν⁸³, τὸ ὁποῖο

⁸² Γιὰ τὴν ὀνομασία «πολιτικός», ποὺ δόθηκε στὸ εἶδος τοῦ δεκαπεντασύλλαβου στίχου ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς, διατυπώθηκαν πολλὰς ὑποθέσεις. Ὁ Σκουβαρᾶς τὴν σχετίζει μὲ τὴ λειτουργία τῶν «πολιτικῶν δήμων» (πρβλ. Κουκουλέ, *ΒΒΠ*, Γ', 46-7) καὶ τὰ στιχουργήματα ποὺ αὐτοὶ τραγουδοῦσαν κατὰ τὶς αὐτοκρατορικὰς «δοχεῖς» (*Γράμματα*, 34), ὠθώντας παραπέρα τὴ γνωστὴ ὑπόθεση γιὰ τὴν καταγωγή τῶν δεκαπεντασύλλαβων γενικὰ ἀπὸ τὴ διαδικασία αὐτὴ καὶ σχετίζοντάς τιν μὲ τὴ σχετικὴ ὁρολογία (βασίζεται στὴν περίγραφη τοῦ *Περὶ Βασιλείου Τάξεως* τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου ἔκδ. Α. Vogt, *Le livre des cérémonies*, Paris 1967, τ.1, 21,6 ἐξ). Πέρα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση διατυπώθηκαν καὶ ἄλλες γιὰ τὶς ὁποῖες βλ. Μητσάκη, *Εἰσαγωγή*, 13 καὶ Σκουβαρᾶ, *Γράμματα*, 34-5. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσίν του, ὁ Gregoire ἦταν ἐκεῖνος, ποὺ ὑποστήριξε τὸ πέρασμα τοῦ τρόπου στιχουργίας ἀπὸ τὶς στρατιωτικὰς acclamationes στὶς βυζαντινὰς ἐπευφημίας («Un grand et beau livre de la chanson populaire grecque» *Byz XII* [1937] 650-8). Τὴν ὑπόθεση συσχέτισης μὲ τοὺς Δήμους θεωρεῖ ἀστήρικτη ὁ Hunger (*Λογοτεχνία*, 2, 492. Τὶς τέσερις βασικὰς θεωρίας προέλευσης βλ. Μητσάκη, *Εἰσαγωγή*, 15-17· πρὸ ἀναλυτικὰ: Σκουβαρᾶ, *Γράμματα*, 28-34), ἐνῶ συσχετίζει τὴν πολιτικὴν σάτιρα μὲ αὐτὸν ὁ Beck (*Δημῶδες Λογοτεχνία*, 63-67)· βιβλιογραφία δὲς στὸ Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', 494 σημ.38.

⁸³ Ὁ δεκαπεντασύλλαβος εἶναι στίχος ποὺ πιθανὸν ὑφίσταται ἀπὸ τὸν 6^ο αἰ. ἤδη (Beck, *Δημῶδες Λογοτεχνία*, 51)· ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 10^{ου} αἰ. παρουσιάζεται καὶ σὲ γραπτὰ κείμενα, ὅπως τὰ τέσσερα ποιήματα, ἀφιερωμένα στὸ θάνατον τοῦ Λέοντα Στ' καὶ ἔπειτα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', εὐρισκόμενα στὸν μαδριτικὸ Κώδικα «Σκυλλίτζη» (ἔκδ. I. Sevcenko στὰ *DOP* 23-4 [1969-1970] 185-228), ἔπειτα στὰ θρησκευτικὰ ποιήματα τοῦ Συμεὼν Μεταφραστῆ (Στίχοι κατ' *Ἀλφάβητον*, PG 114, 132-3) καὶ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου (σημαντικὰ τὰ σχετικὰ προλεγόμενα τοῦ ἔκδ. J. Koder, στὴν ἔκδοση τῶν Ὑμνων του στὶς SC, 150, 87-94), ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ «ἐλιτιστῆ» Μ. Ψελλοῦ (δὲς τὴν παράφραση τοῦ Ἀσματος Ἀσμάτων, PG 122, 540 ἐξ. καὶ τὴ νεώτερη ἔκδ. L. B. Westerink, *Michaelis Pselli Poemata*, Stuttgartiae et Lipsiae 1992, 13 ἐξ.) κ.ά.

ἀποδίδεται ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς λόγιους στὸ λαϊκὸ ἰδίωμα⁸⁴ καὶ ἀποτελέσσει τὸ θεμελιωδέστερο χαρακτηριστικὸ τῆς δημοτικῆς ποίησης⁸⁵. ἐπιπλέον, κρινόμενον ἀπὸ τοὺς ἴδιους ρυθμικὰ δὲν θεωρεῖται οὐσιαστικὰ μέτρο⁸⁶. Δύο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ γίνουν: εἴτε ὅτι ὁ ἐκ Καλαβρίας λόγιος ἀγνοοῦσε τὴν ὑποτιμητικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ δεκαπεντασύλλαβου ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς, εἴτε -καὶ τὸ πιὸ πιθανό- ὅτι γνωρίζει τὴν θεωρίαν, πού εἶχε ἤδη ἀναπτύξει ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ‘πολιτικοῦ’ στίχου ἀπὸ τὸν τροχαϊκὸ τετράμετρο⁸⁷ μὲ παράδειγμα στίχους ἀπὸ τοὺς Πέρσες τοῦ Αἰσχύλου⁸⁸.

Ὁ Βαρλαάμ χρησιμοποιοῖ τὸ ἐξῆς ρυθμικὸ σχῆμα:

υ - - - υ - - | - - - υ - υ -

⁸⁴ Ἀκόμη κι ἐκεῖνοι πού χρησιμοποιοῦν τὸν ‘πολιτικό’, ἐπιθυμοῦν νὰ δικαιολογηθοῦν γι’ αὐτὴν τους τὴν ἀπόφαση, ὅπως ὁ ‘Πτωχοπρόδρομος’ ἢ ὁ Τζέτζης καὶ ἄλλοι ἐπιτίθενται σὲ αὐτὴν ὀξύτατα ὅπως καὶ ὁ Μάξιμος Πλανούδης (πρβλ. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή*, 57, σημ.10, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σειρὰ του παραπέμπει στοῦ Ἡλ. Βουτιερίδη, *Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ*, βιβλ. Ἑστίας, ἐν Ἀθήναις 1929, 27 ἐξ).

⁸⁵ Α. Πολίτη, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2006¹⁶, 20 καὶ 114-5, Π. Δ. Μαστροδημήτρη, *Ἡ ποίηση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. I. Πρωτονεοελληνικὰ κείμενα. II. Κρητικὴ Λογοτεχνία. III. Δημοτικὸ Τραγούδι. Ἀνθολογία*, ἐκδ. Ἰδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν, Ἀθήνα 2000², 59, καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὴ μετρικὴ στοῦ Ἰδίου, *Εἰσαγωγὴ στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1996⁶, 569-570.

⁸⁶ Γενικὰ ἡ τονικὴ στιχουργία θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς λόγιους ‘ἄμετρον μέτρον’ (Ἰωάννης Μαυρόπουλος, *Πρὸς τοὺς ἀκαίρως στοιχίζοντας*, PG 120, 1150-1, ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν τονικὸ στίχο στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Μαυρόπουλος βλ. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή*, 57, σημ.10).

⁸⁷ Ὁ Εὐστάθιος σχολιάζοντας μετρικὰ τὸ φαινόμενο τῆς συνίξεως σὲ στίχο τῆς Ἰλιάδας, συμπληρώνει (van der Valk, I, Leiden 1971, 19,8-16: «καὶ δηλοῦσι τοῦτο φανερώς καὶ οἱ ‘δημοτικοί’ στίχοι οἱ τὸ παλαιὸν μὲν τροχαϊκῶς ποδιζόμενοι, καθὰ καὶ Αἰσχύλος ἐν Πέρσαις δηλοῖ, ἄρτι δὲ πολιτικοὶ ὀνομαζόμενοι. Μέτρον μὲν γὰρ αὐτοῖς πεντεκαῖδεκα συλλαβαί· οἱ δὲ πολλοὶ καὶ εἰς ἑπτακαῖδεκα ἢ καὶ πλείονας αὐτοὺς ποτε παρεκτείνουσι συλλαβάς, αἵτινες, αἱ πλείονες δηλαδὴ τῶν πεντεκαῖδεκα, εἰ μὲν μετὰ συμφώνων λαλοῦνται γελῶνται ὡς ἄρρυθμοι καὶ σκώπτονται ὡς πολὺποδες· εἰ δὲ μόνοις ἐκφωνοῦνται καθαροῖς φωνήεσι, λανθάνον τὸ πολὺπουν ἔχουσι τῇ ταχείᾳ συνεκφωνήσει τῶν φωνέντων καὶ σώζεται ὁ τροχαϊκὸς ῥυθμός». Τὴν θεωρίαν αὕτη ἐπανελάβαν ὁ Μάξιμος Πλανούδης, ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Γριτσάνης ὁ Κυριακίδης καὶ ὁ Boissonade (Σκουβαρά, *Γράμματα*, 28-31).

⁸⁸ *Πέρσαι* 155-6 (ἐκδ. G. Murray, *Aeschyli tragoediae*, Oxford 1960²): «ὦ βαθυζώνων ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη, / μήτηρ ἢ Ξέρξου γεραῖά, χαῖρε, Δαρείου γύναι»· πρόκειται γιὰ τροχαϊκὸ μέτρο, μὲ ἀκατάληκτὴ τὴ β’ διποδία. Πρβλ. ὅμως καὶ Ἀρχιλόχου, *ἀπόσπ.* 120 (ἐκδ. M. L. West, *Iambi et elegi Graeci*, 1, Oxford 1971): «ὡς Διονύσου ἄνακτος καλὸν ἐξάρξαι μέλος», ὅπου βρίσκεται ἀνάμεικτος μὲ σπονδαίους. Γιὰ τὸ τροχαϊκὸ τετράμετρο βλ. Δ. Χ. Σεμιτέλου, *Ἑλληνικὴ μετρικὴ*, Ἀθήνησι 1894, 402 ἐξ. καὶ Α. Ν. Σκιᾶ, *Στοιχειώδης μετρικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας*, ἐπιμ. Ε. Δ. Κολοκοτσᾶ, ἐν Ἀθήναις 1931, 141 ἐξ. Τὸ γεγονός, ὅμως, ὅτι δεκαπεντασύλλαβος ἀπαντᾷται καὶ σὲ ἄλλα μετρικὰ συστήματα, ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν τελικὴ ἀποδοχὴ τῆς ὑπόθεσης (ὅπως π.χ. στὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, στὸ ὁποῖο ἀποδόθηκε ἡ προέλευση τοῦ ‘πολιτικοῦ’ ἀπὸ τὸν Θρ. Γεωργιάδη, *Der griechische Rhythmus*, Hamburg 1949, 119 ἐξ· πρβλ. Σκουβαρά, *Γράμματα*, 30-1 καὶ Μητσάκη, *Εἰσαγωγὴ*, 15). Κοντὰ σὲ αὐτὴν βρίσκεται καὶ ἡ θεωρία τοῦ S. Baud- Bouvy (*La Chanson populaire grecque du Dodécanèse*, I, *Les Textes*, Paris 1936, 39 ἐξ. καὶ τοῦ Ἰδίου, *Études sur la Chanson Clephtique* [Collection de l’ Institut Français d’ Athènes, 53], Athènes 1958, 22 ἐξ.) γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ στίχου ἀπὸ τὸν ὀκτασύλλαβο ἱαμβικὸ καὶ ἑπτασύλλαβο τροχαϊκὸ, ὁ ὁποῖος στὸ β’ κῶλον ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ ἑπαναληπτικὴ φράση, ὅπως μαρτυροῦν τὰ μανιάντικα μοιρολόγια (πρβλ. Κ. Ρωμαίου, «Ἡ γέννηση τοῦ ὀκτασύλλαβου στὰ μοιρολόγια τῆς Μάνης», στοῦ Ἰδίου, *Δημοτικὸ Τραγούδι, Προβλήματα καταγωγῆς καὶ τεχνοτροπίας*, Α’, Ἀθήνα 1979, 122-151, εἰδ. 123-4· ὁ Ρωμαῖος δὲν δέχεται τὴν ἄποψη τοῦ Baud- Bouvy, θεωρώντας τὸν ὀκτασύλλαβο ἐξέλιξη τοῦ δεκαπεντασύλλαβου) καὶ τὰ πρῶιμα χελιδονίσματα (Cl. Fauriel, *Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια*, Α’, *Ἡ ἔκδοσις τοῦ 1824*, ἐπιμ. Ἀλ. Πολίτη, ΠΕΚ, 2000², 300 καὶ 27, πρβλ. Μητσάκη, *Εἰσαγωγὴ*, 17).

- υ - - - υ - - | - ὀ - - - υ -
 - - - υ - υ - - | - υ - - υ - ,

στο ὁποῖο ἀκολουθοῦνται οἱ θεμελιώδεις κανόνες τονισμοῦ τοῦ δεκαπεντασύλλαβου⁸⁹: ὑπάρχει σαφὴς τομὴ μετὰ τὴν ὄγδοη συλλαβή, διατηροῦνται οἱ μετρικοὶ τόνοι σταθερὰ στὴ 14^η συλλαβὴ τοῦ β' κώλου καὶ ἡ 6^η τοῦ α'. ἐκτὸς τοῦ πρώτου στίχου, ὅπου τονίζεται ἡ πρώτη συλλαβή, πρᾶγμα ὃχι ἀδύνατο στὸ δεκαπεντασύλλαβο· τονίζονται σταθερὰ οἱ δευτερεύουσες ζυγές 2^η ἢ 4^η τοῦ α' κώλου καὶ (12^η ἢ) 14^η στὸ β' κῶλον· ἐξαίρεση στὸν κανόνα ἀποτελεῖ ὁ τόνος τῆς 11^{ης} συλλαβῆς στὸ β' κῶλον τοῦ γ' στίχου. Ἀκόμη, μὲ τὸν τρίστιχο αὐτὸ σχηματισμὸ ὁ Βαρλαάμ δὲν δείχνει ν' ἀκολουθεῖ τὴν ὑπόθεση τοῦ J. Koder γιὰ τὸν Συμεὼν τὸ Νέο Θεολόγο, περὶ ἀντίληψης τοῦ δεκαπεντασύλλαβου ὡς δίστιχου⁹⁰

ε'. Δομὴ καὶ περιεχόμενο.

Ὁ σκελετὸς τοῦ Λόγου, δὲν διαφέρει σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀπὸ τὰ συνήθη ρητορικὰ ἐγκώμια. Διαρθρώνεται στὰ τρία βασικὰ μέρη του: Ἐνα **Προοίμιο**, τὸ ὁποῖο διασπᾶται σὲ τέσσερα μέρη καὶ διευρύνεται ὑπερβολικὰ σὲ σχέση μετὰ τὸ μέγεθος τοῦ ὑπολοίπου Λόγου. Στὸ πρῶτο μέρος, ἀφοῦ δηλώσει τὴν ἐπιφυλακτικότητά του ὡς πρὸς τὴν ἀνάληψη τῆς ἐκφώνησης, προβάλλει τελικὰ τὴν ὑπακοή, ὥστε νὰ συνεχίσει. Τελειώνοντας προαναγγέλλει τὴν ἀρχὴ τοῦ Λόγου, ἀλλὰ συνεχίζει μετὰ τὰ προοιμιακά, καθὼς ζητᾷ τὴν ἐπιεικεία γιὰ τὸ “ἀκαλλώπιστο τῶν ῥημάτων” καὶ προβάλλει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ περιεχομένου ἔναντι τῆς μορφῆς. Ἐπειτα δηλώνει γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀδυναμία του καὶ κατακλύει τὸν μακρὺ πρόλογο μετὰ τὴν αἴτηση προσευχετικῆς βοήθειας ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό του καὶ τὴν πρεσβεία τῆς Θεοτόκου.

Στὸ **Κύριο μέρος** δηλώνει τὸ αἰτίο του (ἀρχικὸ καὶ τελικὸ), ποὺ εἶναι ἡ συνάθροιση τῶν πιστῶν καὶ κάνει μιὰ μικρὴ εἰσαγωγὴ γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τοῦ Λόγου· χρειάζεται πνευματικὴ προπαρασκευὴ γιὰ τὴν ἐπωφελεῖ ἀξιοποίηση τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἠθικοῦ νοήματος τοῦ Λόγου. Ἐξαίρει τὸ μέγεθος τῶν πράξεων τοῦ Ἁγίου καὶ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ τὸν θάνατο. Γι' αὐτὸ ἀποφασίζει νὰ τραπεῖ στὴν ἐξέταση μόνο μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀρετές του, τῆς ἐλεημοσύνης.

Ἀπαριθμεῖ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐλεημοσύνης μετὰ τὰ σχετικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὶς πράξεις τοῦ Ἁγίου· τὴν διάδοση τροφῆς σ' ὅσους πεινοῦν μετὰ τὴ σωτηρία κατὰ τὸν

⁸⁹ Γιὰ τοὺς κανόνες βλ. C. L. Struve, *Über den politischen Vers der Mittelgriechen*, Hildesheim 1828, 4 ἐξ, πρβλ. Hunger, *Λογοτεχνία*, Β', 492, Beck, *Δημόδης Λογοτεχνία*, 51 καὶ Σκουβαρά, *Γράμματα*, 27-8.

⁹⁰ J. Koder, *Syméon le nouveau théologien, Hymnes 1-15* [SC,156], Paris 1969, 91 (Introduction).

λιμό, νεροῦ σ' ὅσους διψοῦν μετὰ τὴν ἀνέυρεση τῆς πηγῆς, τὴν ἐνδυση τῶν φτωχῶν καὶ τὴν φιλοξενία μετὰ τ' ἀνάλογα ἀπὸ τὸ βίο τοῦ παραδείγματα. Σὲ αὐτὰ δὲν ἀναφέρεται ρητὰ, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσαγωγή ἐννοεῖ τὴ συνέχεια, ὅπως ἐξηγήσαμε πιὸ πάνω.

Ὑστερα παύει τὰ ἐπιμέρους καὶ ἀναφέρει ὅσα ἐπιτελεῖ συνεχῶς μέσφ τῶν ἀγαθοεργιῶν τῶν μιμητῶν καὶ προσκληνυτῶν του· ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς (ιάσεις) καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ (καὶ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον). Μεταβαίνει ἔπειτα στὶς εὐεργεσίες τοῦ σὲ πνευματικὸ ἐπίπεδο, ἐννοώντας τὴ διδασκαλία ἐν ζωῇ καὶ τὴν πρεσβεία ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ἔμμεση ἀπειλὴ καὶ σωφρονισμό τῶν ἀδίκων. Αὐτὰ ἀντιστοιχοῦν μετὰ τὴν θεραπεία τῶν πεινόντων καὶ διψόντων, ἀλλὰ πνευματικὰ ἐννοούμενα· ἐνῶ τὴν ἐνδυση τῶν γυμνῶν ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν ἀλλόδοξων καὶ ἀλλόθρησκων στὸ χριστιανισμό καὶ τὴν ἴαση τῶν ἀσθενειῶν μετὰ τὴν ἴαση τῶν ἁμαρτιῶν. Τελειώνει μετὰ δοξολογία στὸν Κύριο γιὰ τὸν Ἅγιό του καὶ ἀνακεφαλαίωση τῶν θαυμάτων Του, ὅπου δικαιολογεῖται ἡ φαινομενικὴ μὴ ἀνταπόκριση τοῦ ὀρισμένους φορές, ὡς οὐσιαστικὴ (ἀρνητικὰ) ἀπόκριση. Προτείνει τὴν μίμηση ὡς τὴν τιμὴ τοῦ Ἁγίου. Ὁ Λόγος τελειώνει δίχως τὴν τελικὴ συνήθη δοξολογικὴ κατακλείδα.

* <Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ>

Εἰς τὸν μέγα Νικόλαον¹.

5

“Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες”.

Ἀπειρία καὶ ἀμαθία καὶ τῶν ἐνθέων πράξεων ἐρημία τὴν γλῶττάν μου
βιαίως ἔχουσιν, ἄλαλον δίκην ἰχθύος μ’ ἀναδεικνύουσιν· ὑπακοὴ δὲ καὶ
ἀγάπη καὶ ὁ περὶ τὸν τοῦ γένους ἡμῶν προστάτην πόθος τῶν δεσμῶν
τούτων ταύτην μοι σήμερον διαλύσουσι καὶ ἐμέ, τὸν μέχρι τοῦ νῦν
10 ἄφωνον, εὐφωρον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ὃ σοφὸν ἀκροατήριον, καὶ τέττιγος
δίκην παραστήσουσι. Ἄλλ’ οἱ πράξει καὶ λόγῳ καὶ θεωρίᾳ καὶ ἀκροτάτῃ
φιλοσοφίᾳ διαλάμποντες θαυμαστότατοι ἄνδρες, οἱ πάρεσι τῇ παρούσῃ
πανηγύρει, παρακοὴν τοῦ κελεύσματός τε ἀναπείθουσιν καὶ δίκην
δικασθῆναι τὴν ἐσχάτην, οἱ δὲ τῆς τούτων ὑψηγορίας ἀπολιμπανόμενοι τῇ
15 σφῶν ἐνδείᾳ -καὶ τούτων κακείνων ἀπειρότερος- τῷ προστάγματι
πειθαρχεῖν ἐπιτρέπουσι καὶ στέφανον κομίσασθαι ἄφθαρτον· οὐκοῦν τὸ
μὲν φευκτέον ὡς ἐπικίνδυνον, τὸ δ’ αἰρετέον ὡς ἐπωφελές καὶ σ(ωτή)ριον.
Διὸ μηδεὶς τόλμαν ἡγήσαιο τὸ ἐμὲ πρὸς τοσοῦτους καὶ τοιούτους τὰ τῆς
ἐορτῆς δημηγορεῖν² νεανιεύεσθαι, ἀλλὰ κινδύνου φυγὴν τό γινόμενον.
20 Ἐπεὶ τοίνυν ἤδη τῆς μὲν τὴν βλάβην, τῆς δὲ τὸ κέρδος ἐπιγνόντες δεύτερα
πάντα τῆς ὑπακοῆς ποιησάμενοι, τοῦ λόγου ἀρξώμεθα.

Παρακαλῶ ὑμᾶς ἀνέχεσθαι μοι τῶν ἀκαλλωπίστων ῥημάτων καὶ
χθαμαλῶν, ἀπεχόντων τῆς τῶν ἐν τοῖς [...]³ φιλοσοφίας πορρώτατα καὶ
συγγνώμῃ τῇ ἀσθενείᾳ δοῦναι σοφώτατα· πάντας δὲ τούτων
25 κατακροάσασθαι προθυμώτατα, ἵν’ ὥσπερ διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων καὶ

* **Codex unicus:** Ἰβήρων 388(132), φ.881r.

¹ Tit. in. marg.: post tit. Βαρλαάμ ἐξέδωκε τοῦτον τὸν Λόγον cod.

² δημοιγορεῖν cod.

³ Difficile lectu.

διὰ τῆς ἀκοῆς, τὶ τῶν τοῦ μάκαρος ἀπολαύσητε πνευματικώτατα. Ἀλλὰ
 μή –λίτομαι– τῇ τῆς φράσεως ἀμορφίᾳ προσέχητε, ἵνα μὴ ἀκερδῆς ὁ λόγος
 ὑμῖν γένηται, ἀλλὰ τοῖς νοήμασιν, ἐξ ὧν καὶ ἡ ὠφέλεια τοῖς μὴ παρέρως
 τοῖς θείοις λογίοις ἀκροωμένοις ἐγγίνεσθαι πέφυκεν. Οὐ γὰρ εἰς τοῦτο
 30 ἐπετράπην, ἵνα λόγοις ματαίοις καὶ κιβδήλοις τῆς φθειρομένης σοφίας,
 τοῖς μὲν ὡς δῆθεν φανῶ σοφός, τοῖς δὲ κύμβαλον ἀλαλάζον
 ἀνωφελέστατον, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀμαθῆς, τοῖς δὲ ἐπωφελῆς, Θεοῦ σὺν τῷ
 θεράποντι αὐτοῦ ἀπλοῖς καὶ ψυχοφελέσι λόγοις συνεργοῦντός μοι.

Ἀλλ' ὁ τὰ πάντα δείλαιος ἐγώ, ῥερυπωμένος νοῦν καὶ διάνοιαν
 35 πεφυκῶς εἰς τὸ τοῦ λόγου πέλαγος εἰσελθών, μὴ τῆς ἔξω παιδείας
 πεπειραμένος ὢν, οὐκ οἶδ' ὅπῃ τράπωμαι· ἀτονοῦσι γάρ μου τὰ τῆς
 γνώσεως ὄργανα⁴ καὶ ὅπερ ἀμυδρῶς θεωροῦσι τὰ φωτεινὰ ἐκφάναι οὐκ
 ἐξισχύουσι· καὶ γὰρ τις κεκαθαρμένος τὸν νοῦν διὰ πράξεως καὶ θεωρίας
 ὢν, ἅτε Θεὸν ὁρῶν ὡς τῇ καρδίᾳ καθαρὸς τῆς ἰλὺς τῶν παθῶν, ἀμέσως
 40 παρ' αὐτοῦ διδασκόμενος καὶ ἄνευ ῥητορικῆς μυθολογίας καὶ
 φιλοσοφικῆς βαττολογίας καὶ ποιητικῆς ματαιοπονίας καὶ γραμματικῆς
 περιεργείας, τὰ θεῖα ῥητορεύειν δύναται καὶ μαρτυρεῖ μοι Παῦλος καὶ οἱ
 ἐκείνῳ παραπλήσιοι. Ἐγὼ δὲ ὡς τῶν κατὰ Παῦλον τῇ καρδίᾳ καθαρῶν
 ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν ἀπέχων ὁ ἐλεεινός⁵ τῆς θύραθεν
 45 παιδείας κἂν γραμματικὴν ὥφειλον εἰδέναι, λέγειν τι δεξιὸν δημοσίᾳ
 βουλόμενος. Νῦν δὲ ὡς ἀμφοῖν ἄμοιρος ἀπορία κατέχομαι καὶ ὅ, τι πράξαι
 τοῦ λόγου ἀρξάμενος οὐκ ἐπίσταμαι. Τὸ μὲν ἐξεᾶσαι τὸν λόγον ἀτελῇ δι'
 ὀλιγωρίαν καὶ κατελθεῖν, αἰσχύνην καὶ ὄνειδος· τὸ δὲ τούτου ἔχεσθαι, μὴ
 τὸν μέγαν πρῶτον ἰθύνειν τὸν λόγον ὡς ἵππον εἰς δρόμον
 50 παρακαλέσαντας, δεινὸν καὶ ἀνόητον. Διὸ συμπαθήσατέ μοι τῷ λόγῳ
 κάμνοντι, ὃ θίασος ἀγανός, καὶ ἐπὶ τῷ συνεπαμύνοντες φάνητε· μὴ
 καθοκνήσατε πρὸς τὸν μέγαν Νικόλαον τὰς χεῖρας ἄραι, φιλόχριστοι, διὰ

⁴ ὄργανα cod.

⁵ Fort. post ἐλεεινὸς om. καὶ cod.

τοῦτον ἐκείνου Θεὸν δυσωπούμενοι ἔμοι μὲν δοῦναι λόγον τὸν τῷ καιρῷ προσφορώτατον, ὑμῖν δὲ ἀσμένως τοῦτον ταῖς ἀκοαῖς ὑμῶν δέξασθαι εἰς
 55 δόξαν αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ θεράποντος καὶ εἰς σωτηρίαν ἡμετέραν καὶ καύχησιν. Λάβωμεν δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίκουρον καὶ τὴν πάναγνον Δέσποιναν εἰς πρὸς τῷ Υἱῷ αὐτῆς καὶ Θεῷ δοῦναι ὅπερ αἰτοῦμεν ταύτην προάγοντες. Εἴπωμεν δὲ καὶ αὐτοὶ τὸ ‘χαῖρε’, ὃ πρὸς αὐτὴν ὁ τῆς χαρᾶς ἄγγελος ἀνεφώνησε. Καὶ οὕτω σὺν Θεῷ καὶ μετὰ Θεοῦ τοῦ λόγου
 60 ἀρξώμεθα.

Τήμερον ὁ μέγας Νικόλαος τὴν ἱερὰν αὐτοῦ μνήμην πανηγυρίζειν ἡμᾶς συνήθροισε καὶ συνεορτάζων ἡμῖν πνευματικῶς καὶ ἀγαθαῖς ἀμοιβαῖς ἀνταμείβων ἡμᾶς ὡς εἰκὸς εορτάζοντας. Σήμερον ὁ τῶν Μυρέων ἐπίσκοπος καὶ τῆς οἰκουμένης ἐπίκουρος τῆς λαμπρᾶς ἡμῶν χορείας ἥ καὶ
 65 παρατάξεως ἑξαρχος πέφυκε καὶ ὥσπερ τινὰ σάλπιγγα τὸν ἱστορικὸν τῶν αὐτοῦ θαυμάτων λόγον κρούων χορεύειν καὶ σκιρτᾶν ἡμᾶς τὴν εὐκίνητον καὶ πολύστροφον κατὰ Θεὸν πορείαν καὶ ταῖς ἐναντίαῖς δυνάμεσι παρατάττεσθαι παρασκευάζει σφοδρότατα. Ὅντως πτώμα δεινὸν καὶ ἐξαίσιον τῷ διαβόλῳ ὀρώντι τὸ συγγενὲς εὐφημούμενον καὶ τοῖς
 70 εὐφημοῦσι τὴν χάριν, ἥς αὐτὸς πέπτωκε, προξενούμενον. Διὸ καθήρασθε μὲν καὶ νοῦν καὶ διάνοιαν καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ λόγων νηφόντως ἐπακροάσασθε, ἵνα τι τῶν μενόντων καὶ μὴ παρατρεχόντων ἐκ τῶν κατ’ αὐτῶν⁶ παραδειγμάτων ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν θησαυρίσητε. Οὐ γὰρ οὕτω τι ταχὺ πρὸς ἀρετὴν ἐφέλκειν οἶδε ψυχὴν ὡς βίων ἐναρέτων τὰ διηγήματα·
 75 ῥώννυσσι γὰρ αὐτὴν πρὸς ζῆλον ἔνθεον μιμεῖσθαι τὸ ὁμοιοπαθὲς ἐπιτρέπειν.

Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Νικόλαον διηγήματα τίς ἂν μερόπων διηγῆσαιτο; Ὅντως οὐδεὶς. Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν αὐτοῦ θαυμάτων καὶ τερατουργιῶν, ἃ κατὰ πόλιν καὶ χώραν περιῖων καὶ μετὰ τὴν μετάστασιν

⁶ fort. αὐτόν.

80 τὴν φύσιν εὐεργετῶν εἰργάστη σὺν Θεῷ, ὡσαύτως ἅ καὶ καθεκάστην καὶ
 συνεχῶς, εἰ εἶχέ τις τρίχας ὅσας τοσαύτας γλῶσσας, οὐκ ἂν ποτε δύναίτο
 διηγῆσασθαι. Θαυμάζειν δὲ αὐτὸν κατ' ἀξίαν τῆς τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν
 ὑπεροφίας καὶ πρὸς Θεὸν συναφείας καὶ παρῴρησίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς
 ὁμογενεῖς συμπαθείας μόνον ἰσχύσειεν ὁ ἀδύνατον τοῦτο ἀνθρώποις
 85 εἶναι λογισάμενος· ὅπως καὶ τὸ θεῖον οὐδεὶς καταλαβεῖν εἰ μὴ ὁ ἐκ τῶν
 καταντίον βεβαιωθείς⁷ πάντως ὑπάρχειν αὐτὸ ἀκατάληπτον. Ἐπεὶ οὖν
 ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἐνὸς εἶδους τῆς τοῦ μεγάλου ἀρετῆς ὡς ἐφικτὸν
 μνημονεύσαντες, εἰς ἠθικὴν διδασκαλίαν τὸν λόγον ἐκτρέψωμεν.

Ποίου δὲ τούτου; Τῆς // **φ.881β(866β)** πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ κατὰ
 90 μίμησιν Χριστοῦ συμπαθείας· διό, εἰ δοκεῖ, ἐπαναλάβωμεν τὸν λόγον ὃν
 καταρχὰς τῇ ὑμετέρᾳ ἐξείπομεν· “(Μ)ακάριοι οἱ ἐλεήμονες”. Ἐλεήμων δὲ
 ὁ πεινῶντα τρέφων. Ὁ δὲ μέγας Νικόλαος οὐχ ἓνα οὔτε δύο, ἀλλ' ἤδη
 πόλιν ὅλην περιῶν ἐθρέψατο. Λιμοῦ γὰρ καταλαβόντος τὸ καὶ τὸ σημεῖα
 πεποίηκε.

95 “Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες”. Ἐλεήμων δὲ ὁ τοὺς διψῶντας ποτίζων· καὶ
 τούτῳ μαρτύριον ἡ πηγὴ ἦν διὰ προσ(ευ)χ(ῆς) ἀνέδειξεν ἀπορούσης τῆς
 χώρας.

“Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες”. Ἐλεήμων ὁ τὸν γυμνὸν ἐνδύων· ἄρᾳ γε καὶ ὁ
 μέγας οὗτος οὐ γυμνοὺς ἐνεδύσατο; Ναι. Τὸ γὰρ καὶ τό.

100 “Μακάριοι οἱ (ἐλεήμονες)”. Ἐλεήμων καὶ ὁ τὸν ξένον συνάγων· καὶ
 αὐτὸς γὰρ ξένους συνήγαγε καὶ ξενείας καὶ δουλείας ἐρρύσατο
 ἀποκαταστήσας τῇ πατρίδι.

Ἀλλὰ τί τὰ καθεκάστην διηγοῦμαι; Οὐ παύεται πεινῶντας τρέφων· καὶ
 τὰ ἐξῆς. Τὰς γὰρ δι' αὐτὸν γινομένας παρὰ τῶν πιστῶν εὐποιΐας τοῖς
 105 πένησιν αὐτῷ ἐπιγράφειν οὐκ ἔξω τοῦ πρέποντος, ἐπεὶ διὰ τούτου τὰς
 θεραπείας καὶ τὰς ἐπιλύσεις τῶν κινδύνων τοῖς βοῶσιν αὐτῷ παρέχεται,

⁷ καταντίον βεβαιωθείς cod. Difficile lectu.

ἵνα καὶ πένητες ἐπικουρίας τύχωσι. Τοῦτο γὰρ ἀπαιτεῖ τὸ ἐπιμελεῖσθαι τῶν δεομένων.

“(Μ)ακάριοι οἱ ἐλεήμονες” καὶ ὁ τὸν ἀσθενῆ ἐπισκεπτόμενος· καὶ εἰ
 110 μακάριος ὁ ἐπισκεπτόμενος, τί ἂν εἴη ὁ ἰώμενος, ὁ ἄμεινον; Καὶ ἵνα σαφὲς γένηται, ἀναριθμήτων ὄντων τῶν παρ’ αὐτοῦ θεραπευθέντων· ἐν ἧ δύο μνησθήσομαι.

Μακάριος καὶ ὁ τὸν ἐν φυλακῇ· ὃς δὲ οὐκ ἐπισκέπτεται μόνον, ἀλλὰ καὶ λυτροῦται {καὶ}⁸ θανάτου πικροῦ τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν.

115 Καὶ ταῦτα μὲν σωματικῶς· πνευματικῶς δὲ τοὺς μὲν λιμώττοντας οὐ πείναν ἄρτου, ἀλλὰ λόγον Κυρίου τῷ οὐρανίῳ ἄρτῳ, ᾧ τρέφονται ἄγγελοι, διέθρεψεν. Τοὺς διψῶντας δὲ τῷ καύσωνι τῆς ἁμαρτίας δρόσῳ πνευματικῇ ἐποτίσατο καὶ ταῦτα περιῶν τῇ τοῦ λόγου σιτοδοσίᾳ καὶ δρόσῳ· τρέφων τε μὲν τοῖς δόγμασι ταῖς δ’ ἐντολαῖς ποτίζων· ἡδύνων δ’ ὡς ἡδύσματι καὶ ταῖς
 120 ἐπαγγελίαις· ταῖς δ’ ἀπειλαῖς ὡς φάρμακα προτιθεὶς ἀσθενέσι· μεταστὰς δέ, ὑπὲρ τῶν πεινῶντων καὶ διψῶντων πνευματικῶς καὶ προστρεχόντων μετὰ πίστεως διηνεκῶς πρὸς αὐτὸν ῥυσθῆναι τῆς δίψης καὶ τῆς πείνης τῶν ἁμαρτιῶν, τῷ Θεῷ ἐντυγχάνων <καὶ>⁹ παραμυθίαν τοῦ κακοῦ δοθῆναι αὐτοῖς ἀπαιτῶν ὁ μακάριος.

125 Ἔτι καὶ τοῦτον -εἰ καὶ ἐναντίον δοκεῖ τοῖς εἰρημένοις· ὅτι τοὺς ἐμπεπλησμένους τε <καὶ>¹⁰ κεχορτασμένους πεινῆν καὶ διψῆν ἐποίησεν καὶ ποιεῖ· πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀκ(ούσωμεν)· τοὺς ἐμπεπλησμένους καὶ μισαττομένους τὴν δικαιοσύνην, ὥσπερ τις βρῶσις¹¹, ἧς κεχόρτασται, πεινῶντας δὲ τὴν ἀδικίαν, ὅπως ὁ τὰς παραινέσεις πεινῶν ἐκείνου τοῦ
 130 μακαρισμοῦ ἀξιοῦται, οὕτω τὸ ἐναντίον. “Μακάριοι γάρ φησιν οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες”.

⁸ καὶ cod: delevi.

⁹ καὶ om. cod.

¹⁰ καὶ om. cod.

¹¹ fort. τινα βρῶσιν.

135 Γυμνοὺς δὲ ὁπόσους τῆς ἀφθάρτου στολῆς ἐνέδυσε, μόνῳ τῷ Θεῷ
 μετρητοί. Ὡ, πόσοι Ἕλληνες, πόσοι Ἰουδαῖοι, πόσοι αἰρετικοί, πόσοι
 ἄπιστοι δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν χειραγωγηθέντες τὴν τοῦ
 140 παλαιοῦ Ἀδὰμ ἀπώσ(αν)τ(ο) γύμνωσιν, τὸν Κύριον ἐνεδύσ(αν)τ(ο). Οὐκ
 ἐπαύετο γὰρ ὁ μακάριος σπουδάζων, πάντα λίθον κινῶν μηδένα τοῦ
 γένους ἡμῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔνδυμα τοῦ σωτηρίου γάμου ἀπολείπεσθαι,
 ἀλλὰ πάντας κοινωνοὺς ἔχειν τοῦ οὐρανίου γάμου καὶ τῆς τρυφῆς ὡς
 φιλόστοργος πατὴρ ἐσπούδαζε. Διὸ καὶ πολλοὺς τῶν ἀπίστων κατηχήσας
 145 τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος ἐνέδυσε· οὓς καὶ ξένους τῆς οὐρανίου
 πολιτείας τοῦ οὐρανοῦ πολίτας ἀνέδειξεν. Οἷος γὰρ φησιν ὁ χοϊκός,
 τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοὶ καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, <τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι>¹².
 καὶ ἀσθενοῦντας πρὸς θάνατον ἰάσατο καὶ ἐκ τοῦ φάρυγγος τοῦ
 κοσμοκράτορος ὡς ἐκ φυλακῆς ἐξεσπάσατο.
 150 Διὰ ταῦτα οὖν δοξάζωμεν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, τὸν τοιοῦτον
 προστάτην ἡμῖν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀναδείξαντα· δι' οὗ πεινῶντες
 ἐ<κ>τρέφονται¹³ καὶ διψῶντες ποτίζονται καὶ γυμνοὶ περιστέλλονται καὶ
 ξένοι συνάγονται καὶ ἀσθενεῖς θεραπεύονται καὶ οἱ ἐν φυλακῇ δεσμῶν
 ἀπολύονται. Τίς ποτε τοῦτον παρεκάλεσε καὶ τῆς αὐτοῦ ῥοπῆς οὐκ
 155 ἐπέτυχεν; Οὐδεὶς, εἰ μὴ τις οὕτω τῆς προνοίας κρινούσης, οἷς κρίμασιν
 ἐπίσταται. Ἀνταμείψωμεν τοίνυν αὐτὸν τῷ τοῦτον μιμεῖσθαι ὡς ἐφικτὸν
 καὶ τῶν αὐτῶν γερῶν καὶ ἡμᾶς ἀξιόσ<η>. Εὐφρανεν ἡμᾶς αὐτὸς τῇ τῆς
 ἑορτῆς τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ἐπιδημίας, ἀντευφράνωμεν ἡμεῖς αὐτὸν τῷ
 πόθῳ καὶ τῇ ἀρίστη πολιτείᾳ· εἰ γὰρ χαρὰ γίνεται ἐφ' ἐνὶ ἁμαρτωλῷ
 155 μετανοοῦντι, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ προκοπῇ.

¹² τοιοῦτοι...ἐπουράνιοι om. cod.

¹³ ἐτρέφονται cod.

Testimonia – Σχόλια.

5. *Ματθ.* ε'7.

7. “ἄλαλον δίκην ἰχθύος”: Leutsch-Schneidewin, II, 586.16 (Μιχ. Ἀποστόλη, XIII, 45.1)· Ἰω.Δαμασκ., *Τερὰ Παράλληλα*, PG 95, 1217.

10-11. “τέττιγος δίκην”: Leutsch-Schneidewin, II, 215. 7-9 (Μακαρ. Χρυσοκεφάλου, VII, 11-12)· Ἑρμογένους, *Περὶ Ἰδεῶν*, II, 4.5, Rabe· Μενάνδρου, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, Spengel, 391.10· Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, Henry, κωδ. 223, Bekker, 216b· Εὐσταθίου, *Σχόλ. εἰς Ἰλ.*, van der Valk, I, 622.20 καὶ μὲ ἀρνητικὴ χρῆσις: I, 623.10.

13. Τὸ μοτίβο τῆς παρακοῆς ὡς κινήτρου γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Λόγου βλ. Ἰω.Δαμασκ., *Φιλοσοφικά*, ‘Προοίμοιο’ 31, Kotter, I (1969) 52.30 ἔξ.· *V.Compil.*, 7, Anrich, I, 214. Ἀλλοῦ, ὅμως, δὲν φαίνεται ἀντιστοιχία στὴ δομὴ τῶν δύο κειμένων (Βαρλαάμ-*V.Compil.*).

16. *Α΄Κορ.* θ'25.

22. “ἀκαλλωπίστων”· πρβλ. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπιστ.* 51, 5.2, Gallay, I (1964).

23. “χθαμαλῶν”· πρβλ. U.P.Boissovain, *Excerpta historica iussu imperatoris Constantini Porphyrogeniti confecta*. IV. *Excerpta de Sententiis*, Berolini 1906, 19.18.

25-6. Τὸ σχῆμα τῆς συμμετοχῆς τῶν αἰσθήσεων στὴν ἑορτὴ πρβλ. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Θεοφάνεια*, PG 35, 936.

26-29. Ἡ πρόκριση τοῦ νοήματος εἰς βάρος τῆς φράσης παρατηρεῖται ὡς σχῆμα στοὺς ρητορικοὺς λόγους, πρβλ. Γρηγ. Ναζ., *Ἐπικ. εἰς πατέρα*, PG, 35, 936.

28-9. *Τιτ.* γ'8-9.

30. *Α΄Κορ.* β'6· 13· γ'19. *Β΄Κορ.* α'12.

31. *Α΄Κορ.* κγ'1.

35. “τὸ τοῦ λόγου πέλαγος”· Ἰωάννου Ρήτορος, *Σχόλ. εἰς Ἑρμογ. Περὶ Ἰδεῶν*, Walz, VI (1834) 477.9.

35-6. Τὸ μοτίβο τῆς ἄγνοιας τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἶναι σύνηθες στὴ χριστιανικὴ ρητορικὴ.

36-7. “γνώσεως ὄργανα”· πρβλ. Ἀωνόμου, *Σχόλια εἰς Περὶ Στάσεων*, Walz, VII.1 (1834) 645.37.

38. “πράξεως καὶ θεωρίας”· Κυρίλλου Ἀλεξ., *Συναγωγὴ*, PG 77, 1272.

40-41. “ρητορικῆς μυθολογίας...” Θεοδ. Κύρου, *Ἑλλην. Παθμ.*, iv, 4, Canivet, 204.6.

- 41-2. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης χρησιμοποιοῖ τὰ ἐπίθετα “ψυχρολογία, φλυαρία, μικρολογία” γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴ γραμματικὴ: *Κατὰ Εὐνομίου*, III, 2, 14 · III,1,112 καὶ III, 1, 9, W. Jaeger, *GNO*, II.2 (1960) 56.156· 41.27 καὶ 7.5 ἀντίστοιχα · Λεοντίου πρεσβ., *Εἰς τὴν μεσοπεντηκοστήν*, 241-243, C. Datema – P. Allen, *Leontii presbyteri Constantinopolitani Homiliae* [CCSG,17], Turnhout 1987, 325: «ἀνευ μυθολογίας ρητορικῆς καὶ πλεκτάνης σοφιστικῆς καὶ ματαιοπονίας ρητορικῆς καὶ περιεργείας γραμματικῆς καὶ βαττολογίας ἀστρονομίας»· πρβλ. Ἐφραίμ Σύρου, *Λόγος I*, 13: *Ἔργα*, III (1990).
42. *Α΄ Κορ.* α΄20-21.
- 42-3. “...παραπλήσιοι”: Ὀριγένους, *Περὶ εὐχῆς*, 21, 2.1, P. Koetschau, *Origenes Werke*, II [GCS], Leipzig 1899, 345.16· Κλήμεντος Ἀλεξ., *Στρωματεῖς*, I, 8, 39. 1 ἐξ., Stählin, II (1906) 25.30 ἐξ· Κυρίλλου Ἀλεξ., *Σχόλια Ματθ.*, ἀπόσπ. 71. 13 ἐξ., J Reuss, *Matthäus-kommentare aus der griechischen Kirche* [TuU,61], Berlin 1857, 153-269.
43. *Β΄ Τιμ.* β΄21· κυρίως *Α΄ Τιμ.* α΄5.
44. *Ψαλμ.* 4β΄12.
- 47-8. Ὀλιγωρία πρὸς τὸν Λόγο πρβλ. Λιβανίου, *Ἐπιστ.* 1133, 1, Foerster, XI (1922).
49. “ἵππον εἰς δρόμον”: Leutsch-Schneidewin, I, 256.4 (Διογενιαν. V, 28 σημ.).
- 51-54. Εἶναι σταθερὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τοῦ Ἐγκωμίου ἡ βοήθεια τοῦ ἐγκωμιαζομένου Ἀγίου πρὸς τὸν Ὁμιλητὴ ἐνδεικτικὰ βλ. Θεοφάνους πρεσβ., *Λόγος εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ ἐν ἀγίοις Νικηφόρου πατριάρχου ΚΠολεως...*, 1, Ἰωάννου, *Μνημεῖα*, 116, ὅπου καὶ ἡ μετοχὴ “συνεπαμύνοντος”· πρβλ. Ἀωνόμου, *Βίος... Ὑπατίου ἀρχ. Γαγγρῶν*, 2, Ἰωάννου, *Μνημεῖα*, 252· *Βίος...τῆς ὁσίας...Δομνίκης*, 1, Ἰωάννου, *Μνημεῖα*, 263.
53. “δοῦναι λόγον”: ἡ πιὸ συνήθης σημασία του εἶναι τῆς ‘ἀπολογίας’. Π.χ. Λιβανίου, *Λόγος*, I, 1, 45.9, Foerster, V (1909)· Μ. Βασιλείου, *Κεφάλαια κατ’ ἐπιτομήν*, PG 31, 984· Γρηγ. Ναζ., *Περὶ τοῦ ἑαυτοῦ βίου*, 1683, Jungck· Ἰω.Χρυσοστ., *Ἐρμ. εἰς Ψαλμ.*, PG 55, 139· τοῦ Ἰδίου, *Ἐρμ. Πράξ.*, PG 60, 300 κλπ.
- 53-4. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν*, PG 36, 429: «καὶ λόγων ὁ τῷ καιρῷ προσφορώτατος».
- 58-60. Γρηγ.Νύσσης (νόθ.), *Εἰς Εὐαγγελισμόν*, 64, D. Montagna, «La lode alla Theotokos nei testi greci dei secoli iv-vii», *Marianum* 24 (1962) 536-9.
- 58-59. *Λουκ.* α΄28. Γιὰ τοὺς χαιρετισμοὺς πρβλ. τὰ ‘Προλεγόμενα’ τοῦ *Ἐγκωμίου* τοῦ Μπέρτω, πιὸ κάτω.

61-68. *Enc.Meth.*, 1, Anrich, I, 153.24-27.

65-6. Τὸ “κρούειν” μὲ ἀντικείμενο τὴν σάλπιγγα σὲ παραβολὴ μὲ τὸν λόγο δὲν εἶναι πολὺ ἐπιτυχὴς σύγκριση· πρβλ. Ὡριγένους, *Φιλοκαλία*, vi, 2. 14, J.A. Robinson, *The Philocalia of Origen*, Cambridge 1893, 50.6: «κρούειν χορδὰς»· Γρηγ. Ναζ., *Ἐπικήδ. εἰς πατέρα*, PG 35, 844b· Ἰω. Χρυσόστ., *Σχολ. Πράξ.*, PG 60, 286d. Γιά τὴν παραβολὴ λόγου-σάλπιγγας πρβλ. Θεμιστίου, *Πενταετηρικός*, 105δ.3, Schenkl –Downey, I (1965) 160. 15-6· Ἰω.Χρυσόστ. *Ἐγκώμ. εἰς Διόδωρον*, PG 56, 764· πίσω ἀπὸ αὐτὰ βρίσκεται τό: *Ἡσ.* νη'1. Εἰδικὰ στὰ κείμενα τοῦ Ἀγίου βλ. Λέοντος, *Λόγος*, 63-66, Antonoopoulou, *Homiliae*, 281: «τίς οὕτω σάλπιγξ τὸ ἐνυάλιον ἀπηγήσασα παρατάξεις ἀνέρρωσεν, ὥς οὗτος διὰ τῆς μνήμης σαλπίσας ἡγειρεν τὰς ψυχὰς, τῶν προθύμων αὖξων τὸ πρόθυμον, τῶν ἀναπεπτωκότων διαλύων τὸ ὀχληρόν;».

66-68. “πολύστροφον πορείαν...”: Γρηγ.Ναζ., *Ἠθικά ἔπη*, PG 37, 587.

68-9. *Ἰώβ*, κ'5: «εὐφροσύνη γὰρ ἀσεβῶν πτῶμα ἐξαίσιον»· Γεωργίου, *Χρονικόν*, C. de Boor, *Georgii monachi Chronicon*, I, Leipzig 1904, 207. 20-1· Λέοντος, *Λόγος*, 67-71, Antonoopoulou, *Homiliae*, 281.

70-71. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Θεόφανεια*, PG 36, 317: «καί μοι καθήρασθαι καὶ νοῦν καὶ ἀκοὴ καὶ διάνοιαν».

71-2. Μ.Βασιλείου, *Ὅροι κατ' ἐπιτομήν*, PG 31, 901: «πρόσχωμεν νηφώντως τοῖς λεγομένοις».

73-76. Γιά τὸν ζῆλο τῆς μίμησης, ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὶς ἀγιολογικὲς διηγήσεις πρβλ. ἐνδεικτικὰ: *Βίος... ὀσίου... Γρηγορίου*, 1, Ἰωάννου, *Μνημεῖα*, 129· *Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ὀσίου Γερασίμου τοῦ ἀναχωρητοῦ*, 1, Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συλλογή*, 117. 15-17· *Μαρτύριον τῶν ἁγίων ἐξήκοντα*, 1, Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συλλογή*, 136. 10-12.

77. “μερόπων”: ἐπική λέξη, ποὺ στὰ Ὀμηρικὰ κείμενα χρησιμοποιεῖται πάντα μὲ τὸ οὐσιαστικὸ “ἀνθρώπων”, π.χ.: *Ἰλ.*, 18.342· 18.490· 20.217· *Ὀδ.*, 20.49· 20.132. Ὅμοια καὶ ὁ Ἡσίοδος, *Ἔργα*, 109· 143· 180. Ἐπεὶ στὸν Πίνδαρο, ὅπου βρίσκεται πλέον μόνο του, ὅπως καὶ στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Βαρλαάμ: *Ωδ.* I, 6.31· στὸ ἐξῆς πρβλ. Αἰσχύλου, *Χοηφόροι*, 1018· Εὐριπίδου, *Ἰφιγ. ἐν Ταύροις*, 1264. Ἀντίθετα στὰ πεζὰ κείμενα μένει στενότερα συνδεδεμένο μὲ τὸ “ἄνθρωπος”, π.χ. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 469a.2· *Νόμοι*, 681e.4· ὅχι, ὅμως, πλέον στὸν Ἀριστοτέλη, *Ζώων Ἱστορ.*, 626a.13. Στὴ χριστιανικὴ γραμματεία συναντᾶται στὰ Ἔπη τοῦ Γρηγ.Ναζ., *Δογματικά*, PG 37, 522· *Εἰς ἑαυτόν*, PG 37, 1017· πρβλ. Lampe, 842, ὅπου μόνον τὸ λ. “μεροπηίς”.

79. “μετὰ τὴν μετάστασιν...”: *Enc.Meth.*, 34, Anrich, I, 167.31-2.

80. ‘τὴν φύσιν...θεῶ’’: Θεοδ.Κύρου, *Ἑλλην. Παθην. Θεραπευτική*, II, 102, P. Canivet, 166.3-6.
85. *Ἰω.* α’18· δ’12.
- 85-86. Ἡ φράση μπορεῖ νὰ κρύβει ὑπαινιγμὸ γιὰ τὶς γνωστὲς ἡσυχαστικὲς ἔριδες· ἀναφέρεται οὐσιαστικὰ στὴν δυνατότητα γνώσης τοῦ Θεοῦ. Πρβλ. τὴ συναφὴ θεματολογία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου, π.χ. *Ἐπιστ.* 56, 44-54, Angela Constanides-Hero, *Letters*, 232· *Ἐπιστ.* 66. 45-55, Constanides-Hero, *Letters*, 276· κυρίως *Ἐπιστ.* 40. 143-155, Constanides-Hero, *Letters*, 158. Γιὰ τὶς σχετικὲς ἀπαντήσεις τοῦ Γρ. Παλαμᾶ, πρβλ. *Χρήστου, Συγγράμματα*, Δ’ (1988) 79 ἑξ.
88. ‘εἰς ἠθικὴν διδασκαλίαν.’’: Γρηγ. Νύσσης, *Βίος Μωϋσέως*, II, 49, Daniélou· *Ἰω. Δαμασκ. (ἀμφ.)*, *Βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*, Woodward-Mattingly, 304.21: «ταῦτα διεξελθὼν καὶ εἰς ἠθικὴν διδασκαλίαν τὸν λόγον τελέσας»· Γενναδίου πατρ.ΚΠολεως, *Ἀπαντ. εἰς Ρώμ.*, K. Staab, *Paulus-kommentar aus der griechischen Kirche aus Katenenhandschriften*, Münster 1933, 402.33: «συμπεράνας τὸν περὶ τοῦ δόγματος ἅπαντα λόγον ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν μεθίσταται».
91. *Ματθ.* ε’7.
- 93-4. *Enc.Meth.*, 17, Anrich, I, 160· *V.Metaphr.*, Anrich, I, 251 (PG 116, 337c)· *V.LycioAl.*, *Enc.Neoph.*, 12 καὶ 17, Anrich, I, 396 καὶ 399 (*Συγγράμματα*, Γ’, 460 καὶ 465).
- 96-7. Τὸ θαῦμα τῆς ἀνεύρεσης πηγῆς (ἐκτὸς τῆς *V.N.Sion*, 23-4, Anrich, I, 19-20) ἀπαντᾷ στὴ *V.LycioAl.*, 12, Anrich, I, 307· ὥστόσο, πιὸ κοντὰ βρίσκεται τὸ *Enc.Neoph.*, Anrich, I, 396, 398 (*Συγγράμματα*, Γ’, 462, 464, 472), τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει καὶ τὸ προηγούμενο θαῦμα (προηγούμενη σημ.).
99. Μάλλον ἀναφέρεται στὴν *Pr.de tr. filiabus*: *Enc.Meth.*, 9 ἑξ., Anrich, I, 157 ἑξ.· *Enc.Neoph.*, 9, Anrich, I, 395 (*Συγγράμματα*, Γ’, 458).
- 101-2. Ἀναφέρεται προφανῶς στὰ γνωστὰ θαύματα ἀπελευθέρωσης: *Enc.Meth.*, 42 (Βασίλειος πρεσβ.)· 47 (Πετροῦ Σχολ.), Anrich, I, 171.9 ἑξ.· 174.13 ἑξ.· καὶ τὸ Θαῦμα τοῦ νεαροῦ Βασιλείου: ‘*Thaumata Tria*’, 6, Anrich, I, 188.12 ἑξ.· καὶ πάλι ὅλα βρίσκονται στὸ *Enc.Neoph.*, 43 ἑξ., Anrich, I, 411 ἑξ. (*Συγγράμματα*, Γ’, 479ἑξ.).
- 104-108. *V.p.Michael.*, 1, Anrich, I, 113.5-10.
- 109-110. *Ματθ.* κε’ 36.
111. Ὡς πρὸς τὰ θαύματα ‘ἰασης’ φαίνεται νὰ κρατᾷ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ *Enc.Meth.*, ὅπου δὲν ἀναφέρεται κανένα ὅπως καὶ στὴ *V.p.Michael.*· ἐνῶ ἀπαντοῦν στὴ

V.*Metaphr.*, 9, Anrich, I, 244 (PG 337 bc)· V.*LycioAl.*, 4-5, Anrich, I, 302-303· *Enc.Neoph.*, 6, 19, Anrich, I, 394, 400 (*Συγγράμματα*, Γ', 437, 466).

113. *Ματθ.* κε'36.

113-4. Πρόκειται σαφώς για την Pr.de Strat.: *Enc.Meth.*, 19-32, Anrich, I, 161-167· V.*Metaphr.*, 17, Anrich, I, 252 (PG 116, 341-349)· *Enc.Neoph.*, 30-33, Anrich, I, 404-405 (*Συγγράμματα*, Γ', 472-4).

115. “σωματικῶς...πνευματικῶς”: Αντίστροφο σχῆμα στο *Enc.Meth.*, 16, Anrich, I, 160: «τῷ ζῶντι λόγῳ ἐκτρέφον τὸ ποιμνιον καὶ τροφὴν αὐτῷ χορηγῶν τὴν οὐράνιον, οὐδὲ τῆς αἰσθητῆς τροφῆς κατημέλει». Δὲν συναντᾶται ἀνάλογο σχῆμα στο *Enc.Neoph.*

116. “οὐρανίῳ ἄρτῳ”: Μ.Βασιλείου (ἀμφ.), *Ἑρμ. Ἡσ.*, I, 21. 69, Trevisan.

117. “καύσωνι τῆς ἁμαρτίας”: Διδύμου Τυφλοῦ, *Ἑρμ. Ἰώβ*, A. Heinrick, *Didymos der Blinde. Kommentar zu Hiob*, I [Papyrologische Texte und Abhandlungen,1], Bonn 1968, 80.28-9.

117. “ἰδρόσῳ πνευματικῇ”: Διδύμου Τυφλοῦ, *Ἀπόσπ.[Ἑρμ.Ψαλμ.]*, 1188.3, E. Mühlberg, *Psalmenkommentare aus der Katenenüberlieferung*, I-II [PTuS,15-16], Berlin 1975-1977.

118-120. Για τὸν Νικόλαο ὡς διδάσκαλο δογματικὸ βλ. V.*p.Michael.*, 26, Anrich, I, 126· *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 159· *Enc.Neoph.*, 29, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471).

118-9. “τρέφον-ποτίζων”: *Enc.Neoph.*, 35, Anrich, I, 406 (*Συγγράμματα*, Γ', 475).

120. *Enc.Meth.*, 18, Anrich, I, 161: «τοῖς δέ γε ἀδεῶς ἐξαμαρτάνουσι καὶ λίαν ὑπῆρχε αὐστηρότατος»· *Enc.Neoph.*, 1, Anrich, I, 392 (*Συγγράμματα*, 454): «ὁ ἐχθρὸς τῆς ἁμαρτίας».

120-121. Για τὴν διάκριση τῶν θαυμάτων μετὰ τὸ “μεταστάς”: *Enc.Meth.*, 34, Anrich, I, 167.

127-131. Ὑπαινίσσεται τὰ δύο ἐπεισόδια, κατὰ τὰ ὅποια ὁ Ἅγιος συγκρούστηκε μετὰ τὴν ἀδικία· πρόκειται γιὰ τὴν Pr.de Strat. στὸ α' καὶ β' μέρος τους: V.*p.Michael.*, 31, Anrich, I, 129· *Enc.Meth.*, 18, Anrich, I, 161 ἐξ.· V.*Metaphr.*, 17, Anrich, I, 252 ἐξ. (PG 116, 341)· *Enc.Neoph.*, 30, Anrich, I, 404 ἐξ. (*Συγγράμματα*, Γ', 472).

130-131. *Ματθ.* ε'6.

132. “ἄφθάρτου στολῆς”: Λουκ. ιε'22· πρβλ. Διδύμου Τυφλοῦ (νόθ.), *Περὶ ἁγ. Τριάδος*, PG 39, 680: «ἐνδυσόμεθά τε τὸν Σωτῆρα Χριστόν, στολὴν ἄφθαρτον καὶ ἰσότημον τοῦ ἀναγεννήσαντος καὶ σφραγίσαντος ἡμᾶς ἁγ. Πνεύματος».

133. “Ἑλληνες”: Ἀναφέρεται στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἁγίου κατὰ τοῦ Παγανισμοῦ: *V.p.Michael.*, 45, Anrich, I, 135· *V.Metaphr.*, 15, Anrich, I, 250 (PG 116, 335cd)· *V.LycioAl.*, 19, Anrich, I, 310· *Enc.Neoph.*, 18, Anrich, I, 399 (*Συγγράμματα*, Γ', 465).
133. “Ἰουδαῖοι”: δὲν ὑπάρχει γνωστὸ θαῦμα τοῦ Ἁγίου, ποὺ νὰ σχετίζεται μὲ Ἰουδαίους. Δὲν εἶναι ἀπίθανο μὲ τὴν ὀνομασία αὐτὴ νὰ κατέτασσε τοὺς Μουσουλμάνους, θαύματα μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστά. Αὐτά, ὅμως, θεωροῦμε ὅτι ἐννοεῖ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ “ἄπιστοι”, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. σχόλιο στὸ στ. *134. Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ παραβλεφθεῖ ἡ ‘ἐνθύμησις’ τοῦ **Ottob. 312**, *5-6, ποὺ ἐκδίδουμε στὸ Παράρτημα II· ἐκεῖ γίνεται σαφὴς ἀναφορὰ τουλάχιστον ἑνὸς θαύματος σὲ ‘ἐβρέο’.
133. “αἵρετικοί”: ἐκτὸς τῶν γενικῶν ἀναφορῶν στὴν περιγραφὴ τῆς “ὀρθοδοξίας” τοῦ ἁγίου Νικολάου ὡς ἐπισκόπου (*Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160· *V.Metaphr.*, 13, Anrich, I, 248 [PG 116, 336]· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 [*Συγγράμματα*, 470]), ὑπάρχουν οἱ εἰδικότερες γιὰ τὴν δράση του κατὰ τῆς ἀρειανικῆς αἵρεσης: *V.Metaphr.*, 16, Anrich, I, 251 (PG 116, 337)· *Enc.Neoph.*, 28, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471).
134. “ἄπιστοι”: σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορίᾳ ἐντάσσουμε τὰ θαύματα, ποὺ σχετίζονται μὲ μουσουλμάνους: ‘Thauma de Imagine’, Anrich, I, 339· *Enc.Neoph.*, 33, 49, Anrich, I, 408, 415 (*Συγγράμματα*, Γ', 479, 488). Ὑπάρχει ἓνα ἀκόμη περιστατικὸ μὲ ἓναν ἄπιστο (κυριολεκτικὰ) στὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ *V.N.Sion.* (22, Anrich, I, 18), ἀλλὰ ἀπαντᾷ καὶ στὸ *Enc.Neoph.*, 15, Anrich, I, 398 (*Συγγράμματα*, Γ', 463), τὸ ὁποῖο μᾶλλον γνωρίζει ὁ Βαρλαάμ. Ἐν ἀναφέρεται σὲ αὐτὸ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ “ἄπιστοι”, τότε δὲν εἶναι ἀπίθανο ὡς Ἰουδαίους νὰ ὀνομάζει τοὺς μονοθεϊστὲς Μουσουλμάνους.
136. Leutsch-Schneidewin, I, 146.63 καὶ 293.42· πρβλ. Λιβανίου, *Ἐπιστολὴ* 1504, 2.1, Foerster, IX (1922).
137. *Ματθ.* κβ'12.
138. “οὐρανίου γάμου”: *Ἀποκ.* ιθ'7-9.
- 139-140. *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402.26 (*Συγγράμματα*, Γ', 470. 437-8).
140. “στολὴν...ἐνέδυσσε”: *Γαλ.* γ'27· Μ.Ἀθανασίου (νόθ.), *Εἰς τὸν ἐκ γεννητῆς τυφλόν*, PG 28, 1021c: «χλαῖναν τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος».
- 141-2. “οἶος ὁ χοϊκὸς...ἐπουράνιοι”: *Α'Κορ.* ιε'48.

143. “ἄσθενοῦντας”: ἀναφέρεται στὰ θαύματα θεραπείας: *Enc.Neoph.*, 6, 19, 47, 48, Anrich, I, 394, 400, 414 (*Συγγράμματα*, Γ', 457, 466, 487-8)· πρβλ. *V.LycioAl.* 4-5, Anrich, I, 302-3.
143. “φάρυγγος”: Ἰω.Χρυσοστ., *Κατηχ.*, vi, 19.5, Wenger, 225.
144. “κοσμοκράτορος”: *Ἐφес.* στ'12.
151. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς “μιμήσεως” ὡς σκοπὸ τοῦ ἀγιολογικοῦ ἐγκωμίου τοῦ Νικολάου βλ. *Meth.ad Theod.*, 23, Anrich, I, 150.15· *Enc.Meth.*, 2, Anrich, I, 154.19· *V.Metaphr.*, 1, Anrich, I, 235.7-15 (PG 116, 317ab)· *Enc.Neoph.*, 1, Anrich, I, 393.19-20 (*Συγγράμματα*, Γ', 456). Γενικὰ γιὰ τὴ θεωρία τῆς μιμήσεως σὲ σχέση μετὰ τὴν Ὁμιλία βλ. Μενάνδρου, *Περὶ Ἐπιδεικτικῶν*, Spengel, 380.21 (Russell-Wilson)· Λιβανίου, *Ὁμιλία* 59, 22, Foerster, IV (1908), 220· Γρηγ.Νύσσης, *Βίος Μωϋσέως*, I, 13.3, Daniélou· Γρηγ.Ναζ., *Εἰς τὴν Γοργονίαν*, PG 792cd· Μ.Βασιλείου, *Εἰς Γόρδιον*, PG 31, 492d καὶ τοῦ Ἰδίου, *Εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας*, PG 31, 508bc· Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς τὴν ἀγ. Πελαγίαν*, PG 50, 582d· τοῦ Ἰδίου, *Εἰς μάρτυρας*, PG 50, 661d-663a· τοῦ Ἰδίου, *Εἰς ἱερομ. Φωκᾶ*, PG 50, 702b καὶ *Εἰς ἄγ. Βαρλαάμ*, PG 50, 677a. Πρβλ. Ἱεροκλέους, *Υπόμνημα εἰς Χρυσὰ ἔπη*, I, 16.5, F.G. Köhler, *Hieroclis in aurem Pythagoreorum Carmen Commentarius*, Stuttgart 1974: «ἡ δὲ συμφώνως τῷ νόμῳ τιμὴ ἢ τῆς οὐσίας ἐστὶ τῶν τιμωμένων γνώσις καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν κατὰ δύναμιν ἐξομοίωσις. Ὁ γὰρ ἄγαταί τις, καὶ μιμεῖται, ὅσον αὐτῷ οἶόν τε, καὶ τιμὴν ποιεῖται τοῦ ἀνενδεοῦς τὴν τῶν ὑπ' ἐκείνου προτεινομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν». Ἐδῶ φαίνεται ἡ νεοπλατωνικὴ βάση τῆς θεωρίας, ποὺ ἐπικράτησε ὡς μοτίβο στὴν ἀγιολογικὴ ρητορικὴ τῶν βυζαντινῶν.

V.

“Εὐαγγέλιον” τοῦ μεγάλου Νικολάου

1. Προλεγόμενα.

α'. Γενικά.

Ἄν κατέτασσε κάποιος τὰ ρητορικά κείμενα, πού σχετίζονται μὲ τὴν τιμὴ στὸν ἅγιο Νικόλαο, μὲ κριτήριό τὴ σχέση τους μὲ τὸν τιμώμενο, θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργηθοῦν τρεῖς κυρίως κατηγορίες: (α) κείμενα πού περιέχουν τὸ διηγηματικὸ στοιχεῖο καὶ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία (μὲ ἀκράϊο ὄριο τὸ Λόγο τοῦ Βαρλαάμ), (β) κείμενα, πού μὲ ἀφορμὴ τὴν τιμὴ τοῦ ἁγίου ἐκτρέπονται σὲ ἠθικὴ διδασκαλία περισσότερο (π.χ. ὁ Βοδληανὸς κώδικας) καὶ γ) ἐκεῖνα πού δὲν ἀναφέρονται καθόλου στὸν Ἅγιο, ἀλλὰ σχετίζονται μαζί του ἐντελῶς ἐξωτερικά (π.χ. συνδέονται μὲ ἐξωτερικὸ στοιχεῖο, ὅπως τ' Ἀναγνώσματα τῆς ἡμέρας τῆς μνήμης του). Σὲ αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκει ὅπωςδὴποτε καὶ τὸ κείμενο τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικα, πού ἐκδίδουμε¹.

Συγκεκριμένα, στὸν cod. Marcianum Gr. I. 65 (coll. 1378)², στὰ φφ. 396r- 400v, ὑπάρχει κείμενο, πού ἐπιγράφεται: «Εὐα(γγέλιον) τοῦ Μεγάλου Νικολάου», ἀρχ.: «Καθάπερ φυτὰ χρῆζουσιν τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιρροῆς πρὸς καρποφορίαν...» καὶ τέλος: «...καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ μισθὸν ληψόμεθα πολὺν τῶν αἰωνίων ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀπολαύοντες καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας. Ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς...»³. Ὁ κώδικας εἶναι χαρτῶος τοῦ 15^{ου} αἰ., μὲ διαστάσεις 208x140, συνολικὰ 404 φφ. καὶ 23 στῆλες περίπου ἀνὰ φύλλο⁴.

Ὁ συγκεκριμένος κώδικας ἀνήκει στὴν κατηγορία των μετα-μεταφραστικῶν πατριαρχικῶν *Πανηγυρικῶν* καὶ *Ὁμιλιῶν* ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅμως, λείπει ἡ ἐπιγραφή⁵.

¹ Ἐνδεικτικὸ εἶναι ἄλλωστε, ὅτι στὸν ἀγιολογικὸ κατάλογο, πού συνέταξε γιὰ τὰ χφφα τῆς συγκεκριμένης βιβλιοθήκης ὁ H. Delehaye δὲν περιλαμβάνεται καμμία ἀναφορὰ στὸ συγκεκριμένο κείμενο, βλ. «Catalogus Codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae D. Marci Venetiarum», AB 24 (1905) 169- 256.

² Γιὰ τὶς κατατάξεις καὶ ἀριθμήσεις τῶν κωδίκων στὴ Μαρκιανὴ βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας καὶ τοὺς σχετικὸς καταλόγους βλ. Richard-Olivier, *Répertoire*, 814-5 ἐξ.

³ Halkin, *BHG*, III, 151 n.1364n. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 601.

⁴ Elp. Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum Codices Manuscripti*, I. *Codices in classes A prima usque ad quintam inclusi. Pars Prior classis I – classis II, codd. 1- 120* [Ministero per I beni culturali e ambientali, Indici e Cataloghi, n.s. VI], Roma 1967, 80 ἐξ., τὸ κείμενό μας στὸ v. 61. Πρβλ. Castelanì, *Catalogus*, 150 ἐξ., ὅπου ὁ κώδικας ἀπαντᾷ καὶ μὲ τὴν παλαιότερη ἀρίθμηση v. 78 (olim LXV cl. I recens additio), ἐνῶ τὸ κείμενό μας εἶναι τὸ v. 58 καὶ μὲ λάθος ἀναφορὰ φφ. 397r-401v.

⁵ Ehrhard, *Überlieferung*, III, 523 , ὅπου γενικά τὰ Πανηγυρικά καὶ Ὁμιλίαρα πού ἀποδίδονται σὲ συγκεκριμένο συγγραφέα. Πρβλ. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 525 : τὸ *Ὁμιλίριο I*, πού ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Ἰωάννη Χαλκηδόνης (532 ἐξ.), Ἰωάννη Ξιφιλίνο (538 ἐξ.) καὶ σὲ ἄλλους· ὁ G. Mercati τὸ ἀπέδιδε στὸν πατριάρχη Ἰωάννη Θ' Ἀγαπητό, 1111-1134 (*Opere Minori*, II, Vaticano 1937, 449-453), ἐνῶ ὁ Ehrhard εἰκάζει ὅτι εἶναι ὁ μοναχὸς Ἰωάννης Ξιφιλίνος (*Überlieferung*, III, 556-9). Βλ. καὶ Ehrhard, *Überlieferung*, III, 559-631 (πρβλ. Beck, *Kirche*, 631-2): *Ὁμιλίριο II*, πού ἀποδίδεται καὶ πάλι στὸν Ἰ. Χαλκηδόνης, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀρκετοὺς ἄλλους· σὲ αὐτὴν τὴν ὁμάδα ἀνήκει καὶ ἡ

Ὁ Castellani ὑποθέτει, ὅτι δημιουργὸς τῶν κειμένων, ποὺ περιέχονται στὸν κώδικα, μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Ἰωάννης Ξιφιλίνος, πατριάρχης ΚΠολεως⁶ βάσει τῆς ὁμοιότητος τῶν κειμένων μὲ ἄλλα ποὺ τοῦ ἀποδίδονται καὶ βρίσκονται σὲ Μαρκιανούς Κώδικες⁷. Ὁ Ehrhard ἀποκλείει τὴν περίπτωση προέλευσης αὐτῆς τῆς ομάδας Ὁμιλιῶν ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἰ. Ξιφιλίνο⁸. Πάντως, τὸ συγκεκριμένο κείμενο δὲν περιέχεται σὲ κανέναν κώδικα ἀπὸ τὶς σχετικὲς ομάδες. Ἀπὸ ἐσωτερικὴ μαρτυρία, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἐπίσκοπο, ποὺ ἀπευθύνεται στὸν ἐμπιστευμένο σὲ αὐτὸν ποιμνιο⁹. Ἐπιπλέον, ἡ διαπραγματεύση τῆς προέλευσης τῆς ἁκτιστῆς ἐνέργειας, ποὺ πραγματοποιεῖ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου (στ. 30-33), ἡ ἀδρὴ παρουσίαση τοῦ ζητήματος τῆς διάκρισης ἐνέργειας καὶ οὐσίας (41 ἐξ.), καὶ τῶν σχετικῶν ἐννοιῶν κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου (47-54), φαίνεται νὰ τοποθετεῖ τὸ κείμενο ἐγγὺς σχετικῆς ἱστορικῆς θεολογικῆς συνάφειας. Τέτοια παρατηρεῖται ἰδιαίτερα κατὰ τὸν 14^ο αἰ. μὲ τὶς παλαμικὲς ἔριδες.

β'. Τὰ ἀναφερόμενα 'ἀναγνώσματα'.

Ἕνα ἄλλο ζήτημα ποὺ τίθεται ἀπὸ τὴν Ὁμιλία αὐτή, εἶναι τὸ θέμα τῶν ἀναγινωσκομένων εὐαγγελικῶν χωρίων. Ἡ συγκεκριμένη Ὁμιλία ἐρμηνεύει τὴν περικοπή, ποὺ διαβαζόταν κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅπως δηλώνει ὁ τίτλος ('Εὐαγγέλιον τοῦ Μεγάλου Νικολάου'). Ὁ ὁμιλητὴς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἤδη δηλώνει ὅτι πρόκειται γιὰ χωρίο τοῦ κατὰ Λουκᾶ εὐαγγελίου (:«ἀκούσωμεν τὴν τῶν

συγκεκριμένη ὑποκατηγορία τῶν δίχως ἐπιγραφή (Ehrhard, *Überlieferung*, III, 598, v.7). Γιὰ τὸ *Ὁμιλιάριο II* ὁ Ehrhard προκρίνει ὡς συγγραφέα τὸν πατριάρχη Ἰωάννη Θ' Ἀγαπητό (*Überlieferung*, III, 629-631). Τέλος γιὰ τὴν ομάδα ποὺ παραδίδει τὸ **Ὁμιλιάριο III** (Ἰταλοελληνικό) βλ. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 631-681. Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς τελευταίας ομάδας εἶναι, ὅτι περιλαμβάνει καὶ Λόγους σὲ ἑορτὲς ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου· ἴσως, λοιπόν, ἡ κατατάξις τοῦ συγκεκριμένου Λόγου στὴν ομάδα τοῦ *Ὁμιλ. III* φανερώνει μικτὴ προέλευση τοῦ κώδικα. Σύντομη καὶ διαφωτιστικὴ διαπραγματεύση καὶ στοῦ Ζωγράφου, *Γαβριήλ*, 190-194.

⁶ Γιὰ τὸν Ἰωάννη Η' Ξιφιλίνο, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (1064-1075) βλ. V. Laurent, «Ἰωάννης, ὁ Η', ὁ Ξιφιλίνος», *ΘΗΕ* 6 (1965) 1246-8· Beck, *Kirche*, 556-7· ἀρχιμ. Ν. Χ. Ἰωαννίδης, *Θεολογία καὶ Γραμματεία ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ ἐξῆς*, ἐκδ. Π. Κυριακίδης, Ἀθήνα 2007, 137 ἐξ. (=Παγκόσμιον Βιογραφικὸν Λεξικό, 4 [1991], 82).

⁷ Castellani, *Catalogus*, 150. Συγκεκριμένα ἀναφέρεται στοὺς κώδδ. Marc. Gr. 86 cl. II, Nan. CVIII καὶ cl. II, Nan. CXXII, γιὰ τοὺς ὁποίους πρβλ. Ehrhard, *Überlieferung*, III, 542 καὶ 544.

⁸ Ehrhard, *Überlieferung*, III, 556-9. Ἡ ομάδα τῶν Ὁμιλιῶν γιὰ ὅλο τὸ χρόνο προσγραφόταν στὸν πατριάρχη Ἰ. Ξιφιλίνο, βλ. π.χ. Κ. Γ. Μπόνι, *Προλεγόμενα εἰς τὰς "Ερμηνευτικὰς Ὁμιλίας" τοῦ Ἰωάννου VIII Ξιφιλίνου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως [2 Ἰαν. 1064-2 Αὐγ. 1075]. Συμβολὴ εἰς μίαν νέαν ἐκδόσιν*, Ἀθήναι 1937, εἰδ. 10 ἐξ. · ἄλλοτε ἀποδόθηκε στὸ Θεοφύλακτο Βουλγαρίας (ἀπὸ τὸ Σοφρόνιο Εὐστρατιάδη, *Ὁμιλίες εἰς τὰς Κυριακὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Α', Τεργέστη 1903, ιθ'). Ἡ νεώτερη ἔρευνα τὰ ἀποδίδει στὸν ὁμώνυμο ἀνιψιὸ τοῦ Πατριάρχου, ποὺ πέθανε μετὰ τὸ 1080· Σ. Γ. Π[απαδοπούλου], «Ἰωάννης, ὁ Ξιφιλίνος», *ΘΗΕ* 7 (1965) 1-2· Beck, *Kirche*, 629-630· Ἰωαννίδης, *ᾠ.π.*, 139.

⁹ Στ. 10-13: «Διὰ τοῦτο κἀγὼ χρέος ἔχω ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον παρακαλεῖν ὑμᾶς καὶ νουθετεῖν, ἴσως δὲ καὶ ἐπιτιμᾶν καὶ ἐλέγχειν, εἴ πως δυνηθῶ καὶ ἐμμενέον καὶ ὑμᾶς περισώσασθαι».

εὐαγγελικῶν ῥημάτων διδασκαλίαν, ἣν ὁ θεσπέσιος *Λουκᾶς* ἡμῖν σήμερον ὑποτίθῃσιν») καὶ μάλιστα γιὰ τὸ *Λουκ.* 6, 17-23 («τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔστη ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τόπου πεδινοῦ...»). Στὴν Κων/πολιτικὴ Ἐκκλησία, ὡστόσο, κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, σύμφωνα μὲ τὸ *Συναϊτικὸ Κανονάριο* τοῦ IX/Χου αἰ.¹⁰ καὶ τὸ *Τυπικὸ* τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Χου αἰ.¹¹ διαβαζόταν τὸ *Ματθ.* 4,25-5,12. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ χωρίο τῆς Ὁμιλίας μας βρίσκεται ὡς ἀναγινωσκόμενο κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου στὸ *Τυπικὸ* τῆς μονῆς Εὐεργέτιδος τοῦ X/XIIου αἰ.¹² Τὸ ἴδιο χωρίο παρουσιάζεται, ἐπίσης, σὲ *Εὐαγγελιστᾶριο* τοῦ 1671¹³, στὴν ἐκδοσὴ τοῦ *Εὐχολογίου* ἀπὸ τὸν J. Goar τὸ 1730¹⁴ καὶ τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Καινῆς Διαθήκης* ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1904¹⁵ καὶ συνεχίζεται νὰ εἶναι σὲ χρῆσιν μέχρι σήμερα.

Τὸ ζήτημα, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῶν ἀναγνώσμων στὴν Ἐκκλησία καὶ μάλιστα τὴν Κωνσταντινουπολιτικὴ, ἐκφεύγει φυσικὰ τῶν ὁρίων τῆς ἐργασίας μας¹⁶. Ὡστόσο, ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ παρακάτω:

Χειρόγραφα μὲ τὰ λειτουργικὰ ἀναγνώσματα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν Η΄ αἰ.¹⁷ Σὲ αὐτὰ διαμορφώνονται τρεῖς κύκλοι: (i) ἓνας γιὰ τὶς ἀκίνητες ἐορτές, (ii) ἄλλος γιὰ τὶς κινητὲς κι (iii) ἓνας τρίτος γιὰ εἰδικὲς περιπτώσεις ἐορτῶν Ἁγίων. Στὴν ΚΠολη φαίνεται, ὅτι ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν IX αἰ. κ. ἐξ. μέσῳ τῆς λεγόμενης ‘‘στουδιτικῆς μεταρρύθμισης’’ ὁ ἱεροσολυμητικὸς τρόπος ἀνάγνωσης τῶν ἀγιογραφικῶν χωρίων στὴ λατρεία¹⁸, γεγονὸς ποὺ συνδέεται εὐρύτερα μὲ τὸν

¹⁰ Δημητρίεφσκη, *Τυπικά*, I, 172 ἐξ., εἰδ. 204, ὅπου τὰ ἀναγνώσματα εἶναι τὰ ἐξῆς: προκ. *Ψ.* 131,1 («Οἱ ἱερεῖς σου...»), ἀποστ. *Ἐβρ.* 13,17 ἐξ. («Πεῖθεσθε τοῖς ἡγουμένοις...»), ἀλληλ. *Ψ.* 91, 13, εὐαγγ. *Ματθ.* 4,25 ἐξ.

¹¹ Mateos, *Τυπικόν*, I, 124-5. Ἐκτὸς τοῦ *Ματθ.* 4,25 ἐξ. ὡς εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα, δίνονται ἐπίσης: προκ. *Ψ.* 63, 11, ἀποστ. *Ἐβρ.* 13,17 καὶ ἀλληλ. *Ψ.* 131, 9.

¹² Δημητρίεφσκη, *Τυπικά*, I, 216 ἐξ., εἰδ. 332, μαζὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἀγιογραφικὰ χωρία: προκ. *Ψ.* 115,6 («Τίμιος ἐναντιον Κυρίου...»), ἀποστ. *Ἐβρ.* 13, 17 καὶ ἀλληλ. *Ψ.* 131,1.

¹³ Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ *Θείου καὶ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου* ἀπὸ τὸν Ἱ. Γλυκὴ στὴ Βενετία τὸ 1671, στ. 215β.

¹⁴ J. Goar, *Εὐχολόγιον, Sive Rituale Graecorum*. Venetiis MDCCXXX, 715^a, ὅπου παραπέμπει στὴν ἐορτὴ τοῦ ἁγ. Σάββα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στοῦ ἁγ. Ἀντωνίου, 716β.

¹⁵ *Ἡ Καινὴ Διαθήκη*, (φωτοαναστατικὴ ἔκδ. τοῦ 1904), ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθῆναι 2004, 620.

¹⁶ Βιβλιογραφικὰ σημαντικὰ θεωροῦμε γιὰ τὸ θέμα τὰ: P. A. Kniazeff, «La Lecture de l' Ancien et Nouveau Testament dans le rite byzantine», στό: *La prière des Heures* [Lex Orandi, 35], Paris 1963, 201-251· P. M. Guy, «La question du système des Lectures de la Liturgie byzantine», στά: *Miscellanea liturgica in onore di sua Eminenza il Cardinale Giacomo Lercaro*, τ. II, Roma 1967, 251-261 καὶ Elena Velkova-Velkovska, «Lo studio dei lezionari byzantini», *ÉdOr* 13 (1996).

¹⁷ Elena Velkova-Velkovska, «Byzantine liturgical books», στό: A. J. Chupungo (ἐπιμ.), *Handbook for liturgical studies, I, Introduction to the Liturgy*, Collegeville, Minnessota 1997, 225-240, εἰδ. 223· κατὰ ὁρισμένους ἐρευνητὲς τὸ σύστημα ἀνάγνωσης ἀνάγεται οὐσιαστικὰ στὸν Ζ΄ αἰ. ἂν καὶ ἔχουμε πολὺ παλαιότερες ἀναφορὲς ἤδη ἀπὸ τοὺς Β΄ καὶ Γ΄ αἰ.· Εὐ. Θεοδώρου, «Ἀναγνώσματα», *ΘΗΕ* 2 (1963) 460-2, πρβλ. Γ. Γ. Μπεκατόρου, «Εὐαγγελίου, Ἀνάγνωσις», *ΘΗΕ* 5 (1964) 975-9· Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι*, 46 ἐξ. σημ. 10 καὶ Ἀ. Σ. Κορακίδη, *Κήρυγμα καὶ Λατρεία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1994, 94.

¹⁸ Στὴ γεωργιανὴ καὶ πὺρ πλήρη ἐκδοχὴ του ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν M. Tarchnisvili, *Le Grand Lectionnaire de l' Eglise de Jerusalem* [CSCO, 188-9, 204-5/ Scriptores Iberici, 9-10, 13-4] πρβλ. καὶ τὴν ἄρμενικὴ

άνταγωνισμό μεταξύ τῶν δύο τυπικῶν, τοῦ ‘μοναστικοῦ’ καὶ τοῦ ‘ἐνοριακοῦ’¹⁹. Ἔως τότε, ὅπως φαίνεται κυρίως ἀπὸ τὸ *Τυπικὸν* τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὑπῆρχαν κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ τῶν δύο τρόπων ἀνάγνωσης. Αὐτοὶ συνυπάρχουν μέχρι τὸν 14^ο αἰ., ὁπότε μὲ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ πατριάρχῃ Φιλοθέου Κοκκίνου, ὁ μοναστικὸς τρόπος λατρείας -καὶ τ’ ἀνάλογα Ἀναγνωσματάρια- ἐπιβάλλεται ὀριστικά τοῦ ἐνοριακοῦ²⁰. Πιστεύουμε, ὅτι σ’ αὐτὴν τὴν περίοδο μέχρι τὸν 14^ο αἰ., ὁπότε συνυπάρχουν τὰ δύο τυπικά -καὶ τρόποι ἀνάγνωσης-, ἐμπίπτει καὶ ἡ συγκεκριμένη Ὁμιλία· ἐρμηνεύει μὲ βάση τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ κατὰ Λουκᾶ, ποὺ τελικὰ ἐπικράτησε, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ἐπικουρικά τὸ κείμενο τοῦ κατὰ Ματθαῖον, τὸ ὁποῖο πιθανὸν ἀκόμη διαβαζόταν, ὅπου χρησιμοποιοῦσαν τὸ *Τυπικὸν* τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας²¹.

Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα μιὰ ἐρμηνευτικὴ σύνθεση στὰ ὅρια τοῦ συμπιλήματος· πηγές του εἶναι τὰ χειρόγραφα τῶν Catenum, καὶ ἀνεξάρτητα τὰ ὑπομνήματα τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Σποραδικὰ φαίνονται καὶ ἄλλες ἀναγνώσεις. Λεπτομερῶς τὰ παραθέματα βρίσκονται στὰ Σχόλια-Testimonia, ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου.

γ’. Γλώσσα καὶ Ὑφος.

ὄχι πλήρη ἔκδοχή στοῦ A. Renoux, *Le Codex Armenien Jerusalem 121* [PO XXXVI,2,168], Brepols, Tourhout 1971. Πιο κοντὰ στὸν τρόπο παράθεσης τῶν ἀναγνωσμάτων ἴσως βρισκόταν τὰ ἀντιοχειακὰ ἀναγνωσματάρια, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς Ὁμιλίες τοῦ Σεβήρου Ἀντιοχείας· Getcha, «Le système », 37-8.

¹⁹ Γιὰ τὸ θέμα βλ. πρ. Θ. Ἰ. Κουμαριανοῦ, «Βασικοὶ σταθμοὶ στὴ διαμόρφωση τῆς Λειτουργικῆς τάξεως (Τυπικοῦ) τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», στό: ‘*Λατρεύσωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ*’. Τὸ αἶτημα τῆς λειτουργικῆς ἀνανεώσεως στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, Πρακτικά Β’ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, 22-25 Ὀκτωβρίου 2000, Βόλος [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 7], ἐκδ. Αποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2003, 85-122.

²⁰ J. Getcha, «Le système», 32-6.

²¹ Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἡ ἀρχαιότερη σειρὰ ἀναγνωσμάτων γιὰ τὸν κινητὸ κύκλο τοῦ ἔτους προέβλεπε ἀναγνώσματα γιὰ τὰ Σαββατοκύριακα (J. Getcha, «Le système», 32-3)· ἄξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι λόγῳ τοῦ λειτουργικοῦ πλαισίου λειτουργίας τοῦ συστήματος αὐτοῦ, πολλὰ σημαντικὰ εὐαγγελικά χωρία ἔμειναν ἐκτὸς τοῦ κύκλου αὐτοῦ. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν καὶ ἡ ‘Ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλία’ ἢ ‘Μακαρισμοί’ (Εὐ. Θεοδώρου, «Ἀνάγνωσμα», ὅ.π., 461). Ἡ ἀνάπτυξη καὶ τοῦ ἐβδομαδιαίου κύκλου κάλυψε ὀρισμένα ἀπὸ τὰ καινὰ. Ἔτσι, τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ *Ματθ.* (4, 23-24· 5, 1-13) τοποθετήθηκε στὴν Τρίτη τῆς Α’ ἐβδομάδας ἀνάγνωσης τοῦ *Ματθ.* (βλ. τὴν ἔκδοση τῆς Βενετίας τοῦ 1671, 38-9 καὶ *Τὰ τέσσερα θεῖα καὶ ἱερὰ Εὐαγγέλια μετὰ τῆς Αποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου*, ἐν Βενετία 1847, στό παράρτημα, ὅπου ἡ Τρίτη τῆς Α’ ἐβδομάδας ἀνάγνωσης τοῦ *Ματθ.*)· εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημεῖωτο ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα παραμένει στὴν ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου, 25/1, σύμφωνα μὲ τὸ Τυπικὸ τῆς Εὐεργέτιδος, ἀλλὰ ἐκλείπει ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση στὰ ἀναγνωσματάρια τῶν μετέπειτα Εὐαγγελίων μέχρι σήμερα (Mateos, *Typicon*, I, 210 καὶ Δημητριοφσκη, *Τυπικά*, I, 399· πρβλ. *Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον*, ἐν Βενετία 1671, 231^α, 212^β καὶ *Ἡ Καινὴ Διαθήκη*, [φωτοαναστατικὴ ἔκδ. τοῦ 1904], ἐκδ. Σταμούλη, Ἀθῆναι 2004, 621, ὅπου τὸ *Ἰω.* 10,9-16)· ἀπὸ δὲ τὴν ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, 3/10, ὅπου χρησιμοποιεῖτο (Mateos, *Typicon*, I, 58), ἔχει ἐκπέσει ἤδη στὸ Τυπικὸ τῆς Εὐεργέτιδος (Δημητριοφσκη, *Τυπικά*, I, 289 καὶ *Θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον*, ἐν Βενετία 1671, 107^β, ὅπου τὸ *Ματθ.* 13,45).

Ὡς πρὸς τὴν *γραμματική*, ἀξιοσημειώτεις εἶναι γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ ἀττικιστικοῦ ὕφους οἱ ὀρθῆς χρήσεις τῶν ρημάτων: “ἐλέγχειν” μὲ ἐρωτηματικὴ πρόταση, ποὺ εἰσάγεται μὲ “εἴ πως”²² (στ.12)· τὸ “περισώσασθαι” στὴ μέση φωνὴ ὡς μεταβατικό²³· τὸ “παρακαλεῖν” μὲ τὴ σημασία τοῦ προτρέπω, παρακινῶ²⁴ (στ.11)· τὸ “ἀκούσωμεν” μὲ αἰτιάτικη πράγματος²⁵ (στ.14) καὶ τὸ “ἐκλέγεσθαι” ὡς μεταβατικὸ στὴ μέση φωνή, ὅταν ἡ σημασία του εἶναι “ἐκλέγω δι’ ἑμαυτόν”²⁶. Στὸ στ.27 προκρίνουμε τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ παλαιογραφικὸ σφάλμα ἢ παράλλειψη τοῦ τελικοῦ -ν στὸ ἄρθρο “τό”, καθὼς ἀκολουθεῖ τὸ ἐπίθετο “δόκιμον”. ἂν ἐπρόκειτο γιὰ τὸ οὐδέτερο, τότε ὁ Ὀμιλητὴς θὰ τὸ οὐσιαστικοποιούσε, ἀλλὰ μὲ βάση τὰ προηγούμενα καὶ τὸ νόημα τοῦ ἐπιθέτου²⁷ πρόκειται γιὰ τὴν αἰτιατικὴ τοῦ ἄρσενικοῦ, ἀφοῦ ἀναφέρεται σὲ πρόσωπο.

Τὸ “δηλονότι” βρίσκεται στὸ τέλος κύριας πρότασης (στ.101) καὶ χρησιμοποιεῖται μὲ σαφὴ ἐπιρρηματικὸ ρόλο (:δηλαδή)²⁸. Ὡστόσο, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ συνδέσμου “ὅτι” (αἰτιολ.) ἀμέσως μετὰ δείχνει, ὅτι ἔχει χαθεῖ ὁλότελα πιά ἡ αἴσθησις τῆς φράσης (“δὴλόν ἐστιν ὅτι”) ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργήθηκε ἡ λέξις²⁹.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, “παραχώρησις” στὴν ἐξέλιξις τῆς γλώσσας πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ “ἐπικαλεῖσθαι” (στ.7), ἀφοῦ στὴν ἀττικὴ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ “ζητῶ” χρησιμοποιεῖται μὲ γενικὴ³⁰, ἀλλὰ στὴν ἐνεργητικὴ φωνή· στὴ μέση φωνή μὲ τὴν ἴδια ἔννοια χρησιμοποιεῖται στὴν πιὸ ὀψιμὴ ἐλληνικὴ³¹. Ἀλλὰ καὶ τὸ ρῆμα “εὐεργετῶ” θὰ συντασσόταν “ὀρθότερα” μὲ αἰτιατικὴ προσώπου, καθὼς ἡ δοτικὴ χρησιμοποιεῖται γιὰ πρᾶγμα³² (πρβλ. στ.28-9: “εὐεργετήσῃ τοῖς προσελθοῦσι”). Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση πρέπει μάλλον νὰ ἰδωθεῖ καὶ ἡ προτίμησις τῆς σύνταξης με πρόθεση + αἰτιατικὴ ἀντὶ τῆς ὑποθετικῆς ὀρθότερης δοτικῆς στὸ στ.159 (“εἰς ὑμᾶς”)³³. Ἀξιοπαρατήρητὴ εἶναι ἡ μορφή τῆς κατάληξης τοῦ ἐπιρρήματος “ἀπεναντίας”

²² Schwyzer, 413,3, ἀλλὰ πρβλ. Τζουγανάτου, 78 § 67, σημ., ὅπου ἐντάσσεται στὶς ἰδιαιτερότητες τοῦ ὑποθετικοῦ “εἰ”.

²³ LSK, 3, 564α· LSJ, 1390a.

²⁴ LSK, 3, 445β· LSJ, 1311b.

²⁵ LSK, 1, 91α· LSJ, 54a.

²⁶ LSK, 2, 64α· LSJ, 511b· Sophocles, *Lexicon*, 437b.

²⁷ LSK, 1, 641^α-β· LSJ, 442 καὶ *Suppl.*, 96b.

²⁸ Κυννέρου, B2, 1016 § 548.3.

²⁹ LSK, 1, 574^α καὶ 3, 372^α (III)· LSJ, 384b· *Ετυμ.Μ.*, 142· Κυννέρου, B2, 1071 § 551, σημ.1· Λορεντζάτου, 161 § 362.2.

³⁰ LSK, 2, 245β· LSJ, 635b-636a.

³¹ Κριαρά, 6, 215, καὶ Sophocles, 501a.

³² LSK, 2, 360β· LSJ, 712.

³³ Γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς ὑποχώρησης τῆς δοτικῆς μπροστὰ στὴν ἐμπρόθετὴ αἰτιατικὴ στὰ μετακλασσικὰ ἐλληνικὰ βλ. Ἀνδριώτη, *IEE*, 261^α, πρβλ. Τριανταφυλλίδης, *Εἰσαγωγή*, 34-5, Tonnet, *Ιστορία*, 45.

(στ.164)· αναμενόμενη θα ἦταν ἡ χρήση τῆς κατάληξης -ως³⁴. Τὸ ‘ἄπεναντίας’ εἶναι παράγωγο τῆς ἐμπρόθετης ἐπιρρηματικῆς χρήσης τοῦ ‘ἐναντίος-α-ον’³⁵ καὶ συναντᾶται μ’ αὐτὴ τῇ μορφῇ στὰ μετακλασσικὰ ἑλληνικά³⁶. Τέλος, ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης ὑποτακτικῆς, συναντᾶται ἡ ὀριστικὴ τοῦ μέλλοντα (στ.175: «ἵνα... ληψόμεθα»), φαινόμενο ποὺ ἐντάσσεται στὸν κλονισμό τῆς χρήσης τῆς ὑποτακτικῆς ἀπὸ τὸν 6^ο αἰ. κ.ξ.³⁷

Ἡ χρήση τῶν *συντακτικῶν* κανόνων γίνεται μὲ μετριοπάθεια ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴ, γεγονὸς ποὺ προσδίδει εὐκρίνεια στὸ ὕφος καὶ ἐνάργεια στὴν ἀπόδοση τοῦ νοήματος. Αποφεύγεται ἔτσι ἡ ὑπερβολικὴ πλοκὴ τῶν προτάσεων καθ’ ὑπόταξιν καὶ ὁ παρενθετικὸς λόγος, ἐνῶ δὲν συναντῶνται ἐξεζητημένες συντακτικὲς φόρμες. Ἀξιοσημείωτη, γιὰ τὰ δεδομένα αὐτά, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ἡ μετοχικὴ σύνταξη, ποὺ εἰσάγεται μὲ τὸ «ἄτε δὴ» (στ.37), μὲ τὴν ὁποία ὁ ρήτορας δίνει ἔμφαση στὴ βεβαιότητα τῆς πραγματικότητας, ποὺ ἐκφράζει³⁸. Στὰ ὅρια τοῦ σφάλματος εἶναι ἡ συντακτικὴ μορφὴ τῆς μετοχῆς ‘ἴσταμένῳ’ (στ.56), ὅπου ὡς ὑποκείμενο τῆς μετοχῆς ἐκλαμβάνεται τὸ ἀντικείμενο (‘αὐτῶ’) ἄλλης μετοχῆς (‘προσιόντων’, ποὺ λειτουργεῖ ὡς γεν. κτητικὴ στὸ ἀντικείμενο τοῦ κύριου ρήματος: ‘τὰ σώματα’), ἀντὶ τοῦ ὀρθότερου, τοῦ ὑποκειμένου δηλαδὴ τῆς κύριας πρότασης (‘Χριστός’)³⁹.

Ἀνακολουθία παρατηρεῖται στὴ χρήση ἀπόλυτης μετοχῆς μετὰ τὸ ἐπίρρημα ‘καθό’⁴⁰ (στ.106), μὲ τὸ ὁποῖο εἰσάγεται πρόταση σύγκρισης· ἴσως ἡ αἰτιατικὴ ἀπόλυτη (σημαινόμενον) νὰ ἀφορᾷ συνολικὰ στὸ λεχθὲν στὴν ἀμέσως προηγούμενη πρόταση. Ὁμοία ἀνακολουθία συναντᾶται στὸ στ.112-3, ὅπου τὸ ‘τὴν ἀρετὴν’, ὡς ἐπεξήγηση τοῦ ‘κτήματος’ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἀκολουθεῖ στὴν πτώση, ἔλκεται ὅμως ἀπὸ τὰ προηγηθέντα ‘δικαιοσύνην’, ‘αὐτήν’, μὲ τὰ ὁποῖα νοηματικὰ ταυτίζετα⁴¹. Μία ἀκόμη περίπτωση ἀνακόλουθου παρατηρεῖται στὸ στ.128, ὅπου ἡ μετοχὴ

³⁴ LSK, 1, 297β· LSJ, 185b· Sophocles, 207a· Γιάνναρης, I, 219^a.

³⁵ LSK, 2, 121β· LSJ, 555a.

³⁶ Κριαρᾶ, Β’, 346· *ΛεξΠαπ*, 1, 701^a.

³⁷ Ἀνδριώτη, *IEE*, 262a· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 31· Tonnet, *Ιστορία*, 58. Ἡ σύγκριση εἶναι ἐντονώτερη, καθὼς ἤδη τὸν 6^ο/7^ο αἰ. ὁ μονολεκτικὸς μέλλοντας στὴ δημώδη τείνει ν’ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ὑποτακτικὴ ἢ τὴν ὀριστικὴ ἐνεστώτα (Tonnet, *Ιστορία*, 69), γεγονὸς ποὺ ὑποσκάπτει τὴν ὀρθὴ διάκριση τῶν ἐγκλίσεων.

³⁸ Κυννέρου, B2, 791 § 490,2· Curtius, *Συντακτικόν*, 102 § 87,6· Τζουγανάτου, 166 § 374· Μανδηλαρᾶ, 271· Schwyzer, 492-3. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση βέβαια, λόγῳ τοῦ ὅτι συμπίπτουν τὰ ὑποκείμενα τῆς κύριας πρότασης καὶ τῆς μετοχῆς, ἀποφεύγεται ἡ ἀνακολουθία, ποὺ δημιουργεῖται ἀλλιῶς.

³⁹ Δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ καταταχθεῖ στὶς κλασικὲς περιπτώσεις ἀνακολουθίας, γιὰ τίς ὁποῖες βλ. Schwyzer, 889b, ἀφοῦ τὸ ὑποκείμενο εἶναι τὸ ἴδιο· σχετίζεται, ὅμως, μὲ τὴν ἐπιθυμία ἀπόδοσης ἔμφασης ἢ ὅχι στὸ ἀποδιδόμενο ἀπὸ τὴ μετοχή.

⁴⁰ Κυννέρου, B2, 782 ἐξ. Πρβλ. ὅτι τὴ λέξη, τὴ χρησιμοποιεῖ ξανὰ πῶς πάνω (στ. 74) στὸν τύπο ‘καθό’ εἰσάγοντας παρενθετικὴ ρηματικὴ πρόταση.

⁴¹ Πρβλ. Κυννέρου, B1, 336 § 412.3.

“ὑπολαμβάνων” λαμβάνει ὡς ὑποκείμενο τὸ “Χριστός”, νοηματικὰ ὅμως ὀφείλει νὰ λάβει τὸ “ὑπόληψιν”. “Ἀλαβανδιακὸς σολοικισμὸς” λεγόταν ἡ χρῆση τοῦ “μὴ” ἀντὶ τοῦ “οὐ” γιὰ τὴν ἄρνηση μιᾶς πραγματικότητος⁴², σφάλμα ποὺ παρατηρεῖται στὸ στ.144-5 («μὴ μόνον τῇ ἀφέσει...»).

Μὲ μετριοπάθεια χειρίζεται καὶ τὰ *σχήματα* ὁ ὁμιλητής. Σὲ κάποιες περιπτώσεις κάνει τὸν λόγο *ἐλλειπτικὸ* παραλείποντας στοιχεῖα αὐτονόητα, ὅπως τὸ ρῆμα “δεῖ” (στ. 26-7), τὸ “φησὶν” (στ. 103-4), ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀμέσως προηγούμενη πρόταση, τὸ ρῆμα μαζί μὲ τὸ ἀντικείμενό του “λέγει χορτασθήσεσθαι” δὲν ἐπαναλαμβάνεται σὲ συνεχόμενες προτάσεις (στ. 114-6), ὅπως καὶ τὸ “εὐφρανθήσεσθε” (στ. 143-5), τὰ ὅποια ἐννοῦνται εὐκόλα. Ὅλα τὰ παραπάνω θὰ μπορούσαν νὰ μετρηθοῦν ὡς ἀρετὲς τοῦ ρήτορα.

Ἀντίθετα, θὰ μπορούσε ν’ ἀποφευχθεῖ ἡ *ἐπανάληψη* τοῦ “ὑπάρχων” μὲ τὴ χρῆση τῆς μετοχῆς “ῶν” τῇ δεύτερη φορά (στ.38)· καὶ ἡ ἐπανάληψη τοῦ “γὰρ” (στ.77) μὲ τὴν παράλειψή του στὴν πρώτη περίπτωση. Ἰδιαίτερα ἐλλειπτικὴ εἶναι ἡ φράση “εἶπερ γένοιτο τῶν εἰοθότων λυπεῖν” (στ. 128), ὅπου παραλείπονται καὶ τὰ δύο ἀντικείμενα (“τὶ αὐτούς”).

Σφάλμα ἀντιγραφικὸ θεωροῦμε καὶ διορθώνουμε τὸ “ὅταν” τοῦ στ. 160· ἀλλιῶς θὰ μείνει *ἀνανταπόδοτο* τὸ “ταῦτα” τοῦ δευτέρου κώλου τῆς περιόδου. Ἄν ὑπῆρχε “ὅταν” στὸ πρῶτο μέρος, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει “τότε” στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου.

Σχετικὰ συχνὴ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ *ὑπερβατοῦ* στὸ λόγο τοῦ ὁμιλητῆ (στ. 81: «διὰ τὸ καὶ πᾶσαν μὲν ἀρετὴν μάλιστα δὲ ταύτην τῷ ἐκουσίῳ χαρακτηρίζεσθαι...», στ. 116: «ἐπὶ μὲν γὰρ ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις ἐκκασιόμενων...»⁴³). Ἀκόμη μεγαλύτερη συχνότητα συναντᾶται στὴ χρῆση τῶν ρητορικῶν *ἐρωτήσεων* (στ. 55-7 [ὀλικῆς ἄγνοιας]) καὶ μάλιστα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ὑποφορᾶς-ἀνθυποφορᾶς (στ. 61, 72, 135, 143, 160). *Συμπλοκὴ* παρατηρεῖται στοὺς στ. 24 ἔξ. καὶ 21-2, ὅπου καὶ *ἐτυμολογικὸ* σχῆμα (ποιεῖ-ποιῶμεν). *Πλεονασμὸς* ὑπάρχει στὸ στ.85 («καταπτηχέναι, τοὔτέστιν πεφοβεῖσθαι καὶ τρέμειν»). Στοὺς στ. 131-135, παρατηροῦνται δύο παράλληλα στὴ σειρά -ὅπου τὸ δεύτερο, εἶναι παράθεμα ἀπὸ τὸν Παῦλο· παράλληλο βρίσκεται καὶ στοὺς στ. 144-5 («ἐνταῦθα μὲν...ἐκεῖ δὲ...»). *Ταυτολογία* σὲ συνδυασμὸ μὲ *ὁμοιοτέλετο* καὶ *πολυσύνδετο* βρίσκεται στοὺς στ.171-2 καὶ ἀσύνδετο στοὺς στ. 168-170. Σὲ μία περίπτωση μεταφέρει τὸ σύνδεσμο μετὰ τὴν κατηγορηματικὴ μετοχὴ τῆς

⁴² Schwyzer, 743· πρβλ. γιὰ τὴν ὀρθὴ χρῆση τῆς ἄρνησης Κυννέρου, B2, 900 § 512.

⁴³ Θεωροῦμε, ὅτι ἡ “ἐπὶ” συντάχθηκε μὲ τὸ “ἐκκασιόμενων” καὶ ὄχι τὸ ἐπιθυμίαις, γιὰ τὴν ταιριαζομένη νοηματικὰ (ἐπὶ+γεν.=ὅσον ἀφορᾶ) καὶ ἐπιπλέον ἂν συντασσόταν μὲ τὸ “ἐπιθυμίαις”, τότε θὰ ὑπῆρχε ἀνακολουθία μὲ τὴν πτώση τῆς μετοχ. “ἐκκασιόμενων”, ποὺ θὰ ἔμενε σὰν μιὰ γεν. ἀπόλ.

πρότασης πού εισάγει για ἔμφαση (στ.84: «συνεσταλμένον ὥσπερ ἔχοντες τὸν νοῦν...»).

Τέλος, παρατηροῦμε τὴ χρήση *παρομοιώσεων*. Στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας ἔχουν παρθεῖ ἀπὸ τὸ φυτικὸ κόσμος γιὰ νὰ ἐφαρμοστοῦν στὸ ἠθικὸ πεδίο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἐκφράζονται μὲ δύο περιόδους μὲ τέσερις συγκριτικὲς προτάσεις (‘‘ὥσπερ...οὕτω’’). Σὲ ἄλλο σημεῖο τὸ θέμα τῆς θλίψης καὶ τῆς χαρᾶς σχολιάζεται μὲ τὴ βοήθεια παρομοίωσης, πού προέρχεται ἀπὸ φυσικὰ φαινόμενα (στ. 137-9: «ὥσπερ γὰρ ὑετοῦ σφοδροῦ καταρράγεντος εὐδία γίνεσθαι εἶωθεν, οὕτω καὶ δακρύων κατενεχθέντων γαλήνη καὶ χαρὰ ψυχῆς γίνεται»).

Σὲ γενικὲς γραμμὲς θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι ἡ Ὁμιλία διατηρεῖ τοὺς κανόνες τῆς ἀττικίζουσας πρότυπης γραπτῆς. Δὲν καταφεύγει σὲ στυλιστικὲς ἀκρότητες, πού ἀφοροῦν ἰδιαίτερα στὴ σύνταξη. Χαρακτηρίζεται ἀπὸ διαύγεια στὴν ἔκφραση καὶ μετριοπάθεια στὴ χρήση τῆς γλώσσας.

δ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενο.

Ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή, τὸ κείμενο ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ μιὰ ἐρμηνεῖα τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς, πού ἀναγινωσκόταν κατὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ ἀγίου Νικολάου. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς σύνδεσμος μὲ τὸν Ἅγιό μας.

Προοίμιο. Στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, ὁ ρήτορας -ὡς συνήθως- προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὴν πρόθεσή του νὰ μιλήσει. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τὸ σχῆμα τῶν παρομοιώσεων, μὲ τὸ ὁποῖο παρουσιάζει τὴν ἠθικὴ διδασκαλία ὡς ὑποχρέωση μέσα στὴν ἐκκλησία.

Κύριο Μέρος. Ἐπειτα παραθέτει τὴν ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἀποσπάσματος (Λουκ. 6,17 ἐξ.) τῆς ἐορτῆς τοῦ ἀγίου Νικολάου (στ.15). Στὴ συνέχεια θ' ἀκολουθήσει τὴ μέθοδο τῆς παράθεσης μικρῶν ἀποσπασμάτων καὶ τῆς σύντομης ἐρμηνείας τους. Στὸ πρῶτο αὐτὸ ‘‘σταθμὸ’’ κάνει καὶ μιὰ μικρὴ ἀναδρομὴ στὰ ἀμέσως προηγούμενα περιστατικὰ τῆς εὐαγγελικῆς διήγησης (προσευχὴ στὸ ὄρος, ἐκλογή μαθητῶν) ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξάγει καὶ πάλι ἠθικὰ ὑποδείγματα (πνευματικὴ προετοιμασία γιὰ σημαντικὲς πράξεις στὴ ζωὴ μας, μάλιστα ὅσες περιέχουν ἐκλογή προσώπων, στ.21-7).

Μιλᾷ γιὰ τὴ θεία ἐνέργεια τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὴν ὁποία πραγματοποιεῖ τὰ θαύματα. Αὐτὴ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀγίων, καθὼς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἡ πηγὴ τῆς (27-40). Ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη διαπραγμάτευση γιὰ τὴν διάκριση τῆς ἐνέργειας ἀπὸ τὴν οὐσία καὶ γιὰ τὸ ἄκτιστο τῶν θείων ἐνεργειῶν, μὲ τὶς ὁποῖες τελοῦνται καὶ τὰ θαύματα (41-50).

Από τὴ θεολογικὴ διδασκαλία ἐπανερχεταὶ στὴν ἠθικὴ συνδέοντας πάντοτε τὰ λεγόμενα μὲ τμήματα τῆς ὑπὸ ἐρμηνεία περικοπῆς (στ.55 ἐξ.). Ἐξηγεῖ τὴν ἀποστροφὴ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὲς του –κατὰ τὸ εὐαγγέλιο-, ἐνῶ οἱ λόγοι του ἔχουν γι’ ἀποδέκτες ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (61 ἐξ.). Θεωρεῖ ὅτι αὐτὸ γίνεται γιὰ τὸ πλῆθος ἦταν ‘δημῶδες’ καὶ τῶν ‘χαμαὶ συρομένων’ καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἐπιφορτίσει μὲ δυσβάκτακτο φορτίο.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐντάσσει καὶ τὴ χρῆση τοῦ εἴδους τῶν μακαρισμῶν (72-75). Ἐρμηνεύει, λοιπόν, στὸ ἐξῆς (75 ἐξ.) τοὺς μακαρισμοὺς· τὸ κάνει μὲ ἀφετηρίαν τὸ Λουκ., προσλαμβάνοντας ὡστόσο ἐπικουρικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Ματθ., σύμφωνα μὲ ὅσα εἴπαμε πιὸ πάνω. Στὴν ἐρμηνεία τοῦ ‘μακάριοι οἱ πτωχοὶ κλπ.’, τονίζεται τὸ ἐκούσιο τῆς μακαριστέας πτωχείας, ποὺ συνάπτεται μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη καὶ τὸ φόβο Θεοῦ (75-92). Ξεχωριστὰ σχολιάζει τὴν ἐπαγγελόμενη γι’ αὐτοὺς ‘βασιλεία τοῦ Θεοῦ’ (στ.93-100). Στὸ σχολιασμὸ τῆς μακαριζόμενης ‘δικαιοσύνης’ ταυτίζεται ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν πλατωνικὴ τῆς ἔννοια τῆς συνολικῆς ἀρετῆς καὶ ὄχι τῆς εἰδικῆς (ἀντίθετης τῆς ἀδικίας· στ.101-109). Ἀκολουθεῖ καὶ ὁ σχολιασμὸς τῆς ‘ἀνταμοιβῆς’ τῶν μακαριζόμενων δικαίων, ποὺ δὲν βρίσκεται μόνο στὴν ἀναμενόμενη ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ. Γιὰ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη ἂν καλλιεργηθεῖ μπορεῖ νὰ παγιωθεῖ καὶ νὰ γίνῃ τμῆμα ἀχώριστο τῆς προσωπικότητος τοῦ δικαίου (‘ἐνυποστάτου’· στ. 110-125). Σχολιάζεται ὁ μακαρισμὸς τῶν ‘κλαιόντων’ (στ. 126 ἐξ.). Ἐδῶ ἀνατρέπεται ἡ ‘κοσμικὴ’ ἀντίληψη, ποὺ θέλει τὴ θλίψη ὡς κάτι ἀρνητικόν· ἀντίθετα μπορεῖ νὰ εἰδῇ θετικά, ἀλλὰ μόνον ὅταν πρόκειται γιὰ τὴ θλίψη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς πεπραγμένες ἀστοχίες τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμοια ἀναλύει καὶ τὸ θέμα τῆς χαρᾶς βασισμένος σὲ χωρίο τοῦ ἀποστόλου Παύλου· πρόκειται γιὰ τὴ χαρὰ ποὺ καταλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο μαζὶ μὲ τὴ θλίψη (‘χαρὰν συγκεκληρωμένην’), ὅταν ἡ τελευταία τοῦ παρέχει ἐδῶ τὴν ἐλπίδα γιὰ τὸ ‘ἐντεῦθεν’. Ἐπειτα παρατίθεται ἡ σειρὰ τῶν μακαρισμῶν, ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ σύγκρουση καὶ τὸ διωγμὸ ἀπὸ τὸν ‘κόσμο’ (στ.146-155). Καὶ πάλι ἐπάγεται ἡ ἐπαγγελθεῖσα ἀνταμοιβή (155-159).

Ἐπίλογος. Ἀπὸ τὸ στίχο 166 ἕως τὸ τέλος ἀκολουθεῖ ὡς συνήθως ἐπίλογος. Ἐδῶ περιλαμβάνει προτροπὴ νὰ μιμηθοῦν οἱ ἀκροατὲς ὅσους ἀκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν, ποὺ περιέχεται στοὺς ‘μακαρισμοὺς’. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι οὔτε σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπιχειρεῖται κάποιος συσχετισμὸς μὲ τὸν ἐορταζόμενο Ἅγιο. Μεταφέρονται, λοιπόν, τὰ στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ποὺ προηγήθηκε, σὲ προτροπὲς ποὺ μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν στὴ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ (ταπεινοφροσύνη, δικαιοσύνη, μετάνοια, φιλαδελφεία, ὑπομονή).

* Ἀνωνύμου,

Εὐαγγέλιον τοῦ Μεγάλου Νικολάου.

5 α'. Καθάπερ φυτὰ χρήζουσιν τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιρροῆς πρὸς καρποφορίαν, οὕτω καὶ οἱ βουλόμενοι¹ σωθῆναι χρήζουσι τῆς τοῦ διδασκάλου φωνῆς πρὸς τὸ διεγείρεσθαι καὶ ἐπικαλεῖσθαι τῆς σ(ωτη)ρί(ας) αὐτῶν. Καὶ ὥσπερ τὰ φυτὰ μὴ ἀρδευόμενα καὶ ποτιζόμενα ἀποξηραίνονται, οὕτω καὶ οἱ τὴν ἑαυτῶν σ(ωτη)ρίαν ζητοῦντες μὴ
10 διδασκόμενοι χαυ[ν]οῦνται καὶ ἀμελοῦσι καὶ ἀμαρτάνουσι. Διὰ τοῦτο καὶ γὰρ χρῆος ἔχω ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον παρακαλεῖν ὑμᾶς καὶ νουθετεῖν, ἴσως δὲ καὶ ἐπιτιμᾶν καὶ ἐλέγχειν, εἴ πως δυνηθῶ καὶ ἑμαυτὸν καὶ ὑμᾶς περισώσασθαι.

β'. Ακούσωμεν τὴν τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων διδασκαλίαν, ἣν ὁ
15 θεσπέσιος Λουκᾶς² ἡμῖν σήμερον ὑποτίθησιν, ἔχει γὰρ οὕτως· «τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔστη ὁ Ἰ(ησοῦ)ς ἐπὶ τόπου πεδινοῦ³ καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱ(ερουσα)λὴμ καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἱ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν //f.396v καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πν(ευμάτ)ων
20 ἀκαθάρτων καὶ ἐθεραπεύοντο. Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐξήτη ἅπτεσθαι αὐτοῦ, ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰᾶτο πάντα». Αὐτὸς πάντα ποιεῖ διδάσκων καὶ ἡμᾶς ἵνα καὶ ἡμεῖς οὕτω ποιῶμεν.

γ'. Μέλλων γὰρ εὐξασθαι ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος· καὶ γὰρ δεῖ σχολάζοντας προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐν μέσῳ πολλῶν. Μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν

* **Codex unicus: Marc. gr. I. 65, ff.396r-400v.**

¹ Βουλόμενοι cod.

² Λουκᾶς cod.

³ παιδηνου cod.

25 ἐκλέγεται τοὺς μαθητάς, ὡς ἂν διδάξῃ ἡμᾶς, ὅταν⁴ μέλλωμεν τινὰ εἰς
 διακονίαν θεῖναι⁵ πν(ευματικ)ήν, μετὰ τῆς εὐχῆς τοῦτον ἐκλέγεσθαι
 αἰτοῦντας ἀποκαλυφθῆναι⁶ ἡμῖν τὸν⁷ δόκιμον⁸. Προκρίνας οὖν τοὺς
 δώδεκα κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἵνα ἰάσηται καὶ διπλῶς εὐεργετήσῃ
 τοῖς προσελθοῦσιν αὐτῷ. «Ὅτι δύναμις παρ’ αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰᾶτο
 30 πάντας»· ἤγουν ἐνέργεια θεία καὶ ἄκτιστος, φυσικὴ τις καὶ οὐσιώδης ἢ ἐκ
 τῆς ἀσωμάτου οὐσίας προερχομένη καὶ ταύτης ἀχώριστος⁹, ἢ κοινὴ
 π(ατ)ρ(ὸ)ς, υἱοῦ καὶ ἀγίου πν(εύματο)ς, μία γὰρ ἡ τῆς τρισυποστάτου καὶ
 παντοδυνάμου θεότητος οὐσία, ἀφ’ ἧς ἡ ἐνέργεια. «Καὶ ἰᾶτο πάντας» τοὺς
 ὁποιαδήποτε¹⁰ νόσῳ συνεχομένους. Οἱ μὲν γὰρ προφῆται καὶ πάντες οἱ
 35 ἅγιοι δύναμιν οὐκ εἶχον ἐξερχομένην ἀπ’ αὐτῶν, οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ πηγαὶ
 δυνάμεων, ἀλλ’ ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τὴν χάριν ἐλά //f.397r
 μβανον. Ὁ δὲ Κ(ύριος)ς δύναμιν εἶχεν ἐξερχομένην παρ’ αὐτοῦ, ἅτε δὴ
 αὐτὸς ὑπάρχων ἢ τῆς δυνάμεως πηγὴ, φύσει Θ(εὸς)ς ὑπάρχων, εἰ καὶ
 γέγονε σὰρξ. Ὅθεν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς κάμνουσι¹¹ θεοπρεπεστάτην
 40 ἐκπέμπων δύναμιν πάντας παραδόξως ἰᾶτο.

δ'. Φανερόν, ἀδελφοί, ὅτι ἐνταῦθα δύναμιν οὐ τὴν οὐσίαν λέγει ὁ θεῖος
 Λουκᾶς· τὸ μὲν ἐξερχόμενον, ὡς καὶ αὐτὰ λέγουσι τὰ θεῖα ῥητά, ἐκ τινος
 ἐξέρχεται καὶ ἄλλο ἐστὶ παρ’ ἐκεῖνο, ἐπειδὴ περ ἄλλο τὸ ἐκ τινος καὶ ἄλλο
 τὸ ἐξ οὗ. Τὸ δὲ λέγειν ἐκ τινος προέρχεσθαι τὴν θεῖαν οὐσίαν
 45 παραφροσύνης ἐγγύς· οὐ γὰρ τὴν οὐσίαν δίκαιον¹² ἐκ τινος προέρχεσθαι·
 ἐκεῖνο πάντως καὶ αἴτιον ταύτης ἐροῦμεν¹³, ὅπερ οὐ Θ(ε)οῦ μόνον

⁴ ὅταν cod.

⁵ θῆναι cod.

⁶ ἀποκαλυφθεῖναι cod.

⁷ τὸ cod.

⁸ δόκυμον cod.

⁹ ἀχώρηστος cod.

¹⁰ ὅποια δήποτε cod.

¹¹ καμνοῦσι cod.

¹² δοίκαιον cod.

¹³ αἰροῦμεν cod.

ἀλλότριον, ἀλλὰ προδήλως ἀδύνατον. Μόνῃ δὲ ἡ ἐνέργεια ἐκ τῆς οὐσίας
 ἐξέρχεται καὶ ταύτης ἐστὶν ἀχώριστος¹⁴, ἥτις οὐκ ἂν εἴη κτίσμα ποτὲ
 πάντας ἰωμένη κατὰ τὸν τοῦ εὐαγγελίου λόγον καὶ παρὰ Χ(ριστὸ)ν
 50 ἐξερχομένη, τοῦτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τῆς θείας τε καὶ ἀκτίστου. Καὶ
 φυσικὴ καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια <α> ταύτης οὕσα κατὰ τοὺς θεολόγους
 πατέρας καὶ ταύτη χαρακτηρίζουσα, ἐπειδήπερ ὡς τὴν κτιστὴν φύσιν
 ἐνέργεια χαρακτηρίζει κτιστὴ, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἄκτιστον φύσιν ἐνέργεια
 πάντως ἄκτιστον¹⁵ χαρακτηρίζει, οἱ αὐτοὶ καὶ πάλιν φασίν.
 55 ε'. Εἶδες //f.397v ἀγαπητέ, πῶς ὁ Χ(ριστὸς) ἰάσατο τὰ σώματα
 τῶν αὐτῷ προσιόντων ἐπὶ τόπου¹⁶ πεδινῷ ἵσταμένῳ καὶ τῶν σωμάτων
 ἔντεῦθεν ἑαυτὸν¹⁷ ἔδειξεν δημιουργόν; Ὅρα δὲ πάλιν πῶς διωρθώσατο¹⁸
 καὶ τὰς τούτων ψυχὰς διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ψυχῶν δημιουργόν
 ἑαυτὸν ἀποφαίνων. Καὶ γὰρ ὁ θεῖος Λουκᾶς λέγει· «καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς
 60 ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε· μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ
 πν(εύματι), ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐ(ρα)νῶν». Καὶ τί δήποτε
 κοινὸς¹⁹ ὁμιλῶν τῷ πλήθει παντὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀπέτεισε τοὺς
 λόγους; Δι' ἐκείνων πᾶσι διαλεγόμενος καὶ κοινὸς πρὸς πάντας
 ἀν(θρώπ)ους τοὺς λόγους ποιούμενος καὶ καθολικούς, ἵνα πάντως
 65 ἀνεπαχθῆς δόξη τοῖς ὄχλοις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πλήθος δημῶδες ἦν ἔτι δὲ καὶ
 τῶν χαμαὶ συρομένων, διὰ τοῦτο τῶν μαθητῶν ὑποστησάμενος τὸν
 χορὸν²⁰ πρὸς ἐκείνους ἐποιήσατο τοὺς λόγους ἐν τῇ πρὸς αὐτοὺς λέξει καὶ
 τοῖς λοιποῖς ἅπασιν τοῖς σφόδρα τῶν εἰρημένων ἀποδέουσιν ἀνεπαχθὴ
 γίνεσθαι παρασκευάζων τὴν τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίαν. Οὕτω γὰρ καὶ

¹⁴ ἀχώρηστος cod.

¹⁵ fort. ἄκτιστος.

¹⁶ τόπω cod..

¹⁷ ἑαυτῷ cod..

¹⁸ διορθώσατο cod..

¹⁹ fort. κοινῶς.

²⁰ χωρὸν cod..

70 οἱ λοιποὶ ἔμελλον ἐτοιμότεροι ἢ εἰ πρὸς πάντας ἀπετείνατο. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν «ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς²¹ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ».

στ'. Τί δὲ τότε ἔλεγε καὶ διὰ τοὺς τότε παρόντας ἄλλους καὶ διὰ πάντας ἤδη τοὺς μετὰ ταῦτα οὐκ ἐν τάξει παραινέσεων ἢ ἐπιταγ //f.398r
 μάτων τὰς ἐντολὰς εἰσάγων, ἀλλ' ἐν τάξει μακαρισμοῦ ποιῶν²² καὶ οὕτω
 75 τὸν λόγον ἀνεπαχθέστερον, «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πν(εύματι)», καθὰ προσέθηκεν ὁ Ματθαῖος, ἡγουν οἱ ταπεινοὶ καὶ συντετριμμένοι τὴν ψυχὴν καὶ τὴν προαίρεσιν· ταῦτα γὰρ νῦν ὠνόμασε²³ πν(εῦμ)α, ἐπειδὴ γὰρ εἰσι πολλοὶ ταπεινοὶ οὐχ ἐκόντες, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνάγκης βιαζόμενοι, ἀφείς ἐκείνους –οὐδὲ γὰρ ἂν εἶη τοῦτο ἐγκώμιον, ἐπεὶ τὸ
 80 ἀπροαίρετον οὐ μακαριστόν-, τοὺς ἀπὸ προαιρέσεως ἑαυτοὺς ταπεινοῦντας καὶ καταστέλλοντας διὰ τὸ καὶ πᾶσαν μὲν ἀρετὴν μάλιστα δὲ ταύτην τῷ ἐκουσίῳ χαρακτηρίζεσθαι²⁴ μακαρίζει λέγων· «μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πν(εύματι)», τοῦτέστιν οὐχ οἱ ἀπλῶς ταπεινοί, ἀλλ' εἰς ἄκρον ταπεινόφρονες καὶ συνεσταλμένον ὥσπερ ἔχοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ
 85 καταπτηχέναι, τοῦτέστιν πεφοβεῖσθαι καὶ τρέμειν αἰετὶ τὸν Θε(ο)ν ὡς τούτῳ μηδέποτε εὐαρεστήσαντες. Τούτους γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἐπαινῶν προφήτης καὶ σφόδρα θαυμάζων οὐ τὴν ἀπλῶς κατεσταλμένην διάνοιαν, ἀλλὰ τὴν ἄγαν συνεθραυσμένην, φησὶν· «θυσία²⁵ τῷ Θε(ε)ῷ πν(εῦμ)α συντετριμμένον, καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θε(ο)ς οὐκ ἐξουδενώσει». Καὶ πάλιν γέγραπται· «ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ
 90 τὸν πρᾶον καὶ ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου //f. 398v
 τοὺς λόγους».

ζ'. Μακαρίζων οὖν ὁ Χ(ριστὸ)ς οὕς εἵπομεν ταπεινοὺς, μέγα καὶ κατάλληλον ἔπαθλον αὐτοῖς δίδωσι λέγων, ὅτι «ὑμετέρα ἐστὶν -τῶν

²¹ ὀφθαλμούς cod..

²² ποιῶν cod.

²³ ὠνόμασε cod.

²⁴ χαρακτηρίζεσθαι cod.

²⁵ θυσίαν cod.

95 μετριοφρόνων- ἡ βασιλεία τοῦ Θ(ε)οῦ», τοὔτέστιν ἡ βασιλεία τῶν
οὐ(ρα)νῶν, ὡς ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος. Ἀντὶ γὰρ τῆς ἄκρας ἀτιμίας, ἦν
ἐνταῦθα ὑπομένουσι, τὴν ἄκραν λήψονται τιμὴν ὡς ὁμοιωθέντες τῷ
Χ(ριστ)ῷ, τῷ κυρίως καὶ ἀληθῶς μακαρίῳ πτωχεύσαντι δι' ἡμᾶς ἐκουσίως·
καὶ τῆς τῶν οὐ(ρα)νῶν ἀπολαύσουσι βασιλείας, ἥτοι τῆς ἐν οὐ(ρα)νοῖς
100 διαγωγῆς συμβασιλεύοντες τῷ Χριστῷ.

ἦ'. «Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν τὴν δικαιοσύνην» δηλονότι, καθάπερ
εἶρηκεν ὁ Ματθαῖος, «ὅτι χορτασθήσεσθε». Καὶ ποίαν φησὶν δικαιοσύνην ὁ
Κύριος ἐνταῦθα; Οὐ τὴν μίαν ἀρετὴν τὴν ἀντικειμένην τῆς πλεονεξίας²⁶
καὶ δικαιοσύνην ὠνομασμένην²⁷, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ τὰς ἀρετάς· δίκαιος
105 γὰρ λέγεται μὲν καὶ ὁ τὴν μίαν ἔχων ἀρετὴν, λέγεται δὲ καὶ ὁ πάσας ὁμοῦ
τὰς ἀρετάς κεκτημένος· καθὼ σημαίνόμενον ἡ γραφὴ δίκαιον ὀνομάζει
τὸν Ἰώβ ὡς ἐνάρετον καὶ τὸ ἱερόν εὐαγγέλιον τὸν τε Ἰωσήφ τὸν τῆς
παρθένου μνηστῆρα καὶ τοὺς τοῦ προδορῶμου πατέρας ὡς ἐναρέτους
δικαίου<ς> καλεῖ.

110 θ'. Τοὺς πεινῶντας τὴν δικαιοσύνην ταύτην, ἥτοι σφόδρα
ἐπιθυμοῦντας αὐτήν, μακαρίζων ὁ Κ(ύριος) λέγει χορτασθήσεσθαι²⁸
τούτους κατὰ μὲν τὸν παρόντα βίον αὐτοῦ τοῦ καλοῦ κτή **//f.399r**
ματος, τὴν ἀρετὴν²⁹, παγίου τε καὶ ἐνυποστάτου τυγχάνοντος καὶ ἀεὶ
νεκρὰν τοῖς κατ' αὐτὴν ζῶσι παρέχοντος τὴν αἴσθησιν τῶν ἰδίων ἀγαθῶν,
115 κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα τῆς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως καὶ τῆς
ἀκηράτου τρυφῆς καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπὶ μὲν γὰρ ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις
ἐκκαιομένων κἂν διὰ παντὸς αὐτῶν ἡ ψυχὴ βλέπει πρὸς τὸ ἀκόλαστον,
ἀλλ' οὐκ ἀεὶ τὸ ἥδεσθαι πάρεστι τὴν τε περὶ τὴν βρῶσιν λυχνίαν ὁ κόρος
ἔσβησε³⁰ καὶ ἡ τοῦ πίνοντος ἡδονὴ συγκατεσβέσθη τῷ δίψει καὶ τὰ ἄλλα

²⁶ πλεονεξίας cod.

²⁷ ὀνομασμένην cod.

²⁸ χορτασθήσεσθε cod.

²⁹ τὴν ἀρετὴν cod.: fort. τῆς ἀρετῆς.

³⁰ ἔσβησε cod.

120 κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· χρόνου τινὸς χρήζει καὶ διαστήματος, ὥστε
μαρανθεῖσαν ἀπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς πλησμονῆς πάλιν ἀνακληθῆναι τὴν
τοῦ ἡδύνοντος ὀρεξιν. Ἡ δὲ τῆς ἀρετῆς κτῆσις, οἷς ἂν ἅπαξ βεβαίως
ἐνιδρύθῃ, οὐ καιρῶ τινι παύεται καὶ πάλιν παραγίνεται, ἀλλὰ πάντοτε
125 τοῖς κατ' αὐτὴν ζῶσιν ἀκμάζουσιν τῶν ἰδίων ἀγαθῶν παρέχει τὴν
αἴσθησιν.

ἰ'. «Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσσονται³¹»· τοῦτο δὲ φησὶν ὁ
Χ(ριστὸς) πρόρριζον³² ἀνασπῶν τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν μακαρίους μὲν
ὑπολαμβάνων³³ τοὺς ἐν χαρᾷ, ἀθλίους δὲ τοὺς ἐν θλίψει. Καὶ κλέοντας δὲ
νῦν λέγων ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ οὐ τοὺς ἀπλῶς πενθοῦντας –κοινὸν γὰρ
130 τοῦτον καὶ πᾶσι συμβαῖνον πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, //f.399v εἶπερ
γένοιτο τῶν εἰωθότων λυπεῖν- ἀλλὰ τοὺς ὑπὲρ ἁμαρτημάτων δακρύνοντας.
Τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτον πένθος μακάριον, τὸ δὲ ὑπὲρ βιωτικοῦ πράγματος
πενθεῖν ἄθλιον καὶ³⁴ κατακεκρυμμένον³⁵. Φησί γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι ἡ μὲν
«τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται», ἡ δὲ κατὰ Θε(ο)ν «μετάνοιαν
135 εἰς σ(ωτη)ρίαν ἀμεταμέλητον». Καὶ πῶς ὁ Παῦλος πάλιν εἶπε· «χαίρετε ἐν
Κ(υρί)ῳ πάντοτε»; Διότι κακεῖνος τὴν ἐκ τοῦ πένθους λέγει χαρὰν· ἔχει
γὰρ χαρὰν συγκεκληρωμένην. Ὡσπερ γὰρ ὑετοῦ σφοδροῦ κατάρρῳαγέντος
εὐδία γίνεσθαι εἴωθεν, οὕτω καὶ δακρύνων κατενεχθέντων γαλήνη καὶ
χαρὰ ψυχῆς γίνεται. Βούλεται οὖν ὁ Σ(ωτῆ)ρ οὕτω κλαίειν ἡμᾶς παρὰ
140 πάντα τὸν βίον τοῦτον καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οἰκείων κλαίειν
ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτριῶν, οἷα³⁶ ἦν ἡ ψυχὴ Μωϋσέως
καὶ Δ(αυὶ)δ καὶ τῶν τοιούτων. Ἐνθεν τι καὶ προτίθησιν ἔπαθλον «ὅτι
γελάσετε³⁷», τοὔτέστιν εὐφρανθήσεσθε. Ποῦ; Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ.

³¹ γελάσσονται cod.

³² πρόρριζον cod.

³³ ὑπολαμβάνων cod.: ὑπολαμβάνουσιν fort.

³⁴ κέ cod.

³⁵ κατακεκρυμμένον cod.

³⁶ οἷα cod.

³⁷ γελάσετε cod.

Ἐνταῦθα μὲν τῇ ἐλπίδι³⁸ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἀμαρτημάτων, ἐκεῖ δὲ μὴ
 145 μόνον τῇ ἀφέσει τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

ια'. Καὶ τελευταῖον ὁ Χ(ριστὸς) ἐπάγει· «μακάριοι ἐστέ, ὅταν μισήσωσιν
 ὑμᾶς οἱ ἄν(θρωπ)οι», τοὔτέστιν οἱ ζῶντες ἐν πονηρίᾳ καὶ πρὸς κακίαν
 ἐπιρῶε- //f.400r πειῖς. Τούτους γὰρ καὶ ἀν(θρώπ)ους καλεῖ, τοὺς
 πονηρίαν μετιόντας καὶ ταῖς πονηραῖς προσηλωμένους ἐπιθυμίαις.

150 «Καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ἡμᾶς»· ἤγουν χωρίσωσιν ἑαυτῶν καὶ τῆς πρὸς
 αὐτοὺς φιλίας καὶ κοινωνίας.

«Καὶ ὀνειδίσωσιν»· ὡς πλάνους δηλαδὴ καὶ ἀπατεῶνας³⁹, ὡς γόητας,
 ὡς λυμεῶνας.

«Καὶ ἐκβάλλωσι⁴⁰ τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν ἔνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ
 155 ἀν(θρώπ)ου», τοὔτέστιν ἐμοῦ· «χάρητε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ
 σκιρτήσατε» οἱ ὀνειδιζόμενοι⁴¹ καὶ διωκόμενοι δι' ἐμὲ καὶ κακῶς
 ἀκούοντες, «ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐ(ρα)νοῖς»· τοὔτέστιν
 ὑπερβάλλων μισθὸς καὶ αἰεὶ διαμένων, ἐπέιπερ «οὐκ ἄξια τὰ παθήματα
 τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ὑμᾶς».

160 ιβ'. Τί τούτων τῶν ἐπιταγμάτων καινότερον γένοιτ' ἄν; Ὅσα⁴² τοῖς
 ἄλλοις φευκτά, ταῦτα ποθεῖν εἶναι λέγει· τὸ πτωχεύειν λέγω καὶ
 κλαίειν⁴³ καὶ διώκεσθαι καὶ κακῶς ἀκούειν διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων
 μεγαλειότητα. Ἀλλ' ὅμως καὶ εἶπε καὶ ἔπεισε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν καὶ
 ἀκούοντες τὰ φορτικά ταῦτα καὶ ἐπαχθῇ καὶ ἀπεναντίας τῇ τῶν πολλῶν
 165 συνηθείᾳ ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι· τοσαύτη τοῦ λέγοντος ἡ δύναμις ἦν.

ιγ'. Ἀλλὰ δεῦτε καὶ //f.400v ἡμεῖς μιμησώμεθα τοὺς μακαρίους
 ἐκείνους, οἱ ταῦτα ὑπέμειναν διὰ τὸν Χ(ριστὸν) καὶ γενόμεθα⁴⁴

³⁸ ἐλπίδι cod.

³⁹ ἀπαταιῶνας cod.

⁴⁰ fort. ἐκβάλλωσι.

⁴¹ ὀνιδιζόμενοι cod.

⁴² ὅταν cod.

⁴³ κλέειν cod.

⁴⁴ fort. γενώμεθα.

ταπεινόφρονες οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας, ἀλλ' ἐκουσίως· πεινάσωμεν κατ'
 ἐκείνους τὴν δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν τὴν ἀρετὴν ἐργασώμεθα· κλαύσωμεν
 170 ἐπὶ τοῖς οἰκείοις⁴⁵ ἁμαρτήμασι καὶ ἐπὶ τοῖς τῶν ἄλλων ὡς φιλάδελφοι.
 Μισούμενοι παρὰ πάντων καὶ διωκόμενοι καὶ ἀφοριζόμενοι καὶ
 ὀνειδιζόμενοι καὶ ὑβριζόμενοι διὰ Θεοῦ ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ ἐνταῦθα
 χαρὰν ἔχωμεν καὶ εὐφροσύνην πολλὴν ὡς ὑπὸ Θεοῦ παραμυθούμενοι
 τοῦ π(ατ)ρ(ὸ)ς πάσης παρακλήσεως καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ μισθὸν
 175 ληψόμεθα⁴⁶ πολὺν τῶν αἰωνίων ἀποθρόντων ἀγαθῶν ἀπολαύοντες καὶ τῆς
 τῶν οὐ(ρα)νῶν βασιλείας. Ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ
 οἰκτιρμοῖς τοῦ Κ(υρί)ου καὶ Θεοῦ καὶ Σ(ωτῆ)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰ(ησ)οῦ Χ(ριστ)οῦ·
 ὃ πρέπει πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ π(ατ)ρὶ
 καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ πν(εύματ)ι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς
 180 αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

⁴⁵ οἰκίοις cod.

⁴⁶ fort. ληψώμεθα.

Testimonia – Σχόλια.

- 5-6. Ὠριγένους, (ἀπόσπ.) *Σχόλ. Ἰω.*, ἀποσπ. 36.16, E. Preuschen, *Origenes Werke*, IV [GCS,10], Leipzig 1903, 511.29-30.
- 8-10. Ὅμοια παρομοίωση βρίσκεται στὸν Θεμίστιο, *Μετριοπαθῆς ἢ Φιλότεκνος*, Harduin, 360b.4 (=Schenkl κ.ἄ., II [1971]).
- 11-13. Ἐφραίμ Σύρου, *Ἔργα*, III (1990) 14.38
- 15-21. *Λουκ.* στ' 17-19.
24. Cramer, II (1841) 49.12 (Κυρίλλου Ἀλεξ.).
- 24-27. Cramer, I (1840) 296.25.
- 30 ἐξ. Στὰ ἐδῶ λεγόμενα θὰ μπορούσαν ν' αντιπαραβληθοῦν τὰ γραφόμενα στό: Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 6, 15, 54 ἐξ., Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 427.29 ἐξ. καὶ *Ἀντιρρητικός*, 2, 8, 26, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ, 103.20 ἐξ.
- 30-31. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Περὶ ἀγ. Τριάδος*, PG 75, 577d: «ἀλλ' ὡς ἐνέργεια φυσικὴ τε καὶ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος ἐξ αὐτῆς προϊοῦσα καὶ ἐν αὐτῇ μένουσα πάντα ἐργάζεται τὰ τοῦ Θεοῦ».
- 31-33. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 1, 7, 23, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 55.24 ἐξ.
- 34-37. Cramer, I (1840) 341.14-18 καὶ II (1841) 57.15· πρβλ. Ἰω.Χρυσοστ., *Ἑρμ. Ψαλμ.*, PG 55, 658b.
- 37-40. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 6, 16, 55 ἐξ., Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 429.29 ἐξ.
- 41-44. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 3, 6, 18, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 175.14 ἐξ. καὶ *Ἀντιρρητικός*, 6, 16, 57-60, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 429.10-431.19.
- 47-50. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 3, 18, 82, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 221.15 ἐξ.· *Ἀντιρρητικός*, 4, 9, 20, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 256.6 ἐξ.· *Ἀντιρρητικός*, 5, 17, 7, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 339.14 ἐξ.· *Ἀντιρρητικός*, 2, 8, 26, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 104.3-10 καὶ *Ἀντιρρητικός*, 2, 10, 37, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 111.4 ἐξ.
- 50-54. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός*, 1, 7, 15, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 50.11: «Μάξιμος δὲ πάλιν ὁ θεῖος συνεπιμαρτυροῦντας ἐπαγόμενος πάντας τοὺς κατ' αὐτὸν θεοφόρους, ‘οἱ ἅγιοι’, φησί, ‘πατέρες φανερώς λέγουσι μήτε εἶναι, μήτε γινώσκεισθαι χωρὶς τῆς οὐσιωδοῦς αὐτῆς ἐνεργείας τὴν οἰανδήποτε φύσιν’ καὶ πάλιν, ‘καὶ φύσις ἀνενέργητος ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός’» καὶ *Ἀντιρρητικός*, 6, 23, 85, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 451.6 ἐξ.

59-61. *Λουκ.* στ'20.

65. Ἰω. Χρυσόστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 60, 438c: «ἵνα ἀνεπαχθῆς εἶναι δόξη καὶ ἀνύποπτος».

65έξ. Γιὰ τὴν διαφορὰ μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ ὄχλου βλ. Ὠριγένους, *Σχόλ. Ματθ.*, XI, 4, R. Giron, *Origène. Commentaire sur l' évangile selon Matthieu*, I [SC,162], Paris 1970, 280.4-10.

65-70. Πρόκειται γιὰ κατὰ λέξη μεταφορὰ τοῦ: Ἰω.Χρυσόστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 223c.

72-86. Πρβλ. Γρηγ. Παλαμᾶ, *Πρὸς Ξένην μοναχήν*, 27, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Ε', 206.31-207.17.

73-75. Ἰω.Χρυσόστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 225b.

76-92. Ἰω.Χρυσόστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 224ab· καὶ Cramer, I (1840) 31.15-25· πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Σχόλ. Λουκᾶ*, PG 72, 589a καὶ Cramer, II (1841) 50.20.

82-3. *Ματθ.* ε'5.

86-100. Ἀκριβῶς ἡ ἴδια σειρὰ τῶν παραθεμάτων βρίσκεται καὶ στὸ Ἰω.Χρυσόστ., *Ὅτι τὸ μὴ λέγειν...*, PG 48, 788d· τοῦ Ἰδίου, *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 224b· πρβλ. Cramer, I (1840) 463.17 ἐξ. καὶ Γρηγ. Παλαμᾶ, *Πρὸς Ξένην μοναχήν*, 27, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Ε', 207. 18-208.5.

88-90. *Ψαλμ.* ν'19.

90-92. *Ἦσ.* ξστ'2.

94-106. Πρβλ. Ὠριγένους (ἀμφ.), *Ἐκλογαὶ εἰς Ψαλμ.*, PG 17, 129b: «ἵνα καταβάλῃ πτωχόν, τοὔτέστιν ἐπιεικῇ καὶ μετριόφρονα καὶ ταπεινὸν τῇ καρδίᾳ ὃν καὶ ὁ Σωτὴρ πτωχὸν ἔφη τῷ πνεύματι, καὶ τῆς τῶν οὐρανίων βασιλείας ἄξιός εἶναι φησιν».

101-2. Τὸ πρῶτο τμήμα εἶναι ἀπὸ τὸ *Ματθ.* ε'6 καὶ τὸ δεύτερο (''χορτασῆσθεσαι'') ἀπὸ τὸ *Λουκ.* στ'21, ὅπως καὶ τὸ ''νῦν'' τοῦ πρώτου.

101-6. Ἀλλάζει τὸ χωρίο τοῦ Ἰω.Χρυσόστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 522b.

106-7. *Ἰωβ*, α'1 (πρβλ. λδ'5) καὶ λβ'1-2.

107-8. *Ματθ.* α'19.

108-9. *Λουκ.* α'6.

110-111. Cramer, I (1840) 32.17-20.

111-125. Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς Μακαρ.*, PG 44, 1244b-1245a.

113. ''ἐνυποστάτου...''· Πρβλ. Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 1, Halkin, *Saints*, 147: «τὴν τῶν δικαίων ἀξιοπρεπῶς παραβαλεῖν ἐστὶν ἀρετὴν, φημὶ δὲ δικαίων, οὐ τῶν ἐν κόσμῳ τῆς κατ' ἀξίαν ἰσότητος διανεμητικῶν, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις εἰλικρινοῦς δικαιοσύνης τὴν

ένυπόστατον δικαιοσύνην περιβεβλημένων, τῶν διὰ κατορθώσεως ἐντολῆς ἀπάσης ἐν πάσῃ τετελειωμένων ἀρετῇ».

126. *Λουκ.* στ'21.

126-145. Ἰω.Χρυσοστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 225b-226a· Cramer, I (1840) 31.26-32.4.

129-131. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Σχόλ. Λουκ.*, PG 75, 592a.

132-3. Καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς συνάπτει τὸ 'πένθος' μὲ τὴν προαιρετικὴ 'πνευματικὴ πτωχεία': *Πρὸς Ξένην μοναχὴν*, 49-56, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 219.17-223.2 καὶ 67-69, Χρήστου, *Συγγράμματα*, Γ', 228.23-230.2.

133-5. *Β' Κορ.* ζ'10.

135-6. *Φιλιπ.* δ'4.

137-9. Ἰω.Χρυσοστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 69b.

140-142. Ἰω. Χρυσοστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 226b.

146-7. *Λουκ.* στ'22.

148-9. Cramer, II (1842) 357.22: «κόσμον δὲ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους καλεῖ».

150, 152. *Λουκ.* στ'22.

152-3. Ἰω. Χρυσοστ., *Υπομν. Ματθ.*, PG 57, 228b.

154-5. *Λουκ.* στ'22.

155-7. *Λουκ.* στ'23.

158-9. *Ρωμ.* η'18· Ἰω. Χρυσοστ., *Εἰς τὸ 'οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καυχώμενον'*, PG 51, 158c.

160-165. Ἰω. Χρυσοστ., *Υπόμν. Ματθ.*, PG 57, 228b.

166-176. Τὸ τελευταῖο μέρος πρὶν τὴν δοξολογικὴ ἀναφώνηση δὲν ἀπαντᾷ στίς βασικὲς πηγὲς τοῦ συμπληρητῆ· πρόκειται γιὰ σύνοψη τῶν ἤδη εἰπωθέντων.

VI.

Ἐγκώμιο τοῦ κωδ. Ἰβήρων 507

1. Προλεγόμενα.

α'. Γενικά.

Στὸν Κώδικα τῆς Ἱ. Μονῆς Ἰβήρων τοῦ ἁγίου Ὁρους μὲ ἀριθμὸ κατάταξης 507 (=Ἀγ. Ὁρους 4627)¹, στὰ φύλλα 6r-7v, σῴζεται Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο μὲ τὴν ἀρχή: «Εἰς ὁσμὴν μύρου σου ἔδραμον, φησὶν ὁ ἁσματογράφος. Ὁσμὴν(sic) μύρου ἐστὶν ἡ πνευματικῇ(sic) εὐωδία...»² καὶ τέλος: «...χορεύει νῦν σὺν ἀγγέλοις πρεσβέων ὑπὲρ ἡμῶν τὸν(sic) τῶν ὅλων Θεὸν καὶ βασιλέα...» ὡς τίτλο φέρει: «Ἐἰς τὸν ἅγιον καὶ μυροβλήτην(sic) Νικόλαον»· δὲν ἀποδίδεται σὲ κάποιο συγγραφέα. Ὁ κώδικας τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν Λάμπρο στὸν 14^ο αἰ., εἶναι χαρτῶος, σχήματος 8^{ου}. εἶναι ἀκέφαλος, κολοβὸς καὶ ἀνεπίγραφος³, μὲ 288 συνολικὰ φύλλα. Καθὼς στὸν κώδικα καὶ τὰ δύο προηγούμενα -τοῦ ἐδῶ ἐκδιδόμενου- ἐγκώμια (στὸν ἅγιο Ἰωάννη Χρυσόστομο καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανο) ἔχουν τὴν ἴδια δομὴ καὶ χαρακτηριστικά, εἶναι πιθανὸν ποιήματα ἐνὸς συγγραφέα, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἴσως ἀναγραφόταν στὴ χαμένη ἀρχὴ ὅλων τῶν λόγων⁴. Τόπος καὶ χρόνος συγγραφῆς παραμένουν ἐξίσου ἄγνωστα.

β. Γλωσσικὰ καὶ Ὑφολογικὰ Χαρακτηριστικά.

Τὸ κείμενο σὲ γενικὲς γραμμὲς δὲν παρουσιάζει πολλὰς ἰδιαιτερότητες στὴν ὀρθογραφία. Στὴ λέξη «μύρον», σὲ ὅποιαδήποτε πτώση χρησιμοποιεῖται, τὸ ὕψιλον περισπᾶται σταθερά, γι' αὐτὸ καὶ διορθώνουμε σιωπηρὰ χωρὶς νὰ τὸ σημειώνουμε στὸ ὑπόμνημα. Οἱ ὑπόλοιπες ἰδιαίτερες γραφεὲς τοῦ κώδικα φαίνονται στὸ apparatus. Στὸ συντακτικὸ ἐκτὸς τῆς σύνταξης τοῦ «χρίομαι» μὲ αἰτιατικὴ (τὸ μύρον)⁵ ἀντὶ τῆς πιὸ συνήθους δοτικῆς ὀργανικῆς⁶ καὶ τῆς σύνταξης τοῦ «πρεσβεύω» μὲ αἰτιατικῇ⁷

¹ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 159^a-160^a, *BHG*, II, 151, n.1364m καὶ *Anrich*, II, 568.

² Ἰβήρ. 507, φ.6r. Καὶ ὁ προηγούμενος λόγος, ἀφιερωμένος στὸν πρωτομάρτυρα Στέφανο ξεκινᾷ μὲ ψαλμικὸ στίχο, μετὰ τὸν τίτλο, δίχως μνεῖα συγγραφέα κι αὐτός (φ.3v).

³ Λάμπρου, *Κατάλογος*, II, 159^a.

⁴ Ὡστόσο ὁ κώδικας περιέχει ἐκτὸς τῶν διάσπαρτων ἀγιολογικῶν ἐγκωμίων, συλλογὲς ἀποφθεγμάτων, παροιμιῶν, ἀποσπάσματα λόγων πατέρων, ἱστοριογραφικὰ κείμενα, δογματικά, ἐρμηνευτικά καὶ ἀσκητικά. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις τὰ φύλλα τοῦ συγγέονται καὶ εἶναι παρατοποθετημένα (Λάμπρος, *Κατάλογος*, II, 159^a-160^a). Θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἀνήκει στὸ εἶδος τῶν μοναστικῶν «ὠκεανῶν» (πρβλ. B. Pseutongas, «Le Codex», 135) ἢ τοῦ «Κουβαρᾶ (ὁ.π., 142, σημ.3).

⁵ Κώδ. Ἰβήρ. 507, φ. 6r-6v (*Εἰς τὸν ἅγιον...*, α').

⁶ Λορεντζάτου, 39-40. Ὡστόσο ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωση τῆς διπλῆς αἰτιατικῆς ὅπως στὴν *Εβρ.* 1,9, ποὺ παραπέμπει φυσικὰ στοὺς *Ψαλμοὺς* (44,8) κατὰ τοὺς Ο' : «ἐχρίσεν σε ὁ Θεὸς... ἔλαιον ἀγαλλιάσεως» (πρβλ. LSJ, 2007β- LSK, 4,660β]), ἀλλὰ καὶ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΜΔ'*, θ', PG 36, 617b: «τὰ πρῶτα μύρα χρίόμενος...» (πρβλ. LSJ, 1533^a), ὅπου χρησιμοποιεῖται χωρὶς θρησκευτικὴ σημασία. Ἡ περίπτωση αὐτὴ ἔχει νὰ κάνει γενικὰ μὲ τὴν ὑποχώρηση τῆς δοτικῆς ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς κοινῆς κ.

στο τέλος τοῦ κειμένου –τις ἐπιλογές αὐτές τοῦ ἐγκωμιαστῆ ἀκολουθοῦμε στήν ἔκδοσιν-, σέ γενικές γραμμές ἀκολουθεῖ τοὺς συνήθεις κανόνες.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος, ἐνῶ προσπαθεῖ νὰ μιμηθεῖ τὸ ὕφος τῶν ἀττικιστῶν, εἶναι ὡστόσο σαφές ὅτι ὑπολείπεται ἄρκετὰ ἐκείνων. Δημιουργεῖ ἀπλές προτάσεις μὲ σύντομα κῶλα κατὰ παράταξη, χωρὶς παρεμβολή δυτερευουσῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ χρήση ρητορικῶν σχημάτων λείπει ἢ εἶναι τουλάχιστον ἀτυχής· δύο προσπάθειες τοῦ ἐγκωμιαστῆ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ‘ἀναφορὰ’ φαίνονται ἀδύναμες (μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ ‘εἰς ὁσμὴν μύρου σου’ στὴν ἀρχή [στ.7], τοῦ ‘ἔστι καὶ λέγεται’ στὸ μέσον [στ.17] καὶ μὲ τὴν χρήση τοῦ ‘καὶ’ +μετοχή σὲ σύντομα κῶλα στὸ τέλος [στ. 27 ἐξ.]). Ἀνίσχυρο εἶναι καὶ τὸ *κλιμακωτὸ* μὲ συμπλοκὴ προτάσεων καὶ ὑποψία ἀναφορᾶς στὸ μέσον (: «ἐκαινώθη γὰρ ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ὡς μύρον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, ἵνα θεώσῃ αὐτὴν τὴν θεϊκὴν εὐωδίαν ἐν ὅλῳ αὕτῃ λαβοῦσα· καὶ ὄνομα αὐτῷ ἐποίησεν ἀγαθόν, τὸ χρηστὸς τῷ χρηστῷ καὶ εὐωδίασε τὸ τῆς θεότητος μύρον» [στ.20-24]). Πιὸ πετυχημένη φαίνεται ἡ ἀπλοϊκὴ χρήση τοῦ *κυκλικοῦ* σχήματος μὲ τὴν παρουσία τοῦ ‘εἰς ὁσμὴν μύρου σου’ στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου καὶ τὸν ἐπίλογο.

γ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενο.

Τὸ κείμενο εἶναι τὸ συντομώτερο ἀπ’ ὅσα ἐκδίδουμε· ἐκτείνεται σὲ ἐνάμισυ φύλλο. Διαφέρει ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, καθὼς ἀπουσιάζει παντελῶς τὸ διηγηματικὸ στοιχεῖο· συνίσταται σὲ μιὰ σύντομη ἐρμηνεία, ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ, τῆς ἔννοιας τοῦ μύρου στὴν ἐκκλησία. Προφανῶς σχετίζεται μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ Λόγου, ὅπου ὁ ἅγιος Νικόλαος χαρακτηρίζεται μυροβλύτης καὶ ἀκολουθεῖ ἡ μνημόνευση τοῦ

ἐξ. βλ. J. Humpert, *La disparition du datif par le genitive en grec (du Ier au Xe siècle)*, Paris 1930· E. Trapp, «Der Dativ und der Ersatz seiner fuktionen in der byzantinischen Vulgaerdichtung bis zu Mitte des 15. jahrhunderts», *JÖB* 16 (1965) 21-34, πρβλ. Hatzidakis, *Einleitung*, 223.

⁷ Κώδ. Ἰβήρ. 507, φ. 7r (*Εἰς τὸν ἅγιον...*, δ'). LSJ, 1462^a·LSK, 671β-672^a. πρβλ. *ΛεξΠαπ*, 9, 492β. Τὸ ρῆμα ὅταν εἶναι μεταβατικὸ συντάσσεται μὲ γενικὴ (εἶμαι μεγαλύτερος, προηγοῦμαι) ἢ μὲ αἰτιατικὴ (ἀπονέμω τὴ μεγαλύτερη τιμὴ> τιμῷ, λατρεύω, καλλιεργῶ τέχνες), ἐνῶ μὲ αἰτιατικὴ τοῦ ἀντικειμένου (πρεσβεύω τὴν εἰρήνην) ἢ τοῦ πράγματος (πρεσβεύω λόγους), ἀλλὰ ὅχι μὲ τὴ σημασίαν τοῦ ἀσκῶ πρεσβεΐαν πρὸς κάποιον· σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν εἶναι ἀμετάβατο καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ πρὸς+αἰτιατικὴ. (πρβλ. Lampe, 1129^a καὶ LSK, 672^a). Στὰ μεταγενέστερα κείμενα δὲν εἶναι σπάνια ἡ σύνταξις τοῦ ὡς μεταβατικοῦ μὲ δοτικὴ, σπανιότερη, ὅμως, μὲ αἰτιατικὴ π.χ.: «θεοτόκε πρέσβευε τὸν υἱόν σου καὶ θεόν μου ὅπως ἐλεήσῃ με» (Ἰωάννου Ἱεροσολύμων, *Διάλογος Σηλητευτικός*, ιδ', PG 96, 1360c). Τὸ τελευταῖο γίνεται στὰ μεταγενέστερα χρόνια καὶ ὀφείλεται γενικὰ στὴν ὑποχώρηση τῆς χρήσεως τῆς δοτικῆς ὡς ἀντικειμένου ὑπὲρ τῆς γενικῆς (πρβλ. προηγούμενη σημ.) καὶ τῶν ἐμπρόθετων προσδιορισμῶν (πρβλ. τίς περιπτώσεις τοῦ Κ. Μηνᾶ, *Ἡ γλῶσσα*, 172), ἐπίσης κατ' ἐπίδρασιν τῶν ρημάτων ποὺ συντάσσονταν μὲ δύο αἰτιατικές (δρῶ, ποιῶ, ἐργάζομαι, λέγω κλπ) καὶ μὲ παράλληλη παράλειψιν τῆς πρόθεσης ‘πρὸς’ (πρβλ. Κοραῖ, *Ἄτακτα*, I, 108-109, γιὰ τὴ δοτικὴ τῶν ρημάτων ποὺ συντάσσονται μὲ δύο ἀντικείμενα, αἰτ.+δοτ.).

ψαλμικοῦ στίχου (‘Εἰς ὁσμὴν μύρου σου...’). Μόνον πρὸς τὸ τέλος τοῦ κειμένου ἡ ἑρμηνευτικὴ συνδέεται μετὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο μετὰ ἓνα πρωτότυπο τρόπο: ἀφοῦ τὸ μύρο ταυτίζεται μετὰ τὴ Θεότητα τοῦ Χριστοῦ, λέγεται ὅτι «τούτου χάριν ἡκολούθησαν αὐτῷ καὶ οἱ ἐν Μύροις ἅγιοι, ἐξόχως ὁ τῶν Μυρέων πρόεδρος καὶ μέγιστος Νικόλαος» (στ.25-6). Ἡ *transitio*, τὸ σημεῖο μετάβασης καὶ σύνδεσης, φαίνεται πολὺ ἐπιφανειακὴ ἢ καὶ βιαστικὴ.

Ἔτσι, ἀφοῦ κάνει μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ τῶν ἐννοιῶν τοῦ ‘μύρου’, ὅπου τὸ συνδέει διαδοχικά: -μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, -τὴν Π. Δ. (βασιλεῖς, ἀρχιερεῖς) σὲ ἀντιστοιχία μετὰ ἐκεῖνο τοῦ βαπτίσματος, -τὸν Δαυὶδ καὶ τὴν ἀναφορά τοῦ στὸν Ἀαρών (*Ψαλμ.* 132,2), τὸ ὁποῖο ὁ ἐγκωμιαστὴς θεωρεῖ ‘νοητόν’, -καὶ πάλι ἐκεῖνο τοῦ βαπτίσματος – τέλος τὸ συνδέει μετὰ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐπιχειρεῖ τὴ σύνδεση μετὰ τὰ Μύρα, τοὺς τοπικοὺς ἁγίους καὶ ‘ἐξόχως’ τὸν Νικόλαο.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο, ὅτι ἐνῶ μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμὴ γράφει γιὰ τὸ ‘μῦρον’, καταγράφει τὴν πόλιν ὡς ‘Μοῖρα’ (στ. 26)⁸, παρ’ ὅλο πὺς ἡ δομὴ τοῦ λόγου φαίνεται νὰ συνδέει ἐπιφανειακὰ τὰ δύο βάσει ἀκριβῶς τῆς λεκτικῆς τους ὁμοιότητος. Ἐξίσου ἄξιο ἀπορίας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑπαινιγμοῦ -ποὺ ἐντάσσεται ὁμῶς στὸ σχῆμα πὺς εἶδαμε- καὶ τῆς ἀναφορᾶς στὸν τίτλο (μυροβλήτης), δὲν γίνεται ἀναφορὰ στὸ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου, τὴ μυροβλυσία, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε ν’ ἀποτελέσει σταθερότερο στοιχεῖο συνοχῆς καὶ μετάβασης στὰ λεγόμενά του. Καὶ πάλι φαίνεται ἡ ἐπιφανειακότης τῆς ἐξέτασης καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἐγκωμιαστῆ.

⁸ Γιά τὴ σύγχυση μετὰ τὸ ‘ν’ καὶ τοῦ ‘οι’ στοὺς αἰῶνες μετὰ τὸν 3^ο μ.Χ. βλ. Tonnet, *Ἱστορία*, 28, 56, πρβλ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτικὴ Ἱστορία*, 156-7. Πρβλ. Dieterich, *Untersuchungen*, 24. Ἦδη τὸ ζήτημα ἀναφέρεται καὶ στὸ Ἑγχειρίδιο Γραμματικῆς τοῦ Γεωργίου Χοιροβοσκοῦ κατὰ ἀναφορὰ τοῦ Hunger, *Λογοτεχνία*, Β’, 388-9. Ἦσως ἀποτελεῖ μαρτυρία προέλευσης τοῦ ἐγκωμιαστῆ ἢ τοῦ γραφέα ἀπὸ τὸν κεντρικὸ ἐλλαδικὸ χῶρο, ὅπου διατηρήθηκε μέχρι τὴν ὀψιμὴ ἐποχὴ ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς προφορᾶς τοὺς ὡς u/iu.

* Ἀνωνύμου,

Εἰς τὸν ἅγιον καὶ μυροβλύτην¹ Νικόλαον.

5

α'. Εἰς ὁσμὴν μύρου σου ἔδραμον, φησὶν ὁ ἀσματογράφος· Ὅσμῃ² μύρου ἐστὶν ἡ πνευματικὴ³ εὐωδία, ὥς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος⁴. εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, λέγει τὴν θείαν νύμφην, ἥτοι τὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἔστι
 10 μὲν μύρον θυσιαστηρίου αἰσθητόν, ὃ⁵ πρότερον⁶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ βασιλεῖς ἀρχιερατικῆς καὶ βασιλικῆς ἔχρionτο, ἔτι δὲ καὶ νῦν τοῦτο τὸ μύρον χρίονται οἱ τῷ θείῳ βαπτίσματι τε- //f. 6v -λειούμενοι κατὰ τὰς ἀποστολικὰς Διατάξεις. Ὡς ἐστὶν καὶ μύρον νοητόν, ὃ χρυσθῆναι⁷ λέγεται ὁ τοῦ Ἀαρὼν πώγων, ὥς φησιν ὁ Δαυὶδ· «ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ⁸
 15 καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα τοῦ⁹ Ἀαρὼν», ὅπερ λέγεται ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ χρίσασα τοῦτον ἀρχιερέα.

β'. Ἔστι καὶ λέγεται μύρον τὸ μέγα, ὃ¹⁰ οἱ βαπτισθέντες χρίονται. Ἔτι δὲ νοητόν μύρον ἔστι καὶ λέγεται ἡ ἀνθρωπότης, ἣν¹¹ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς προσελάβετο¹², χρίσας τοῦτον τὸ μύρον, ἥτοι τὴν ἀνθρωπότητα
 20 τὴν θεότητα. Περὶ οὗ μύρου λέγει ὁ Σολομών, ὄνομά σοι· ἐκαινώθη γὰρ ἡ

* **Codex unicus:** Ἰβήρων, 507, φφ.6^α-7^α.¹ μυροβλήτην cod.² ὁσμὴν cod.³ πνευματικῇ cod.⁴ Βασίλειος cod.⁵ ὁ cod.⁶ προῶτερον cod.⁷ χρυσθῆναι cod.⁸ τὸν cod.⁹ τὸν cod.¹⁰ ὁ cod.¹¹ ἣν cod.¹² προελάβετο cod.

ἀνθρωπότης ἐπὶ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡς μύρον ἐν
ὀνόματι αὐτοῦ, ἵνα θεώσῃ¹³ αὐτὴν¹⁴ τὴν θεϊκὴν εὐωδίαν ἐν ὅλῳ αὐτῇ¹⁵
λαβοῦσα· καὶ ὄνομα αὐτῷ ἐποίησεν ἀγαθόν, τὸ χρηστὸς τῷ χρηστῷ καὶ
εὐωδίασε τὸ τῆς θεότητος μύρον.

- 25 γ'. Τούτου¹⁶ χάριν ἠκολούθησαν αὐτῷ καὶ οἱ ἐν Μύροις ἅγιοι, ἐξόχως ὁ
τῶν Μυρέων¹⁷ πρόεδρος καὶ //f.7r μέγιστος Νικόλαος, ὡς ἐν Μύροις¹⁸
καὶ μύροις¹⁹ νοητῶς²⁰ καὶ αἰσθητῶς²¹ καὶ εὐωδίας καὶ μύρου πλησθεὶς
παρὰ τοῦ παντοδυνάμου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ψυχικῆς ὁσφρανθεὶς²²
προθύμως ἔδραμε τῆς ποιότητος [τού]του· καὶ εἰς βάθος πλησθεὶς μύρον
30 [θεῖ]ον ἀληθῶς ἀνεδείχθη²³ καὶ ἐν αὐ[τῷ] ἀποδιώκει²⁴ πᾶσαν νόσον καὶ
πᾶσαν μ[α]λακίαν²⁵ καὶ τοὺς ἀκανθώδεις²⁶ καὶ κοπρώδεις²⁷ αἰρετικούς εἰς
τέλος κατασπᾶς²⁸· καὶ τοὺς νοητοὺς ἡμῶν ἐχθροὺς καὶ δαίμονας εἰς ἀέρα
λικμᾶ καὶ ἀφανίζει.

- δ'. Καὶ εἰς ὁσμὴν μύρου ὀρθῶς²⁹ καὶ ἐκουσίως καὶ προθύμως δραμῶν,
35 χορεύει νῦν σὺν ἀγγέλοις πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ
βασιλέα καὶ τὴν παντοδύναμον καὶ ἁγίαν Τριάδα³⁰· ἧς ἡ δόξα εἰς τοὺς
αἰῶνας, ἀμήν.

¹³ θεόσι cod.

¹⁴ αὐτὴ cod.

¹⁵ αὐτὴ fort.

¹⁶ τοῦτου cod.

¹⁷ μοιρέων cod.

¹⁸ μοίροις cod.

¹⁹ μοίροις cod.

²⁰ νοητὸς cod.

²¹ αἰσθητὸς cod.

²² ὡσφρανθεὶς cod.

²³ ἀνεδείχθη fort.

²⁴ ἀποδιόκης cod: ἀποδιώκει fort.

²⁵ τούτου...μαλακίαν textus cum lacunis.

²⁶ ἀκανθόδης cod.

²⁷ κοπρώδης cod.

²⁸ κατασπᾶ fort.

²⁹ ὀρθῶς cod.

³⁰ τὸν τῶν...Τριάδα: τῷ τῶν ὅλων Θεῷ καὶ βασιλεῖ καὶ τῇ παντοδυνάμῳ καὶ ἁγίᾳ Τριάδι
fort.

Testimonia – Σχόλια.

5. *Ἄσμ.* Α΄4: «εἰς ὁσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν».
7. Ἡ φράση “εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς” ποὺ θεμελιώνεται στὸ *Ἐφ.* ε΄2 ἀπαντᾷ σὲ ἀπόσπασμα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξ., *Ἐρμ. Ἐβρ.*, Pusey, III (1872) 401.13· πρβλ. Cramer, VII (1843) 168.32. Βρίσκεται ἐπίσης στὴ *Λειτουργία* τοῦ Μ. Βασιλείου, Τρεμπέλα, *Αἱ Τρεῖς Λειτουργίαι*, 171.16 (PG 31, 1633a) καὶ στοῦ Ἰδίου, *Περὶ Βαπτίσματος*, PG 31, 1584a. Ὡστόσο, μόνη σχετικὴ μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ἀωνουμου Ἐγκωμιαστῆ φαίνεται νὰ εἶναι: *Ὁμιλ. Ψαλμ.*, PG 29, 409b-412a· σημαντικὸ εἶναι ὅτι τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Λέων, *Λόγος*, 237-8, Antonopoulou, *Homiliae*, 288.
9. “θεῖαν νύμφην”: Διδύμου Τυφλοῦ, *Υπ. Ζαχ.*, v, 197.21, Doutreleu, II, 1080· Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς Ἄσμ.*, III, (1,13), W. Jaeger, *GNO*, VI (1960) 93.4-7 (γενικὰ ἐρμηνευτικὰ γιὰ τὸ “μύρον” βλ. ὁ.π., *GNO*, VI, 88 ἐξ.)
- 10-11. *Ἐξόδ.* κθ΄7· μ΄13-15· *Α΄Βασ.* β΄10 καὶ κδ΄7. Πρβλ. Εὐσεβίου, *Εὐαγγ. Προπαρ.*, III, 16, 6.1-7.1, *Eusebius*, VIII.1-2 (1954/6), ἐκδ. K. Mras. Στὸ “μύρον” ἀναφέρεται καὶ τὸ *Meth.ad Theod.* (17, Anrich, I, 147.9ἐξ.), ἀλλὰ δὲν παρατηρεῖται ἐξάρτηση ἀπὸ αὐτό.
- 12-13. *Ἀποστ. Διατάξεις*, III, 16.24 καὶ VII, 22.9, M. Metzger, *Les Constitutions apostoliques*, II [SC, 329], Paris 1986 καὶ III [SC, 330], Paris 1987.
- 13-4. *Ψαλμ.* ρλβ΄2.
- 17-20. Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς Ἄσμ.*, I (I,3), W. Jaeger, *GNO*, VI (1960) 34.14-18.
20. *Ἄσμ.* α΄3: «καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα, μύρον ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομά σου».
20. “ἐκαινώθει”: τὸ λογοπαίγνιο αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀντανაკλᾷ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ *Ἐβρ.* ι΄20.
- 22-3. *Β΄Κορ.* β΄15: «ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις».
23. *Λουκ.* στ΄35: «ὅτι αὐτὸς Χριστὸς ἐστίν» καὶ *Α΄Πετρ.* β΄3· πρβλ. *Ψαλμ.* *Ἡθ΄5* καὶ ρμδ΄9.
25. *Ἄσμ.* α΄4 καὶ Γρηγ. Νύσσης, *Εἰς Ἄσμ.*, I, (I,13), W. Jaeger, *GNO*, VI (1960) 39.9-15.
27. “αἰσθητῶς”: προφανῶς ἀναφέρεται στὴ μυροβλυσία τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου: *V.p.Michael.*, 41, Anrich, I, 234.9-13· *V.Compil.*, 55, Anrich, I, 232.26-33· *V.Metaphr.*, 30, Anrich, I, 265.4-7 (βλ καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο στὸ 2^ο κεφ. τῆς Εἰσαγωγῆς).

- 30-31. *Ματθ.* δ'23· ι'1. Πιθανὸν ἀναφέρεται στὰ θαύματα θεραπείας τοῦ Ἁγίου: *V.Metaphr.*, 9, Anrich, I, 244 (PG 116, 337bc)· *Enc.Neoph.*, 6· 19· 48, Anrich, I, 394· 400· 417 (*Συγγράμματα*, Γ', 457· 466· 487), ποὺ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴ *V.N.Sion.*, 33· 34· 40, Anrich, I, 28· 29· 33 κ.ά.
- 31-2. Πρβλ. τὴν δράση τοῦ Ἁγίου κατὰ τῶν **αἰρετικῶν** καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ἀρείου: *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160· *V.Metaphr.*, 13, Anrich, I, 248 (PG 116, 336)· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 470)· ἐνῶ γιὰ τὸν Ἀρειανισμό: *V.p.Michael.*, 26, Anrich, I, 126· *Enc.Andr.*, 5, Anrich, I, 423-4· *V.Compil.*, 52, Anrich, I, 231· *V.Metaphr.*, 16, Anrich, I, 251 (PG 116, 337)· *Enc.Neoph.*, 28, Anrich, I, 403 (*Συγγράμματα*, Γ', 471).
- 32-3. Κυριότερο ἐπεισόδιο σύγκρουσης μὲ τὸν **διάβολο** εἶναι τὸ Th.de Artemide (‘τὸ ἔλαιο τῆς Ἀρτέμιδος’): *V.p.Michael.*, 44-48, Anrich, I, 135.6-137.20· *V.Compil.*, 58, Anrich, I, 233.21· *V.Metaphr.*, 31, Anrich, I, 265.8· ἐδῶ θὰ μπορούσαν, ὡστόσο, νὰ καταταχθοῦν καὶ τὰ ἐπεισόδια τοῦ διωγμοῦ τοῦ παγανισμοῦ: *V.p.Michael.*, 28-29, Anrich, I, 127-8· *V.Compil.*, 42, Anrich, I, 227.53.

VII.

Ἐγκώμιο τοῦ Ναθαναήλ/Νείλου Μπέρω

1. Προλεγόμενα.

α'. Ο κώδικας.

Στὸν Ἀλεξανδρινὸ κώδικα 74 (183) τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης μεταξύ ἄλλων κειμένων, περιλαμβάνεται στὰ φφ. 301r-304r ἐγκωμιαστικὸς Λόγος στὸν Ἅγιο Νικόλαο μὲ τίτλο: «Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν καὶ μυροβλύτην Νικόλαον», μὲ ἀρχή: «Λαμπσάτω γάρ, φησὶν ὁ Κύριος, τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων» καὶ τέλος: «ἵνα διὰ τῶν σῶν πρεσβειῶν καὶ ἐντεύξεων ῥυσθῶμεν τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτύχοιμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία...». Τὸ κείμενο ἀποδίδεται στὸν ἱερομόναχο Ναθαναήλ Μπέρτω, ὁ ὁποῖος φέρεται συγγραφέας καὶ ἄλλων ἔργων στὸν ἴδιο Κώδικα¹.

Ὁ Κώδικας εἶναι τοῦ 15^{ου} αἰ., χαρτῶος, διαστάσεων 215cm X 140cm καὶ μὲ συνολικὰ 306 φύλλα (θ'-τιδ'), εἶναι ἀκέφαλος καὶ κολοβός. Φέρει γραφές περισσότερες τῶν δύο χεριῶν². Μετὰ τὸ φ. σιθ' βρίσκονται 11 ἠθικὲς ὁμιλίαι τοῦ Ναθαναήλ Μπέρτω. Τὰ φφ. τα'-τιδ' ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ ἄλλο χέρι³ καὶ περιλαμβάνουν –ἐκτὸς τοῦ Ἐγκωμίου μας– σύντομα Συναξάρια γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο⁴ καὶ Θαύματα τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Γεωργίου⁵.

β'. Ο συγγραφέας.

¹ Halkin, *BHG*, II, 150 n 1364k· Anrich, II, 568· Ehrhard, *Überlieferung*, III, 599 σημ.4.

² Ν. Σ. Φιριππίδου, «Κατάλογος τῶν Κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλέξανδρείας», *ἘΦ ΛΗ'* (1939) 203· πρβλ. Θ. Μοσχονᾶ, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, Α', *Χειρόγραφα*, Ἀλεξάνδρεια 1945, 80-82. καὶ ἀπλὴ ἀναφορὰ στοῦ P. van den Ven, «Inventaire Sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque patriarcale du Caire», *Le Muséon* XV (1914) 65-82, εἰδ. 75. Τὸ ὄνομα τοῦ ἱερομονάχου Ναθαναήλ Μπέρτω ἐκτὸς τῆς ἁνῶ ὥας τοῦ φ. 301r, ὑπάρχει καὶ στὶς ἐξῆς ἀναφορές: φ. 228r «κατόρθωμα καὶ σύστεγμον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ τιμίου πατρὸς ἡμῶν κὺρ Ναθαναήλ τοῦ Μπέρτω» καὶ λίγο πῖδ κάτω: «ἕτερον κὺρ Ναθαναήλ τοῦ Μπέρτω». Πληρέστερη περίγραφη τοῦ Κώδικα βλ. Ἡλιοῦδη, *Κείμενα*, 49-53.

³ Στὸ φύλλο 300r ὑπάρχει τὸ ἐξῆς σημείωμα, ποὺ μαρτυρᾷ τὸν βιβλιογράφο τοῦ συγκεκριμένου τμήματος: «Γεωργίος ὁ ἀγαπητὸς γρά(ψας) αὐτό». Γιὰ τὸν βιβλιογράφο βλ. Vogel- Gardthausen, *Schreiber*, 69. Πρβλ. Ἡλιοῦδη, *Κείμενα*, 49-50. Ὁ Ἡλιοῦδης πιστεύει ὅτι καὶ τὸ δεῦτερο τμήμα τοῦ κώδικα ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι.

⁴ Κωδ. Ἀλεξ. 74 (183), φ.304v-309r, inc. «Οὗτος ὑπῆρχεν ἐν τοῖς χρόνοις Διοκλητιανοῦ...». Tit.: «Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ς', μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου...» καὶ στίχ.: «Ὁ Νικόλαος πρέσβυς ὢν ἐν γῇ μέγας | καὶ γῆς ἀποστάς εἰς τὸ πρεσβεῦειν ζέει». Στὸ ἐξῆς ἔπεται τὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο (inc. «Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Συρίας»), ἕως τὸ τέλος τοῦ Κώδικα, στὸ φ. 314.

⁵ H. Delehay, «Catalogus Codicum Hagiographicorum graecorum Bibliothecae Patriarchatus Alexandrini in Cahira Aegypti», *AB*, XXXIX (1921) 344-357, εἰδ.353-4 καὶ Ehrard, *Überlieferung*, III, 599-560 σημ.4. Ὁ Delehay ἀναφέρει πρὶν τὸ Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ Ὁμιλία στὴν ἀποτομή τῆς Κεφαλῆς τοῦ Τ. Προδρόμου, ποὺ ὁ Ehrhard δὲν τὸ κατατάσσει σαφῶς στὰ ἔργα τοῦ Ναθαναήλ· ἀνήκει στὴν προηγούμενη τῶν ἔργων τοῦ Ναθαναήλ ομάδα κειμένων καὶ εἶναι γραμμένο μὲ ἄλλο χέρι (·) ἀπὸ τὰ ἀγιολογικά του.

Ὡς πρὸς τὸ συγγραφέα, γνωρίζουμε ὅτι ἔζησε τὸ β' μιστὸ τοῦ 15^{ου} αἰ.⁶, ἦταν ἡμιλόγιος μοναχὸς ἀπὸ τὴν Κρήτη· συνδέθηκε μὲ τὴν μονὴ Καρκάσα στὴν Ἱεράπετρα⁷ καὶ παρέδωσε κείμενα ἠθικοῦ κυρίως περιεχομένου⁸, ἀλλὰ καὶ λίγα ἀγιολογικά -αὐτὰ ποὺ μόλις ἀναφέραμε. Ἐκφράζουμε ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ὀριστικὴ ἀπόδοση τοῦ συγκεκριμένου Ἐγκωμίου στὸ Ναθαναήλ⁹. Ἡ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος τοῦ κειμένου τὸ καθιστοῦν ἐντελῶς διαφορετικὸ σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τῶν ὑπόλοιπων γνωστῶν Ὁμιλιῶν τοῦ¹⁰. Ἐδῶ μόνο ἐπισημαίνουμε –καὶ σὲ σχέση μὲ τὶς γλωσσικὲς περατηρήσεις, ποὺ ἀκολουθοῦν-, ὅτι τὸ κείμενο οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ συνεχεῖς “χαιρετισμούς” μὲ ἀναφορὲς στὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Νεοφύτου καὶ τὴν Ὑμνογραφία (πρβλ. ‘Σχόλια’). Σὲ ἐλάχιστα τμήματα παρατίθεται συνεχὲς πεζὸ κείμενο κι αὐτό, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε ἀμέσως, δὲν εἶναι δίχως προβλήματα¹¹. Δὲν θὰ ἦταν δηλαδὴ ἀδύνατο γιὰ ἓναν μέτριο γνώστη τῆς ἐλληνικῆς καὶ ‘ἡμιλόγιο’, ὅπως ὁ Μπέρτω, νὰ τὸ ἔχει συνθέσει. Ὡστόσο, καθὼς δὲν ὑπάρχει κανένας τρόπος διασταύρωσης, θὰ κρατήσουμε τὶς ἐπιφυλάξεις μας ἀποδίδοντας τὸ κείμενο μὲ ἐρωτηματικὸ στὸ Ναθαναήλ/Νεῖλο¹².

γ'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.

Τὸ κείμενο παρουσιάζει τὴν ἰδιομορφία ν' ἀποτελεῖται κατὰ τὰ δύο τρίτα τοῦ ἀπὸ “Χαιρετισμοῦς” πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο. Κορυφαῖο πρότυπο τέτοιας μορφῆς λόγου γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ λογοτεχνία ἀποτελεῖ φυσικὰ ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος¹³. Σύμφωνα

⁶ Γιὰ τὴν ἀνασύσταση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων μὲ βάση ἐσωτερικὲς τῶν ἔργων τοῦ μαρτυρίες βλ. Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 29-33 · πρβλ. Beck, *Kirche*, 785, ὅπου μιλά γιὰ 13 ἠθικὲς ὁμιλίες καὶ ἓνα ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο· πρβλ. Podskalsky, *Θεολογία*, 127 σημ.16.

⁷ Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 31, 33.

⁸ Ἡτικὲς Ὁμιλίες τοῦ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν B. Scartau, «Nathanaelis Berti monachi Sermones quattuordecim», *Univ. de Copenh. Cah. d' Inst. du Moyen-Age grec et latin* 12 (1974) 11-85 (πρβλ. ἄρθρο τοῦ Ἰδίου στὸ: *Museum Tusculaneum* 21-22 (1973) 67-92) καὶ ἀπὸ ἄλλους (Δυοβουνιώτη, Aposkiti-Stammler). Ἡ πλήρης ἐργογραφία τοῦ, ἡ χειρόγραφη παράδοση καὶ οἱ ἐκδόσεις στοῦ Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 38 ἐξ. · πρβλ. Podskalsky, *Θεολογία*, 128 σημ.16.

⁹ Ὁμοιες ἀμφιβολίες ἐκφράζει καὶ ὁ Ἡλιούδης (*Κείμενα*, 43), τὶς παρατηρήσεις τοῦ ὁποῖου ἀποδεχόμαστε. Παρατηροῦμε, μόνο, ὅτι ὅπως θὰ φανεῖ καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς παραπομπὲς στὰ ‘Σχόλια’ ἡ ὁμοιότητα τοῦ Ἐγκωμίου εἶναι μεγαλύτερη μὲ τὸ Ἐγκώμιο τοῦ Νεοφύτου, τοῦ Ἐγκλείστου (βλ. Εἰσαγωγή) παρὰ μὲ ἐκεῖνο τοῦ Πρόκλου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡλιούδης (ὁ.π.).

¹⁰ Γιὰ τὴ γλώσσα βλ. Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 116-120.

¹¹ Ἰδιαίτερα στὶς μετοχές, πρβλ. Ἡλιούδη, *Κείμενα*, 117. Πάντως οὔτε στουδιτικὴ, οὔτε χρυσοστομικὴ ἐπίδραση παρατηρεῖται, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ‘Σχόλια’, ποὺ ἀκολουθοῦν.

¹² Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ Halkin, *BHG*, II, 151 n. 1364k.

¹³ Μητσάκη, *Ὑμνογραφία*, 484 ἐξ. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, «Ἕνας λαϊκὸς κρητικὸς Ἀκάθιστος τοῦ ΙΕ' αἰ.», *Βυζαντινὰ* 1 (1969) 25-38, εἰδ. 27. Νεώτατη ἐξέταση καὶ βιβλιογραφία Δετοράκη, *Φιλολογία*, Β', 371 ἐξ., 375-6.

μέ ὀρισμένες ἀπόψεις ἢ φόρμα αὐτὴ προϋπάρχει στὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία¹⁴. ἀλλὰ εἶναι μάλλον βέβαιο ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου ἀκολούθησε συγκεκριμένο Συριακὸ ποίημα ὡς πρότυπο¹⁵. Ὡστόσο, τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν “Χαιρετισμῶν” στὴ βυζαντινὴ Λογοτεχνία δὲν φαίνεται νὰ ἔχει κλείσει ὀριστικά¹⁶.

Στὸ Ἐγκώμιό μας ὁ Ναθαναὴλ συνθέτει τοὺς μακροσκελεῖς “χαιρετισμοὺς” ἀφοῦ προτάσσει ἓνα προοίμιο, παρεμβάλλει μιὰ παρενθετικὴ “πεζὴ” παράγραφο καὶ καταλήγει στὴν ἐπιλογικὴ παράγραφο. Τοὺς εἰσάγει μὲ τὸ ρῆμα “εὐφημοῦμεν”¹⁷ καὶ τοὺς ἀποδίδει μὲ ποικίλες μορφές: τὴν εὐκτικὴ “χαίροις” μόνη τῆς δεκατρεῖς φορές· τὸν ἴδιο τύπο στὶς φράσεις: «χαίροις πατὴρ ἡμῶν, πανάγιε Νικόλαε» 4 φορές· τὴ φράση «χαίροις πατὴρ ἡμῶν, Νικόλαε» 4 φορές· καί, τέλος, ὡς «χαίροις πατὴρ ἡμῶν» 4 φορές. Χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὴν προστακτικὴ “χαῖρε” μόνη τῆς 6 φορές καὶ στὴ φράση: «χαῖρε καὶ εὐφραίνου» 9 φορές. Συνολικά, τὸ Ἐγκώμιο περιέχει 40 χαιρετισμοὺς χωρὶς νὰ μπορεῖ κάποιος μὲ βεβαιότητα νὰ εἰκάσει, ἂν πρόκειται γιὰ συνειδητὴ ἐπιλογὴ τοῦ Ναθαναὴλ λόγῳ τῆς σημασίας τοῦ ἀριθμοῦ στὴν ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση¹⁸.

Τὰ ὑπόλοιπα ἐνδιαφέροντα σημεῖα ἀπὸ τὸ κείμενο προέρχονται μᾶλλον ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ γραφέα στὸ κείμενο: Δὲν ἐφαρμόζονται πάθη τῶν φωνηέντων, ὅπως ἡ ἔκθλιψη (π.χ. ἀλλὰ οὐδὲ: στ. 40), ὅπου θὰ ἦταν ἀναμενόμενο. Ἐπισημαίνουμε τὴ χρῆση τοῦ ρ. “κλίνω” ὡς μεταβατικὸ (κάνω κάτι νὰ κλίνει) καὶ ὄχι ὡς ἀμετάβατο,

¹⁴ Τωμαδάκη, *Ἑμνογραφία*, 226. Γίνεται ἀναφορὰ στὸν Ὅμηρο (π.χ. *Οδ.* λ, 248: «χαῖρε, γύναι, φιλότιτι· περιπλομένου δ’ ἐνιαυτοῦ», πρβλ. Θ. Ξύδη, *Ὀμηρικὲς ἀπηχήσεις στὴν Ἑμνογραφία*, Ἀθήνα 1950). γνωστὸ εἶναι ἀκόμη σχετικὸ σπάρραγμα ἀπὸ τὸν Πίνδαρο (fr.hymn. 331a1: «χαῖρε, ὦ θεοδ’μάτα, λιπαρ’πλοκάμου | παίδεσσι Λατοῦς ἱμεροέστατον ἔρνος» ἔκδ. H. Maelher (- B. Snell), *Pindari carmina cum fragmentis*, II, Leipzig 1975⁴⁴), ἀλλὰ πιὸ προφανὲς πρότυπο γιὰ τὸ εἶδος ἀπαντᾷ στὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας (*Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον*, PG 77, 1029c- 1039c, εἰδ. 1032a ἐξ: «ὀλίγα τινα χαιρετίζωμεν ταύτην τὴν πόλιν [Ἐφεσον] καὶ οὕτως ἐπὶ τὰ ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου ἐκτενῶ μου τὸν λόγον. Χαίροις...κλπ»). Ὁ Wellesz ἄλλοτε ὑποστηρίζει τὰ ἴδια μὲ τὸν Τωμαδάκη (*The Akathistos Hymn*, Copenhagen 1957, xxxi), κι ἄλλοτε ὄχι, κλείνοντας πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς “ἐλληνικῆς Συναγωγῆς” (*A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford 1961², xxx).

Σημαντικὸς κρίκος στὴν παραπάνω ἀλυσίδα πρέπει νὰ θεωρεῖται καὶ τὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ *Λουκᾶ*, 1,28.

¹⁵ Ὁ Krypiakewicz κάνει τὴ σημαντικὴ ἐπισήμανση γιὰ τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ ἐνὸς ὕμνου τοῦ Ἐφραίμ καὶ τοῦ Ἀκαθίστου («De Hymni Akathisti Auctore», *BZ* XVIII [1909] 356-382, εἰδ.368-9).

¹⁶ Καὶ ὁ Μητσάκης κλίνει πρὸς τὴν ἄποψη τῆς μέσῃ τοῦ Ρωμανοῦ ἰσχυρῆς συριακῆς ἐπίδρασης στὸ εἶδος (*Ἑμνογραφία*, 486-7). Σημαντικὸ γιὰ τὴ χρῆση τοῦ “χαιρετισμοῦ” στὴν ἐκκλησιαστικὴ λογοτεχνία εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ βέβαιον ρωμανικὸ Κοντάκιο *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν*, 9, 1, 7-10, de Matons, II, 22): «χαῖρε ἀκήρατε, χαῖρε κόρη θεόκλητε, χαῖρε σεμνή, χαῖρε τερπνὴ καὶ καλή, χαῖρε εὖεϊδε, χαῖρε ἄσπορε, χαῖρε ἄφθορε, χαῖρε μῆτερ ἄνανδρε, χαῖρε νόμφη ἀνύμφευτε».

¹⁷ Ἄλλο εἰσαγωγικὸ ρῆμα πρβλ. π.χ. τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἐγκώμιον...*, PG 77, 1032a: «ὀλίγα τινα χ α ι ρ ε τ ῖ σ μ ε ν ταύτην τὴν πόλιν [Ἐφεσον] καὶ οὕτως ἐπὶ τὰ ἐγκώμια τῆς Θεοτόκου ἐκτενῶ μου τὸν λόγον. Χαίροις...κλπ».

¹⁸ J.-Fr., Bonnefoy, «La mystique des nombres», *RAM* 25 (1949) 533-550, εἰδ. 539-540.

ὅπως συνηθίζοταν κατὰ τοὺς μεταγενέστερους χρόνους¹⁹. μάλιστα τὸ ἀντικείμενο (ἀκοή) συνοδεύεται ἀπὸ ἄναρθρο ἀπαρέμφατο (ἀκοῦσαι) δημιουργώντας πλεοναστική ταυτολογία (‘‘ἀκοὴν ἀκοῦσαι αἰσχρολογίαν’’ ἀντί: ‘‘ἀκοὴν εἰς αἰσχρολογίαν’’). ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὡς δοτική τελική, φαινόμενο τῆς Κοινῆς²⁰. Παρατηροῦμε ἕναν μεταπλασμό τοῦ ἐπιθέτου ἅγιος-α-ον στὴν ὀνομαστική πληθυντικοῦ τοῦ θηλυκοῦ γένους σέ: ‘‘αἱ ἁγίαις’’ (37), φαινόμενο σύνθηες σέ κείμενα τῆς περιόδου²¹. Ὑπερβολὴ ἐκφράζει ἢ χρήση τῆς ἀντωνυμίας ‘ἅπας’ μὲ ἄρθρο πρὸ τοῦ οὐσιαστικοῦ ‘αἵρετικοί’²²: ‘‘τῶν ἀπάντων αἵρετικῶν’’, ποὺ θέλει νὰ ἐπιτείνει τὴν ἀντιαιρετική δράση τοῦ ἁγίου, ἂν καὶ εἶναι γνωστὴ μόνον ἢ κατὰ τῶν ἀρειανῶν δράση του²³.

Σημαντικότερες εἶναι οἱ παρατηρήσεις στὸ συντακτικὸ ἐπίπεδο. Παρατηρεῖται καταρχὴν τὸ φαινόμενο τοῦ ἀνακόλουθου²⁴ στὴ σύνταξη τριῶν κατὰ σειρὰ μετοχῶν ὡς ἐξῆς: «ὁ τοὺς ἐν πλοίῳ ναυαγῆσαντας σώσαντος...ὁ...λαὸν λιμώττοντα θρέψαντα...χαρᾶς πληρώσαντα» (25-28). Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς φαίνεται ὅτι ἡ ἰδιαιτερότητα δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἔλξη ποὺ ἀσκοῦν οἱ καταλήξεις τῶν μετοχῶν ‘ναυαγῆσαντας’ καὶ ‘λιμώττοντα’ μὲ ὑποκείμενα τὰ ‘τοὺς’ καὶ ‘λαὸν’ στὶς ἄλλες τρεῖς, ποὺ ἔχουν ὡς ὑποκείμενο τὸ ἄρθρο τους ‘ὁ’ (Νικόλαος). Ἐδῶ, πρέπει κανεὶς νὰ ἔχει ὑπόψη τοῦ τὸ γενικότερο φαινόμενο τῆς ὑποχώρησης -ἔως ἐξαφάνισης- τῆς χρήσης τῶν ἐνεργητικῶν μετοχῶν στὴν ὁμιλούμενη κατὰ τὸ διάστημα 12^{ου}-14^{ου} αἰ. καὶ τὸν παραμερισμὸ τους ἀπὸ ἕναν μόνον ρηματικὸ τύπο σέ -όντα καὶ ἀργότερα – ὄντας χωρὶς χρονικὸ περιεχόμενο²⁵, ὅποτε κλονίζεται ἢ χρήση τῆς μετοχῆς κατὰ τὰ κλασσικὰ πρότυπα καὶ ἐμφανίζονται ἀναλογικοὶ σχηματισμοὶ τῶν καταλήξεων τῆς καὶ ἀσυμφωνίες μὲ τὸ προσδιοριζόμενο ὑποκείμενό τους²⁶. Ἔτσι, δὲν εἶναι ἀπίθανο εἶτε ὁ ὁμιλητής, εἶτε ὁ γραφέας νὰ ὑπέπεσε σ’ αὐτὸ τὸ ‘σφάλμα’.

¹⁹ LSK, 2, 731^α-&32β· LS, 961^α-β καὶ Γιαννακόπουλου, 639.

²⁰ Λορεντζάτου, 118 § 222, σημ. 2· πρβλ. Κυννέρου, Β’, 708-9.

²¹ Πρβλ. Κ. Μηνᾶ, *Γλῶσσα*, 95-101 καὶ γενικὰ γιὰ τὸ φαινόμενο Μπαμπινιώτη, *Συνοπτικὴ Ἱστορία*, 162.

²² LSK, 290β· Curtius, *Συντακτικόν*, 13 §389,3. Πρβλ. ὅμοια χρήση στὸ Θουκυδίδη, II, 13, 7: «ὁ ἅπας περίβολος».

²³ Ἴσως ἐδῶ νὰ ὑποννοεῖ καὶ τὴν χρήση τοῦ θαύματος τῶν τριῶν Στρατηλατῶν στὸ ἔργο τοῦ Λεοντίου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἁγίου στὴν Ζ’ Οἰκ. Σύνοδο. Πρβλ. ‘Σχόλια’.

²⁴ Βλ. γιὰ τὶς ἀνακόλουθες μετοχές γενικὰ στὴν ἀρχαία: Λορεντζάτου, *Συντακτικόν*, 128 §249 καὶ Κυννέρου, Β’, 801 ἐξ., 807 (αἰτιατική).

²⁵ Browning, *Γλῶσσα*, 108.

²⁶ Βλ. καὶ τὶς ἀναφερόμενες περιπτώσεις στοῦ Μηνᾶ, *Γλῶσσα*, 126-9, 174-9, πρβλ. Ἀνδριώτη, *Ἱστορία*, 78-9, ὅπου τὸ φαινόμενο τοῦ κλονισμοῦ τῆς κλίσης στὴν χρήση τῶν μετοχῶν.

Άμέσως πιὸ κάτω παρατηρεῖται ἡ χρήση ἀνακόλουθα μιᾶς μετοχῆς ἀκόμη: «ὁ τὸν σὸν θεράποντα... πεσόντα... ῥυσάμενος... καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ παραχρῆμα *εὐρεθέντος*» (30). Νομίζουμε, ὅτι ἐδῶ παρασύρεται α) ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία/ γενικὴ κτητικὴ ‘αὐτοῦ’ -καὶ γι’ αὐτὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἀπόλυτὴ ἢ συγκεκριμένη μετοχῆ- καὶ β) λόγῳ τῆς ἑλξης ἀπὸ τὴν κατάληξη –ος τῆς ἀμέσως προηγούμενης μετοχῆς (ῥυσάμενος), ποὺ τυχαίνει στὸ τέλος τοῦ κώλου, καὶ δημιουργεῖ ρυθμικὴ συνήχηση.

Ἄλλη ἰδιαιτερότητα στὴ σύνταξη ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἀπόδοση ἀντικειμένου σὲ ἀμετάβατο ρῆμα (‘τούτοις... ἰχνηλατήσας’: 9)²⁷. Τέλος, ἀξιοπαρατήρητὴ εἶναι καὶ ἡ χρήση τοῦ ἐπιθέτου ‘ἀκεσώδυνος’ χωρὶς οὐσιαστικὸ προσδιοριζόμενο²⁸, ποὺ καὶ πάλι φυσικὰ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι παράλειψη τοῦ γραφέα –ἴσως καὶ ἐπέμβαση, ὑπόθεση ποὺ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴ ρυθμικὴ ἀνάλυση τῶν σχετικῶν προτάσεων²⁹.

Σχήματα τοῦ Λόγου παρατηροῦνται ἀρκετά: Ἡ ἀναφορὰ φυσικὰ καὶ τὰ *ἰσόκωλα* ποὺ σχηματίζουν οἱ χαιρετισμοὶ εἶναι τὸ πιὸ ἐμφανές, ἀλλὰ μέσα σ’ αὐτοὺς παρατηροῦνται καὶ *παρηχήσεις*, π.χ. τοῦ ‘π’: «χαίροις πατήρ ἡμῶν πανάγιε», «πολυώνυμε πάτερ καὶ πολυδόξαστε... πολυῦμνητε πάτερ καὶ πολυθαύμαστε» (ε’,

²⁷ LSJ, 846β. Sophocles, 608β. Γιαννακόπουλος, 578. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ ‘ἀκολουθήσας’, στὸ ὁποῖο ἀρμόζει τὸ ἀντικείμενο στὴ δοτικὴ, ἀλλιῶς θὰ πρέπει ν’ ἀποδοθεῖ στὴ δοτικὴ ἐπιρρηματικὴ χρήση.

²⁸ Πρβλ. τὶς περιπτώσεις στὸν Ἀκάθιστο, ὅπου παραλείπονται -σαφῶς ὅμως- ἐννοούμενες μετοχές, στοῦ Κ. Μητσάκη, «Γλωσσικὴ ἀνάλυση τοῦ ‘Ἀκαθίστου Ὕμνου’», στοῦ Ἰδίου, *Τὸ ἐμψυχοῦν ὕδωρ. Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ Νεοελληνικῆς φιλολογίας*, ἐκδ. Ἰρις, 77-89, εἰδ. 82.

²⁹ Στὶς τέσερις προηγούμενες προτάσεις, ποὺ δημιουργοῦν ἓνα νοηματικὸ σύνολο μὲ κέντρο ἀναφορᾶς τὴν οὐράνια καὶ ἐπίγεια ἐκκλησία, παρατηρεῖται ἡ ἐξῆς ρυθμικὴ γραμμὴ:

-u u uu-u u u- u u-uu|
 -u uu- uu- u u-uu|
 -u u u -uu -u -uu u u-uu|
 -u u-u u -u u -u u -uu|
 -u u uu-u u-u u uu-uu|
 -u u u-u u uu-uu -uu |
 -u u -uu u uu-u u-uu|
 -u u uu-u u u-uu -u|
 -u u uu-u u-uu|
 -u u uu-u uu-u| ὃ uu- u u-uu|
 -u u uu- u uu- u u -uu|
 -u u uu-u uu uu- u-u|u -u u uu-|
 -u u u-u u uu-uu|

Ἄν ἐξαίρσει κανεὶς τὸ ἑνατο κῶλον, κάλλιστα θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ βάσει τοῦ ρυθμοῦ μία ἐπιπλέον τρισύλλαβη λέξη στὸ τελευταῖο· καθὼς μάλιστα στὴν ἀμέσως προηγούμενη φράση τὸ θέμα εἶναι οἱ δαμονιζόμενοι : «χαίροις τῶν χειμαζομένων ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων ῥύστης καὶ ἱατρός», εἰκάζουμε ὅτι ἡ τελευταία λέξη ‘ἱατρός’ θὰ ἦταν ἀρχικὰ μετὰ τὸ ἀκεσώδυνος, ἀλλὰ γιὰ λόγους νοηματικoὺς ἀποσπάστηκε καὶ προσαρμόστηκε στὸ πρηνόυμενο κῶλον, αφήνοντας ἐκκρεμὲς τὸ ‘ἀκεσώδυνος’. Αὐτὸ συνέβη ἴσως ἐπειδὴ στὰ βυζαντινὰ ἦταν γνωστὸ περισσότερο ὡς ουδέτερο· πρβλ. λ.χ. *Σουῖδα*, Adler, alpha 850,1: «Ἀκεσώδυνον: θεραπευτικὸν τῶν ὀδυνῶν».

51-3). Ἀμέσως μπορεί νὰ παρατηρηθεῖ καὶ ἡ χρῆση πολλῶν ἐξεζητημένων *σύνθετων* (πολυευγνῶμων, ταχυπήκοε, πολυπόθητε, ἀκεσώδυνος).

Ἄλλα σχήματα λόγου, ποὺ παρατηροῦνται εἶναι ἡ *συνήχηση* στό: «ὁ τοῦς δις τρεῖς ἄνδρας» (β', 24)· ἡ *συμπλοκή*: «Διὸ καὶ ἡμεῖς...ἐορτάζοντες ὑμνοῦμεν τὸν δοξάσαντα αὐτὸν...καὶ αὐτὸν ἐυφημοῦμεν λέγοντες...» (α', 13-15)· ἡ *ὀνοματοποιΐα* μὲ ἀντιθετικὴ χροιά: «τῶν ἀδικουμένων ὁ δικαιοῦν» (β', 23)· *κύκλος*: «οὐ μόνον ἅγιος, ἀλλὰ (δὴ) καὶ πανάγιος» (γ', 34 καὶ γ', 41).

δ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενο.

Τὸ Ἐγκώμιο, ὡς συνήθως, ξεκινᾷ μ' ἓνα *Προοίμιο*, ὅπου, παρέχεται στὸν ἀκροατὴ/ἀναγνώστη ἡ τεκμηρίωση τῆς ἀγιότητος τοῦ Νικολάου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ δικαιολόγησις τοῦ ἴδιου τοῦ ἐγκωμίου, ὡς πράξη· αὐτὸ γίνεται μὲ τὴ μνεΐα ἐνὸς οὐσιαστικὰ χωρίου (Ματθ. 5,13· 5,14· 5,16) τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ὡς τρία μὲ τὴ χρῆση μεταξύ τους τῶν φράσεων «καὶ ἀλλαχοῦ», «καὶ πάλιν». Στὸ τέλος τῆς παραγράφου ἀναλαμβάνεται ὁ ἐγκωμιασμός-χαιρετισμός, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ μέχρι τὸ τέλος τοῦ κειμένου.

Τὸ *Κύριος μέρος* ἀποτελεῖται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τοὺς Χαιρετισμούς. Αὐτοὶ δείχνουν ὅτι μποροῦν νὰ ὁμαδοποιηθοῦν, καθὼς ἀποτελοῦν διακριτὰ μεταξύ τους σύνολα μὲ κριτήριον τὸ ἐσωτερικὸ τους θέμα-ἀφορμὴ χαιρετισμοῦ καὶ παράλληλα τὴν ἴδια τὴ μορφή τοῦ χαιρετισμοῦ, ὅπως τὴν περιγράψαμε πρὶν ἀνω. Ἔτσι: (ι) μιὰ πρώτη ὁμάδα σχηματίζεται μὲ τὸ χαιρετισμό: «χαίροις πατὴρ ἡμῶν», 10 φορές, καὶ θέμα τῆ θαυματουργικῆς δράσεως τοῦ Ἁγίου γενικὰ (17-24)³⁰ καὶ ἔπειτα εἰδικὰ (24-30)³¹. Μιὰ ἐνδιάμεση παράγραφος, ποὺ εἰσάγεται μὲ τὸ «χαίροις πατὴρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε», ἀποτελεῖ τὴ θεολογικὴ αἰτιολόγησις τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου «πανάγιος» καὶ βασιζέται στὴν καθαρότητα τῶν πέντε αἰσθήσεων, ποὺ ἐπιτυγχάνει ὁ Ἅγιος μὲ τὴν ἀσκητικὴν (31-42). Ἡ (ιι) ὁμάδα χαιρετισμῶν («χαῖρε καὶ εὐφραίνου», 5 φορές)

³⁰ «Ὁρφανῶν πατὴρ», «χρηρῶν προστάτης», «θαλαττευόντων λιμὴν», «χειμαζομένων σωτήρ», «θλιβομένων παρακλητὴρ», «ἀδικουμένων δικαιοῦν», «πλουτιστὴς τῶν πενομένων». Φυσικὰ γὰρ καθένα ἀπὸ τὰ προηγούμενα μπορεῖ νὰ βρεθεῖ ἀντίστοιχο περιστατικὸ στὴ ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὥστόσο εἶναι γενικὰ μοτίβα, ποὺ ἀπαντῶνται καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀρετῶν καὶ θαυμάτων ἁγίων.

³¹ Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν προηγούμενη κατηγορίαν, τώρα τὰ θαύματα ἐξειδικεύονται σὲ περιστατικὰ ἀναφερόμενα μόνον σὲ συγκεκριμένα θαύματα τοῦ Ἁγίου: «τοὺς δις τρεῖς ἄνδρας ἐκ θανάτου πικροῦ λυτρούμενος», «ὁ τοῦς ἐν πλῶ ναυαγήσαντας σώσας», «τὸν ἐν Μύροις λαὸν λιμώττοντα σώσας», «τὸ σὸν θεράποντα...». Ὅπως φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὶς ἀναφορὰς καὶ θὰ φανεῖ καλύτερα στίς οἰκείας σημειώσεις καὶ σχόλια τοῦ κειμένου, πρόκειται γὰρ πολὺ συγκεκριμένα περιστατικὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου.

σχηματίζεται με τις ἐν ζωῇ ἀρετὲς τοῦ Ἁγίου (43-47), περνώντας στὸ τέλος στὴν μετὰ θάνατον κατάστασις (‘‘τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπόπτης καὶ θεωρός’’, ‘‘σύσκηνος τῶν μαρτύρων καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων ἱεραρχῶν ἀχώριστος’’, 47-50). (iii) Μὲ τὴν προηγούμενη πρότασις συνδέει τοὺς χαιρετισμούς (‘χαῖρε’ 2φ., ‘χαίροις’ 10φ.) μετὰ τις ιδιότητες τοῦ Ἁγίου ὡς παρακλήτου μετὰ θάνατον πρὸς ὄφελος: τῶν πλανωμένων, τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἱεραρχῶν, τῆς πίστεως, τῶν ὁσίων, τῆς οἰκουμένης, τῶν Μυρέων (51-58)· καὶ ἔπειτα συστηματικότερα: τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἱερέων, τῶν διακόνων, τῶν μοναζόντων, τῶν λαϊκῶν, τῶν χειμαζομένων, τῶν νοσοῦντων (58-63). (iv) Μὲ τὴν τέταρτη ομάδα ‘χαίρετισμῶν’ (‘χαῖρε καὶ εὐφραίνου’ 4φ., ‘χαίροις’ 1φ.) ἐπανερχεται στὶς γενικὲς θαυματουργικὲς καὶ ‘παρακλητικὲς’ ιδιότητες τοῦ ἁγίου, κάνοντας καὶ μία προσωπικὴ ἀναφορά («τοῦ τληπαθοῦς καὶ δυστήνου τὸ καύχημα», 64-69). (v) Ἡ τελευταία ομάδα χαιρετισμῶν ἀναφέρεται σὲ γενικὲς ιδιότητες καὶ σὲ μία εἰδική, τὴ μυροβλυσία (70-75). Σὲ κάθε μία ἀπὸ τις ‘ὀμάδες χαιρετισμῶν’ προηγοῦνται συνήθως γενικὰ ἐπίθετα (κατὰ προτίμησις σύνθετα), ποὺ σχετίζονται ἄμεσα ἢ πρὸς χαλαρὰ μετὰ τὸ ἐπόμενο θέμα χαιρετισμοῦ. Στὸ τέλος, καταλήγει σ’ ἓνα σύντομο ἐπίλογο, ὅπου ἡ χρῆσις ἑνὸς ἀκόμη ἁγιογραφικοῦ χωρίου, συνήθους στὰ ἁγιολογικὰ ἐγκώμια (*Παρ.* 29,2: «ἐγκωμιαζομένων δικαίων εὐφρανθήσονται λαοί»)³². Ὁ ἐγκωμιασμός τοῦ Ἁγίου προκαλεῖ χαρὰ στοὺς πιστοὺς, δοξολογία πρὸς τὸ Θεὸ καὶ παράκλησις γιὰ τὴν πρεσβεία του πρὸς τὸν ἴδιον Ἅγιο.

³² Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα*, PG 489-508, εἰδ. 489c. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Εἰς τὰ ἱερὰ παράλληλα*, PG 95, 1416ab.

*Ναθαναήλ Ἱερομονάχου τοῦ Μπέρτω,

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν καὶ μυροβλύτην

Νικόλαον^{1,2}

5

α'. Λαμψάτω γάρ, φησὶν ὁ Κύριος, τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ἀλλαχοῦ· ὑμεῖς ἐστὲ τὸ ἅλας τῆς γῆς. Καὶ πάλιν· ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Τούτοις τοῖς ἔργοις ἰχνηλατήσας ὁ
 10 ὁσῖος πατὴρ ἡμῶν καὶ ἀκολουθήσας, ὁ μέγας λέγω Νικόλαος, ἔθηκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ποιμένης· καὶ καλῶς καὶ θεαρέστως ποιμάνας ἐτρύγησε τοὺς καρποὺς τῶν κόπων καὶ τῶν μόχθων αὐτοῦ ἀγαλλόμενος ἐν ταῖς σκηναῖς τῶν δικαίων. Διὸ καὶ ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ ἐορτάζοντες ὑμνοῦμεν τὸν δοξάσαντα αὐτὸν ἐν γῇ καὶ ἐν οὐρανοῖς καὶ
 15 αὐτὸν εὐφημοῦμεν λέγοντες· χαίροις πατὴρ ἡμῶν Νικόλαε, τοῦ Χριστοῦ φίλε γνήσιε. //f. 301v

β'. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε, τῶν ὀρφανῶν ὁ πατήρ. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε, τῶν χηρῶν ὁ προστάτης. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε, τῶν θαλαττευόντων ὁ εὐδῖος λιμὴν.
 20 Χαίροις πατὴρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε, ὁ σωτὴρ τῶν χειμαζομένων. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν, τῶν θλιβομένων ὁ παρακλήτωρ. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν, ὁ πλουτιστὴς τῶν πενομένων. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν Νικόλαε, τῶν ἀδικουμένων ὁ δικαιωτής³. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν, ὁ λυτρωτὴς τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν Νικόλαε, ὁ τοὺς δις τρεῖς ἄνδρας ἐκ
 25 θανάτου πικροῦ λυτρωσάμενος. Χαίροις πατὴρ ἡμῶν, ὁ τοὺς ἐν τῷ πλοίῳ

* **Codex unicus:** Ἀλεξ.74 ἢ Ἑλλ. Πατρ. 183, φφ. 301r-304r.

¹ post Νικόλαον add. εὐλόγησον πάτερ cod.

² Titulus in marg.

³ δικαιωτής cod.

ναυαγήσαντας σώσας⁴. Χαίροις πατήρ ἡμῶν Νικόλαε, ὁ τὸν ἐν Μύροις
λαὸν λιμώττοντα θρέψας⁵ καὶ παρ' ἐλπίδα χαρᾶς πλη-

// f. 302r. -

ρώσας⁶. Χαίροις πατήρ ἡμῶν Νικόλαε, ὁ τὸν σὸν θεράποντα ἐν θαλάσῃ
ἐξαίφνης⁷ πεσόντα τοῦ πικροῦ θανάτου ῥυσάμενος καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ
30 παραχρῆμα εὐρεθέντος.

γ'. Χαίροις πατήρ ἡμῶν πανάγιε Νικόλαε, ὁ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν οἶκόν
σου παντοίων νόσων λυτρούμενος, οὐ μόνον σωματικῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ
ψυχικῶν καὶ τοὺς ἐκ πόθου ἐορτάζοντας τὴν μνήμην σου τὰς ἀμοιβὰς
παρεχόμενος· καὶ γὰρ οὐ μόνον ἅγιος κέκλησαι, ἀλλὰ δὴ καὶ πανάγιος,
35 ἐπεὶ τὰς πέντε αἰσθήσεις οὐκ ἐμόλυνας πώποτε, ἀλλὰ καθαρὰς καὶ ἀγίας
ἐτήρησας. Οὐ γὰρ ἐκλινας τὴν σὴν ἀκοὴν ἀκοῦσαι αἰσχρολογίαν· ἀλλὰ
καὶ οἱ σοὶ ὀφθαλμοὶ κατὰ τὸν Σολομών, λεῖα ἔβλεπον πάντοτε· αἱ ἁγίαι⁸
σου χεῖρες οὐκ ἐψηλάφησαν μάταια· τὸ τίμιόν σου στόμα //

f.302v

οὐκ ἐγεύθη στοματικὴν⁹ θεραπείαν, ἀλλὰ τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας τε καὶ
40 νυκτὸς εἶχες βρῶσιν καὶ πόσιν¹⁰. ἀλλὰ οὐδὲ ἡ μυκτὴρ σου ὠσφράνθη¹¹
κοσμικὴν εὐωδίαν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἅγιος κέκλησαι, ἀλλὰ καὶ
πανάγιος.

δ'. Διὸ δὴ χαῖρε καὶ εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὲ
θεράπων καὶ ὑπουργὲ καὶ οἰκονόμε τῶν αὐτοῦ μυστηρίων. Χαῖρε καὶ
45 εὐφραίνου μυσταγωγὲ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Ἀρείου κατάπτωσις καὶ τῶν
ἀπάντων αἰρετικῶν ἀφάνισμος καὶ παράλυσις. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου ὁ
ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ πνεύματι πλούσιος. Χαῖρε¹² καὶ εὐφραίνου ὁ
τῶν ἀγγέλων συνόμιλος καὶ τῆς ἀγίας Τριάδος ἐπόπτης καὶ θεωρὸς. Χαῖρε

⁴ σώσαντος cod.

⁵ θρέψαντα cod.

⁶ πληρώσαντα cod.

⁷ ἐξέφνης cod.

⁸ ἁγίαις cod.

⁹ fort. σωματικὴν.

¹⁰ πῶσιν cod.

¹¹ ὠσφράνθη cod.

¹² χαίρου cod.

καὶ εὐφραίνου ὁ σύσκηνος τῶν μαρτύρων καὶ τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων
 50 ἱεραρχῶν ἀχώριστος.

ε'. Χαῖρε τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας // **f.303r** κληρονόμε καὶ πρόεδρε.
 Χαῖρε πολυώνυμε¹³ πάτερ καὶ πολυδόξαστε¹⁴. Χαῖρε ἐν Κυρίῳ καὶ πάλιν
 χαῖρε πολυῦμνητε πάτερ καὶ πολυθαύμαστε¹⁵. Χαίροις τῶν πλανωμένων ὁ
 μέγας ὁδηγός. Χαίροις τῆς ἐκκλησίας ὁ φωστήρ καὶ διδάσκαλος. Χαίροις
 55 ἱεραρχῶν καλλονὴ καὶ παράκλησις. Χαίροις ὁ τῆς πίστεως στῦλος¹⁶
 ἄσειστος καὶ ἀκράδαντος. Χαίροις ὁσίων τὸ κλέος καὶ θάρσος καὶ
 στήριγμα. Χαίροις τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὸ ἀγαλλίαμα. Χαίροις τῶν
 Μυρέων τὸ μεγαλῶτατον¹⁷ καύχημα. Χαίροις τὸ τίμιον τῶν ἀρχιερέων
 διάδημα. Χαίροις τῶν ἱερέων τὸ ἀνίκητον θάρσος. Χαίροις τῶν διακόνων
 60 εὐπρέπεια. Χαίροις τῶν μοναζόντων εὐφροσύνη καὶ ἀναψυχὴ καὶ
 παράκλησις. Χαίροις τῶν λαϊκῶν ὁ βοηθός τε καὶ πρόμαχος. Χαίροις τῶν
 χειμαζομένων ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων // **f.303v** ὁ ῥύστης καὶ
 ἰατρός. Χαίροις τῶν νοσοῦντων ὁ ἀκεσώδυνος.

στ'. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου πατὴρ ἡμῶν ταχυπήκοε καὶ θαυματουργέ.
 65 Χαῖρε καὶ εὐφραίνου πατὴρ ἡμῶν πολυευγνώμων καὶ πολυπόθητε. Χαῖρε
 καὶ εὐφραίνου πατὴρ ἡμῶν, ῥύστα αἰχμαλώτων καὶ τῶν θαλαττευόντων
 καὶ κλυδωνιζομένων¹⁸ λιμὴν γαληνότητος¹⁹ καὶ παράκλησις. Χαίροις ἐμοῦ
 τοῦ τληπαθοῦς καὶ δυστήνου²⁰ τὸ καύχημα. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου πατὴρ
 πατέρων καὶ γνήσιε φίλε καὶ στοργικώτατε διδάσκαλε.

¹³ πολυόνυμε cod.

¹⁴ πολυδόξασται cod.

¹⁵ πολυθαύμαστε: primum πολυδόξασται in textu scripserit et post i. marg. γράψε
 πολυθαύμαστε correxit scriptor cod.

¹⁶ στῦλος cod.

¹⁷ μεγαλότατον cod.

¹⁸ κλυδωνιζομένων cod.

¹⁹ γαλινώτατος cod.

²⁰ δυστίνου cod.

- 70 ζ'. Χαίροις τῆς πίστεως ἔρεισμα²¹. Χαίροις τῆς οἰκουμένης φαιδρὸν ἀγαλλίαμα. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου πατὴρ ἡμῶν ἰσάγγελε καὶ ἰσοστάσιε καὶ συμπολίτα²² τῶν ἄνω καὶ οὐρανίων δυνάμεων. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου πατὴρ ἡμῶν Νικόλαε, ὁ θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σου. // **f.304r**
- 75 Χαίροις πατὴρ ἡμῶν Νικόλαε, ὁ μυροβλύτης καὶ περιδοξος, ὁ πολυθαύμαστος καὶ περιώνυμος.
- η'. Ἐγκωμιαζομένου γὰρ δικαίου, φησὶν ὁ θεῖος προφήτης, εὐφρανθήσονται λαοί. Λοιπόν, χαίρομεν²³ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ ἐνδόξῳ καὶ θείᾳ σου μνήμῃ, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ δοξάζομεν τὸν σὲ δοξάσαντα Κύριον. Σὲ δὲ παρακαλοῦμεν καὶ ἱκετεύομεν, ἵνα μεσιτεύεις ὑπὲρ ἡμῶν
- 80 τῶν ὑμνούντων σε, θεοχαρίτωτε πάτερ ἡμῶν, ἵνα διὰ τῶν σῶν πρεσβειῶν καὶ ἐντεύξεων ῥυσθῶμεν τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτύχοιμεν²⁴, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι,
- 85 νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

²¹ ἔρεισμα cod.

²² συμπολίτα cod.

²³ χαίρωμεν cod.

²⁴ Fort. ἐπιτύχωμεν.

Testimonia – Σχόλια.

6-8. *Ματθ.* ε'16.

8. *Ματθ.* ε'13· *Μαρκ.* θ'50· *Λουκ.* ιδ'34.

9. *Ματθ.* ε'14. Πρέπει να υπομνησθεῖ ὅτι τὰ χωρία τοῦ *Ματθ.*, ποὺ παρατίθενται ἀποτελοῦσαν τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου, ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου· πρβλ. τὰ 'Προλεγόμενα' στὸ *Εὐαγγέλιον τοῦ ἁγίου Νικολάου*, ποὺ ἐκδίδουμε πιὸ πάνω.

9. Πρβλ. τὴ χρήση τοῦ στὸν Ἰω.Δαμασκ., *Ἐγκώμ. εἰς Χρυσόστ.*, PG 96, 764d: «καὶ τοῦτον ἰχνηλατήσας, ὅση δύναμις» (ἰχνηλατῶ+αἰτ.).

10-11. *Ἰω.* ι'11: «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων»· *Α' Ἰω.* γ'16: «ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἔθηκεν» καὶ Ρωμανοῦ (ἀμφ.), *Κοντ.* 78, 6.3, Maas-Trypanis, II.

13. *Ψαλμ.* ριζ'15.

15 ἐξ. Στὴν παράδοση τῶν κειμένων γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο συναντοῦμε δύο φορὲς 'χαιρετισμούς': *Enc.Procli*, 3, Anrich, I, 431.1-13· κυρίως *Enc.Neoph.*, 52, Anrich, I, 417.4 (*Συγγράμματα*, Γ', 491-3). Πέρα, ὅμως, ἀπὸ τὶς συμβάσεις τοῦ σχήματος δὲν παρατηροῦνται ἄλλες ὁμοιότητες καὶ ἐξαρτήσεις μεταξὺ τῶν κειμένων. Μόνο μεταξὺ τοῦ Μπέρτω καὶ τοῦ Νεοφύτου παρατηρεῖται μιὰ μακρινὴ σχέση στὴν δομὴ: παρεμβολὴ στὴ σειρά τῶν 'χαῖρε' μιᾶς παραγράφου (στ.*34-7), ἐνῶ στὸ *Enc.Neoph.* αὐτὸ γίνεται δύο φορὲς (*Συγγράμματα*, Γ', 1071-7 καὶ 1084-1097).

18. 'τῶν χηρῶν ὁ προστάτης': Ἴσως ἀναφέρεται σὲ κάποιο ἄγνωστο ἀκόμη θαῦμα ἢ πρόκειται γιὰ χρῆση συνήθους ἐκφραστικοῦ σχήματος: *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 493.1097: «τῶν ὀρφανῶν ὁ πατήρ, τῶν χηρῶν ὁ προστάτης»· πρβλ. Ρωμανοῦ (ἀμφ.), *Κοντ.* 78, 5.2: «χηρῶν ἀντιλήπτωρ»· γ'στιχηρὸν Λιτῆς, *Μην. Δεκ.* (1852) 28^α: «ὀρφανῶν καὶ χηρῶν προστάτα»· *AHG*, IV, 64.177: «χηρῶν προστάτης, πατήρ ὀρφανῶν»· Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Halkin, *Saints*, 155: «βοηθὸς ὀρφανῶν, προστάτης χηρῶν».

19. 'θαλαττευόντων...': ὑπαινιγμὸς γιὰ τὰ θαύματα σωτηρίας ναυτικῶν· *V.p.Michael.*, 34-36, Anrich, I, 130.19-132.14· *V.Compil.*, 44, Anrich, I, 228.9· *V.Metaphr.*, 28-29, Anrich, I, 262.12-263.26 (PG 116, 349d-352d)· *Enc.Neoph.*, 36-39, Anrich, I, 169.1-170.19 (*Συγγράμματα*, Γ', 492.1086): «πλευστικούς κινδυνεύοντας ἔσωσας πλείστους»· πρβλ. *AHG*, IV (1970) 154.18: «θαλαττεύουσι λιμὴν» καὶ 181.41-2: «σὲ τὸν κοινὸν λιμέναν / καὶ εὐδιον». Πρβλ. *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 424.20-425.2.

- 21-2. Πιθανή ἀναφορὰ στὴν *Pr.de tr. filiabus: V.p.Michael.*, 10-18, Anrich, I, 118.10-123.6· *V.Compil.*, 25-27, Anrich, I, 221.24-223.4· *Enc.Meth.*, 9-12, Anrich, I, 157.18-158.26· *V.Metaphr.*, 5-8, Anrich, I, 239.5-242.23 (PG 116, 321d-323a)· *Enc.Neoph.*, 9-11, Anrich, I, 395-6 (*Συγγράμματα*, Γ', 458-460).
- 21-2. *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 1099: «τῶν πενομένων ἢ χορηγία». 'Δοξαστικὸν Λιτῆς', *Μην. Δεκ.* (1852), 28β: «πρὸς τοὺς πένητας ἰλαρότητα, θλιβομένων τὸ συμπαθές».
23. 'Δοξαστικὸν ἐσπερ.' Ε' Δεκ., *Μην. Δεκ.* (1852) 26β: «ἀδικουμένων θερμώτατος προστατής».
- 24-5. *Pr.de Strat.: Enc.Meth.*, 19-32, Anrich, I, 161-167· *V.Metaphr.*, 17, Anrich, I, 252 (PG 116, 341-349)· *Enc.Neoph.*, 30-33, Anrich, I, 404-405 (*Συγγράμματα*, Γ', 472-4 καὶ 493.1107-8: «ρύστης τῶν θνησκόντων ἀδίκως»· πρβλ. Βαρλαάμ, *Ἐγκώμιον*, στ.*113-4.
- 26-7. *V.p.Michael.*, 37-39, Anrich, I, 132-3· *Enc.Meth.*, 16-17, Anrich, I, 160-161· *V.Compil.*, 44, Anrich, I, 228.15 ἐξ· *V.Metaphr.*, 16,2, Anrich, I, 251.14-252.4· *Enc.Neoph.*, 29, Anrich, I, 403.30· *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 425.5-11.
- 28-30. Anrich, I, 185-188· *Enc.Neoph.*, 45, Anrich, I, 413.12-27, ὅπου ὁ σωζόμενος καταλήγει σὲ ναὸ τοῦ Ἁγίου καὶ ὄχι στὸ σπίτι του.
- 31-2. Πολλὰ ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου post mortem σχετίζονται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ τιμὴ του· εἰδικότερη συσχέτιση ὑπάρχει στὴ θεραπεία τοῦ Νικολάου 'τοῦ κουτζοῦ', Anrich, I, 349-352. Ψυχικὴ καὶ σωματικὴ θεραπεία σὲ σχέση μὲ ναὸ τοῦ Ἁγίου στὸ θαῦμα τοῦ πονηροῦ ποιμένα: Anrich, I, 359-361 καὶ *Enc.Neoph.*, 37 καὶ 47, Anrich, I, 407 καὶ 414 (*Συγγράμματα*, Γ', 477-8 καὶ 487).
- 33-4. 'ἁμοιβάς': Πρβλ. τὸ θαῦμα μὲ τὰ τριάκοντα νομίσματα: Anrich, I, 361-2· τὸ θαῦμα μὲ τοὺς βότρυες: Anrich, I, 362-3· μὲ τὸ νόμισμα: Anrich, I, 363-4· τὸ θαῦμα τῶν κολύβων: Anrich, I, 368-371· καὶ *Enc.Neoph.*, 38, Anrich, I, 408.1-24.
- 35 ἐξ. Γιὰ τὴν ἠθικὴ τελειότητα: *V.p.Michael.*, 8, Anrich, I, 117.5-10· *Meth.ad Theod.*, 8, Anrich, I, 144.4-8· *Enc.Meth.*, 7, Anrich, I, 156.18-157.3· *V.Compil.*, 19, Anrich, I, 219.23-220.6· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236.26-237.4· *Enc.Andr.*, 1, Anrich, I, 420.6-11.
- 36-41. Γιὰ τὴ θεολογικὴ ἀξιοποίηση τῶν πέντε αἰσθήσεων σὲ ἐρμηνευτικὸ κείμενο: Ὁριγένους, *Σχόλ. Λουκ.*, PG 17, 361ab.
- 36-7. *Παροιμ.* ιβ'13: «ὁ βλέπων λεῖα ἐλεηθήσεται».
- 37-8. *Παροιμ.* ιγ'4: «χεῖρες δὲ ἀνδρείων ἐν ἐπιμελείᾳ».

- 39-40. *Ψαλμ.* λστ'30: «στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν· καὶ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ»· *Ψαλμ.* μη'4.
- 34, 42. Τὸ ἐπίθετο 'Πανάγιος' εἶχε ἀποδοθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο στὸ μάρτυρα Ἀπφιανό: *Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων*, iv, 8, G. Bardy, *Eusèbe de Césarée. Histoire ecclésiastique*, III [SC,55], Paris 1958, 131: «ὁ πανάγιος τοῦ θεοῦ μάρτυς Ἀπφιανὸς πρᾶγμα τι παντὸς λόγου κρεῖττον διαπράττεται». Ἐπίσης σώζεται ἡ ἔκφραση: «μακάριος ὁ εὐρεθεὶς πανάγιος καὶ πάμπιστος, ὃ ἔχων αὐτοῦ τὴν καρδίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀδιστάκτως» (*Ἔργα*, IV, 1992, 124.14-5). Γιὰ τὸν Ἐφραίμ γράφει ὁ Εὐάγγριος: «καὶ μετὰ δημοτελοῦς ἀγερωχίας καὶ πομπῆς μετακομίζεται ὁ πανάγιος αὐτοῦ νεκρὸς ἀνὰ τὴν Ἀντιόχειαν» (J. Bidez-L.Parmentier, *The ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*, New York 1979, 185.9). Τὸ ἐπίθετο ἀποδίδεται μὲ σταθερότητα στὸν ἀπόστολο Πέτρο: Μαξ. Ὁμολ., *Πρὸς Θαλάσσιον*, 27.7, Laga-Steel, I (1980) 191· Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Μυσταγωγία*, 23.96, Cantarella· Πρβλ. Cramer, III (1838) 176.28: «ὁ τῶν ἀποστόλων ἐξαρχὸς Πέτρος ὁ Πανάγιος». Ὅταν τυποποιήθηκε στὴ χρήση τῆς θεολογικῆς γλώσσας, τὸ ἐπίθετο θεωρήθηκε, ὅτι ἀποδόθηκε κατ' ἐξαίρεση στὸν ἅγιο Νικόλαο (ὅπως φαίνεται στοὺς Κανόνες τοῦ ἱεροῦ Φωτίου τὸν 9^ο αἰ.): Στρατηγοπούλου, *Φώτιος*, 51· 65· 65· 106.
43. *Α' Τιμ.* στ'11: «σὺ δέ, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ».
45. Γιὰ τὴν δράση τοῦ Νικολάου κατὰ τῆς αἵρεσης: V.p.Michael., 26, Anrich, I, 126.1 ἐξ· *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160.2 ἐξ· V.Compil., 52, Anrich, I, 231. ἐξ· V.Metaphr., 16, Anrich, I, 252.1-13 (PG, 116, 337bc)· *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 492 καὶ 1089-1091).
47. *Ματθ.* ια'29: «μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ».
48. Ρωμανοῦ, *Κοντ.*81, 3.4, Maas-Trypanis, II.
49. V.Metaphr., 32, Anrich, I, 267.2 (PG 116, 356c): «ἐγὼ δέ σε οὐδὲν ὀκνήσω καὶ λαμπρὸν μάρτυρα καλέσαι καὶ στεφανίτην ἀναίμακτον, ὅσα γε ἀναφέρειν εἰς προαίρεσιν ἐπιστάμεθα» καὶ *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 491.1052-3: «ὁμόσκηνε δικαίων καὶ μαρτύρων συμμετόχε».
51. *Ματθ.* κε'34: «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου»· *Ἰακ.*β'5.
- 52-3. 'καὶ πάλιν χαῖρε': Θεοδωρ.Κύρου, *Ἑλλ. Παθήματα*, X, 88, Canivet, II (1958) 386.22: «καὶ πάλιν· χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών».
54. Ρωμανοῦ, *Κοντ.* 58, Πρόλ.2,1.2, Maas-Trypanis, I: «χαίρετε φαιδροὶ φωστῆρες τῆς εὐσεβείας / ἐκκλησίας χαίρετε φρουροὶ ἀσφαλεῖς».

- 55-6. 'Β' έσπέριο απόστιχο', *Μην. Δεκ.* (1852), 28β: «ὁ στύλος τῆς ἐκκλησίας, ὁ τῶν πιστῶν στηριγμός».
- 58-9. *Ἀκάθιστος Ὕμνος*, 23.10, C.A. Trypanis, *Fourteen Early Byzantine Cantica* [WBS,5], Vienna 1968, 29-39: «χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν» καὶ 7.13: «χαῖρε τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητο θάρσος».
- 58-61. Ὅμοια ἀπαρίθμηση τῶν τάξεων τῆς ἐκκλησίας: *AHG*, IV (1976) 140.282: «χαίροις ἐγκαλώπισμα τῶν ἱερέων/ δικαίων καύχημα / τῆς ἐκκλησίας στήριγμα / τῶν μοναζόντων κρηπὶς / δεομένων / χορηγὸς οὐράνιος...» καὶ Νικήτα, *Ἐγκώμιον*, 10, Halkin, *Saints*, 155.
- 61-3. *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, 492.1081-1083: «ὥς ἱατρὸς ποικιλοτρόπων παθῶν καὶ νοσημάτων παντοδαπῶν φαρμακοθήκην ἔχων πεπληρωμένην φαρμάκων θεοπρεπῶν».
63. Α' Κάθισμα ὁρθρου, *Μην.Δεκ.* (1852) 31^α: «οἱ γὰρ βαρεῖαις νόσοις πικρῶς πιεζόμενοι καὶ συμφοραῖς βίου, δεινῶς ἐταζόμενοι, πάσης ἀθυμίας, ἀκεσώδυνον ὄντως εὐρίσκουσι φάρμακον τὴν θερμὴν σου ἀντίληψιν».
64. Lampe, 1378b (γιά τὴν Θεοτόκο).
66. Γιὰ τὰ θαύματα ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίᾳ κυρίως ἀπὸ μουσουλμάνους ἐπιδρομεῖς: *Enc.Meth.*, 42-5· 47-59, Anrich, I, 171-174, 174-181· γιά τὸ νεαρὸ Βασίλειο: Anrich, I, 188.7-195.18 (ὅμοιο μὲ τοῦ ἁγ. Γεωργίου: Anrich, I, 198-199)· *V.Compil.*, 59, Anrich, I, 233.24 (Βασίλειος πρεσβ. Μυτιλήνης)· *V.Aceph.*, 8-9, Anrich, I, 271.25-272.12 (Βασίλ. Πρεσβ. Μυτλ.)· 10, Anrich, I, 272.13-28 (Πέτρος Σχολάριος)· 14-18, Anrich, I, 273.52-275.12 (νεαρὸς Βασίλειος)· Θαῦμα τοῦ πρεσβυτέρου ἀπὸ τὴ Σικελία: Anrich, I, 343-5· στὴν Κατάνη: Anrich, I, 345-7· στὸν Εὐρύπο: Anrich, I, 354-7. *Enc.Neoph.*, 40, Anrich, I, 409.18-410.18 (*Συγγράμματα*, Γ', 480-481) (νεαρ. Βασίλ.) 44, Anrich, I, 412.3-413.11 (*Συγγράμματα*, Γ', 484-5).
67. Α' Κάθισμα ὁρθρου, *Μην.Δεκ.* (1852) 28β: «ὄρμος γαληνότατος».
- 68-9. ΨΙουστίνου, *Ἐρωτ.*, Morel, 472a2, Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Πρὸς τὰς ἐπενεχθεῖσας αὐτῷ ἐρωτήσεις...ἐξ Αἰγύπτου*, Πετρούπολη 1895, 121.22 (=J.C.T. Ott, *Corpus apologetarum Christianorum saeculi secundi*, V, Ienae 1881²).
70. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπιστ.* 79, 1.1, Gallay, II (1964) καὶ τοῦ Ἰδίου, *Ἐπικηδ. εἰς πατέρα*, PG 35, 985c· κυρίως, ὁμως, *Ἀκάθιστος Ὕμνος*, Ζ'14, Trypanis, *Fourteen....ῶ.π.*, 29-39: «χαῖρε στερρόν τῆς πίστεως ἔρεισμα».
71. *Enc.Neoph.*, *Συγγράμματα*, Γ', 491.1052: «ἀγγέλων ἰσοστάσιε».
73. *Ιω.ι'*11 καὶ 15.
- 76-7. *Παροιμ.* κθ' 2.

78. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικήδ. εἰς πατέρα*, PG 35, 985b· Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς Α΄ Τιμ.*, PG 62, 593a: «μέγα ἀξίωμα· πάντες μὲν ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κυρίως οἱ δίκαιοι, οὐ κατὰ τοῦ τῆς δημιουργίας λόγου μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν οἰκειώσεως. Εἰ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, φησὶν, εἴ, μὴ ζήτει τὰ περιττὰ καὶ οὐκ ἄγοντα πρὸς τὸν Θεόν». Τὰ χωρία βασίζονται στὸ *Α΄ Τιμ.* στ΄11.

VIII.

Ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Ottob. 312

**1. Προλεγόμενα στο “Ἐγκωμιαστικό σχόλιο”
καὶ στο Σχόλιο τοῦ Μεταφραστικοῦ Προοιμίου*
τοῦ κωδ. Ottob. 312.**

α’. Ὁ κώδικας.

Μιὰ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση κειμένου συναντᾶται στὰ φφ. 78r – 79v τοῦ κώδικα 312 τῆς συλλογῆς Ottoboniensis τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης¹. Τὸ κείμενο καταγράφεται ὡς Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο ἀπὸ τὸν Fr. Halkin² καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Anrich³ χωρὶς περαιτέρω ἀνάλυση⁴. Ἡ ἀρχὴ του εἶναι (φ. 78r): «Ὡσπερ ἄσστηρ πρωινὸς ἐν μέσῳ νεφέλης...» καὶ τὸ τέλος (φ. 79v): «Καὶ κατὰ ταῦτα ἀνέτειλεν ὡς ἄσστηρ ὁ μέγας Νικόλαος». Ὁ κώδικας χρονολογεῖται στὸν 15^ο αἰ. Περιλαμβάνει διάφορα ἔργα τοῦ Μ. Ψελλοῦ⁵, ἐνῶ ἀπὸ τὸ φ. 72 κ. ἐξ. φαίνεται, ὅτι παρατίθενται ἀγιολογικοῦ περιεχομένου κείμενα. Ὡστόσο, ἡ σειρὰ πού παραθέτει ὁ Cavalieri στὸν ἀγιολογικὸ κατάλογο δὲν φαίνεται ὀρθή, ἐνῶ ὁ παλαιότερος τῶν Feron, Battaglini, Capecelatro εἶναι πιὸ ἀκριβής. Ἐμεῖς ἀπὸ μελέτη ἀναπαραγωγῶν τῶν σχετικῶν φύλλων διαπιστώσαμε τὰ ἐξῆς: Ὁ Λόγος πού ἀφορᾷ στὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸ Θεολόγο σταματᾷ ἀπότομα στὸ f. 76v⁶. Ἀπὸ τὸ f. 77r συνεχίζει ἀκέφαλο τμῆμα Ἐγκωμίου πρὸς τὸν ἅγιο Στέφανο⁷, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ρητὰ στὸ τέλος του (f. 78r, στ. 11:

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἐκδίδεται στὸ **“Παράρτημα”**, στὸ τέλος τῆς ἐργασίας ὡς νο. **I**.

¹ Γιά τὸν κώδικα βλ. Alfonso cardinale Capecelatro – E. Feron – F. Battaglini, *Codices Manuscripti Graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae*, Romae- Vaticano MDCCCXCIII, 167. Ὁ Capecelatro, ὡστόσο, δὲν σημειώνει τίποτε ἰδιαίτερο γιὰ τὸ κείμενό μας, ἀλλὰ συνοψίζει τὰ κείμενα, πού ἔπονται τοῦ φ. 72 ὡς ἐξῆς: «fol. 72 in margine: Eius Μάρκον ἔπαινος et sequuntur excerpta lacunose de evangelistis, et discipulis, de Melchisedek, de sancto Nicolao etc.».

² Halkin, *BHG*, II, 150 n. 1364h.

³ Anrich, II, 568

⁴ Περιέργως δὲν γίνεται καμία ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Ehrhard (πρβλ. Perria, *Manoscritti*, 53-4), παρ’ ὅλο τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ εἶδός τους πού παρουσιάζουν τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Κώδικα · ἴσως τὸν παρέσυρε στὸ νὰ μὴν ἐξετάσει τὸν κώδικα ἀπὸ ἀγιολογικῆς σκοπιᾶς τὸ σχόλιο τοῦ Cavalieri: «nihil hagiographicum continetur praeter paucam, quaedam nullius momenti de S. Nicolao currenti calamo exarata» (Cavalieri – Bollandiani, *Catalogus*, 271· τὸ σύντομο αὐτὸ ἐνθύμημα ἐκδίδουμε στὸ παράρτημα). Ἀλλὰ ὁ Cavalieri στὴ συνέχεια ἀναφέρει τουλάχιστον δύο ἀπὸ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, ἕνα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ δικό μας. Τὸ δεύτερο κείμενο ἐκδίδεται στὸ **“Παράρτημα”** ὡς νο. **II**.

⁵ F. 2v: Περὶ κτίσεως κόσμου· 37v: Περὶ ἀστρονομίας· 39v: ἀκέφαλα περὶ ὁμορφιάς· 41v: ἱατρικά. Ἐπίσης f. 42 ἐξ.: τοῦ Νικήτα Δανιδ, Ἑρμηνεία τῶν τετραστίχων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

⁶ Μέχρι κι ἐκεῖ ἐννοεῖται σαφῶς ὁ Εὐαγγελιστής (f. 76v, στ. 2 ἐξ): «ὅθεν ὡς γράφει Πρόχορος, λέγει ὁ μέγας Πέτρος πρὸς αὐτόν· ἡμεῖς πάντες ὡς πατέρα ἔχομεν ἐπὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν...καὶ ἀληθῶς θεολόγον ἐπέθηκε λέγων· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος...οὗτος δὲ τῶν μαθητῶν παρθένος...καὶ εἰς Πάτμον ἐξοριζόμενος...»

⁷ Ὑπάρχει μιὰ φαινομενικὴ σύνδεση τῶν δύο τμημάτων λόγῳ τῆς ἀναφορᾶς καὶ τῶν δύο στὸ **“φόβο”**. Ἀλλὰ δὲν νομίζουμε, ὅτι συνδέονται ὀργανικά-νοηματικά, ἐκτὸς τοῦ ὅτι σαφῶς δὲν ταιριάζει τὸ τέλος

«παρὰ τοῦ σήμερον αἰνουμένου ἐριτιμοτάτου ἀνδρός, πρωτομάρτυρος καὶ πρωτοδιακόνου Στεφάνου...δι' ἧς στεφανωθείς ἀκηράτῳ στεφάνῳ ὁ Στέφανος κατεστάθη τῷ χορῷ τῶν μαρτύρων, πρόεδρος καὶ κληρονόμος τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας»⁸). Τὸ τέλος τοῦ λόγου δείχνει ὅτι τὸ κείμενο ἀποτελοῦσε κάποιου εἶδους προοίμιο σὲ εὐρύτερο κείμενο, ποὺ προαναγγέλεται, ἀλλὰ δὲν ἀκολουθεῖ (f. 78r, στ. 13: «ἀλλὰ τὸν τούτου βίον ἀρξάμενος, εἰ δοκεῖ ὑμῖν, φανερότερον [sic] τὰ τούτου ὑμῖν δηλώσομεν»). Ἀντίθετα, τὸ κείμενο, ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἀνεπίγραφο Ἐγκώμιο στὸν ἅγιο Νικόλαο σύμφωνα μὲ σαφὴ ἀναφορὰ τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα του: «Τίς μὲν πρὸς ταῦτα ὥρμησεν ὁ λόγος πάντως Σιράχ, ὁ προτιθεὶς νῦν παρ' ἐμοῦ; Εἰς δόξαν Θεοῦ -ὧ ἡ δόξα πρέπει πᾶσα πάντοτε ἐκ πάντων καὶ τιμὴ καὶ προσκύνησις- καὶ τιμὴν τοῦ γνησίου αὐτοῦ θεράποντος καὶ πατρὸς ἡμῶν καὶ προστάτου *Νικολάου* τοῦ μάκαρος» (στ. 20-23⁹).

β'. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κειμένου.

Μὲ αὐτὴ τὴν περιέργη σειρὰ τῶν κειμένων νομίζουμε, ὅτι σχετίζεται ἡ φύση, ἀλλὰ καὶ ἡ δομὴ τοῦ “Ἐγκωμίου” μας. Ξεκινᾷ ὡς πρωτότυπο Ἐγκώμιο μὲ τὴν ἀναφορὰ ἐνὸς παραθέματος ἀπὸ τὸ Σιράχ¹⁰. Ἀλλὰ στὴν πορεία (στ. 58 ἐξ.) γιὰ νὰ δικαιολογήσει αὐτὴ τὴν παράθεση βασίζεται σὲ ἄλλα παραθέματα πατέρων καὶ

τοῦ φ. 76ν μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ f. 77r : «καὶ φοβηθήσονται ἀμαρτάνειν, ὥσπερ ὁ χρυσὸς παραθαρρύνει τὴν θεωρίαν τῶν ἀτενιζόντων πρὸς αὐτόν, οὕτω καὶ ὁ πανάγιος οὗτος // κτίσιν, ὡς φησιν Δαυὶδ, ἀπὸ τῶν κριμάτων σου ἐφοβήθη· ὡς γὰρ οἱ δοῦλοι φόβῳ τῶν τιμωριῶν πληροῦσιν ἀόκνως τὰ τῶν κυρίων αὐτῶν προστάγματα». Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ σύνδεση ἔγινε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ κάποιον ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν διαδικασία βασίστηκε στὴν ἀναφορὰ τοῦ φόβου καὶ στὰ δύο τμήματα, ἀλλὰ ὄχι στὸ περιεχόμενο τῶν κειμένων. Μιὰ ἀκόμη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο σελίδων εἶναι ἡ γραφὴ: στὴν 76ν τὸ ἴχνος τῆς μελάνης εἶναι πιὸ παχύ, πράγμα ποὺ ἐπηρεάζει τὸν τελικὸ ἀριθμὸ τῶν στίχων, ποὺ περιλαμβάνονται σὲ αὐτὴν (26), ἐνῶ στὸ 77r πιὸ λεπτὸ ἐπιτρέποντας περισσότερους στίχους (28). Ἡ τελευταία γραφὴ συνεχίζεται καὶ στὰ ἐπόμενα φύλλα.

⁸ Μέχρις ἐκείνου τοῦ σημείου ὁ ἐγκωμιαστής πραγματεύεται τὶς τάξεις τῶν σωζωμένων καὶ μάλιστα τοὺς “δούλους”, ἐκείνους δηλαδὴ ποὺ πιστεύουν ἀπὸ φόβο.

⁹ Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στοὺς στίχους τῆς ἐκδοσης τοῦ Λόγου στὴ ἀνὰ χεῖρας μελέτη.

¹⁰ Τὸ παράθεμα ἀπὸ τὴ *Σοφία Σιράχ*, ν' 6: «ὡς ἀστήρ ἐωθινὸς ἐν μέσῳ νεφελῶν, ὡς σελήνη πλήρης ἐν ἡμέραις, ὡς ἥλιος ἐκλάμπων ἐπὶ ναὸν ὑψίστου». Τὸ ὅποιο παραλάσσεται ἐλαφρά: «Ὡσπερ ἀστήρ πρωινὸς ἐν μέσῳ νεφέλης, ὡς σελήνη πλήρης ἐν ἡμέραις αὐτῆς φαίνουσα καὶ ὥσπερ ἥλιος ἀναλάμπων, οὕτως ἐκεῖνος ἔλαμψεν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου». Τὸ σχῆμα τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀστρου, ποὺ λάμπει στὸ σκοτάδι εἶναι σύνηθες στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα· ἐνδεικτικὰ πρβλ. Ἀνδρέου Κρήτης, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον*, PG 97, 1176A. Στὴν ἴδια τὴ νικολαϊκῇ ἀγιολογικῇ γραμματείᾳ ἐμφανίζεται στὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Μεθοδίου (Anrich, I, 154.6-7): «ἡλίου δίκην ἐντεῦθεν περιφανῶς διαλάμποντες», πρβλ. *Βίο* ἀπὸ τὸ Μιχαήλ (Anrich, I, 113.1-5), κυρίως, ὁμως, τὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ πατριάρχου Πρόκλου (Anrich, I, 430.3) : «ἐλθέτω μέσῳ ἡμῶν ὁ ποθοῦμενος φωστήρ, ὁ ἐσφόρος ἀστήρ, ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος... κλπ». Ἐνδεικτικὰ πρβλ. καὶ τὰ ὑμνογραφικὰ κείμενα: Φωτίου, *Κανόνες*, I, 166 (Στρατηγόπουλου, *Φώτιος*, 33) καὶ Ἰωάννου Εὐχαΐτων, *Κανὼν πλ.δ'*, α', 4 (Παναγιώτου, *Μαυρόπουλος*, 129.25). Ὡστόσο, εἶναι σαφές, ὅτι σχετικὴ ἀναφορὰ δὲν συναντᾶται στὸ μεταφραστικὸ *Βίο*, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ξεκάθαρα στὴ συνέχεια, ἐνῶ οὔτε οἱ ἀναφορὲς τῶν ὑπόλοιπων κειμένων στηρίζουν μιὰ τυχὸν ἐξάρτηση ἀπὸ κάποιον ἀπὸ αὐτούς.

κυρίως στη *V. Metaphr.*¹¹, όπου και παραπέμπει μέχρι τέλους. Έτσι, μετατρέπει τὸ Ἐγκώμιο οὐσιαστικὰ σὲ σχόλιο στὴ *V. Metaphr.* Ἀξιοσημείωτα εἶναι δύο χαρακτηριστικὰ τοῦ κειμένου: (ι) ἡ δομὴ τοῦ πρώτου μέρους, ποὺ θυμίζει σχολαστικὴ φιλοσοφικὴ πραγματεία καὶ (ιι) ἡ ‘παραπομπή’ στὸ Μεταφραστικὸ κείμενο χωρὶς καμμία συγκεκριμένη ἀναφορὰ στὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ἢ στὸ κείμενο, παρὰ μόνο με φράσεις ὅπως: «...λέγεται ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ...» (στ. 58).

Σὲ συνδυασμὸ καὶ μετὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ προηγούμενου Λόγου στὸν ἅγιο Στέφανο, εἰκάζουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀγιολογικὰ ἐγκωμιαστικὰ σχόλια πάνω στοὺς *Βίους* τῶν ἁγίων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωση πιθανὸν θ’ ἀκολουθοῦσε -ἢ θὰ εἶχε προηγηθεῖ- ἀπὸ κάποιο χειρόγραφο -καὶ- μετὰ κείμενα μεταφραστικά. Γι’ αὐτὸ ἴσως δὲν χρειαζόταν νὰ κατονομαστεῖ ὁ Συμεὼν Μεταφραστὴς ὡς λογογράφος στὴν περίπτωση τοῦ κειμένου γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο¹².

Ἐπιπλέον στοιχεῖο πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση εἶναι καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς σύντομου σχολίου γιὰ τὸ Προοίμιο τοῦ Μεταφραστικοῦ Βίου¹³ στὸν ἴδιο κώδικα. Τὸ σύντομο αὐτὸ σχόλιο, μάλιστα, ἀκολουθεῖ ἀμέσως μετὰ τὸ προηγούμενο, στὸ φ. 79ν καὶ ἔχει ἀρχή: «Κἂν τινες λέγωσιν, ὅτι ἀπὸ ἱστορίας τινὸς θαύματος...» καὶ τέλος: «...διὸ λέγει, “σοφὸν τι χρῆμα”» (τὸ ἐκδίδουμε στὸ παράρτημα, ἐνῶ τὰ γλωσσικὰ καὶ ἄλλα σχόλια τίθενται ἐδῶ). Καὶ αὐτὸ δὲν ἔχει καμμία ἐπιγραφή, οὔτε κάνει ὀνομαστικὴ ἀναφορὰ στὸ Συμεὼν, ποὺ ἀναφέρεται ὡς “λογογράφος” (στ. 5). ἐντάσσεται πιθανότατα στὸν κύκλο τῶν κειμένων, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶπαμε πρὶν πάνω. Παρακάτω παραθέτουμε ξεχωριστὰ τὰ ὑφολογικὰ καὶ γλωσσικὰ τους χαρακτηριστικά, καθὼς δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε με βεβαιότητα, ἂν προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα.

γ'. Γλώσσα καὶ ὄφος.

(ι). Τὸ ‘σχολιαστικὸ Ἐγκώμιο’.

Ἀπὸ γλωσσικῆς ἄποψης τὸ κείμενο στέκεται μέσα στὰ ὅρια τῶν ἀπτικιστικῶν κανόνων. Οἱ πρὶν ἀξιοσημείωτες ἀπὸ τὶς *γραμματικὲς* ἐπιλογὲς τοῦ Λογογράφου εἶναι οἱ ἑξῆς:

¹¹ PG, 116, 317- 356 πρβλ. Anrich, I, 235-267. Τὰ συγκεκριμένα χωρία, ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν ἀνώνυμο ἐγκωμιαστή μας, θὰ παρατεθοῦν ἀναλυτικὰ σὲ ξεχωριστὴ παράγραφο πρὶν κάτω.

¹² Στὴν περίπτωση τοῦ Λόγου γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη Θεολόγο ὑπονοεῖται ὁ Ψευδοπροχόρειος Βίος (‘Περίοδοι’): φ. 76r, στ. 2: «...ὡς γράφει Πρόχορος...κλπ».

¹³ PG, 116, 317A καὶ Anrich, I, 235.2.

Στὸ ἀρκτικὸ παράθεμα ἀπὸ τὸ Σιράχ προσθέτει τὴ μετοχὴ ‘‘φαίνουσα’’ (στ. 6) χρησιμοποιώντας ὀρθὰ τὸ ρῆμα ὡς ἀμετάβατο¹⁴. Ὁρθὴ εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ‘‘εἰσάγεται’’ (91), ὡς μεταβατικὸ στὴ μέση φωνή¹⁵ καὶ τοῦ ‘‘ἀντέχεται’’ (11) μὲ γενικὴ ἀντικειμένου¹⁶. Ἀλλὰ τὸ ρ. ‘ἐξασκῶ’ εἶναι κανονικὰ μεταβατικὸ στὴν ἐνεργητικὴ φωνή¹⁷. ἡ χρῆσις τοῦ στὴ μέση φωνή μὲ μεταβατικὴ σημασία, ὅπως ἐδῶ (61), πρέπει μᾶλλον νὰ ἐνταχθεῖ στὸ φαινόμενο τῶν μέσων χρόνων, ποὺ ὀφείλεται σὲ ἐσφαλμένη ἀττικιστικὴ ὑπεραντίδραση, νὰ μεταποιοῦνται καὶ τὰ ἐνεργητικὰ σὲ μέσα μὲ μεταβατικὴ σημασία¹⁸. Ὁ τύπος ‘‘πρόσω’’ (10) εἶναι ποιητικὸς, χρησιμοποιεῖται στὴν παλαιότερη ἀττικὴ (πρόσσω)¹⁹ καὶ στὴ μεταγενέστερη γλώσσα· στὴν κλασσικὴ ἀττικὴ ἀντ’ αὐτοῦ εἶχαν τὸν τύπο ‘‘πόρρω’’²⁰. Ὁμοία δὲν χρησιμοποιεῖται στὴν δόκιμη ἀττικὴ καὶ ἡ αὐτόνομη φράσις ‘‘καὶ τὰ λοιπά’’, ποὺ συναντᾶται ἐπανειλημμένα στὸ κείμενό μας (27, 80, 83)²¹. Ὡς αὐτονομημένη φράσις μὲ τὴ σημερινὴ σημασία παρουσιάζεται στὸν Ἑρμογένη μετὰ ἀπὸ παράθεμα²². Σπάνιος στὴν ἀρχαία πρόζα εἶναι ὁ τύπος ‘‘μετέπειτα’’ (43)²³. συναντᾶται στὸν Ὀμηρο, ἀλλὰ ἡ χρῆσις τοῦ ἐξαπλώνεται στὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια²⁴. Ὁμοία μεταγενέστερο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἐπίθετο ‘‘εὐφραντικός’’, ποὺ ἐμφανίζεται στὸ στ. 56²⁵.

¹⁴ LSK, 4, 510β ἐξ· LSJ, 1912b· Γιάνναρη, 2, 2591a· Buttmann, *Verbs*, 249· Veitsch, 661. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σύνθετου ρ. ‘ἐκλάμπω’ τοῦ προτύπου τοῦ σὲ ‘ἀναλάμπω’ δὲν δημιουργεῖ σπουδαία νοηματικὴ διαφοροποίηση.

¹⁵ LSK, 2, 39b· LSJ, 492a· Γιάνναρη, 1, 613^a.

¹⁶ Μὲ τὴν ἔννοια ‘κρατιέμαι δυνατὰ ἀπὸ κάτι, προσκολλῶμαι’: LSJ, 152b· Schmidt, 121a.

¹⁷ LSK, 2, 172· LSJ, 588a· Schmidt, 422a· Γιάνναρη, 1, 739.

¹⁸ Χατζηδάκι, *MNE*, Α’, 438. Ἐνῶ κατὰ τὸ μεσαίωνα χρησιμοποιεῖται κανονικὰ στὴν ἐνεργητικὴ φωνή: Κριαρᾶ, 6, 115.

¹⁹ LSK, 3, 770^a-β· LSJ, 1532b· Schmidt, 1110b· *ΛεξΠαπ*, 10, 41β-42α.

²⁰ Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ βλ. Meyer, 272-3 § 282· Σταματάκου, *Γραμματικὴ*, 490 § 36.1. Γιὰ τὴν οὐσιαστικοποίηση τοῦ ἐπιρρήματος βλ. Schwyzer, 521-3 καὶ γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ ἐπιρρήματος μὲ τὴν πρόθεση Κυννέρου, B1, 566 § 446d.

²¹ LSJ, 1060b· LSK, 3, 570· Sophocles, 721a· Κριαρᾶ, Θ’, 220. Στὸν Αἰσχύλο, ποὺ παρουσιάζεται ἡ φράσις, δὲν εἶναι αὐτονομημένη, ἀλλὰ συντάσσεται μὲ ρῆμα: *Προμηθ.*, 696-7 (G. Murray, *Aeschylī Tragoediae*, Oxford 1960²): «πρὶ γε στενάξεις καὶ φόβου πλέα τις εἴ· ἐπίσχες ἐστ’ ἂν καὶ τὰ λοιπὰ προσμάθης»· πρβλ. καὶ *Fragm.* 3.A.26.7-10, ἐκδ. H. J. Mette, *Die fragmente der Tragödien des Aeschylus*, Berlin 1959.

²² *Περὶ Ἰδεῶν* (Rabe, Stuttgart 1969²), I, 3, 7, 5. Γιὰ τὴ χρῆσις τοῦ μετὰ ἀπὸ παραθέματα πρβλ. καὶ Σχόλιο τοῦ Ἰωάννη Τζέτζη στὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, T. Gaisford, *Poetae minores graeci*, II. *Scholia ad Hesiodum*, Leipzig 1823, 197.17 καὶ 626.1· σχόλια στὴν Ὀδύσσεια, 7.289.7, ἐκδ. W. Dindorf, *Scholia Graeca in Homeri Odysseam*, I-II, Amsterdam 1962³) καὶ Σχόλια στοὺς Νόμους τοῦ Πλάτωνα, 738a.1 (ἐκδ. W. C. Greene, *Scholia Platonica*, Haverford, Pennsylvania 1938, 296-380).

²³ LSJ, 1119b· LSK, 3, 1448, ποὺ σημειώνει «οὐδαμῶς παρ’ ἀττικοῖς εἰ μὴ ἐν ἐπιστολαῖς Πλάτωνος».

²⁴ Moulton, II, 293· πρβλ. στοὺς παπύρους Mayser, I, 242 (8)· II 2, 170.17· 541.9 καὶ Maspero, II, 128 [67166.22].

²⁵ LSK, 2, 395b· LSJ, 737b· Γιάνναρη, 1, 935a· Schmidt, 536a· Sophocles, 535b· Κριαρᾶ, 6, 365· *ΛεξΠαπ*, 4, 92β. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν ἐπιθέτων σὲ -ικός βλ. Σταματάκου, *Γραμματικὴ*, 442 § 140.2· Babbitt, 167 § 287 (6)· Curtius, *Grammar*, 217 § 351.2· Goodel, 153 § 425· Blass – Debrunner, 62 § 113 (2)· Μηνᾶ, *Γλῶσσα*, 150. Ἀπὸ δική μας πρόχειρη ἐρευνα ἀνακαλύψαμε τὸν τύπο στὸν Ἀθήναιο,

Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του ‘καθά’, πού αντικαθιστᾷ τὸ ‘ὥς’ τοῦ εὐαγγελικοῦ παραθέματος στὸ στ. 36 καὶ τὸ ὁποῖο ὁ Φρύνιχος θεωρεῖ δόκιμο σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ‘καθώς’²⁶. Ὁμοια δόκιμη θεωρεῖται καὶ ἡ χρήση τοῦ ‘καθό’ (44 καὶ passim), πού ἐμφανίζεται συχνὰ στὸ κείμενό μας, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ σύντομων (πρὸς ἐξήγηση) φράσεων²⁷. Ἡ σημασία του ἐδῶ φαίνεται, ὅτι περιέχει ἐκτὸς τῆς ἀναφορᾶς²⁸ καὶ τὴ δήλωση τῆς αἰτίας (καθώς, ἐφόσον, καθόσον)²⁹. Ἰδιαίτερα στὰ χρόνια τῆς Κοινῆς κ. ἐξ. γράφεται συνήθως ἐνωμένο³⁰, ὅπως παραδίδεται καὶ στὸ κείμενό μας, ὅπου βρίσκεται καὶ μὲ προτασσόμενο ὀριστικὸ ἄρθρο (‘ὁ καθό’, στ.44)· κάτι ἀνάλογο συναντήσαμε μόνο μὲ τὴ μορφή ‘ὁ καθά’, πού σημαίνει ‘οὕτως εἰπεῖν’³¹. Ἡ συχνότητα τῆς χρήσης τους στὸ κείμενό μας τονίζει τὸν ἐρμηνευτικὸ χαρακτήρα του³². Διορθώνουμε τὸ ‘ἐξηγερτικός’, πού συναντᾶται στὸ στ. 51, καθὼς δὲν ἀπαντᾷ πουθενὰ ὡς τύπος σὲ καμία περίοδο τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς γραφῆς της³³.

Δειπνοσοφιστές (Kaibel), XIII, 87, 14 (εὐφραντικῶς) σὲ ἀποδιδόμενη στὸν Μ. Ἀθάνασιο, *Ὁμ. περὶ ὑπομονῆς*, PG 26,1300· στὸ Μάξιμο Ὁμολογητῇ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, XLVIII.112, Laga – Steel, 337) σὲ κείμενο τοῦ 7^{ου} αἰ.: Θεοφράστου τοῦ φιλοσόφου, *Περὶ τῆς θείας τέχνης διὰ στίχων ἰάμβων*, 212 (G. Goldsmidt, *Heliodori carmina quattuor ad fidem codicis Casselani* [Religionsgeschichtliche Versuchen und Vorarbeiten, 12.2], Giessen 1923)· ὁ Εὐστάθιος μὲ τὴ λέξη ἀποδίδει τὴν ὁμηρικὴ ‘εὐφρων’, van der Valk, I, Leiden 1971, 647.8)· πρβλ. Lampe, 578b (εὐφραντικῶς)· δὲν τὴν ἀνιχνεύσαμε σὲ κείμενα τῆς κλασικῆς περιόδου.

²⁶ Φρύνιχος, cccxcvii (Rutherford, *Phrynichos*, 495 = § 399, E. Fischer, *Die Ekloge des Phrynichos* [Sammlung der griechischer und lateinischer Grammatiker, 1] Berlin 1974), πρβλ. Meisterhans, 257.49. Στοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους εἶναι συχνότερη ἡ χρήση τοῦ ‘καθώς’, πού κατακρίνεται ἀπὸ τὸ Φρύνιχο: Blass – Debrunner, 236 § 453, πρβλ. Κριαρᾶ, 7, 195· Βυζαντίου, 113α· Μηνᾶ, *Γλῶσσα*, 132. Ὡστόσο, ἡ χρήση τοῦ ‘καθὰ’ δὲν ἐξαλείφεται, πρβλ. Mayser, I, 495· II 3, 926· 112· 140· Grenfell – Hunt, XII, 1434.14, 1473.11· XIV, 639.11, 641.11· Maspero, I, 56[67024v.45]· III, 99 [67314.II.12]. Ὁ Βυζάντιος στὸ *Λεξικό* του ἐξηγεῖ τὸ ‘καθώς’, μεταξύ ἄλλων καὶ μὲ τὸ ‘καθὰ’ (Βυζαντίου, 119^α).

²⁷ LSK, 2, 564β· LSJ, 855b· Schmidt, 619α· Γιάνναρη, 1, 1067^α. *ΛεξΠαπ*, 4, 639β. Βλ. πὺὸ πάνω τὴν παραπομπὴ στὸ Φρύνιχο, πρβλ. Hatzidakis, *Einleitung*, 292, ὅπου παρατηρεῖ τὴν ὑποχώρησίν του ἔναντι τοῦ ‘καθώς’ καὶ Blass – Debrunner, 236 § 453.

²⁸ Ὡς ἀναφορικὸ συναντᾶται στὶς ἐπιγραφές: Meisterhans, 257 (50).

²⁹ Μὲ αἰτιολογικὴ σημασία εἶναι ἡ πρόταξί του μὲ ἀπόλυτο ἀπαρέμφατο: Mayser, II 3, 84.28· πρβλ. Blass – Debrunner, 239 § 456 (4). Αἰτία φαίνεται νὰ περιέχει στὸν Ἀριστοτέλη, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 545b.22 (=καθόσον). Μὲ τὴν ἴδια σημασία στὸ συγγραφέα τοῦ 6^{ου} αἰ. Στέφανο, *Ἠθικά*, A. Meineke, *Stephen von Byzanz*, Graz 1958, 510.10. Στὸ Στοβαῖο συναντᾶται καὶ μ’ ἐκείνη, πού περιέχει αἰτία, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν καθαρὰ ἀναφορικὴ σημασία (πχ. *Ἀνθολόγιο*, I, 1, 25, 3 ἀλλὰ I, 10, 16c, 28). Στὸ Σοῦῖδα (alpha, 118.18) καὶ στὴν Ἄννα Κομνηνὴ, *Ἀλεξιάς*, X, 4, 8, 3 (ἐκδ. B. Leib, *Anna Comnène. Alexiade*, t.2, Paris 1943) ὡς ‘καθόσον’, περιέχει καὶ τὴν αἰτία.

³⁰ Moulton, II, 317(c).

³¹ *ΛεξΠαπ*, 4, 622^α.

³² Ὁμοια καὶ ἡ παρουσία του ‘δηλονότι’ (29), ὅπως στοὺς λεξικογράφους (LSK, 1, 574α· LSJ, 384b): ἐνδεικτικὰ βλ. Σοῦῖδα, alpha, 2524.3· iota, 157.4· kappa, 1640.70 κλπ.· τὸ *Λεξικό* τοῦ Ἰωάννη Ζωναρᾶ, Tittmann, delta, 523.20· epsilon, 656.7.

³³ Πρβλ. LSK, 2, 8α· LSJ, 469α· Sophocles, 412b· Γιάνναρη, 1, 584^α. Ἄν ἔχει γραφεῖ συνειδητὰ μὲ αὐτὴ τὴν μορφή, ἴσως νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ λανθασμένη λόγια ἀντίδραση σὲ ροπή τῆς ὁμιλουμένης γλώσσας νὰ μεταβάλλει τὸ η/ι → ε/ε, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. Hatzidakis, *Einleitung*, 334· Dieterich, *Untersuchungen*, 11 ἐξ· Scherer – Debrunner, *Ἱστορία*, Β’, 127 § 167. Λόγῳ τῆς σύγχυσης στὴν

Ἀπὸ τίς *συντακτικῆς* ἐπιλογῆς τοῦ ἐγκωμιαστῆ, ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρακάτω:

Ἡ γενικὴ χρησιμοποιοῦται προσδιοριστικά, ὅπως στὸν ιδιωματισμὸν ‘ἡμέρα ἡμερῶν’ (59), ποὺ συναντᾶται κυρίως στὴν Κοινή³⁴. Ἡ αἰτιατικὴ χρησιμοποιοῦται ἐπιρρηματικά (10, ‘πρῶτον μὲν’)³⁵. Χρησιμοποιοῦται κανονικὰ ἡ δοτικὴ (15, ἀναφορικῇ)³⁶. Ἀλλὰ στὸ στ. 31 ἀντὶ τῆς πιὸ δόκιμης δοτικῆς ἠθικῆς προτιμᾷ τὴ γενικὴ (ἡμῶν)³⁷.

Τὸ ρ. ‘μεταλαμβάνω’ ἐδῶ συντάσσεται μὲ αἰτιατικὴ (12-3)· δὲν εἶναι ἀμάρτυρη, ἀλλὰ νοηματικὰ δοκιμότερη θὰ ἦταν ἡ γενικὴ ὡς ἀντικείμενό του³⁸, γι’ αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὴν ροπὴ τῶν μετακλασσικῶν χρόνων νὰ ἐξαπλώνεται ἡ αἰτιατικὴ εἰς βάρος τῆς γενικῆς ὡς ἀντικείμενο³⁹.

Τέλος, κάποτε ὀνοματοποιεῖ τοὺς ἐμπρόθετους προσδιορισμοὺς μὲ τὴν πρόταξι ὀριστικοῦ ἄρθρου· εἴτε τοὺς κάνει ἐπιθετικοὺς προσδιορισμοὺς (14)⁴⁰. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἐπιρρήματα (10)⁴¹.

Υφολογικὰ θὰ μπορούσαν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ παρακάτω:

Ὁ λόγος τοῦ γίνεται κάποτε μακροπερίοδος μὲ τὴν παρεμβολὴ δευτερευουσῶν προτάσεων, μετοχικῶν συντάξεων, παραθέσεων καὶ παρενθετικῶν προτάσεων (11-12⁴², 15-20⁴³, 34⁴⁴, 56-7⁴⁵)· ὅμοια παρενθετικὰ χρησιμοποιοῦται τὸ ‘ὥς’ μὲ προσθετικὸ προσδιορισμὸ (13)⁴⁶.⁴⁷

προφορὰ ὑπῆρξε μιὰ περίοδος σύγχυσης καὶ στὴ γραφὴ τῶν ε/η: Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 10 § 11· μέχρι καὶ τὸν 40 μ.Χ αἰ. διατηρεῖται ἡ προφορὰ τοῦ ‘η’ ὡς e: Tonnet, *Ἱστορία*, 27· ἐνῶ παρατηρεῖται μέχρι σήμερα στὰ ιδιώματα τοῦ Πόντου καὶ στὴν Τσακωνιά. Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ ‘σταθιρός’, ποὺ συναντοῦμε σὲ ἄλλο Ἑγκώμιο.

³⁴ Blass – Debrunner, 90-1 § 164.1. Συναντᾶται καὶ στὴν κλασσικὴ ὡς ιδίωμα περισσότερο τῆς ποιήσεως γιὰ ὑφολογικὴ ἐπίτασι: Λορεντζάτου, 24 § 51.2 καὶ Κυννέρου, B1, 344-5 § 414b.

³⁵ Simonson, 95 § 1597· Μανδηλαρά, 97· Λορεντζάτου, 19 § 49· Blass – Debrunner, 232 § 447 (4). Στὴ συγκεκριμένη μορφὴ ἀνανταπόδοτα παρουσιάζεται στὰ κλασσικά (Κυννέρου, B2, 977-8 § 52 σημ.2· 984-5 § 531.1 πρβλ. Mayser, II 2, 327.23· II 3, 130.20), στὴν ἀπόδοσις ἐδῶ ἀπαντᾷ τὸ ἐπίρρημα ‘εὐθύς’.

³⁶ Δὲν προσμετροῦμε καὶ τὴν δοτικὴ τοῦ πράγματος γιὰ τὴν δήλωσις τῆς σύγκρισης ἢ τοῦ μέτρου πρὸ τῶν συγκριτικῶν βαθμῶν (Κυννέρου, B1, 459 § 425.10 c), γιὰτὶ ἐδῶ συναντᾶται στὴν κοινὴ φράσις ‘πολλῶ μᾶλλον τούτου’ (86, 90).

³⁷ Πρβλ. ὅμοια φαινόμενα Blass – Debrunner, 103 § 192.

³⁸ LSJ, 1113a· LSK, · Sophocles, 749b· Schmidt, 802a. Πάντως μὲ αἰτιατικὴ ὑπάρχει καὶ διαφοροποίησις τοῦ νοήματος, ὅποτε ἐκφράζεται ἡ ἀλλαγὴ, ἀνταλλαγὴ, διαδοχὴ.

³⁹ Ἀνδριώτη, *ΙΕΕ*, 262β· Τριανταφυλλίδη, *Εἰσαγωγή*, 12 § 13.

⁴⁰ Thompson, 34. Στὴ συγκεκριμένη φράσις χρησιμοποιοῦνται δύο προθέσεις μὲ τὴν ἴδια χρήσι: «ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν στοιχείων»· γι’ αὐτὴ τὴν ἐναλλαγὴ τῶν προθέσεων βλ. Κυννέρου, B1, 576 § 450 h. Ἐδῶ ἐπιπλέον χρησιμοποιοῦται ὁ ἐμπρόθετος ἀντὶ μιᾶς ἀπλῆς γενικῆς (Κυννέρου, B1, 342 § 414 σημ. 2).

⁴¹ ‘ἐπὶ τὰ πρόσω’. Schwyzler, 522-3· γιὰ τὴν πρόθεσις μὲ τὸ ἐπίρρημα: Κυννέρου, B1, 566 § 446d.

⁴² Οἱ παρενθετικῆς προτάσεις εἰσάγονται μὲ τὸ ‘οἶα’ (πρβλ. 15-6), γιὰ τίς ὁποῖες βλ. Κυννέρου, B2, 791-2 § 490.2· Λορεντζάτου, 166 § 374· λειτουργοῦν αἰτιολογικά (21-22, πρβλ. Τζουγανάτου, 167 § 151), ἀλλὰ καὶ ἐπιρρηματικά σὲ παρομοιώσεις (31-2, πρβλ. Τζουγανάτου, 115 § 100 (10)).

Αντίθετα πιδ ἐνδεικτικὸ τοῦ ὕφους του εἶναι οἱ πολὺ σύντομες ἐπαναλαμβανόμενες φράσεις, πὺ εἰσάγονται μὲ τὸ “ὅτι”. Οἱ φράσεις εἶναι διπλὰ ἐλλειπτικές, καθὼς ἀπουσιάζει τὸ ρῆμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρτῶνται (58), ὅπως “εἵπομεν” ἢ “ὄρα”, ἐνῶ καὶ στίς ἴδιες ἀπουσιάζει ρῆμα, ὅπως “λέγεται” (65, 72, 79, 84, 89). Καὶ πάλι, ὅπως μὲ τὴ χρῆση τοῦ καθά/ό, φαίνεται ὁ σχολιαστικὸς χαρακτήρας τοῦ κειμένου⁴⁸. Χρησιμοποιεῖ σύνθετα μόρια γιὰ νὰ δώσει ἔμφαση στὸ λόγο του (7, “μὲν ἄρα”⁴⁹, 27, “καὶ γάρ”⁵⁰).

Γενικὰ τὸ ὕφος του χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὶς βραχυλογίες (13, λείπει τὸ ἀντικείμενο “δύναμιν”, πὺ ἀναφέρεται λίγο πιδ πάνω· 37-38-39, μικρὲς εἰσαγωγικὲς φράσεις, πὺ ὁδηγοῦν σὲ παραθέματα· πρβλ. καὶ τὶς φράσεις, πὺ ἀναφέραμε καὶ εἰσάγονται μὲ “ὅτι”, “καθό”· 73, 81, 87 ἔλλειψη συνδετικοῦ ρήματος)

Τὸ κείμενο δὲν χαρακτηρίζεται γιὰ τὴ ρητορικὴ του κομψότητα, καθὼς ὁ συγγραφέας δὲν χρησιμοποιεῖ μεγάλο ἀριθμὸ *σχημάτων*· τὰ βασικότερα, ὡστόσο, κάνουν κι ἐδῶ τὴν ἐμφάνισή τους: *Ἀττικὸ σχῆμα* (7-11, 13-5)· *Παράλληλα* (15-16, “τὰ μὲν...τ’ ἄλογα...ἡμεῖς δέ”)· *Ἀπαρίθμηση* (17)· *Σώρρευση* (24-6)· *Ρητορικὲς ἐρωτήσεις* (20-21, μὲ ὑποφορά-ἀνθυποφορά)· *Υπερβατόν* (27, μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ ὀνόματος)· *Παρονομασία* (16, 21-22)· *Συνήχηση* (21-2, τοῦ ‘π’· 79, τοῦ ‘τ’). *Παρομοίωση* (31-2)· *Ἀναφορά* (44-56, “καθό”· 58-89, “Ὅτι”)· *Πολυσύνδετο* (69).

⁴³ Μάλιστα γιὰ νὰ συνδέσει τὸ ρῆμά του, πὺ βρίσκεται στὸ τέλος τῆς περιόδου, μὲ τὴν ἀρχή της, προτάσσει τὸ “ἄρα” (19).

⁴⁴ “Ὡς ἐγχωροῦν”· παρατηρεῖται ἡ χρῆση τῆς ἀπρόσωπης ἐκφρασης ἀντὶ τοῦ ἀπλούστερου παρεμφατικοῦ τύπου (ἐγχωρεῖ). Πιθανὸν νὰ σχετίζεται μὲ μία ἀκόμη “λόγια” ἀντίδραση τοῦ συγγραφέα μας στὴν κοινὴ ροπὴ ὑποχώρησης τῆς χρήσης τοῦ ἀπαρεμφάτου: Scherer – Debrunner, *Ἱστορία*, B’, 157 § 196 ἐξ· Χατζηδάκη, *MNE*, I, 460 ἐξ.

⁴⁵ Μὲ τὸ “ἦτοι” εἰσάγει σύντομες παρενθέσεις, ὅπου ἐπεξηγεῖ μία λέξη κάθε φορά.

⁴⁶ Κυννέρου, B2, 1502 § 581.5.

⁴⁷ Ὅφειλουμε νὰ σημειώσουμε τὴν παρουσία μιᾶς χρονικῆς πρότασης μὲ δύσκολη σύνταξη (8-9), ἡ ὁποία εἰσάγεται μὲ τὸ “μέχρι τοσούτου” καὶ συντάσσεται μὲ ὀριστικὴ ἐνεστώτα καὶ δὲν εἶναι δόκιμη στὰ κλασσικά· πρβλ. Thompson, 238 § 214· Τζουγανάτου, 82-3 § 72 (2)· Blass – Debrunner, 193-4 § 383 (1)· Buttmann, *Grammar NT*, 231 § 139. Γενικὰ γιὰ τὸ “μέχρι” ὡς σύνδεσμο: Schwyzer, 626-7· γιὰ τὴν δομὴ αὐτῶν τῶν προτάσεων βλ. Μανδηλαρᾶ, 228-9· Goodel, 266 § 631.

⁴⁸ Πρόταξη τοῦ “ὅτι” στὴ μορφή αὐτὴ (εἰδικὸ ἢ αἰτιολογικὸ) συναντοῦμε σὲ Σχόλια π.χ. στὸν Παιδαγωγὸ τοῦ Κλήμεντος (*scholia recentiora partim sub auctore Aretha*)· Stählin, I, Berlin 1972, 295-340, εἰδ. 302.30 καὶ 303.16· καὶ χωρὶς κύριο ρῆμα: 325.4. Πρβλ. Σχόλια στὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ, Laga – Steel, I, Turnhout 1980, XVI.3, σ. 187.4· LX.5, σ. 277.25· LX.10, σ. 277.50, ὅπου τὸ “ὅτι” εἰσάγει τὰ παραθέματα πὺ σχολιάζονται.

⁴⁹ Ἡ χρῆση του εἶναι ὅμοια μὲ τὸ “οὖν”, ἀλλὰ ἐξαίρει τὸ σκέλος τῆς πρότασης, ὅπου τίθεται (Κυννέρου, B2, 884 § 509 i)· ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴ μετάβαση σὲ κάτι νέο (Λορεντζάτου, 169 § 380.2). Παρατήρησε, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο ἄρα πὺ παρατηρεῖται σὲ εὐθὺ λόγῳ στὴν ποίηση γιὰ μετρικοὺς λόγους, ἀλλὰ στοὺς ἀττικοὺς μόνο στὴν ἐρώτηση (Clyde, 181 § 90.1b· Κυννέρου, B2, 874 § 502 σημ.1).

⁵⁰ Ὡς ἐπιβεβαιωτικό, βλ. Κυννέρου, B2 § 509a καὶ 1035 § 544 σημ.2· Schwyzer, 699· Blass – Debrunner, 235-6 § 452 (3)· πρβλ. τὰ Προλεγόμενά μας στὸ Ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Coisl. 304, σημ. 113.

(ii). Τὸ σχόλιο στὸ Προοίμιο τῆς V.Metaphr.

Τὸ μικρὸ αὐτὸ κείμενο δὲν ἔχει πολλὰ ἀξιοσημείωτα. Χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη “ρύμη” (6) μετὰ τὴν ἐννοια τοῦ δρόμου, πὺν εἶναι ἡ μετακλασικὴ σημασία του⁵¹. Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῆς λέξης “προάστιον”, ἐπισημαίνουμε τὴν ἀπόδοσή του με -ι-⁵². Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ χρῆση τῆς λέξης “στηλογραφία”, μετὰ τὴν ἐννοια τῆς ζωγραφιᾶς⁵³. Ὁ συγγραφέας καὶ πάλι προσπαθεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἕναν δοκιμότερο γιὰ τὰ ἀττικά του πρότυπα ὅρο -ἀντὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ “στηλογράφημα”⁵⁴. Ἀλλὰ ἡ χρῆση τοῦ λογιότερου ὅρου γίνεται ἀποδίδοντάς του ταυτόχρονα νεώτερη σημασία⁵⁵. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ὁ τύπος “λογεμπόροις”, πὺν συναντᾶται στὸ στ. 13· μᾶλλον δὲν εἶναι τύπος τῆς κλασικῆς⁵⁶ καὶ ὅπου χρησιμοποιεῖται ἀποδίδει ἀρνητικὴ χροιά (σοφιστής)⁵⁷.

Στὸ στ. 9 γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸ σκοπὸ χρησιμοποιεῖ ἔμπρόθετο ἀπαρέμφατο⁵⁸, ἀντὶ ἀπλοῦ ἀπόλυτου ἀπαρεμφάτου τοῦ σκοποῦ⁵⁹. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι φαίνεται ἡ

⁵¹ Εἶναι γνωστὸ, ὅτι στὴν κλασικὴ ἐλληνικὴ σήμαινε, τὴ δύναμη, τὴ βία, τὴ σφοδρότητα, ἀπ’ ὅπου ἡ φορὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὁ δρόμος καὶ μάλιστα ἡ στενωπός: LSJ, 157b· Schmidt, 1140b· Γιάνναρη, 2, 2061β. Πρβλ. γιὰ τὴ νεώτερη χρῆση τῆς λέξης τὴ μαρτυρία τῶν παπύρων: Grenfell – Hunt, I, 129 [LXIX.2] τοῦ 190 μ.Χ.· X, 215 [1276.8-9] τοῦ 249 μ.Χ. καὶ Maspero, I, 27 [67006 v.55] τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰ. Preisigte, *Sachwörter*, 155 καὶ Sophocles, 973a.

⁵² LSJ, 1469b· Suppl. 258b. Ἐνῶ ὁ Sophocles, 921b, μόνο με -ει-, πρβλ. Schmidt, 1069a· Γιάνναρη, 2, 1874-5. Ἀλλὰ βλ. Meisterhans, 54: *προάστιον*. Με -ει- βρίσκεται καὶ στὰ παλαιότερα λεξικά: Ἡσύχιος, ρι, 3327· Σουΐδας, alpha, 774· ρι, 2322 (ὅπου ὁμως σημειώνεται: «ὁ δὲ Σοφοκλῆς προάστιον, διὰ τοῦ ι» καὶ ἀναφέρεται προφανῶς στὸ χωρίο τῆς *Ἠλέκτρας*, 1431) καὶ Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, κώδ. 185 καὶ 258 (Bekker, 136a.10-11 καὶ 479a.37= ἐκδ. Henry, III, Paris 1962, 22 καὶ τ. VIII, Paris 1977, 23).

⁵³ Αὐτὸ εἶναι σαφές, καθὼς ὁ ἀνώνυμος τοῦ Ottob. 312 ἀναφέρεται ρητὰ στὴ φράση “σοφὸν τι χρῆμα ζωγράφων χεῖρ” τοῦ Προοιμίου τοῦ Μεταφραστικοῦ Βίου (PG, 116, 317A καὶ Anrich, I, 235.2), ὅπως εἶπαμε πρὸ πάντων.

⁵⁴ LSK, 4, 127a· Suppl., 280b· Schmidt, 1179a· Γιάνναρη, 2, 2173a· Sophocles, 1010b, καὶ DuCange, II, 1148 (: tituli inscriptio): πρβλ. ὁμως *ΛεξΠαπ*, 11, 96β.

⁵⁵ Ἡ λέξη ἀποδίδει τὴν ἐπιγραφὴ πάντων σὲ στήλῃ (πρβλ. γιὰ τὴν διαδικασία Kern, *Inschriften*, 28 [37.39]· 7 [10.3] κλπ. Seyffert, *Antiquities*, 602· Ραγκαβῆ, *Λεξικόν*, II, 1266· Smith – Τσιβανοπούλου, *Λεξικόν*, II, 630β). Οἱ στήλες χρησιμοποιοῦνταν γιὰ δημόσιους λόγους καὶ ἰδιωτικούς: στὴν πρώτη περίπτωσι ἐπιγράφονταν ψηφίσματα κλπ., στὴ δεύτερη ὑψωμένες πάντων ἀπὸ τάφους νεκρῶν, πολλὰς φορὲς χαρασσόταν ἐκεῖ καὶ ἡ μορφή τους. Ἀπὸ ἐδῶ νομίζουμε προῆλθε ἡ χρῆση τοῦ ὅρου μετὰ τὴν ἐννοια τῆς ζωγραφικῆς. Στὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό (*Λόγοι περὶ Εἰκόνων*, II, 11, 25, Kotter, III, Berlin 1975, 102: «ἡ γὰρ εἰκὼν θρίαμβός ἐστι καὶ φανέρωσις καὶ στηλογραφία τῆς νίκης») καὶ στὸ Στέφανο Διάκονο (*Βίος Στεφάνου τοῦ Νέου*, PG 100, 1157A: “εἰκονικὴν στηλογραφίαν”) δὲν χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη μόνη της, ἀλλὰ σὲ πλαίσιο πὺν τῆς προσδίδει τὴ σημασία της. Φαίνονται, λοιπόν, καθαρὰ τὰ στάδια χρήσεως τῆς λέξης μέχρι ν’ αὐτονομηθεῖ ἰσοδύναμα ὡς ζωγραφικὴ, ὅπως στὸ κείμενό μας.

⁵⁶ LSK, 3, 52b· LSJ, 1055b· Schmidt, 765b· Sophocles, 718a· Γιάνναρη, 2, 1309β· *ΛεξΠαπ*, 6, 330β.

⁵⁷ Ἀρτεμιδώρου, *Ὀνειροκριτικόν*, II, 70, 140, R.A. Pack, *Artemidori Daldiani onirocriticon libri v*, Leipzig 1963) καὶ Σχόλια στὸν Εὐριπίδη, sch. Hipp. 953.3, E. Schwartz, *Scholia in Euripidem*, Berlin 1887. Μετὰ οὐδέτερη χροιά στὸ Γεώργιο Ἀκροπολίτη (Πρόλογος στὶς ἐπιστολὰς πρὸς τὸ Θεόδωρο Λάσκαρη, στ. 7, A. Heisenberg, *Georgii Acropolitae opera*, II, Leipzig 1903 [Stuttgart 1978²], 7-9).

⁵⁸ Simonson, 289 § 2234· ἡ μορφή “πρὸς+ἄρθρο+ἀπαρέμφατο” ἀπαντᾷ στὴν Κοινὴ, ἀλλὰ ὄχι συχνά: Blass – Debrunner, 207 § 402 (5)

ροπή τῆς κοινῆς γλώσσας ν' ἀποβάλλει ἀπὸ τὴν χρῆσιν τὰ ἀπαρέμφατα⁶⁰ -διατηροῦνται μόνο ἔναρθρα, ὅπως ἐδῶ⁶¹. Ταυτόχρονα, ὁμως, φαίνεται καὶ ἡ ἀπροθυμία τοῦ συντάκτη νὰ τὸ ἀντικαταστήσει μὲ τελικὴ πρόταση (ἵνα + ὑποτακτ.)⁶², γεγονὸς ποὺ δείχνει τὶς γλωσσικὲς καὶ πνευματικὲς προϋποθέσεις του καὶ προτιμήσεις.

Τέλος, ἐφόσον δὲν πρόκειται γιὰ ἀντιγραφικὸ σφάλμα, ἡ γενικὴ 'λόγων' (13) δὲν εἶναι δόκιμη συντακτικὰ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν: τὸ ἔχω + γενικὴ σημαίνει 'ἀπέχω'⁶³, ἀλλὰ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν ἔχει θέσιν ἡ ἄρνησις ('μή').

Καὶ τὰ δύο κείμενα, λοιπόν, βρίσκονται γενικὰ μέσα στὰ ἴδια πλαίσια· δὲν παρουσιάζονται ἰδιαιτερότητες, ποὺ νὰ διακρίνουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψιν τοὺς ἰδιαιτερότητα τῶν κειμένων: ἔχουν σχολιαστικὸ ὕφος (περισσότερο φυσικὰ τὸ δεύτερο) καὶ δὲν ἀναπτύσσονται στὶς γνωστὲς γραμμὲς τῶν ἐγκωμιαστικῶν λόγων.

δ'. Δομὴ καὶ περιεχόμενον τοῦ Ἐγκωμιαστικοῦ Σχολίου.

Ὅπως εἰπώθηκε, ὁ ἀναγνώστης δὲν θὰ συναντήσῃ στὸ κείμενον αὐτὸ τὴν δομὴν ἑνὸς κλασσικοῦ ἐγκωμίου.

Σὲ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀνομαστεῖ **Προοίμιον** (5-23), ὁ λογογράφος ἀφοῦ παραθέτῃ τὸ ἀρκτικὸ παράθεμα ἀπὸ τὴν Σοφία Σιράχ, ἐξηγεῖ τὴν λήψιν τροφῆς στὴν κλίμακα τῶν ὄντων (φυτὰ>ζῶα>ἄνθρωπος). Σὲ αὐτὴν τὴν σειρὰ τὸ ἐπόμενον εἶναι ἄνωτερον τοῦ προηγούμενου μὲ κορυφαῖο φυσικὰ ('νεύματι Θεοῦ') τὸν ἄνθρωπον. Ἡ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ φιλοσοφικοῦ Προοιμίου, καταλήγει στὴ σαφὴ δήλωσιν, ὅτι τὸ κείμενον γίνεται 'εἰς... τιμὴν τοῦ... Νικολάου'. αὐτὴ, ὁμως, προηγεῖται τοῦ σημείου, ὅπου θὰ ἔνωσε καλύτερα τὸ Προοίμιον μὲ τὸν Ἅγιον (transitio). Τέτοιο σημεῖον, βρίσκεται στὸ στ. 27· συνδέει τὴν σωματικὴ τροφή μὲ τὴν πνευματικὴ, ποὺ συστήνει ἀντίστοιχες ἠθικὰς ἀρετὰς, τὶς ὁποῖες «ἀκριβῶς καὶ μετ' ἐπιμελείας πάσης οὗτος ὁ θαυμαστὸς ἡμῶν διελθὼν, οἷα καθαρὸν τοῦ πνεύματος δοχεῖον, καὶ σπουδαίως

⁵⁹ Simonson, 282 § 2216.3 · Thompson, 161 § 198.2. Τὸ ἀπαρέμφατον τοῦ σκοποῦ ἀπαντᾷ καὶ στὴ γλώσσα τῆς Κ.Δ. κάτω ἀπὸ μικρασιατικὴ ἐπίρροιν, κατὰ Blass – Debrunner, 197 § 396.

⁶⁰ Χατζηδάκη, *MNE*, I, 460· Τριανταφυλλίδης, *Εἰσαγωγή*, 34· Tonnet, *Ἱστορία*, 60· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 132 ἐξ. Scherer – Debrunner, *Ἱστορία*, B', 157-158 § 196-7.

⁶¹ Ἀνδριώτης, *IEE*, 262α· Σκουβαρά, *Γράμματα*, 21· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 134-5· πρβλ. Blass – Debrunner, 205 § 398.

⁶² Χατζηδάκη, *MNE*, I, 461· Ἀνδριώτης, *IEE*, 262αβ· Tonnet, *Ἱστορία*, 50· Χόρροκς, *Ἑλληνικά*, 185-6.

⁶³ LSJ, 750a(10)· LSK, 2, 412· bl. Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, I, 112.2-3, H. S. James – J. E. Powell, *Thucydides Historiae*, I, Oxford 1970²: «ἐλληνικοῦ μὲν πολέμου ἔσχον οἱ Ἀθηναῖοι, ἐς δὲ Κύπρον ἐστρατεύοντο».

ἐργάτην τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καὶ ἐντολῶν ἔσπευσεν ἑαυτὸν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας, κατὰ Παῦλον, ποιήσασθαι». Φαίνεται, ὅτι ἡ *transitio* αὕτη δὲν δημιουργεῖ οὐσιαστικὴ ἐνότητα μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων (Προοιμίου – κυρίου μέρους), ἀφοῦ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ ἐρμηνεύσει τὸ ἀρκτικὸ παράθεμα. Αὐτὸ πάλι δὲν σχετίζεται μὲ κάποιον τρόπο μὲ τὸ θέμα τῆς τροφῆς (πνευματικῆς – σωματικῆς).

Τὸ **Κύριο μέρος** δομεῖται, λοιπόν, ὡς ἐρμηνευτικὸ σχόλιο τοῦ παραθέματος ἀπὸ τὸ Σιράχ. Ακολουθεῖ ιδιότυπη ὁδὸ (43-57): ἐξηγεῖ τὴν μεταφορικὴ ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος ‘‘ἀστήρ’’ στὸν Ἅγιο μὲ τὴν παράθεση ιδιοτήτων, ποὺ ἀποδίδονται στὸν ‘‘ἀστέρα’’ (τὸν πρωινό;), τὶς ὁποῖες ὁ ἅγιος Νικόλαος πληροῖ (βασιλεύς, ὠραῖος, ἐξεγερτικός, διώκτης, εὐφραντικός). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο προσπαθεῖ νὰ στηρίξει τὴν ἀπόδοση τοῦ ἀρκτικοῦ παραθέματος στὸν Ἅγιο. Αὐτὸ γίνεται χωρὶς ὁ λογογράφος νὰ χρησιμοποιεῖ συγκεκριμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ Ἀγίου. Στὴ συνέχεια, ὡστόσο, παραθέτει μιὰ δευτέρη σειρὰ ἐξηγήσεων τῶν ἰδίων ἐπιθέτων, συνδέοντάς τα αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ συγκεκριμένους ἀναφορὰς ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ Ἀγίου (58-91).

Ἐπίλογος δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνον μιὰ καταληκτικὴ φράση (92), ποὺ κλείνει τὴ σύνδεση τοῦ παραθέματος ἀπὸ τὸ Σιράχ μὲ τὸ Βίο τοῦ Ἀγίου: «Καὶ κατὰ ταῦτα μὲν ἀνέτειλεν ὡς ἀστήρ ὁ μέγας Νικόλαος».

ε'. Ἡ σχέση τοῦ Ἐγκωμίου μὲ τὴ V. *Metaphr.*

Ὅπως ἐπανειλημμένα ἀναφέρθηκε, τὸ κείμενό μας στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ κύριου μέρους του –καὶ τὸ μεγαλύτερο– σχετίζεται μὲ τὸ Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου, γραμμένο ἀπὸ τὸ Συμεὼν Μεταφραστή⁶⁴. Ὡστόσο, ἡ ιδιαιτερότητα τῆς σχέσης μὲ τὸ μεταφραστικὸ κείμενο βρίσκεται στὸ ὅτι ὁ λογογράφος δὲν παραθέτει οὔτε τὸ ὄνομα τῆς πηγῆς του, οὔτε κάποιο τίτλο ἢ ἄλλο στοιχεῖο (Βίος, Ἐγκώμιο κλπ)· τὸ κάνει μὲ τὴν πολὺ γενικὴ ἀναφορὰ: «ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ» (58) σὲ διαφορὰς παραλλαγές⁶⁵. Εἶναι ἀξιοπερίεργο, ὅμως, καθὼς πούθεν δὲν γίνεται νύξη γιὰ τὸ συγγραφέα ἢ τὸ κείμενο. Μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνον ἂν γίνῃ ἡ εἰκασία, ὅτι καὶ ἄλλα –ἀπὸ τὰ ἀγιολογικά– κείμενα τοῦ Κώδικα, ποὺ προηγοῦνται, ἔχουν ὅμοιο περιεχόμενο, δομὴ καὶ σκοπὸ μὲ τὸ κείμενο γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο, καὶ σὲ κάποιο ἀπὸ αὐτὰ δηλώνεται τὸ ὄνομα τοῦ Συμεὼν Μεταφραστῆ. Ἀπὸ δική μας ἔρευνα διαπιστώσαμε ὅμοιο χαρακτήρα

⁶⁴ PG, 116, 317- 356 πρβλ. Anrich, I, 235-267.

⁶⁵ Οἱ ὑπόλοιπες φράσεις, ποὺ χρησιμοποιεῖ εἶναι: «...λέγει ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ...» (70), «...λέγει γὰρ» (73-4), «...φησὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ...» (79, 84), «...καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ...», (84).

(σχολιαστικό, ἐξηγητικό) καὶ δομὴ στὰ κείμενα γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη Θεολόγο καὶ τὸν ἅγιο Στέφανο· δὲν μπορέσαμε ὥστόσο νὰ βροῦμε ἀναφορὰ στὸ ὄνομα τοῦ Μεταφραστῆ.

Πιο συγκεκριμένα, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ιδιότητα ‘οὐράνιος’ ὡς πρὸς τὸν Ἅγιο κι ἔτσι ἔμμεσα νὰ τεκμηριώσῃ τὴ χρῆση τοῦ παραθέματος ἀπὸ τὸ Σιράχ, ἀναφέρει τὴ θαυμαστὴ νηστεία κατὰ τὴ βρεφικὴ ἡλικία τοῦ Ἀγίου. Στὸ ἐγκωμιαστικὸ κείμενο γράφεται (59-60): «ὕπὸ κανόνι τελείῳ καὶ πρὸ τῆς παιδικῆς τιθηνούμενος ἡλικίας». Αὐτὸ παραπέμπει στὸ ἀπόσπασμα τῆς *V. Metaphr.* (Anrich, I, 236. 15-20· PG, 116, 320AB): «ὅλης μὲν γὰρ ἑβδομάδος ὅσα καὶ βρέφος τῇ θηλῇ ἐχρήτο· ἐπειδὴ δὲ ἡ τετρὰς τῶν ἡμερῶν καὶ ἡ παρασκευὴ καταλάβοι, ἅπαξ ἐν ἑκατέρᾳ τούτων γάλακτος μετελάμβανεν, καὶ ταῦτα κατὰ τὸν τῆς ἑσπέρας καιρὸν, ὑπὸ κανόνι τελείῳ καὶ πρὸς τῆς παιδικῆς τιθηνούμενος ἡλικίας καὶ τὸ πρὸς ἐγκράτειαν οἰκείως ἔχειν ὑποφαίνων ἐκ προοιμίων»⁶⁶.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅτι στὴν ἴδια παράγραφο ἡ ἀναφορὰ τοῦ λογογράφου: «ἀλλ’ ἐκ τοῦ δεξιοῦ μαζοῦ μόνον γάλακτος μετελάμβανεν», δὲν ὑπάρχει στὸ μεταφραστικὸ κείμενο· συναντᾶται στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Μεθοδίου (*Enc. Meth.*)⁶⁷.

Ὅμοια στὴν ἐπόμενη παράγραφο προσπαθεῖ ν’ ἀντιστοιχήσῃ μὲ τὸν ἅγιο Νικόλαο τὴν ιδιότητα ‘βασιλεύς’, ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἥλιο. Βασίζει τὴν ἀναλογία σὲ ἠθικὴ διδασκαλία, ὅπου ὀνομάζει βασιλέα τὸν ‘θυμοῦ καὶ φθόνου κρατοῦντα’. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο χρησιμοποιεῖ χωρίο λόγου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖο, ὁμως ἀναφέρει ρητὰ μὲ τὴ φράση: «λέγει ὁ Χρυσόστομος» (65-69)⁶⁸. Γιὰ νὰ τὸ ἀντιστοιχήσῃ μὲ τὸν ἅγιο Νικόλαο παραπέμπει καὶ στὶς ἀντίστοιχες ἠθικὲς ἀρετὲς τοῦ Ἀγίου, ὅπως περιγράφονται στὸ *Βίο*. Ἀναφέρει (70-1): «ὁ δὲ μεγέθει φύσεως».

⁶⁶ Πρβλ. τὸ *Βίο* ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Ἀρχιμανδρίτη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀσφαλῶς ἐξαρτᾶται τὸ μεταφραστικὸ κείμενο: Anrich, I, 115.22 ἐξ: «γαλουχούμενος τῇ μητρικῇ θήλῃ τὰς ἄλλας τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας κατὰ τὸ εἶωθὸς τοῖς βρέφεσιν, τετράδι καὶ παρασκευῇ ἅπαξ τῆς ἡμέρας ἐν τῇ τεταγμένῃ ὥρᾳ τοῦ γάλακτος μετελέμβανεν, ἱερατικῶ κανόνι καὶ πρὸ τῆς τῶν φρενῶν τελειότητος τιθηνούμενος ὁ μακαρίτης καὶ ζωῆς ἐντεῦθεν μακαρίας τε καὶ ἀπήμονος ἐνδιαίτημα προδεικνύμενος».

⁶⁷ Anrich, I, 156.3 ἐξ: «ὥσπερ τῶν εναγῶν καὶ εὐωνύμων ἔργων, οὕτω καὶ ἀποστρέφεσθαι μεταλαμβάνειν δὲ μόνου τοῦ δεξιοῦ μαστοῦ καὶ αὐτοῦ ἅπαξ τῆς ἡμέρας, ὥσανει τῶν δεξιῶν καὶ ἐναρέτων εἰς ὕστερον πράξεων μεθέξοντα τραφῆναι καλῶς καὶ εἰς τὸ τῆς ἡλικίας τῶν κατορθωμάτων μέτρον ἀναχθῆναι ὀφείλοντα».

⁶⁸ Πρόκειται γιὰ χωρίο τοῦ ἀμφίβολου Χρυσοστομικοῦ: *Ἐκλογαὶ ἀπὸ διαφόρων Λόγων*, PG, 63, 567-902· συγκεκριμένα PG 63, 695 (Λόγος ΚΑ’, ‘Περὶ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δόξης’): «καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ἀληθῶς βασιλεύς, ὁ θυμοῦ καὶ φθόνου καὶ ἡδονῆς κρατῶν, καὶ πάντα ὑπὸ τοὺς νόμους ἄγων τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν ἐλεύθερον τηρῶν, καὶ οὐκ ἐὼν ἐνδυναστεῦσαι τῇ ψυχῇ τὴν δεσποτείαν τῶν ἡδονῶν· τὸν τοιοῦτον ἡδέως ἂν εἶδον καὶ γῆς καὶ θαλάττης ἄρχοντα, καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων».

Αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ στὴ *V. Metaphr* (Anrich, I, 236. 24 ἐξ.· PG 116, 319C): «ὁ δὲ μεγέθει τε φύσεως καὶ διανοίας ὀξύτητι πλεῖστα τῶν μαθημάτων ἐν βραχεῖ καρπωσάμενος, τὸ μὲν πολιτικὸν τοῦτο καὶ ἀγοραῖον διέπτυσεν, ἑταιρείας δὲ ἀτάκτους καὶ ὁμιλίας ἐκκλίνας καὶ γυναικὶ συλλαλεῖν ἢ καὶ διδόναι ὀφθαλμὸν ὅλως ἀπαγορεύσας, τῆς ἀληθοῦς ἐπεμελεῖτο σωφροσύνης, καὶ ταῖς ἔξω διατριβαῖς χαίρειν εἰπὼν, τοῖς θείοις ὅλως ἦν οἴκοις σχολάζων, οἶκον ἑαυτὸν ἄξιον τοῦ δεσπότου κατασκευάζων».

Στὴν τρίτη κατὰ σειρὰ ὅμοια παράγραφο συζητεῖται τὸ «ῥαῖος», ὡς ιδιότητα τοῦ πρωινοῦ ἄστρου σὲ σχέση μετὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ στὴ βάση τῆς ἀρετῆς τῆς σωφροσύνης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀγιογραφικὸ χωρίο (*B' Kor.* ια'2) καὶ τὸ πιὸ κάτω ἀναφερόμενο μεταφραστικόν, ὁ λογογράφος παραπέμπει καὶ στὸν Πυθαγόρα: «λέγει γὰρ καὶ Πυθαγόρας· ῥώμη ψυχῆς σωφροσύνη, αὕτη γὰρ ψυχῆς ἀπαθοῦς φῶς ἐστὶ»⁶⁹.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ στὸ Μεταφραστὴ παραπέμπει μετὰ τὴν φράση: «λέγει γὰρ· τῆς ἀληθοῦς ἐπεμελεῖτο σωφροσύνης» (73-4), τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ μετὰ τμήμα τοῦ χωρίου, στὸ ὁποῖο παρέπεμψε στὴν ἀμέσως προηγούμενη παράγραφο καὶ ἀναφέραμε πιὸ πάνω.

Στὴν τέταρτη παράγραφο αὐτῆς τῆς σειρᾶς (79-83) τεκμηριώνεται ἡ ιδιότητα τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ Ἀγίου ὡς «ἐξεγερτικοῦ». Ὁ λογογράφος χρησιμοποιοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ δύο παραθέματα: α) ἓνα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου: «ἄφωρον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου»⁷⁰ καὶ β) ἓνα τοῦ Ἰσιδώρου: «βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὀφελεῖν πέφυκεν ἢ λόγος βίου ἄνευ»⁷¹. Ἐπιπλέον, χρησιμοποιοῦνται καὶ δύο Μεταφραστικὲς παραπομπές, οἱ ὁποῖες δείχνουν τὴ θετικὴ ἐπιρροή ποὺ εἶχε καὶ ἔχει ὁ Ἅγιος στοὺς ἀνθρώπους· (ι) στὸ παρελθόν, καθὼς ὅσοι ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μαζί του

⁶⁹ Chadwick, 84-94, εἰδ.: 88.1-90.4: «ῥώμη ψυχῆς σωφροσύνη· αὕτη γὰρ ψυχῆς ἀπαθοῦς φῶς ἐστὶν. Ῥώμην μεγίστην καὶ πλοῦτον τὴν ἐγκράτειαν κτῆσαι. Ῥώνησι μὲν οἶνος τὸν δεσμὸν τῆς ψυχῆς, τὰ ὅσα τὸ οἰκειότατον τοῦ σώματος, ψυχῇ δὲ πολεμιώτατος· διὸ καὶ σφαλερὸν πίνοντι παντί, ἔξει γὰρ πῦρ ἐπὶ πῦρ καὶ ἀκρασίας ὑπέκκαυμα». Κοντὰ στὴν φράση αὕτη βρίσκεται μία τοῦ Ἰαμβλίου (*Προτρεπτικός*, H. Pistelli, *Iamblichus protrepticus ad fidem codicis Florentini*, Stuttgart 1967², 26.8): «μόνη δὲ σωφροσύνη ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς γνώσις». Σχετικὸ εἶναι ἓνα ἀπόσπασμα γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν παιδίων, ποὺ παραθέτει ὁ Ἰάμβλιχος: Diels – Kranz, I, 287. 28 ἐξ. (fr. 8). πρβλ. Ἰαμβλίου, *Πυθαγόρειος βίος*, VIII, 41.1, U. Klein (- L. Deubner), *Iamblichus de vita Pythagorica liber*, Stuttgart 1975^a, ὅπου διασώζονται καὶ ἄλλα σχετικὰ μετὰ τὴν σωφροσύνη τοῦ Πυθαγόρα, ὅχι, ὅμως ἡ παρατιθέμενη ἐδὼ φράση (πρβλ. *Πυθαγόρειος βίος*, XXXI, 187.1 καὶ XXVI, 106.14).

⁷⁰ Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπὶ Ἠθικά*, PG 37, 929: «ἄφωρον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου./ Βίου μὲν οὐδεὶς πάποθ' ὑψώθη δίχα·/ λόγου δὲ πολλοὶ τοῦ καλῶς ψοφομένου».

⁷¹ Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, *Ἐπιστολὴ ΣΟΕ'*, *Ἰερακὶ Λαμπροτάτῳ*, PG 78, 708C: «Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὀφελεῖν πέφυκεν ἢ λόγος ἄνευ βίου. Ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὀφελεῖ, ὁ δὲ καὶ βοῶν ἐνοχλεῖ. Εἰ δὲ καὶ λόγος καὶ βίος συνδράμοιεν, φιλοσοφίας ἀπάσης ἀποτελοῦσιν ἄγαλμα».

συνετίζονταν μόνον ἀπὸ τὴν ὄψη καὶ (ι) στὸ παρὸν μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν κατὰ τὸ *Bío*:

(ι) μὲ τὴ φράση (83): «ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ πάλι δέ τις ἄνωθεν καὶ τὰ λοιπά», παραπέμπει στὸ Μεταφραστικὸ ἀντίστοιχο (Anrich, I, 264.4 ἐξ.· στὴν ἔκδοση τοῦ Migne τὸ χωρίο διαφέρει δείχνοντας καὶ τὴν ἐκδοχὴ (I), ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἀνώνυμος λογογράφος μας, πρβλ. PG 116, 353A): «Λόγος γάρ τις ἄνωθεν τοῦ χρόνου καὶ εἰς ἡμᾶς φοιτήσας, τὸν μακάριον τουτονὶ πρεσβυτικὸν μὲν τὸ ἦθος, ἀγγελικὸν δὲ τὴν θέαν, ἀγιασμοῦ δὲ καὶ χάριτος ἀποπνέοντα θείας ὑπογράφει. Προστίθῃσι δὲ καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ, ὥς, εἴ τις αὐτῷ καὶ ἐντύχοι, πολλὰ τῷ ἐντυχόντι αὐτίκα καὶ παρὰ μόνῃς τῆς ἐκείνου θεᾶς ἐπίδοσις πρὸς τὸ βέλτιον καὶ μεταβολὴ τις ἐγένετο. Καὶ ἕκαστος δὲ πάθει τινὶ καὶ λύπη βαρυνόμενος τὴν ψυχὴν, ὥς μόνον αὐτῷ ἀτενίσαιεν, ἱκανὴν εὑρίσκει τοῦ λυποῦντος παραμυθίαν. Ἐξῆι δὲ καὶ τις ὑπέρφωτος ἀστραπὴ τῆς ἐκείνου θεᾶς καὶ τὸ πρόσωπον κατέλαμπεν ὑπὲρ τὸ Μωσέως. Εἴ που τοίνυν συμβαίῃ τῶν ἑτεροδόξων τινὰς αὐτῷ καὶ καθ' ὁδὸν συνελεθεῖν, μόνον εἰ τῆς ἐκείνου γλυκείας ἀπολαύσειαν γλώττης, εὐθὺς ἀπήεσαν τὴν ἐκ παίδων συναυξηθεῖσαν αὐτοῖς αἴρεσιν ἀποβαλόντες καὶ τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας λόγον ἐνστερνισάμενοι».

(ιι) μὲ τὴ φράση «φησὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὅτι ὁ τὸν κατὰ Θεὸν πολιτευσάμενος βίον καὶ τὰ λοιπά» (80)· καὶ «καὶ τούτου γε μᾶλλον καὶ τὰ λοιπά», ποὺ οὐσιαστικὰ εἶναι μία καὶ παραπέμπει στὸ χωρίο ἀπὸ τὸ Μεταφραστὴ (Anrich, I, 235. 7-10 καὶ 10-12· PG 116, 317AB): «αὐτίκα γοῦν ὁ τῶν κατὰ Θεὸν πολιτευσαμένων βίος, τῷ λόγῳ διατυπούμενος, πολλοὺς ἂν ἐφελκύσῃ καὶ παρακαλέσῃ πρὸς ἀρετὴν, καὶ ὅλως αὐτοὺς πρὸς τὸν ὅμοιον διαθερμανεῖ ζῆλον· ὥσπερ δὴ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ πατὴρ Νικολάου, καὶ τούτου γε μᾶλλον ἥπερ τινος, ὅσῳ καὶ ἀκοὴν πλέον ἡδύνει καὶ ψυχὴν εὐφραίνει καὶ πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐργασίαν διανιστᾷ».

Στὴν ἐπόμενη παράγραφο (84-88) διαπραγματεύεται τὴν ιδιότητα τοῦ ‘‘διώκτη’’, «ὡς δαιμόνων, ὡς νόσων καὶ ὡς παθῶν διώκτης ὁ μέγας Νικόλαος» (88). Τὸ σημεῖο ἀπὸ τὴ *V. Metaphr*, τὸ δείχνει μὲ τὴ φράση: «φησὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ χαρίσμασιν πάντοθεν κομῶν» (84-5). Τὸ ἀντίστοιχο στὴ *V. Metaphr* εἶναι (Anrich, I, 249.21 ἐξ.· PG 119, 336C⁷²) : «Ὁ δὲ χαρίσμασι πάντοθεν κομῶν τοῖς θεοδωρήτοις, πάθῃ τε πάντα ἰᾶτο καὶ ἐπίδοξος οὐ πιστοῖς μόνον, ἀλλὰ πολλοῖς ἐν βραχεὶ καὶ τῶν ἀπίστων ἐγένετο καὶ θαῦμα ἐν ταῖς ἀπάντων ἔκειτο ψυχαῖς λόγου κρεῖττον».

⁷² Καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι οἱ ἐκδοχῆς τοῦ κειμένου τοῦ Μεταφραστῆ διαφέρουν καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι ὁ λογογράφος μας ἀκολουθεῖ τὴν I· ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Migne, PG 119, 336c, ἔχει ἀντ' αὐτοῦ: «ὁ δὲ χαρίσμασι θεοδωρήτοις κομῶν...».

Ἡ τελευταία παράγραφος (89-91), ὅπου ἀντικείμενο εἶναι τὸ ἐπίθετο “εὐφραντικός”, δὲν περιέχει ἀναφορὰ στὸ *Βίο* τοῦ Μεταφραστή.

Φαίνεται, λοιπόν, αὐτὸ ποὺ εἶπαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τονίζοντας τὴν ἰδιαίτερη σχέση, ποὺ ἔχει τὸ κείμενό μας μὲ τὸ Μεταφραστικὸ *Βίο*: ἂν καὶ φαινομενικὰ πρόκειται γιὰ Ἐγκώμιο, διαπραγματεύεται οὐσιαστικὰ τὴν ἀντιστοίχιση τοῦ ἀρκτικοῦ παραθέματος, τῆς Σοφίας Σιράχ, μὲ τὸν ἅγιο Νικόλαο. Γιὰ νὰ τὸ πετύχει αὐτό, στὸ β' μέρος συνδέει τὴν ἐρμηνεία του μὲ τὸν Βίο τοῦ Ἀγίου ἀπὸ τὸ Μεταφραστή. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο -ἀντίστροφα τώρα- μετατρέπεται σὲ σχόλιο στὸν τελευταῖο. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὀνομάζεται ρητὰ ὁ Συμεών, ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ γίνεται μὲ φράσεις, ποὺ τὸν θεωροῦν εὐκολονοούμενο, δείχνει μιὰ οἰκειότητα. Αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴν εἰκασία, ὅτι τὸ ἐγκωμιαστικὸ κείμενο -καὶ τ' ἄλλα συναφῆ τοῦ Κώδικα;- σχετίζονταν στενὰ μὲ τὴν ἀνάγνωση ἢ χρῆση τῶν Μεταφραστικῶν *Βίων*, πιθανὸν σὲ κάποια μοναστικὴ κοινότητα.

*Ἀνωνύμου,
Ἐγκωμιαστικὸν Σχόλιο

- 5 Ὡσπερ ἀστήρ πρωινὸς ἐν μέσῳ νεφέλης, ὡς σελήνη¹ πλήρης ἐν ἡμέραις αὐτῆς φαίνουσα καὶ ὥσπερ ἥλιος ἀναλάμπων, οὕτως ἐκεῖνος ἔλαμψεν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου. Φύσει μὲν ἄρα² πάντα τὰ ὑπὸ γένεσιν καὶ τῆς οἰασοῦν ζωῆς μετέχοντα μέχρις οὗτου τὸ εἶναι ἐπὶ τοῦ ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον ἀληθῶς ὄντος πάντα εἶναι τοῖς οὖσιν πᾶσιν αἰτίου ἔχουσι διὰ τῆς
- 10 καταλλήλου τῇ ἰδίᾳ φύσει τροφῆς ἐπὶ τὰ πρόσω ἐπιδόσεως ὅλη δυνάμει ἀντέχεται. Τὰ μὲν γὰρ φυτὰ τὴν θρεπτικὴν μόνον ἔχοντα δύναμιν, οἷα παχυμερέστερα, ἐκ τῶν στοιχείων αὐτῶν τὴν ἰδίαν τροφήν μεταλαμβάνουσι· τὰ ἄλογα τὴν θρεπτικὴν τε καὶ αἰσθητικὴν ἔχοντα ὡς τῶν φυτῶν λεπτομερέστερα, ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν στοιχείων χόρτων καὶ
- 15 βοτάνων τρέφεται· ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι οἷα περιττεύοντες τῷ λόγῳ τούτων ἀπάντων καὶ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὁρατῶν πάντων λεπτομερέστατοι, ἐκ καρπῶν τῶν δύο, τῶν φυτῶν καὶ χόρτων, ἐκ τῶν στοιχείων νεύματι Θεοῦ, τοῦ προνοουμένου ἀεὶ πάντων ἐν πᾶσι κατὰ τὸ προσῆκον ἐκάστω, οἷς μόνον ἐπίσταται θείοις κρίμασιν ἀποδιδομένων, ἄρα οὐτ[ω]³ //f.78v.
- 20 τρεφόμεθα. Τίς μὲν πρὸς ταῦτα ὥρμησεν ὁ λόγος πάντως Σιράχ, ὁ προτιθεὶς νῦν παρ' ἐμοῦ; Εἰς δόξαν Θεοῦ -ὦ ἡ δόξα πρέπει πᾶσα πάντοτε ἐκ πάντων καὶ τιμὴ καὶ προσκύνησις- καὶ τιμὴν τοῦ γνησίου αὐτοῦ θεράποντος καὶ πατρὸς ἡμῶν καὶ προστάτου Νικολάου τοῦ μάκαρος.

- Ὅς φησι πρῶτον ὡς ἀστέρα πρωινὸν ἀναλάμψαι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, τὸν
- 25 νῦν ἡμῖν εἰς εὐφημίαν προκείμενον μέγα Νικόλαον, εἶτα ὡς σελήνη

* **Codex unicus: Ottob. 312, ff. 78r-79v.**

¹ σελήνης cod.

² fort. ἄρα.

³ Difficile lectu.

πλήρη⁴ καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἥλιον. Λέγει γὰρ ὥσπερ ἀστήρ πρωινὸς καὶ τὰ λοιπά· καὶ γὰρ ἡ πρὸς πνευματικὴν τελειότητα τὰς ψυχὰς ἄγουσα τροφή ἄβροτος τριχῶς διαιρεῖται, ὡς παρὰ Σολομῶντος παιδευόμεθα· εἰς ἠθικὴν, δηλονότι, φυσικὴν καὶ πνευματικὴν· εἰς ἀρετὰς ἠθικὰς καὶ καθαρτικὰς, 30 θεωρητικὰς καὶ γνωστικὰς, νοερὰς καὶ τελειωτικὰς, ἃς ἀκριβῶς καὶ μετ' ἐπιμελείας πάσης οὗτος ὁ θαυμαστὸς ἡμῶν διελθὼν, οἷα καθαρὸν τοῦ πνεύματος δοχεῖον, καὶ σπουδαίως ἐργάτην τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καὶ ἐντολῶν ἔσπευσεν ἑαυτὸν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας, κατὰ Παῦλον, ποιήσασθαι· τέλειος, ὡς ἐγχωροῦν ἀνθρωπίνῃ φύσει, διὰ τῆς 35 ἀκαμάτου θεόθεν χάριτος κατὰ τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν οὐράνιον γενέσθαι κατεπειγόμενος. Λέγει γὰρ ὁ σωτὴρ· γίνεσθε τέλειοι, καθὰ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. Καὶ ἐν τῷ νόμῳ· ἅγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Καὶ ὁ μέγας Πέτρος· κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γεννήθητε. Ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς ἥλιος δικαιοσύνης ὑπὲρ 40 ὁμοίωσιν πᾶσαν καὶ ἔστιν καὶ ὀνομάζεται, ἥλιος καὶ οὗτος ἀξίως θέσει Θεὸς γεγωνὼς τῇ μεθέξει καὶ χάριτι τοῦ μόνου⁵ παναγάθου φύσει Θεοῦ παρὰ⁶ τοῦ Σιρὰχ ἐπωνόμασται.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀστήρ, εἶτα σελήνη καὶ μετέπειτα⁷ ἥλιος.

Ἀστήρ πρῶτον ὁ (α) καθὸ οὐράνιος· καὶ ὡς ἀστήρ πρωινὸς πρῶτον μὲν 45 γεννηθεὶς οὐράνιος εὐθὺς ὤφθη.
 (β) Καθὸ βασιλεὺς· βασιλεὺς παθῶν ἀναδέδεικται εἰς πρώτην εὐθὺς ἡλικίαν· τὸν γὰρ Δίαν, ὅς ἐστι πρωινὸς ἀστήρ, ἐν καιρῷ βασιλείας ὠνόμασαν.
 (γ) Καθὸ ὠραιὸς· ὠραιωθεὶς⁸ ταῖς ἀρεταῖς ἡρμόσθη⁹ Χριστῷ καὶ 50 μίξεως αἷτιος¹⁰.

⁴ πλήρης cod.

⁵ -ου: Difficile lectu cod.

⁶ περί cod.

⁷ μετ' ἔπειτα cod.

⁸ ὠραιωθεὶς cod.

(δ) Καθὸ ἐξηγεῖται· τῇ κατ'αὐτὸν μιμήσει ἐγεί[ρει] //f. 79r. πρὸς ἔργα φωτὸς καὶ ἡμέρας ἐξ ὕπνου τῆς ζοφώδους ἀμαρτίας.

55 (ε) Καθὸ διώκτης· φαινομένου τούτου πᾶσα¹¹ παθῶν καὶ δαιμόνων κακότητα διώκεται.

(στ) Καθὸ εὐφραντικός· ὅτε¹² τέλος ἐστὶ νυκτός -ἦτοι θλίψεως- καὶ ἀρχὴ ἡμέρας -ἦτοι χαρᾶς.

α. Ὅτι οὐράνιος λέγεται ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ὅτι ὡς βρέφος ἐνήστευε τετάρτην καὶ ἕκτην ἡμέραν τῶν ἡμερῶν ὑπὸ κανόνι¹³ τελείῳ καὶ πρὸ τῆς
60 παιδικῆς τιθηνούμενος ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ δεξιοῦ μαζοῦ μόνον γάλακτος μετελάμβανε. Ὅθεν τὴν ἀγγελικὴν ἐξασκούμενος πολιτείαν εἶχε τὸ πολίτευμα, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐν οὐρανοῖς. Λέγει γάρ· ὑμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Καλῶς οὖν ὡς ἀστήρ ἔλαμψε πρωινὸς ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου ὁ μέγας Νικόλαος.

65 β. Ὅτι βασιλεύς. Λέγει ὁ Χρυσόστομος· οὗτός ἐστιν ὡς ἀληθῶς βασιλεύς, ὁ θυμοῦ καὶ φθόνου καὶ ἡδονῆς κρατῶν καὶ πάντα ὑπὸ τοὺς νόμους ἄγων τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν νοῦν ἐλεύθερον τηρῶν καὶ οὐκ ἐὼν ἐνδυναστεῦσαι τῇ ψυχῇ τὴν δεσποτείαν τῶν ἡδονῶν. Τὸν τοιοῦτον εἶδον ἂν καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἄρχοντα, πόλεων καὶ δήμων καὶ στρατοπέδων βασιλεύοντα.
70 Ὅτι δὲ τοιοῦτος ὁ μέγας Νικόλαος, λέγει ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ μεγέθει φύσεως.

γ. Ὅτι ὠραῖος. Φησὶν ὁ ἀπόστολος· ἡρμოსάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Θεῷ. Οὗτος δὲ τοιοῦτος ὄντως, ὡς οἴδατε. Λέγει γάρ· τῆς ἀληθοῦς ἐπεμελεῖτο¹⁴ σωφροσύνης, διὰ τοι καὶ ἡρμόσθη Χριστῷ.
75 Λέγει γάρ ὁ ἀπόστολος· οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμᾷ

⁹ ἡρμόσθη cod.

¹⁰ Difficile lectu.

¹¹ πᾶσαν cod.

¹² fort. ὅτι.

¹³ κανώνι cod.

¹⁴ ἐπιμελεῖτο cod.

ἐστι· Λέγει γὰρ καὶ Πυθαγόρας· ῥώμη ψυχῆς σωφροσύνη· αὕτη γὰρ ψυχῆς ἀπαθοῦς φῶς ἐστι. Ὡς γοῦν φῶς συνάπτεις ποιῶν τῷ ἀληθινῷ φωτί, καλῶς ἀστήρ πρωινὸς ὁ μέγας Νικόλαος.

δ. Ὅτι ἐξεγερτικός. Φησὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὅτι ὁ τὸν κατὰ Θεὸν
80 πολιτευσάμενος βίον¹⁵ καὶ τὰ λοιπά· καὶ τούτου μᾶλλον καὶ τὰ λοιπά. Λέγει γὰρ ὁ θεολόγος· ἄφωνον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου. Καὶ Ἰσίδωρος· βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέφυκεν ἢ λόγος βίου ἄνευ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· πάλι[ν] //f. 79v. δέ τις ἄνωθεν καὶ τὰ λοιπά.

ε. Ὅτι διώκτης. Φησὶν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ὁ δὲ χαρίσμασιν πάντοθεν
85 κομῶν. Εἰ γάρ, ὥς φησι Δαυὶδ, θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιεῖ Κύριος, πολλῷ μᾶλλον τούτου, ὥς νηπιόθεν αὐτῷ εὐαρεστήσαντος. Πιστευτέον τοίνυν, ὅτι ὅσα θέλει καὶ δύναται. Ἀστήρ οὖν κατὰ τοῦτο· ὥς δαιμόνων, ὥς νόσων καὶ ὥς παθῶν διώκτης ὁ μέγας Νικόλαος.

στ. Ὅτι εὐφραντικός. Φησὶν ὁ Δαυὶδ· ἐγκωμιαζομένου γὰρ δικαίου
90 εὐφρανθήσονται λαοί· πολλῷ μᾶλλον τούτου. Ἀλλὰ καὶ θαυματοποιῶν λύπην πᾶσαν διώκει καὶ χαρὰς πᾶσας εἰσάγεται¹⁶.

Καὶ κατὰ ταῦτα μὲν ἀνέτειλεν ὥς ἀστήρ ὁ μέγας Νικόλαος.

¹⁵ βίος cod.

¹⁶ εἰσάγεται cod.

Testimonia – Σχόλια.

- 5-6. *Σειρ.* ν'6-7: «ὥς ἀστήρ ἐωθινὸς ἐν μέσῳ νεφελῶν, ὥς σελήνη πλήρης ἐν ἡμέραις, ὥς ἥλιος ἐκλάμπων».
- 7-9. Ἰω.Φιλοπόνου, *Σχόλ. εἰς τὸ α' 'Περὶ γενέσεως'*, M. Hayduck, *Ioannis Philoponi (Michaelis Ephesii) in libros de generatione animalium commentaria* [CAG,14.3], Berolini 1903, 67.26: «ἐντεῦθεν δείκνυσι τίνος ἕνεκα τὸ ἄρρεν ἐ[στὶ] καὶ θήλυ καὶ τι συμβάλλεται ἐν τῷ κόσμῳ· δείκνυσι δὲ τοῦτο δεδειχώς, τίνος ἕνεκά ἐστιν ἐν τοῖς οὖσι γένεσις, λέγει οὖν... οἷον πάντα τὰ ὑπὸ γένεσιν, τὸ δὲ καλὸν καὶ τὸ θεῖον (λέγων καλὸν καὶ θεῖον ἅπερ προσεχῶς εἴρηκεν ἄνωθεν) αἷτιον ἀεὶ τοῦ βελτίονος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις... κλπ». Στὴν παράφραση τοῦ *Περὶ ψυχῆς*, ἀπὸ τὸν Σοφονία (13^{ος}-14^{ος} αἰ.) συναντᾶται ἀπόσπασμα, ποὺ σχολιάζεται καὶ ἡ αὐξησις τῶν «ὑπὸ γένεσιν»: Σοφονίου, *Παράφρασις*, Hayduck, *Sophonias*, 34.37: «λίθοι γὰρ αὖξονται καὶ τὰ ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν πάντα ἀλλοιωσεως μέτοχα».
- 10-15. Σοφονίου, *Παράφρασις*, Hayduck, *Sophonias*, 34. 38 ἐξ.
- 10-20. Σοφονίου, *Παράφρασις*, Hayduck, *Sophonias*, 41.9 ἐξ., ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ ἴδια κλιμακωτὴ διαδικασία τροφῆς καὶ αὐξησης. Αὕτὴ ἡ θεωρία πρέπει νὰ βασίζεται στὸν Ἀριστοτέλη, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, 335a.6, C. Mugler, *Aristotel. De la génération et de la corruption*, Paris 1966: «ἐπεὶ οὖν αἱ γενέσεις ἐκ τῶν ἐναντίων εἰσὶν, ἐνυπάρχει δὲ θάτερα ἅκρα τῶν ἐναντίων, ἀνάγκη καὶ θάτερον ἐνυπάρχειν, ὥστ' ἐν ἅπαντι τῷ συνθέτῳ πάντα τὰ ἀπλᾶ ἐνέσται. Μαρτυρεῖν δ' ἔοικε καὶ ἡ τροφὴ ἐκάστων. Ἄπαντα μὲν γὰρ τρέφεται τοῖς αὐτοῖς ἐξ ὧνπὲρ ἐστιν, ἅπαντα δὲ πλείοσι τρέφεται».
- 21-2. Μ. Βασιλείου, *Λειτουργία*, PG 31, 1652b.
28. *Σοφ.Σολ.* 1στ'26: «ἄνα μάθωσιν οἱ υἱοί σου, οὓς ἠγάπησας Κύριε, ὅτι οὐχ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσιν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ῥῆμά σου τοὺς σοὶ πιστεύοντας διατηρεῖ».
- 29-31. *Enc.Andr.*, 1, Anrich, I, 419.10-11: «πάσας γὰρ ὥς ἐν θησαυρῷ χρυσίον καὶ λίθους διαφανεῖς τῇ μακαρίᾳ σου ψυχῇ τὰς ὑπερτίμους τῶν ἀρετῶν ἐναπέθου».
- 31-2. *Enc.Neoph.*, 2, Anrich, I, 393.8-9 (*Συγγράμματα*, Γ', 456.41-2): «οἷκος λοιπὸν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γίνεται Θεοῦ»· πρβλ. Ἰω.Χρυσοστ. (νόθ.), *Περὶ ψευδοπροφητῶν*, PG 59, 560d.
33. *Ἐφεσ.* δ'13.
- 33-4, 36-7. *Ματθ.* ε'48.

34-5. Ἐφραίμ: *Ἔργα*, V (1994) 352.8: «οὕτω καὶ ὁ τέλειος χριστιανὸς πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ πάντα τοὺς ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν φύσιν τελείους καρποὺς τοῦ πνεύματος... καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ὄντως ἀρετῆς ἔργα ἐν ἀπολαύσει καὶ ἡδονῇ πνευματικῇ ἐπιτελεῖ ὡς φυσικὰ καὶ οἰκεῖα, ἀκαμάτως λοιπὸν καὶ εὐχερῶς, μηκέτι πρὸς τὰ πάθη τῆς κακίας πολεμῶν, ἅτε δὴ λυτρωμένος ὑπὸ Κυρίου τελείως, καθαρὸν οἰκητήριον αὐτοῦ γενέσθαι καταξιωθείς καὶ ἐνεργούμενος δυνάμει θεῖα ἐν ταῖς ἀρεταῖς. Οὐ μόνον δὲ τὴν τοιαύτην τῶν ἀρετῶν ἐργασίαν ἐν πολλῇ ἀπολαύσει ὁ τοιοῦτος διὰ τὴν ἐνεργῇ ἐνοίκησιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἀκαμάτως ἐπιτελεῖ...».

37-8. *Λευ.* Ια'44-5· κ'7· κ'26.

38-9. *Α' Πέτρ.* α'15.

44-57. Οἱ ἕξι αὐτὲς σύντομες ἐπεξηγήσεις ἀναλύονται ἀπὸ τὸν ἐγκωμιαστὴ στὸ ἐπόμενο τμήμα (στ.*58-91).

58-60. *V.p.Michael.*, 5, Anrich, I, 116.2-4· κυρίως *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236.13-20 (PG 116, 319ab).

60-61. *Enc.Meth.*, 5, Anrich, I, 156.3-5.

62. *Φιλ.* γ'20.

65-8. Ἰω.Χρυσόστ. (ἀμφ.), *Ἐκλογαί*, PG 63, 695.

70-71. *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236.24 (PG 116, 319c).

72-3. *Β' Κορ.* ια'2.

74. *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 237.2 (PG 116, 319c).

75-6. *Α' Κορ.* στ'17.

76. Chadwick, 88.1-90.4 (πρβλ. καὶ τὰ προλεγόμενα)· Στοβαίου, *Ἀνθολόγιον*, III, 5, 40.2, ἔκδ. C. Wasmuth, *Ioannis Stobaei Anthologium*, I-V, Berolini 1958².

79-80. *V.Metaphr.*, prooim., Anrich, I, 235.7-10· 10-12 (PG 116, 317ab).

81. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπη ἠθικά*, PG 37, 929: «ἄφωνον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου / βίου μὲν οὐδεὶς πώποθ' ὑψώθη δίχα / λόγου δὲ πολλοὶ τοῦ καλῶς ψοφομένου».

82. Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, *Ἐπιστ.* 275 (Ἰέρακι λαμπροτάτῳ), PG 78, 708c: «βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὀφελεῖν πέφυκεν ἢ λόγος ἄνευ βίου».

83. *V.Metaphr.*, 30, Anrich, I, 264.4 ἐξ. (PG 116, 353a).

84-5. *V.Metaphr.*, 14.2, Anrich, I, 249.21 ἐξ. (PG 116, 336c).

89-90. *Παροιμ.* κθ'2.

IX.

Τὸ ἐγκώμιο τοῦ κώδ. Holkham.

1. Προλεγόμενα.

α'. Γενικά Κωδικολογικά και Παλαιογραφικά.

Ἐγκώμιο μὲ τὴν ἀρχή: «Ἡ τοῦ μεγάλου ἀρχιεπίσκοπος καὶ σοφοῦ ἱεράρχου Νικολάου πανήγυρις» καὶ τέλος: «⁷Ἡς καὶ αὐτοὶ ἀπολαῦσαι ἀξιοθείημεν σὺν ἅπασιν τοῖς τῷ θεῷ εὐαρεστήσασιν· χάριτι καί...» καὶ μὲ τίτλο «Ἐἰς μνήμην τοῦ ἁγίου Νικολάου»¹, φέρεται στὰ φύλλα 234r- 236r τοῦ κώδικα τῆς σύλλογης Holkham στὴ Βοδληανὴ πλέον βιβλιοθήκη τῆς Ὁξφόρδης². Στὴν ἄνω ὠα κοντὰ στὸ κύριο σῶμα τοῦ κειμένου ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφή, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ Ἐγκωμίου μας: «Περὶ ἐλεημοσύνης καὶ τῆς τῶν ἀναφαιρέτων τερπνῶν σχέσεώς τε καὶ εὐτυχίας». Ἡ γραφή τοῦ κειμένου ἀνήκει πιθανότατα στὸν 16ο/17ο αἰ. καὶ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ἄκομψη, ἄρρυθμη καὶ ἀκανόνιστη μὲ ἀνομοιομορφία στοὺς χαρακτῆρες καὶ μὲ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό της τὸ μεγάλο «β»(β), τὸ «μ» μὲ τὴν πρώτη κεραία ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ χαρακτήρα σχηματίζοντας ἀνάμεσα μιὰ ἀντίστροφα ἀνασηκωμένη καμπύλη (ι), τὸ «ξ» στραμμένο πρὸς τὰ δεξιὰ (ξ) τὶς πολλὰ συντομογραφημένες καταλήξεις καὶ τὸ παχὺ ἵχνος τῆς μελάνης³.

¹ Ὁ τίτλος ὑπάρχει στὸ μέσο τῆς κάτω ὠας τοῦ φ. 234r. Ὁμοίος τίτλος ὑπάρχει στὴν ἄνω ὠα τοῦ φ. 236r, χωρὶς νὰ διακρίνεται ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ὑπολοίπου κειμένου· ἀνήκει στὸ κείμενο, ποὺ ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ Ἐγκώμιό μας: «Ὅτι χρὴ τὸν τῶν ἁγίων βίον ζηλοῦν ὅση δύναμις καὶ περὶ φυλακῆς τῶν αἰσθήσεων», ἐνῶ στὸ κυρίως κείμενο ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπιγραφή –ἢ κυρίως-: «Κυριακὴ τῶν Προπατόρων».

² Halkin, *NAuct*, 159, n.1364q. H. Delehay, «Catalogus Codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Comitatus de Leicester Holkhamiae in Anglia» *AnBoll* 25 (1906) 457-477. Ἡ συλλογὴ Holkham βρισκόταν στὴ Βιβλιοθήκη Earl τοῦ Leicester (S. De Ricci, *A Handbook List of Manuscripts in the Library of the Earl at Holkham Hall abstracted from the Catalogues of William Rorscoe and Frederick Madden* [Suppl. Bibl. Soc. Trans., n.7], Oxford 1932), ἀλλὰ τώρα τὰ χειρόγραφα της διανεμήθηκαν στὸ Λονδίνο καὶ τὴν Ὁξφόρδη (πρβλ. «Manuscripts and printed Books from Holkham Library», *The British Museum Quarterly* XVII [1952] 23-40). Ὁ Holkham. 54 βρίσκεται στὴν Ὁξφόρδη (R. Bardour, «Summary description of the greek manuscripts from the Library at Holkham Hall», *The Bodleian Library Record* VI [1957-1961] 591-613).

³ Πρβλ. ὅμοιες γραφές στὸν Κώδ. 41 τοῦ Μουσείου Μπενάκη, τοῦ 1544 στοῦ Ἀγ. Τσελίκου, *Μουσεῖο Μπενάκη. Συλλογὴ Χειρογράφων: Δέκα αἰῶνες ἑλληνικῆς γραφῆς (9^{ος}-19^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα 1977, πίν. Κ', καὶ Ὁλγας Γκράτζιου, «Ἐπαγγελματίες γραφεῖς καὶ περιστασιακοὶ μικρογράφοι κατὰ τὸ 16^ο αἰ.», στὸ: *Ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ κατὰ τοὺς 15^ο καὶ 16^ο αἰῶνες* [Ἐθνικὸ Ἰνστιτούτο Ἑρευνῶν, Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Διεθνὴ Συμπόσια, 7], Ἀθήνα 2000, 465-483, εἰδ. 480, εἰκ.5, ὅπου τύπος γραφῆς τοῦ 1614 μὲ πολλὰ ὅμοια στοιχεῖα μὲ τὴ δική μας καὶ εἰδικὰ τὸ ἰδιότυπο «μ». Ὁμοίος τύπος γραφῆς, ὡστόσο, παρατηρεῖται καὶ σὲ παλαιότερα χειρόγραφα, ἀλλὰ πρὶν κομψὸς καὶ ὁμοιόμορφος· πρβλ. Ἀ. Σιγάλα, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Γραφῆς μετὰ εἰσαγωγῆς. Πρόδρομοι καὶ ἀρχαὶ τῆς Γραφῆς* [Βυζαντινὰ Κείμενα-Μελέτες, Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, 12], Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1974, 245, ὅπου παρομοιότυπο τοῦ Κώδ. Ἰβήρων 38 τοῦ 1200 (εἰκ. 174)· ἡ γραφὴ εἶναι ἴδια μὲ τὴ δική μας (πρβλ. καὶ σ.244, εἰκ. 173, ὅπου ἴδιος τύπος γραφῆς ἀπὸ τὸν Κώδ. Διον. 8 τοῦ 1133).

Τὸ κείμενο εἶναι ὀρθογραφημένο καὶ τὰ ἐλάχιστα σφάλματα ὀφείλονται σὲ παραδρομὴ τοῦ ἀντιγραφέα (παραπλήσιος→ πεπλήσιος, κατεπειγόμενον→ κατηπειγό-, μέτρησον→ μέρησον).

Στὸ Ἐγκώμιο δὲν ἐπιγράφεται τὸ ὄνομα κάποιου δημιουργοῦ· ἀπὸ ἐσωτερικὴ μαρτυρία τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε εἶναι ὅτι ἐκφωνεῖται σὲ πανήγυρη τοῦ ἁγίου Νικολάου («ὡς τοῦ μεγάλου...πανήγυρις πρὸς συμπάθειαν...ἡμᾶς διανήστισι»)⁴· ἐνῶ ἀπὸ τὸ θέμα του (τὴν ἐλεημοσύνη), μποροῦμε νὰ συναγάγουμε, ὅτι μᾶλλον πρόκειται γιὰ κοσμικὸ ἀκροατήριον· τέλος, ἀπὸ τὴ γλώσσα φαίνεται, ὅτι πρόκειται γιὰ ὑστεροβυζαντινὸ λόγιον ρήτορα σὲ κάποιο σημαντικὸ ἄστυ.

β'. Γλώσσα καὶ Ὑφος.

Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου στέκεται σὲ ἀνώτερο τοῦ μέσου ἐπίπεδο ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ χρῆση τῆς στὸ ρητορικὸ περιβάλλον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ λεξιλόγιον (π.χ. πλησίως, ἐνευπαθῶν, τερψίθυμος)⁴ καὶ τὴν περίπλοκην συντακτικὰ δομὴν τοῦ λόγου. Παρουσιάζονται σχεδὸν ὅλα τὰ φαινόμενα, ποὺ περιγράφηκαν κυρίως στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Γεωργίου, τὸ ἀνώνυμον τοῦ Ἀμβροσιανοῦ κώδικα, τοῦ Βαρλαάμ κ.ἄ. Οἱ ἀναλυτικὲς ἐπαναλήψεις σ' αὐτὸ τὸ τελευτῆσιον θὰ ὀδηγοῦσαν σὲ ἀναπόφευκτες καὶ ἀχρείαστες ἐπαναλήψεις, γι' αὐτὸ ἀποφεύχθηκαν. Τὸ ὕφος τοῦ ἀνώνυμου δημιουργοῦ φαίνεται ἰδιαίτερα στὰ *σχήματα*, ποὺ ἔντεχνα χρησιμοποιεῖ ὁ ἐγκωμιαστής· εἶναι πολλὰ, ἀλλὰ διακριτικὰ καὶ σωστὰ τοποθετημένα τέρπουν καὶ ταυτόχρονα κατευθύνουν τὸν ἀκροατὴ/ἀναγνώστη στὸ ἐπιθυμητὸ πρὸς κατανόησιν σημεῖον. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ρητορικὴ *ἐρώτησις*, ποὺ ἐπανερχεταὶ ἀνὰ τακτὰ διαστήματα, εἶναι δύο κατηγοριῶν: α) ἀποφεύγει τὴν ἀναφορὰ σὲ στοιχεῖα τοῦ βίου, παραπέμποντας στὴ γνῶσιν τοῦ ἀναγνώστη (π.χ. «τίς τῶν τούτου ἔργων...ἀνήκοος;» ἢ «τίς ἂν ἀρρίδῃλως ἐκφράσειε...;») καὶ β) διατηρεῖ τὴν προσοχὴν μὲ τὴ μεταφορὰ τοῦ προβληματισμοῦ στὸν ἀναγνώστη (π.χ. «πῶς τότε ὑποίσεις τὴν σκυθρωπὴν ἀγγελίαν; δεῦρο φράσον...»).

Συχνὲς εἶναι ἐπίσης οἱ *ἀντιθέσεις* (π.χ. «ὕπερ τὸν ἥλιον...ἐξωτέρῳ σκότειν») καὶ οἱ παραλληλίες («τούτου τὸ ἦθος, τὸν βίον, τὸ ἐπίτηδευμα διηγείσθαι· τὸ μὲν ὅπως...ὁ δὲ οὐράνιος...τὸ δὲ ἐπίτηδευμα...») μὲ ἀντιθέτικο κάποτε περιέχομενον (ὅπως τὰ

⁴ Συναντᾶμε τὴ λέξιν «ὄντως» (φ.236r), ποὺ ἂν δὲν πρόκειται γιὰ παλαιογραφικὸ σφάλμα, εἶναι λέξις ποὺ δὲν βρίσκεται στὰ λεξικά. Σπανιότατη εἶναι καὶ ἡ λέξις «κόνιμα»-ατος (=κόνιστρα), ποὺ ἐδῶ ἀπαντᾷ ὡς «κόνιμον», μᾶλλον ἀπο ἄγνοια τοῦ γραφέα· πρβλ. LSJ, 977β καὶ 978^a. Ὡστόσο, ἡ φράσις, ὅπου χρησιμοποιοῦνται μᾶς ὑποψιάζει γιὰ ἐνδεχόμενη σύγχυσιν τῶν ἀρχικῶν εἰπωμένων.

σχήματα που δημιουργεί για την παραλληλία μεταξύ της έλεημοσύνης της χήρας της παραβολής και του σύγχρονου του χριστιανού). Χρησιμοποιούνται *πλεονασμοί* και *άναφορές* ανεξάρτητα (πλεονασμός: «φῶς ἄδυτον, ζωὴ ἄληκτος, ὕμνος τερψίθυμος, μακαριότης ἀπερινόητος») ἢ καὶ σὲ συνδυασμούς μεταξύ τους· ἐπίσης τεχνικώτατα ἀντιτίθενται δύο ἀναφορές («ὅπου θρῆνος...ὅπου σκώληξ...ὅπου δαιμόνων»- «ἐνθα φῶς...ἐνθα...ἢ χοροστασία...»)- ὑπάρχουν *ταυτολογίες* («θρῆνος πλῆστος καὶ ὀδυρμός καὶ ἄπαιστον δάκρυον»). Ἐντονὴ εἶναι καὶ ἡ παρουσία τοῦ *ρυθμοῦ* στὸ λόγο:

Βραχύς γὰρ ὁ βίος καὶ εὐπερίστατος | καὶ ἄλλοτε ἄλλως φερόμενος | καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα κυκῶν (ὅπου καὶ μιὰ παρήχησι τοῦ ‘κ’)| καὶ πρὸς ἐτέραν μετάγων διαγωγὴν | καὶ κατάστασιν.

Ἡ τελευταία λέξη φαίνεται νὰ ‘ῥευγαρώνει’ τὴν παραπάνω φράση μὲ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη της:

Ἀστασίαστος δὲ ἡ ἐκεῖσε μετάβασις | καὶ νηνεμίας ἀπάσης μετέχουσα | καὶ ὡσαύτως ἐκάστοτε ἔχουσα | καὶ μεταβολῆς ἀνωκοισμένη καὶ ἀλλοιώσεως | καὶ ταραχώδους ἀπάσης συγχύσεως.

Στὰ τέσσερα τελευταῖα κῶλα παρατηρεῖται καὶ ρυθμικὴ συνήχησι (-έχουσα, -ώ/ύσεως).

δ'. Δομὴ καὶ Περιεχόμενο.

Στὸ *Προοίμιο* χρησιμοποιεῖται τὸ σύνηθες σχῆμα τῆς ἀνισότητος τῶν μεγεθῶν: ἱκανότητος καὶ δυνατότητας τοῦ ρήτορα/ρητορικῆς καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐγκωμιαζόμενου Ἀγίου, κάνει καὶ ἐδῶ τὴν ἐμφάνισή του, δύο φορές μάλιστα. Ἀκολουθεῖ ἡ σύντομη διήγησι τῶν σχετικῶν μὲ τὸν Ἅγιο, στὸ *Κύριο Μέρος*. Αὐτὰ ἀφοροῦν κυρίως στὰ θαύματα, ποὺ διέπραξε καὶ τὰ κατορθώματα. Ὁ ἐγκωμιαστής κάνει διάκρισι στὰ ἐν ζωῇ (τρεῖς θυγατέρες, στρατηλάτες) καὶ μετὰ θάνατον (ναυαγοί). Ἐνῶ ὡς κατορθώματα ἐννοεῖ τὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου σπουδὴ (ἐννοώντας ἀσφαλῶς τὸ δόγμα), τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων πάλη (δηλ. κατὰ τῆς παγανιστικῆς λατρείας) καὶ κατὰ τῶν ‘αἰρετιζόντων’⁵. Καθὼς οὐσιαστικὰ τὰ παραλείπει, παραπέμπει γιὰ αὐτὰ καὶ γιὰ ἄλλα ἀκόμη στὶς ‘βίβλους’, ἀλλὰ καὶ στὴν ‘ἄγραφον διήγησιν’ δείχνοντας τὴν ὑπαρξὴ ἀνεπτυγμένης φιλολογίας καὶ μάλιστα γιὰ τὰ θαύματα τοῦ Ἀγίου. Στὴ συνέχεια ὁ Λόγος μετατρέπεται σὲ ἠθικό, μὲ θέμα τοῦ τὴν

⁵ Γιὰ ὅλα αὐτὰ πρβλ. τὰ ‘Testimonia-Σχόλια’, ποὺ ἀκολουθοῦν τὴν ἔκδοσι τοῦ Κειμένου.

ἐλεημοσύνη, ὅπως δηλώνει καὶ ἡ ἐπιγραφή στὴν κορυφὴ τοῦ πρώτου φύλλου, ποὺ ἀναφέραμε πρὶςπάνω.

* Ἀνωνύμου,

Εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Νικολάου¹.

5

α'. Ἡ τοῦ μεγάλου ἀρχιεπίσκοπος καὶ σοφοῦ ἱεράρχου Νικολάου
 πανήγυρις πρὸς συμπάθειαν καὶ οἶκτον ἡμᾶς διανίστησι καὶ πρὸς τὸν
 αὐτοῦ ζῆλον τὰς ἡμῶν φρένας διαθερμαίνει. Εἰ γὰρ καὶ πάση μὲν οὗτος
 10 ἀρετῇ κεκόσμητο καὶ ὥσπερ τις καθῆστο διηνητισμένος παράδεισος ἐξ
 εὐοσμίας ἀπάσης τοῦ Πνεύματος ἐμπνεόμενος, ἀλλ' οὖν μᾶλλον τῶν
 ἄλλων τῷ μειλιχίῳ καὶ μεταδοτικῷ ἐφαιδρύνετο καὶ ἄλλω μὲν ἄλλο τι
 γνῶρισμα καὶ διήγημα, ὥς τισι τὸ φιλάνθρωπον, ἰδιώτατον. Χριστῷ γὰρ
 καθάπαξ δι' ἀρετῆς ἐνωθεὶς καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ μίμησιν ἀνεληλύθει. Εἰς
 15 δύναμιν τούτου τὸ ἦθος, τὸν βίον, τὸ ἐπιτήδευμα διηγεῖσθαι, τὸ μὲν ὅπως
 συνεσταλμένον καὶ μερικὸν καὶ πρὸς ἑαυτὸν νενευκὸς κακ τῆς κάτω
 περιδινίσεως² ἀποσπώμενον· ὁ δὲ οὐράνιος τε καὶ ἄυλος καὶ τοῖς ἀγγέλοις
 μικροῦ παραπλήσιος³, τὸ ἐπιτήδευμα δὲ καλοῦ παντὸς μεταχείρησις καὶ
 θεοεικέλων πρακτέων συμφόρησις· ταῦτ' οὖν ἅπαντα λόγῳ περιλαβεῖν
 20 καὶ εὐκρινῶς συντάξαι ἀνέφικτον παντὶ δῆπουθεν.

β'. Τό δέ γε τῶν οἰκτιρμῶν περικλύζον⁴ καὶ αἰκένωτον, ἀπορώτατον
 αὐθις πρὸς ἑκφανσιν· ἄλλως τε δὲ τίς τῶν τούτου ἔργων τε καὶ τεράτων
 τῶν θαυμασίων ἀνήκοος, ὧν ἔτι τῇ γῇ // f.234v προσαπτόμενος καὶ
 μετὰ τὸν πότμον εἰργάσατο; Ἐῷ γὰρ φάναι τὰ τῶν τριῶν θυγατρῶν τοῦ
 25 πένητος, τῶν λυτρωθέντων τοῦ Ἄδου τοῦ φάρυγγος τῆς νοουμένης

* **Codex unicus:** Oxon. Holkham. Gr. 54, ff. 234r- 236v.

¹ Titulus in marg. cod.

² περιδινίσεως cod.

³ πεπλήσιος cod.

⁴ περικλίζον cod.

αἰχμαλωσίας· τῶν τε δις τόσων ἀνδρῶν τῶν τοῦ πικροῦ ἀπαλλαγέντος καὶ
 ληστροικοῦ θανάτου καὶ τὸ ζῆν παρ' ἐλπίδα κομισαμένων· τῶν
 ναυαγούντων τὴν ὀσημέραι κυβέρνησιν καὶ προσόρμησιν καὶ τῶν ἄλλως
 δεινῶς καχεκτούντων τὴν ἀρωγὴν καὶ ἀντίληψιν· τὴν ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ
 30 λόγου σπουδὴν· τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων πάλην καὶ περιφανῇ νίκην· τὴν
 κατὰ τῶν αἰρετιζόντων γενναίαν παρὰταξιν καὶ τροπαιουχίαν· τὰλλα ὅσα
 τε βίβλοι ἀνάγραπτα φέρουσι καὶ ὧν ἄγραφος ἡ διήγησις. Ἀλλὰ τὸ πρὸς
 ἐπικουρίαν ὀξύ, τὸ πρόχειρον πρὸς τὸν τῶν ἐπηρεαζομένων συνασπισμόν,
 τὸ πρὸς σύναρσιν τῶν ἀδικουμένων ταχύτατον, τὸ ἐτοιμότατον πρὸς τὴν
 35 τῶν ἀνιωμένων παρὰκλησιν, τὸ πρὸς πᾶσαν ἐπὶ κλησιν ἐκ θεαρέστου
 προηγμένου σκοποῦ κατεπειγόμενον⁵ καὶ σπουδαιότατον τίς ἂν
 ἀρῶρίδῃως ἐκφράσειε καὶ πρὸς τοῦμφανὲς καθηκόντως ἀγάγοιεν; Ἡ καὶ
 γὰρ παντὶ ἀνθρώπῳ ταυτὶ ἀμίμητα καὶ πάσῃ γλώσσῃ ἀνέκφραστα.

γ'. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν ἴσην εὐδοκίμησιν πρὸς τὰ τοιάδε ἔξδον ἡμῖν
 40 ἐπιδείκνυσθαι, ὅπως γοῦν καὶ ἡ μερικὴ τῶν μεγίστων ἀνδρῶν ἐξομοίωσις
 μεγίστην οἶδεν ἐπάγειν καὶ τὴν ὠφέλειαν, καλὸν τοίνυν καὶ τὰλλα μὲν τὰ
 τοῦ θεσπεσίου τοῦδε ζηλοῦν, μάλιστα δὲ τὸ ἐπικλινὲς πρὸς τὴν τῶν
 δεομένων ἔντευξιν καὶ χεῖρα ὀρέγειν παντὶ αἰτουμένῳ ποριστικὴν τοῦ
 αἰτήματος. Τὸ τοιοῦτον γὰρ ἔργον οὐκ αὐτοῦ μόνου ἄγει πρὸς εἰκασίαν,
 45 ἀλλὰ καὶ τῷ τῶν ἀπάντων Θεῷ ἐξισοῖ· γίγνεσθαι, γὰρ φησιν, οἰκτίρμονες,
 καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος. Οὗτος γὰρ οὐ τῷδε μὲν ἢ τῷδε τὰς
 θεοδωρήτους δεδώρηται δωρεάς, τοῖσδ' οὐ, ἀλλ' ἐπίσου ὁμοίως ἐφ' ἅπασιν
 τὴν ἐπιτολὴν τοῦ φωσφόρου πεποίηται καὶ ὑετίζει ἔν τε δικαίοις καὶ
 ἁμαρτάνουσι καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως τῶν τὸ ζῆν συνεχόντων ἡμῶν //

50 **f.235r** κοινὴν πεποίηται τὴν διανομήν.

δ'. Ουκοῦν προσῆλθέ τις πένης οἶκτον ζητῶν; Εἰ μὲν πολλοῦ εὐπορῶν
 εἶ, ἀφθόνως χορήγησον, ὁ γὰρ φειδομένως σπείρων φειδομένως πάντως

⁵ κ(α)τηπειγόμενον cod.

γε καὶ θερίσει. Εἰ δ' οὐ⁶, τῇ σῇ ἰσχύϊ τὸν ἔλεον μέτρησον⁷ καὶ τὸ πενιχρὸν
 σὸν τὰς πολυτελεῖς τῶν ἄλλων ὑπερακοντίσει ἀγαθουργίας· καὶ
 55 μαρτύριον τὰ τῆς χήρας δύο λεπτά. Καίπερ ἐκείνη τουτωνὶ μόνων
 ἠὺμοίρει, σὺ δὲ τὸ πολλοστὸν καὶ πάντη βραχύτατον τῆς οὐσίας δίδως τῆς
 σῆς· καὶ ἡ μὲν ἔτι τῇ σκιᾷ προσκειμένη τοῦτο φιλοτίμως πεπράχει, σὺ δὲ
 μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας αὐγὴν· καὶ ἐκείνη μὲν οὐ τοσαύτης μετεῖχε τῆς
 γνώσεως, σὺ δὲ μετὰ τὰς ὑπερφυεῖς τοσαύτας ἐπαγγελίας⁸ καὶ
 60 ὑποσχέσεις, ἅσπερ καὶ μόνῳ περιλαβεῖν ἀριθμῷ γλώττης ἀγών, τὰ πλείω
 τε τούτων ἀνέκφορα καὶ ὑπὲρ κατάληψιν.

ε'. Καὶ ἄλλος μὲν τῷ σῇ κατὰ θησαυρίζετο καὶ πανδαισίαν⁹
 εὐτρεπιζέτω τῷ σκώληκι, ὃς δηλαδὴ συὼν δίκην τῇ γῇ ἰλυσσώμενος
 ἀτενίσαι ἄνω οὐ δύναται· σὺ δὲ ἐν οὐρανοῖς ταμιεύχει, ὁ γεγεννημένος
 65 ἄνωθεν καὶ ἐκ τοῦ πολίτευμα κεκτημένος, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἐκδέχης τὸν
 ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα καὶ τὰ κατ' ἀξίας ἐκάστῳ νέμοντα. Εἰ δ' αὐτὸς
 μὲν ἐνευπαθῶν τελεῖς κὰν τοῖς περιττοῖς, ὁ πένης δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ
 χρειώδους στερεῖται. Ποίας τότε καὶ σὺ τῆς ἐνδεείας τετεύξη, ὁπόσης δε
 πειρασθήσῃ τῆς θείας ἀγανακτήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος μὲν
 70 δημιουργηθεῖς καὶ οὐδὲν τῇδε εἰσενεγκάμενος, τῶν παρόντων ἡδέων
 πλησμίως ἡξίωσαι, τῷ παροχεῖ δὲ τούτων οὐδ' ἡντιναοῦν βραβεύεις τὴν
 ἀντιστήκωσιν, ἀλλ' ἄγχεσθαί τε καὶ ὀλλυσθαι τῷ λιμῷ ξυγχωρεῖς;
 Ἐφ' ὅσον, γὰρ φησιν, οὐκ ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ
 ἐποίησατε.

75 **στ'.** Καὶ οἱ μὲν παλαιοὶ ἐκεῖνοι οὐ μόνον δεκάτας παντὸς τοῦ βίου
 προσῆγον, ἀλλ' οὖν καὶ ἐνδελεχεῖς θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν καρποφόρους
 τῷ κρείττονι. Σὺ δὲ οὔτε δι' ἐξιλέωσιν ὀφλημάτων, οὔτε διὰ τὴν //f.235v
 τῶν μελλόντων τερπνῶν κληροδοτήσιν μεταδιδόναι τῶν σῶν προήρησαι

⁶ οὖν cod.

⁷ Fort. μέρισον.

⁸ ἐπαγγελείας cod.

⁹ πανδεσίαν cod.

τῷ σπάνιν ἄκραν τῶν χρειωδῶν ἔχοντι. Καὶ πῶς τότε ὑποίσεις τῇν
 80 σκυθρωπὴν ἀγγελίαν -δεῦρο φράσον!- καὶ τὴν εἰς τὸ ἄσβεστον
 παραπέμπουσιν πῦρ ἀπόφασιν; Ὅτε ὑπὲρ τὸν ἥλιον οἱ ἐλεήμονες
 λάμπουσι, τῷ εξωτέρῳ δὲ σκότει οἱ ἀνηλεεῖς ἐκπεμφθήσονται, ὅπου
 θρῆνος πλεῖστος καὶ ὀδυρμὸς καὶ ἄπαυστον δάκρυον καὶ μεταμελείας
 φλόξ καὶ κλαυθμὸς ἀπαράκλητος· ὅπου σκώληξ οὐ τελευτᾷ, ἴν' εἴπω τὸ
 85 τῆς γραφῆς, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται· ὅπου δαιμόνων συνάθροισις καὶ
 καταδίκη αἰῶνιος τῶν ἀσυμπαθῶν καὶ ἀνθρωποκτόνων, τοῦ φιλανθρώπου
 Θεοῦ δὲ παντελὴς ἀλλοτριώσις. Ἀλλὰ γὰρ τί ἡμῖν, ὦ φίλτατοι, καὶ [τῷ
 ἀντ]ικειμένῳ¹⁰ Βελίῳ, τῷ ἡτοιμασμένῳ τε τούτῳ σὺν τοῖς αὐτοῦ
 ὑπηρέταις πυρί; Ἡ οὐράνιος βασιλεία ἡμῖν κεκλήρωται, τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ
 90 λόγον τερπνά, ἔνθα χαρμονὴ ὑπερβάλλουσα, δόξα ἀπόρρητος, Θεοῦ
 μετουσία, τὰ τῶν ἀγγέλων ἐγκώμια· ἔνθα φῶς ἄδυτον, ζωὴ ἄληκτος,
 ὕμνος τερψίθυμος, μακαριότης ἀπερινόητος· ἔνθα ἡ μετὰ πάντων ἀγίων
 χοροστασία καὶ τὰ ὑπὲρ κατάληψιν ἀγαθά.

ζ'. Τούτων οὖν ἐφετῶς σχῶμεν, τούτων ἐγερωῶμεν πρὸς τὴν
 95 ἐρασμιότητα καὶ ἀσχέτῳ δρόμῳ πρὸς τὴν κατάσχεσιν δράμωμεν· ῥευστὴ
 δὲ πρὸς ταῦτα ὁδὸς ἢ τῶν ἐπιδεομένων μετάδοσις, ἢ τῶν οἰκείων μελῶν
 περιποίησις, ἢ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς εὐσπλαγχνία καὶ τὸ φιλόστοργον.
 Ποιήσωμεν φιλοτιμίαν τὸ χρέος τὸ ἀπαραίτητον καὶ ὧν ἂν ἐκστῶμεν καὶ
 ἄκοντες τούτων τῇ δικαίᾳ διανομῇ ἐμπορευσώμεθα τὰ μηδέποτε
 100 διαπίπτοντα. Βραχὺς γὰρ ὁ βίος καὶ εὐπερίστατος καὶ ἄλλοτε ἄλλως
 φερόμενος καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα κυκῶν καὶ πρὸς ἑτέραν μετάγων
 διαγωγὴν καὶ κατάστασιν· ἀστασίαστος δὲ ἢ ἐκεῖσε μετάβασις καὶ
 νηνεμίας ἀπάσης μετέχουσα καὶ ὡσαύτως ἐκάστοτε ἔχουσα //f.236r.
 καὶ¹¹ μεταβολῆς ἀνωκισμένη καὶ ἀλλοιώσεως καὶ ταραχώδους ἀπάσης

¹⁰ [τῷ ἀντ]ικειμένῳ: litterae exstinctae cod.

¹¹ Ὅτι χρὴ τὸν τῶν ἀγίων βίον ζηλοῦν ὅση δύναμις καὶ περὶ φυλακῆς τῶν αἰσθήσεων in folii cacumene cod.

- 105 συγχύσεως. Καὶ εἶγε τὰ ὡς καπνὸς παριόντα τοιόνδε τὸ προσωπεῖον
 ἡμφίεσται ὡς μὲν εὐεῖδές καὶ ἐράσμιον, [εἰ]¹² δὲ θελκτικὸν καὶ
 ἀπατηλότατον τὰ κόνιμον¹³ πεπλούτηνται τὴν ὄντως, ποίας οὐκ ἂν
 ἀψευδεστάτης εἶεν πληρέστατα τῆς ὠραιοτάτης τερπνότητος, ὧν
 θεσπεσίως μὲν καὶ μακαριωτάτῃ ἢ ὕπαρξις, ἀξιοζήλωτος δὲ ἢ ἐπίτευξις;
- 110 **η'.** Ἦς καὶ αὐτοὶ ἀπολαῦσαι ἀξιοθείημεν σὺν ἅπασιν τοῖς τῷ θείῳ
 εὐαρεστήσασιν· χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ· ὧ πάσα δόξα πρέπει καὶ αἰνεσις σὺν πατρὶ τῷ ἀνάρχῳ καὶ τῷ
 ζωοποιῷ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.¹⁴

¹² post ἐράσμιον rasura cod.

¹³ τὰ κόνιμον: τὸ κόνιμα fort.

¹⁴ Ἔπεται Λόγος γιὰ τὴν Κυριακὴ τῶν Προπατόρων, πράγμα πὺν ἐπιβεβαιώνει, ὅτι
 πρόκειται γιὰ Μηναιό.

Testimonia – Σχόλια.

7. *Α'Πέτρ.* ε'4· *V.Aceph.*, 4, Anrich, I, 270.6-7: «μεγαλύνειν τὸν ἀρχιποιμένα».
- 9-10. *Enc.Andr.*, 1, Anrich, I, 419.8: «πολλὰ γάρ σοι τὰς κλήσεις ἢ ἀρετὴ πεποίηκεν, καὶ οὐδέν σε τῶν καλῶν διέφυγεν».
12. «μειλιχίῳ»: *Enc.Andr.*, 2, Anrich, I, 422.7: «πρᾶος μὲν τοῖς πᾶσι».
12. «μεταδοτικῶν» *V.p.Michael.*, 50, Anrich, I, 138.14: «ὁ εὐμετάδοτος τῶν τοῦ Χριστοῦ πολυπλασίῳν δωρεῶν οἰκονόμος». Εἶναι πιθανὸν τὰ δύο αὐτὰ ἐπίθετα νὰ βασίζονται στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση: *V.p.Michael.*, 40, Anrich, I, 133.17-134.2· *V.Compil.*, 51, Anrich, I, 231.5-17· *V.Metaphr.*, 30, Anrich, I, 264.4-16 (PG 116, 353a)· κυρίως *Enc.Andr.*, 7, Anrich, I, 425.12-426.4.
- 13-17. Κλήμεντος Ἀλεξ., *Στρωματεῖς*, viii, 3, 13, Stählin, III (1970), 10.22: «ναὶ μὴν ἑαυτὴν κτίζει καὶ δημιουργεῖ, πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἐπαϊόντας αὐτοῦ κοσμεῖ ἑξομοιούμενος Θεῷ ὁ γνωστικός, τῷ φύσει τὸ ἀπαθὲς κεκτημένῳ τὸ ἐξ ἀσκήσεως εἰς ἀπάθειαν συνεσταλμένον ὡς ἓνι μάλιστα ἑξομοιωῶν, καὶ ταῦτα ἀπερισπάστως προσομιλῶν τε καὶ συνὼν τῷ Κυρίῳ»· πρβλ. *V.p.Michael.*, 8, Anrich, I, 117.3-15· *Meth.ad Theod.*, 8, Anrich, I, 144.1-4· *V.Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236.4-237.4 (PG 116, 320bc).
- 17-8. *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 154.23: «ὁ ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος» καὶ 155.7: «ὁ τὸν τρόπον ἀσώματος καὶ ἀγγελικῶς τοὺς καλοῦντας ἐπισκεπτόμενος»· *Enc.Neoph.*, 1, Anrich, I, 342.8 (*Συγγράμματα*, Γ', 454.6: «ὁ τῶν ἀγγέλων ἐφάμιλλος» καὶ 393.4 (*Συγγράμματα*, Γ', 455.35-6: «ὡς ἄγγελος ἐπὶ γῆς βαδίζων»· *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 424.10-13· *V.LycioAl.*, 1, Anrich, I, 301.12.
- 19-20. Τὸ μοτίβο τῆς ἀδυναμίας διήγησης λόγῳ τῆς ποσότητος τῶν πρὸς διήγηση βλ. *Enc.Meth.*, 34, Anrich, I, 168.8-12.
- 22-3. *V.Metaphr.*, prooim., Anrich, I, 235.13-14 (PG 116, 317b): «πάλαι μὲν ὄντα τοῖς πολλοῖς γνῶριμα καὶ οὐδεμιᾶς δεόμενα ἱστορίας».
- 24-5. Γιὰ τὴν *Pr.de tr. filiabus*: *V.p.Michael.*, 10, Anrich, I, 118.10-123.6· *Meth.ad Theod.*, 9-14, Anrich, I, 144.15-146.19· *Enc.Meth.*, 9-12, Anrich, I, 157.18-158.26· Λέοντος, *Λόγος*, 279-343, Antonopoulou, *Homiliae*, 289-292· *V.Compil.*, 25-27, Anrich, I, 221.24-223.4· *V.Metaphr.*, 5-8, Anrich, I, 239.5-242.23 (PG 116, 321d-323a)· *Enc.Neoph.*, 9-11, Anrich, I, 395-396 (*Συγγράμματα*, Γ', 458-460).
- 26-7. Ἀναφέρεται στὴν *Pr.de Strat.*: *V.p.Michael.*, 31-33, Anrich, I, 129.9-130.18· *Meth.ad Theod.*, 18, Anrich, I, 148.3014· *Enc.Meth.*, 19-32, Anrich, I, 161.21-

- 167.20· *V.Compil.* 36-40, Anrich, I, 224.27-227.29· *V.Metaphr.*, 17-27, Anrich, I, 252.4-262.11 (PG 116, 337-349d)· *Enc.Neoph.*, 30-33, Anrich, I, 404.1-405.27 (*Συγγράμματα*, Γ', 472-474)· *Enc.Andr.*, 6, Anrich, I, 424.10-19· *Enc.Procli*, 3-5, Anrich, I, 431.3-433.4· καὶ ἀνεξάρτητο τὸ περιστάτικο: Anrich, I, 67-96.
- 27-8. Ἀναφορὰ στὰ ναυτικὰ θαύματα: *V.p.Michael.*, 34-36, Anrich, I, 130.19-132.14· *Meth.ad Theod.*, 19-20, Anrich, I, 148.15-149.5· *V.Compil.*, 44, Anrich, I, 228.9· *V.Metaphr.*, 28-29, Anrich, I, 262.12-263.26 (PG 116, 349d-352d)· *Enc.Neoph.*, 34, Anrich, I, 405.28-406.7 (*Συγγράμματα*, Γ', 474-475). Καὶ μετὰ θάνατον: *Enc.Meth.*, 36-39, Anrich, I, 169.1-170.19. Πρβλ. Anrich, I, 185-188 (Δημήτριος)· 195.21-197 (Νικολ.μον.)· *V.Aceph.*, 7, Anrich, I, 271.6-24 (Ιωάννης)· 11, Anrich, I, 272.29-273.15 (Δημήτριος)· 12, Anrich, I, 273.16-27 (Νικολ.μον.)· *Βίος ἐν συντόμῳ*, 19-22, Anrich, I, 282.23-283.34· *Enc.Neoph.*, 42, Anrich, I, 411.5-14 (*Συγγράμματα*, Γ', 482)(Ιωάννης)· 45, Anrich, I, 413.12-27 (*Συγγράμματα*, Γ', 485-6) (Δημήτριος)· 46, Anrich, I, 413.28-414.9 (*Συγγράμματα*, Γ', 486-7) (Νικολ.μον.)· 49, Anrich, I, 415 (*Συγγράμματα*, Γ', 488-9) (Σαρακηνός).
29. ‘‘δεῖνῶς καχεκτούντων’’· πιθανὸν ἀναφέρεται στὰ θαύματα ἴασης παραλυτικῶν καὶ δαιμονιζομένων: *V.Mpetaphr.*, 9, Anrich, I, 244 (PG 116, 337bc)· *V.LycioAl.*, 4-5, Anrich, I, 302-3· *Enc.Neoph.*, 6, Anrich, I, 394 (*Συγγράμματα*, Γ', 457), 19, Anrich, I, 400 (*Συγγράμματα*, Γ', 466), 48, Anrich, I, 414 (*Συγγράμματα*, Γ', 487)· *V.Compil.*, 29, Anrich, I, 223.12-20· 46, Anrich, I, 229.4-12· 47, Anrich, I, 229.13-22· 49, Anrich, I, 229.31-230.28· *V.LycioAl.*, 10, Anrich, I, 306.16-30· *V.Compil.*, 48, Anrich, I, 229.23-30.
- 29-30. ‘‘ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ λόγου σπουδή’’, ἀντίστοιχες ἀναφορὲς στὴν Ὁρθοδοξία τοῦ Ἁγίου: *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160· *V.Metaphr.*, 13, Anrich, I, 248 (PG 116, 336)· *Enc.Neoph.*, 25, Anrich, I, 402 (*Συγγράμματα*, Γ', 470).
30. ‘‘κατὰ τῶν δαιμόνων πάλιν’’· θὰ μπορούσε νὰ διακριθεῖ στὴν πάλιν κατὰ τοῦ παγανισμοῦ καὶ τὴν θεραπεία τῶν δαιμονιζομένων. Γιὰ τὸ δεύτερο βλ. πρὸ πάνω τίς ἱάσεις τοῦ Ἁγίου, γιὰ τὸ πρῶτο: *V.p.Michael.*, 28-29, Anrich, I, 127.9128.13· 44-48, Anrich, I, 135.6-137.20.
- 30-31. Γιὰ τὴν δράση του κατὰ τῶν ‘‘αἰρετιζόντων’’βλ.: *V.p.Michael.*, 26-27, Anrich, I, 126.11-127.8· *Enc.Meth.*, 15, Anrich, I, 160.2-21· *V.Aceph.*, 3, Anrich, I, 278.19-22· *Enc.Andr.*, 5, Anrich, I, 423.27-424.9· *V.Metaphr.*, 16, Anrich, I, 251 (PG 116, 337)· *V.Compil.* 42, Anrich, I, 227.33 (καταστροφή ναοῦ)· 58, Anrich, I, 233.21 (th.de Art.)· *V.Metaphr.*, 14, Anrich, I, 249.21 (PG 116, 336b) (γενικά)· 15, Anrich, I,

250.8 (PG 116, 336d) (ναός)· 31, Anrich, I, 265.8-266.19 (PG 116, 353cd-356c) (th.deArt.)· *V.Aceph.*, 6, Anrich, I, 270.18-271.5· *V.LycioAl.*, 8-18, Anrich, I, 304.18-306.15 (ξύλο)· 16-18, Anrich, I, 309.19-310.29 (Αλεξάνδρεια)· 19, Anrich, I, 310.30-311 (th.deArt.)· *Enc.Neoph.*, 13, Anrich, I, 396.18-397.13 (*Συγγράμματα*, Γ', 461-2) (Ξύλο)· 12-13, Anrich, I, 307.8-308.17 (οἱ πηγές)· 14, Anrich, I, 397.14-398.4 (*Συγγράμματα*, Γ', 462-3) (πηγή)· 16, Anrich, I, 398.23-399.2 (*Συγγράμματα*, Γ', 463-4) (πηγή)· 18, Anrich, I, 398.17-400.5 (*Συγγράμματα*, 465-6)· 27, Anrich, I, 403.3-22 (*Συγγράμματα*, Γ', 471) (ναός)· 41, Anrich, I, 410.16-411.4 (*Συγγράμματα*, Γ', 481-2)(Th.deArt.).

31-32. “βίβλοι”: πρβλ. *V.p.Michael.*, 2, Anrich, I, 114.9-15: «τὰ ἄλλοις βαθέως ἄγαν καὶ ἰσχνῶν πονηθέντα εὐσύννοπτα»· *V.Compil.*, 5, Anrich, I, 213.17: «εἰσὶ μὲν γάρ, εἰσὶ πολλοὶ τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νέων ἀνδρῶν, οἱ μὲν ἐγκωμιαστικοῖς λόγοις τὸν περιβόητον τοῦτον καὶ μέγαν προστάτην Νικόλαον τιμήσαντες, οἱ δὲ μερικὴν τινα τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων διήγησιν ποιησάμενοι· ἕτεροι δὲ τῆς θαυμασίας πράξεως αὐτοῦ ἰσχνῶς ἐπιμνησθέντες»· *Enc.Meth.*, 1, Anrich, I, 153.26-7: «ἅ βίβλοι καὶ στήλαι καὶ ἱστορία καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων ἀνακηρύττουσιν στόματα».

32-35. Συσσώρευση ἐπιθέτων βλ. *Enc.Neoph.*, 1, Anrich, I, 392.4 (*Συγγράμματα*, Γ', 454-5)· *Enc.Procli.*, 3, Anrich, I, 431.1-13· *Enc.Meth.*, 3, Anrich, I, 154.28-155.8· *Meth.ad Theod.*, 2, Anrich, I, 141.1-17.

36-38. *Enc.Meth.*, 2, Anrich, I, 154.10-12: «καὶ μοι κατεγκαλείτω μὲν θρασύτητα μηδεὶς ἐπιπηδῶντα τοῖς ὑπὲρ δύναμιν κάκεῖνον ἐπιχειροῦντι ἀνυμνεῖν, οὐδ' ἅπαντα λόγων ἀποδέει ἡ δύναμις».

40-41. Γιὰ τὴ θεωρία τῆς μίμησις, ποὺ προκαλεῖ τὸ Ἐγκώμιο πρβλ. τὰ σχετικὰ σχόλια στὸ Ἐγκώμιο τοῦ Βαρλαάμ· πρβλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα ἐνσωμάτωσή της στὸ *Meth.ad Theod.*, 21-22, Anrich, I, 149.6-150.15.

42-44. *Enc.Procli.*, 3, Anrich, I, 431.9: «ὁ παντὶ καλούμενος καὶ πᾶσιν ἀκούων»· *V.p.Michael.*, 1, Anrich, I, 113.10-114.1: «οὐκ ἔστιν γάρ, ὥς οἶμαι, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πιστῶν ὅς οὐχ εὗρεν αὐτὸν ἐν κινδύνοις ἁρωγὸν καὶ ἐν θλίψεσι διαφόροις ὀξέως ἐπίκουρον»· *V.Compil.*, 1-2, Anrich, I, 211-212.9.

45-6. *Λουκ.* στ'36.

47-50. *Ματθ.* ε'42: «τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατελεῖ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους».

52-3. *Β'Κορ.*, θ'6.

53. Θεοδ.Κύρου, *Εἰς Ψαλμ.*, PG 80, 1101a: «τῇ ἐμῇ ἐλπίδι τὸν ἔλεον μέτρησον».

55. *Μαρκ.* ιβ'42· *Λουκ.* κα'2.
57. *Έβρ.* η'5· ι'11.
58. 'ἄληθείας αὐγή': Πλουτάρχου, *Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν*, 36e.11, F.C. Babbitt, *Plutarch's Moralia*. I., Cambridge-Mass. 1927: «οἷον ἐν νόθῳ φωτὶ κεκραμένης μύθοις ἀληθείας / αὐγὴν ἔχοντι μαλακὴν ἀλύπως διαβλέπειν τὰ / τοιαῦτα καὶ μὴ φεύγειν»· Γρηγ.Νύσσης, *Εἰς Ἄσμ.*, II, 10, H. Langerbeck, *GNO*, VI, 148.7: «ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν προφητικῶν θυρίδων καὶ τῶν νομικῶν δικτύων δεχομένη τὴν τῆς ἀληθείας αὐγὴν ἔτι συνεστῶτος τοῦ τυπικοῦ τῆς διδασκαλίας τοίχου».
- 62-3. *Ματθ.*, στ'19-20.
- 63-4. Γρηγ.Νύσσης, *Βίος Μωϋσέως*, II, 302, Daniélou: «σύων δίκην ἀναφανδὸν ἐν τοῖς ἀλλήλων ὄψεσι τῷ τῆς ἀκαθαρσίας βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενος».
- 64-5. *Ίω.* γ'3 καὶ 7.
65. *Φιλ.* γ'20: «ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει».
66. *Α' Πέτρ.* α'17.
69. *Δ' Μακ.* δ'21: «ἀγανακτήσασα ἡ θεία δίκη»· Ρωμανοῦ (ἀμφ.), *Κοντ. ΞΑ'*, 16.2, Maas-Trypanis, II: «πειραθήσῃ λοιπὸν θείας ἀγανακτήσεως».
- 75-6. *Κριτ.* ια'13· *Τωβ.* α'6.
- 76-7. *Έξόδ.* κθ'38-42.
- 80-81. *Μαρκ.* θ'43.
- 81-2. *Ματθ.* ιγ'43: «τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὥς ὁ ἥλιος».
- 82-3. *Ματθ.* η'12· κβ'13· κε'30.
- 82-7. *Ίω.* Χρυσοστ. (νόθ.), *Περὶ σωτηρίας τῆς Ψυχῆς*, PG 60, 735d: «ὅπου ὁ ἀνήμερος σκώληξ, ὅπου τὸ ἀφώτιστον σκότος, ὅπου ὁ ἀθέρμαντος τάρταρος, ὅπου ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅπου τὸ ἀκατάπαυστον δάκρυον, ὅπου ὁ ἀσίγητος στεναγμός, ὅπου τὸ ἀπαραμύθητον πένθος, ὅπου οὐκ ἔστι γέλως, ἀλλὰ θρήνος· ὅπου οὐκ ἔστι χαρμοσύνη, ἀλλὰ στεναγμός, ὅπου οὐκ ἔστι τρυφή, ἀλλὰ κρίσις· ὅπου οὐκ ἔστι φθόγγος, ἀλλὰ τρόμος»· τὸ ἴδιο ἀκριβῶς χωρίο καὶ στὸν Ἑφραίμ Σύρο: *Έργα*, IV (1992) 404.8-13. Ἡ συσσώρευση ἀποτελεῖ ἀνάπτυξη τοῦ *Ματθ.* θ'48: «ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται».
- 82-4. *Ματθ.* η'12· ιγ'42· 50. *Μαρκ.* κβ'13· κδ'51· κε'30.
84. *Ματθ.* θ'48.
- 87-8. *Β' Κορ.* στ'15.
- 88-9. *Ματθ.* κε'41.

- 89-91. Κυρίλλου Ἀλεξ., *Εἰς Ἡσ.*, PG 70, 561c: «συμβασιλεύομεν γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀποκερδαίνοντες ἀπάσης εἴσω θυμηδίας ἐσόμεθα».
89. *Ματθ.* ιγ'11.
- 90-92. Ἐφραίμ Σύρου: *Ἔργα*, VI (1995) 94.5: «ποιήσαντες ἡμᾶς δοξολογίαν ἐπὶ γῆς οἱ μετὰ ἀγγέλους δοξολογοῦντες ἐν οὐρανοῖς, καὶ χοροὺς συστησάμενοι οἱ πρὸς τοὺς ἄνω χοροὺς παριστάμενοι... καὶ φῶτα ἀνάψαντες οἱ τὰς ἑαυτῶν καρδίας φωτίσαντες καὶ πρὸς τὸ φῶς ἄδυτον ὁδοιπορήσαντες».
- 91-2. Θεοδ.Στουδ., *Ἐπιστ.* 559, 36, Fatouros, II (1992) 559: «θυμηδίας τερψιθύμου» καὶ Εὐσταθίου, *Σχόλ. Ὅδ.*, G. Stallbaum, II (1826) 284.18: «τερψίθυμος αἰοιδός» καὶ Μ. Φιλῆ, I, 26.1, Miller, I (1855), 11: «Λιγυρᾷ τῇ φόρμιγγι καὶ τερψιθύμῳ».
- 92-3. Γρηγ.Νύσσης, *Περὶ ἀγ. Πνεύματος*, PG 46, 701b: «ταῖς τῶν ἀποστόλων τε καὶ προφητῶν χοροστασίαις ἐμφαιδρυνόμενοι»· Γρηγ.Ναζ., *Εἰς ἁγ. Πάσχα*, PG 36, 656b: «ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον μετὰ τῆς ἄνω χοροστασίας»· Μ. Ψέλλου, *Λόγος* 11, 95, G. T. Dennis, *Michaelis Pselli Orationes Panegyricae*, Leipzig 1994, 121-2: «ταῖς ἄνωθεν ἐναπεγράφης χοροστασίαις καὶ τῇ τῶν πρωτοτόκων βίβλῳ συγκατελέγης δι' ἣν καὶ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν κατατρυφήσεως».
95. «ἄσχετῳ δρόμῳ»: Κυρίλλου Ἀλεξ., *Διάλογος περὶ Ἀγ. Τριάδος*, 488.14, G.M.Durand, *Cyrille d'Alexandrie. Dialogues sur la Trinité*, I-II [SC, 231,237,246], Paris 1976-8.
- 96-7. *Ρωμ.* ιβ'5· *Α' Κορ.* ιβ'12· ιβ'26-7.
98. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Μακ.*, PG 35, 924b: «ποιήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν».
100. Ἰω.Χρυσοστ. (νόθ.), *Εὐχὴ Β'*, PG 63, 924c: «βραχὺς ὁ βίος καὶ εὐπερίστατος, ὁξέως παροδεύων καὶ πρὸς τὸν θάνατον παραπέμπων».
101. Ἰω.Χρυσοστ., *Περὶ Παρθενίας*, 34, H. Musurillo – B. Grillet, *Jean Chrysostome. La virginité* [SC,125], Paris 1966, 200: «πάντα ἄνω καὶ κάτω κυκῶν»· *ACO*, I.1.6, Berlin 1960², 50.6 (Ε' Οἰκ.Σύν.Ἐφέσου): «καὶ ἡ μὲν εἰς εὐθὺ καὶ πλανεστάτη τῶν ἐννοιῶν αὕτη τε καὶ οὐχ ἑτέρα τρίβος, ὁ δὲ ἄνω τε καὶ κάτω τὰ πάντῳ κυκῶν».
- 101-3. Ἰω.Χρυσοστ., *Εἰς τὸ εἶδον τὸν Κύριον*, I, 5.26, Dumortier.
105. Γρηγ.Ναζ., *Εἰς Ἰουλιανόν*, PG 38, 1048bc: «ἢ ὥσπερ καπνὸς διαρρέοντα».
- 105-7. Γρηγ.Ναζ., *Ἐπικηδ. εἰς Καيسάριον*, ix, 7.4, Boulenger, 20 : «καὶ τὴν μὲν ὡς σκόνην προβάλλοιτο, ἢ τι προσωπεῖον τῶν πολλῶν καὶ προσκαίρων».
107. Ψζωναρᾶ, *Λεξικόν*, Tittmann, 1453.12: «ὄντως· ἢ αὐξήσις».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Ι.

(Σχόλιο στο Προοίμιο τοῦ Μεταφραστικοῦ Βίου)*

Κἄν τινες λέγωσιν¹, ὅτι ἀπὸ ἱστορίας τινὸς θαύματος εἴληπται παρὰ² τοῦ
 5 Ἀγίου γεγονότος τῷ λογογράφῳ τὸ προοίμιον –λέγουσι γάρ, ὅτι
 περιερχομένου τοῦ ῥηθέντος λογογράφου διὰ ῥύμης τινὸς εἶδε <έν>
 προαστίῳ τινὶ εἰκόνας καὶ τὰ λοιπά-, ἀλλ’ οὖν καὶ τοῦτο ῥητέον.

Δύο τινὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἐπενοήθησαν, ὥς φησι Πλάτων ἐν Φαίδρῳ,
 πρὸς τὸ ἀνεξάλειπτον διατηροῦν³ τὰ μνήμης ἄξια ἔργα τῶν ἐν ἀρεταῖς
 10 διαπρεψάντων ἀνδρῶν διὰ κοινὴν ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων καὶ τὴν τῆς
 ἀρετῆς ἐπαύξησιν· στηλογραφία καὶ λογογραφία.

Καὶ ἡ μὲν στηλογραφία πᾶσα πρόκειται εἰς θεωρίαν· ἡ δὲ λογογραφία
 μόνοις τοῖς λογεμπόροις. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ τῶν δύο ἐδέησεν, ἵνα οἱ μὴ
 λόγων⁴ ἔχοντες θεωροῦντες δὲ τὰς εἰκόνας εἰς ἔρευναν τούτων κινηθῶσι
 15 καὶ μάθωσι παρὰ⁵ τῶν εἰδόντων τὴν ἀρετὴν τοῦ πρωτοτύπου, δι’ ἧς
 τοσαύτης ἡξιώθησαν τιμῆς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ παρὼν λογογράφος ἀπὸ
 τούτων τῶν δύο τὸ προοίμιον εἴληφεν, ἐπαινῶν μὲν τὴν στηλογραφίαν
 πλέον ταύτης τὴν λογογραφίαν· διὸ λέγει, “σοφὸν τι χρῆμα”.

* Cod. Vat. Ottob. gr. 312, f. 79v.

Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ κείμενο βλ. στὰ ‘Προλεγόμενα’ τοῦ *Ἐγκωμίου τοῦ Ottob. 312 (VIII)*.

¹ λεγουσιν cod.

² περί cod.

³ διατηρῶν cod.

⁴ fort. λόγον.

⁵ περί cod.

Παράρτημα II.

Ἡ “ἐνθύμηση” τοῦ κώδ. Ottob. 312.

Γιὰ τὸν Κώδ. Vat. Ottob. 312 μιλήσαμε πιδὸ πάνω (*Ἐγκώμιο Ottob. 312 [:VIII]*). Ἐκτὸς τοῦ Ἐγκωμίου στὸν ἅγιο Νικόλαο, ποὺ παρουσιάστηκε ἐκεῖ, στὸ ἴδιο χειρόγραφο ὑπάρχει ἓνα πολὺ σύντομο ἀπόσπασμα στὰ πρότυπα τῶν “ἐνθυμήσεων”. Συγκεκριμένα, στὸ φ. 38r περιγράφονται θαύματα ποὺ ἀποδόθηκαν στὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ σχετίζονται μὲ Ἰουδαίους στὸ θρήσκευμα («ἐβρέοις...ἐβρέον»)¹. Ἡ ἐνθύμηση περιλαμβάνει ἓνα σύντομο -ὑποτυπῶδες- Προοίμιο, ὅπου γίνεται μιὰ γενικὴ ἀναφορὰ στὸν Ἅγιο, τὴν ἐλεημοσύνη καὶ τὴ θαυματουργικὴ του δράση. Ἔπεται ἡ ἀναφορὰ δύο θαυμάτων προφανῶς σὲ ἐβραίους. Τὸ σύντομο αὐτὸ κείμενο δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Halkin ἢ τὸν Anrich. Δυστυχῶς ἡ γραφὴ ἐκτὸς ἀπὸ ἐντελῶς ἀνορθόγραφη εἶναι πολὺ ἀκατάστατη καὶ σβησμένη σὲ κάποια σημεῖα (*‘rudis manus’* κατὰ τοὺς Capecelatro κλπ καὶ *‘currenti calamo’* κατὰ τὸν Cavalieri κλπ), ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατη ἡ πλήρης ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου².

Λόγω τῆς ἰδιαιτερότητος καὶ -κυρίως- τῆς συντομίας του τὸ ἐκδίδουμε διπλωματικὰ ἀποκαθιστώντας μόνον τὸν τονισμὸ καὶ τὴ στίξη· σημειώνουμε μὲ στιγμὲς μέσα σὲ ἀγκύλες τὰ σημεῖα, ὅπου δὲν εἶναι δυνατὸν ν’ ἀγνωσθοῦν τὰ στοιχεῖα.

Τὸ κείμενο.

Cod. Vat. Ottob. 312, f. 38r.

Ἦν ὁ ἅγιος Νικόλαος μέγας διὰ τὴν σοφίαν, ὅτι ἡ σοφία ἦν ἀρετὴ πλεον πάσης ἀρετῆς. Ὅτι αὐτὸς ὅταν ἐγεννήθη γὰρ εἶπε “πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν” [...] ὅτι ἔπρεπε [...] ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, ὅτι ἐνήστευσε δ’ καὶ στ’.

Ὅτι ἡρνήθη τὰ δηνάρια· ὅτι ἔδωκε εἰς ἐκεῖνον, ποὺ εἶχε τὶς θυγατ[έρες].

¹ Capecelatro - Feron – Battaglini, *Codices*, 167· Cavalieri – Bollandiani, *Catalogus*, 271.

² Τὸ ἴδιο χέρι ἀναγνωρίζεται καὶ στὸ verso τοῦ φ. 39, ὅπου ἓνα περίεργο, σύντομο πάλι, κείμενο σὲ ἄγνωστη γλώσσα μὲ ἐλληνικοὺς χαρακτήρες (πιθανὸν νὰ εἶναι κάποιου εἶδους μαγικὲς ἐπφοῖς) καὶ σχετίζονται μὲ τοὺς *Ψαλμούς*.

- 5 Ὅτι ἐπίεισε θαύματα οὐ μόνον τοῖς πιστοῖς, ἀλλὰ τοῖς ἐβρέοις. Ὡς τὸ θαῦμα ἐκεῖνο τοῦ ἐβρέου ποὺ τοῦ ἔδωκε ‘ρ’ δουκάτα καὶ τὸ θαῦμα, ποὺ ἔδωκε νὰ τοῦ φυλάξῃ τὴν †[.]αρκαταντίαν.

Σχόλια.

2. Τὸ περιστατικὸ τῆς θαυματουργικῆς ἀναφώνησης τοῦ ‘Πιστεύω’ ἀμέσως μετὰ τὴν γεννησί του, προφανῶς ἐντάσσεται στὸν κύκλο τῶν θαυμάτων περὶ τὴ γέννησή του (στείρωση τῆς μητέρας του πρὶν ἢ μετὰ τὴν γέννησή του, πολύωρη ὀρθοστασία): *V.p. Michael.*, 4-5, Anrich, I, 115-6· *V.Compil.*, 12-14, Anrich, 217-8, ποὺ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴ *V.N.Sion*. (πρβλ. τὸν ‘Πίνακα I’ στὴν ‘Εἰσαγωγή II’ πρὸ πάνω).
3. Τὸ θαῦμα τῆς βρεφικῆς νηστείας βλ. *V.p.Michael.*, Anrich, I, 115· *Meth.ad.Theod.*, 7, Anrich, I, 143· Λέοντος, *Ὁμιλία*, 151-8, Antonopoulou, *Homiliae*, 285 · *V.Compil.*, 14, Anrich, I, 218 · *V. Metaphr.*, 2, Anrich, I, 236 (PG 116, 320ab)· Καβάσιλα, *Λόγος*, 2, Ψευτογκᾶ, *Καβάσιλας*, 125· *Ἐγκώμιο Ambros.*78-83*.
4. Ἀσφαλῶς ἀναφέρεται στὴν *Pr.de tr. filiabus*: *V.p.Michael.*, 10, Anrich, I, 118.10-123.6· *Meth.ad Theod.*, 9-14, Anrich, I, 144.15-146.19· *Enc.Meth.*, 9-12, Anrich, I, 157.18-158.26· Λέοντος, *Λόγος*, 279-343, Antonopoulou, *Homiliae*, 289-292· *V.Compil.*, 25-27, Anrich, I, 221.24-223.4· *V.Metaphr.*, 5-8, Anrich, I, 239.5-242.23 (PG 116, 321d-323a)· *Enc.Neoph.*, 9-11, Anrich, I, 395-396 (*Συγγράμματα*, Γ’, 458-460· · *Ἐγκώμιο Ambros.*, *133-140)· Μπέρτω, *Ἐγκώμιο*, *21-2· Βαρλαάμ, *Ἐγκώμιο*, *99· *Ἐγκώμιο Holkham*, *24-5.
- 5-6. Γιὰ τὸ θαῦμα σὲ Ἰουδαίους πρβλ. τὴν ἀναφορὰ στὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Βαρλαάμ, *133.
7. Ἡ λέξις αὐτὴ μᾶς εἶναι ἄγνωστη καθὼς δὲν μπορέσαμε ν’ ἀνιχνεύσουμε κάτι παρόμοιο στὰ οἰκεῖα λεξικά.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.
(πρβλ. Cioffari, *Critica*, 103).

Τὰ περιστατικὰ ποὺ δανεῖζεται ἢ

V.Compil.

Κυρίως ἀπὸ τῆ
V.p.Michael.

(καὶ δευτερευόντως ἀπὸ ἄλλες
πηγὲς τῆς Νικολαϊκῆς παράδοσης)¹.

§ 14 [218] Θαυμαστὴ βρεφικὴ νηστεία.

§ 25-27 [221-223] Pr.de tribus filiabus

§ 30 [223] Χειροτονία σὲ ἐπίσκοπο.

§ 32-33 [224] Ἡ ὀρθοδοξία του.

§ 34 [224] Pr.de nav. frum. in mari.

§ 35-40 [224-227] Pr.de Strat.

§ 41-42 [227-8] Καταστροφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.

§ 43 [228] Pr.de navibus.

§ 44 [229] Pr.de nav. frum. In portu.

ἢ/καὶ ἀπὸ τῆ
V.N.Sion.

§ 11[216]* Γονεῖς Ἐπιφάνιος καὶ
τῇ Νόννα (V.N.Sion., 2 [4])**

§ 13 [217] Ἡ θαυμαστὴ
ὀρθοστασία ἀμέσως μετὰ τὴ
γέννηση (V.N.Sion., 2 [4]).

§ 15 [218] Προφητεία τοῦ
Νικολάου τῆς Ἀκαλίσσου
(V.N.Sion., 13[11]).

§ 16 [219] Θαυμαστὴ μαθητεία
(V.N.Sion., 3 [4-5]).

§ 17 [219] Ἰαση τῆς Νόννας
(V.N.Sion., 3 [5]).

§ 18 [219] Εἰσαγωγή στὸν κλῆρο
(V.N.Sion., 5 [6]).

§ 20 [220] Πρεσβύτερος τῆς
Μονῆς τῆς Σιών καὶ ἡγούμενος
(V.N.Sion., 7 [7-8]).

§ 21 [220] Ταξίδι στὰ
Ἱεροσόλυμα (V.N.Sion., 8-9 [9-
10]).

§ 29 [223] Ἰαση Ἑρμῆ
(V.N.Sion., 66 [49]).

§ 31 [223-4] Ὅραμα (V.N.Sion.,
67 [49]).

¹ Τὰ περιστατικὰ ἔχουν ἀναφερθεῖ στὶς συνάφειες τῶν κειμένων, ποὺ τὰ παρουσιάζουν · κυρίως στὴ
V.p.Michael., καὶ τὸ *Enc.Meth.*

* Οἱ παράγραφοι εἶναι κατὰ τὴν ἔκδοση τῆς V.Compil. ἀπὸ τὸν Anrich, I, 211-233· οἱ ἀριθμοὶ στὶς
ἀγκύλες παραπέμπουν στὶς σελίδες.

** Μετὰ τὸν ἀριθμὸ τῆς παραγράφου κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Anrich, I, 3-55, σὲ ἀγκύλῃ παρατίθεται ἡ
σελίδα.

§ 45 [228-9] Οικοδόμηση τοῦ
ναοῦ τῆς Θεοτόκου (*V.N.Sion.*,
69 [50]).
§ 46 [229] Ἰαση δαιμονιζομένου
(*V.N.Sion.*, 70 [50-1]).
§ 47 [229] Ἰαση στὸ Κάνωπο
(*V.N.Sion.*, 71 [51]).
§ 48 [229] Ἰαση τοῦ Νικολάου
στὸ Ζιβοινό (*V.N.Sion.*, 72 [51]).
§ 49 [229-230] Ἰαση τῶν
Λέοντος καὶ Τιμοθέου
(*V.N.Sion.*, 74, 73 [52,51]).
§ 50 [230] Λύση στειρότητας
ζευγαριοῦ (*V.N.Sion.*, 75 [52]).

§ 51 [231] Ἀγγελικὴ ὄψη καὶ ἐπήρεια στοὺς αἰρετικούς.

§ 52 [231] Συμμετοχὴ στὴ Νίκαια.

§ 53 [231] Δίωξη καὶ ἐλευθέρωση.

§ 54 [232] Ἰαση τῆς Εὐγενείας
ἀπὸ τὶς Σόκλαι (*V.N.Sion.*, 77-78
[53]).

§ 55 [232] Ἡ παράδοση τοῦ ἀναβλύζοντος μύρου.

§ 56 [233] Ἡ θαυματουργικὴ του δύναμη.

§ 57-58 [233] Thaumata (post mortem) de Artemide.

§ 59 [233] Θαῦμα (post mortem) στὸν πρεσβ. ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη.